PĂRINȚI BISERICII

SFÂNTUL MARCU EVGHENICUL
Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΡΚΟΣ Ο ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ

OPERE
VOLUMUL I

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΑΠΑΝΤΑ
Α'

EDITURA PATERES 2009

Τῷ μακαριωτάτῳ πάπᾳ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης, Μάρκος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Εφέσῳ τῶν πιστῶν παροικίας

Σήμερον τῆς παγκοσμίου χαρᾶς τὰ προοίμια· σήμερον αἱ νοηταὶ ἀκτῖνες τοῦ τῆς εἰρήνης ἡλίου τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ προανατέλλουσι·σήμερον τὰ τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος μέλη, πολλοῖς πρότερον χρόνοις διεσπασμένα τε καὶ διερρηγμένα, πρὸς τὴν ἀλλήλων ἐπείγεται ἕνωσιν· οὐ γὰρ ἀνέχεται ἡ κεφαλὴ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἐφεστάναι διῃρημένῳ τῷ σώματι, οὐδὲ τὸν τῆς ἀγάπης δεσμὸν ἐξ ἡμῶν ἀνῃρῆσθαι παντάπασιν ἡ ἀγάπη βούλεται. Διὰ τοῦτο ἐξήγειρε σὲ τὸν τῶν ἱερέων αὐτοῦ πρωτεύοντα πρὸς τὴν ἡμετέραν ταυτηνὶ κλῆσιν, καὶ τὸν εὐσεβέστατον ἡμῶν βασιλέα πρὸς τὴν σὴν ὑπακοὴν διανέστησε, καὶ τὸν ἁγιώτατον ἡμῶν ποιμένα καὶ πατριάρχην γήρως ἐπιλαθέσθαι καὶ ἀσθενείας μακρᾶς παρεσκεύασε, καὶ ἡμᾶς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ποιμένας ἁπανταχόθεν συνήθροισε καὶ μακρᾶς ὁδοῦ καὶ πελάγους καὶ κινδύνων ἑτέρων κατατολμῆσαι πεποίηκεν. Ἆρ' οὐ προφανῶς ταῦτα Θεοῦ δυνάμει καὶ κρίσει γεγένηται, καὶ τὸ πέρας ὁποῖον ἔσται καλὸν

[1] Este sugestivă folosirea cuvântului „παροικία" (starea celui care locuieşte ca străin undeva, nu ca cetăţean) cu o istorie care urcă până la începutul creştinismului şi care subînţelege faptul că, deşi ne folosim pentru o vreme de lucrurile acestei lumi, lumea nu reprezintă pentru creştini casa lor veşnică şi adevărată.

[2] Editată de Blastos, *Markos*, p. 44-48 şi *Dokimion*, p. 135-140; Diamantopoulos, *Markos*, p. 265-270; Petit, PO 17, P. 336-341 şi *Marci Opera*

Marcu, Episcopul eparhiei[1] credincioşilor din Efes, Preafericitului Papă al vechii Rome[2]

Astăzi este începutul bucuriei a toată lumea. Astăzi razele înţelegătoare ale soarelui păcii răsar înaintea întregii lumi. Astăzi mădularele trupului Stăpânului, împrăştiate şi rupte mai înainte multă vreme, se avântă să se unească unele cu altele. Căci nu rabdă Capul, Hristos Dumnezeu, să stea peste un trup împărţit, nici dragostea nu vrea, în nici un chip, ca legătura ei să fie nimicită dintre noi. De aceea te-a sculat pe tine, întâistătătorul preoţilor Lui[3], spre această chemare a noastră, şi a ridicat pe preabinecredinciosul nostru împărat spre ascultarea ta, şi a pregătit pe preasfinţitul nostru păstor şi patriarh să-şi uite de bătrâneţe şi de neputinţa îndelungată, şi ne-a adunat de pretutindeni pe noi, păstorii aflaţi sub el, şi ne-a făcut să cutezăm a înfrunta drumul lung şi marea şi alte primejdii. Oare nu e limpede că acestea s-au făcut cu puterea şi judecata lui Dumnezeu? Şi nu se poate vedea oare de pe acum cât de bună şi de plăcută lui Dumnezeu va fi încheierea lor?

p. 28-33; Gill, *AG*, I, p. 28-34. Rostită undeva la începutul Sinodului de la Ferrara la îndemnul împăratului. Am folosit ediţia din PO.

[3] Expresia τὸν τῶν ἱερέων αὐτοῦ πρωτεύοντα trebuie înţeleasă ca „primus inter pares" şi se vede foarte clar că Sfântul Marcu recunoaşte primatul de onoare al papei în pentarhie, dar numai în perspectiva unei uniri iminente, pe baza unei „simfonii" dogmatice, indispensabil şi intrinsec legate de această recunoaştere. Nu este un caz izolat în literatura patristică, vezi Teodoret al Cyrului, *Epistola 113*, SC 111, p. 56-58.

καὶ Θεῷ φίλον, ἐντεῦθεν ἤδη προοιμιάζεται; Δεῦρο δὴ οὖν, ἁγιώτατε πάτερ, ὑπόδεξαι τὰ σὰ τέκνα μακρόθεν ἐξ ἀνατολῶν ἥκοντα· περίπτυξαι τοὺς ἐκ μακροῦ διεστῶτας τοῦ χρόνου, πρὸς τὰς σὰς καταφυγόντας ἀγκάλας· θεράπευσον τοὺς σκανδαλισθέντας· ἅπαν σκῶλον καὶ πρόσκομμα τῆς εἰρήνης κωλυτικὸν ἐκμέσου γενέσθαι κέλευσον· εἰπὲ καὶ αὐτὸς τοῖς σοῖς ἀγγέλοις ὡς τοῦ Θεοῦ μιμητής· Ὁδοποιήσατε τῷ λαῷ μου, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαρρίψατε. Μέχρι τίνος οἱ τοῦ αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτῆς πίστεως βάλλομεν ἀλλήλους καὶ κατατέμνομεν; Μέχρι τίνος οἱ τῆς αὐτῆς Τριάδος προσκυνηταὶ δάκνομεν ἀλλήλους καὶ κατεσθίομεν, ἕως ἂν ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῶμεν καὶ ὑπὸ τῶν ἔξωθεν ἐχθρῶν εἰς τὸ μὴ εἶναι χωρήσωμεν; Μὴ γένοιτο τοῦτο, Χριστὲ βασιλεῦ, μηδὲ νικήσῃ τὴν σὴν ἀγαθότητα τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἡ πληθύς· ἀλλ' ὥσπερ ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις, ὅτε τὴν κακίαν εἶδες ὑπερταθεῖσαν καὶ ἐπὶ μέγα χωρήσασαν, διὰ σαυτοῦ καὶ τῶν σῶν ἀποστόλων ἀνέστειλας αὐτὴν τῆς πρόσω φορᾶς καὶ πρὸς τὴν σὴν ἐπίγνωσιν ἐπέστρεψας ἅπαντας, οὕτω καὶ νῦν διὰ τῶν σῶν τουτωνὶ θεραπόντων, οἳ μηδὲν τῆς σῆς ἀγάπης προὐργιαίτερον ἔθεντο, σύναψον ἡμᾶς ἀλλήλοις καὶ σεαυτῷ, καὶ τὴν εὐχὴν ἐκείνην ἐπιτελῆ ποίησον, ἣν ἡνίκα πρὸς τὸ πάθος ἀπῄεις εὐχόμενος ἔλεγες· Δὸς αὐτοῖς ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς ἡμεῖς ἕν ἐσμεν. Ὅρᾳς, Κύριε, τὴν διασποράν ἡμῶν ὡς ἐλεεινή, καὶ ὡς οἱ μὲν αὐτονομίᾳ καὶ αὐθαδείᾳ συνεθισθέντες, εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκὶ τῇ ἐλευθερίᾳ κατεχρησάμεθα καὶ δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας καὶ τὸ ὅλον σάρκες γεγόναμεν, οἱ δὲ τοῖς ἐχθροῖς τοῦ σταυροῦ σου πρὸς διαρπαγὴν

[4] Vestitorii erau probabil teologii papei.

[5] Este grăitor pentru mentalitatea romano-catolică faptul că expresia „τοῦ Θεοῦ μιμητής" a fost tradusă în latină de către Petite ca „ut alter deus"! Vezi PO 17, p. 199.

Vino, dar, preasfinte părinte, primeşte pe fiii tăi veniţi de departe, din Răsărit. Strânge-i pe cei despărţiţi de multă vreme, care caută scăpare în braţele tale. Tămăduieşte-i pe cei ce au fost smintiţi. Porunceşte să fie înlăturată toată piedica şi poticneala care opreşte pacea. Spune şi tu însuţi vestitorilor tăi[4], ca un următor al lui Dumnezeu[5]: „Faceţi căi poporului Meu şi aruncaţi din cale pietrele" (Is. 62, 10). Până când cei ce suntem ai Aceluiaşi Hristos şi ai aceleiaşi credinţe o să ne încăierăm şi o să ne măcelărim unii pe alţii? Până când închinătorii Aceleiaşi Treimi ne vom muşca şi ne vom mânca întreolaltă (*cf.* Gal. 5, 15) până ce vom ajunge să ne nimicim unii pe alţii şi să fim desfiinţaţi de vrăjmaşii cei din afară[6]? Să nu fie aceasta, Hristoase Împărate, nici să biruiască mulţimea păcatelor noastre bunătatea Ta. Ci precum în vremurile de mai înainte, când ai văzut că răutatea se întinsese peste măsură şi înaintase foarte tare, ai oprit-o prin Tine şi prin Apostolii Tăi din avântul cu care înainta şi i-ai întors pe toţi la cunoştinţa Ta, aşa şi acum, prin aceşti slujitori ai Tăi, care nu au pus nimic mai presus de dragostea Ta, uneşte-ne pe noi unii cu alţii şi cu Tine şi fă să se împlinească rugăciunea aceea, cu care rugându-Te, când mergeai spre patimă, ai spus: „Dă lor să fie una, după cum Noi suntem una" (In. 17, 11, 21). Vezi, Doamne, împrăştierea noastră, că este vrednică de milă, şi că noi, pe de o parte, fiind obişnuiţi cu petrecerea după propria socotinţă şi după bunul plac[7], ne-am folosit de libertate ca prilej [de a sluji] trupului şi ne-am făcut robi ai păcatului şi pe de-a-ntregul trupuri, iar pe de alta, am fost predaţi vrăjmaşilor crucii Tale spre jaf şi robie, şi am

[6] E vorba de turci.

[7] αὐτονομίᾳ şi αὐθαδείᾳ. Cu multă finețe, Sfântul punctează dubla sursă a rătăcirii: înşelarea minţii şi cea a inimii.

καὶ δουλείαν ἔκδοτοι καθεστήκαμεν καὶ ὡς πρόβατα σφαγῆς ἐλογίσθημεν; Ἱλάσθητι, Κύριε· πρόσχες, Κύριε· ἀντιλαβοῦ ἡμῶν, Κύριε. Τὸ πάλαι θρυλλούμενον, ὡς οἰκουμενικῆς συνόδου χρεία τοῖς ἡμέτερον ἅπαν εἰσενηνόχαμεν· δὸς δὴ καὶ τὰ σὰ πρὸς τελείωσιν ὧν ἐνηρξάμεθα· δύνασαι γάρ, εἰ θελήσειας μόνον, καὶ τὸ θελῆσαί σου πρᾶξίς ἐστι συντετελεσμένη. Εἰπὲ καὶ ἡμῖν ὡς πρότερον διὰ τοῦ προφήτου σου· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν. Σοῦ γὰρ παρόντος, ἅπαντα λοιπὸν εὔοδα καὶ λεῖα γενήσεται.

(2.) Καὶ ταῦτα μὲν ἐμοὶ πρός γε τὸ παρὸν ηὔχθω. Πρὸς σὲ δὲ λοιπόν, ἁγιώτατε πάτερ, τὸν λόγον ποιήσομαι. Τίς ἡ τοσαύτη φιλονεικία περὶ τὴν καινοτόμον ταύτην προσθήκην, ἥτις τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ κατέτεμε καὶ διέσχισε καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ καλουμένους ἐπὶ τοσοῦτον ταῖς γνώμαις διέστησε; Τίς ἡ μακρὰ καὶ χρόνιος ἔνστασις καὶ ἡ ἄφιλος ὑπεροψία τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν σκανδαλιζομένων ἡ ἀλλοτρίωσις; Τί τῶν πατέρων κατέγνωμεν, ὅτι παρὰ τὰς κοινὰς αὐτῶν παραδόσεις ἕτερα φρονοῦμεν καὶ λέγομεν; Τί τὴν ἐκείνων ἐλλιπῆ τιθέμεθα πίστιν, καὶ τὴν ἡμετέραν ὡς τελειοτέραν εἰσάγομεν; Τί παρὰ τὸ εὐαγγέλιον, ὃ παρελάβομεν, ἕτερον εὐαγγελιζόμεθα; Τίς ἡμῖν ἐβάσκηνε πονηρὸς δαίμων τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς ἑνώσεως; Τίς τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην ἐξ ἡμῶν ἀφεῖλε, τὴν διάφορον θυσίαν εἰσαγαγών, τὴν οὐκ ὀρθῶς

[8] În sensul că de mult se vorbea în ascuns că e nevoie de un sinod ecumenic, lucru ce l-au împlinit cei adunați atunci.

[9] Aproape aceeași formulă se găsește la Sfântul Dionisie Areopagitul, pecetluind rugăciunea solemnă de la începutul lucrării *Despre Teologia Mistică* (vezi EPE, Seria Filocalia, 3, p. 476: „Ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ηὔχθω") și credem că analogia nu este întâmplătoare. Este de remarcat faptul că în cazul de față avem de a face cu dativul de agent care însoțește construcțiile pasive în limba greacă.

[10] În text, φιλονεικία este dorința de a te impune cu orice preț și conduita determinată de această dorință.

fost socotiți ca niște oi de junghiere! (*cf.* Ps. 43, 22-24) Milostiv fii, Doamne! Ia aminte, Doamne! Sprijinește-ne, Doamne! Ceea ce vorbea toată lumea de multă vreme, cum că este nevoie de un Sinod Ecumenic, noi am împlinit astăzi și am făcut tot ce ține de noi[8]. Dă, dar, și Tu cele ce țin de Tine spre desăvârșirea celor ce noi le-am început. Căci poți, numai să vrei, și vrerea Ta este faptă desăvârșită. Spune-ne și nouă, precum mai înainte prin Proorocul Tău: „Iată, Eu sunt cu voi, și Duhul Meu stătut-a în mijlocul vostru" (Agheu 2, 5-6). Căci dacă Tu ești de față, mai departe toate căile se vor face netede și lesne de străbătut.

Și acestea să fie rugăciunea mea pentru clipa de față[9].

Așadar, către tine îmi voi îndrepta cuvântul, preasfinte părinte. De ce este atâta înverșunare[10] pentru această nouă adăugire în Crez, care a tăiat și a sfâșiat trupul lui Hristos și a despărțit prin păreri diferite, atâta vreme, pe cei numiți cu numele Lui? De ce e o atât de mare și îndelungată împotrivire și o disprețuire lipsită de dragoste a fraților și o înstrăinare de cei ce se smintesc? De ce am disprețuit pe Părinți, cugetând și zicând altele decât predaniile lor comune[11]? De ce socotim credința acelora cu lipsuri și aducem în loc pe a noastră ca și cum ar fi mai desăvârșită? De ce binevestim altceva în afara Evangheliei pe care am primit-o? Ce diavol viclean ne-a pizmuit înțelegerea (ὁμονοία) și unirea[12]. Cine a luat dintre noi dragostea frățească, introducând o jertfă diferită[13], care nu este adusă în chip drept, de vreme ce nu este

[11] Adică, în sensul că erau acceptate de toți în Biserica veche.

[12] E vorba de a gândi la fel - singurul suport real al unei uniri.

[13] Διάφορος poate avea și sensul „potrivnic, de rea priință" (vezi LSG, 1c și 4b), iar εἰσάγω, care este folosit în text în mod repetat, are uneori conotația de „a inova".

προσφερομένην, ἐπεὶ μὴ διαιρουμένην; Ἆρα ψυχῆς ἀποστολικῆς ταῦτα καὶ πατρικῆς γνώμης καὶ ἀδελφικῆς διαθέσεως ἢ τοὐναντίον σκαιᾶς τινος καὶ διεστραμμένης καὶ αὐθεκάστου καὶ οὐδὲν ἡγουμένης δεινόν, εἰ πάντες ἀπόλλοιντο; Ἐγὼ μὲν οἶμαι τὸν τὴν διαίρεσιν ταύτην εἰσαγαγόντα καὶ τὸν ἄνωθεν ὑφαντὸν χιτῶνα τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος διασχίσαντα μείζονα τῶν σταυρωτῶν ὑποστήσεσθαι δίκην καὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁπάντων ἀσεβῶν καὶ αἱρετικῶν. Ἀλλὰ σοὶ τοὐναντίον ἔξεστι, μακαριώτατε πάτερ, εἰ βουληθείης μόνον, τὰ διεστῶτα συνάψαι καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ καθελεῖν καὶ θείας οἰκονομίας ἔργον ἐργάσασθαι. Τούτου καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτὸς κατεβάλου, καὶ ταῖς λαμπραῖς φιλοτιμίαις καὶ μεγαλοδωρεαῖς ἐπηύξησας, καὶ τὸ πέρας ἐπιθεῖναι εὐδόκησον· οὐδὲ γὰρ ἄλλον εὑρήσεις καιρὸν ἐπιτήδειον μᾶλλον, ἢ ὃν ὁ Θεός σοι παρέσχετο τήμερον. Ἆρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε πολιὰς αἰδεσίμους καὶ ἱεροπρεπεῖς, κλίνης ἤδη τὸ πλέον καὶ ἀναπαύσεως δεομένας, ἐκ τῶν οἰκείων ὅρων ἀπαναστάσας καὶ προσδραμούσας τῇ σῇ τελειότητι, μόνῃ τῇ εἰς Θεὸν ἐλπίδι καὶ τῇ πρὸς ὑμᾶς ἀγάπῃ συνεχομένας· ἴδε τὸν στέφανον τὸν πλακέντα τῆς δόξης, ὃν περιθέσθαι μὴ ἀναβάλλῃ. Κατέτεμεν ἕτερος, αὐτὸς συνούλωσον· διέσχισεν ἕτερος, αὐτὸς σύναψον· ἐφιλονείκησεν ἕτερος ἀδιόρθωτον τὸ κακὸν ἐργάσασθαι, σὺ φιλονείκησον ἐπανορθῶσαι τὸ γεγονός, ὡς εἰ μηδὲ ὅλως ἐγένετο. Ἤκουσά του τῶν παρ' ὑμῖν σοφῶν οἰκονομίας χάριν καὶ διορθώσεως τινῶν οὐχ ὑγιῶς περὶ τὴν πίστιν ἐχόντων

[14] Din punctul nostru de vedere, formulării Sfântului îi lipseşte precizia. Cea mai logică ipoteză este că se are în vedere dispariţia împărtăşirii *utraque forma*, adică sub ambele specii.

[15] πατρικῆς se poate referi atât la etosul Părinţilor ca model de urmat, dar poate fi şi o aluzie la pretenţiile paternaliste ale papei.

împărţită[14]? Oare acestea ţin de un suflet apostolic şi de o cugetare părintească[15] şi de o dispoziţie frăţească sau, din contră, de una potrivnică şi stricată, şi samavolnică, şi care, dacă toţi ar pieri, nu ar vedea în asta nimic rău? Eu cred că cel ce a introdus această despărţire şi a sfâşiat cămaşa trupului Stăpânului, ţesută dintr-o bucată, mai mare osândă va avea decât cei ce L-au răstignit şi decât toţi necredincioşii şi ereticii cei din veac. Însă ţie, dimpotrivă, îţi este cu putinţă, preafericite părinte, să uneşti cele despărţite şi să nimiceşti zidul cel din mijloc al despărţiturii (Efes. 2, 14) şi să lucrezi lucrarea dumnezeieştii iconomii[16], numai să vrei. Începutul acesteia tu însuţi l-ai pus şi l-ai sporit prin strălucite cinstiri şi mari daruri; binevoieşte a-l şi duce la bun-sfârşit, căci nu vei găsi un alt prilej mai potrivit decât cel pe care ţi l-a dat Dumnezeu astăzi. Ridică-ţi ochii împrejur (Is. 60, 4) şi priveşte căruntele cinstite şi [pline] de sfinţită cuviinţă, care au de acum trebuinţă mai degrabă de aşternut[17] şi de odihnă, dar care totuşi s-au ridicat din ţinuturile lor şi au alergat la desăvârşirea ta, fiind mânate numai de nădejdea în Dumnezeu şi de dragostea către voi. Priveşte cununa cea împletită a slavei, pe care nu zăbovi să ţi-o pui pe cap. Altul a tăiat? Tu fă să se vindece. Altul a sfâşiat? Tu uneşte. Altul s-a pornit şi s-a sârguit să facă un rău neîndreptat? Tu luptă-te să îndrepţi ce s-a făcut, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nicidecum. Am auzit că această adăugire a fost cugetată la început de către unii dintre înţelepţii de la voi, pentru iconomia şi îndreptarea unora

[16] ἔργον θείας οἰκονομίας – are şi ideea de a activa, de a pune în lucrare o iconomie dumnezeiască.

[17] Literal în text: „pat".

τὴν προσθήκην ταύτην ἐξ ἀρχῆς ἐπινοηθῆναι· οὐκοῦν οἰκονομίας χάριν ἀφαιρεθήτω πάλιν, ἵνα προσλάβησθε ἀδελφούς, ὧν τῷ χωρισμῷ σπαράττεσθαι πάντως ὑμᾶς εἰκός, εἰ μὴ ἀναλγήτως ἔχετε. Λάβε μοι κατὰ νοῦν τὰ τῶν χριστιανῶν αἵματα, τὰ καθ' ἑκάστην ἐκχεόμενα τὴν ἡμέραν, καὶ τὴν ὑπὸ βαρβάρους πικρὰν δουλείαν, καὶ τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, προσέτι δὲ θυσιαστηρίων ἀνατροπήν, εὐκτηρίων οἴκων καθαίρεσιν, θείων ὕμνων ἀργίαν, ἁγίων τόπων κατάσχεσιν, ἱερῶν σκευῶν καὶ ἐπίπλων διανομήν· ἃ πάντα λυθῆναι διὰ τῆς ἡμῶν εἰρήνης καὶ ὁμονοίας εἰκός, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, ἢν ἐθελήσητε μόνον τὸ τραχὺ τοῦτο καὶ ἀνένδοτον ἀποθέμενοι συγκαταβῆναι τοῖς ἀσθενέσιν ἡμῖν καὶ τὰ σκανδαλίζοντα ἡμᾶς ἐκ μέσου περιελεῖν. Εἰ βρῶμα, φησί, σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ μὴν οὐ κεκώλυται τὸ κρέα φαγεῖν. Οὕτω καὶ νῦν, ἁγιώτατε πάτερ, καλὸς ὁ ἔνζυμος ἄρτος, καλὸς καὶ ὁ ἄζυμος· ἀλλ' εἰ ὁ ἄζυμος σκανδαλίζει καὶ ἥττων εἰς θυσίαν λογίζεται καὶ ἀτελὴς καὶ νεκρὸς καὶ ἄρτος κακώσεως παρὰ τῇ Γραφῇ καλεῖται, τί μὴ ὁ ἔνζυμος αἱρετέος, καὶ περιαιρετέος ὁ ἄζυμος; Ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμά ἐσμεν οἱ πολλοί, φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν. Ὅπου ἄρα μὴ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν, εἰκότως οὐδὲ σῶμα ἕν ἐσμεν, οὐδὲ συμπνέομεν ἀλλήλοις καὶ τὴν αὐτὴν ποιούμεθα κίνησιν. Παρακαλῶ ὑμᾶς (ὁ αὐτός φησι) διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα. Ὅπου ἄρα μὴ τὸ αὐτὸ λέγομεν, εἰκότως τὸ σχίσμα

[18] Filioque a fost introdus pentru a întări în ochii vizigoților arieni dumnezeirea Fiului, prin aceea că El era făcut cauzator, împreună cu Tatăl, al Duhului. Faptul s-a întâmplat la Sinodul de la Toledo, în anul 589.

care nu erau sănătoşi în privinţa credinţei[18]. Prin urmare, tot de dragul iconomiei să fie scoasă, ca să primiţi pe fraţii de care v-aţi rupt cu totul prin despărţire, afară numai dacă aceasta nu vă doare. Cugetă-mi la sângele creştinilor care se varsă în fiecare zi şi la robia amară sub barbari şi la ocara Crucii lui Hristos; mai adaugă răsturnarea altarelor, nimicirea caselor de rugăciune, încetarea dumnezeieştilor cântări, cotropirea locurilor sfinte, prădarea sfinţitelor vase şi a tot ce se putea căra[19], care toate s-ar rezolva în chip firesc prin pacea şi înţelegerea noastră, împreună-lucrând Dumnezeu, numai să vreţi ca, lepădând această împietrire şi încăpăţânare, să faceţi pogorământ faţă de noi, cei slabi, şi să îndepărtaţi dintre noi cele ce ne smintesc. „Dacă mâncarea, zice, sminteşte pe fratele meu, nu voi mânca în veac carne" (Rom. 14, 21 şi I Cor. 8, 13), deşi nu este oprită mâncarea cărnii. Aşa şi acum, preasfinte părinte, bună este şi pâinea dospită, bună şi cea nedospită. Dar dacă cea nedospită sminteşte, şi este socotită nedeplină pentru jertfă şi nedesăvârşită şi moartă, şi e numită de Scriptură pâinea răutăţii (I Cor. 5, 8), de ce nu se alege cea dospită, iar la cea nedospită să se renunţe? „Fiindcă o pâine[20], un trup suntem cei mulţi", zice dumnezeiescul Apostol. „Căci dintr-o pâine ne împărtăşim" (I Cor. 10, 17). Prin urmare, dacă nu ne împărtăşim dintr-o pâine, e firesc că nici nu suntem un trup, nici nu respirăm întreolaltă şi nici nu ne mişcăm în armonie. „Vă rog pe voi, zice acelaşi, prin numele Domnului nostru Iisus Hristos, ca toţi să ziceţi acelaşi lucru şi să nu fie dezbinări între voi" (I Cor. 1, 10). Aşadar, de vreme ce nu zicem acelaşi lucru, e de înţeles această

[19] Străni, sculpturi, etc. din biserici. Toate aceste dezastre erau cauzate de către turci.

[20] Ἄρτος înseamnă de fapt pâine dospită.

τοῦτο τὸ μέγα καὶ ἀθεράπευτον ἐν ἡμῖν ἐστι μέχρι καὶ τήμερον. Ποῦ δὲ οὐ τὸ αὐτὸ λέγομεν; Οὐκ ἐν γωνίᾳ καὶ παραβύστῳ τινὶ καὶ καθ' αὑτοὺς συνιόντες, ὅπου καὶ λαθεῖν ἐστι τοὺς πολλούς, ἀλλ' ἐν τῷ κοινῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος ὁμολογίᾳ, ἐν τῇ χριστιανικῇ σφραγῖδι. Καὶ εἰ ὁ βασιλικὸν παραχαράττων νόμισμα μεγάλης ἐστὶ τιμωρίας ἄξιος, ὁ τὴν κοινὴν σφραγῖδα τῆς χριστιανῶν ὁμολογίας μεταποιῶν, τίνα ἂν ὑποσχὼν τὴν δίκην οὐκ ἐλάττω δόξειε δοῦναι τοῦ πλημμελήματος;

(3.) Σκόπει δὲ οὕτως. Ἐλέγομέν ποτε τὸ αὐτὸ δηλονότι, καὶ οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσμα· τότε δὲ δήπου καὶ τοῖς πατράσι συνεφωνοῦμεν ἀμφότεροι· νῦν δέ, ὅτε μὴ τὸ αὐτὸ λέγομεν, ὅπως ἄρα ἑκάτεροι ἔχομεν; Ἡμεῖς μὲν δὴ τὰ αὐτὰ λέγοντες ἅπερ καὶ τότε, καὶ ἡμῖν αὐτοῖς συμφωνοῦμεν καὶ τοῖς πατράσιν ἡμῶν καὶ ὑμῖν, ἂν ἐθέλητε τἀληθῆ λέγειν· ὑμεῖς δὲ ἐπεισαγαγόντες καινότερα, πρῶτον μὲν πρὸς ὑμᾶς αὐτούς, εἶτα πρὸς τοὺς κοινοὺς πατέρας, ἔπειτα δέ γε καὶ πρὸς ἡμᾶς διαφωνεῖν ἀναγκάζεσθε. Καὶ τί μὴ πρὸς τὴν καλὴν ἐκείνην συμφωνίαν ἐπάνιμεν, ἣ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς καὶ ἀλλήλοις καὶ τοῖς πατράσιν ἡμᾶς ὁμολόγους ἀποφανεῖ, καὶ τὸ σχίσμα περιελεῖ, καὶ συνάψει τὰ διεστῶτα, καὶ πᾶν ἀγαθὸν ἐργάσεται; Ναὶ πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς· ναὶ πρὸς τῆς κοινῆς ἐλπίδος, ἐφ' ᾗ πεποίθαμεν καὶ πεποίθατε, μὴ περιΐδητε κενοὺς καὶ ἀπράκτους ἡμᾶς ἀπελθόντας. Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· μὴ ἀτιμάσητε τὴν πρεσβείαν· μὴ τοὺς κόπους ἐξουθενήσητε· μὴ τὰς εὐχὰς ἀκάρπους ἐλέγξητε· μὴ τὸ θέλημα τῶν ἐχθρῶν ἐκπληρώσητε· μὴ τὸν κοινὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἐπεγγελάσαι ἡμῖν ὡς πρότερον συγχωρήσητε· μὴ τὸν Θεὸν καὶ τὸ

mare şi netămăduită dezbinare care până azi este între noi. Şi unde nu zicem la fel? Nu în vreun ungher şi în vreo taină şi adunându-ne doar noi undeva unde să ne putem ascunde de cei mulţi, ci în Simbolul comun de credinţă, în mărturisirea de la Botez, în pecetea creştinească[21]. Şi dacă cel ce falsifică moneda împărătească este vrednic de mare pedeapsă, cel ce schimbă pecetea comună a mărturisirii creştinilor ce plată ar putea făgădui să dea care să nu pară mai mică decât greşeala?

Dar ia-o şi aşa. E limpede că odată ziceam acelaşi lucru şi nu era între noi dezbinare. Atunci eram în conglăsuire cu Părinţii atât unii, cât şi ceilalţi. Acum însă, când nu mai zicem acelaşi lucru, pe ce poziţii ne aflăm fiecare dintre noi? Noi, spunând aceleaşi lucruri ca şi atunci, suntem în conglăsuire şi cu noi înşine, şi cu Părinţii noştri, şi cu voi, dacă veţi vrea să grăiţi cele adevărate. Dar voi, introducând lucruri noi, în chip necesar sunteţi în dezacord, mai întâi cu voi înşivă, apoi cu Părinţii noştri comuni şi apoi cu noi. Şi de ce nu ne întoarcem la acea bună conglăsuire, care ne va arăta că mărturisim în acord şi cu noi înşine, şi unii cu alţii, şi cu Părinţii, care va nimici şi dezbinarea şi va uni cele despărţite şi va lucra tot binele? Da! – pentru Treimea Însăşi! Da! – pentru nădejdea comună în care nădăjduim şi nădăjduiţi: nu ne lăsaţi să plecăm de aici deşerţi şi fără nici o izbândă. Pentru Hristos mijlocim, ca şi cum Dumnezeu vă roagă prin noi (II Cor. 5, 20). Nu necinstiţi mijlocirea noastră. Nu faceţi de nimic ostenelile noastre, nu arătaţi neroditoare rugăciunile, nu împliniţi voia vrăjmaşilor, nu îngăduiţi ca vrăjmaşul nostru comun să-şi râdă de noi ca mai înainte, nu faceţi să Se întristeze Dumnezeu

[21] Sensul este acesta: putem fi deosebiţi în chestiuni particulare ce ţin de ethosul grec sau latin, dar nu în ceea ce defineşte însăşi identitatea noastră de creştini.

Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον λυπηθῆναι παρασκευάσητε. Μετέωρός ἐστι πᾶσα ψυχὴ καὶ ἀκοὴ πᾶσα, τὴν ὑμῶν ἀναμένουσα γνώμην. Ἂν ἐθελήσητε νεῦσαι πρὸς τὴν εἰρήνην καὶ τὰ σκάνδαλα ἐκ μέσου περιελεῖν, ἤρθη τὰ τῶν χριστιανῶν, πέπτωκε τὰ τῶν ἀσεβῶν, ἔπτηξαν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς καὶ τὸν οἰκεῖον προεγνώκασιν ὄλεθρον. Εἰ δ' (ὃ μὴ γένοιτο) τοὐναντίον ἐκβαίη καὶ τὸ πονηρὸν ἔθος τῆς διαστάσεως ἐπικρατήσειε τοῦ κοινῇ συμφέροντος, ἐγὼ μὲν οὐκέτι δύναμαι περαιτέρω λέγειν καὶ τῷ πάθει συγχέομαι· Θεὸς δὲ μόνος ὁ πάντα δυνάμενος ἐπανορθώσειε τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἣν τῷ ἰδίῳ ἐξηγοράσατο αἵματι, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς γενέσθαι παρασκευάσειεν· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

şi Duhul Lui cel Sfânt. Tot sufletul şi tot auzul aşteaptă cu încordare hotărârea voastră. Dacă aţi vrea să vă plecaţi spre pace şi să luaţi dintre noi sminteala, s-ar înălţa cele ale creştinilor, ar cădea cele ale necredincioşilor, s-ar înfricoşa cei ce ne urăsc şi şi-ar cunoaşte mai dinainte pierzania. Dar dacă s-ar întâmpla contrariul – să nu fie! – şi obiceiul cel rău al despărţirii va precumpăni asupra folosului obştesc, eu mai mult nu voi mai putea grăi şi mă voi tulbura pătimind durere, iar Singur Dumnezeu, Cel ce toate le poate, să îndrepte Biserica Lui pe Care a răscumpărat-o cu sângele Său şi să facă să fie voia Lui, precum în cer şi pe pământ, că Lui se cuvine slava, cinstea şi închinăciunea în vecii vecilor. Amin.

Πρὸς τὸν καθηγούμενον τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς Βατοπεδίου

(1.) Ὁσιώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ καθηγούμενε τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει σεβασμίας καὶ ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, δέομαι τοῦ Θεοῦ ὑγιαίνειν τὴν μεγάλην ἁγιωσύνην σου καὶ σωματικῶς εἰς καταρτισμὸν μὲν καὶ στήριγμα καὶ ὠφέλειαν τῶν ὑπὸ σοὶ ποιμαινομένων ψυχῶν, εὐφροσύνην δὲ καὶ χαρὰν ἡμετέραν. Ζῶμεν καὶ ἡμεῖς ἄχρι τοῦ νῦν ἐλέει Θεοῦ διὰ τῶν σῶν ἁγίων εὐχῶν.

Ἐγὼ τὴν πρὸς ὑμᾶς ὁδὸν ἐρχόμενος, ὡς εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ἀνερχόμενος διεκείμην, ἀνθρώποις τὴν ἀγγελικὴν ἐν σώματι διαγωγὴν ζηλοῦσιν ἐντεύξεσθαι προσδοκῶν, ἀνθρώποις τὴν ὑπερκόσμιον ἐν τῷ κόσμῳ φιλοσοφίαν ἐπιδεικνυμένοις, ἀνθρώποις τὰς ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ διηνεκῶς ἐν τοῖς στόμασι φέρουσι καὶ τὰς διστόμους ῥομφαίας τῆς θεωρίας καὶ πράξεως ἐν ταῖς πρακτικαῖς χερσὶ κατὰ τῶν παθῶν· ἐπιφερομένοις. Ἀλλ' ὁ πεσὼν ἐξ οὐρανοῦ Ἑωσφόρος καὶ ἡμῖν ἀεὶ φθονῶν τῆς ἐκεῖσε πορείας ἐνέκοψεν ἡμᾶς· καὶ θαυμαστὸν οὐδέν, εἰ ἡμᾶς ἐνέκοψε τοὺς ἀχρείους καὶ μηδὲν ἀγαθὸν ἔχοντας, ὅπου γε τὸν μακάριον Παῦλον, τὸν τῆς οἰκουμένης ἥλιον, τοῦτο πεποίηκε. Πολλάκις γάρ φησι προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς καὶ ἄπαξ καὶ δίς, καὶ ἐνέκοψεν

[1] Editată de Lampros, *op. cit.*, p. 24-36; Petit, PO 17, p. 477-479 şi *Marci Opera*, p. 169-171. Datată probabil în anii 1442-1444, scrisă la Constatinopol, după întoarcerea din Limnos. Am folosit ediția din PO, comparând-o cu ediția Lampros.

Către egumenul mânăstirii Vatopedu de la Sfântul Munte[1]

Preacuvioase între ieromonahi şi egumene al cinstitei şi sfintei mânăstiri a Vatopedului din Sfântul Munte, rog pe Dumnezeu să fie sănătoasă marea ta sfinţenie şi trupeşte[2], spre sprijinirea şi întărirea şi folosul sufletelor păstorite de tine şi spre veselia şi bucuria noastră. Suntem vii şi noi până acum, cu mila lui Dumnezeu, prin sfintele tale rugăciuni.

Venind eu pe cale către Voi, aveam simţământul [dispoziţia lăuntrică] că mă urc chiar la cer, aşteptând să întâlnesc oameni care râvnesc în trup la petrecerea îngerească, oameni care arată în lume filosofia cea mai presus de lume, oameni care poartă în gură necontenit înălţările lui Dumnezeu şi săbiile cu două tăişuri ale contemplaţiei şi făptuirii, purtându-le în mâini făptuitoare împotriva patimilor (*cf.* Ps. 149). Însă luceafărul cel ce a căzut din cer şi care pururea ne pizmuieşte călătoria într-acolo ne-a împiedicat. Şi nu e nimic de mirare dacă ne-a împiedicat pe noi cei netrebnici şi care nu avem nimic bun, de vreme ce a făcut aceasta cu fericitul Pavel, soarele lumii. „Căci adeseori, zice, am plănuit să vin la voi şi o dată şi de două ori, şi ne-a împiedicat

[2] Am lăsat varianta ad literam pentru a păstra „aroma" şi ambivalenţa semantică a limbii eline, dar probabil o traducere mai clară ar fi „să fie sănătoasă preasfinţia ta".

ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς. Εἰ οὖν ἐκεῖνον ἐνέκοψε, στερκτέον ἂν εἴη καὶ ἡμῖν τὸ τῷ Θεῷ συγχωρούμενον· πλὴν ἀλλ' ἔτι ταῖς ἐλπίσιν ὑμᾶς φανταζόμεθα, καὶ θαρροῦμεν ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς ἴσως ὄψεσθαι τὰ ποθεινὰ ὑμῶν καὶ τίμια πρόσωπα, τάχα δὲ καὶ μεθ' ὑμῶν οἰκήσειν τὸν ἅπαντα χρόνον, ἂν ᾖ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκοῦν. Εἰ δ' ἄλλο τι συμβαίη παρὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, εὐχαριστεῖν ἄξιον καὶ ὑπὲρ τούτου Θεῷ· καὶ γὰρ οὔπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστημεν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι. Πολλὴν δὲ παράκλησιν εὕρομεν παρὰ τῶν ἐνταῦθα εὑρεθέντων ἀδελφῶν ὑμῶν, τοῦ τε τιμιωτάτου ἐκκλησιάρχου καὶ τοῦ μεγάλου οἰκονόμου καὶ τῶν λοιπῶν, οὓς ὡς ἐμψύχους εἰκόνας εἴδομεν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ εὐλαβείας· ἐξένισαν γὰρ πολλάκις ἡμᾶς καὶ ἀνέπαυσαν καὶ παρεμυθήσαντο. Δοίη αὐτοῖς ὁ Κύριος τοὺς ἀξίους μισθοὺς τοῦ κόπου καὶ τῆς ἀγάπης αὐτῶν.

(2.) Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντοτε καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἵνα τὴν ἀληθινὴν καὶ πατροπαράδοτον πίστιν ἡμῶν ὡς καλὴν παρακαταθήκην ἀσφαλῶς φυλάττητε, μηδὲν προστιθέντες, μηδὲν ἀφαιροῦντες· οὐδὲ γὰρ ἐλλιπῆ τὴν πίστιν εἴχομεν ἄχρι τοῦ νῦν, οὐδὲ συνόδου καὶ ὅρου πρὸς τὸ μαθεῖν τι καινότερον ἐδεόμεθα οἱ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν ἐν ταύταις καὶ μεταξὺ τούτων διαλαμψάντων πατέρων υἱοί τε καὶ μαθηταί. Τοῦτό ἐστι τὸ καύχημα ἡμῶν, ἡ πίστις ἡμῶν, ἡ καλὴ κληρονομία τῶν πατέρων ἡμῶν. Μετὰ ταύτης Θεῷ παραστῆναι ἐλπίζομεν καὶ τῶν ἡμαρτημένων λαβεῖν τὴν ἄφεσιν· ταύτης δὲ ἄνευ οὐκ οἶδα ποία δικαιοσύνη τῆς αἰωνίου κολάσεως ἡμᾶς λυτρώσεται. Ταύτης

[3] Literal: *oprit să fie şi pentru noi* sau *„nu" să fie şi pentru noi*. Ideea este că: dacă Dumnezeu a îngăduit să nu venim, trebuie să ne lipsim şi

Satana" (I Tes. 2, 18). Aşadar, dacă pe acela l-a împiedicat, aşa[3] să fie şi pentru noi ceea ce este îngăduit de către Dumnezeu. Dar totuşi încă vă ţinem în cuget prin nădejde şi ne încredem în rugăciunile Voastre că vom vedea, de bună seamă, cinstitele şi doritele voastre feţe, şi poate vom locui împreună cu voi în toată vremea, dacă îi este plăcut lui Dumnezeu lucrul acesta. Iar dacă lucrurile stau altfel decât socotim noi, bine este a mulţumi şi pentru aceasta lui Dumnezeu. Căci în lupta [noastră] nu ne-am împotrivit păcatului până la sânge (*cf.* Evr. 12, 4). Dar multă mângâiere am găsit de la fraţii Voştri aflaţi aici: şi de la preacinstitul eclesiarh, şi de la marele iconom, şi de la ceilalţi pe care i-am văzut ca nişte icoane însufleţite ale dragostei şi evlaviei Voastre. Fiindcă ne-au găzduit adeseori şi ne-au odihnit şi ne-au încurajat. Să le dea lor Domnul răsplăţile vrednice de osteneala şi dragostea lor.

„Rogu-vă pe voi, prin numele Domnului nostru Iisus Hristos, ca să grăiţi la fel totdeauna şi să nu fie între voi schisme" (I Cor. 1, 10), ca să păziţi în siguranţă, ca pe o comoară bună, credinţa noastră cea adevărată şi predată de Părinţi, nimic adăugând, nimic scoţând. Căci nu am avut până acum o credinţă cu lipsuri, nici nu am avut nevoie de vreun sinod sau oros ca să aflăm vreo noutate, noi, fiii şi ucenicii Sinoadelor Ecumenice şi ai Părinţilor care au strălucit în acestea şi între acestea. Aceasta e lauda noastră: credinţa noastră, moştenirea cea bună a Părinţilor noştri. Cu aceasta nădăjduim să ne înfăţişăm lui Dumnezeu şi să luăm iertarea păcatelor. Iar fără aceasta nu ştiu ce fel de dreptate ne va izbăvi de

noi de dorinţa noastră, în acord cu îngăduinţa Lui. În PO textul editat are următorul înţeles: *primit [iubit] să ne fie şi nouă ceea ce este îngăduit de către Dumnezeu*.

ὁ πειρώμενος ἐκβάλλειν ἡμᾶς καὶ καινοτέραν ἐπεισάγειν ἑτέραν, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ὑπάρχῃ, ἀνάθεμα ἔστω· πάσης ἐκβαλλέσθω μνήμης καὶ θείας καὶ ἀνθρωπίνης. Οὐδεὶς κυριεύει τῆς ἡμῶν πίστεως, οὐ βασιλεύς, οὐκ ἀρχιερεύς, οὐ ψευδὴς σύνοδος, οὐκ ἄλλος οὐδείς, ὅτι μὴ Θεὸς μόνον, ὁ ταύτην ἡμῖν παραδοὺς δι' ἑαυτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν. Παρακαλῶ ὑμᾶς, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παρὰ τὴν διδαχήν, ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας, καὶ ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. Ὁ μέντοι στερρὸς θεμέλιος τῆς πίστεως ἕστηκεν ἔχων τὴν κρηπῖδα ταύτην.

(3.) Φεύγετε οὖν, ἀδελφοί, τοὺς τῆς λατινικῆς καινοτομίας εἰσηγητὰς καὶ βεβαιωτάς, καὶ τῇ ἀγάπῃ πρὸς ἀλλήλους συνδεδεμένοι ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, σύμψυχοι, τὸ ἓν φρονοῦντες, συνάγεσθε πρὸς τὴν μίαν ἡμῶν κεφαλήν, τὸν Χριστόν· οὐδὲ γὰρ δίκαιον αὖθις δι' ὑπονοίας ψυχρὰς ἐρίζειν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀμέτρως καὶ ζῆλον ἐπιδείκνυσθαι τὸν μὴ κατ' ἐπίγνωσιν, ἵνα μὴ φανῶμεν προφάσει τῆς πίστεως τὸ ταραχῶδες ἡμῶν καὶ μάχιμον ἐκπληροῦντες· οὐδένα γὰρ ἡ ὀρθὴ πίστις ὠφελήσει χωρὶς τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀγάπης. Ἀλλὰ καὶ ταύτην κἀκείνην ἔχετε καὶ διηνεκῶς ἕξετε, πατέρες καὶ ἀδελφοὶ σεβάσμιοι, κἂν ἐγὼ διὰ τὸ τῆς ἀγάπης χρέος ὀλίγα ὑμᾶς ὑπέμνησα, καὶ μετὰ τούτων παραστήσεσθε τῷ Δεσπότῃ, λάμποντες ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς ὑμῶν.

[4] Fără dreapta credință nici o virtute nu ne va scăpa de iad. Dar și cu dreapta credință batjocorită de păcate de bună voie nu ne va scăpa cineva.

[5] Literal: a arăta.

pedeapsa veșnică[4]. Cel ce încearcă să ne scoată din ea și să introducă alta nouă, chiar dacă ar fi înger din cer, să fie anatema (Gal. 1, 8). Să fie scos din orice pomenire: și dumnezeiască, și omenească. Nimeni nu e stăpân pe credința noastră: nici împărat, nici arhiereu, nici sinod mincinos, nici nimeni altcineva decât numai Dumnezeu, Cel Ce ne-a predat-o prin Sine și prin ucenicii Săi. „Vă rog, zice dumnezeiescul Apostol, să luați aminte la cei ce fac vrajbe și poticneli în afara învățăturii pe care ați învățat-o, și depărtați-vă de ei. Căci unii ca aceștia nu slujesc Domnului nostru Iisus Hristos, ci pântecelui lor, și prin vorbe bune și binecuvântări înșeală inimile celor fără răutate" (Rom. 16, 17-18). „Dar temelia tare a credinței a stat, având întemeierea aceasta" (II Tim. 2, 19).

Fugiți, dar, fraților de cei ce introduc și întăresc înnoirea latinească și, legați întreolaltă prin dragoste într-un singur trup și într-un singur Duh, cu un suflet, cugetând una (*cf.* Fil. 2, 2), adunați-vă spre capul nostru cel unul: Hristos. Căci, iarăși, nu e drept a ne certa fără măsură cu frații pentru o bănuială rece și a avea[5] o râvnă nu după cunoștință (*cf.* Rom. 10, 2), ca să nu arătăm că, sub pretextul credinței, împlinim tulburarea și dorința noastră de luptă[6]. Căci pe nimeni nu-l va folosi dreapta credință fără dragostea cea către frați. Însă să țineți și pe aceasta: dragostea, și pe aceea: dreapta credință, și le veți avea neîncetat, părinți și frați cinstiți, chiar dacă eu, din datoria dragostei, v-am pomenit puține lucruri, și vă veți înfățișa cu acestea înaintea Stăpânului, strălucind ca soarele în împărăția Tatălui vostru.

[6] Atenționare pentru cei prea zeloși față de Ortodoxie, dar nu în chip autentic. Semnul autenticității este duhovniceasca dragoste, care însă poate izvorî ***numai*** din dreapta credință.

Εὔχεσθε καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ λοιπὸν τῆς ζωῆς μου διενεγκεῖν, ἵνα δυνηθῶ, τὴν καλὴν ὁμολογίαν φυλάξας ἀκίνητον μέχρι τέλους, ἐν τῇ τῶν εὐαρεστησάντων Θεῷ μερίδι χώραν τινὰ τὴν ἐσχάτην εὑρεῖν.

(4.) Τοῖς ἁγίοις μου πατράσι καὶ ἀδελφοῖς πᾶσι καθ' ἕνα ποιῶ μετάνοιαν· πρὸ πάντων δὲ ἐξαιρέτως τῷ ὁσιωτάτῳ προηγουμένῳ καὶ πνευματικῷ πατρὶ κυρῷ Γενναδίῳ, ὃν καὶ ἰδίως ἀξιῶ τῆς ἐμῆς ἀσθενείας ἐν ταῖς ἁγίαις αὐτοῦ πρὸς Θεὸν δεήσεσιν ὑπερεύχεσθαι. Αἱ ἅγιαι ὑμῶν εὐχαὶ εἴησαν μετ' ἐμοῦ.

Ὁ Ἐφέσου Μάρκος.

Rugați-vă și pentru mine ca să petrec restul vieții mele după voia lui Dumnezeu, ca, păzind buna mărturisire neclintită până la sfârșit, să pot afla măcar și ultimul locaș în partea celor ce bine au plăcut lui Dumnezeu.

Fac metanie tuturor sfinților mei părinți și frați, fiecăruia în parte. Iar înainte de toți, mai cu seamă preacuviosului egumen și părinte duhovnicesc, Kir Ghenadie, pe care îl rog în chip deosebit să se roage pentru neputința mea în sfintele lui mijlociri către Dumnezeu. Sfintele voastre rugăciuni să fie cu mine!

Marcu al Efesului.

ΤΩ ΟΣΙΩΤΑΤΩ ΕΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΙΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙΣ, ΚΑΙ ΕΜΟΙ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΠΟΘΕΙΝΟΤΑΤΩ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΩ ΔΕΣΠΟΤΗ ΚΑΙ ΑΔΕΛΦΩ ΚΥΡ ΘΕΟΦΑΝΕΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΥΡΙΠΟΝ

(1.) Ὁσιώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς καὶ ἐμοὶ ἐν Χριστῷ ποθεινότατε καὶ αἰδεσιμώτατε δέσποτα καὶ ἀδελφέ, δέομαι τοῦ Θεοῦ ὑγιαίνειν τὴν ἁγιωσύνην σου καὶ σωματικῶς· ἧς ἁγίαις εὐχαῖς ἐλέει Θεοῦ καὶ αὐτὸς ὑγιαίνω μετρίως τῷ σώματι.

Γίνωσκε ὅτι μετὰ τὸ ἀπελθεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀναβάντος εἰς τὸ πατριαρχεῖον ἑνὸς τῶν ὑπογραψάντων λατινοφρόνων καὶ ἐνοχλοῦντός ἡμᾶς, ἀπῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν μου ἐξ ἀνάγκης. Ἐκεῖ δὲ πάλιν μηδεμίαν εὑρὼν ἀνάπαυσιν καὶ χαλεπῶς νοσήσας καὶ ζημιούμενος παρὰ τῶν ἀσεβῶν καὶ πειραζόμενος, διότι μὴ εἶχον ὁρισμὸν αὐθεντικόν, ἐξῆλθον κἀκεῖθεν ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἀπελθεῖν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Διαπεράσας οὖν εἰς τὴν Καλλίπολιν καὶ διερχόμενος διὰ τῆς Λήμνου, ἐκρατήθην ἐνταῦθα καὶ περιωρίσθην παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τῆς ἀληθείας δύναμις οὐ δέδεται, τρέχει δὲ μᾶλλον καὶ εὐοδοῦται, καὶ οἱ πλείονες τῶν ἀδελφῶν τῇ ἐμῇ ἐξορίᾳ θαρροῦντες

[1] Editată de Dimitrakopoulos, *Ellas*, p. 106-107; Dräseke, *ZK*, 12, 1891, p. 102-104; Lampros, *op. cit.*, p. 21-23; PO 17, p. 482-484 şi *Marci Opera*, p. 172-174. Scrisă la 16 iunie 1441, din temniţa din insula Limnos. Am folosit ediţia din PO.

Preacuviosului între ieromonahi şi duhovnici, şi mie preadoritului în Hristos şi preacinstitului stăpân şi frate, kir Teofan, în Evripos[1]

Preacuvioase între ieromonahi şi duhovnici şi mie preadoritule în Hristos şi preacinstitule stăpâne şi frate, mă rog lui Dumnezeu să fie sănătoasă şi trupeşte sfinţia ta, cu ale cărei sfinte rugăciuni, prin mila lui Dumnezeu, şi eu sunt destul de sănătos cu trupul.

Să ştii că după ce noi am plecat la Constantinopol[2], urcându-se în scaunul patriarhal unul din latino-cugetătorii care au semnat[3], şi asuprindu-ne acela, m-am dus de nevoie în Biserica mea. Dar acolo, iarăşi, neaflând nici o odihnă şi bolind greu şi fiind păgubit şi ispitit de necredincioşi, fiindcă nu aveam mandat de la stăpânire, am ieşit şi de acolo cu scopul să plec la Sfântul Munte. Mergând la Kalipoli şi trecând prin Limnos, am fost prins aici şi întemniţat de împărat. Însă cuvântul lui Dumnezeu şi puterea adevărului nu sunt legate, ci mai degrabă aleargă şi călătoresc bine; şi mai mulţi dintre fraţi, luând îndrăznire prin surghiunul meu, aruncă

[2] E vorba de întoarerea din Italia.

[3] Este vorba de Episcopul Mitrofan al Cyzicului, care a semnat la Sinodul de la Florenţa. S-a urcat pe scaunul patriarhal la 4 mai 1440. Mulţi dintre episcopi nu slujeau împreună cu el. Când Sfântul Marcu a fost silit să o facă, a părăsit Constantinopolul (*cf.* Siropoulos, XII, 2-5).

βάλλουσι τοῖς ἐλέγχοις τοὺς ἀλιτηρίους καὶ παραβάτας τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῶν πατρικῶν θεσμῶν καὶ ἐλαύνουσι πανταχόθεν αὐτοὺς ὡς καθάρματα, μήτε συλλειτουργεῖν αὐτοῖς ἀνεχόμενοι, μήτε μνημονεύειν ὅλως αὐτῶν ὡς χριστιανῶν.

(2.) Μανθάνω δὲ ὅτι ἐχειροτονήθη παρὰ τῶν λατινοφρόνων μητροπολίτης Ἀθηνῶν κοπελύδριόν τι τοῦ Μονεμβασίας, ὅπερ αὐτόθι διάγον συλλειτουργεῖ τοῖς Λατίνοις ἀδιακρίτως καὶ χειροτονεῖ παρανόμως ὅσους ἂν εὕρῃ καὶ οἵους. Ἀξιῶ οὖν τὴν ἁγιωσύνην σου, ἵνα τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ζῆλον ἀναλαβὼν ὡς ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀληθείας φίλος καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου γνήσιος μαθητής, παραινέσῃς τοῖς τοῦ Θεοῦ ἱερεῦσιν ἐκφεύγειν ἅπασι τρόποις τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ, καὶ μήτε συλλειτουργεῖν αὐτῷ, μήτε μνημονεύειν ὅλως αὐτοῦ, μήτε ἀρχιερέα τοῦτον, ἀλλὰ λύκον καὶ μισθωτὸν ἡγεῖσθαι, μήτε λειτουργεῖν ὅλως ἐν ταῖς λατινικαῖς ἐκκλησίαις, ἵνα μὴ ἔλθῃ καὶ ἐφ' ὑμᾶς ἡ ἐπελθοῦσα ὀργὴ τοῦ Θεοῦ τῇ Κωνσταντινουπόλει διὰ τὰς ἐκεῖ γινομένας παρανομίας.

(3.) Γίνωσκε δὲ ὅτι ἡ ψευδοένωσις ὅσον οὔπω τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι καὶ δυνάμει διαλυθήσεται, καὶ τὸ δόγμα τῶν Λατίνων ἀντὶ τοῦ βεβαιωθῆναι διὰ τῆς ψευδοῦς συνόδου, ὅπερ ἀεὶ ἐσπούδαζον, ἔτι μᾶλλον ἀνετράπη καὶ διηλέγχθη καὶ ὡς βλάσφημον καὶ δυσσεβὲς παντα-χοῦ στηλιτεύεται, καὶ οἱ τοῦτο κυρώσαντες οὐδὲ διᾶραι

[4] Ereticii şi filoereticii nu sunt creştini adevăraţi.

[5] Un termen asemănător a folosit şi Sfântul Marcu într-o discuţie cu Visarion al Niceei la Florenţa. Pentru că acesta din urmă acceptase darurile papei în schimbul lepădării dreptei credinţe, Sf. Marcu îi spune: „Eşti un „cârciumar" [κοπελίν] şi ai lucrat ca un „cârciumar" (Siropoulos IX, 11). Κοπελίν era de fapt ospătarul de la cărciumă, copilul care ajuta la cârciumă, adică avea nuanţă clară de „slugă", „slujitor", „picolo", „chelner", „ospătar".

mustrări asupra prigonitorilor şi călcătorilor dreptei credinţe şi ai aşezămintelor părinteşti şi îi alungă de pretutindeni ca pe nişte gunoaie, neîngăduindu-şi să liturghisească împreună cu ei, nici să-i pomenească în vreun fel ca pe nişte creştini[4].

Aflu că a fost hirotonit de latino-cugetători ca mitropolit al Atenei un oarecare „cârciumăraş"[5] de-al mitropolitului Monemvasiei care, petrecând acolo, liturghiseşte împreună cu latinii fără deosebire şi hirotoneşte în chip nelegiuit pe câţi şi care îi află. Prin urmare, te rog pe sfinţia ta ca, luând asupră-ţi râvna cea pentru Dumnezeu, ca un om al lui Dumnezeu ce eşti şi prieten al adevărului şi ucenic adevărat al Sfântului Isidor[6], să îndemni pe preoţii lui Dumnezeu să fugă în toate chipurile de părtăşia cu el şi nici să liturghisească împreună cu el, nici să-l pomenească în vreun fel, nici arhiereu să-l socotească pe acesta, ci lup şi tocmit, nici să liturghisească nicidecum în bisericile latineşti, ca să nu vină şi asupra voastră mânia lui Dumnezeu care a venit asupra Constantinopolului din pricina nelegiuirilor întâmplate acolo[7].

Şi să ştii că unirea cea mincinoasă îndată va fi destrămată prin harul şi puterea lui Dumnezeu, şi dogma latinilor, în loc să fie întărită prin sinodul cel mincinos – ceea ce ei s-au sârguit pururi să facă –, mai degrabă a fost răsturnată şi mustrată şi înfierată pretutindeni ca o hulă şi rea credinţă, şi cei ce au întărit-o nu îndrăznesc

[6] Nu ne putem da seama despre care Isidor este vorba, negreşit, dat fiind nepotrivirea cronologică, nu poate fi vorba de vestitul ucenic al Sf. Grigorie Palama, patriarh al Constantinopolului (1347-1350) care, deşi ales în 1342 mitropolit al Monemvasiei, nu a fost hirotonit, pentru că a refuzat să se lepede de Palama. Probabil este vorba de Isidor Glavas, arhiepiscopul Tesalonicului (1380-1396).

[7] În conştiinţa Sfântului Marcu, Constantinopolul era decăzut pentru că a lepădat dreapta credinţă.

στόμα τολμῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ γοῦν καλόγηρος τοῦ ὑμετέρου μισθωτοῦ καὶ οὐχὶ ποιμένος, ὁ ἄνους Μονεμβασίας, λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως τὸ τοῦ Προδρόμου ἡγουμενεῖον, οὔτε μνημονεύεται παρὰ τῶν καλογήρων αὐτοῦ, οὔτε θυμιᾶται ὅλως ὡς χριστιανός, ἀλλ' ἔχουσιν αὐτὸν εἰς τὰ πράγματα μόνον ὥσπερ τινὰ κούνσουλον· καὶ ὁ βασιλεὺς ταῦτα μανθάνων οὐδένα λόγον ποιεῖται, ἀλλὰ καὶ μετανοεῖν ὁμολογεῖ φανερῶς ἐπὶ τῷ γεγονότι καὶ ἐπὶ τοὺς καταθεμένους καὶ ὑπογράψαντας μετατίθησι τὴν αἰτίαν. Φεύγετε οὖν καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοί, τὴν πρὸς τοὺς ἀκοινωνήτους κοινωνίαν καὶ τὸ μνημόσυνον τῶν ἀμνημονεύτων. Ἴδε ἐγὼ Μάρκος ὁ ἁμαρτωλὸς λέγω ὑμῖν, ὅτι ὁ μνημονεύων τοῦ πάπα ὡς ὀρθοδόξου ἀρχιερέως ἔνοχός ἐστι πάντα τὸν λατινισμὸν ἐκπληρῶσαι μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς κουρᾶς τῶν γενείων, καὶ ὁ λατινοφρονῶν μετὰ τῶν Λατίνων κριθήσεται καὶ ὡς παραβάτης τῆς πίστεως λογισθήσεται.

Αἱ ἅγιαί σου εὐχαὶ εἴησαν μεθ' ἡμῶν. Τῷ εὐλογημένῳ ἄρχοντι κῦρ Κωνσταντίνῳ τῷ Κοντοπετρῇ καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν ἄρχουσι τοῖς ξενοδόχοις ἡμῶν μετάνοιαν καὶ τὴν ἀπὸ Θεοῦ εὐλογίαν.

Ὁ Ἐφέσου Μάρκος· Ἰουνίου ιη.

să-şi deschidă gura ca să o apere. Deci, „Stareţul"[8] tocmitului – nu păstorului – vostru, mitropolitul cel lipsit de minte al Monemvasiei, luând de la împărat egumenia Prodromului, nu este pomenit de călugării lui, nici e tămâiat nicidecum ca şi creştin, ci îl ţin doar în afacerile [mânăstirii] ca pe un consilier oarecare. Şi împăratul, aflând acestea, nu zice nimic, ba şi mărturiseşte pe faţă că se pocăieşte pentru ce s-a întâmplat şi dă vina pe cei ce au semnat şi au fost de acord cu latinii. Aşadar, fugiţi şi voi, fraţilor, de părtăşia cu cei lipsiţi de părtăşie bisericească şi de pomenirea celor nepomeniţi. Iată, eu, Marcu păcătosul, vă spun că cel ce-l pomeneşte pe papă ca pe un arhiereu ortodox vinovat este, că împlineşte tot latinismul chiar până la tăierea bărbii, şi latino-cugetătorul va fi judecat împreună cu latinii şi ca un călcător al credinţei va fi socotit.

Sfintele tale rugăciuni să fie cu noi. Binecuvântatului arhonte, domnului Constantin Kontopetris şi tuturor celorlalţi arhonţi care ne-au găzduit, metanie de la noi şi binecuvântare de la Dumnezeu.

Marcu al Efesului, 18 iunie.

[8] Folosirea cuvântului καλόγηρος sugerează în acest context un joc de cuvinte bazat pe multiplele înţelesuri ale acestuia, în cazul de faţă cel de „Bătrân", „Stareţ", respectiv, ceva mai jos, cel generic de „monah".

ΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΠΡΟΣ ΘΕΟΦΑΝΗΝ

(1.) Τιμιώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ ἐμοὶ ἐν Κυρίῳ ποθεινότατε καὶ αἰδεσιμώτατε πάτερ καὶ ἀδελφέ, τοῦ Θεοῦ δέομαι ὑγιαίνειν τὴν σὴν ἁγιότητα καὶ σωματικῶς· ἧς ἁγίαις εὐχαῖς ὑγιαίνω καὶ αὐτὸς ἐλέει Θεοῦ μετρίως τῷ σώματι. Τὴν γραφὴν τῆς ἁγιωσύνης σου δεξάμενος, παραμυθίαν οὐ μικρὰν ἔσχον ἐπὶ τοῖς καταλαβοῦσιν ἡμᾶς σκυθρωποῖς, ὅτι οἱ τιμηθέντες καὶ ὑψωθέντες ὑπὲρ ἀξίαν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας ἠτίμασαν αὐτὴν καὶ ἠχρείωσαν, τοῖς ἐκ πολλῶν χρόνων ἀποκεκομμένοις καὶ σεσηπόσι καὶ μυρίοις ἀνα θέμασιν ὑποκειμένοις αὐτὴν καταμίξαντες καὶ διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας τὴν ἄσπιλον τοῦ Χριστοῦ νύμφην σπιλώσαντες. Ὥσπερ γὰρ οὐκ ἀρκούντων τῶν προλαβόντων, ἵνα τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην καινοτομίαν κυρώσωσι, προστάτην ἑαυτοῖς εἵλοντο, μᾶλλον δὲ μισθωτὸν καὶ οὐχὶ ποιμένα, λύκον οὐχὶ νομέα, ὃν μάλιστα δύνανται ἄγειν καὶ φέρειν καὶ δι' οὗ νομίζουσι τὸ πονηρὸν δόγμα τοῦ λατινισμοῦ ταῖς

[1] Editată de Dimitrakopoulos, *Ellas*, p. 106-107; Dräseke, *ZK*, 12, 1891, p. 104-105; Lampros, *op. cit.*, p. 19-20; PO 17, p. 480-481 şi *Marci Opera*, p. 172-174. Datată în 1440, înainte de a părăsi Constantinopolul. La începutul epistolei există următoarea notă: „Acestea [scrisorile lui Teofan] au fost trimise către [episcopul] Efesului de către preacinstitul între ieromonahi Kir Teofan, cel din insula Imbros de pe dealul Monobizos, în timp ce Sfântul [Episcop] al Efesului era atunci la Constantinopol, ca să întrebe pe împărat dacă sunt drepte cele astfel scrise. Pe care şi primindu-le Sfântul, nu numai că le-a lăudat, ci a şi răspuns aceluia acestea". Am folosit ediția din PO.

Mitropolitul Efesului către Teofan[1]

Preacinstite între ieromonahi şi mie preadorite în Domnul şi preacucernice părinte şi frate, mă rog lui Dumnezeu să fie sănătoasă şi trupeşte sfinția ta, cu ale cărei rugăciuni şi eu, prin mila lui Dumnezeu, sunt destul de sănătos cu trupul.

Primind scrisoarea sfinției tale, nu mică mângâiere am avut în întristările care ne-au cuprins, şi anume: din pricină că cei cinstiți şi înălțați mai presus de vrednicia lor[2] de către Biserica lui Dumnezeu au necinstit-o şi au netrebnicit-o, amestecând-o cu cei tăiați de multă vreme de la Ea şi putreziți şi puşi sub nenumărate anateme[3] şi întinând prin împărtăşirea cu ei Mireasa cea neîntinată a lui Hristos. Căci, ca şi cum nu ar fi de-ajuns cele de mai înainte ca să întărească înnoirea făcută de ei, şi-au ales un întâistătător[4], mai degrabă un tocmit, iar nu păstor, lup, nu cioban, din care pot face tot ce vor[5] şi prin care socotesc să statornicească în sufletele tuturor dogma cea rea a latinismului[6].

[2] Preoții şi episcopii latino-cugetători.

[3] Latinii.

[4] Patriarhul Mitrofan, întronizat la Rusaliile anului 1440.

[5] De regulă, expresia clasică ἄγειν καὶ φέρειν se folosea cu privire la armatele care prădau un teritoriu ocupat (ἄγειν referindu-se la ducerea în robie a prizonierilor, iar φέρειν la jefuirea obiectelor), iar prin extensie a ajuns ulterior să semnifice puterea discreționară.

[6] Dintotdeauna au existau unii episcopi care slăbeau dreapta credință în conştiința poporului, trebuind să aibă ca şi calități maleabilitatea şi inconsecvența sau compromisul.

ἁπάντων ἐγκαταστήσειν ψυχαῖς· τάχα δὲ καὶ διωγμὸν κινήσουσι κατὰ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, ἐπεὶ μηδενὶ τρόπῳ τὴν πρὸς αὐτοὺς καταδέχονται κοινωνίαν.

(2.) Ἐν τούτοις οὖσιν ἡμῖν ἐπεδόθη τὰ γράμματα τῆς σῆς ἁγιότητος, πολλὴν τὴν παράκλησιν ἐμποιοῦντα τῷ εἰλικρινεῖ τῆς διαθέσεως, τῷ καθαρῷ καὶ ἀδόλῳ τῆς γνώμης καὶ τῇ τῆς δόξης κοινωνίᾳ διεγείροντα ἡμῶν τὴν καταπεπτωκυῖαν ψυχήν. Οὐκ ἔτι γὰρ ἐν λόγοις ὁ ἀγών, ἀλλ' ἐν πράγμασιν, οὐδὲ ῥητῶν καὶ ἀποδείξεων ὁ καιρός (πῶς γάρ, ἐν οὕτω διεφθαρμένοις κριταῖς;), ἀλλὰ δεῖ τοὺς ἀγαπῶντας τὸν Θεὸν ἔργοις αὐτοῖς γενναίως παρατετάχθαι καὶ πάντα κίνδυνον ἑτοίμους εἶναι παθεῖν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ μὴ τῇ κοινωνίᾳ χρανθῆναι τῶν ἀσεβῶν. Ὅθεν οὐδὲ τὸ Σύνταγμα τῆς σῆς ἁγιότητος ἐπιδοῦναι τῷ κρατοῦντι συμφέρον μοι ἔδοξεν οὔτ' ἀσφαλὲς ὅλως, εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελέσαι δυνάμενον ἐν τῷ παρόντι καιρῷ πλὴν τοῦ χλεύην καὶ ἐμπαιγμὸν κινῆσαι παρὰ τοῖς ἀσόφως σοφοῖς καὶ τοῖς εἰκῇ φερομένοις ὑπὸ τοῦ ἀτάκτου καὶ σκοτεινοῦ πνεύματος· νῦν γὰρ ἐπληρώθη τὸ γεγραμμένον διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· Δώσω νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαῖκται κυριεύσουσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ μόνος ὁ πάντα δυνάμενος διορθώσειε τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ καὶ κατευνάσειε τὴν παροῦσαν ζάλην, ὑπὸ τῶν σῶν εὐχῶν δυσωπούμενος, αἵτινες εἴησαν ἀεὶ μεθ' ἡμῶν.

Ὁ Ἐφέσου καὶ πάσης Ἀσίας Μάρκος.
Τῷ τιμιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ ἐμοὶ ἐν Κυρίῳ ποθεινοτάτῳ καὶ αἰδεσιμωτάτῳ πατρί τε καὶ ἀδελφῷ, κῦρ Θεοφάνει.

[7] Până la urmă, lupta pentru dreapta credință se dă cu duhurile necurate și acolo nu mai au putere demonstrațiile. Doar puterea harului îl poate ajuta pe om.

Şi poate vor porni şi o prigoană împotriva celor ce se tem de Domnul, de vreme ce aceştia în nici un fel nu primesc părtăşia cu ei.

În acestea fiind noi, mi-a fost dată scrisoarea sfinției tale, făcându-mi multă mângâiere prin sinceritatea ta şi deşteptând sufletul nostru cel căzut, prin curăția şi lipsa de vicleşug a voinței tale şi prin părtăşia credinței. Căci lupta nu mai constă în cuvinte, ci în fapte; nici vremea nu mai este de vorbe şi demonstrații (căci cum vor accepta acestea judecătorii cei atât de corupți?), ci trebuie ca cei ce-L iubesc pe Dumnezeu să se pună cu vitejie în linie de bătaie prin faptele lor şi să fie pregătiți să pătimească toată primejdia pentru dreapta credință şi să nu se întineze prin părtăşia cu necredincioşii[7]. Dę aceea nici „Sintagma" sfinției tale[8] nu a părut că-mi adaugă nicidecum ceva sigur, mie celui ce țin ce e de folos, nimic altceva neputând să împlinească în vremea de acum decât să pornească batjocura şi râsul din partea celor înțelepți în chip neînțelept şi care sunt purtați la întâmplare de duhul cel întunecat şi fără de rânduială. Căci acum s-a împlinit, din pricina păcatelor noastre, ceea ce s-a scris: „Voi da tineri ca să-i cârmuiască şi batjocoritori ca să-i stăpânească" (Is. 3, 4). Dar Singur Cel Ce poate toate să îndrepte Biserica Lui şi să potolească furtuna de acum, înduplecându-Se de rugăciunile tale, care să fie şi cu noi pururea.

Marcu, Mitropolitul Efesului şi a toată Asia, preacinstitului între ieromonahi şi mie preadoritului în Domnul şi preacucernicului părinte şi frate, Kir Teofan.

[8] Probabil era o culegere de cugetări proprii sau extrase din Sfinți Părinți, trimisă anterior de Teofan sau programată a-i fi trimisă Sfântului Marcu, spre a-l ajuta în posibilele dispute cu latinii.

ΜΑΡΚΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ
Ἐπιτελεύτιοι ὁμιλίαι παρούσης τῆς τῶν ὀρθοδόξων συνάξεως καὶ πολλῶν τῆς συγκλήτου καὶ τῆς πολιτείας.

Βούλομαι πλατύτερον τὴν ἐμὴν γνώμην εἰπεῖν εἴπερ ποτὲ καὶ νῦν ἐν τῷ ἐγγίζειν τὴν τελευτήν μου, ἵνα σύμφωνος ὦ ἐμαυτῷ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους καὶ μὴ δόξῃ τισὶν, ὅτι ἄλλα μὲν ἔλεγον, ἄλλα δὲ ἔκρυπτον ἐν τῇ διανοίᾳ, ἃ εἰκὸς ἦν ἐλεγχθῆναι τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τῆς ἀναλύσεως. Λέγω δὲ περὶ τοῦ πατριάρχου, μήπως δόξῃ αὐτῷ προφάσει τάχα τιμῆς τῆς πρὸς ἐμὲ ἐν τῇ κηδείᾳ τοῦ ταπεινοῦ μου τούτου σώματος ἢ καὶ ἐν τοῖς μνημοσύνοις μου στεῖλαί τινας τῶν ἀρχιερέων αὐτοῦ ἢ τοῦ κλήρου αὐτοῦ ἢ ὅλως τῶν κοινωνούντων αὐτῷ τινα συνεύξασθαι ἢ συμφορέσαι τοῖς ἐκ τοῦ ἡμετέρου μέρους ἱερεῦσι τοῖς πρὸς τὰ τοιαῦτα προκληθεῖσι, δοξάσαι ὡς οἱῳδήποτε τρόπῳ προσίεμαι, κἂν ἐν τῷ κρυπτῷ, τὴν αὐτοῦ κοινωνίαν. Καὶ ἵνα μὴ ἡ σιωπή μου συγκατάβασίν τινα

[1] Editată de Dosithei, *TA*, p. 26-28; Redaudot, *Genn. patr.*, p. 70-77; Norov, *Anectoda*, p. 54-59; Simiodinis, *Theol. Graphai*, p. 44-46; Migne, PG 160, 529-538; Dräseke, *ZK*, 12, 1891, p. 113-115; Petridis, *An*, 360, 6; Lampros, *op. cit.*, p. 35-41; Petit, PO 17, p. 484-498 şi *Marci Opera*, 176-181. Datată 23 iunie 1444(5). În PO există şi subtitlul: „Cuvintele celui întru sfinţi părinte al nostru Marcu, Arhiepiscopul Efesului, pe care le-a spus multora dintre arhierei şi ieromonahi, şi monahi, şi mireni în ziua când s-a mutat la Dumnezeu. Fiind ţinute în amintire, au fost scrise de un preacinstit şi preaînvăţat ieromnimon". Ieromnimonul era unul din

Ultimele cuvinte ale lui Marcu Evghenicul al Efesului, fiind de faţă adunarea ortodocşilor şi a multora din senat şi dintre cetăţeni[1]

Vreau să-mi spun mai pe larg părerea, mai ales acum, când mi se apropie sfârşitul, ca să fiu în acord cu mine însumi de la început până la sfârşit şi să nu pară unora că una ziceam şi alta ascundeam în cugetul meu, care era firesc să se dezvăluie în ceasul acesta al dezlegării mele[2]. În legătură cu patriarhul, spun ca nu cumva să cugete – poate sub pretextul unei cinstiri faţă de mine – să trimită la înmormântarea acestui smerit trup al meu sau şi la parastasele făcute pentru mine pe oarecare dintre arhiereii lui sau din clerul lui sau pe careva din cei care sunt în comuniune cu el să se roage împreună sau să se adune cu preoţii din partea noastră, care sunt chemaţi la unele ca acestea, crezând că într-un oarecare fel accept, chiar şi în ascuns, să fiu în comuniune cu el. Şi ca nu cumva tăcerea mea să

funcţionarii celei de a treia *pentade* (ierarhia funcţionarilor patriarhali era împărţită în pentade de rang şi importanţă descrescătoare) care-l ajuta pe arhiereu la slujbă. Pentru mai multe detalii, vezi Pseudo-Kodinos, *Traité des offices*, 5. 1-3, Paris, 1966, TLG-D. Am folosit ediţia din PO.

[2] Sfântul a vrut să spună aceste cuvinte pentru a nu crede unii că una a spus şi alta a gândit, şi că cele gândite în ascuns le-ar fi spus doar la sfârşitul vieţii, fiind silit de mustrarea conştiinţei. El vrea să arate că totdeauna a gândit la fel. Sugestivă este folosirea cuvântului ἀνάλυσις, descompunere.

ὑπονοῆσαι παρέξῃ τοῖς μὴ καλῶς καὶ εἰς βάθος εἰδόσι τὸν ἐμὸν σκοπὸν, λέγω καὶ διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τῶν παρατυχόντων πολλῶν καὶ ἀξιολόγων ἀνδρῶν, ὡς οὔτε βούλομαι, οὔτε δέχομαι τὴν αὐτοῦ ἢ τὴν τῶν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν τὸ παράπαν οὐδαμῶς οὔτε ἐπὶ τῆς ζωῆς μου, οὔτε μετὰ θάνατον, ὥσπερ οὐδὲ τὴν γεγονυῖαν ἕνωσιν καὶ τὰ δόγματα τὰ λατινικὰ, ἅπερ ἐδέξατο αὐτός τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, καὶ ὑπὲρ τοῦ δεφενδεύειν ταῦτα καὶ τὴν προστασίαν ταύτην ἐμνηστεύσατο ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ὀρθῶν τῆς ἐκκλησίας δογμάτων. Πέπεισμαι γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι ὅσον ἀποδιίσταμαι τούτου καὶ τῶν τοιούτων ἐγγίζω τῷ θεῷ καὶ πᾶσι τοῖς ἁγίοις, καὶ, ὥσπερ τούτων χωρίζομαι, οὕτως ἑνοῦμαι τῇ ἀληθείᾳ καὶ τοῖς ἁγίοις πατράσι, τοῖς θεολόγοις τῆς ἐκκλησίας, ὥσπερ αὖ πείθομαι τοὺς συντιθεμένους τούτοις ἀποδιίστασθαι τῆς ἀληθείας καὶ τῶν μακαρίων τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων. Καὶ διὰ τοῦτο λέγω· ὥσπερ παρὰ πᾶσάν μου τὴν ζωὴν ἤμην κεχωρισμένος ἀπ' αὐτῶν, οὕτω καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐξόδου μου, καὶ ἔτι καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἀποβίωσιν ἀποστρέφομαι τὴν αὐτῶν κοινωνίαν καὶ ἕνωσιν, καὶ ἐξορκῶν ἐντέλλομαι, ἵνα μηδεὶς ἐξ αὐτῶν προσεγγίσῃ ἢ ἐν τῇ ἐμῇ κηδείᾳ ἢ τοῖς μνημοσύνοις μου, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλου τινὸς τῶν τοῦ μέρους ἡμῶν, ὥστε συμφέρειν ἐπιχειρῆσαι καὶ συλλειτουργεῖν τοῖς ἡμετέροις. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ τὰ ἄμικτα μίγνυσθαι. Δεῖ δὲ παντάπασιν ἐκείνους εἶναι κεχωρισμένους ἡμῶν, μέχρις ἂν δώῃ θεὸς τὴν καλὴν διόρθωσιν καὶ εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ. Εἶτα πρὸς τὸν ἄρχοντα τὸν Σχολάριον ἀποστρέψας εἶπεν· Εἰσί τινες ὗλαι παρὰ τοῖς

[3] Ediția Lampros dă și această notă: „Acest Scholarul era atunci grămăticul de taină al împăratului, care la latini se numește cancelar și secretar, iar la greci, protasicrit; era și judecător de obște al grecilor; era și dascăl rânduit al credinței, învățând în palat vinerea, în Postul Mare,

dea de bănuit un oarecare pogorământ celor ce nu știu bine și în adâncime scopul meu, spun și mărturisesc înaintea multor bărbați vrednici care sunt de față că nici nu vreau, nici nu primesc nicidecum părtășia cu el sau cu cei ce sunt împreună cu el, nici în timpul vieții, nici după moarte, după cum [nu primesc] nici unirea ce s-a făcut și dogmele latinești pe care le-a primit și el, și cei dimpreună cu el, și pentru apărarea cărora [dogmelor latine] i s-a făgăduit [mai dinainte] cârmuirea aceasta, cu prețul răsturnării dogmelor celor drepte ale Bisericii. Căci sunt pe deplin încredințat că, pe cât mă depărtez de acesta [de patriarh] și de unii ca aceștia, mă apropii de Dumnezeu și de toți sfinții, și pe cât mă despart de aceștia, pe atât mă unesc cu adevărul și cu Sfinții Părinți, cu teologii Bisericii. După cum și sunt încredințat că cei ce sunt de acord cu aceștia se depărtează de adevăr și de fericiții dascăli ai Bisericii. Și de aceea zic: după cum în toată viața mea am fost despărțit de ei, așa și în vremea ieșirii mele, și încă și după plecarea din viață mă lepăd de părtășia și de unirea cu ei și, legând cu jurământ, poruncesc ca nimeni dintre ei să nu se apropie, nici la înmormântarea mea, nici la parastasele pentru mine, însă nici dacă acestea sunt făcute pentru vreun altul dintre ai noștri să nu li se îngăduie să se adune sau să liturghisească împreună cu ai noștri. Căci aceasta înseamnă a amesteca cele de neamestecat. Și trebuie ca aceia să fie în tot chipul despărțiți de noi până când Dumnezeu va da Bisericii Sale buna îndreptare și pacea.

Apoi, întorcându-se către arhontele Scholarul[3], a zis: „Chiar dacă eu am cam uitat lucrurile acestea, voi

fiind de față în tricliniu împărații și cei mai aleși din întreaga cetate. Și a fost rânduit conducător [exarh] al adunării ortodocșilor după moartea Sfântului Marcu al Efesului".

φιλοσόφοις, εἰ καὶ τῶν τοιούτων ἐγὼ ἤδη λήθην ἔσχον, ὅμως λέγω μέτριόν τι, ὅτι εἰσὶν ὕλαι ταῖς ἀναλογούσαις τῶν ὑποθέσεων ἐφαρμοζόμεναι, ἐν αἷς ἐστι καὶ ἡ τοῦ ἐνδεχομένου, καὶ ἔτι ἡ τοῦ ἐπὶ πλέον ἐνδεχομένου, ὅπερ ἐπὶ πλέον ἐνδεχόμενόν ἐστιν ἐγγὺς τοῦ ἀναγκαίου· τοῦτο προσήκει καὶ τῇ ὑποθέσει τῶν παρόντων λόγων. Λέγω δὲ περὶ τοῦ ἄρχοντος τοῦ Σχολαρίου, ὃν οἶδα ἐξ ἔτι πάνυ νέας τῆς ἡλικίας καὶ διάθεσιν καὶ ἀγάπην πολλὴν ἔχω εἰς αὐτὸν, καὶ ὡς ἐμὸν υἱὸν καὶ φίλον καὶ εἴ τι ἄλλο ἐνθυμηθείη τις σχέσεως καὶ ἀγάπης κινητικόν· ᾧ καὶ μέχρι τοῦ παρόντος ἀνακοινούμενος καὶ ὁμιλῶν ἔσχον ἀκριβῆ κατάληψιν περὶ αὐτοῦ οἵας ἐστὶ φρονήσεως καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως ἐν λόγοις· καὶ ἐκ τούτων πιστεύω, ὅτι αὐτὸς μόνος ἐκ τῶν εὑρισκομένων κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον δύναται δοῦναι χεῖρα βοηθείας τῇ ὀρθῇ πίστει χειμαζομένῃ ταῖς βίαις τῶν παραφθειράντων τὴν τῶν δογμάτων ἀκρίβειαν, ὥστε τὴν ἐκκλησίαν διορθώσασθαι θεοῦ συναιρομένου καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν κρατῦναι, μόνον εἰ μὴ θελήσῃ καὶ αὐτὸς γενέσθαι τοῦ καιροῦ καὶ τὸν λύχνον ὑπὸ τὸν μόδιον κρῦψαι. Ἀλλ' ἐγὼ θαρρῶ μὴ ἂν οὕτως αὐτὸν διατεθῆναι, μηδ' οὕτω τῇ οἰκείᾳ ἀπειθῆσαι συνειδήσει, ὥστε τὴν ἐκκλησίαν κλυδωνιζομένην ὁρῶντα καὶ τὴν πίστιν σαλεύουσαν ἐπ' ἀσθενοῦς, ἀνθρωπίνως λέγω, καὶ εἰδότα ἐπ' αὐτῷ εἶναι βοηθῆσαι ταύτῃ, μὴ πάσῃ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ τὴν συμμαχίαν ἐργάσασθαι. Πάντως γὰρ οὐκ ἀγνοεῖ, σοφὸς ὢν, ὡς ἡ τῆς καθολικῆς πίστεως ἀνατροπὴ κοινή

[4] În originalul grec ὕλαι. Pentru a înțelege în adâncime semnificația pe care o are acest cuvânt în contextul de față, trebuie să avem în vedere că la Aristotel materia (ὕλη) poate să existe nu faptic, ci ca potență (δυνάμει ὄν), altfel spus, ca posibilitate. La comentatorii aristotelici, expresia ὕλαι τῶν ὑποθέσεων (al cărei echivalent latin este *materiae propositionum*) semnifică posibilitățile de devenire ale ipotezelor.

spune totuşi ceva smerit: există, potrivit filosofilor, anumite posibilități de devenire[4], care se aplică ipotezelor corespunzătoare, între care se află posibilul, precum şi mai-posibilul, care este aproape de necesar. Lucrul acesta este valabil şi în cazul cuvintelor de față[5]. Vorbesc despre arhontele Scholarul, pe care îl ştiu încă din tinerețile lui şi am către el multă dragoste şi afecțiune şi îmi este ca un fiu şi ca un prieten şi orice altceva ar mai cugeta cineva că poate întreține o legătură de dragoste. Cu care şi fiind în părtăşie şi sfătuindu-mă[6] până acum, am înțeles, în ce-l priveşte, cu deamănuntul ce pricepere şi înțelepciune şi putere în cuvinte are. Pe temeiul acestora, cred că dintre toți cei aflați în această vreme numai el singur poate să dea o mână de ajutor dreptei credințe înviforate de siluirile celor ce au stricat acrivia dogmelor, încât să se îndrepte Biserica – Dumnezeu ajutând – şi să se întărească Ortodoxia; desigur, numai dacă nu va vrea şi el să fie al vremii[7] şi să ascundă sfeşnicul sub obroc. Însă eu îndrăznesc să cred că el nu va avea o astfel de dispoziție, nici nu va fi aşa de neascultător de propria conştiință încât, văzând Biserica bătută de furtună şi credința clătindu-se din pricina slăbiciunii – omeneşte grăiesc – şi ştiind că ține de el a o ajuta, nu cred că nu îi va da ajutorul cu toată râvna şi sârguința. Căci nicidecum, înțelept fiind, nu este în neştiință de faptul că *răsturnarea sobornicești credințe înseamnă*

[5] Atragem atenția cititorului asupra felului în care structura discursului corespunde intenției anunțate în această introducere: adresându-i-se lui Scholarul, Sfântul Marcu, după ce vorbeşte inițial despre posibilitatea acestuia de a alege între „a da mână de ajutor dreptei credințe" şi „a se face om al vremii", trece la necesitatea relativă a dictatului conştiinței, pentru a aduce ca *ultima ratio* necesitatea absolută a răspunsului înaintea judecății lui Dumnezeu.

[6] Textual: vorbire familiară.

[7] Adică un oportunist.

ἐστιν ἀπώλεια. Ἴσως δ' ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἀρκοῦσαν συμμαχίαν ἡγούμενος τὴν ὑφ' ἑτέρων τινῶν, καὶ μάλιστα τὴν ὑπ' ἐμοῦ, οὐκ ἐφαίνετο καθαρῶς τῇ ἀληθείᾳ συμμαχῶν, ὑπό τινων ἀνακοπτόμενος τυχὸν λογισμῶν ἢ καὶ ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἐγὼ καὶ πρότερον μὲν οὐδὲν ἢ καὶ πάνυ σμικρὸν συνεισήνεγκα τῇ συμμαχίᾳ τῷ μήτ' ἀνάλογον ἔχειν δύναμιν μήτε σπουδὴν, καὶ νῦν δὲ ἤδη εἰς τὸ μηδὲν ἥκω. Τοῦ δὲ μηδὲν ὄντος τί ἄλλο μηδαμινώτερον; Εἰ γοῦν ἐκ τοῦ ὅτι ἐδόξασεν ἴσως, ὅτι ἡμεῖς δυνάμεθά τι κατορθοῦν, αὐτὸς παρέλκον ἐνόμισεν ὅπερ δύναται ἕτερος πράττειν καὶ αὐτὸς μεταχειρίσασθαι, ὡς ἐκ τούτου ζημίαν. ἐν ἄλλοις παθεῖν ἐπὶ μικρᾷ πάνυ τῇ ὠφελείᾳ, ὡς πολλάκις μοι ἐξηγήσατο καὶ συγγνώμην ἠτήσατο, ἀλλὰ νῦν, ὅτε ἐγὼ μὲν ἤδη ἐντεῦθεν ἀπαλλάττω, ἄλλον δέ τινα οὐχ ὁρῶ κατ' αὐτὸν τὸ εἰκὸς τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ πίστει καὶ τοῖς δόγμασι τῆς ὀρθοδοξίας δυνάμενον ἐκπληρῶσαι ἀντ' ἐμοῦ, διὰ τοῦτο ἀξιῶ αὐτὸν, ἵνα, καλοῦντος νῦν τοῦ καιροῦ, μᾶλλον δὲ κατεπείγοντος, τὸν ἐν αὐτῷ κεκρυμμένον τῆς εὐσεβείας σπινθῆρα ἀνακαλύψῃ καὶ συμμαχήσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς ὑγιαίνουσι δόγμασιν, ἵνα ὅπερ οὐκ ἠδυνήθην αὐτὸς ἐκτελέσαι κατορθώσῃ αὐτὸς τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι καὶ συμμαχίᾳ. Δύναται γὰρ τοῦτο, τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ ἔκ τε τῆς φυσικῆς αὐτοῦ φρονήσεως καὶ τῆς ἐν λόγοις δυνάμεως, εἰ θελήσει μόνον τούτοις ἐν δέοντι χρήσασθαι. Καὶ ἴσως μὲν ὀφείλει τοῦτο καὶ τῷ θεῷ καὶ τῇ πίστει καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀγωνίσασθαι πιστῶς καὶ καθαρῶς ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ἀνατίθημι δ' ὅμως καὶ αὐτὸς τὸν τοιοῦτον αὐτῷ ἀγῶνα, ἵνα ᾖ ἀντ' ἐμοῦ πρόμαχος τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ὑγιοῦς διδασκαλίας ὑφηγητὴς καὶ τῶν ὀρθῶν

[8] Remarcabilă stare duhovnicească a Sfântului Marcu, asemenea celei a marilor Părinți ai pustiei, stare de smerenie pe care o amplifica iminența morții.

pierzania tuturor. De bună seamă că în vremurile de mai înainte, socotind el îndestulător ajutorul cel dat de alții, şi mai ales de mine, nu s-a arătat în chip curat ajutător adevărului, fiind împiedicat poate de unele gânduri sau chiar şi de oameni. Însă eu nici mai înainte nu am făcut nimic, sau [poate] foarte puțin, pentru ajutorarea [Bisericii], datorită faptului că nu am avut nici putere, nici sârguință pe măsură. Şi acum am ajuns deja la nimic[8]. Şi ce altceva e mai de nimic decât cel ce este nimic? Dacă, pentru că a crezut că noi putem îndrepta ceva, a socotit de prisos ca în ceea ce poate face altul să se amestece şi el – fiindcă din aceasta alții ar fi fost păgubiți, din pricina folosului cel preamic de pe urma lui –, după cum adesea mi-a povestit cerându-şi iertare, însă acum, când eu deja mă duc de aici, nu văd pe altul pe măsura lui care să poată împlini în locul meu ceea ce este potrivit pentru Biserică şi credință şi dogmele ortodoxiei. De aceea îl rog ca, împrejurarea chemându-l acum – ba, mai degrabă, zorindu-l – să descopere scânteia dreptei credințe ascunsă în el şi să ajute Bisericii şi dogmelor sănătoase, încât ceea ce nu am putut eu să împlinesc, el să isprăvească cu harul şi ajutorul lui Dumnezeu. Căci poate aceasta, cu harul lui Dumnezeu, şi din priceperea lui firească, şi din puterea în cuvinte, numai dacă va vrea să se folosească de acestea la vreme de nevoie. Şi este deopotrivă dator cu acest lucru şi lui Dumnezeu, şi credinței, şi Bisericii: să se lupte în chip credincios şi curat[9] pentru credință. Şi eu însumi îi încredințez lui o astfel de luptă, ca să fie în locul meu apărător al Bisericii şi tâlcuitor al învățăturii sănătoase şi luptător pentru

[9] Ținând dreapta credință şi păzind poruncile.

δογμάτων καὶ τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχος, πεποιθὼς τῇ συμμαχίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ τῇ ἀληθείᾳ αὐτῇ, περὶ ὧν οἱ ἀγῶνες, ὡς κοινωνῶν τούτων τοῖς ἁγίοις διδασκάλοις καὶ θεοφόροις πατράσι τοῖς μεγάλοις θεολόγοις, καὶ τοὺς μισθοὺς ἐνδεχόμενος παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ τοῦ καὶ πάντας τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγωνισαμένους ἀνακηρύξαντος. Ὥσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ὀφείλει ὅσον οἷόν τε σπουδάσαι ὑπὲρ συστάσεως τῶν ὀρθῶν τῆς ἐκκλησίας δογμάτων, ὡς λόγον ὀφείλων ὑπὲρ τούτου ἐν ὥρᾳ κρίσεως θεῷ καὶ ἐμοὶ τῷ ταῦτα ἀναθεμένῳ αὐτῷ, τεθαρρηκότι ἴσως καρποφορήσειν τοὺς λόγους μου τούτους ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ὡς εἰς ἀγαθὴν γῆν καταβαλλομένους. Περὶ οὗ καὶ ἀποκριθήτω μοι, ἵνα λάβω τελείαν πληροφορίαν, τῆς παρούσης ζωῆς ἐξερχόμενος, καὶ μὴ ἀηδῶς ἀποβιώσω, ὡς ἀπεγνωκὼς τὴν τῆς ἐκκλησίας διόρθωσιν.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΑΥΤΑ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

Ἐγὼ, δέσποτά μου ἅγιε, πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῇ μεγάλῃ ἁγιωσύνῃ σου ἐπὶ τοῖς ἐπαίνοις, οἷς ἐχρήσω εἰς ἐμὲ, ὅτι βουληθεὶς ἐμοὶ χαρίσασθαι προσεμαρτύρησάς μοι ὅσα οὐκ ἔχω, οὐδὲ ἐπίσταμαι προσεῖναί μοι· ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τῆς ἄκρας καλοκἀγαθίας καὶ ἀρετῆς καὶ σοφίας τῆς μεγάλης ἁγιωσύνης σου, ἣν καὶ αὐτὸς εἰδὼς ἐξ ἀρχῆς καὶ θαυμάζων οὐ διέλιπον ἐς δεῦρο ὅσα πατρὶ καὶ διδασκάλῳ καὶ παιδαγωγῷ ὀφείλεται ἐκτελῶν εἰς τὴν μεγάλην ἁγιωσύνην σου καὶ ὡς κανόνι χρώμενος τῇ σῇ γνώμῃ τῆς τε ἐν δόγμασιν ἀκριβείας καὶ τῆς τῶν

[10] „Eu sunt... Adevărul" (In. 14, 6).
[11] Atât în ce priveşte timpul şi mărimea luptei, cât şi calitatea ei.

adevăr şi dogmele cele drepte, nădăjduind în ajutorul lui Dumnezeu, Adevărul însuşi, pentru Care[10] sunt luptele acestea, ca să fie părtaş prin acestea cu sfinţii dascăli şi purtătorii de Dumnezeu Părinţi, cu teologii cei mari, şi să primească răsplătiri de la dreptul Judecător, Cel ce face vestiţi pe toţi cei ce se luptă pentru dreapta credinţă. Dar şi el este dator în tot chipul[11] să se sârguiască pentru susţinerea dogmelor celor drepte ale Bisericii, ca unul ce e dator să dea seama pentru acestea în ceasul judecăţii [şi] lui Dumnezeu, şi mie, celui ce i-am încredinţat acestea. Îndrăznesc să cred că vor aduce rod mai mult decât însutit aceste cuvinte ale mele, ca unele ce sunt aruncate în pământ bun. Cu privire la aceasta să-mi şi răspundă, ca să primesc încredinţare desăvârşită acum, când ies din viaţa de aici, şi să nu plec din viaţă fără bucurie, ca unul ce deznădăjduiesc în ce priveşte îndreptarea Bisericii.

Răspunsul lui Scholarul la acestea

Eu, sfinte stăpâne, mai întâi mulţumesc marii tale sfinţenii pentru laudele pe care mi le-ai adus, că, vrând să mă dăruieşti cu ceva, ai dat mărturie pentru mine de cele câte nu le am, nici nu ştiu să-mi aparţină. Însă aceasta ţine de înalta bunătate şi frumuseţe[12], şi virtute, şi înţelepciune a marii tale sfinţenii, pe care şi eu însumi, cunoscând-o de la început şi minunându-mă de ea, nu am încetat până acum să împlinesc faţă de marea ta sfinţenie câte sunt datorate unui părinte şi dascăl şi pedagog, şi să mă folosesc ca de un dreptar de atitudinea ta şi în ce priveşte acrivia dogmelor, şi în ce priveşte

[12] De fapt, nu sunt două cuvinte (bunătate şi frumuseţe), ci e vorba de cuvântul grecesc καλοκαγαθία, care desemna idealul de perfecţiune al vechilor greci şi, prin reîntrebuinţare, dar cu un alt sens, al creştinilor.

λόγων ὀρθότητος, οἷς ἂν ἐνασμενίσειας καὶ αὐτὸς συντιθέμενος καὶ ὅσα μὴ κατὰ γνώμην εἴη σὴν, ἀνενδοιάστως τούτων ἐκτρεπόμενος, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς καὶ μαθητοῦ τάξιν τηρεῖν πρὸς τὴν μεγάλην ἁγιωσύνην σου οὐκ ἀπηξίωσα πώποτε. Μάρτυρι χρῶμαι πρὸς ταῦτα τῇ μεγάλῃ ἁγιωσύνῃ σου. Οἶδας ὡς ἀεὶ τὸν τρόπον τοῦτόν σοι προσηρχόμην καὶ τὰ βαθύτερα τῆς ἐμῆς διανοίας ἀνακαλύπτων τοιαύτας ἐγγύας σοι παρετιθέμην. Καὶ τοῦ ὅτι δὲ ἔν τισι τῶν καιρῶν οὐ φανερῶς ἀπεδυόμην πρὸς τοὺς ἀγῶνας, οὓς ἡ σὴ μεγίστη ἁγιωσύνη ἠγωνίζετο, ἀλλὰ σιωπῇ τούτους παρηρχόμην, τοὺς λόγους τούτου οὐδεὶς βέλτιον οἶδε τῆς μεγάλης ἁγιωσύνης σου, ἐπεὶ πολλάκις τοὺς λογισμούς μου σοὶ θαρρήσας συγγνώμης οὐκ ἀπέτυχον. Ἀλλὰ νῦν θεοῦ συνάρσει τούτων πάντων καταπεφρόνηκα καὶ ἐμαυτὸν καθαρώτατον καὶ φανερώτατον τῆς ἀληθείας συναγωνιστὴν ἔταξα, ὥστε τὰ τῶν πατέρων μου δόγματα καὶ τὴν τῆς ὀρθοδοξίας ἀκρίβειαν ἀνυποστόλως διαγγέλλειν κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς σῆς μεγίστης ἁγιότητος. Λέγω δὲ ταῦτα οὐχ ὡς ὁρῶν τὴν μεγάλην ἁγιωσύνην σου ἐντεῦθεν ἀπαίροντα· οὐκέτι γὰρ τὰς τελευταίας ἐλπίδας ἀποβάλλομεν, θαρροῦμεν δὲ ἐπὶ τῷ θεῷ περιγενήσεσθαί σε τῆς νόσου καὶ σὺν ἡμῖν ἔσεσθαι. Εἰ δὲ κρίμασιν οἷς οἶδε θεὸς ἐντεῦθεν ἀποδημήσειας πρὸς ὃν ἡτοίμασας σεαυτῷ τόπον τῆς ἀναπαύσεως καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν. ἴσως ἀναξιότητα ἔνθα εἶ αὐτὸς ἄξιος ἀπέλθοις, πληροφορῶν λέγω σοι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων τῶν ἀοράτως παρισταμένων νῦν ἡμῖν καὶ τῶν καθευρεθέντων ἐνταῦθα πολλῶν καὶ ἀξιολόγων ἀνδρῶν, ὅτι ἔσομαι αὐτὸς ἐγὼ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀντὶ σοῦ καὶ ἀντὶ τοῦ σοῦ

[13] În vechime, luptătorii intrau în arenă dezbrăcați.

dreapta întrebuințare a cuvintelor (literal: dreptatea cuvintelor); cu cele care îți sunt ție plăcute, şi eu sunt de acord cu ele, şi câte nu sunt după voia ta, de la acestea mă întorc şi eu, fără nici o îndoială, şi nu am nesocotit vreodată a păzi față de marea ta sfințenie rânduiala de fiu şi ucenic. Iau martor pentru acestea marea ta sfințenie. Ştii că întotdeauna m-am apropiat de tine în acest fel şi, descoperindu-ți adâncurile cugetului meu, ți-am dat astfel de chezăşii. Şi chiar dacă în unele răstimpuri nu m-am dezbrăcat pe față[13] pentru luptele pe care preamarea ta sfințenie le-a purtat, însă în tăcere m-am alăturat acestora, şi nimeni nu ştie mai bine decât marea ta sfințenie motivele acestui fapt, fiindcă adeseori, îndrăznind să-ți mărturisesc gândurile mele, ți le-am descoperit limpede pe cele privitoare la problema aceasta şi, cerând iertare, n-am fost lipsit de ea. Însă acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, am disprețuit toate acestea şi m-am rânduit pe mine, în chip cu totul limpede şi fățiş, în tabăra luptătorilor pentru adevăr, ca să vestesc fără nici o abatere şi temere dogmele Părinților mei şi acrivia ortodoxiei, după scopul marii tale sfințenii. Şi spun acestea nu pentru că o văd pe marea ta sfințenie plecând de aici, căci încă nu lepădăm cele din urmă nădejdi, ci ne încredem în Dumnezeu că vei birui boala şi vei fi împreună cu noi, şi vom săvârşi împreună unele ca acestea. Dar dacă, prin judecățile pe care Dumnezeu le ştie, vei pleca de aici către locul odihnei pe care ți l-ai pregătit şi, poate din pricina nevredniciei noastre, te vei duce unde eşti însuți vrednic, îți spun, încredințându-te înaintea lui Dumnezeu şi a sfinților îngeri, care stau de față acum, în chip nevăzut, cu noi, şi înaintea mulților bărbați vrednici care se află aici, că voi fi eu însumi în unele ca acestea în locul tău şi în locul gurii tale; [şi] câte

στόματος, ὅσα αὐτὸς ἐσπούδαζες καὶ παρεδίδους στέργων καὶ αὐτὸς καὶ δεφενδεύων καὶ πᾶσιν ὑποτιθεὶς, οὐδόλως μηδὲν τῶν τοιούτων καθυφεὶς τὸ παράπαν, ἀλλὰ μέχρι τῶν ἐσχάτων κινδύνων αἵματος καὶ θανάτου ὑπὲρ τούτων ἀγωνιζόμενος, καὶ εἰ καὶ μικρὰ πάνυ τυγχάνει ἡ ἐμὴ περὶ ταῦτα πεῖρα καὶ δύναμις, ἀλλ' οὖν πείθομαι, ὅτι ἡ μεγάλη ἁγιωσύνη σου ἀναπληρώσει τὰ ἐμὰ ἐλλείμματα, καὶ παρὼν ἡμῖν ἐνταῦθα τῇ ἐνούσῃ σοι περὶ τὰ τοιαῦτα τελειότητι καὶ ἀπάρας ταῖς σαῖς πρὸς θεὸν εὐπαρρησιάστοις ἐντεύξεσιν.

te-ai sârguit şi le-ai predat cu dragoste, şi eu le apăr şi le pun înaintea tuturor, fără să renunț nicidecum la nimic din unele ca acestea, ci mă lupt pentru acestea până la primejduirea din urmă, adică până la sânge şi moarte, şi chiar dacă foarte mică este experiența şi puterea mea în privința acestor lucruri, însă sunt încredințat că marea ta sfințenie va plini lipsurile mele: cât eşti împreună cu noi aici, prin desăvârşirea pe care o ai în astfel de lucruri, iar după ce vei pleca, prin mijlocirile tale cele cu bună îndrăznire către Dumnezeu.

ΤΟΙΣ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΤΗΣ ΓΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΟΙΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙΣ ΜΑΡΚΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΦΕΣΙΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΕΝ ΚΥΡΙΩ ΧΑΙΡΕΙΝ.

(1.) Οἱ τὴν κακὴν ἡμᾶς αἰχμαλωσίαν αἰχμαλωτεύσαντες καὶ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα τῶν λατινικῶν ἐθῶν καὶ δογμάτων θελήσαντες κατασῦραι, τοῦτο μὲν οὐκ ἠδυνήθησαν ἀγαγεῖν εἰς πέρας, αὐτόθεν τε ἀπεμφαῖνον ὁρῶντες καὶ ἄλλως ἀδύνατον, ἐν μέσῳ δέ που τῆς ὁδοῦ καταμείναντες αὐτοί τε καὶ ὅσοι τούτοις ἐπηκολούθησαν, οὔτ' ἐκεῖνο λοιπὸν μεμενήκασιν, οὔτε τοῦτο γεγόνασιν· Ἱεροσόλυμα· μὲν ἀπολιπόντες, τὴν ὡς ἀληθῶς ὅρασιν τῆς εἰρήνης, καὶ τὸ Σιὼν ὄρος, τὴν βεβαίαν πίστιν καὶ ἄσειστον, Βαβυλώνιοι δὲ γενέσθαι τε καὶ κληθῆναι μήτε βουλόμενοι μήτε δυνάμενοι, καὶ διὰ τοῦτ' ἂν δικαίως κληθέντες Γραικολατῖνοι, καλούμενοι

[1] Ediții: Oecum. Syn., cc., 708-755; Lambecius, *op. cit.*, cc. 739-784; Hardouin, *op. cit.*, cc. 601-670; Binius, *Concilia*, cc. 991-1722; Dositheos, *TA*, pp. 581-586, o parte, în *TCh*, pp. 631-633; Norov, *Anecdota*, pp. 22-24; *PG* 160, 111-204; Blastos, *op. cit.*, pp. 112-119; iPO *17, pp. 449-459;* CFDS X/2, 141/151; Karmiris, *op. cit.*, pp. 353-362. Scrisoarea este redactată în timpul exilului din insula Limnos. Am folosit ediția din PO.

[2] Χαίρειν înseamnă propriu zis „a se bucura", dar el era o formă de salut. Totuşi el poate trimite la gândul bucuriei de a fi ortodox.

[3] Ἦθος se referă la partea morală, cutumiară şi liturgică a credinței, iar δόγμα la cea dogmatică. De remarcat paralela Roma-Babilon şi

Marcu, Episcopul Mitropoliei efesenilor[1], creştinilor ortodocşi aflați pretutindeni pe pământ şi în insule, salutare în Domnul[2]

1. Cei care ne-au robit cu reaua robie şi au vrut să ne tragă în Babilonul obiceiurilor şi dogmelor[3] latineşti nu au putut, pe de-o parte, să ducă acest lucru la bun sfârşit, văzând că este şi absurd în sine, şi dealtfel cu neputință de înfăptuit, iar pe de alta, rămânând undeva la mijlocul drumului şi ei, şi câți au urmat lor, nici nu au rămas ceea ce erau, nici nu au devenit ceea ce voiau[4]. Lăsând, pe de-o parte, Ierusalimul, adică vederea adevărată a păcii (cf. Is. 28, 16), şi muntele Sion, adică credința tare şi neclintită, iar pe de alta, nici vrând, nici putând să devină şi să se numească babilonieni, de aceea pe drept cuvânt au fost numiți greco-latini, iar de

posibila conexiune cu Babilonul din Apocalipsă şi venirea lui Antihrist. Captivitatea babilonică a evreilor e văzută de Sfântul Marcu drept tip al oricărei robii a Bisericii în mrejele cugetării raționii căzute, în concret robia Ortodoxiei față de latini. Şi e firesc acest lucru, căci în amândouă cazurile este vorba de robia Bisericii față de lumea aceasta. Evreii erau Biserica Vechiului Legământ, iar cea a Noului Legământ nu este decât continuarea firească a Celei dintâi, împlinirea Ei.

[4] Literal: nici nu au rămas acela, nici n-au devenit acesta. „Acela" e Ortodoxia, iar „acesta" Catolicismul. Unioniştii nu erau nici ortodocşi, nici deplin catolici.

δ' οὖν ὑπὸ τῶν πολλῶν Λατινόφρονες. Οὗτοι τοίνυν οἱ μιξόθηρες ἄνθρωποι κατὰ τοὺς ἐν μύθοις ἱπποκενταύρους μετὰ τῶν Λατίνων μὲν ὁμολογοῦσι τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι καὶ τὸν Υἱὸν αἴτιον ἔχειν τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως (οὕτω γὰρ καὶ ὁ αὐτῶν ὅρος διαλαμβάνει), μεθ' ἡμῶν δὲ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγουσι· καὶ μετ' ἐκείνων μὲν θεμιτῶς καὶ εὐλόγως τὴν προσθήκην ἐν τῷ συμβόλῳ γεγονέναι φασί, μεθ' ἡμῶν δὲ λέγειν ταύτην οὐ καταδέχονται (καίτοι γε τὸ θεμιτῶς καὶ εὐλόγως γενόμενον τίς ἂν παραιτήσαιτο λέγειν;)· καὶ μετ' ἐκείνων μὲν τὸ ἄζυμον σῶμα τοῦ Χριστοῦ λέγουσι, μεθ' ἡμῶν δὲ αὐτοῦ μεταλαμβάνειν οὐκ ἂν τολμήσαιεν. Ἆρ' οὐχ ἱκανὰ ταῦτα τὴν γνώμην αὐτῶν διαδεῖξαι, καὶ ὅτι οὐκ ἀληθείας ἔρευναν ποιούμενοι τοῖς Λατίνοις συνῆλθον, ἣν ἐν χερσὶν ἔχοντες προδεδώκασιν, ἀλλὰ χρυσοχοῆσαι βουλόμενοι καὶ πεπλασμένην, οὐκ ἀληθῆ, συστήσασθαι ἕνωσιν;

(2.) Τίνα δὲ καὶ τρόπον αὐτοῖς ἡνώθησαν, ἐπισκεπτέον· πᾶν γὰρ τὸ ἑτέρῳ ἑνούμενον δι' ἑνός τινος μέσου πάντως ἑνοῦται. Τῇ μὲν οὖν δόξῃ τῇ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔδοξαν ἑνωθῆναι, σὺν αὐτοῖς ἀποφηνάμενοι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο ἔχειν τὴν ὕπαρξιν· τὰ δ' ἄλλα πάντα διάφορα, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ἓν οὐδὲ μέσον οὐδὲ κοινόν, ἀλλὰ δύο μὲν σύμβολα καὶ παρηλλαγμένα λέγεται πάλιν, ὥσπερ καὶ πρότερον· διτταὶ δὲ καὶ διάφοροι λειτουργίαι τελοῦνται, ἡ μὲν δι' ἐνζύμου θυσίας, ἡ

[5] Animale: o parte taur, o parte cal.

[6] Ὅρος nu vrea să fie o definiție exactă a conținutului de credință – căci realitățile dumnezeiești nu pot fi prinse în concepte create -, ci „împrejmuirea", limitele în care credinciosul are siguranța mântuirii, adică cât putem noi cuprinde ca ființe create realitățile necreate. O să redăm cuvântul grecesc cu diferiți termeni în limba română în funcție de context, marcându-l însă în vecinătate în limba greacă.

mulți sunt numiți latino-cugetători. Prin urmare, aceștia, fiind amestecare de oameni și fiare, cum erau în mituri hipocentaurii[5], mărturisesc împreună cu latinii că Duhul Sfânt purcede din Fiul și Îl are pe Fiul cauzator al existenței Sale (căci așa prevede orosul[6] lor), iar împreună cu noi spun că purcede din Tatăl[7]. Și zic când sunt împreună cu aceia că în chip legiuit și întemeiat s-a făcut adăugirea în Simbol, iar când sunt împreună cu noi, nu primesc să spună această adăugire, (deși cine s-ar da în lături să spună ceea ce s-a făcut în chip legiuit și întemeiat?); și când sunt cu aceia, spun că azima este Trup al lui Hristos, iar când sunt împreună cu noi, nu ar îndrăzni să se împărtășească cu ea. Oare nu sunt acestea îndeajuns ca să arate socotința lor și că s-au adunat cu latinii nu ca să cerceteze adevărul – pe care având-l în mână, l-au trădat –, ci vrând să toarne în aur și să facă o unire plăsmuită, nu adevărată[8]?

2. Și trebuie văzut în ce fel s-au unit cu ei. Căci orice lucru unit cu altul se unește, desigur, printr-un alt lucru oarecare ce se află la mijloc între ele. Așadar, ei au crezut că s-au unit prin credința privitoare la Duhul Sfânt, declarând împreună cu ei că Acesta Își are existența și din Fiul. Dar toate celelalte sunt deosebite și între ei nu este nimic una, nici de mijloc, nici comun, ci sunt două Simboluri de credință și se rostesc iarăși diferit, ca și mai înainte; se săvârșesc două Liturghii diferite, una cu

[7] Unioniștii erau oportuniști: când se aflau în compania latinilor, utilizau formulele latine, iar când erau cu ortodocșii, cele ortodoxe.

[8] Cuvintele folosite de Sf. Marcu sunt cele din vocabularul lucrătorilor de metale, care se ocupau cu confecționarea idolilor. Așa sunt toate unirile care nu se bazează pe dreapta credință dogmatică. Unele elemente din mișcarea ecumenică de azi seamănă cu situația respectivă, mai ales dacă avem în vedere ambiguitatea textelor comune rezultate în urma acestor dezbateri ecumenice.

δὲ δι' ἀζύμου· διττὰ δὲ βαπτίσματα, τὸ μὲν διὰ τριττῆς καταδύσεως τελειοῦν, τὸ δὲ δι' ἐπιχύσεως ὕδατος ἐκ κορυφῆς ἄνωθεν, καὶ τὸ μὲν τῷ μύρῳ προσχρώμενον, τὸ δ' οὐδ' ὁτιοῦν αὐτοῦ χρείαν ἔχον· διττὰ δὲ τὰ ἔθη πάντα καὶ ἐν πᾶσι παρηλλαγμένα, νηστεῖαί τε καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τάξεις καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Τίς οὖν ἡ ἕνωσις, ὅταν μὴ φανερὸν καὶ ἐπίδηλον σημεῖον ἔχῃ; Καὶ πῶς ἡνώθησαν οἱ τὰ οἰκεῖα στέργειν βουλόμενοι (τοῦτο γάρ που καὶ συνεφώνησαν) καὶ μὴ τοῖς ἐκ τῶν Πατέρων παραδεδομένοις ἀκολουθοῦντες;

(3.) Ἀλλὰ τίς ὁ σοφὸς αὐτῶν λόγος; «Οὐδέποτε, φησίν, ἡ τῶν Γραικῶν Ἐκκλησία τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔλεγεν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι· τοῦτο δὲ τὸν Υἱὸν οὐκ ἐκβάλλει τῆς ἐκπορεύσεως· ὥστε κατὰ τοῦτο καὶ πρότερον ἦμεν καὶ νῦν ἐσμεν ἡνωμένοι». — Φεῦ τῆς ἀνοίας· φεῦ τῆς τυφλώσεως! Εἰ δὲ ἀεὶ ἡ τῶν Γραικῶν Ἐκκλησία τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔλεγεν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐν ταῖς συνόδοις πατέρων παραλαβοῦσα, τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐδέποτε ἔλεγεν (οὐδὲ γὰρ παρέλαβε τοῦτο παρ' οὐδενός), τί γε ἄλλο ἢ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔλεγεν; Εἰ γὰρ οὐκ ἐκ

[9] E vorba de Taina Mirungerii pe care ortodocşii o făceau (şi o fac) îndată după Botez, putând fi săvârşită de către preot (desigur cu untdelemn sfinţit doar de episcopi), iar latinii o săvârşeau la „maturitatea" pruncului (după 7 ani) şi numai de către episcop.

[10] Este vorba aici despre lipsa de unitate în rânduieli.

[11] Sfântul Marcu e conştient că posturile şi rânduielile bisericeşti şi toate celelalte care ţin de forme nu sunt realităţile înseşi, ci simboluri ale lor, dar care totuşi sunt unite în chip nedespărţit de acele realităţi. Dacă semnele văzute ale acelor realităţi nu sunt comune sau nu sunt înţelese ca exprimând acelaşi conţinut, înseamnă că ele se referă la realităţi distincte şi atunci e limpede că nu poate fi vorba de o unire adevărată. Şi Crezul, ca formulare dogmatică, nu este idol, el poate fi

jertfă din aluat dospit, alta cu aluat nedospit; sunt două Botezuri, unul săvârşit prin întreită scufundare, altul prin turnarea apei de sus de la creştet, unul având adăugat mirul[9], altul neavând nevoie de el. Îndoite[10] sunt toate obiceiurile şi diferite întru toate: şi posturile, şi rânduielile bisericeşti, şi orice altceva de acest fel. Aşadar, care e unirea, când nu are un semn arătat şi limpede?[11] Şi cum s-au unit cei care vor să-şi iubească cele proprii (căci pe baza acestui fapt au şi făcut înţelegerea[12]), dar nu urmează celor predanisite de Părinţi?

3. Însă care este „înţeleapta" lor raţiune a unirii? „Niciodată", zice, „Biserica grecilor nu a zis că Duhul purcede *numai* din Tatăl, ci simplu, că purcede din Tatăl. Acest fapt nu Îl dă în lături pe Fiul de la purcedere, aşa încât, conform acestui lucru, şi mai înainte eram, şi acum suntem uniţi". Vai nebuniei lor! Vai orbirii lor! Dacă dintotdeauna Biserica grecilor a zis că purcede din Tatăl, primind aceasta de la Însuşi Hristos (In. 15, 26), şi de la Sfinţii Apostoli, şi de la Părinţii adunaţi în sinoade, şi nu a zis niciodată că purcede din Fiul (căci nici nu a primit aceasta de la cineva), ce altceva, decât că purcede numai din Tatăl, a spus? Căci dacă nu purcede din Fiul,

rostit şi cu alte cuvinte, însă realitatea desemnată trebuie să fie aceeaşi. De aici şi grija excesivă, dar absolut îndreptăţită a sfinţilor de a păstra nealterate simbolurile de credinţă sau hotărârile dogmatice, deoarece ele exprimau cel mai bine la nivelul creat taina realităţilor veşnice şi mântuitoare. Dar, iarăşi, nu este suficientă acceptarea formei, ci trebuie să fie identic şi conţinutul ei. De aceea faptul că azi se rosteşte uneori, mai ales la întâlniri ecumeniste, de către catolici Crezul fără Filioque nu arată nicidecum ortodoxia lor, căci ei îl înţeleg tot în chip eretic.

[12] Era o unire formală bazată pe recunoaşterea egoismului şi bunului plac al fiecărei părţi, adesea în dezacord cu Sfinţii Părinţi. Lipsea unitatea reală, care este unul din elementele ce dă coerenţă şi conţinut Bisericii.

τοῦ Υἱοῦ, δῆλον ὡς ἐκ μόνου τοῦ Πατρός. Ὅρα δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γεννήσεως. Τὸν ἐκ τοῦ Πατρός, φησί, γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Μήτις ἐνταῦθα τὸ ἐκ μόνου προστίθησιν; Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καὶ νοοῦμεν τοῦτο καὶ λέγομεν ἡνίκα δεήσει· παρ' οὐδενὸς γὰρ ἄλλου γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν μεμαθήκαμεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας ἁπάσης καὶ τῶν χριστιανῶν ἁπάντων «Ἐκ τοῦ Υἱοῦ» φησί «τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν». Εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, δῆλον ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου λέγομεν· διὸ καὶ μικρὸν ἀνωτέρω «τὸν Υἱὸν» φησίν «οὐ λέγομεν αἴτιον», καὶ ἐν τῷ ἑφεξῆς κεφαλαίῳ· «Μόνος αἴτιος ὁ Πατήρ».

(4.) Τί ἔτι; «Οὐδέποτε, φησί, τοὺς Λατίνους ὡς αἱρετικοὺς εἴχομεν, ἀλλὰ μόνον σχισματικούς». —Τοῦτο μὲν οὖν παρ' αὐτῶν ἐκείνων εἰλήφασι· σχισματικοὺς γὰρ ἡμᾶς ἐκεῖνοι καλοῦσιν, οὐδὲν ἡμῖν ἐγκαλεῖν ἔχοντες περὶ τὴν ἡμετέραν δόξαν, ἀλλ' ὅτι τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν ἀπεσχίσθημεν, ἣν ὠφείλομεν, ὡς ἐκεῖνοι νομίζουσιν. Εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς τοῦτο δίκαιον ἐκείνοις ἀντιχαρίζεσθαι καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐγκαλοῦμεν περὶ τὴν δόξαν, σκεπτέον. Τὴν μὲν οὖν αἰτίαν τοῦ σχίσματος ἐκεῖνοι δεδώκασι, τὴν προσθήκην ἐξενεγκόντες ἀναφανδόν, ἣν ὑπ' ὀδόντα πρότερον ἔλεγον· ἡμεῖς δὲ αὐτῶν ἐσχίσθημεν πρότεροι, μᾶλλον δὲ ἐσχίσαμεν αὐτοὺς καὶ ἀπεκόψαμεν

[13] Aceeaşi argumentare a făcut-o Sfântul Grigorie Palama (a se vedea, *Opera completă I, Cuvântul întâi doveditor despre purcederea Duhului Sfânt*, 2-8, p. 83-95, Ed. Patristică, 2005).

[14] Spunând „Născut din Tatăl" cugetăm „Născut numai din Tatăl". Dar când este nevoie, explicităm acest lucru şi prin cuvinte.

[15] *Expunerea exactă a credinţei ortodoxe* (*Dogmatica*), cap. 8, Despre Sfânta Treime.

[16] Ibidem.

[17] Idem, cap. 12, Mai exact, *Despre numirile dumnezeieşti.*

e limpede că purcede numai din Tatăl. Uită-te şi când e vorba de naştere. „Cel Născut din Tatăl mai înainte de toţi vecii", zice Crezul. Nu cumva adaugă cineva aici pe „numai din"[13]? Dar cu toate acestea şi înţelegem, şi spunem aceasta când va fi nevoie[14]. Căci am învăţat că Fiul nu Se naşte din nimeni altul. De aceea şi Ioan Damaschinul spune din partea a toată Biserica şi a tuturor creştinilor: „Nu zicem că Duhul este din Fiul"[15]. Iar dacă nu zicem că Duhul este şi din Fiul, e limpede că zicem că e numai din Tatăl. De aceea şi puţin mai sus spune: „Nu Îl numim pe Fiul cauzator"[16], şi în capitolul următor: „singurul cauzator este Tatăl"[17].

4. Ce mai spun ei? „Niciodată", zice, „nu i-am avut pe latini ca eretici, ci numai ca schismatici"[18]. Aceasta aţi luat-o chiar de la latini, pentru că ei ne numesc schismatici, neavând să ne învinovăţească cu nimic în ce priveşte credinţa noastră[19], ci doar că ne-am rupt de supunerea pe care, după socotinţa lor, le-o datoram. Dar trebuie văzut dacă şi noi, la rândul nostru, socotim acest lucru drept în ceea ce-i priveşte şi dacă nu îi învinovăţim cu nimic pentru credinţă. Aşadar, ei ne-au dat pricină de schismă, proclamând pe faţă adaosul la Crez, pe care îl grăiau mai înainte pe ascuns. Şi noi ne-am despărţit primii de ei[20], ba mai degrabă i-am despărţit şi i-am tăiat

[18] Sf. Marcu a răspuns acestei afirmaţii încă de la Sinodul florentin. El a spus spre sfârşitul aceluia: „Latinii nu sunt numai schismatici, ci şi eretici, şi acest lucru l-a ţinut sub tăcere Biserica noastră, din pricină că neamul acelora era numeros. Iar noi nu ne-am rupt de ei pentru altceva decât fiindcă sunt eretici. De aceea nici nu se cuvine nicidecum să ne unim cu ei dacă nu leapădă adaosul din Simbol şi nu mărturisesc Simbolul ca şi noi" (*Acta Graeca*, p. 400).

[19] E limpede că se referă la credinţa dogmatică în Dumnezeu.

[20] În germene, aceasta s-a petrecut poate mult mai devreme, pe timpul Sfântului Fotie, când erezia purcederii «şi de la Fiul» a fost dată

τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας σώματος. Διὰ τί, εἰπέ μοι; Πότερον ὡς ὀρθὴν ἔχοντας δόξαν, ἢ ὀρθῶς τὴν προσθήκην ἐξενεγκόντας; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι, μὴ σφόδρα τὸν ἐγκέφαλον διασεσεισμένος; Ἀλλ' ὡς ἄτοπα καὶ δυσσεβῆ φρονοῦντας καὶ παραλόγως τὴν προσθήκην ποιήσαντας. Οὐκοῦν ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ἀπεστράφημεν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτῶν ἐχωρίσθημεν. Διὰ τί γὰρ ἄλλο; Φασὶ γὰρ οἱ φιλευσεβεῖς νόμοι· «Αἱρετικός ἐστι καὶ τοῖς κατὰ τῶν αἱρετικῶν νόμοις ὑπόκειται ὁ καὶ μικρὸν γοῦν τι παρεκκλίνων τῆς ὀρθῆς πίστεως». Εἰ μὲν οὖν οὐδέν τι παρεκκλίνουσιν οἱ Λατῖνοι τῆς ὀρθῆς πίστεως, μάτην αὐτοὺς ὡς ἔοικεν ἀπεκόψαμεν· εἰ δὲ παρεκκλίνουσιν ὅλως, καὶ ταῦτα περὶ τὴν θεολογίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰς ὃ βλασφημῆσαι κινδύνων ὁ χαλεπώτατος, αἱρετικοί εἰσιν ἄρα, καὶ ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ἀπεκόψαμεν. Διὰ τί δὲ καὶ χρίομεν τῷ μύρῳ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἡμῖν προσιόντας; Οὐκ εὔδηλον ὡς αἱρετικοὺς ὄντας; Λέγει γὰρ ὁ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου κανὼν ἕβδομος· «Τοὺς προστιθεμένους τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ τῇ μερίδι τῶν σῳζομένων ἀπὸ αἱρετικῶν δεχόμεθα κατὰ τὴν ὑποτεταγμένην ἀκολουθίαν καὶ συνήθειαν· Ἀρειανοὺς μὲν καὶ Μακεδονιανοὺς καὶ Σαββατιανοὺς καὶ Ναυατιανοὺς τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς Καθαροὺς καὶ Ἀριστεροὺς καὶ Τεσσαρεσκαιδεκατίτας ἤγουν Τετραδίτας καὶ Ἀπολιναριστὰς δεχόμεθα διδόντας λιβέλλους καὶ ἀναθεματίζοντας πᾶσαν αἵρεσιν μὴ φρονοῦσαν ὡς φρονεῖ ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία,

anatemei, mai întâi în Sinodul de la Constantinopol din 867, fiind prezenți delegați ai tuturor patriarhilor răsăriteni. În 879 se ține un alt Sinod la Constantinopol (socotit ca al VIII-lea Ecumenic), fiind prezenți în plus și delegații papei Ioan al VIII-lea. Acest Sinod a confirmat Sinodul din 867 și a dat din nou anatemei adăugirea Filioque.

de la trupul comun al Bisericii. Spune-mi, de ce i-am despărțit? Oare fiindcă țin dreapta credință sau pentru că au dat la iveală în chip drept adaosul la Crez? Cine ar spune aceasta, afară numai dacă este foarte zdruncinat la creier? Nu, ci pentru că cugetă lucruri absurde și rău-credincioase și fiindcă au făcut adaosul fără temei. Așadar, i-am lepădat ca pe niște eretici, și de aceea ne-am despărțit de ei. Căci pentru ce altceva ne-am despărțit? Că legile iubitoare de dreapta credință zic: „Eretic este și se supune legilor împotriva ereticilor cel care fie și puțin se abate de la dreapta credință"[21]. Prin urmare, dacă latinii nu se abat cu nimic de la dreapta credință, degeaba i-am tăiat pe ei, după cât se pare. Dar dacă se abat cu adevărat – și fac aceasta în ceea ce privește teologia Duhului Sfânt, a Cărui hulire este cea mai cumplită dintre primejdii (cf. Mt. 12, 31) –, atunci sunt eretici, și ca pe niște eretici i-am tăiat. Și de ce îi și ungem cu Mir pe cei dintre ei care vin la noi[22]? Nu e limpede că deoarece sunt eretici? Căci zice canonul 7 al Sinodului al II-lea Ecumenic: „Pe cei dintre eretici care se adaugă ortodoxiei și părții celor ce se mântuiesc îi primim după obiceiul și rânduiala de mai jos: pe arieni, și macedonieni, și sabatieni, și novațieni, care își zic și catari și stângaci, și pe quartodecimani, adică pe tetradiți, și pe apolinariști îi primim dacă dau libellum[23] și anatematizează orice erezie care nu cugetă cum cugetă Sfânta, Sobornicească și Apostolicească Biserică a lui Dumnezeu, pecetluindu-i, adică

[21] E vorba de un loc comun în legile bizantine care protejau dreapta credință, adeseori chiar prin pedepse aspre. La care cod de legi se raportează textual extrasul Sfântului Marcu nu am putut afla.

[22] La acea dată catolicii nu erau rebotezați, dar aceasta nu înseamnă că le era recunoscut Botezul. A se vedea tâlcuirea Sfântului Nicodim Aghioritul la canonul 46 apostolic în *Pidalion*, Ed. Credința strămoșească, 2004, p. 82-88.

[23] Scrisoare de mărturisire a dreptei credințe.

σφραγιζομένους ἤτοι χριομένους πρῶτον τῷ ἁγίῳ μύρῳ τό τε μέτωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ῥίνας καὶ τὸ στόμα καὶ τὰ ὦτα, καὶ σφραγίζοντες αὐτοὺς λέγομεν· Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου». Ὁρᾷς τίσι συντάττομεν τοὺς ἐκ Λατίνων ἡμῖν προσιόντας; Εἰ οὖν οὗτοι πάντες αἱρετικοί, δῆλον ὅτι κἀκεῖνοι. Τί δὲ καὶ ὁ σοφώτατος πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμὼν ἐν ταῖς πρὸς Μάρκον τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας ἀποκρίσεσι περὶ τούτων γράφει; —«Αἰχμάλωτοι Λατῖνοι καὶ ἕτεροι παρουσιάζοντες εἰς τὰς καθολικὰς ἐκκλησίας ἡμῶν ζητοῦσι μεταλαμβάνειν τῶν θείων ἁγιασμάτων. Εἰ οὖν ἐκχωρητέον τοῦτό ἐστι, ζητοῦμεν μαθεῖν. —Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι, καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει. Ἐπεὶ οὖν πρὸ χρόνων πολλῶν ἀπεσχίσθη τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ῥώμης φαμέν, τὸ περιώνυμον ἄθροισμα ἐκ τῆς τῶν ἑτέρων τεσσάρων ἁγιωτάτων πατριαρχῶν κοινωνίας, ἀποσχοινισθὲν εἰς ἔθη καὶ δόγματα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ὀρθοδόξων ἀλλότρια (διὰ γὰρ τοῦτο οὔτε ἐν ταῖς θείαις ἱεροτελεστίαις κοινῆς τῶν πατριαρχικῶν ὀνομάτων ἀναφορᾶς ὁ πάπας ἠξίωται), οὐκ ὀφείλει γένος λατινικὸν ἐκ χειρὸς ἱερατικῆς διὰ τῶν θείων καὶ ἀχράντων μυστηρίων ἁγιάζεσθαι, εἰ μὴ κατάθηται πρότερον ἀποσχέσθαι τῶν λατινικῶν δογμάτων τε καὶ συνηθειῶν καὶ κατὰ κανόνας κατηχηθῇ καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐξισωθῇ». Ἀκούεις ὅτι ἀπεσχοινίσθησαν οὐ μόνον εἰς ἔθη, ἀλλὰ καὶ δόγματα τῶν ὀρθοδόξων ἀλλότρια (τὰ δὲ τῶν ὀρθοδόξων ἀλλότρια, πάντως αἱρετικά), καὶ ὅτι κατὰ κανόνας κατηχηθῆναι ὀφείλουσι καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐξισωθῆναι; Εἰ δὲ κατηχηθῆναι, δῆλον

[24] Aceasta este întrebarea patriarhului Marcu, după care urmează răspunsul marelui canonist.

ungându-i mai întâi cu Sfântul Mir şi pe frunte, şi pe ochi, şi pe nas, şi pe gură, şi pe urechi, şi când îi pecetluim, zicem: *Pecetea darului Sfântului Duh*". Vezi cu cine îi rânduim pe aceia dintre latini care vin la noi? Aşadar, dacă aceia toți sunt eretici, e limpede că şi latinii. Dar pentru ce şi preaînțeleptul Patriarh al Antiohiei, Teodor Valsamon, în răspunsurile către Marcu, Preasfințitul Patriarh al Alexandriei, scrie despre acestea: „Prizonierii latini şi alții, venind în bisericile noastre sobornicești, caută să se împărtăşească de dumnezeieştile Taine. Aşadar, căutăm să aflăm dacă este îngăduită această situație[24]. „Cel ce nu este cu Mine împotriva Mea este, şi cel ce nu adună cu Mine risipeşte" (Mt. 12, 30). De aceea, fiindcă cu multă vreme mai înainte s-a rupt vestita adunare a Bisericii de Apus, adică a Romei, de părtăşia cu ceilalți patru preasfinți Patriarhi, fiind separată prin obiceiuri şi dogme străine de Biserica Sobornicească şi de ortodocşi (căci pentru aceasta nici nu s-a învrednicit papa de pomenirea comună la dumnezeieştile slujbe dimpreună cu numele patriarhilor), nu trebuie neamul latinesc să se sfințească din mână preoțească prin dumnezeieştile şi neprihănitele Taine dacă nu a declarat mai înainte pe față că se desparte de dogmele şi obiceiurile latineşti şi dacă nu a fost catehizat după canoane şi nu s-a făcut deopotrivă cu ortodocşii"[25]. Auzi că s-au separat nu numai prin obiceiuri, ci şi prin dogme străine de ortodocşi (iar cele străine de ortodocşi sunt întru totul eretice), şi că trebuie catehizați după canoane şi trebuie să se facă deopotrivă cu ortodocşii[26]? Iar dacă trebuie

[25] *Răspunsuri la întrebările lui Marcu*, 15, PG 119, 1048. Acestea au fost scrise în jurul anului 1195.

[26] Să aibă aceeaşi învățătură dogmatică şi canonică, lucru dobândit în urma catehizării.

ὅτι καὶ τῷ μύρῳ χρισθῆναι. Πόθεν οὖν ἡμῖν ἀνεφάνησαν ἐξαίφνης ὄντες ὀρθόδοξοι οἱ διὰ τοσούτων χρόνων καὶ ὑπὸ τοσούτων πατέρων καὶ διδασκάλων κριθέντες αἱρετικοί; Τίς αὐτοὺς οὕτω ῥᾳδίως ὀρθοδόξους πεποίηκεν; Ὁ χρυσός, εἰ βούλοιο τἀληθῆ λέγειν, καὶ κέρδη τὰ σά· μᾶλλον δ' ἐκείνους μὲν οὐ πεποίηκεν ὀρθοδόξους, σὲ δὲ ποιήσας ἐκείνοις ὅμοιον, εἰς τὴν τῶν αἱρετικῶν ἀπεώσατο μοῖραν.

(5.) «Ἀλλ' εἰ μεσότητά τινα, φησίν, ἐπινοήσοιμεν τῶν δογμάτων, ἐκείνοις τε συναφθησόμεθα δι' αὐτῆς καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καλῶς ἔξομεν, οὐδὲν ἀναγκαζόμενοι λέγειν παρὰ τὰ εἰωθότα καὶ παραδεδομένα». —Τοῦτ' ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ τοὺς πολλοὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπατῆσαν καὶ πεῖσαν ἀκολουθεῖν τοῖς εἰς τὸν κρημνὸν τῆς δυσσεβείας ἀπάγουσι πιστεύσαντες γὰρ εἶναί τι μέσον ἀμφοῖν τῶν δοξῶν, ὅπερ ἐπί τινων ἐναντίων συμβαίνει, πρὸς τὸ δεινὸν ηὐτομόλησαν. Ἀλλὰ λέξιν μὲν ἐνδέχεται μέσην δύο δοξῶν εὑρεθῆναι τὴν ἀμφοτέρας σημαίνουσαν ὁμωνύμως, δόξαν δὲ μέσην ἐναντίων δοξῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἀδύνατον· εἰ δὲ μή, καὶ ἀληθείας καὶ ψεύδους ἔσται τι μέσον καὶ καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν· ἐπὶ παντὸς γὰρ ἢ ἡ κατάφασις ἢ ἡ ἀπόφασις. Εἰ μὲν οὖν τὸ λατινικὸν ἀληθὲς δόγμα τὸ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ψευδὲς τὸ ἡμέτερον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου (διὰ τοῦτο γὰρ αὐτῶν ἐχωρίσθημεν)· εἰ δὲ τὸ ἡμέτερον ἀληθές, ψευδὲς ἂν εἴη δήπου τὸ ἐκείνων. Τί οὖν ἂν εἴη τούτων μέσον; Οὐδέν, πλὴν εἰ μὴ λέξις πρὸς ἄμφω τὰς δόξας ὁρῶσα καθάπερ τις κόθορνος.

[27] Şi noi azi vom avea parte de osânda ereticilor dacă avem comuniune cu ei pentru a ne salva economic sau politic.

[28] Coturnul era o încălţăminte cu toc înalt, inventată şi folosită de actorii de tragedie ca să pară mai înalţi. Era în aşa fel confecţionat încât se potrivea şi piciorului stâng, şi celui drept. De aici a derivat şi înţelesul

catehizaţi, e limpede că trebuie şi unşi cu Mir. Aşadar, de unde ni s-au arătat dintr-o dată că sunt ortodocşi cei care de atâta vreme şi de atâţia Părinţi şi dascăli au fost judecaţi ca eretici? Cine i-a făcut aşa de uşor ortodocşi? Aurul, dacă vrei să spunem cele adevărate, şi câştigurile tale. Ba mai degrabă nu i-a făcut aurul pe aceia ortodocşi, ci, făcându-te pe tine asemenea lor, te-a aruncat în partea ereticilor[27].

5. „Dar dacă vom născoci vreun compromis", zice, „în înţelegerea dogmelor, şi ne vom uni cu aceia în temeiul lui, şi le vom câştiga bunăvoinţa, fără a fi siliţi nicidecum să zicem ceva în afara obiceiurilor şi a celor predanisite?" Acest lucru este cel care dintru început pe mulţi i-a înşelat şi i-a înduplecat să urmeze celor care s-au dus în prăpastia relei credinţe; căci crezând că există ceva de mijloc între cele două credinţe – lucru care se întâmplă în cazul unor anumite contrarii –, au dezertat către ceea ce e rău. Dar chiar dacă este posibil să se găsească o denumire de mijloc pentru două credinţe, care să le indice pe amândouă cu acelaşi nume, însă o credinţă de mijloc a două credinţe contrare, referitor la acelaşi lucru, este cu neputinţă să fie. Altminteri, şi între adevăr şi minciună va fi ceva de mijloc, şi între afirmaţie şi negaţie. Însă nu se poate aşa ceva. Căci pentru orice lucru este valabilă fie afirmaţia, fie negaţia. Aşadar, dacă dogma latină a purcederii şi de la Fiul este adevărată, mincinoasă este a noastră, a purcederii numai de la Tatăl (căci de aceea ne-am despărţit de ei). Iar dacă a noastră e adevărată, mincinoasă e a acelora. Prin urmare, ce ar putea fi de mijloc între acestea? Nimic, decât numai o denumire care, referindu-se la amândouă credinţele, seamănă cu un coturn[28]. Prin urmare, aceasta

de oportunist, om cu două feţe, care vrea să pară altceva decât este, adică, în ultimă instanţă, e vorba de înşelător, de amăgitor, de profitor.

Αὕτη οὖν ἡμᾶς ἑνωθῆναι ποιήσει; Καὶ τί δράσωμεν, ὅταν ἀλλήλους ἐξετάζωμεν περὶ τῶν νοημάτων καὶ τῶν δοξῶν; Ἕνι καὶ ἀμφοτέρους ἡμᾶς προσειπεῖν ὀρθοδόξους τοὺς τἀναντία φρονοῦντας; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι· σὺ δ' ἂν εἰδείης ὁ πάντα φύρων καὶ πάντα ῥᾳδίως ἐπονομάζων. Βούλει παρὰ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου μαθεῖν, οἷα περὶ τῆς μεσότητος γράφει; «Ἡ πρὸς πάντας ὁρῶσα τοὺς παριόντας εἰκών, ὁ τῶν ἀμφοτέρων ποδῶν κόθορνος, ἡ κατὰ πάντα ἄνεμον λίκμησις, ἐξουσίαν λαβοῦσα τὴν νεόγραφον κακουργίαν καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπίνοιαν· τὸ γὰρ ὅμοιον κατὰ τὰς γραφὰς τῆς εὐσεβείας πρόσχημα ἦν τῷ χαλκῷ τῆς ἀσεβείας περικείμενον». Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς ἐπινοηθείσης τότε μεσότητος. Περὶ δὲ τῆς αὐτὴν ἐξευρούσης συνόδου τοιάδε πάλιν φησίν· «Εἴτε τὸν Χαλάνης πύργον, ὃς καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν (ὡς ὤφελόν γε καὶ ταύτας· ἐπὶ κακῷ γὰρ ἡ συμφωνία), εἴτε τὸ Καϊάφα συνέδριον, ᾧ Χριστὸς κατακρίνεται, εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον τὴν σύνοδον ἐκείνην ὀνομαστέον, ἣ πάντα ἀνέτρεψε καὶ συνέχεε, τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα καὶ παλαιὸν καὶ τῆς Τριάδος ὁμότιμον καταλύσασα τῷ βαλεῖν χάρακα καὶ μηχανήμασι κατασεῖσαι τὸ ὁμοούσιον, τῇ δὲ ἀσεβείᾳ θύραν ἀνοίξασα διὰ τῆς τῶν γεγραμμένων καὶ λεγομένων μεσότητος· σοφοὶ γὰρ ἐγένοντο τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι

[29] În sensul că e vorba de aceeaşi răutate, dar prezentată în haine noi spre a părea bună. Puterea ereziei şi a înşelării constă în aparentul acord cu adevărul, dar în fapt fiind vorba de o împotrivire vie faţă de el.

[30] Propriu zis, este vorba de un sens adăugit la sensul real, de o înţelegere contrafăcută a adevărului.

[31] Se referă la compromisul la care ajunseseră ortodocşii căldicei şi arienii în ceea ce priveşte formula de credinţă: Fiul nu mai era deofiinţă [ὁμοούσιος] cu Tatăl, ci asemănător în fiinţă [ὁμοιούσιος] cu Tatăl. Această formulă de mijloc nu făcea însă decât să ascundă în spate esenţa arianismului.

va face să ne unim? Dar ce vom face când ne vom cerceta unii pe alţii şi în legătură cu înţelesurile credinţelor? Este cu putinţă să-i numim ortodocşi pe doi care cugetă cele contrare? Eu nu cred. Dar poate ştii tu, care amesteci toate şi care le redenumeşti cu uşurinţă pe toate. Vrei să afli de la Teologul Grigorie ce scrie despre compromis? „Compromisul este chip ce priveşte la toţi trecătorii, coturn pentru amândouă picioarele, spulberare la orice vânt, având ca putere răutatea nou-zugrăvită[29] şi născocirea[30] contra adevărului. Căci termenul „asemenea"[31], după scrierile dreptei credinţei, era doar un ornament pus pe arama necredinţei"[32]. Aşadar, acestea sunt cele spuse despre compromisul născocit atunci. Cât despre sinodul care l-a născocit, iarăşi spune lucruri asemănătoare: „Acel sinod care a întors toate cu susul în jos şi a confundat toate trebuie numit fie turnul Halanei[33], care a împărţit în chip bun limbile (căci au fost de folos şi acestea, de vreme ce acordul era întemeiat pe răutate), fie sinedriul lui Caiafa în care a fost osândit Hristos, fie altceva asemănător. Căci pe de-o parte a stricat dogma cea drept credincioasă şi veche şi egalitatea în cinste a Ipostasurilor Treimii prin aceea că a împresurat şi a zguduit cu meşteşugiri deofiinţimea, iar pe de alta a deschis uşă necredinţei prin compromisuri în ceea ce priveşte termenii scrişi. Căci s-au făcut înţelepţi în a lucra răul, dar nu au cunoscut să facă binele (Ier. 4, 22)"[34].

[32] *Laudă la Sfântul Atanasie*, PG 35, 1108. Citatul nu este tocmai exact şi nici în ordinea în care se găseşte în cuvântarea Sf. Grigorie, totuşi diferenţele sunt nesemnificative şi înţelesul este acelaşi. Sau poate ediţia din PG este diferită de ce avea Sfântul Marcu la îndemână.

[33] Halani era un oraş din pământul Senaar unde oameni au construit celebrul turn (cf. Facere cap. 10, 10 şi cap. 11).

[34] *Laudă la Sfântul Atanasie*, PG 35, 1105-1108. Aceeaşi observaţie ca la nota anterioară în care s-a citat din aceeaşi cuvântare a Sfântului Grigorie.

οὐκ ἔγνωσαν». Τοσαῦτα μὲν ἡμῖν ἀρκεῖ περὶ τῆς μεσότητος, ὅτι τε οὐδ' ἔστιν ὅλως μεσότης ἱκανῶς ἀποδεδειχόσι καὶ ὅτι τὸ τὰ τοιαῦτα ζητεῖν ἀσεβὲς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλότριον.

(6.) Ἀλλὰ τί, φησί, δράσωμεν πρὸς τοὺς μέσους τούτους Γραικολατίνους, οἳ τὴν μεσότητα περιέποντες, τὰ μὲν ἐπαινοῦσι τῶν λατινικῶν ἐθῶν καὶ δογμάτων ἀναφανδόν, τὰ δ' ἐπαινοῦσι μέν, ἀλλ' οὐκ ἂν ἕλοιντο, τὰ δ' οὐδ' ἐπαινοῦσιν ὅλως; —Φευκτέον αὐτούς, ὡς φεύγει τις ἀπὸ ὄφεως, ὡς αὐτοὺς ἐκείνους, ἢ κἀκείνων πολλῷ δήπου χείρονας, τοὺς χριστοκαπήλους καὶ χριστεμπόρους· οὗτοι γάρ εἰσι, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, οἱ πορισμὸν ἡγούμενοι τὴν εὐσέβειαν, περὶ ὧν ἐπάγει λέγων Ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων· οὐ γὰρ ἵνα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα λάβωσι πρὸς ἐκείνους αὐτομολοῦσι. Ποία δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; ἢ τίς συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; Ἡμεῖς μὲν γὰρ μετὰ του Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν πατέρων ἁπάντων ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγουσι. Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ θείου Διονυσίου μόνην πηγὴν τῆς ὑπερουσίου θεότητος τὸν Πατέρα λέγομεν· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων καὶ τὸν Υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγουσιν, ἐκβάλλοντες αὐτὸ δηλαδὴ τῆς θεότητος. Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου τῇ αἰτίᾳ διακρίνομεν τοῦ

[35] Compromisul în materie de credință este potrivnic şi legilor logice, şi căii Bisericii.

[36] Să ne gândim numai la celebra „oca mică"...

[37] Îl subordonează pe Hristos intereselor lumeşti.

[38] Ortodocşii care au făcut compromis cu latini nu s-au dus la ei ca să cerceteze cum e credința lor şi să o compare cu a sfinților, ci s-au dus ca să primească dogmele latine pentru favorurile şi ajutorul pe care aceia îl vor fi promis.

Ne sunt de-ajuns câte am spus despre compromis, atât deoarece pentru cei care duc raționamentele până la capăt nu există nicidecum compromis, cât şi deoarece a căuta unele ca acestea este un lucru al necredinței şi străin de Biserică[35].

6. „Dar ce să facem", zice, „față de aceşti greco-latini „de mijloc" care, urmând compromisul, laudă pe față unele dintre obiceiurile şi dogmele latineşti, pe altele le laudă, însă nu le-ar alege, iar pe altele nu le laudă nicidecum?" Trebuie fugit de ei cum fuge cineva de şarpe, ca de aceia care Îl cârciumăresc[36] şi Îl neguțătoresc pe Hristos[37], sau poate ca de unii cu mult mai răi decât aceia. „Căci aceştia sunt", după dumnezeiescul Apostol, „cei ce socotesc că dreapta credință este mijloc de câştig" (I Tim. 6, 5), despre care adaugă, zicând: „Depărtează-te de unii ca aceştia" (I Tim. 6, 5). Căci ei dezertează la latini nu ca să învețe, ci ca să primească[38]. „Şi ce părtăşie este între lumină şi întuneric sau ce învoire este între Hristos şi Veliar sau ce parte are credinciosul cu cel necredincios?" (II Cor. 6, 14-15).

Căci noi, împreună cu Damaschinul şi cu toți Părinții, nu zicem că Duhul este din Fiul[39], dar aceştia zic împreună cu latinii că Duhul este din Fiul. Şi noi, împreună cu dumnezeiescul Dionisie, zicem că Tatăl este singurul izvor al Dumnezeirii celei mai presus de ființă[40]. Dar aceştia, împreună cu latinii, spun că şi Fiul este izvor al Duhului, scoțându-L pe Duhul în chip limpede din Dumnezeire[41]. Şi noi, împreună cu Teologul Grigorie, deosebim

[39] *Expunerea exactă a credinței ortodoxe*, 8. De aici Sfântul Marcu înşiruie punctele care erau diferite în cele două învățături de credință.

[40] *Despre numirile dumnezeieşti*, II, 5.

[41] Sfântul Grigorie Teologul afirmă în cuvântarea teologică despre Duhul Sfânt: „Şi nici de acel lucru nu mă voi teme - a se spune că toate

Υἱοῦ τὸν Πατέρα· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων τῇ αἰτίᾳ τούτους συνάπτουσι. Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου καὶ τῶν τότε Ῥωμαίων καὶ τῶν δυτικῶν Πατέρων οὐ ποιοῦμεν τὸν Υἱὸν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος· οὗτοι

s-au făcut prin Fiul -, ca şi cum unul dintre acestea toate ar fi şi Duhul Sfânt. Căci s-a spus: „toate câte s-au făcut", nu simplu „toate". Căci nici Tatăl, nici câte nu s-au făcut, nu au venit la fiinţă prin Fiul. Aşadar, arată-mi că Duhul S-a făcut, şi atunci dă-L Fiului şi numără-L împreună cu făpturile. Până nu arăţi aceasta, nu ai nici un ajutor real pentru necredinţa ta. Căci dacă S-a făcut, desigur că prin Hristos S-a făcut. Nici eu nu voi tăgădui. Dar dacă nu S-a făcut, cum este fie unul dintre acestea „toate", fie S-a făcut prin Hristos?" (*Cuvântarea 31*, 12).

„În ceea ce priveşte însuşirile ipostatice, Tatăl este şi fără obârşie, şi numit şi cugetat ca obârşie (iar obârşie I se spune ca şi cauzator şi izvor şi lumină veşnică), iar Fiul, pe de-o parte, nu e nicidecum fără obârşie, dar pe de alta, este obârşie a tuturor. Iar când zic obârşie, nu introdu timp, nici nu rândui ceva intermediar între Cel Ce a născut şi Cel născut, nici nu împărţi firea prin ceva introdus în chip rău lângă Cei împreună veşnici şi uniţi. Căci dacă timpul e mai vechi decât Fiul, e limpede că mai întâi Tatăl ar fi cauzator al aceluia, al timpului. Şi cum este Făcător al timpurilor cel aflat sub timp? Şi cum este Domn al tuturor, dacă este stăpânit şi precedat de timp?" (*Cuvântarea* 20, 7, PG 35, 1073).

Dacă Duhul Sfânt are ca obârşie pe Fiul, atunci, conform textelor Sfântului Grigorie, El este socotit ca făptură. Acelaşi argument (puţin modificat) l-a folosit Sfântul Grigorie Palama care concluzionează: „Dacă după părerea ta Fiul ar fi şi obârşia Duhului, atunci Duhul ar fi una cu toate cele create, deoarece Fiul este obârşia tuturor" (vezi *op. cit*, p. 139-141). În acelaşi sens ca şi Sfântul Grigorie Teologul vorbeşte şi Sfântul Chiril al Alexandriei: „Aşa şi cuvântul „a fi din Tatăl", deşi atribuit făpturilor, nu va coborî la smerenia şi asemănarea [făpturilor] înălţimea şi dumnezeirea Duhului. Ci Îi rămâne Duhului în chip propriu „a fi din Tatăl", din pricina faptului că este din fiinţa Tatălui. Dar va fi îngăduit termenul „a fi din El" şi în cazul făpturilor, din pricina faptului că cele ce nu sunt au venit la existenţă din Dumnezeu Tatăl, desigur prin Fiul. Iar dacă nu e nici o diferenţă între Duhul şi făpturi, din cauză că se atribuie amândurora „a fi din El", să ne spună pentru ce, dacă Tatăl locuieşte întru noi, se zice că Hristos este întru noi, dar dacă vreo alta dintre făpturi, poate înger sau arhanghel, fie grăieşte, fie lucrează întru noi, nu se mai spune că Hristos şi Dumnezeu locuieşte întru noi" (*Tezaure*, 33, PG 75, 569).

pe Tatăl de Fiul prin cauză[42]. Dar aceştia, împreună cu latinii, Îi unesc prin cauză[43]. Şi noi, împreună cu cinstitul Maxim şi cu Părinţii apuseni şi romani de atunci, nu Îl facem pe Fiul cauză a Duhului[44]. Dar aceştia, în

[42] cf. *Cuvântarea 30* (*Despre Fiul*), 7. Acolo Sfântul afirmă că în Evangheliile se spune că Tatăl este şi mai mare decât Fiul, şi egal cu El. Şi mai departe spune: „Nu este cu putinţă să fie în acelaşi timp şi mai mare, şi egal. Oare nu e limpede că „mai mare" se referă la cauză, iar „egal" la fire?" Tatăl este singurul principiu cauzator în Treime: „Aşadar, Tatăl este fără obârşie. Căci nu de altundeva, nici de la Sine Însuşi are existenţa. Şi Fiul, dacă Îl accepţi pe Tatăl ca şi cauzator, nu este fără obârşie. Căci Tatăl este obârşie a Fiului în calitate de cauzator. Dar dacă te gândeşti la obârşia care ţine de timp (i. e. cauzalitatea temporală), atunci şi Fiul este fără obârşie. Căci nu are ca obârşie timpul, Stăpânul timpurilor"(*Cuvântarea* 20, 7, PG 35, 1073). Mai departe spune: „Auzi de naştere? Nu iscodi cum este ea. Auzi că Duhul purcede din Tatăl? Nu iscodi cum purcede, căci dacă iscodeşti naşterea Fiului şi purcederea Duhului, şi eu voi iscodi amestecul dintre sufletul şi trupul tău" (Idem, 11, PG 35, 1077).

[43] Fiul, după ei, este împreună cu Tatăl cauzator al Duhului. Se amestecă în acest caz proprietăţile ipostatice ale Persoanelor Sfintei Treimi.

[44] Sf. Maxim Mărturisitorul, *Epistola către Marin*: „Romanii s-au arătat pe sine că nu Îl fac pe Fiul cauză a Duhului – căci ei ştiu pe Tatăl ca ***singură cauză a Fiului şi a Duhului***, a Unuia prin naştere şi a Celuilalt prin purcedere [κατά τήν ἐκπόρευσιν] –, ci au spus că Duhul purcede şi din Fiul ca să arate că iese [προϊέναι] prin El, şi prin aceasta să înfăţişeze unitatea şi neschimbabilitatea fiinţei... După porunca voastră i-am rugat pe romani să-şi explice părerile ca să scape de bănuielile cele ce cad asupra lor. Însă ei fac şi le rânduiesc aşa fiind ţinuţi de obicei, dar eu nu-i ştiu să creadă la întâmplare. Şi de altfel nici nu pot să-şi explicite cu exactitate în altă limbă şi grai gândul lor cum o fac în propriul grai în care au crescut, după cum şi noi facem cu gândul nostru în graiul de la noi" (PG 91, 462).

De remarcat că în secolul al IX-lea, Roma (sau cel puţin o facţiune a clerului) înţelegea în acest sens ortodox purcederea din Fiul, ca trimitere iconomică a Duhului. Acest fapt îl afirmă bibliotecarul roman Anastasie (deci una dintre cele mai autorizate şi cunoscătoare persoane în ce priveşte credinţa dogmatică): „Apoi, din epistola scrisă de acelaşi Sfânt Maxim către preotul Marin, am tâlcuit contextul despre purcederea Duhului Sfânt unde el [Sfântul Maxim] arată că grecii pe degeaba

δὲ κατὰ μὲν τοὺς Γραικοὺς αἰτίαν, κατὰ δὲ τοὺς Λατίνους ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ἐν τῷ ὄρρῳ αὐτῶν ἀποφαίνονται (τιμᾶν γὰρ αὐτὸν οὕτω δίκαιον γράφοντας, ἐπεὶ καὶ ὀρρωδοῦντες αὐτοὶ τούτῳ συνέθεντο). Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου, ὡς ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγομεν· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων τὸν μὲν Υἱὸν ἀμέσως, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐμμέσως ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγουσι. Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν πατέρων ἁπάντων τὴν διαφορὰν γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως ἀγνοεῖν ὁμολογοῦμεν· οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ Θωμᾶ καὶ τῶν Λατίνων τῷ ἐμμέσῳ καὶ ἀμέσῳ διαφέρειν φασὶ τὰς προόδους. Καὶ ἡμεῖς μὲν τῆς ἀκτίστου καὶ θείας φύσεως ἄκτιστον καὶ τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν εἶναί φαμεν κατὰ τοὺς Πατέρας· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων καὶ τοῦ Θωμᾶ τὴν μὲν θέλησιν ταὐτὸν τῇ οὐσίᾳ, τὴν δὲ

ne învinuiesc, de vreme ce noi nu spunem că Fiul este cauza sau principiul Duhului Sfânt, precum ei ar fi zis [că noi credem], ci, nefiind noi în neştiinţă despre unitatea [cunoscând unitatea] de fiinţă a Tatălui şi a Fiului, spunem că precum purcede din Tatăl, aşa El [Duhul] purcede din Fiul, ***dar prin purcedere înţelegem fără nici o îndoială trimiterea***. Tâlcuind în chip evlavios [spusele noastre] pentru a face pace - ca unul ce ştia şi era instruit în amândouă limbile -, ne învaţă şi pe noi şi pe greci că ***într-un anume sens purcede, iar în alt sens Duhul nu purcede din Fiul***, arătând [că neînţelegerea se datorează] dificultăţii de exprimare dintr-o limbă în specificul altei limbi. La fel şi în acelaşi mod, printr-o tâlcuire evlavioasă, a unit odinioară Sfântul Atanasie pe răsăriteni şi apuseni care erau în neînţelegere în ce priveşte [folosirea] denumirii de subzistenţă sau persoană şi, de vreme ce fiecare dintre ei credea unul şi acelaşi lucru în ce priveşte înţelesul, i-a învăţat să se ţină de sensul [cuvintelor, nu de forma lor]. Este cu putinţă ca din pricina deosebirii de limbă ei să mărturisească cu gura lucruri diferite şi să slujească [astfel] unor certuri de nerezolvat" (*Scrisoarea către Ioan Diaconul*, PL 129, 560-561).

[45] Joc de cuvinte. Coadă se spune ὄρρος (cu doi ρ), iar Simbolul de credinţă (hotărârea dogmatică) e desemnat prin ὅρος (cu un singur ρ). Crezul cu adaosul Filioque este numit de Sfântul Marcu „coadă".

coada lor[45] (căci aşa este drept să scriem şi să înţelegem în loc de oros, fiindcă şi ei cu coada între picioare[46] au fost de acord cu el), Îl declară pe Fiul, după greci, cauză, iar după latini, obârşie a Duhului. Şi noi, împreună cu filosoful şi mucenicul Iustin, spunem că după cum Fiul este din Tatăl, aşa şi Duhul este din Tatăl[47]. Dar aceştia, împreună cu latinii, spun că Fiul este în chip nemijlocit, iar Duhul în chip mijlocit, din Tatăl[48]. Şi noi, împreună cu Damaschinul şi cu toţi Părinţii, mărturisim că nu ştim deosebirea între naştere şi purcedere[49]. Dar aceştia, împreună cu Toma[50] şi cu latinii, zic că ieşirile se deosebesc prin „mijlocit" şi „nemijlocit"[51]. Şi noi zicem că, după Părinţi, nezidite sunt şi voinţa şi lucrarea neziditei şi dumnezeieştii firi. Dar aceştia, împreună cu latinii şi cu Toma, spun că, pe de-o parte, voinţa este totuna cu

[46] S-au temut că altminteri nu o să primească ajutorul militar de la papă.

[47] „Aceeaşi credinţă şi în legătură cu Duhul Sfânt o ţinem, că după cum Fiul este din Tatăl, aşa şi Duhul. Dar Ei se deosebesc în ce priveşte modul existenţei. Căci Unul, Lumină din Lumină, a strălucit prin naştere, iar Celălalt, Lumină din Lumină şi El, a ieşit nu prin naştere, ci prin purcedere" (*Expunerea dreptei credinţe*, 380, C, 7, în „Corpus apologetarum christianorum saeculi secundae", vol. 4, Jena, 1880).

[48] Susţineau că Duhul Îşi ia fiinţa din Tatăl prin mijlocirea Fiului.

[49] *Expunerea exactă a credinţei ortodoxe*, 8. „Şi ştim că este deosebire între naştere şi purcedere. Dar care e modul deosebirii nu ştim nicidecum. **Deodată este şi naşterea Fiului din Tatăl, şi purcederea Duhului Sfânt".** Nu sunt deosebite în ce priveşte „nemijlocirea" lor, în sensul că sunt două căi egale şi directe prin care Fiul şi Duhul Îşi „iau" fiinţa din Tatăl. Însă în ceea ce priveşte modul în care Îşi „iau" fiinţa e limpede că sunt deosebite, căci prin ele se diferenţiază ipostasul Fiului de cel al Duhului.

[50] Toma d`Aquino.

[51] Aici numeşte ieşiri modurile prin care Duhul şi Fiul Îşi „iau" fiinţa. „În cazul lui Dumnezeu naşterea este ieşirea [πρόοδος] Fiului celui deofiinţă numai din Tatăl" (Sf. Ioan Damaschin, *Expunerea exactă a credinţei ortodoxe*, 80).

θείαν ἐνέργειαν κτιστὴν εἶναι λέγουσι, κἄν τε θεότης ὀνομάζοιτο, κἄν τε θεῖον καὶ ἄϋλον φῶς, κἄν τε Πνεῦμα ἅγιον, κἄν τέ τι τοιοῦτον ἕτερον, καὶ οὕτω κτιστὴν θεότητα καὶ κτιστὸν θεῖον φῶς καὶ κτιστὸν Πνεῦμα ἅγιον τὰ πονηρὰ πρεσβεύουσι κτίσματα. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὔτε τοὺς ἁγίους ἀπολαβεῖν τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθά, οὔτε τοὺς ἁμαρτωλοὺς εἰς τὴν γέενναν ἐμπεσεῖν ἤδη φαμέν, ἀλλ' ἐκδέχεσθαι τὸν ἴδιον ἑκατέρους κλῆρον, καὶ εἶναι τοῦτο καιροῦ τοῦ μέλλοντος μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων τοὺς μὲν αὐτίκα μετὰ θάνατον ἀπολαβεῖν ἤδη τὰ κατ' ἀξίαν ἐθέλουσι, τοῖς δὲ μέσοις εἶτ' οὖν τοῖς ἐν μετανοίᾳ τετελευτηκόσι πῦρ αὐτοὶ καθάρσιον ἕτερόν τι τῆς γεέννης ὑπάρχον ἀναπλάσαντες ἀποδιδοῦσιν, ἵνα δι' αὐτοῦ, φησί, καθαιρόμενοι τὰς ψυχὰς μετὰ θάνατον, ἐπὶ τὴν βασιλείαν καὶ αὐτοὶ μετὰ τῶν δικαίων ἀποκαταστῶσι· τοῦτο δὲ καὶ ὁ ὅρος αὐτῶν περιέχει. Καὶ ἡμεῖς μὲν ἀποστρεφόμεθα τὸ ἰουδαϊκὸν ἄζυμον τοῖς ἀποστόλοις κανονίζουσιν ὑπακούοντες· οὗτοι δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ὅρῳ σῶμα Χριστοῦ τὸ παρὰ τῶν Λατίνων ἱερουργούμενον ἀποφαίνονται. Καὶ ἡμεῖς μὲν ἀθεμίτως καὶ παρανόμως καὶ τοῖς πατράσιν ἐξ ἐναντίου τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκην γεγενῆσθαί φαμεν· οὗτοι δὲ αὐτὴν θεμιτῶς καὶ εὐλόγως διορίζονται γεγενῆσθαι· τοσοῦτον οἰδασι τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἑαυτοῖς συμφωνεῖν.

[52] Sfântul Marcu se arată aici a fi integrat organic în tradiția teologică isihastă, al cărei purtător de cuvânt s-a făcut Sfântul Grigorie Palama.

[53] E înfierată învățătura catolică despre harul creat. Problema energiilor necreate a fost dezbătută și rezolvată și la nivelul conceptual de către Sfântul Grigorie Palama, deși rezolvarea și experiența ei exista în Biserică dintotdeauna.

[54] A nu se înțelege în sensul păgân al unei fatalități, ci în sensul de parte ce va reveni în urma unei judecăți a faptelor sale.

ființa, iar pe de alta, că lucrarea dumnezeiască este zidită, fie că o numim dumnezeire, fie lumină dumnezeiască și nematerialnică, fie Duh Sfânt, fie orice altceva de acest fel[52]. Și așa cinstesc, ca pe niște rele făpturi, «o divinitate creată, și o lumină divină creată, și un Sfânt Spirit creat»[53].

Și noi zicem că nici sfinții nu au primit împărăția cea gătită lor și negrăitele bunătăți, nici păcătoșii nu au căzut deja în gheenă, ci fiecare dintre ei își așteaptă soarta[54] și aceasta va fi în vremea ce va să fie, după înviere și judecată[55]. Dar aceștia, împreună cu latinii, vor ca ei să primească îndată după moarte cele ce li se cuvin, iar celor ce sunt la mijloc[56], care au murit în pocăință, ei le răsplătesc plăsmuind un foc curățitor care este altceva decât cel al gheenei, ca prin el, chipurile, curățindu-și sufletele după moarte, să fie reașezați și ei cu drepții în împărăție. Acest lucru îl și conține orosul lor.

Și noi ne întoarcem fața de la azima iudaică, ascultând de Apostolii care au dat canoane[57]. Dar aceștia, în același oros, declară Trup al lui Hristos ceea ce liturghisesc latinii[58].

Și noi zicem că adăugirea în Simbol s-a făcut în chip nelegiuit, și în afara rânduielii, și în chip potrivnic Părinților. Dar aceștia hotărăsc că s-a făcut în chip legiuit și întemeiat. Atâta știu ei să fie în conglăsuire cu adevărul și cu ei înșiși.

[55] Deci nici sfinții, nici păcătoșii nu primesc răsplata deplină până la judecată, ci doar în parte.

[56] Între sfinți și păcătoși.

[57] Cf. canonului 3 apostolic unde este respins orice lucru adus spre jertfă „contrar rânduielii Domnului". Despre chestiuni asemănătoare tratează canoanele apostolice 7 și 70.

[58] Sfântul ridică semne de întrebare dacă împărtășania catolică este, prin urmare, împărtășanie.

Καὶ ἡμεῖς μὲν τὸν πάπαν ὡς ἕνα τῶν πατριαρχῶν λογιζόμεθα, καὶ τοῦτό γε, ἂν ὀρθόδοξος ᾖ· οὗτοι δὲ αὐτὸν βικάριον τοῦ Χριστοῦ καὶ πατέρα καὶ διδάσκαλον τῶν χριστιανῶν ἁπάντων μάλα σεμνῶς ἀποφαίνονται. Γένοιντο πατρὸς εὐτυχέστεροι, τὰ δ' ἄλλ' ὅμοιοι· καὶ γὰρ δὴ κἀκεῖνος οὐκ εὐτυχεῖ, τὸν ἀντίπαπαν ἔχων ἐπιεικῶς διοχλοῦντα, καὶ οὗτοι τὸν πατέρα μιμεῖσθαι καὶ τὸν διδάσκαλον οὐκ ἀνέχονται.

(7.) Φεύγετε οὖν αὐτούς, ἀδελφοί, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. Καὶ οὐ θαυμαστόν· αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. Οὐ θαῦμα οὖν, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ περὶ τῶν αὐτῶν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος· Οἱ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων· ὁ μέντοι στερρὸς θεμέλιος τῆς πίστεως ἕστηκεν ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην. Καὶ ἀλλαχοῦ· Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· Εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. Βλέπετε προφητικῶς τὸ κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ, ἵνα μή τις τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πάπα προβάλληται. Καὶ ὁ ἠγαπημένος μαθητής· Εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, εἰς οἰκίαν αὐτὸν μὴ λαμβάνετε καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε· ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῖ τοῖς πονηροῖς. Τούτων ὑμῖν ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διωρισμένων, στήκετε

[59] E vorba de o formulă de salut.

Şi noi îl socotim pe papă ca pe unul dintre patriarhi, dar şi aceasta numai dacă este ortodox. Aceştia însă îl declară cu cea mai mare cinste vicar al lui Hristos, şi părinte şi dascăl al tuturor creştinilor. Măcar de-ar duce-o mai bine decât părintele lor, chiar fiind asemenea lui în toate celelalte privinţe! Căci nici acela n-o duce bine, având un antipapă care îl strâmtorează îndestul, nici aceştia nu suferă să urmeze părintelui şi dascălului lor.

7. Aşadar, fugiţi de ei, fraţilor, şi de părtăşia cu ei. Căci unii ca aceştia sunt apostoli mincinoşi, lucrători vicleni, care se prefac a fi apostoli ai lui Hristos. „Şi nu e de mirare, căci însuşi Satana se preface în înger de lumină. Aşadar, nu e de mirare dacă şi slujitorii lui se prefac în slujitori ai dreptăţii, al căror sfârşit va fi după faptele lor" (II Cor. 11, 14-15). Şi iarăşi, în altă parte, acelaşi Apostol spune despre ei: „Unii ca aceştia nu slujesc Domnului nostru Iisus Hristos, ci pântecelui lor şi amăgesc prin vorbe bune şi binecuvântări inimile celor fără de răutate" (Rom. 16, 18). „Dar temelia tare a credinţei a stat, având pecetea aceasta" (II Tim. 2, 19). Şi altundeva: „Luaţi aminte la câini, luaţi aminte la lucrătorii răi, luaţi aminte la cei din tăierea împrejur" (Filip. 3, 2). Şi iarăşi, în altă parte: „Dacă cineva vă binevesteşte altceva decât aţi primit, chiar dacă ar fi înger din cer, să fie anatema" (Gal. 1, 8). Priviţi la „chiar dacă ar fi înger din cer" ca la o proorocie, ca nu cumva cineva să invoce superioritatea papei. Şi ucenicul cel iubit zice: „Dacă cineva vine la voi şi nu aduce această învăţătură, nu îl primiţi în casă şi nu îi spuneţi „Bucură-te"[59]. Căci cel ce-i spune „bucură-te" se face părtaş la faptele lui cele rele" (II In. 10-11). Acestea fiind rânduite vouă de Sfinţii Apostoli, „staţi, ţinând predaniile

κρατοῦντες τὰς παραδόσεις, ἃς παρελάβετε, τάς τε ἐγγράφους καὶ τὰς ἀγράφους, ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ. Θεὸς δὲ ὁ πάντα δυνάμενος ἐκείνους τε ἐπιγνῶναι τὴν οἰκείαν πλάνην παρασκευάσειε, καὶ ἡμᾶς αὐτῶν ἀπαλλάξας ὡς πονηρῶν ζιζανίων, οἷα καθαρὸν καὶ εὔχρηστον σῖτον εἰς τὰς ἑαυτοῦ ἀποθήκας συνάξειεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

pe care le-ați primit și scrise, și nescrise" (cf. II Tes. 2, 15), „ca nu cumva, fiind luați de înșelăciunea celor nelegiuiți, să cădeți din întărirea voastră" (II Pt. 3, 17). Și Dumnezeu, Cel Ce poate toate, să-i facă și pe aceia să își cunoască înșelarea și, osebindu-ne și pe noi de ei ca de niște neghine rele, să ne adune ca pe niște grâu curat și bun în hambarele Lui, întru Hristos Domnul nostru, Căruia se cuvine toată slava, cinstea și închinăciunea, împreună cu Cel fără-de-început al Său Părinte și cu Preasfântul și Bunul și de-viață-Făcătorul Duhul Lui, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

ΜΑΡΚΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ.

(1.) Παναγιώτατέ μου δέσποτα καὶ οἰκουμενικὲ πατριάρχα, πέποιθα εἰς Θεὸν τοῦ ὑγιαίνειν τὴν μεγάλην ἁγιωσύνην σου κατὰ τὴν αἰσθητὴν καὶ ὁρωμένην ὑγίειαν εὐφραινομένην ἐν Κυρίῳ πάντοτε· καὶ αὐτὸς ἐλέει Θεοῦ μικρὸν ὑγιαίνω τῷ σώματι. Τὰ αὐτόθι γενόμενα ἠκούσαμεν καὶ οὐ μετρίως ἠνιάθημεν· πλὴν εὐχαριστοῦμεν καὶ μεγάλως δοξάζομεν τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν τὸν ἐνισχύσαντά σε ἐν τῇ παρούσῃ ὁμολογίᾳ, καὶ ἔτι καὶ ἔτι εὐχόμεθα, ὅπως ἰσχυρότερος καθ' ἑκάστην φαίνῃ ἐν πειρασμοῖς καὶ ἀκράδαντος, ἵνα πάντες οἱ ζηλωταὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἔχωμέν σε ἄγκυραν καὶ καταφυγὴν καὶ προσφύγιον· καὶ εἰ μὲν λυθῶσι τὰ δεινά, μακαριστὸς ἐν πᾶσι καὶ αἰνετὸς εὑρεθήσῃ· εἰ δὲ ἀνοχῇ Θεοῦ, δι' οἷς κρίμασιν οἶδεν αὐτός, ἐπιτείνονται τὰ δεινά, γενναιότερος ἐκ τοῦ παθεῖν καὶ φιλοσοφώτερος, ὥσπερ ψυχρῷ σίδηρος ἔμπυρος, οὕτω τοῖς κινδύνοις καθ' ἑκάστην στομούμενος. Οὐδὲν γὰρ οὕτω νικᾷ τὸν διώκοντα ὡς ἡ προθυμία τοῦ πάσχοντος. Μὴ φανῶμεν δειλότεροι τῶν ἀοιδίμων ἐκείνων ἑπτὰ παίδων, τῶν Μακκαβαίων λέγω, οἵτινες διὰ μόνον τὸ ὕειον κρέας παντοδαπὰς ὑπομείναντες κολάσεις, τὸν στέφανον τῆς ἀθλήσεως εἰλήφασιν, ἀλλ' εἴπωμεν καὶ ἡμεῖς μετ' ἐκείνων· «Τί γάρ; Κἂν μὴ νῦν ἀποθάνωμεν,

[1] Editată de Lampros, *op. cit.*, p. 17-18; Petit, PO 17, p. 475-476 şi *Marci Opera*, p. 167-168; Tomadakis, *Epistolographia*, p. 104-106. Am folosit ediția PO.

Marcu Evghenicul, Mitropolitul Efesului, către Patriarhul ecumenic[1]

Preasfântul meu stăpân şi Patriarh ecumenic, nădăjduiesc în Dumnezeu să fie sănătoasă marea ta sfinţenie şi sănătatea cea văzută şi simţită[2] să-ţi fie pururea cu bucurie întru Domnul. Şi eu, cu mila lui Dumnezeu, sunt sănătos cu trupul, cât de cât.

Am auzit de cele întâmplate acum şi ne-am întristat peste măsură. Însă dăm mulţumită şi slavă Iubitorului de oameni Dumnezeu, Celui Ce te întăreşte în mărturisirea de acum, şi încă ne şi rugăm ca mai tare să te arate zi de zi şi neclintit în ispite, ca toţi râvnitorii credinţei ortodoxe să te avem ancoră, şi scăpare, şi loc de adăpostire. Şi dacă se termină cele cumplite, te vei afla fericit şi lăudat de toţi, iar dacă, cu îngăduinţa lui Dumnezeu, prin judecăţile pe care Însuşi le ştie, cele cumplite se prelungesc, mai viteaz şi mai filosof vei deveni de pe urma pătimirii; precum un fier înroşit pus în apă rece, aşa te călеşti în fiecare zi prin primejdiile ce-ţi stau asupră. Căci nimic nu-l învinge aşa de mult pe prigonitor ca râvna celui ce pătimeşte. Să nu ne arătăm mai fricoşi ca acei vestiţi şapte tineri – vorbesc de Macabei –, care numai din pricina cărnii de porc, răbdând tot felul de cazne, au luat cununa întrecerii, ci să spunem şi noi împreună cu aceia: „Chiar de nu murim acum, oare nu

[2] E vorba de sănătatea trupească.

οὐ τεθνηξόμεθα πάντως; Οὐ τῇ γενέσει τὰ ὀφειλόμενα λειτουργήσομεν; Ποιήσωμεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν· σοφισώμεθα τὴν διάλυσιν· τὸ κοινὸν ἴδιον ποιησώμεθα· θανάτῳ ζωὴν ὠνησώμεθα. Μή τις οὖν ἡμῶν ἔστω φιλόψυχος μηδὲ ἄτολμος. Ἀπογνώτω τῶν ἄλλων ὁ τύραννος· καὶ ὁ πρῶτος ἔστω τοῖς ἄλλοις ὁδός, καὶ ὁ τελευταῖος σφραγὶς ἀθλήσεως». Εἰ μὴ γὰρ διωγμὸς ἦν, οὐκ ἂν οἱ μάρτυρες ἔλαμψαν καὶ οἱ ὁμολογηταὶ τὸν στέφανον τῆς νίκης παρὰ Χριστοῦ ἐκομίσαντο καὶ τὴν καθολικὴν καὶ ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν τοῖς ἄθλοις αὐτῶν ὠχύρωσαν καὶ κατεφαίδρυναν. Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις εἶναι κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἵνα καὶ οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται. Ἂν τοῦτο συνίωμεν καὶ οὕτως ἀγωνισώμεθα, πάντως καὶ αὐτοὶ τευξόμεθα τῶν αὐτῶν ἄθλων καὶ τῆς αὐτῆς δόξης κληρονομήσομεν καὶ εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου εἰσελευσόμεθα, μηδὲν δεδοικότες, μηδὲν αἰσχυνόμενοι, μὴ τοὺς ἔξωθεν ἐχθροὺς μηδὲ τοὺς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ψευδοχρίστους καὶ πολεμίους τοῦ Πνεύματος· καὶ ὁμολογείημεν μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἐν πολλῇ παρρησίᾳ τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἁγίων πατέρων, τὴν σύντροφον ἡμῶν ἐκ παίδων ὁμολογίαν, ἣν πρώτην ἐφθεγξάμεθα καὶ ᾗ τελευταῖον συναπέλθοιμεν, τοῦτο, εἰ μή τι ἄλλο, ἐντεῦθεν ἀποφερόμενοι, τὴν εὐσέβειαν.

[3] În sensul: nu trebuie să plătim oricum cu moartea naşterea în lumea aceasta?

[4] ἀνάγκη [nevoia] este ceea ce trebuie să se întâmple neapărat. φιλοτιμία [tradus oarecum impropriu prin voie] este, printre altele, cinstea pe care o primea atletul în urma câştigării unor întreceri. Ea era deci rezultatul unui efort personal de voinţă. Nevoia însă duce înspre fatalism. Moartea este ceva de care nu putem scăpa şi nimeni nu va fi lăudat pentru că moare. Tocmai acest lucru îl făceau mucenicii:

vom muri defel? Nu vom sluji facerii cu cele ce suntem datori[3]? Să facem nevoia voie[4], să chibzuim cu pricepere dezlegarea de cele pământeşti, să socotim al nostru ceea ce este de obşte, să câştigăm viaţa cu moartea. Aşadar, să nu fie careva dintre noi iubitor de suflet[5], nici lipsit de curaj. Să deznădăjduiască tiranul de ceilalţi; şi cel dintâi să fie cale pentru ceilalţi, iar cel din urmă, pecetluire ultimă a întrecerii"[6]. Căci de n-ar fi fost prigoană, nu ar fi strălucit mucenicii, şi mărturisitorii nu ar fi dobândit de la Hristos cununa biruinţei şi nu ar fi întărit şi luminat cu trofeele lor Biserica sobornicească şi ortodoxă. „Căci trebuie şi erezii să fie", după dumnezeiescul Apostol, „ca şi cei încercaţi să fie arătaţi" (I Cor. 11, 19). Dacă pricepem aceasta şi aşa ne luptăm, cu adevărat şi noi vom avea parte de aceleaşi trofee, şi vom moşteni aceeaşi slavă, şi vom intra în bucuria Domnului, netemându-ne nicidecum, nici ruşinându-ne în vreun fel, nici de vrăjmaşii cei din afară, nici de hristoşii cei mincinoşi şi luptătorii împotriva Duhului care se află chiar între noi. O, dacă am mărturisi până la ultima suflare, cu multă îndrăznire, buna comoară lăsată de Sfinţii Părinţi[7], mărturisirea care ne-a hrănit de când eram prunci, pe care am grăit-o cea dintâi şi cu care vom pleca de aici la sfârşit; măcar acest lucru, dacă nu altceva, să luăm cu noi de aici: dreapta credinţă.

preschimbau nevoia morţii în prilej de a dobândi slava lui Dumnezeu. Acelaşi înţeles îl are şi formularea care urmează mai jos: să facem ceea ce este de obşte al nostru.

[5] A se înţelege în sensul dat de Mântuitorul: iubitor al vieţii trecătoare („Cel ce-şi iubeşte sufletul său îl va pierde"... – In 12, 25).

[6] Citatul este preluat *ad litteram* din *Cuvântarea a 15-a* a Sfântului Grigorie Teologul (*Panegiricul Sfinţilor Macabei*), PG 35, 924.

[7] Literal: bunul „depozit bănesc" al Sfinţilor Părinţi.

ΤΩ ΣΧΟΛΑΡΙΩ Ο ΕΦΕΣΟΥ.

(1.) Ἐνδοξότατε, σοφώτατε, λογιώτατε καὶ ἐμοὶ ποθεινότατε ἀδελφὲ καὶ κατὰ πνεῦμα υἱὲ κῦρ Γεώργιε, εὔχομαι τῷ Θεῷ ὑγιαίνειν σε ψυχῇ τε καὶ σώματι καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔχειν καλῶς· οὗ τῷ ἐλέει καὶ αὐτὸς ὑγιαίνω μετρίως τῷ σώματι. Ὅσης ἡμᾶς ἐνέπλησας ἡδονῆς, ἡνίκα τῆς ὀρθῆς δόξης ἐγένου καὶ τοῦ εὐσεβοῦς καὶ πατρίου φρονήματος καὶ τῇ καταψηφισθείσῃ παρὰ τῶν ἀδίκων κριτῶν συνηγόρησας ἀληθείᾳ, τοσαύτης ἐκ τοῦ ἐναντίου λύπης καὶ κατηφείας ἐπλήσθημεν, ἀκούσαντες μετατεθεῖσθαί σε πάλιν καὶ τἀναντία φρονεῖν τε καὶ λέγειν καὶ τοῖς κακοῖς οἰκονόμοις συντρέχειν ἐπὶ τὰς μεσότητας καὶ οἰκονομίας. Καλά γε ταῦτα καὶ φιλοσόφου ψυχῆς ἄξια; Καίτοι ἔγωγε τὰ ἐγκώμιά σοι πλέκειν ἤδη διενοούμην καὶ τὸν μέγαν Γρηγόριον ἐνενόουν τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον Ἥρωνά τινα φιλόσοφον ἐπαινοῦντα τῇ τῶν Ἀρειανῶν ἐνιστάμενον πλάνῃ, «ὅτι, φησί, δορκαλίσι τὸ καλὸν σῶμα καταξανθεὶς παρεπέμφθη τῇ ἐξορίᾳ». Σὺ δὲ μηδενὸς εἰς πεῖραν ἐλθὼν λυπηροῦ, μόναις ἀπειλαῖς, ὡς ἔοικε, πτοηθείς, ἢ δωρεῶν καὶ τιμῶν ἐπαγγελίαις ἀναπεισθείς, οὕτω ῥᾳδίως αὖθις προέδωκας τὴν ἀλήθειαν. Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ

[1] Editată de Allatius, *In Creyghtoni*, p. 88-93; Dimitrakopoulos, *op. cit.*, p. 113-114; Hergenrother, PG 160, 1090-1096; Lampros, *op. cit.*, p. 27-30; Petit, PO 17, p. 460-464 şi *Marci Opera*, p. 152-156. Gheorghe este viitorul patriarh Ghenadie Scholarul. Scrisoarea e datată în anul 1440, vara. Am folosit ediția din PO.

Marcu al Efesului, către Scholarul[1]

Preaslăvite, preaînțelepte, preaînvățate şi preadorite frate şi fiu după duh, domnule Gheorghe, mă rog lui Dumnezeu să fii sănătos şi cu sufletul şi cu trupul, şi întru toate să te afli bine. Cu mila Lui, şi eu sunt destul de sănătos cu trupul[2].

De câtă desfătare ne-ai umplut când te-ai ținut de dreapta credință şi de cugetul drept slăvitor şi părintesc[3], şi când ai consimțit cu adevărul cel lepădat de judecătorii cei nedrepți, dimpotrivă, de atâta întristare şi supărare ne-am umplut când am auzit că iarăşi te schimbi şi cugeți şi grăieşti cele contrare şi eşti de acord cu iconomii cei răi în ceea ce priveşte compromisurile şi iconomiile. Bune sunt acestea şi vrednice de un suflet de filosof? Eu deja cugetam să-ți împletesc laude şi mă gândeam la marele Grigorie, cel cu numele teologiei, care îl laudă pe un oarecare filosof Heron, care s-a împotrivit înşelăciunii arienilor, zicând: „fiind scărmănat la trupu-i frumos cu bice, a fost trimis în surghiun"[4]. Iar tu, nefăcând experiența nici unui lucru întristător, ci înfricoşându-te numai de amenințări, pe cât se pare, sau fiind înduplecat de făgăduințele unor daruri şi cinstiri, ai trădat adevărul din nou cu atâta uşurință. „Cine va

[2] Această parte de început nu se află în ediția Lampros, ci în PO.
[3] Se referă la cugetul Părinților.
[4] Cf. *Cuvântarea 25*, PG 35, 1217.

μου ὕδωρ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων, καὶ κλαύσομαι τὴν θυγατέρα Σιών, τὴν τοῦ φιλοσόφου λέγω ψυχήν, ῥιπιζομένην καὶ μεταφερομένην ὡς χνοῦς ἀπὸ ἅλωνος θερινῆς;

(2.) Ἀλλ' ἐρεῖς ἴσως, ὡς οὐκ ἐπὶ τἀναντία γέγονεν ἡ μετάθεσις· μεσότητα δέ τινα καὶ οἰκονομίαν περισκοποῦμεν. —Οὐδέποτε διὰ μεσότητος, ἄνθρωπε, τὰ ἐκκλησιαστικὰ διωρθώθη· μέσον ἀληθείας καὶ ψεύδους οὐδέν ἐστιν· ἀλλ' ὥσπερ τὸν τοῦ φωτὸς ἔξω γενόμενον ἐν τῷ σκότει εἶναι ἀνάγκη, οὕτω τὸν τῆς ἀληθείας μικρὸν παρεκκλίναντα τῷ ψεύδει λοιπὸν ὑποκεῖσθαι φαίημεν ἂν ἀληθῶς· καίτοι γε φωτὸς μὲν καὶ σκότους ἔστιν εἰπεῖν μεσότητα τὸ καλούμενον λυκαυγὲς ἢ λυκόφως, μεσότητα δὲ ἀληθείας καὶ ψεύδους οὐδ' ἐπινοήσειεν ἄν τις, εἰ καὶ πολλὰ κάμοι. Ἄκουσον ὅπως ἐγκωμιάζει τὴν τῆς μεσότητος σύνοδον ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος· «Εἴτε τὸν Χαλάνης πύργον, ὃς καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν (ὡς ὤφελόν γε καὶ ταύτας· ἐπὶ κακῷ γὰρ ἡ συμφωνία), εἴτε τὸ Καϊάφα συνέδριον, ᾧ Χριστὸς κατακρίνεται, εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον τὴν σύνοδον ἐκείνην ὀνομαστέον, ἣ πάντα ἀνέτρεψε καὶ συνέχεε, τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα καὶ παλαιὸν καὶ τῆς Τριάδος ὁμότιμον καταλύσασα τῷ βαλεῖν χάρακα καὶ μηχανήμασι κατασεῖσαι τὸ ὁμοούσιον, τῇ δὲ ἀσεβείᾳ θύραν ἀνοίξασα διὰ τῆς τῶν γεγραμμένων μεσότητος· σοφοὶ γὰρ ἐγένοντο τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἔγνωσαν». Ἆρ' οὐ προσήκει ταῦτα καὶ τῇ νῦν ἡμετέρᾳ συνόδῳ; Καὶ πάνυ μὲν οὖν, φαίην ἂν ἔγωγε, πλὴν ὅσον οὐδὲ πολλὰ βουλομένη τῇ μεσότητι καὶ τῇ διπλόῃ χρήσασθαι ἔσχε,

[5] Χαλάνη era un oraş din pământul Senaar unde oamenii au construit celebrul turn (cf. Facere, cap. 10, 10 şi cap. 11).

da capului meu apă şi ochilor mei izvor de lacrimi" (Ier. 8, 23), şi voi plânge pe fiica Sionului, adică sufletul filosofului, spulberat şi purtat ca praful de pe aria secerată?

Însă vei spune, poate, că nu în rău s-a făcut schimbarea, ci „vom căuta un compromis şi o iconomie". Nicidecum, omule, nu se îndreaptă cele bisericeşti prin vreun compromis. Între adevăr şi minciună nu este nimic. Ci după cum ceea ce este în afara luminii neapărat este în întuneric, aşa cel ce se abate puţin de la adevăr, după adevăr spunem că zace în minciună. Şi chiar dacă se poate zice că între lumină şi întuneric este ceva de mijloc, lucru numit aurora sau zori, dar ceva între adevăr şi minciună nu ar putea cugeta cineva, chiar dacă s-ar osteni mult. Ascultă cum „laudă" adunarea ce a ales compromisul Grigorie cel mare în teologie: „Acel sinod, care a întors toate cu susul în jos şi a confundat toate, trebuie numit fie turnul Halanei[5], care a împărţit în chip bun limbile (căci a fost de folos şi aceasta, de vreme ce acordul era întemeiat pe răutate), fie sinedriul lui Caiafa, în care a fost osândit Hristos, fie în vreun alt fel asemănător. Căci pe de-o parte a stricat dogma cea drept credincioasă şi veche şi egalitatea în cinste a Ipostasurilor Treimii prin aceea că a împresurat şi a zguduit cu meşteşugiri deofiinţimea, iar pe de alta a deschis uşă necredinţei prin compromisuri în ceea ce priveşte termenii scrişi. Căci s-au făcut înţelepţi în a lucra răul, dar nu au cunoscut să facă binele (Ier. 4, 22)"[6]. Oare nu se potrivesc acestea şi sinodului nostru de acum? Ba chiar foarte tare, aş zice eu; fără numai cât, deşi voia mult, n-a mai avut putinţa de a folosi calea de mijloc şi formulări

[6] *Laudă la Sfântul Atanasie*, PG 35, 1105-1108.

τοῖς μισθοδόταις κωλυομένη. Διὰ τοῦτο καὶ φανερῶς, ὡς ἐκείνοις ἐδόκει, τὴν βλασφημίαν ἐξέρρηξε, μᾶλλον δέ, κατὰ τὸν προφήτην εἰπεῖν, ὠὰ ἀσπίδων ἔρρηξαν, καὶ ἱστὸν ἀράχνης ὑφαίνουσι· καὶ ὄντως ἱστὸς ἀράχνης ὁ παρ' αὐτῶν συντεθεὶς καὶ ὀνομασθεὶς ὅρος. Μὴ οὖν ἀπατάτωσαν ἡμᾶς ἐπὶ μεσότητα καὶ διπλόην αὖθις ἀναχωροῦντες· καϊαφαϊκὸν γάρ εἰσι συνέδριον, ἄχρις ἂν ἡ γενομένη παρ' αὐτῶν ἕνωσις τὴν Ἐκκλησίαν ἐπισκοτῇ.

(3.) Μέχρι τίνος, ὦ σχέτλιε, τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φιλότιμον ἐν τοῖς ματαίοις ἀπασχολεῖς; Μέχρι ποῦ τὰ ἐνύπνια, καὶ ἡ ἀλήθειά ποτε σπουδασθήτω σοι; Φύγε Αἴγυπτον ἀμεταστρεπτί· φύγε Σόδομα καὶ Γόμορρα· πρὸς τὸ ὄρος σῴζου, μὴ συμπαραληφθῇς. Ἀλλὰ κατέχει σε τὸ κενὸν δοξάριον καὶ ὁ ψευδώνυμος πλοῦτος καὶ τὰ κομψὰ καὶ εὐανθῆ χλανιδίσκια καὶ τἄλλα, οἷς ἡ κοσμικὴ εὐημερία τὴν σύστασιν ἔχει; Φεῦ τῆς ἀφιλοσόφου διανοίας τοῦ φιλοσόφου! Περίβλεψαι τοὺς πρὸ σοῦ ἐν ταῖς ὁμοίαις περιφανείαις ἐξετασθέντας· αὔριον καταβήσῃ καὶ αὐτὸς εἰς ᾅδου, πάντα καταλιπὼν ὑπὲρ γῆς, τὸν δὲ τῶν βεβιωμένων λόγον ἀπαιτηθήσῃ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας, ὥσπερ οὖν ἡ ψευδώνυμος σύνοδος ἀπαιτηθήσεται τὸ αἷμα τῶν ἀπολλυμένων ψυχῶν, τῶν σκανδαλισθέντων ἐπὶ τῷ μυστηρίῳ τῆς πίστεως, τῶν τὴν ἀφόρητον βλασφημίαν καὶ ἀσυγχώρητον ταῖς ψυχαῖς ὑποδεξαμένων τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ εἰς δύο τολμώντων ἀρχὰς ἀναφέρειν τὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν, τῶν ὑπαχθέντων τοῖς ἀθέσμοις καὶ καταγελάστοις λατινικοῖς ἔθεσι, τῶν τὰς ἀρὰς καὶ τὰ ἀναθέματα τῆς καινοτομίας τῆς πίστεως ἐπὶ τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς ἑλκυσάντων.

[7] Formularea frazei este destul de alambicată, îngăduind mai multe interpretări din punct de vedere gramatical; contextul pare însă a o impune pe cea de față.

cu dublu înțeles, fiind împiedicat de mituitori[7]. De aceea a şi vărsat fățiş hula aşa cum le-a plăcut acelora, ba mai degrabă, ca să zicem după prooroc, „au spart ouă de aspidă şi țes pânză de păianjen" (Is. 59, 5). Şi, cu adevărat, pânză de păianjen este ceea ce ei au alcătuit şi au numit oros. Aşadar, să nu ne înşele refugiindu-se iarăşi la compromis şi la formularea cu două înțelesuri, căci ei sunt sinedriu al lui Caiafa atâta timp cât unirea făcută de ei întunecă Biserica.

Până când, ticăloase, îți tulburi noblețea şi cinstea sufletului cu cele deşarte? Până când te vor stăpâni visele şi când te vei sârgui pentru adevăr? Fugi de Egipt fără să te întorci! Fugi de Sodoma şi Gomora. Mântuieşte-te în munte[8], ca să nu fii luat cu ei. Însă te țin slava deşartă[9], şi bogăția cu nume mincinos, şi mantiile rafinate şi înflorate, şi celelalte din care se alcătuieşte bunăstarea lumească. Vai de cugetul nefilosof al filosofului! Priveşte la cei ce mai înainte de tine au petrecut în străluciri asemănătoare. Mâine şi tu te vei coborî în iad, lăsând toate pentru pământ[10], şi ți se va cere socoteală în toată amănunțimea pentru cele din viața ta, după cum şi sinodului cu nume mincinos i se va cere sângele sufletelor pierdute, care au fost smintite în ce priveşte taina credinței, care au primit în suflete hula nesuferită şi de neiertat împotriva Duhului Sfânt şi au cutezat să raporteze ființarea Lui la două obârşii, care s-au supus nelegiuitelor şi vrednicelor de râs obiceiuri latineşti, care şi-au atras pe capetele lor blestemele şi anatemele pentru înnoirea credinței.

[8] Joc de cuvinte. ὄρος (munte) este apropiat fonetic de ὅρος (definiția de credință).

[9] Termenul grecesc este un diminutiv al lui δόξα [slavă].

[10] Variantă de manuscris: lăsând toate pe pământ.

(4.) Ἀλλ' εἰς σύστασιν ἔσται τοῦ γένους καὶ εἰς ἐπίδοσιν ἡ γενομένη παρ' αὐτῶν ἕνωσις; — Πάνυ μὲν οὖν. Οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ φεύγοντας, καὶ ἕνα ἡμῶν χιλίους διώκοντα, καὶ δύο, μυριάδας μετακινοῦντας; Τοὐναντίον μὲν οὖν ἅπαν ὁρῶμεν. Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ τὴν ἡμετέραν ἀρχήν, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες· ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ τὴν ἡμετέραν πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησαν οἱ διὰ τῶν χρυσίνων τοῦ πάπα ταύτην φυλάσσοντες. Ἀλλὰ δεῦρο λοιπόν, ὅλον σεαυτὸν μετάθες ἐπὶ τὸν Κύριον· ἄφες τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς· ἄφες τὰ Καίσαρος Καίσαρι· δὸς τῷ Θεῷ τὴν παρ' αὐτοῦ κτισθεῖσαν καὶ κοσμηθεῖσαν ψυχήν· ἐννόησον, ὅσων ὀφειλέτης αὐτῷ τυγχάνεις· ἀπόδος τὰς ἀμοιβάς. Ναί, παρακαλῶ, φίλτατε καὶ σοφώτατε, δός μοι χαρῆναι ἐπὶ σοί· δός μοι τῷ Θεῷ δόξαν ἀνενεγκεῖν, ὅς σε διαφυλάττοι παντὸς ἀνώτερον ἀνιαροῦ συναντήματος.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης
Ἐφέσου καὶ πάσης Ἀσίας Μάρκος.

Vei spune: „Însă unirea făcută de ei va fi spre dăinuirea neamului şi spre sporirea lui". Cum să nu! Nu cumva îi vezi pe vrăjmaşii crucii[11] fugind şi pe unul dintre noi urmărind o mie şi pe doi alungând zece mii? Ba, dimpotrivă, vedem că lucrurile stau cu totul pe dos. Dacă Domnul nu va zidi stăpânirea noastră, în zadar au ostenit ziditorii[12]. Dacă Domnul nu va păzi cetatea noastră, în zadar au privegheat cei ce o păzesc cu galbenii papei (cf. Ps. 126, 1). Dar hai, mută-te pe tine întreg în Domnul. „Lasă pe morţi să-şi îngroape morţii lor" (Lc. 9, 60). Lasă Cezarului cele ale Cezarului (cf. Mt. 22, 21). Dă lui Dumnezeu sufletul cel zidit şi înfrumuseţat de El. Gândeşte-te câte Îi datorezi. Dă-I înapoi cele primite de la El. Da, rogu-te, preaiubite şi preaînţelepte, dă-mi mie a mă bucura de tine. Dă-mi mie a înălţa slavă lui Dumnezeu, Care să te păzească mai presus de orice împrejurare întristătoare.

Marcu, smeritul Mitropolit
al Efesului şi a toată Asia[13].

[11] Se referă la turci şi la ajutorul promis bizantinilor de papă şi monarhii apuseni.

[12] Dacă începutul oricărui lucru este fără binecuvântarea lui Dumnezeu, degeaba e osteneala noastră, oricât ar fi de bună. În concret, ajutorul primit de bizantini avea ca pricină lepădarea lor de dreapta credinţă, deci implicit lipsa binecuvântării de sus.

[13] Formula finală există doar în PO.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΙΝΑ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟΝ ΤΟΥΝΟΜΑ ΕΝ ΤΗ ΜΕΘΩΝΗ ΣΤΑΛΕΙΣΑ.

(1.) Ἐντιμότατε πρεσβύτερε καὶ ἡμῖν ἐν Χριστῷ ποθεινότατε ἀδελφὲ κῦρ Γεώργιε, τοῦ Θεοῦ δέομαι ὅπως ὑγιαίνοι ἡ ἁγιωσύνη σου καὶ ἐπὶ πᾶσι καλῶς ἔχοι· οὗ τῷ ἐλέει καὶ αὐτὸς ὑγιαίνω μετρίως τῷ σώματι. Τὴν γραφήν σου δεξάμενος, λύπης οὐ φορητῆς ἐπληρώθην μαθὼν ἐξ αὐτῆς, ὅτι οἱ τὴν ἄζυμον καὶ νεκρὰν θυσίαν ἰουδαϊκῶς ἱερουργοῦντες καὶ τῇ σκιᾷ τοῦ νόμου παρακαθήμενοι τολμῶσιν ἐγκαλεῖν ἡμῖν καὶ μέμφεσθαι περὶ τῶν ὑφ' ἡμῶν τελουμένων ἐν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ, ἀγνοοῦντες οἱ τάλανες, ἅτε ὑπὸ τοῦ τύφου τετυφλωμένοι, ὅτι πάντων τῶν ὑφ' ἡμῶν τελουμένων καὶ γιγνομένων ἐγγράφους τὰς ἀποδείξεις ἔχομεν, ὅτι κατὰ πάντα τοῖς ἱεροῖς διδασκάλοις ἀκολουθοῦμεν καὶ ταῖς ἀποστολικαῖς ἄνωθεν παραδόσεσι. Λέγει γὰρ ὁ θεοφόρος καὶ ὁμολογητὴς Μάξιμος ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, ἧς ἡ ἐπιγραφή· Περὶ τοῦ τίνων σύμβολα τὰ κατὰ τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν ἐπὶ τῆς θείας συνάξεως τελούμενα καθέστηκεν, ἐν κεφαλαίῳ οὗ ἡ ἐπιγραφή· Τίνων εἰσὶ

[1] Editată de Simionidis, *Theol. Graphai*, p. 211-214; Dräseke, *ZK*, p. 108-112; Petit, PO 17, p. 470-474. Datată 1440. Din manuscrisul Watt. Palatinus Lat. 604 aflăm că Andreas, arhiepiscopul latin de Collose, a trimis o scrisoare încercând să combată ceea ce a spus Marcu în această

Epistola aceluiaşi Mitropolit al Efesului către un preot cu numele Gheorghe, trimisă în Methoni[1]

1. Preacinstite preote şi nouă preadorite frate întru Hristos, domnule Gheorghe, mă rog lui Dumnezeu ca sfinţia ta să fie sănătoasă şi să fie bine în toate, cu a Cărui milă şi eu sunt destul de sănătos la trup.

Primind scrisoarea ta, m-am umplut de întristare nesuferită, aflând din ea că cei ce săvârşesc în chip iudaic jertfa cea moartă şi nedospită[2] şi şed lângă umbra legii îndrăznesc să ne învinovăţească şi să ne ocărască pentru cele săvârşite de noi în Sfânta Liturghie, neştiind, nenorociţii – fiindcă sunt orbiţi de înfumurare –, că pentru toate câte se fac şi se săvârşesc de către noi avem dovezi scrise, cum că întru toate noi urmăm sfinţiţilor dascăli şi predaniilor apostolice dintru început[3]. Căci, de Dumnezeu purtătorul şi mărturisitorul Maxim, în tâlcuirea Sfintei Liturghii, al cărei titlu este: „Despre ale cui simboluri sunt cele săvârşite în sfânta biserică, la dumnezeiasca Liturghie", în capitolul cu titlul „Ale cui simboluri

epistolă. El îşi încheie epistola astfel: „Agnosce igitur, Ephesine,... aeterno tamen cum ceteris haerisiarhis crusiaberis igne". Vezi Pilavakis, *op. cit.*, p. 106-107. Am folosit ediţia din PO.

[2] Referire la azimă.

[3] Poate fi tradus şi „predaniilor apostolice de sus", adică date de sus, insuflate de Duhul Sfânt.

σύμβολα ἥ τε πρώτη τῆς ἁγίας συνάξεως εἴσοδος καὶ τὰ μετ' αὐτὴν τελούμενα, τοιαῦτα ῥητῶς· «Τὴν μὲν πρώτην εἰς τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν τοῦ ἀρχιερέως κατὰ τὴν ἱερὰν σύναξιν εἴσοδον τῆς πρώτης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ σαρκὸς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον παρουσίας τύπον καὶ εἰκόνα φέρειν ὁ λόγος διδάσκει, δι' ἧς τὴν δουλωθεῖσαν τῇ φθορᾷ καὶ πραθεῖσαν ὑφ' ἑαυτῆς τῷ θανάτῳ διὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ βασιλευομένην τυραννικῶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου τῶν ἀνθρώπων φύσιν ἐλευθερώσας τε καὶ λυτρωσάμενος, πᾶσαν τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ὀφειλὴν ὡς ὑπεύθυνος ἀποδοὺς ὁ ἀνεύθυνος καὶ ἀναμάρτητος, πάλιν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπανήγαγε τῆς βασιλείας χάριν, ἑαυτὸν λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν δοὺς καὶ ἀντάλλαγμα καὶ τῶν ἡμετέρων φθοροποιῶν παθημάτων τὸ ζωοποιὸν αὐτοῦ πάθος ἀντιδοὺς παιώνιον ἄκος καὶ παντὸς τοῦ κόσμου σωτήριον· μεθ' ἣν παρουσίαν ἡ εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ καὶ τὸν ὑπερουράνιον θρόνον ἀνάβασίς τε καὶ ἀποκατάστασις συμβολικῶς τυποῦται διὰ τῆς ἐν τῷ ἱερατείῳ τοῦ ἀρχιερέως εἰσόδου καὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον τὸν ἱερατικὸν ἀναβάσεως».

(2.) Ταῦτα μὲν ὁ ἅγιος περὶ τῆς πρώτης εἰσόδου φησί. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας αὖθις, τῆς καὶ μεγάλης λεγομένης, ἐν κεφαλαίῳ οὗ ἡ ἐπιγραφή· Τί σημαίνει ἡ τῶν ἁγίων μυστηρίων εἴσοδος, τοιαῦτά φησιν· «Ἡ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν μυστηρίων εἴσοδος ἀρχὴ καὶ προοίμιόν ἐστι τῆς γενησομένης ἐν οὐρανοῖς καινῆς διδασκαλίας περὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς ἡμᾶς καὶ ἀποκάλυψις τοῦ ἐν ἀδύτοις τῆς θείας κρυφιότητος ὄντος μυστηρίου τῆς ἡμῶν σωτηρίας. Οὐ γὰρ μὴ πίωμαι, φησὶ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ὁ Θεὸς καὶ Λόγος, ἀπάρτι ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ

[4] Nu spune Sfântul Maxim „în trup", ci „prin trup", deoarece Cuvântul a fost prezent în lume dintotdeauna, însă niciodată „prin trup",

sunt prima intrare din Sfânta Liturghie şi cele săvârşite după ea", zice răspicat unele ca acestea: „Cuvântul/raţiunea ne învaţă că prima intrare a arhiereului în sfânta biserică la Sfânta Liturghie poartă tipul şi icoana primei veniri prin trup[4] în lumea aceasta a Fiului lui Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, prin care venire, slobozind şi răscumpărând firea oamenilor cea robită stricăciunii, şi vândută de către ea însăşi morţii prin păcat, şi stăpânită în chip tiranic de diavol, şi plătind ca un vinovat, Cel nevinovat şi fără de păcat, toată datoria pentru ea, a întors-o iarăşi la harul împărăţiei cel dintru început, dându-Se pe Sine preţ de răscumpărare şi preţ de schimb pentru noi şi dând pentru patimile noastre cele făcătoare de stricăciune patima Sa cea de viaţă făcătoare, ca leac de vindecare şi mântuire a întregii lumi. După care venire, suirea Lui în ceruri şi reaşezarea pe tronul mai presus de ceruri este preînchipuită simbolic prin intrarea arhiereului în altar şi prin suirea pe tronul arhieresc"[5].

2. Acestea le spune Sfântul despre prima intrare. Iar despre a doua, numită şi „cea mare", în capitolul cu titlul „Ce semnifică intrarea sfintelor taine", zice unele ca acestea: „Intrarea sfintelor şi cinstitelor taine este început al noii învăţături care va fi în ceruri despre iconomia lui Dumnezeu cea către noi şi descoperirea tainei mântuirii noastre, care taină este în cele mai dinlăuntru ale ascunzimii dumnezeieşti. „Căci nu voi mai bea", zice Dumnezeu Cuvântul către ucenicii Săi, „de acum din roada viţei, până în ziua aceea când îl voi bea nou

ca la venirea Sa cea dintâi. De fapt, παρουσία are mai mult sensul de prezenţă decât de venire. Întruparea nu este decât un alt mod de prezenţă a Cuvântului în lume, e drept, cel mai intim şi apropiat făpturii.

[5] *Mistagogia*, cap 8, PG 91, 657.

πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν». Ἀκούεις ὅπως ἅγια καὶ σεπτὰ μυστήρια καὶ πρὸ τοῦ τελειωθῆναι τὰ θεῖα δῶρα καλεῖ ὁ διδάσκαλος; Καὶ εἰκότως· βασιλεὺς γὰρ λέγεται καὶ πρὸ τοῦ στεφθῆναι ὁ βασιλεύς, καὶ μάλιστα ὅτε πρὸς τὸ στεφθῆναι ἀπέρχεται δορυφορούμενος καὶ τιμώμενος· βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν καὶ τιμᾶται καὶ προσκυνεῖται· τύπον δὲ καὶ εἰκόνα λέγομεν καὶ ἡμεῖς ἀποσῴζειν τὰ θεῖα δῶρα πρὸ τοῦ τελειωθῆναι τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ αἵματος. Ὅθεν καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ ἀντίτυπα ταῦτα καλεῖ. «Προθέντες» γάρ φησι «τὰ ἀντίτυπα τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου». Τί οὖν ποιοῦμεν ἄτοπον, εἰ μετὰ τιμῆς προπέμπομεν καὶ ὑποδεχόμεθα ταῦτα, τὰ ἤδη τῷ Θεῷ ἀνατεθέντα καὶ ἀφιερωθέντα καὶ θυσία καὶ δῶρα γενόμενα καὶ πρὸς τὸ τελειωθῆναι διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως προσφερόμενα; Ἀλλ' οἱ διϋλίζοντες τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες, τάχα καὶ περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων ἡμῖν ἐγκαλέσουσιν, ὅτι προσκυνοῦμεν αὐτάς, ἐπειδὴ μή εἰσιν αὐτὰ τὰ πρωτότυπα, ἀλλ' εἰκόνες ἐκείνων· εἶη γὰρ ἂν καὶ τοῦτο τῆς αὐτῶν ἀπονοίας ἄξιον. Καὶ ταῦτα τίνες; Οἱ πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἀθετοῦντες· οἱ ἀναμέσον ἁγίου καὶ βεβήλου μὴ διαστέλλοντες· ποῦ γὰρ παρ' ἐκείνοις ἱερατεῖον, τὸ νῦν παρ' ἡμῖν λεγόμενον ἅγιον βῆμα; Ποῦ παρ' ἐκείνοις ἱερατικὸς θρόνος, εἰς ὃν ὁ ἀρχιερεὺς ἀναβαίνει; Ἀναγνώτωσαν τὰς τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου φωνὰς καὶ ἐγκαλυψάσθωσαν· ἰδέτωσαν, τίνες αὐτῷ μᾶλλον ἀκολουθοῦσι καὶ τοῖς αὐτοῦ λόγοις, ἡμεῖς ἢ ἐκεῖνοι; Καίτοι

[6] *Mistagogia*, 16, 688.

[7] La Vohodul mare cinstitele daruri nu sunt încă prefăcute în Trupul şi Sângele lui Hristos.

[8] În original ἀντίτυπα.

împreună cu voi întru împărăția cerurilor" (cf. Mt. 26, 29)"[6]. Auzi cum dascălul le numeşte sfinte şi cinstite taine, şi mai înainte de a fi desăvârşite dumnezeieştile daruri[7]? Şi pe bună dreptate. Căci împărat se numeşte împăratul şi înainte de a fi încoronat, şi mai cu seamă când la încoronare se duce cu suită şi în mare cinste. Împărat se numeşte şi chipul împăratului, şi este cinstit şi închinat. Tip şi icoană a Trupului şi Sângelui Stăpînului spunem şi noi că sunt cu adevărat dumnezeieştile daruri mai înainte de a fi desăvârşite. De aceea şi Marele Vasile, în Sfânta Liturghie, le numeşte pe acestea antitipuri. Căci zice: „Punând înainte cele ce închipuiesc[8] cinstitul Trup şi Sânge al Hristosului Tău"[9]. Aşadar, ce lucru nelalocul lui facem noi dacă le petrecem împărăteşte şi le primim cu cinste pe acestea, care deja au fost închinate şi afierosite lui Dumnezeu, şi sunt jertfă şi daruri[10], şi sunt aduse spre a fi desăvârşite prin pogorârea Sfântului Duh[11]? „Însă cei ce strecoară ţânţarul şi înghit cămila" (Mt. 23, 24) ne vor învinovăți, poate, şi în legătură cu sfintele icoane, pentru că ne închinăm lor, de vreme ce ele nu sunt înseşi prototipurile, ci icoane ale acelora. Căci şi acest lucru ar fi vrednic de nebunia lor. Şi cine zice acestea? Cei care leapădă toată predania bisericească, cei care nu deosebesc între sfânt şi necurat. Căci unde este la aceia ierationul, cel care acum la noi se numeşte sfântul altar? Unde este la aceia tronul arhieresc, în care se urcă arhiereul? Să citească vorbele cinstitului Maxim şi să se ruşineze. Să vadă, cine mai degrabă urmează lui şi cuvintelor lui: noi sau ei? Iar

[9] Rugăciunea dinainte de prefacere din Liturghia Sfântului Vasile cel Mare.

[10] Ele au fost afierosite deja la proscomidie.

[11] Desigur, se referă la coborârea Duhului Sfânt din vremea epiclezei, căci, după alt înțeles, El este prezent de fapt în toată Liturghia.

γε ὁ φωστὴρ ἐκεῖνος πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπέδραμεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀθλῶν καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ τὸν πλεῖστον χρόνον ἐν τῇ δύσει πεποίηκεν, ἐν τε τῇ Ῥώμῃ καὶ τῇ Ἀφρικῇ, καὶ οὐκ ἂν ὅλως εἴπεν οὐδέν, ὃ μὴ διὰ πάσης ἐκράτει τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν χριστιανῶν ἁπάντων. Ἀλλ' οἱ παραχαράκται καὶ καινοτόμοι τῆς πίστεως οὗτοι καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθη διέφθειραν καὶ ἐνήλλαξαν· καὶ θαυμαστὸν οὐδέν, ὅπου γε καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν παρεχάραξαν, ἀντὶ ἀνδρῶν γυναῖκες φαινόμενοι καὶ τὸν τίμιον κόσμον τῆς ἀνδρείας μορφῆς ἀφαιροῦντες. Ὅθεν καὶ ἐν τῷ ἱερουργεῖν γυναῖκας συμπαρισταμένας ἔχουσιν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ γυναιξὶν ἐοίκασι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν λαϊκῶν ὅτε βούλονται καθημένους, καὶ αὐτοὶ τὸ μυστικὸν ποτήριον ἀποπλύνοντες μετὰ τὴν μετάληψιν ἐπ' ἐδάφους ἐκχέουσι, καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτῶν ὅτε βούλονται πατεῖν οὐ πεφρίκασι. Τοσοῦτον οἴδασι τιμᾶν τὰ ἑαυτῶν ἅγια! Εἶτα καὶ ἡμῖν ἐγκαλοῦσι; Φεῦ τῆς ἀνοίας· φεῦ τῆς τυφλώσεως.

(3.) Ἔχεις ἱκανῶς ἐκ τῶν εἰρημένων ὑπὸ τοῦ σοφοῦ τὰ θεῖα Μαξίμου, ὅτι ἡ μὲν πρώτη εἴσοδος τὴν πρώτην διὰ σαρκὸς παρουσίαν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον τοῦ Δεσπότου δηλοῖ· διὸ καὶ πρὸ αὐτῆς μὲν τὰ προφητικὰ ᾄσματα ᾄδονται, μετ' αὐτὴν δὲ τὰ ἀποστολικὰ καὶ εὐαγγελικὰ λόγια ἀναγινώσκονται. Ἡ δὲ δευτέρα εἴσοδος καὶ μεγάλη τὴν δευτέραν τοῦ Κυρίου παρουσίαν τυποῖ, καθ'

[12] Sfântul Maxim.

[13] Se referă la faptul că preoții latini nu mai purtau barbă.

[14] Nu știm la ce se referă exact Sfântul Marcu. Poate e vorba de fete acceptate să stea la slujbe lângă preoții catolici (un fel de ministrante, cum se numesc azi). Totuși trebui să se știe că în vechime diaconițele și văduvele stăteau în altar cu preoții și aveau anumite atribuții liturgice (a se vedea *„Testamentul Domnului nostru Iisus Hristos"*, Ed. Polirom, Iași, 1996, I, 23, p. 61 și textele despre diaconițele din Biserica veche în „Sf. Ioan Gură de Aur, *Scrisori din exil*", Ed. Deisis, Sibiu, 2003, p. 339-349). Un mare ierarh ortodox al secolului XX avea „ministrante" între 10 și 16 ani care îl ajutau la punerea veșmintelor în timpul slujbelor arhierești (*„Noi minuni ale Sfântului Ioan de San Francisco"*, Ed. Egumenița, Galați, 2004, p. 56).

[15] Aluzie la băncile puse în bisericile catolice.

[16] Nu vărsau împărtășania, ci ceea ce rămânea în urma spălării potirului.

[17] Se referă la masa pe care fac liturghia lor.

[18] La acea dată, în loc de antifoane (sau împreună cu ele) se cântau psalmi. La fel spune și Sfântul Nicolae Cabasila în *„Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii"*.

luminătorul acela[12] a străbătut toată lumea luptându-se pentru adevăr și pentru credința ortodoxă, și cel mai mult timp l-a petrecut în Apus, și în Roma, și în Africa, și nu ar fi spus nicidecum ceva care să nu fi fost ținut de toată Biserica și de toți creștinii. Însă cei ce falsifică și înnoiesc credința, aceștia au stricat și au schimbat obiceiurile bisericești. Și nu-i nimic de mirare, de vreme ce au falsificat însăși firea, arătându-se femei în loc de bărbați și nimicind cinstita podoabă a înfățișării bărbătești[13]. De aceea și când săvârșesc cele sfinte au femei care stau împreună cu ei[14], de vreme ce și ei s-au asemănat femeilor, și cei mai mulți dintre mireni șed la slujbă când vor[15], și ei, după ce spală potirul cel tainic în urma împărtășirii, îl varsă pe podea[16], și când vor să calce pe lângă masa[17] lor nu se înfricoșează. Atât știu să cinstească cele sfinte ale lor! Apoi ne mai învinovățesc și pe noi? Vai de nebunia lor! Vai de orbirea lor!

3. Ai destule dovezi din cele spuse de înțeleptul în cele dumnezeiești Maxim, cum că prima intrare arată limpede cea dintâi venire prin trup a Stăpânului în lumea aceasta. De aceea se și cântă mai înainte de ea cântările prooroceşti[18], iar după ea se citesc cuvintele apostolice și evanghelice. Iar a doua intrare, cea mare, închipuie a doua venire a Domnului, când iarăși va veni aici

ἦν ἐνταῦθα πάλιν μετὰ δόξης παραγενόμενος ἐπὶ τὸ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, τοὺς ἀξίους μεθ' ἑαυτοῦ συμπαραλαβὼν εἰς τὸν ὑπερουράνιον χῶρον, ἐκεῖ μετ' αὐτῶν ἔσται διηνεκῶς, ἀποκαλύπτων τούτοις τὰ τελεώτερα καὶ θειότερα κατὰ τὸ φάσκον ῥητόν· Ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. Εἴποι δ' ἄν τις καὶ ἕτερον λόγον, ὅτιπερ ἡ μεγάλη εἴσοδος τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κηδείαν ὑποτυποῖ, καθ' ἣν νεκρὸς ὑπὸ Ἰωσὴφ καὶ Νικοδήμου πρὸς τὸν τάφον φερόμενος, μετὰ μικρὸν ἐξανέστη καὶ τὸν κόσμον ἅπαντα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν ἐπέστρεψεν· οὕτω κἀνταῦθα φερόμενος ὁ ἱερὸς ἄρτος ἀτελὴς ἔτι καὶ οἷον νεκρός, μετὰ μικρὸν τῇ τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος ἐνεργείᾳ ζωοῦται καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ ζωοποιὸν σῶμα μετασκευάζεται.

4.) Ταῦτά σοι ἐκ πολλῶν ὀλίγα πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἐκείνων ἀναισχυντίας ἔγραψα. Γίνωσκε δὲ ὅτι ὁ ὅρος τῆς ψευδοῦς συνόδου, μᾶλλον δὲ ἡ ματαία καινοφωνία, καθάπερ ἦν ἄξιον, οὐδαμῶς παρ' οὐδενὸς προσεδέχθη· ἀλλὰ καὶ οἱ τούτῳ συνθέμενοι καὶ ὑπογράψαντες ὡς ἐναγεῖς καὶ προδόται τῆς ἀληθείας ὑπὸ πάντων μισοῦνται, καὶ οὐδεὶς αὐτοῖς οὐδέπω τῶν ἐνταῦθα συνελειτούργησε. Θεὸς δὲ ὁ πάντα δυνάμενος οἰκονομήσειε ταῦτα πρὸς τὸ συμφέρον καὶ διορθώσειε τὴν Ἐκκλησίαν αὑτοῦ, ἣν ἐξηγοράσατο τῷ ἰδίῳ αἵματι. Φύλασσε τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῆς πίστεως, τὰς βεβήλους καινοφωνίας παντελῶς ἐκτρεπόμενος.

cu slavă să judece vii şi morţii, pe cei vrednici luându-i cu Sine în ţara cea mai presus de ceruri şi acolo va fi pururea împreună cu ei, descoperindu-le cele mai desăvârşite şi mai dumnezeieşti, după cuvântul care zice: „când îl voi bea cu voi nou întru împărăţia lui Dumnezeu". Iar dacă cineva ar zice un alt cuvânt, cum că intrarea mare închipuie îngroparea Mântuitorului nostru, când mort fiind şi purtat de Iosif şi de Nicodim la mormânt, după puţin timp a înviat şi a întors toată lumea la cunoştinţa Sa, la fel şi aici, sfânta pâine purtată de preot, fiind încă nedesăvârşită şi într-un fel moartă, se face vie după puţin timp prin lucrarea de viaţă Făcătorului Duh şi se preface în însuşi trupul cel de viaţă făcător.

4. Aceste puţine lucruri din multele cu putinţă ţi le-am scris ca să te întorci de la neruşinarea acelora. Şi cunoaşte că orosul mincinosului sinod[19], ba mai degrabă deşarta lor vorbărie înnoitoare nu a fost primită nicidecum de nimeni, precum se şi cădea. Însă cei care au fost de acord cu acesta şi au semnat sunt urâţi de toţi ca nişte lepădaţi şi trădători ai adevărului. Şi nimeni din cei de aici nu a liturghisit nicidecum împreună cu ei. Iar Dumnezeu, Cel Ce poate toate, să iconomisească acestea spre folos şi să îndrepte Biserica Lui pe Care a răscumpărat-O cu Sângele Său. Păzeşte buna comoară a credinţei, întorcându-te cu totul de la necuratele învăţături înnoitoare (cf. I Tim. 6, 20).

[19] Se referă la orosul dat la Sinodul de la Florenţa.

Τῷ ἁγιωτάτῳ μου δεσπότῃ καὶ θειοτάτῳ, τῷ πανιερωτάτῳ μητροπολίτῃ Κυέβου καὶ πάσης Ῥωσίας καὶ ἀληθῶς ὑπερτίμῳ Μάρκος ἁμαρτωλὸς ἱερεὺς καὶ μονάζων

Ἔστι μὲν ἀγαθὸς ὁ Θεός ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀγαθότης αὐτή, καὶ διὰ τοῦτο φιλοδωρός τε καὶ μεγαλόδωρος· ἀλλὰ καὶ οὕτω τὴν ἡμετέραν αἴτησιν ἀναμένει καὶ δεῖται ταύτης οἷον ὕλης τινὸς ἐφ' ᾧ προαγαγεῖν τὴν δύναμιν εἰς ἐνέργιαν, ἐκεῖνό που πάντως πραγματευόμενος, ἐπιγινώσκεσθαί τε τὸ δῶρον καὶ μετὰ πόθου λαμβάνεσθαι κἀντεῦθεν λυσιτελέστερον εἶναι τοῖς λαβοῦσιν αὐτοῖς. τοιοῦτοι οὖν ἄρα καὶ οἱ θεοειδεῖς τε καὶ θεομίμητοι ἄνδρες, μεθ' ὧν καὶ αὐτὸς σεαυτὸν ἐκ πολλοῦ τάξας, ὦ, θαυμάσιε δέσποτα, καθάπερ ἕρμαιόν τι νενόμικας τὸ παρ' ἡμῶν αἰτηθῆναι, καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς ψυχῆς καὶ φιλότιμον ἐπεδείξω μὴ δωρησάμενος μόνον οὕτω ῥαδίως ὥσπερ ἂν ἔλαβεν ἕτερος, ἀλλὰ καὶ χρύσεα προσθεὶς γράμματα τῆς ἱερᾶς σου χειρός, ἢ καὶ χρυσοῦ παντὸς ἐμοὶ τιμιώτερα, καθάπερ ἀρραβῶνά τινα τῆς μελλούσης εὐετηρίας. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα παρὼν καὶ ἰδεῖν καὶ θεαθῆναι δυνάμενος ἐφιλοτιμήσω τοῖς γράμμασι, δῆλον ἂν εἴη πάντως ὡς

[1] Editată de Mercati, *Isidoro*, p. 154-156. Scrisă la Constantinopol, în 1436. Isidor se afla la Constantinopol, fiind aşezat Arhiepiscop de Kiev, iar Sfântul Marcu era ieromonah.

Preasfinţitului şi preadumnezeiescului meu stăpân, întrutot sfinţitului şi cu adevărat preacinstitului Mitropolit al Kievului şi a toată Rusia, Marcu păcătosul, preot şi monah[1]

Dumnezeu e bun sau, mai bine zis, e bunătatea însăşi, şi de aceea Îi şi place să dăruiască, o şi face cu mărinimie. Însă chiar şi aşa El aşteaptă cererea noastră şi are nevoie de aceasta ca de o materie, pentru a înainta potenţa spre lucrare[2], meşteşugind El de-a dreptul şi acel lucru, anume şi darul să fie cunoscut, şi să fie primit cu dorire, şi ca atare să fie mai de folos pentru cei care îl primesc. Aşadar, astfel[3] sunt şi bărbaţii cei după asemănarea lui Dumnezeu şi următori ai Lui, împreună cu care rânduindu-te pe sine-ţi de multă vreme, o, minunate stăpâne, ai socotit ceva de mare preţ faptul de a cere de la noi, şi ţi-ai arătat marea cuviinţă şi noblеţea sufletului nu numai dăruind tot aşa de uşor precum altul ar fi primit, ci şi adăugând scrisorile aurite ale sfinţitei tale mâini – care îmi sunt mai de preţ decât orice aur –, ca o arvună a belşugului de roade din viitor. Căci dacă fiind aici şi putând să mă vezi şi să fii văzut de mine m-ai cinstit cu scrisori, e întru totul limpede că dacă nu ai fi fost aici,

[2] Potenţial El ne dă toate, dar are nevoie de aportul nostru pentru a pune în lucrare ceea ce deja ne-a dăruit în adâncul Său.

[3] Sau: „la fel fac".

οὐδ'ἀπὼν περιόψι τὸ μὴ οὐ τοῦτο ποιεῖν· οὐ γὰρ δὴ δέος μὴ τὸ ἡμέτερον εὐτελὲς ἢ τῶν πραγμάτων τὸ πλῆθος ἐμποδὼν ἔσται, τοῦ πολυαρκοῦς καὶ θεομιμήτου τῆς ἱερᾶς σου ψυχῆς ἄμφω ταῦτα παρ'οὐδὲν θησομένου. Καθάπερ γὰρ ὁ Θεὸς ἀνώτατός τε πάντων ἐστὶ καὶ κοινότατος ἅπασι, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ τὸν ἐκείνου τόπον ἐπὶ τῆς γῆς ἔχων ὥσπερ τῷ περιόντι τῆς τιμῆς, οὕτω καὶ τῇ προνοίᾳ πάντων διαφέρειν ὀφείλει καὶ τῷ συγκατιέναι τοῖς ἐσχάτοις, ἐπὶ τὴς οἰκείας οὐδὲν ἧττον μένων περιωπῆς (f. 182 v). Οὕτω μὲν ἐμοὶ τὰ τῶν δωρεὼν ἔχει καὶ τὰ τῶν ἐλπίδων καλῶς, χαίρω δὲ καὶ συγχαίρω τοῖς ἀπολαύσουσι τῆς σῆς ποιμαντικῆς προστασίας, ἀνδρὸς ἀρετῇ καὶ συνέσει κεκοσμημένου καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ὑφηγεῖσθαι τὴν πρὸς τὸν Θεὸν φέρουσαν ἁπλανῶς ἔχοντος· πέτομαι μονονουχὶ καὶ σκιρτῶ καὶ τῶν κατ'ἐμὲ δυσχερῶν ἁπάντων ἐπιλανθάνομαι. οἷον γὰρ ἂν εἴη θέαμα τοῖς βαρβάροις μὲν ἐκείνοις τὴν γλῶτταν, θερμοτάτοις δὲ τὴν πίστην καὶ τὴν εὐλάβειαν, καὶ τὸν Χριστὸν αὐτὸν ὁρᾶν οἰομένοις εἰς τὸν ποιμένα βλέπουσιν, ἀνὴρ ἀληθῶς αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ μίμημα, χαρίεις μὲν τὸ ἦθος καὶ ἀγγελικὸς τὴν μορφήν, ἁπλότητι δὲ καὶ συνέσει διαφερόντως εὖ κεκραμένος, λόγον δὲ ἔχων ὑπὲρ τοὺς ποταμοὺς ῥέοντα, προετικὸς δὲ οὕτω καὶ μεγαλόδωρος ὡς μηδ'ἂν αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων περιβλήματων, εἰ καιρὸς καλεῖ, φείσασθαι. ἤκουσά ποτε Κυπριανὸν ἐκεῖνον, τὸν πάλαι τοῦ ἔθνους

[4] Dacă fiind acolo, l-a cinstit cu scrisori, sigur l-ar fi cinstit şi dacă nu era acolo.

[5] E vorba de teama de a nu fi dispreţuit în ochii lumii, dacă el, un mitropolit, s-ar fi coborât primul la discuţii cu un simplu ieromonah.

[6] Dumnezeu e transcendent şi imanent deopotrivă în cel mai înalt grad.

[7] Adică episcopul.

nu ai fi scăpat din vedere să nu faci aceasta[4]. Căci teama de nevrednicia noastră sau de mulţimea treburilor tale nu va fi piedică[5], şi de nici una din acestea două nu va fi oprit sfinţitul tău suflet cel îmbelşugat şi următor lui Dumnezeu. Căci după cum Dumnezeu este şi mai presus de toate, şi întru totul părtaş cu toate[6], în acelaşi chip şi cel ce ţine locul Lui pe pământ[7], după cum e mai presus în cinste, tot aşa trebuie să se osebească şi în privinţa purtării de grijă faţă de toţi şi în a pogorârii până la cei din urmă, prin aceasta nerămânând cu nimic mai puţin la înălţimea sa[8].

Atât de bine mi se pare mie că stau lucrurile în ce priveşte darurile tale şi nădejdile mele faţă de tine, şi mă bucur, şi împreună mă bucur cu cei ce vor avea parte de cârmuirea ta păstorească, de un bărbat împodobit cu virtutea şi cu priceperea, şi care are în chip neînşelător puterea de a călăuzi prin cuvânt şi faptă pe calea care duce la Dumnezeu. Mai că prind aripi de bucurie, şi salt, şi uit de toate necazurile mele când mă gândesc ce privelişte vor avea acei barbari la vorbă, dar fierbinţi în credinţă şi evlavie, care cred că Îl văd pe Iisus Hristos când privesc la păstorul lor – bărbat cu adevărat icoană a lui Hristos Însuşi, ales la obicei[9] şi îngeresc la înfăţişare, dar bine alcătuit, în chip deosebit, din simplitate şi înţelepciune[10], având cuvânt ce se revarsă mai mult decât râurile, aşa de generos şi de îmbelşugat dăruitor încât nu şi-ar cruţa nici hainele lui de neapărată trebuinţă dacă prilejul i-ar cere-o. Am auzit cândva de acel Ciprian, cel ce a fost de demult ierarh peste neamul ruşilor,

[8] În postul lui de observaţie, de unde nu-i scapă nimic.

[9] Cu viaţă morală înaltă.

[10] În sensul că în el se uneau, în chip paradoxal, şi simplitatea, şi înţelepciunea, lucru arareori întâlnit.

ἱεραρχήσαντα, ἐκ πολλῶν πολλάκις καὶ ἀρίστων χιτόνων τῶν σήμερον ὄντων αὐτῷ μὴ ἔχειν ἐσαύριον ὅ τι περιβαλεῖται, πάντας διαφορήσαντα. σὺ δὲ μοι δοκεῖς κἀκεῖνων ὑπερβαλεῖν καὶ τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο διὰ τῶν ἔργων ἐρεῖν ἐν καιρῷ· «Σήμερον οὐχ ἱεραρχήσαμεν, ἐπεὶ μὴ πολλοὺς καὶ πολλυτρόπως εὐεργετήσαμεν, ἐπεὶ καὶ Θεὸς αὐτὸς οὐ διαλείπει πάντας καὶ διὰ πάντων εὐεργετῶν». ἤδη μὲν τις ηὔξατο παρὰ τῷ ποιητῇ τοιούτους δέκα συμφράδμονας αὐτῷ γενέσθαι, ἐγὼ δ'ἂν εὐξαίμην τοιούτους δέκα τὸν παρόντα καιρὸν ἱεράρχας γενέσθαι χριστιανοῖς· ἦ γὰρ ἂν εἶχε βέλτιον τὰ ἡμέτερα καὶ τάχιον ἀνωρθώθη συμπεπτωκότα σχεδὸν εἰς τὸ παντελὲς καὶ τοῦ μηδενὸς ἐγγὺς ἥκοντα. Δεῦρο δὴ οὖν ὡς ἐκλεκτὸς ἀρχιερεὺς τοῦ Θεοῦ, ἅγιος καὶ ἠγαπημένος ἔνδυσαι σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, μᾶλλον δὲ τὰ ἐναποκείμενα διὰ τῶν ἔργων ἐπίδειξον, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν.θὲς ἐπὶ λυχνίαν τὸν λύχνον τοῦ λόγου τοὺς ἐν σκότει πλανωμένους φοτίζειν δυνάμενον. ἐπ'ὄρους ὑψηλοῦ τοῦ τῶν ἀρετῶν ἀνάβηθι εὐαγγελιζόμενος· νόμισον ἀκούειν παρὰ τῆς δεσποτικῆς φωνῆς φῶς τοῦ κόσμου καὶ ἅλας τῆς γῆς καὶ πόλις ἐπὶ ὄρους κειμένη, καὶ οὐκέτι δοῦλος ἀλλὰ φίλος, καὶ εἴ τι παρόμοιν· δεῖξον ἀληθεύοντα τὰ ὀνόματα. μίμησαι Παῦλον καὶ κηρύττοντα καὶ διδάσκοντα καὶ δουλαγωγοῦντα τὸ σῶμα καὶ τοῖς ἀσθενέσι συμπάσχοντα καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν μεριμνῶντα καὶ τῶν πτοχῶν προνοούμενον. Μίμησαι καὶ Χριστὸν αὐτον τὸν καλὸν ποιμένα καὶ πρῶτον, τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων τιθέντα καὶ τὸ ἴδιον αἷμα τιμὴν τῶν αἰχμαλότων

[11] Sunt cuvintele rostite de Sfântul Ioan cel Milostiv în zilele când nu putea să facă bine cât ar fi vrut: „Acum smeritul Ioan n-a câştigat nimic şi nici n-a adus ceva lui Dumnezeu pentru păcatele sale" (*Μέγας Συναξαριστής*, 11, Noiembrie 12, p. 355).

că adesea din multe şi bune haine pe care le avea azi, mâine nu mai avea ce să îmbrace, pentru că le dădea pe toate. Iar tu îmi pare că-l covârşeşti şi pe acela, şi la timpul potrivit vei spune prin fapte acel cuvânt vechi: „Astăzi nu am fost ierarh, fiindcă nu am făcut bine nici la mulţi, nici în multe chipuri, pentru că şi Dumnezeu Însuşi nu încetează a face bine tuturor în toată vremea"[11]. Cineva s-a rugat deja la Făcătorul ca să-i fie daţi zece asemenea sfetnici[12], dar eu m-aş fi rugat să fie daţi creştinilor zece astfel de ierarhi, ca să fie şi lucrurile noastre mai bune şi să fie îndreptate mai degrabă, deoarece mai că s-au prăbuşit cu totul şi au ajuns aproape de nimicire. Aşadar, vino, ca un ales arhiereu al lui Dumnezeu, sfânt şi iubit, îmbracă îndurările milostivirilor (Colos. 3, 12), sau mai degrabă arată prin fapte cele ce sunt puse deoparte în inima ta: bunătatea, smerita cugetare, blândeţea, îndelunga răbdare. Pune în sfeşnic făclia cuvântului, care poate să-i lumineze pe cei rătăciţi în întuneric. Suie-te pe muntele înalt al virtuţilor, binevestind de acolo. Socoteşte că auzi de la glasul cel Stăpânesc că trebuie să fii lumină a lumii, şi sare a pământului, şi cetate aşezată pe munte, şi că nu mai eşti rob, ci prieten şi orice altceva asemănător. Arată numele adeverit prin fapte[13]. Urmează-l pe Pavel care şi propovăduia, şi învăţa, şi îşi robea trupul, şi pătimea împreună cu cei neputincioşi, şi se îngrijea de cele ale Bisericilor, şi purta grijă de cei săraci. Urmează-L şi pe Însuşi Hristos, Păstorul cel bun şi cel dintâi, care Îşi pune sufletul pentru oi şi varsă sângele Său preţ de răscumpărare pentru cei robiţi.

[12] *Iliada*, cântul 2, 372.

[13] Arată că eşti episcop cu fapta, nu doar cu numele.

καταβαλλόμενον. τήρει τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς νόμους ἀπαρεγκλίτους ἅτε προβεβλημένος αὐτῶν διδάσκαλος. Μέμνησο τῆς θρεψαμένης καὶ πεδαιυσάσης πόλεως ταύτης καὶ εἰς τόδε προαγαγούσης ἀξίας τε καὶ λαμπρότητος· εὐχαῖς τε καὶ ἔργοις ἐπικουρεῖν αυτῇ διαπαντὸς προθυμήθητη. πᾶς ὁ βίος σκιὰ καὶ ἐνύπνιον· πάντα τὰ τοῦ κόσμου χρήματά τε καὶ καὶ πράγματα τέφρα καὶ κόνις, σήμεον ὄντα καὶ αὔριον ἐκφυσώμενα· δόξα δὲ ἀγαθὴ καὶ ἀρετῆς ἔργων ἐπίδειξις καὶ τῷ παρόντι βίῳ συμπαραμένει καὶ πρὸς τὸν μέλλοντα διαβαίνει καὶ οὐδαμῆ καταλεῖπει τοὺς ἔχοντας. σύγγνωθη δὲ καὶ ἡμῖν, εἴ τι καὶ τολμηρότερον ὑπὸ τῆς ἀγάπης κινούμενοι γράψαι προήχθημεν. ὑπὲρ γὰρ ταῦτα πάντα, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ πάντα λόγον καὶ ἔπαινον τὰς ἀγαθάς σου πράξεις πεπείσμεθα διαλάμπειν. ὁ δὲ ἐκλεξάμενός σε καὶ χρίσας Θεὸς εἰς προστασίαν τῆς αὐτοῦ ἐκλλησίας, ὁ τῷ Πέτρῳ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης σύμβολον τὴν τοῦ ποιμνίου ἐπιμέλειαν ὁρισάμενος, ἐπιμετρήσαι τῇ σῇ ζωῇ πολυετεῖς χρόνους, ὑγιαινούς τε καὶ ἀλύπους καὶ ἀνωδύνους, εἰς δόξαν αὐτοῦ καὶ καύχημα ἡμέτερον, καὶ μετὰ γῆρας μακρὸν ἐν τῷ χωρῷ τῶν ἁγίων ἐκείνων ἱεραρχῶν καὶ φωστήρων τῆς οἰκουμένης καταριθμήσαι τοῖς ἀκηράτοις στεφάνοις τῆς δικαιοσύνης ἐνδιαπρέποντα.

Păzeşte legile bisericeşti neclintite, fiindcă eşti pus învăţător al lor. Adu-ţi aminte de oraşul acesta, care te-a crescut şi te-a educat şi care te-a adus la vrednicia şi strălucirea de acum. Sârguieşte-te să te îngrijeşti de el pururea prin rugăciuni şi fapte. Toată viaţa este umbră şi vis. Toate lucrurile şi treburile lumii sunt praf şi cenuşă; azi sunt, şi mâine sunt suflate de vânt. Dar slava cea bună şi arătarea lucrărilor virtuţii rămân şi în această viaţa, şi trec şi în cea viitoare, şi nu îi părăsesc nicidecum pe cei care le au. Iartă-ne şi pe noi dacă, mişcaţi de dragoste, am fost îmboldiţi să scriem şi ceva mai îndrăzneţ. Întrucât suntem încredinţaţi că faptele tale cele bune luminează mai presus de toate acestea, mai bine zis, mai presus de orice cuvânt şi laudă. Iar Dumnezeu, Cel Ce te-a ales şi te-a uns spre cârmuirea Bisericii Sale, Cel Ce a rânduit lui Petru grija de turmă ca simbol al dragostei faţă de El, să dea vieţii tale mulţi ani sănătoşi şi fără întristare şi fără durere, spre slava Lui şi lauda noastră, şi, după o bătrâneţe îndelungată, să te numere în ceata acelor sfinţi ierarhi şi luminători ai lumii, ca pe unul ce eşti plin de cuviinţă prin cununile cele curate ale dreptăţii.

Μάρκου τοῦ Ἐφέσου πρὸς τινα Ἰωακεὶμ Σιναΐτην

Τῷ τιμιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς καὶ πνευματικοῖς, ἐμοὶ δὲ ποθεινοτάτῳ, Ἀδελφὲ κύριε Ἰωακεὶμ. Εὔχομαι τῷ Θεῷ ὅπως ὑγιαίνῃ ἡ ἁγιωσύνη σου καὶ σωματικῶς· οὗ τῷ ἐλέει καὶ ταῖς σαῖς εὐχαῖς ὑγιαίνω καὶ αὐτὸς μετρίως τῷ σώματι. Τὰς γραφὰς τῆς ὑμῶν ἁγιώτητος ἐδεξάμην καὶ ἔμαθον ἐξ αὐτῶν περὶ ὧν ἔγραφες. Γίνωσκε οὖν περὶ τοῦ ἀντιμινσίου, ὡς ἡμεῖς οὐκ ἔχομεν ἐν τῇ πόλει ἄδειαν ἐνεργεῖν τι ἱερατιῶν ὅλως καὶ δι᾽αὐτοῦ οὐ δυνάμεθα τοὺ ποιῆσαι. Και μετ᾽ ὀλίγον. Περὶ δὲ τῶν ἑορτῶν τῶν Φώτων γίνωσκε ὡς καθὼς παρελάβομεν παρὰ τῶν Πατέρων ἡμῶν, οὕτως τηροῦμεν ἐν πάσαις ταῖς καθ᾽ ἡμᾶς ἐκκλησίαις, ἵνα καταλύωμεν τὸ δωδεκαήμερον ὅλον, πλὴν τῆς τελευταίας, ἥτις ἐστὶν ἡ παραμονή. Ταύητν γὰρ νηστεύομεν κἂν ἐν Σαβάττῳ τύχῃ ἢ Κυριακῇ, κατὰ τὸν κανόνα τοῦ Θεοφίλου. Ἀντ᾽αὐτῆς δὲ καταλύομεν ὡς δωδεκάτην καὶ τελευταίαν αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς, κἂν ἐν Τετράδι τύχῃ ἡ Παρασκευῆ. Τὴν δὲ Παρασκευήν, ἐν ᾗ τὰ τροπάρια καὶ τὴν ἑνάτην σὺν τῷ ἑσπερινῷ ψάλλομεν, οὐκ ὀφείλομεν νηστεύειν, ἐντὸς τῶν δώδεκα ἡμερῶν οὖσαν. Εἰ δὲ τις προβάλοι τὸ τὴν

[1] Editată de Karmiris în revista *Ekklesia*, nr. 1-2, 1-15 ianuarie 1955.

[2] După părerea lui Karmiris, este vorba de oraşul în care se afla atunci, iar după Pilavakis este vorba de Oraşul prin excelenţă – Constantinopolul.

[3] Această expresie pare nelalocul ei, parcă ar fi fost introdusă de un copist care a reprodus începutul epistolei, după care a omis o porţiune

A lui Marcu al Efesului către un oarecare Ioachim Sinaitul[1]

Prea cinstitului între monahi şi duhovnici, iar mie prea doritului, frate şi domnule Ioachim.

Mă rog lui Dumnezeu să fie sănătoasă sfinţia ta şi trupeşte, cu a Cărui milă şi cu rugăciunile tale şi eu sunt destul de sănătos cu trupul.

Am primit scrisorile sfinţiei voastre şi am aflat din ele despre cele ce ai scris. Cunoaşte, dar, în legătură cu antimisul, că noi nicidecum nu avem voie a lucra în oraş[2] ceva din cele preoţeşti şi nu putem să facem ceva prin antimis. Şi după puţin[3].

Iar despre Praznicul Luminilor cunoaşte că precum am primit de la Părinţii noştri, aşa ţinem în toate Bisericile de la noi: facem dezlegare în toate cele douăsprezece zile, în afară de ultima, care este cea din ajunul Bobotezei. Căci în aceasta postim chiar dacă e sâmbătă sau duminică, după canonul lui Teofil. Dar în locul ei dezlegăm, ca într-una ce este a douăsprezecea şi ultima, în însăşi ziua praznicului, chiar dacă ar cădea miercurea sau vinerea. Iar în vinerea în care cântăm troparele şi Ceasul al IX-lea împreună cu Vecernia nu trebuie să postim, dacă ea este în cele douăsprezece zile. Iar dacă cineva

din text, iar apoi, revenind la acesta, a introdus citatul prin cuvintele καὶ μετ᾽ ὀλίγον, care sunt de obicei folosite cu înţelesul „şi ceva mai încolo (se spune)".

ἐνάτην καὶ τὸν ἑσπερινόν, ἐνθυμηθήτω ὡς τῇ Τετράδι καὶ τῇ Παρασκευῇ τῆς Τυρινῆς ἐνάτην καὶ ἑσπερινὸν ψάλλομεν, ἀλλ᾽οὐδὲν ἧττον τυρὸν καὶ ὠὰ ἐσθίομεν. Οὐκ ὀφείλομεν οὖν προσέχειν τῷ ἱερομονάχῳ Νείλῳ, Κρητικῷ ὄντι καὶ σαβουροκεφάλῳ τυχόν. Αἱ δὲ ἅγιαί σου εὐχαὶ εἴησαν μεθ᾽ἡμῶν.

vrea să pună în discuție Ceasul al IX-lea şi Vecernia[4], să cugete că în miercurea şi vinerea brânzei cântăm Ceasul al IX-lea şi Vecernia împreună, dar pentru aceasta mâncăm totuşi brânză şi ouă. Deci nu trebuie să luăm aminte la ieromonahul Nil, care este cretan, şi poate cam sec la minte. Sfintele tale rugăciuni să fie cu noi!

[4] Când nu este post şi o singură masă în zi, Ceasul IX se desparte de Vecernie şi se uneşte cu Ceasul VI, fiind cântat înainte de masă; atunci se cântă şi slujba numită Obednița (cf. Sf. Marcu al Efesului, *Tâlcuire la slujbele bisericeşti*, PG 160, 1185). Unirea Ceasului IX cu Vecernia este semnul postului şi al unei zile în care se mănâncă o singură dată, după Vecernie. Întrebarea, oarecum era firească: dacă facem Ceasul IX împreună cu Vecernia, de ce nu postim? Răspunsul îl dă Sf. Marcu în continuare.

Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ Πρός Θεοδόσιον μοναχὸν ἐκπεσόντα

Ἐγὼ σε πλησίον ὄντα μαθών, εἰ καὶ τοῦ Θεοῦ πάνυ πόρρω διέστηκας, εἰς χώραν ἀποδημήσας μακρὰν καὶ τὴν τῶν κερατίων ἡδονῶν σιτιζόμενος, ἐβουλήθημεν εὐθὺς γράψαι σοι καὶ πειραθῆναι τὴν σὴν ψυχὴν ἐπαναγαγεῖν ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδόν, ἐὰν ἄρα ἀκούσῃς, ἐὰν ἄρα συνῇς, κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον. Ἐπέσχον δε με τινὲς τῶν γνωρίμων, ἐκεῖνο τὸ τῆς παροιμίας ὑποβαλόντες ὅτι νεκρῷ πρὸς οὓς ὁμιλήσεις' Ἀσεβὴς γάρ φησίν, εἰς βάθος κακῶν ἐμπεσών, καταφρωνεῖ. Ἀλλὰ τὶς εἶδεν, εἰ ὁ τοὺς κατερραγμένους ἀνορθῶν καὶ τοῦς συντετριμμένους ἰώμενος, ἐπανορθώσει καὶ σὲ τῃ κακίᾳ διεστραμμένον. Τὶς οἶδεν, εἰ ὁ ζωοποιῶν τοὺς νεκρούς και καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, ζωοποιήσει καὶ σὲ τῇ κακοδοξίᾳ νενεκρομένων; Ἐγχειρητέον τοιγαροῦν τῷ λόγῳ, τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα προβαλομένους καῖ πειρατέον ἀνδρὶ φίλῳ πεσόντι χείρα ἐρέξαι καὶ τοῦ χαλεπωτάτου πτώματος ἀνελκύσαι. Θεὸς δὲ εἴη συνεφαπτόμενος ὁ μὴ δικαίους ἐλθὼν καλέσας, ἀλλὰ ἁμαρτολοὺς εἰς μετάνοιαν. Τριπλοῦν τὸ τῆς ζωῆς εἶδος ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς ὑπεστήσα-

[1] Editată de Marios Pilavakis, OT, 8 iulie şi 15 iulie 1983. Epistola a fost scrisă de Sfântul după ieşirea din temniţa din Limnos, între anii 1442-1444.

[2] Probabil monahul căzut era aproape de locul unde se afla Sfântul la acea dată. Dar se poate traduce şi: „Ştiindu-te eu că-mi eşti apropiat, chiar dacă...". Apropierea în acest caz se referă la prietenia dintre cei doi.

[3] Grigorie Cipriotul, *Pilde*, PG 142, 461D.

Epistola Sfântului Marcu Evghenicul către Teodosie, monahul cel căzut[1]

Aflând eu că eşti aproape[2], chiar dacă te-ai depărtat foarte mult de Dumnezeu, ducându-te în ţară depărtată şi hrănindu-te cu roşcovele plăcerilor (cf. Lc. 15, 16), am vrut să-ţi scriem de îndată şi să încercăm a întoarce sufletul tău la calea virtuţii, dacă ai asculta, dacă ai pricepe, după cuvântul proorocesc (cf. Is. 6, 10). Dar m-au oprit unii dintre cunoscuţi, care mi-au sugerat vorba zicătorii, cum că „vei vorbi mortului la ureche"[3]. „Căci cel necredincios", zice, „căzând în adâncul răutăţilor, disprețuieşte" (Pilde 18, 3). Însă, cine ştie, poate Cel Ce ridică pe cei surpaţi (Ps. 145, 8) şi tămăduieşte pe cei zdrobiţi (cf. Ps. 146, 3) te va ridica iarăşi şi pe tine, cel stricat prin răutate? Cine ştie dacă Cel Ce face vii pe cei morţi şi cheamă cele ce nu sunt ca pe cele ce sunt (cf. Rom. 4, 17) nu te va face viu şi pe tine, cel mort prin reaua credinţă? Aşadar, trebuie să-ţi vorbim, punând înainte nădejdea cea bună, şi să încercăm a întinde mâna prietenului căzut şi a-l trage din căderea preacumplită. Iar Dumnezeu, Cel Ce a venit să-i cheme nu pe cei drepţi, ci pe păcătoşi la pocăinţă (Lc. 5, 32), să fie împreună-ajutător. Trei feluri de viaţă a înfiinţat Dumnezeu

το· τὸ νοερὸν, τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον· τὸ γάρ φυτικὸν ἐατέον νῦν ὡς ἀναίσθητον. Τούτων τὸ μὲν ἡ ἀγγελικὴ καὶ ὑπερκόσμιος εἴληχε φύσις, πρώτη τῶν ἀρωμένων ἁπάντων τὸ εἶναι λαβοῦσα καὶ νῷ μόνῳ ζῶσα, καὶ τοῦ μεγάλου καὶ πρώτου νοῦ ταῖς ακτῖσιν ἀμέσως ἐλλαμπομένη καὶ οὕτως αὐτῳ τε καὶ ἑαυτῇ συγγινομένη, μηδεμιᾶς ὕλης μεσιτεούσης· τὸ δὲ τρίτον καὶ ἔσχατον, δεύτερον δὲ τῷ χρόνῳ γενόμενον, ἡ αἰσθήσει μόνῃ καὶ φαντασία διοικουμένῃ τῶν ἀλόγων ζῶων ἐκληρῶσατο φύσις, τριχῇ καὶ αὖτη διαιρουμένη κατὰ τε τὸ πτηνὸν καὶ τὸ πεζὸν καὶ τὸν ἔνυδρον, μέσον δὲ τοῦτων οἷον τι κρᾶμα ἐξ ἀμφοῖν ὁ Θεὸς ὑπέστησεν ὕστερον. Τοῦτο δὴ τὸ καθ' ἡμᾶς τῆς ζωῆς εἶδος· τὸ λογικὸν καὶ ἀνθρώπινον, ὅ μόνον διανοίᾳ καὶ λόγῳ χρῆται διὰ στόματος καὶ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, ἐπὶ τὰ ἔξω προχεομένῳ. Τοῦτο τὸ γένος, οὐ νεύματι μόνον ἁπλῶς καὶ προστάγματι παρήγαγεν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ χειρῶν ἰδίων ἠξίωσε, τὸ σῶμα διαπλάσας αὐτὸς καὶ τῆς γῆς, ἐμφαίνων εὐθὺς διὰ τούτου· πρῶτον μὲν ὅτι πρὸ τῇ κατὰ νοῦν ζωῇ καὶ τῇ θεωρίᾳ καὶ πρακτικῆς ἡμῖν ἀρετῆς δεῖ, τῆς τὴν ὕλην ἐκκαθαιρούσης. Δεύτερον ὅτι τιμητέον καὶ σπουδαστέον συνεργὸν ἔχειν πρὸς ἀρετὴν καὶ τὴν εἰς Θεὸν ἀνάβασιν, τὸ γε τῶν ἐκείνου χειρῶν ἠξιωμένον. Τρίτον ὅτι οὐκ εἰς ἅπαν διαφθαρήσεται τῷ θανάτῳ, συμπαγήσεται δὲ πάλιν καὶ συνδοξασθήσεται τῇ ψυχῇ τὸ οὕτω τετιμημένον, ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον, τοιούτου τοῦ ἡμετέρου συγκρίματος ὄντος, τρίτόν ἐστιν αὖθις τὸ τῆς ζωῆς εἶδος, ᾧ ζῶμεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι· τότε Θεῷ συνεῖναι τὸν ἀεὶ

[4] Acesta este felul de viață înțelegător.
[5] Literal: care umblă pe picioare.
[6] Fără nici un efort.
[7] Adică de împătimirea de cele materiale.
[8] Adică după înviere.

la început: cel înțelegător, cel cuvântător/rațional şi cel necuvântător/irațional, căci pe cel vegetal trebuie să-l lăsăm acum deoparte, ca unul ce este fără simțire. Dintre acestea, unul ține de firea îngerească şi mai presus de lume[4], care fire mai întâi de toate cele văzute şi-a primit existența, şi trăieşte numai prin minte, şi este luminată în chip nemijlocit de razele marii şi celei dintâi Minți, şi aşa petrece împreună cu Ea şi cu sine însăşi, fără să se interpună între ele nici o materie. Iar cel de-al treilea şi ultimul fel de viață, dar venit la existență al doilea în timp, l-a moştenit firea viețuitoarelor necuvântătoare, care e cârmuită doar de simțire şi închipuire, şi ea se împarte în trei: în zburătoare, în cele de pe uscat[5] şi în cele din apă; iar pe cel aflat între acestea, ca pe un amestec al amândoura, l-a adus Dumnezeu la existență mai pe urmă. Acesta este felul nostru de viață: cel cuvântător/rațional şi omenesc, singurul care se foloseşte de gândire şi de cuvântul revărsat în afară prin gură şi organele vocale. Pe acest gen Dumnezeu nu l-a adus la ființă în chip simplu, numai printr-un semn şi poruncă[6], ci l-a înnobilat şi de mâinile Sale – plăsmuindu-i El Însuşi trupul –, şi de pământ, arătând de-a dreptul prin aceasta, mai întâi că înainte de viețuirea cea după minte şi de contemplație avem nevoie de virtutea făptuitoare, care ne curățeşte de materie[7]; în al doilea rând, că trupul trebuie să-l cinstim şi să ne sârguim a-l avea împreună lucrător spre virtute şi spre suirea către Dumnezeu, ca unul ce e înnobilat de mâinile Aceluia; în al treilea rând, că nu va fi stricat de tot prin moarte, ci cel cinstit astfel se va împreuna iarăşi strâns cu sufletul şi va fi proslăvit împreună cu el; însă, ceea ce ziceam, astfel fiind amestecătura noastră, al treilea este felul de viețuire prin care viem noi, oamenii: în acest caz[8], a fi

χρόνον διὰ λόγου καὶ θεωρίας. Εἴ τι δὲ εὐχῶν καὶ ἀναγνωσμάτων καὶ ὕμνων ἁπάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἐπιλαθομένους, ὅ δὴ καὶ τῶν ἀγγέλων ἔργων ἐστὶν ἄπαυστον, καὶ τὸ μερίζειν ἑαυτοὺς εἴς τε τὴν προσεδρείαν τοῦ θείου καὶ τὴν τῶν ἀνθρωπίνων καὶ καθ' ἡμᾶς ἐπιμέλειαν, εὐσεβοῦντας ἅμα καὶ δικαιοπραγοῦντας καὶ τῆς κοινῆς φύσεως ἐπιμελομένους καὶ τρίτον τὸ τοῖς ἀτιμοῖς πάθεσι τὰς ἡνίας ἐνδόντας ὅπῃ ἂν ἄγῃ φέρεσθαι σὺν οὐδενὶ λόγῳ γαστρὶ καὶ τοῖς ὑπογαστέρα δουλεύοντας. Τούτων τὸ μὲν ὑπὲρ φύσιν καλεῖται. Καὶ ὁ μὲν θεωρητικὸς καὶ φιλόσοφος, ἔτι δὲ ἀγγελικὸς βίος, ὁ δὲ πρακτικὸς καὶ πολιτικός, εἴτ' οὖν ἀνθρώπινος, ὁ δὲ ἄλογος καὶ βοσκηματώδης ἢ θηριώδης ἔξεστι δὲ ἡμῶν ἑκάστῳ, τούτω ὅν ἂν ἕλοιτο τῶν βίων βιοῦν, προαιρετικαῖς ὁρμαῖς καὶ αὐτεξουσιότητι φύσεως τετιμημένῳ καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ μὲν τὸν κατὰ φύσιν αἱροῦνται βίον, γάμου καὶ παιδοποιΐας φροντίζοντες καὶ τὸν ἐπὶ τῇ κοινῇ συστάσει τοῦ Θεοῦ σκοπὸν ἐκπληροῦντες· πολλοὶ δὲ ἀνάξιον κρίναντες λογικῆς ψυχῆς τοσούτοις προσασχολεῖσθαι ὅλους ἑαυτοὺς ἀνατιθέασι τῷ Θεῷ, τοσούτον τῆς γῆς προσαπτόμενον καὶ τῶν περιγείων ὅσον ἀνάγκη πρὸς τὴν σύστασιν τῆς ἐφημέρου ζωῆς. Τἄλλα δὲ οὐράνιοί τινες καὶ ἀεροπόροι καὶ τὰ ἄνω φρονοῦντες, ὡς φησίν ὁ ἀπόστολος. Ἕτεροι δ' ἄν τὸ 'ναντίον ἐκπεσόντες τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, ἀλόγων δίκην ἐγκαλινδούνται τοῖς πάθεσιν, μηδὲν ὑψηλὸν φαντασθῆναι δυνάμενοι, καθάπερ οἱ χοῖροι· τούτοις γὰρ φασὶ τοῖς ζώοις ἐπὶ τὰ κάτω φυσικῶς

[9] Firea noastră comună, cea omenească.

[10] Textul pe care l-am avut la dispoziție părând corupt, oferim aici traducerea care ni s-a părut cea mai compatibilă cu logica contextuală.

[11] Literal: să primească în închipuire. Am ales varianta din text pentru că viața duhovnicească nu este o manifestare a imaginației. Dealtfel, imaginația este locul unde se primesc întipăririle lucrurilor văzute.

cu Dumnezeu neîncetat prin rațiune şi contemplație. Putem uita de toate rugăciunile şi citirile şi cântările de pe pământ – ceea ce şi este lucrare necurmată a îngerilor –, ne putem şi împărți pe noi înşine şi spre stăruința în ce e dumnezeiesc, şi spre grija de cele omeneşti şi de cele ale noastre, fiind în acelaşi timp drept credincioşi şi drept făptuitori şi îngrijindu-ne de firea comună[9] şi, în al treilea rând, putem da frâu liber patimilor de necinste ca să ne poarte unde vor, fără nici o rațiune, slujind pântecelui şi celor de sub pântece[10]. Dintre acestea, un fel de viețuire se numeşte mai presus de fire, care este viața contemplativă şi filosofică, încă şi îngerească. Altul este felul de viețuire făptuitor şi cetățenesc, prin urmare, omenesc, iar altul, cel necuvântător şi dobitocesc sau sălbatic. Şi fiecăruia dintre noi îi este cu putință să aleagă a trăi oricare din aceste feluri de viețuire, ca unii ce suntem cinstiți prin fire cu porniri ale liberei voințe şi cu stăpânirea de sine; şi de aceea mulți aleg viețuirea cea după fire, îngrijindu-se de nuntă şi facere de prunci, şi împlinind scopul lui Dumnezeu în ce priveşte susținerea de obşte a lumii. Dar mulți, judecând că este nevrednic de un suflet rațional să se ocupe cu atâtea, se dăruiesc pe ei înşişi lui Dumnezeu şi numai atât se ating de pământ şi de cele pământeşti cât e de trebuință spre susținerea vieții de fiecare zi. Deci unii sunt cereşti, şi călători prin văzduh, şi cugetători la cele de sus, precum zice Apostolul (cf. Col. 3, 2), iar alții, dimpotrivă, căzând din viața cea după fire, asemenea celor necuvântătoare, dau frâu liber patimilor, neputând să le fie întipărit[11] în cugetare nimic înalt, precum porcii. Căci

Folosită în contextul vieții duhovniceşti, ea este „locul" unde se întipăresc realitățile nevăzute, şi e limpede că acest proces nu este unul imaginativ, în sensul comun.

ἐὰν τὴν ὄψιν καὶ μὴ δὲ ποτ' ἀνανεύειν ἐπὶ τὰ ἄνω δύνασθαι. Πάντας μὲν οὖν ἑφ' ἑαυτὸν εἵκει Θεὸς καὶ πάντας σωθῆναι βούλεται καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, καὶ τοὺς μὲν δικαίους ἀγαπᾶ, τοὺς δὲ ἁμαρτολοὺς ἐλεεῖ. Κύριος δὲ ἐστιν ἕκαστος ἢ προς αὐτὸν ἀνανεύων φωτίζεσθαι, καθάπερ οἱ πρὸς τὸν ἥλιον βλέποντες ἢ τὰς ὄψεις ἀποστρέφων σκοτίζεσθαι καὶ οὕτως ἑαυτῷ τὴν ἐκεῖσε ἀνάπαυσιν ἢ τὴν κόλασιν ταμιεύειν. Ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἐν μὲν ἀρχὴν τοῦ βίου πᾶς ἄνθρωπος ἔχει καὶ ἣν ἀνέλοιτο τρίβον ζωῆς ἀκωλύτως ἁδεύει. Θεῷ δὲ ἅπαξ ἀναθεὶς ἑαυτὸν καὶ τὰς πρὸς ἑαυτὸν συνθήκας ποιησάμενος οὐκέτι Κύριος ἐστὶν ἐπὶ τὸν ἀπολαυστικὸν βίον ἢ ἐπὶ τὸν μέσον ἀπαυτομολῆσαι, καὶ μάλα εἰκότως, εἰ γὰρ τὰς πρὸς ἀνθρώπους ὁμολογίας ἐμπεδοῖ Θεὸς μέσος παραληφθεὶς ὁ Θεολόγος φησὶ Γρηγόριος, πόσος ὁ κίνδυνος, ὧν πρὸς αὐτὸν ἐθέμεθα τὸν Θεὸν συνθηκῶν, τούτων παραβάται εὑρίσκεσθαι καὶ μὴ μόνον τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ αυτόῦ τοῦ ψεύδους, ὑποδίκους εἶναι τῇ ἀληθείᾳ. Πόθεν οὖν αὐτὸς τῷ Θεῷ συνταξάμενος ἑκουσίως καὶ τῷ κόσμῳ ἀποταξάμενος καὶ ἐνώπιον ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων ταῦτα ὁμολογήσας, πρὸ τοῦ μεγάλου βήματος, εἶτα ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω; Τις σὲ πονηρὸς δαίμων ἐβάσκανε; Μάλλον δὲ τίς ὑπέσυρε καὶ κατεδουλώσατο καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν χώραν ἐπήγαγεν, ἵνα τι γένῃ καὶ τίνα κληρονομήσεις, ἵνα δηλονότι τὴν πατρώαν οὐσίαν ἐξαναλώσῃς, τουτέστι τὰς ἀρετάς, ἃς εἶχες, ἀποβάλεις τὰς δὲ κακίας, ἃς οὐκ εἶχες, προσλαβῃς. Σύνοιδα γάρ σοι καὶ μαρτυρῶ τρόπων εὐθήτητα, γνώμην ἀγαπητικήν, ἐλευθεριότητα διαίτης καὶ ἦθος απλοῦν καὶ σχήμα, ἡμελημένων ἐξ ὧν οἱ κατὰ Θεὸν ζώ-

[12] Cea de mijloc e cea morală, dar care îşi îngăduie anumite înlesniri nepăcătoase.

cu aceste animale se aseamănă, având privirea în chip firesc la cele de jos şi neputând vreodată să o înalţe la cele de sus. Aşadar, Dumnezeu, în ceea ce-L priveşte, le dă tuturor putinţa apropierii de El, şi vrea ca toţi să se mântuiască şi la cunoştinţa adevărului să vină (cf. I Tim. 2, 4), şi pe cei drepţi îi iubeşte, iar pe cei păcătoşi îi miluieşte (cf. Ps. 145, 8). Dar fiecare e stăpân pe sine ca, fie ridicând privirea spre El, să fie luminat, precum cei ce se uită la soare, fie, întorcându-şi privirile, să fie întunecat, şi aşa să-şi învistierească odihna de acolo sau pedeapsa. Însă stăpânirea aceasta în a-şi cârmui viaţa tot omul o are, şi călătoreşte neoprit pe acea cărare a vieţii pe care a ales-o. Iar cel ce s-a dăruit pe sine odată lui Dumnezeu şi a făcut legământ cu sine nu mai e stăpân să dezerteze în viaţa de plăceri a lumii sau în cea de mijloc[12]; şi e cu totul firesc lucrul acesta, căci dacă Dumnezeu, luat ca mijlocitor, întăreşte mărturisirile făcute către oameni – zice Grigorie Teologul –, câtă primejduire este a fi aflaţi călcători ai acestor legăminte pe care le-am făcut către Însuşi Dumnezeu – şi nu numai de celelalte, ci şi de minciună să ne facem vinovaţi înaintea adevărului.

Aşadar, cum, după ce te-ai unit de bună voie cu Dumnezeu, şi te-ai lepădat de lume, şi ai mărturisit acestea înaintea îngerilor şi a oamenilor, înaintea marelui altar, te-ai întors la cele dinapoi? Care diavol viclean te-a amăgit? Ba, mai degrabă, cineva te-a tras pe furiş, şi te-a robit, şi te-a întors în ţinutul tău, ca să devii ceva şi să moşteneşti pe cineva, însă de fapt să-ţi iroseşti averea părintească, adică să lepezi virtuţile pe care le aveai şi să primeşti răutăţile pe care nu le aveai. Căci îţi ştiu şi mărturisesc dreptatea felului tău de vieţuire, cugetul plin de dragoste, libertatea petrecerii şi obiceiul cel simplu şi înfăţişarea aşijderea, după care se cunosc

ντες χαρακτηρίζονται. Πῶς οὖν ἀντὶ τούτων ἁπάντων, τὴν τῶν κερατίων ἡδονὴν ἠγάπησαις, ἐξ ὧν οἱ χοῖροι, τοὐτέστιν οἱ πονηροὶ τοῖς πάθεσι δαίμονες καὶ οἱ κατ' ἐκεῖνους τῇ κακίᾳ πεποιωένοι, τοὐτέστιν ἀσεβεῖς καὶ οἱ παντάπασιν ἄλογοι. Οὐδὲ οὐδαμῶς ἐξ αὐτῶν τραφήσῃ, οὐδὲ τὴν κοιλίαν γεμήσητελέως γλυκύτητος, ταῖς τῆς συνειδήσεως, ἀκίσι κεντούμενος. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἐν ἅδου κολαζομένους εἰς τετρημένον πίθον αντλήσεις, καίτοι γε τὴν συνείδησιν αὐτὴν κατεπάτησας ὥσπερ οἱ χοῖροι τοὺς μαργαρίτας σαυτὸν ἔπεισας, μᾶλλον δὲ ἐπείσθης ὑπὸ τοῦ ἀπατήσαντός σε πονηροῦ δαίμονος, ὅτι τὸ ἱερὸν σχῆμα τῶν μοναχῶν καινοτομία τις ἐστιν ἡμετέρα καὶ παράβασις τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων καὶ διαφθορά τῆς φύσεως , οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἑτέρους ἐπεχείρησας, πείσας, φεῦ τῆς ἀννοίας, καὶ λόγους ἀλογίας πλήρεις περὶ τούτου συνέταξας, πολλὰ δὲ καὶ ἀπὸ στόματος παρελήρησας, ἵνα δόξῃς δῆθεν μετὰ λόγου τὴν ἀποστασίαν τολμᾶν, ἐχρῆν δὲ εἰ μὴ τι ἄλλο, τὸν κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων νόμον εὐλαβηθῆναι. Καὶ γὰρ οἱ Ἕλληνες, τὸ ἀρχαῖον, φιλοσόφους τινὰς εἶχον εἰς διαφόρους αἱρέσεις μεμερισμένους , ὧν οὐκ ὀλίγοι καὶ ἀγαμίαν ἤσκουν καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας σφόδρα ἐπεμελοῦντο, καὶ Σοφοκλῆς, ἀρχαιότατος ποιητὴς ὑπάρχων, τὸν λυττῶντα καὶ ἄγριον δεσπότην ἀποφυγεῖν παντάπασι συνεβούλευε, τὸν τῶν σωμάτων ἔρωτα λέγων. Καὶ παρ' Ἑβραίοις δὴ Ἐσαηνοί τινες ἦσαν τὸν ἄζυγον καὶ ἀπράγμονα βίον βιοῦντες, ἑαυτοῖς μὲν καὶ σφόδρακοινωνικοί, τοῖς δ' ἄλλοις ἀνθρώποις ἄμικτος· ἡμῖν δὲ τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένοις, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπιδημήσας τῷ κόσμῳ καὶ καθ' ἡμᾶς γεγονώς. Οὐκ' οἶδ' ὅπως αὐτοὺς ἀπέπτυ-

[13] Cf. Platon, *Gorgias*, 493 B.

[14] Schima monahală.

cei ce vieţuiesc după Dumnezeu. Aşadar, cum, în loc de toate acestea, ai îndrăgit plăcerea roşcovelor din care pasc porcii? Căci porcii se hrănesc cu ele, adică diavolii cei vicleni prin patimi şi cei care, asemenea acelora, s-au dedat răutăţii, adică necredincioşii şi cei în tot chipul necuvântători/iraţionali. Nicidecum nu te vei hrăni din ele, nici îţi vei umple pântecele în chip desăvârşit de dulceaţă, fiind înţepat de boldurile conştiinţei, ci, asemenea celor pedepsiţi în iad, vei scoate apă cu o găleată găurită[13], fiindcă ţi-ai călcat în picioare conştiinţa precum porcii mărgăritarele (cf. Mt. 7, 6) şi te-ai convins pe tine însuţi, ba mai degrabă ai fost convins de vicleanul diavol ce te-a înşelat, că sfinţita schimă a monahilor este o oarecare înnoire a noastră şi călcare a legilor lui Dumnezeu şi stricare a firii; şi nu numai atât, ci te-ai luat şi de alţii, convingându-i – vai, ce nebunie! –, şi ai folosit faţă de aceasta[14] cuvinte pline de prostie, şi multe ai aiurat din gură, ca să pari că ai avut temei pentru a cuteza să te lepezi, deşi ar fi trebuit să cinsteşti, dacă nu altceva, măcar legea de obşte a tuturor oamenilor. Căci şi elinii, în vechime, aveau unii filosofi împărţiţi în diferite şcoli, dintre care nu puţini se nevoiau cu nenuntirea şi se grijeau foarte de filosofia morală; şi Sofocle, fiind foarte vechi poet, sfătuia să fugim de „stăpânul cel crud şi turbat", adică de dragostea cea trupească[15]. Şi la evrei erau unii, numiţi esenieni, care vieţuiau fără însoţire trupească şi fără griji lumeşti şi erau foarte uniţi între ei, dar nu se amestecau cu alţi oameni. Iar la noi, cei numiţi după numele lui Hristos, a vieţuit astfel Însuşi Domnul şi Dumnezeul nostru Iisus Hristos, când a petrecut în lume şi s-a făcut ca noi. Nu ştiu cum i-ai lepădat pe

[15] Platon, *Republica*, 329 C.

σας καὶ τῆς σαὐτοῦ διανοίας ἐξέβαλες, ὥσπερ οἱ κακόσιτοι τὰς χρησίμους τροφάς, καίτοι ὅσα ἐγὼ μέμνημαι τούτων ἐνὸς Γρηγορίου, φημί τοῦ πάνυ, καὶ τὸν ὕμνον ποτὲ διεξήλθες, ἐνώπιον τοῦ τρισμάκαρος Εὐθυμίου τοῦ πατριάρχου, μεθ' ὅσου τοῦ τῆς σεμνότητος σχήματος. Εἶχε δὲ τὸ ἀκροτελεύτειον οὕτω· Παρθενίην στεφάνοις ἀναδήσομεν ἡμετέρεσιν, ἐκ καθαρῆς καρδίης καθαροῖς μέλποντες ἐν ὕμνοις. Παρθενίη, μέγα χαῖρε, Θεοῦ δόμα δῶτορ ἐάων. Πῶς οὖν ἅπαντα ταῦτα παρ' οὐδὲν θέμενος τὸν φυλογύναιον τοῦ Μωάμεθ νόμον ηθέλησας ἀντισαγαγεῖν ἢ τάχα καὶ αυτὸς κατὰ τὸν κοπρώνυμον ὀργυζόμενος τι τοῖς μοναχοῖς ὡς ἠδικόσι κατὰ τοῦ σχήματος, αὐτῶν τὴν γλῶτταν ἠκόνησαι; Ἀλλ' οἱ εἰς οὐρανὸν βάλλοντες, κατὰ τῆς ἑαυτῶν βάλλουσι κεφαλῆς καὶ οἱ τὰ τίμια ψέγοντες, ἑαυτοὺς καθυβρίζουσι. Τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς ἔπαθες καὶ λόγω μὲν τὴν παρθενίαν καὶ τὸ σχῆμα τῶν μοναχῶν ἔργῳ δὲ σαυτὸν ἠτίμασας, παραβάτης τῶν εἰς Θεῷ συνθηκῶν γενόμενος. Ἀλλ' ἐρεῖς ἴσως ὡς οὐδεὶς καθαρὰν φυλάττει τὴν παρθενίαν, ἀλλ' οἱ μὲν αὐτὴν λογισμοῖς ἐμπάθεσιν, οἱ δὲ καὶ ἔργοις μολύνουσι καὶ τὸ σχῆμα περιβεβλημένοι, τοῦ σχήματος ἀνάξια πράττουσι. Καὶ πόσῳ βέλτιον ἐστίν, ἄνθρωπε, διὰ βορβόρου παριόντα μικρὰ ραντίζεσθαι, τοιοῦτος γὰρ ὁ παρὼν βίος, ἢ ἐν αὐτῷ τῷ βορβόρῳ δίκην χοίρου κυλίεσθαι; Σύφημί σοι κἀγὼ τὴν ὁδὸν ἐπικίνδυνον εἶναι καὶ πολλοὺς ἔχεις τοὺς ἐνεδρεύοντας· τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, τὴν τοῦ κόσμου προσπάθειαν, τὴν μανίαν τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν καὶ γὰρ ὁ Κύριος ˙στενὴν καὶ τεθλιμ-

[16] Grigorie Teologul.

[17] *Lauda fecioriei*, PG 37, 521-523.

[18] Sfântul făcea aluzie la prigonirea monahilor de către împăratul Constantin Copronim. Prigoana avea ca motiv opoziția monahilor față

aceştia şi i-ai scos din cugetul tău, precum cei cu stomacul stricat fac cu mâncărurile bune, deşi, după câte îmi amintesc, dintre aceste „mâncăruri bune" ai recitat şi imnul unui Grigorie – mă refer la cel vestit[16] – înaintea de trei ori fericitului patriarh Eftimie, având tu o înfăţişare tare cuviincioasă. Şi avea refrenul astfel: „Să punem pe capul fecioriei cununile noastre, cântându-i în imne curate, din inimă curată. Bucură-te mult, feciorie, dar al lui Dumnezeu, dătătoare a celor bune"[17]. Aşadar, cum, nesocotind toate acestea, ai voit să introduci în locul lor legea cea iubitoare de femei a lui Mahomed? Sau cum, mâniindu-te cu ceva, asemenea lui Copronim[18], pe monahi pentru schima monahală, tu însuţi ai întărâtat limba lor? Însă cei ce aruncă[19] spre cer le aruncă împotriva lor[20] şi cei ce hulesc cele de cinste se batjocoresc pe ei înşişi[21]. Aceasta ai păţit şi tu: prin cuvânt ai necinstit fecioria şi schima monahilor, iar cu fapta pe tine însuţi, făcându-te călcător al legămintelor cu Dumnezeu. Însă, de bună seamă, vei zice că nimeni nu păzeşte în chip curat fecioria, ci unii o întinează cu gândurile pătimaşe, alţii şi cu faptele şi, înveşmântaţi în schimă, fac cele nevrednice de schimă. Dar cu cât e mai bine, omule, a fi stropit cu mici pete trecătoare de nămol – căci de acest fel e viaţa de aici – decât a te tăvăli ca porcul în nămolul întreg[22]? Sunt şi eu de acord cu tine că primejdioasă este calea şi ai pe mulţi care stau la pândă – cugetul trupului, împătimirea de lume, turbarea nevăzuţilor vrăjmaşi –, şi Însuşi Domnul a numit-o strâmtă şi necăjită, însă

de alungarea forţată a soţiei împăratului de către acesta şi recăsătorirea lui cu o rudă a tatălui său.

[19] Pietre, săgeţi sau orice alt fel de proiectil.

[20] *Filodemos*, 5, 122.

[21] Neidentificat.

[22] Literal: în însuşi nămolul.

μένην αὐτὴν ὠνόμασεν, ἀλλ᾽ αὕτη ἐστὶν ἡ εἰς βασιλείαν ἀπάγουσα, τῆς δὲ πλατείας καὶ εὐρυχώρου τὸ τέλος, ἣν αὐτὸς ἡρετίσω, πάντως οὐκ ἀγνοεῖς. Οὐδεὶς καθεύδων τρόπαιον ἵστησιν, οὐδεὶς στεφανοῦται χωρὶς ἀντιπάλου, καίτοι καὶ λαμβάνει πληγὰς ἐνίοτε καὶ πρὸ τὸ πεσεῖν γίνεται καὶ πίπτει δὲ πολλάκις, ἀλλ᾽ ἀναπαλαίει τὴν ἥτταν καὶ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος εὑρίσκει τὸν στέφανον· μόνον μὴ ἐξαγώνιος γένηται, μηδ᾽ ἀναχωρήσῃ δειλίᾳ προδεδοκὼς ἑαυτόν, ὅπερ αὐτὸς ἔπαθες. Τίνα δὲ καὶ τὸν καρπὸν τῆς ἀποστασίας εὕρες; Ἆρα κατέλιπές τι τῷ βίῳ μνημόσυνον; Ἆρα τὸ μειρακίδιον ἡμῖν ἐτεκνοποίησας; διὰ ταῦτα γὰρ ἐώκεις ἐξυμνεῖν τὸν γάμον, ἢ τῇ γαστρὶ μὲν ἐπολιτεύσω καὶ πολλὴν κόπρον συνήγαγες ἐκ τῆς καθ᾽ ἡμέραν τρυφῆς καὶ παχείας σάρκας περιεβάλου, τροφὴν τοῖς σκώληξι, τὸ δὲ τέλος τούτων φθορά καὶ οὐδὲν πλέον. Ὁ γὰρ σείρων εἰς τὴν σάρκα, κατὰ τὸν Θεῖον ἀπόστολον, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ θερίσει φθοράν. Ἀλλὰ δεῦρο λοιπὸν ἐπιστράφηθι πρὸς τὸν ἀγαθὸν πατέρα, προσδέχεται σε φιλότεκνος ὤν, ἕτοιμος ἐστὶ τὰς ἀγκάλας ἁπλῶσαι· διὰ σὲ γὰρ ταύτας ἐξέτεινε ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, φιλήματί σε δεξιώσασθαι, τὴν πρώτην ἐνδῦσαι στολήν, τὸν δακτύλιον περιθεῖναι τὸν ἀρραβῶνα τῆς κατὰ Πνεῦμα ζωῆς τὸν μόσχον σοι θῦσαι τὸν σιτευτόν, κοινὴν ποιῆσαι πανήγυριν ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων· χαρὰ γὰρ γίνεται καὶ ἐν οὐρανῷ, ὡς αὐτὸς εἶπεν, ἐπὶ τῇ τοῦ ἁμαρτωλοῦ μετανοίᾳ, τὴν μετάθεσιν αἰσχύνη τυχόν, οὐκ ἡ μετάθεσις τὸ αἰσχρὸν ἔχει, τοῦ λέγοντος ἤκουσας, ἀλλ᾽ ἡ τοῦ κακοῦ τήρησις τὴν ἀπώλειαν. Ἀρκετός σοι λοιπὸν ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τὸ θέλημα τοῦ ἐχθροῦ κατεργάσασθαι, πολλὴν ἐδούλευσας χρόνος τῇ ἁμαρτίᾳ· δούλευσον καὶ τῷ Θεῷ λοιπὸν περὶ τὰς τοῦ βίου δυσμάς. Δέχεται γάρ, ὡς

aceasta e cea care duce în împărăție (cf. Mt. 7, 14). Dar sfârşitul celei largi şi desfătate, pe care ai pornit, nu îl ştii nicidecum. Nimeni nu capătă dormind biruința, nimeni nu se încununează fără luptă, chiar dacă uneori primeşte lovituri şi stă să cadă, iar adesea şi cade, ci iarăşi luptă după înfrângere şi află la sfârşitul luptei cununa (II Tim. 4, 8), numai să nu renunțe la luptă, nici să se depărteze, predându-se fricii, lucru pe care l-ai pățit tu. Şi care este, în ceea ce te priveşte, rodul acestei apostazii? Oare ai lăsat ceva vrednic de pomenit în viața aceasta? Ne-ai născut vreun flăcăoaş? Căci pentru aceasta ai părut că lauzi nunta – sau poate ai trăit pentru pântece, şi ai adunat mult gunoi[23] de pe urma desfătării de zi cu zi, şi te-ai îmbrăcat în cărnuri groase – hrană pentru viermi –, al căror sfârşit e stricăciunea şi nimic mai mult. Căci cel ce seamănă în trup, după dumnezeiescul Apostol, din trupul lui va secera stricăciune (Gal. 6, 8).

Dar hai, întoarce-te de acum la Părintele cel bun; te primeşte, fiind iubitor de fii; e gata să-ți deschidă brațele – căci pentru tine le-a întins pe cruce –, să te facă prieten prin sărutare, să te îmbrace cu haina cea dintâi, să-ți pună inel – arvuna vieții după Duhul –, să jertfească pentru tine vițelul cel gras (cf. Lc. 15, 20-23), să facă praznic de obşte al celor cereşti şi pământeşti. Căci bucurie se face şi în cer, precum Însuşi a zis, pentru pocăința păcătosului (cf. Lc. 15, 10). Ai auzit pe cel ce zice că ruşinea, poate, aduce schimbare, nu schimbarea are ceva ruşinos; iar păstrarea răului aduce pierzania. Destul îți este de acum vremea care a trecut, în care ai lucrat voia vrăjmaşului, căci ai robit mult timp păcatului. Slujeşte de acum şi lui Dumnezeu, la apusul vieții. Căci

[23] Excremente.

οἶσθα, 'καὶ τὸν περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν καὶ 'τὸν ἴσον ἐπιμετρεῖ μισθὸν διὰ φιλανθρωπίαν τοῖς, ἀπὸ τῆς πρώτης ἐργασαμένης. Μέχρι τίνος ἀκολουθήσεις 'τῷ μιαρῷ πολίτῃ;' Μέχρι τίνος 'τοὺς χοίρους βοσκήσεις;' Μέχρι τίνος 'τὴν σάρκαν πιανεῖς καὶ 'τάφος ἔμψυχος' νεκρῶν σωμάτων γενήσῃ; τὴν δὲ ψυχὴν ἐν τῇ ἀτροφίᾳ 'τῶν θείων λόγων λιμαγχονήσεις' ; ἢ δὲ νομίζεις ὅτι μέχρι τοῦ παρόντος ἵσταται τὰ ἡμέτερα; (οἶμαι) γάρ σοι καὶ τοιαὐτην δόξαν ἐνέθηκεν ὁ 'τῶν ζηζανίων σπορεύς'. Οὐκ ἀκούεις 'τὸν ἀνυπέρβλητον τοῦ Θεοῦ φόβον' καὶ ὅτι ἐπὶ 'ἁμαρτολοὺς ἡ ὀργὴ αὐτοῦ καταπαύσῃ'. Οὐκ ἤκουσας ὅτι 'Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται' ἢ 'τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καὶ καταφρονεῖς; Οὐκ ἐνοεῖς τὸν βίαιον ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς χωρισμὸν καὶ τὸ φοβερὸν δικαστήριον, ᾧ παραστήσῃ τῶν πεπραγμένων ἀπαιτούμενος τὰς εὐθύνας καὶ τὴν κατὰ σοῦ δικαίαν ἀπόφασιν; Ὢ, τι σε προσειπὼν καθείκομαι τῆς σκληρᾶς σου καρδίας; Ἀλλὰ πικρά σοι δοκεῖ τὰ λεγόμενα· τοιαῦτα γάρ καὶ τὰ ἰατρικὰ φάρμακα. Φέρε δὴ λοιπὸν ἀπὸ τῶν τῆς χρυσῆς γλώττης καὶ μελιχρᾶς, ἐκεῖνα σοι παραθήσομαι, τὰ πρὸς τινα μοναχὸν ὁμωνύμως μὲν σοι καλούμενον, ὁμοίως δὲ ἐκπέσοντα, πλὴν ὅσον ἐκεῖνος μὲν ἐκπεσῶν, οὐκ ἠλλάξατο τοὔνομα, οὐδὲν τὸν Θεόδωρον ἐκ τοῦ θείου σχήματος εἰς Θεοδόσιον μεταθείς, εἶτα Ἰουβενάλιον σεαυτὸν ἐκ τῆς ἀποστασίας ὠνόμασας. Λέγει, τοίνυν, ὁ χρυσοῦς Ἰωάννης ἐν ἐκεῖνῳ τῷ λόγῳ τοιαῦτα, τάχα γάρ σου κατακοιμήσω τὸ πάθος τοῖς ἐκείνου ῥήμασι· «Τότε ἀναπετάννυνται» πᾶσαι τῶν οὐρανίων ἀψίδων αἱ πύλαι, μᾶλλον δὲ καὶ

[24] *Gorgias*, 13, 5a.
[25] Sf. Atanasie, *Viața Sfintei Sinclitichia*, PG 28, 1553 D.
[26] Sf. Nil, *Despre rugăciune*, PG 79 1189 B.
[27] Medicale.

primește, precum știi, și pe cel din ceasul al unsprezecelea, și îi dă, pentru iubirea de oameni, aceeași plată cu a celor care au lucrat din ceasul întâi (cf. Mt. 20, 9-10). Până când vei urma cetățeanului celui spurcat? Până când vei paște porcii? (cf. Lc. 15, 15). Până când vei îngrășa carnea și te vei face mormânt însuflețit de trupuri moarte?[24] Până când îți vei înfometa sufletul cu lipsirea de hrana dumnezeiești cuvinte?[25] Ori socotești că viața noastră se mărginește la prezent? Cred că și o astfel de părere ți-a insuflat-o semănătorul de neghine (Mt. 13, 39). Nu auzi de neîntrecuta frică de Dumnezeu[26] și că urgia Lui adastă asupra celor păcătoși (cf. I Tes. 2, 16)? Nu ai auzit că Dumnezeu nu Se lasă batjocorit (Gal. 6, 7), sau disprețuiești bunătatea și îngăduința și îndelungă răbdarea Lui (Rom. 2, 4)? Nu te gândești la despărțirea silnică a sufletului de trup și la tribunalul cel înfricoșat la care te vei înfățișa să dai seama de cele făptuite și să primești dreapta hotărâre împotriva ta? O, ce să mai spun ca să ajung la inima ta cea învârtoșată? Însă amare îți par cele spuse, căci așa sunt și leacurile tămăduitoare[27]. Hai, mai departe, să-ți pun înainte din cuvintele limbii de aur, dulce ca mierea, pe acelea care au fost scrise către un monah, numit cu același nume ca tine, căzut în chip asemănător cu tine, dar care cât timp a fost căzut nu și-a schimbat numele nicidecum, precum tu l-ai mutat pe Teodor în Teodosie, prin primirea dumnezeiești schime, și mai apoi te-ai numit pe sine-ți Iuvenalie în urma lepădării. Zice, așadar, Ioan cel de aur unele ca acestea în cuvântul cu pricina (căci poate îți voi ostoi patima prin cuvintele aceluia): „Atunci se deschid toate porțile bolților cerești[28], mai bine zis

[28] Imaginea e aceea a unei porți cu semicerc în capătul de sus, cum sunt și azi la casele țărănești.

αὐτὸς ἐκ μέσου λαμβάνεται ὁ οὐρανός 'εἰλιγήσεται' γάρ» φησιν, 'ὡς βιβλίον ὁ οὐρανός' καθάπερ τινὸς σκηνῆς παραπέτασμα συστελλόμενον ἐκ τοῦ μέσου, ὥστε μετασχηματισθῆναι ἐπὶ τὸ βέλτιον. Τότε πάντα ἐκστάσεως γέμει καὶ φρίκης καὶ τρόμου. Τότε καὶ αὐτοὺς πολὺς ἔχει τοὺς ἀγγέλους δὲ μόνον, ἀλλὰ κὰι ἀρχαγγέλους καὶ Θρόνους καὶ κυριότητας καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας· 'σεισθήσονται' γάρ, φησιν 'αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν' διὰ τοὺς ὁμοδούλους εὐθύνας ἀπαιτεῖσθαι τῆς ἐνθάδε ζωῆς'. Καὶ μὴ θαυμάσης· εἰ γὰρ πόλεως μικρᾶς κρινομένης ἐπὶ τούτων τῶν ἀρχόντων, πεφρίκασι καὶ οἱ κινδύνων ἐκτός, τῆς οἰκουμένης ἁπάσης δικαζομένης παρὰ κριτῇ, οὐ μαρτύρων δεομένῳ, οὐκ ἐλέγχων, ἀλλὰ χωρὶς τούτων ἁπάντων καὶ πράξεις καὶ ῥήματα καὶ ἐνθυμήματα παριστώντι εἰς μέσον καὶ πάντα ὥσπερ ἐν εἰκόνι τινί τότε τε ἡμαρτηκόσιν αὐτοῖς καὶ τοῦ ἀγνοοῦσιν ἐπιδεικνύντι, πῶς οὐκ εἰκὸς πᾶσαν κλονεῖσθαι δύναμιν καὶ σαλεύεσθαι; Εἰ γὰρ καὶ μὴ ποταμὸς εἵλκετο πυρὸς, μηδὲ ἄγγελοι παρειστήκεισαν φοβεροί, μόνον δὲ καλούμενοι τπων ἀνθρώπων, οἱ μὲν ἐπῃνοῦντο καὶ ἐθαυμάζοντο, οἱ δὲ παρεπέμποντο ἀτίμως, ἵνα μὴ εἰδωσι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ· ἀρθήτω γάρ, φησιν, ὁ ἀσεβὴς καὶ τοῦτο μόνον ἡ κόλασις ἦν, οὐκ ἂν πάσης γενης πικρότερον ἡ τῶν τοσούτων ἔκπτωσις ἀγαθῶν τὰς τῶν ἀπεστερημένων ἔδακνε ψυχὰς; Τοῦτο γὰρ ὅσον κακὸν, νῦν μὲν οὐ δυνατὸν παραστῆσαι τῷ λόγῳ. Τότε δὲ ἐπὶ τῶν πραγμάτων εἰσόμεθα σαφῶς. Σὺ δὲ μὴ προστίθει νῦν καὶ τὴν κόλασιν, καὶ μὴ μόνον αἰσχυνομένους, μηδὲ ἐγκαλυπτομένους καὶ κάτω νεύοντας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸ πῦρ ἑλκομένους καὶ πρὸς αὐτὰ συρομένους

[29] Cărţile în vremea proorocului Isaia erau sub formă de sul şi ele se defăşurau sau se înfăşurau prin rotire.

[30] Extaz.

[31] Am tradus cu viitorul, dar în text verbele sunt la trecut.

însuşi cerul este dat la o parte, căci se va strânge cerul, zice, ca o carte (cf. Is. 34, 4)[29], ca o cortină dată deoparte a unei scene, încât va fi schimbat la chip în ceea ce este mai bun. Atunci toate sunt pline de uimire[30] şi de frică şi de cutremur. Atunci multă frică îi cuprinde şi pe îngeri – şi nu numai pe îngeri, ci şi pe Arhangheli, şi pe Scaune, şi pe Domnii, şi pe Începătorii, şi pe Stăpânii. Căci vor fi clătinate, zice, puterile cerurilor (cf. Mt. 24, 29), din pricină că celor împreună robi cu ele li se cere socoteală pentru felul cum au trăit aici. Şi nu te minuna. Căci dacă atunci când e judecat un oraş mic prin venirea dregătorilor lumeşti, se înfricoşează şi cei ce sunt în afara oricăror primejduiri, când va fi judecată toată lumea de un Judecător care nu are trebuinţă de martori, nici de dovezi, ci fără toate acestea înfăţişează la vedere şi faptele, şi cuvintele, şi gândurile, şi pe toate ca într-o icoană le arată atunci şi păcătoşilor înşişi, şi celor ce nu le ştiu, cum nu se va zgudui în chip firesc şi nu se va clătina orice putere? Dar şi dacă nu se va trage râul de foc, nici îngerii nu vor sta de faţă înfricoşaţi[31], ci numai oamenii vor fi chemaţi, iar unii vor fi lăudaţi şi admiraţi, iar alţii vor fi lepădaţi cu necinste, ca să nu vadă slava lui Dumnezeu – căci să fie înlăturat necredinciosul, zice Scriptura (Is. 26, 10) –, şi dacă pedeapsa ar consta numai în acest lucru, nu ar fi lucru mai amar decât orice gheenă căderea din atâtea bunătăţi care va roade sufletele celor lipsiţi de ele? Căci cât de mare e acest rău, acum nu poate fi înfăţişat cu cuvântul, iar atunci vom şti cu limpezime din realitatea însăşi. Iar tu, adaugă-mi acum şi pedeapsa – şi nu numai pe cei ruşinaţi, nici doar pe cei acoperiţi şi cu capetele plecate, ci şi pe cei traşi la pedeapsa prin foc şi pe cei târâţi la locurile de chinuire, şi

τὰ βασανιστήρια καὶ ταῖς ἀποτόμοις παραδοδομένους δυνάμεσι, καὶ ταῦτα πάσχοντας κατὰ τὸν καιρόν, καθ᾽ὃν στεφανοῦνται καὶ ἀνακηρύττονται καὶ τῷ Θρόνῳ παρίστανται τῷ βασιλικῷ, οἱ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες καὶ ἄξια τῆς αἰωνίου ζωῆς ποιήσαντες. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τὰ δὲ ἐξῆς τὶς ἡμῖν παραστήσει λόγος , τῆς μετὰ Χριστοῦ λέγον παρουσίας τὴν ἡδονήν, τὴν ὠφέλειαν, τὴν χαράν, τὴν τερπνότητα· ψυχὴ γὰρ εἰς τὴν οἰκείαν εὐγένειαν ἐπανελθοῦσα, τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην ὁρᾶν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσην καρποῦται τὴν ἡδονήν, ὅσον τὸ κέρδος, οὐ τοῖς ἐν χερσὶ μόνον χαίρουσα ἀγαθοῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ πεπεῖσθαι λοιπόν, ὅτι οὐδαμοῦ ταῦτα τελευτήσει τὰ καλά. Πᾶσαν μὲν οὖν τὴν εὐφροσύνην ἐκείνην οὔτε λόγῳ παραστήσαι, οὔτε νῷ διαλαβεῖν ἔστιν, ἀμυδρῶς δὲ καὶ ὡς ἄν τις διὰ μικρῶν μεγάλα δεικνύοι, πειράσομαι ποιῆσαι φανεράν. Ἐξετάσομεν οὖν τοὺς ἐν τῷ παρόντι βίῳ τῶν τοῦ Κόσμου καλῶν ἀπολαύοντας πλούτου λέγω καὶ δυναστείας καὶ δόξης, πῶς ὑπὸ τῆς ἀθυμίας γαυρούμενοι οὐδὲ ἐπὶ τῆς γῆς εἶναι νομίζουσι, καὶ ταῦτα οὔτε ὁμολογουμένων ἀπολαύοντας καλῶν, οὔτε παραμενόντων αὐτοῖς, ἀλλ᾽ἀφιπταμένων ὀνείρου ταχύτερον. Εἰ δὲ ποτε καὶ στάιη μικρόν, μέχρι τῆς παρούσης ζωῆς τὴν εὔνοιαν ἐπιδεικνυμένων, περαιτέρω δὲ οὐκ ἰσχυόντων συνεξελθεῖν. Εἰ δὲ ταῦτα εἰς τοσαύτην αἴρει τοὺς ἔχοντας χαράν, τι οἴει γίνεσθαι ἐκείνας τὰς ψυχὰς τὰς καλουμένας επὶ τὰ μύρια ἀγαθὰ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὰ πεπηγότα καὶ ἑστῶτα βεβαίως διὰ παντός; Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ ποσότητι καὶ τῇ ποιότητι τοσούτο κρείττω τῶν παρόντων ἐστίν, ὥς μὴ δ᾽επὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀναβῆναι ποτέ. Νῦν μὲν καθάπερ ἐν μήτρᾳ παιδίον , οὕτως ἐν τῷ κόσμῳ διάγομεν, στενοχωρούμενοι καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὴν

[32] Prezenței.

[33] Greșeală în textul grec: ar trebui καλὰ în loc de κακὰ.

predați puterilor celor straşnice, şi care pătimesc acestea în vremea când cei ce au făcut cele bune şi au lucrat cele vrednice de viața veşnică sunt încununați şi proslăviți şi se înfățişează înaintea Tronului împărătesc. Iată ce se întâmplă în acea zi; dar cele de după aceea, ce cuvânt ni le va înfăţişa? Vorbesc despre plăcerea, folosul, bucuria, desfătarea petrecerii[32] împreună cu Hristos. Căci nu se poate spune câtă plăcere rodeşte sufletul care se întoarce la noblețea care îi este proprie, cât câştig, când Îl vede pe Stăpânul său, nu numai bucurându-se de bunătățile pe care le are în mână, ci având de atunci înainte şi încredințarea că nicidecum nu se vor sfârşi aceste bunătăți[33]. Aşadar, toată veselia aceea nu se poate nici înfăţişa prin cuvânt, nici înțelege cu mintea, ci voi încerca să o dezvălui în chip umbrit, ca unul care ar arăta cele mari prin cele mici. Vom cerceta, deci, pe cei ce au parte în viața aceasta de bunătățile lumii, adică de bogăție şi putere şi slavă, cum, semețindu-se din pricina lehamitei, nu se mai socotesc a fi pe pământ, cu toate că nici nu se mai bucură de cele recunoscute de toți a fi bunătăți şi care nu le rămân, ci zboară de la ei mai iute decât visul. Şi chiar dacă vreodată ar rămâne puțin, îşi arată „dragostea" față de ei cât ține viața aceasta, dar dincolo nu mai pot să meargă cu ei. Iar dacă acestea îi înalță la atâta bucurie pe cei ce le au, ce crezi că va fi cu acele suflete chemate la miile de bunătăți care sunt în ceruri, care sunt neclintite şi stătătoare pentru totdeauna în chip sigur? Căci nu numai acest lucru, ci şi prin cantitate şi calitate sunt atât de bune, în comparație cu cele de acum, încât nici la inima omului nu s-au suit vreodată (I Cor. 2, 9). Acum, petrecem în lume ca un prunc în pântece, strâmtorați şi neputându-ne da seama de libertatea şi

λαμπρότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν οὐ δυνάμενοι συνιδεῖν, ὅταν δὲ ὁ καιρὸς ἐπιστῇ τῶν ὠδίνων καὶ ἀποτέκῃ κατὰ τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν οὓς ὑπεδέξατο πάντας ἀνθρώπους ὁ παρὼν βίος, τὰ μὲν ἐξαμβλωθέντα ἀπὸ σκότους εἰς σκότος ἔρχεται καὶ ἀπὸ θλίψεως εἰς θλῖψιν χαλεπωτέραν, τὰ δὲ ἄρτια καὶ τῆς βασιλικῆς εἰκόνος τοὺς χαρακτῆρας διαφυλάξαντα παραστήσονται τῷ βασιλεῖ καὶ τὴν λειτουργίαν ἀναδέξονται Θεῷ. Ταῦτα μὲν ἄχρι τοῦδε. Σοὶ δὲ παρακαλῶ καὶ ὅλον τὸν λόγον εὑρὼν ἀνάγνωθι, φάρμακον ὄντα κατάλληλον τοῖς σοῖς ἀρρωστήμασι, καὶ τὰ ἐν χερσὶ πάντα καταλειπών, ἐπὶ τὸν πρότερον ἐπάνιθι βίον, τὸν ἀγγελοειδῆ, τὸν ἀπράγμονα, τὸν εὐπάρεδρον τῷ Θεῷ· καὶ γὰρ ἐγὼ μυρίοις πειρασμοῖς καθ' ἑκάστην παλαίω καὶ δαίμοσι πονηροῖς καὶ ἀνθρώποις ὑπ' ἐκείνων ἐνεργουμένοις καὶ δι' ἐκείνων ἐνεργοῦσι διαμαχόμενος. Νῦν δὲ καὶ τῷ τῶν Λατίνων γένει φανερῶς ἀντικαθιστάμενος, ὅμως μακαριώτερον ἐμαυτὸν ἡγημαι καὶ τὸν ἐμὸν βίον τῆς αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ζωῆς, οὐ λέγω τοῦ νῦν, ἀλλὰ καὶ τῶν πάλαι ποτὲ θαυμαζομένων ἑνός· οὐ γὰρ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὰ τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Ἀναμνήσθητι, τοίνυν, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τῆς ἡμετέρας φιλίας καὶ συνηθείας καὶ μὴ ἐάσῃς ἡμὰς ἐπὶ σοὶ λυπουμένους ἀποθανεῖν ἢ ἀκοῦσαι σε μετὰ τῶν νεκρῶν, οἷς δοκεῖς συζῆν, συναποθανόντα. Ταῦτα, εἰ μὲν ἀνύσειέ τι καὶ πείσειε, τῷ Θεῷ χάρις, εἰ δὲ μή, ἐμοὶ μετα ἀπολογία ἔσται ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, τὸ φιλικὸν χρέος ἀποπληρώσαντι· σοὶ δὲ προσθήκη τῆς χαλεπης κατακρίσεως ὅτι μηδὲ συμβουλεύοντος, ἑταίρου τὴν σεαυτοῦ σωτηρίαν ἠγάπησας.

strălucirea veacului viitor; dar când va veni vremea durerilor naşterii, şi viaţa de acum îi va naşte, în Ziua Judecăţii, pe toţi oamenii pe care i-a primit, cei „avortaţi" vor merge de la întuneric la întuneric şi de la necaz la un necaz mai cumplit, iar cei formaţi deplin şi care au păzit însemnele chipului împărătesc se vor înfăţişa împăratului şi vor lua parte la slujirea[34] adusă lui Dumnezeu"[35]. Deci, iată cum stau lucrurile. Iar pe tine te rog ca, găsindu-l, să citeşti întregul cuvânt, pentru că e leac potrivit pentru neputinţele tale, şi, lăsând îndeletnicirile tale de acum, să te întorci la vieţuirea dintâi, cea cu chip îngeresc, cea lipsită de griji, care se lipeşte cu stăruinţă de Dumnezeu. Căci şi eu sunt luptat în fiecare zi de mii de ispite şi de diavoli vicleni şi de oameni în care lucrează aceia şi care lucrează prin aceia. Iar acum, punându-mă faţiş şi împotriva neamului latinilor, totuşi mă socotesc pe mine şi viaţa mea mai fericită decât viaţa împăratului însuşi – nu zic a celui de acum, ci şi a vreunuia din cei admiraţi odinioară. Căci pătimirile vremii de acum nu sunt vrednice faţă de slava care ni se va descoperi (cf. Rom. 8, 18).

Pomeneşte, dar, dimpreună cu celelalte, prietenia şi familiaritatea noastră, şi nu ne lăsa să murim întristaţi în ce te priveşte sau să auzim că ai murit împreună cu morţii cu care pare că acum trăieşti laolaltă. Acestea, dacă te vor ajuta cu ceva şi te vor îndupleca, mulţumita se cuvine lui Dumnezeu, iar dacă nu, mie îmi vor fi ca apărare la înfricoşatul tribunal al lui Hristos, ca unul care am împlinit datoria prietenească, iar ţie sporire a cumplitei osânde, că nici sfătuindu-te tovarăşul tău nu ai iubit mântuirea ta.

[34] Formularea din original sugerează limpede participarea la liturghia cerească.

[35] Sf. Ioan Gură de Aur, *Către Teodor cel căzut*, PG 47, 294-295.

Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ, Πρὸς Ἀρσένιον

Τιμιώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ ἐμοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφὲ κῦρ Ἀρσένιε, Εὔχομαι τῷ Θεῷ ὅπως ὑγιαίνῃ ἡ ἁγιωσύνη σου καὶ σωματικῶς , οὗ τῷ ἐλέει καὶ ταῖς σαῖς εὐχαῖς ὑγιαίνω καὶ αὐτὸς ἄχρι τοῦ νῦν.

Τὴν γραφὴν τῆς ἁγιωσύνης σου δεξάμενος, ἔμαθον ἐξ αὐτῆς ὅτι ὑγιαίνεις διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος καὶ ἐν εἰρήνῃ διάγεις μέχρι τοῦ παρόντος καιροῦ, τὸ δὲ ἐξῆς ὁ Κύριος μεριμνήσει.

Περὶ τοῦ ἀναξίως ἱερατευόντων ἠρώτησάς με καὶ πρότερον ἐν τῇ Λήμνῳ, καὶ εἶπον σοι ἵνα διαστέλλῃ ἀπ' αὐτῶν, ἀλλ' οὐ φανερῶς, ἀλλὰ συνεσκιασμένως ὥστε αὐτοὺς μόνους αἰσθάνεσθαι τοῦ γινομένου καὶ μηδένα ἄλλον· τὸ δὲ θριαμβεύειν αὐτούς, ἀγνοουμένους τε ἢ ἀμφιβαλλομένους καὶ μηδένα κατήγορον εἰς τὸ φανερὸν ἔχοντας, ἀλλότριον ἐστὶ παντελῶς καὶ τῆς κανονικῆς ἀκριβείας. Γίνονται γὰρ καὶ ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ πολλὰ τοιαῦτα καὶ ἐξομολογοῦνται τινὲς τῶν ἱερωμένων οἰκεῖα πάθη, ἕτεροι δὲ ἃ ἔπραξαν μετὰ ἱερωμένων, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτούς τολμᾷ θριαμβεῦσαι οὐδὲ τῆς ἱερωσύνης ἀπεῖρξαι οὔτε ὁ πρὸς ὃν ἐξομολογοῦνται πνευματικὸς, οὔτε ἄλλός τις. Ἐμοὶ γοῦν ἐξομολογήσατό τις

[1] Editată în *Megas Athanasios* 8, 1982, 2-3 şi *Orthodoxos Typos*, 4 martie 1983, de către Marios Pilavakis. Epistola a fost scrisă la Constantinopol, după întoarcerea Sfântului din insula Limnos. Arsenie era un ieromonah din Limnos, pe care îl cunoscuse în vremea captivităţii sale în insulă.

A lui Marcu Evghenicul, Mitropolitul Efesului, către Arsenie[1]

Prea cinstite între ieromonahi şi mie prea dorite frate în Hristos, kir Arsenie, mă rog lui Dumnezeu să fie sănătoasă sfinţia ta şi trupeşte, cu a Cărui milă şi cu rugăciunile tale sunt sănătos şi eu până acum.

Primind eu scrisoarea sfinţiei tale, am aflat din ea că eşti sănătos, prin harul lui Dumnezeu, şi petreci în pace până în vremea de acum, iar de ce va fi, se va îngriji Domnul.

M-ai întrebat şi mai înainte, în Limnos, despre cei ce săvârşesc ale preoţiei în chip nevrednic, şi ţi-am spus să te desparţi de ei, însă nu pe faţă, ci în chip voalat, încât numai ei, şi nimeni altul, să simtă lucrul acesta. Iar a le trâmbiţa păcatele atunci când nu sunt cunoscuţi sau nu e sigură vinovăţia lor şi n-au vreun învinuitor pe faţă, este lucru străin cu totul chiar şi de acrivia canonică. Căci se fac şi aici, şi în altă parte multe asemenea lucruri, şi unii dintre clerici îşi mărturisesc propriile patimi, iar alţii cele pe care le-au săvârşit împreună cu clerici, dar nimeni nu cutează să le trâmbiţeze păcatele, nici să-i oprească de la preoţie: nici duhovnicul la care se mărturisesc, nici vreun altul[2]. Mie mi-a mărturisit

[2] A lua aminte, căci noi azi supunem opiniei publice neputinţele unor preoţi sau ierarhi, şi prin aceasta defăimăm Biserica. A se vedea că nici duhovnicul nu trebuie a opri de la preoţie pe preot pentru orice neputinţă.

πάθος μετὰ ἀρχιερατικοῦ προσώπου ζώντος καὶ ἐνεργοῦντος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ οὐδὲν εἰς αὐτὸν ποιῆσαι δύναμαι πλὴν τοῦ θρηνεῖν τὴν ἀπώλειαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. τοῦτο οὖν μόνον ὀφείλει ὁ τὴν ἐξομολόγησιν δεξάμενος πνευματικὸς, ὑπομιμνήσκειν εἰς τὸν ἐξομολογησάμενον ἀποστῆναι τοῦ φικτοῦ ἀξιώματος τῆς ἱεροσύνης, καὶ διίστασθαι αὐτοῦ συνεσκιασμένως, ἀλλ᾽οὐ φανερῶς ἐξελέγχειν καὶ θριαμβεύειν αὐτοῦ τοῦτο γὰρ ποιῶν οὐκέτι πνευματικὸς ἔσται ἀλλὰ κατήγορος, καὶ δεήσει τοῦτον παραγαγεῖν καὶ μάρτυρες. Ὁμοίως περὶ τῶν κατηγορηθέντων προσώπων, εἰ μὲν εἰ τὸ φοβερὸν κατηγορήθησαν καὶ μάρτυρες παρήχθησαν τοῦ ἐγκλήματος, ὀφείλουσι πάντες αὐτῶν διίστασθαι καὶ ἱερωμένοι καὶ κοσμικοί· τὸ δ᾽αὐτὸ καὶ εἰ ἁμαρτάνουσιν ἐν τῷ φανερῷ. Εἰ δὲ τις αὐτῶν ἰδίαν κατηγόρησε καὶ εἶπεν ἰδεῖν αὐτοὺς ἁμαρτάνοντας, ὤφειλε προσελθεῖν τῷ ἐπισκόπῳ ἢ τῷ πρωτοπαπᾷ ἢ τῷ κοινῷ τῶν ἱερέων καὶ ἐλέγξαι αὐτοὺς φανερῶς, ἀλλ᾽οὐκ ἰδίαν κατηγορεῖν. Οὐκ ὀφείλομεν οὖν προσέχειν τοῖς τοιούτοις, ἵνα μὴ δῶμεν χώραν τοῖς βουλομένοις συκοφαντεῖν ἢ ἐξ ὑπονοίας κατηγορεῖν. Ἃ μὲν οἱ ἀντιλέγοντες ρητὰ παρήγαγον, ἔρρωνται καὶ τὸ ἀσφαλὲς ἔχουσιν· ἃ δὲ αὐτὸς ἀντεῖπες, ἐπισκόποις ἀνήκουσι καὶ κριταῖς καὶ ἐπὶ τῶν φανερῶς ἁμαρτανόντων ἢ τῶν φανερῶς κατηγορουμένων· Παίδευσον γάρ, φησίν, καὶ κρῖνον δικαίως τοὺς ὑπὸ σε, τῶν δὲ ἔξω μηδένα κρίνῃς· γέγραπται γάρ. «Οὐχὶ τοὺς ἐσω ὑμεὶς κρίνετε;». Ὥστε οὐδένα σοι σπῖλον οἱ τοιοῦτοι προστρίβονται, κἂν τύχῃς καὶ

[3] Lucrează, în sensul că nu este oprit canonic.

[4] Noi nu mai plângem şi nu facem pocăinţă când auzim păcatele clericilor, ci îi acuzăm şi scormonim, în public, anumite neputinţe ale lor.

[5] Să se despartă de ea.

[6] Noi azi de multe ori învinuim în partiular pe cutare preot sau episcop, dar nu avem curaj să mergem la episcop să-i spunem. Asta pentru

cineva patima săvârşită cu o faţă arhierească care trăieşte şi lucrează în Biserica lui[3], însă nu pot să fac nimic împotriva acelui arhiereu decât să plâng pierzania sufletului său[4]. Aşadar, numai acest lucru e dator duhovnicul ce primeşte mărturisirea: să-i amintească în particular celui ce se mărturiseşte să se depărteze de înfricoşata vrednicie a preoţiei şi să se dea la o parte[5], dar să nu-l mustre pe faţă şi să nu-i trâmbiţeze păcatele. Căci, făcând aceasta, nu va mai fi duhovnic, ci învinuitor, şi va trebui acesta să aducă şi martori. La fel şi în privinţa persoanelor învinuite: dacă au fost învinuite pe faţă şi au fost aduşi martori ai vinei lor, datori sunt toţi – şi clericii, şi mirenii – să se despartă de ei. La fel e şi dacă păcătuiesc pe faţă. Iar dacă cineva i-a învinuit în particular şi a spus că i-a văzut păcătuind, dator e să meargă la episcop sau la preotul întâistătător sau la sinaxa preoţilor şi să-i dovedească pe faţă, nu să-i învinuiască în particular[6]. Aşadar, nu trebuie să luăm aminte la unii ca aceştia, ca să nu dăm prilej celor ce vor să calomnieze sau să învinuiască pe temei de bănuială.

Cele spuse de cei ce te contrazic sunt sănătoase şi temeinice, iar cele pe care tu le-ai spus contra lor ţin de episcopi şi judecători, şi sunt valabile în cazul celor ce păcătuiesc pe faţă sau care sunt învinuiţi pe faţă[7]. Pentru că s-a zis: „ceartă şi judecă drept pe cei ce sunt sub tine, dar nu judeca pe nici unul din cei din afară. Căci scris este: „Nu voi îi judecaţi pe cei dinăuntru?" (I Cor. 5, 12). Aşadar, nici o întinăciune nu îţi fac unii ca aceştia,

că nu ne doare necazul Bisericii şi pentru că ne place să ne credem drepţi. Nu vrem să ne asumăm ostenelile unei îndreptări în Biserică, pentru multa iubire de sine.

[7] Probabil acest Arsenie îşi atribuise nişte sarcini care nu ţineau de competenţa lui, chiar dacă ele erau adevărate.

συλλειτουργήσας αὐτοῖς. Τὸ δὲ τοῦ ἀποστόλου ῥητὸν τὸ· «Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία» καὶ τὸ· «παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ», περὶ τοῦ φανερῶς ἁμαρτάνοντος εἴρηται, καὶ λαβόντως ὡς γυναῖκα τὴν μητρυιὰν αὐτοῦ. Μόνους οὖν τοὺς τοιούτους φεύγειν χρεία, τοὺς φανερῶς ὁμολογοῦντας καὶ μὴ ἀρνουμένους τὴν ἁμαρτίαν, εἶτα ἐπιμένοντας αὐτῇ· τοὺς δὲ ἄλλους σκεπάζειν μᾶλλον, εἰ δυνατόν, καὶ κρυφίως ἐλέγχειν καὶ συμβουλεύειν, εἰ παῤῥησίαν πρὸς αὐτοὺς ἔχομεν, ἀλλὰ μὴ δημοσιεύειν· ἐὰν γὰρ σκεπάσωμεν τὸ ἁμάρτημα καὶ ὁ Θεὸς τὰ ἡμέτερα, εἰ δὲ θριαμβεύσομεν τοῦ ἀδελφοῦ τὸ ἁμάρτημα καὶ ὁ Θεὸς τὰ ἡμέτερα. Διὰ τοῦτους γὰρ καὶ τὰ ῥητὰ ἅ παρήγαγες γέγραπται, ἵνα ἀναγινώσκοντες αὐτά καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμμενοι παραιτήσονται ταὸ φοβερὸν τῆς ἱερωσύνης λειτούργημα· ἀλλ᾽οὐ δι᾽ ἡμᾶς ἵνα κρίνωμεν καὶ ἀποστρεφώμεθα τοὺς μὴ ὑποκειμένους ὑμῖν. Πολλοὺς γὰρ εὑρήσεις καὶ ἐν τῇ Πόλει τοιοῦτους, οἷς οὐδεὶς δύναται κρίνειν οὐδὲ ἀπελαύνειν, εἰ μὴ μόνος ὁ Πατριάρχης καὶ οὗτος ἐὰν ἔχῃ φανεροὺς κατηγόρους, εἰ δὲ μὴ σιγᾷ καὶ οὐδὲν ποιεῖν δύναται. Τοῦτο οὖν ὀφείλετε μόνον οἱ ἱερεῖς, ἵνα μηδένα τῶν ἀναξίων εἰς ἱερωσύνην μαρτυρήσετε. Μετὰ δὲ τὸ τυχεῖν τῆς ἱερωσύνης, ἐπιτρεπτέον τὸ πᾶν τῇ συνειδήσει τοῦ ἱερωμένου, πλὴν ἐὰν ἔχῃ φανεροὺς κατηγόρους καὶ βουλομένους κατὰ πρόσωπον ἐλέγχειν αὐτὸν.

Ταῦτα σοι, ὡς ἐν τύπῳ ἐπιστολῆς, ἐπὶ τοῖς ἠρωτημένοις συντόμως ἀπεκρινάμην ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

[8] Dacă ei nu sunt învinuiți în public, chiar dacă în ascuns fac ceva rău, noi nu avem vină pentru împreuna slujire.

chiar de te nimereşti să liturghiseşti împreună cu ei[8]. Iar spusa Apostolului: „se aude că între voi e sigur desfrânare şi o asemenea desfrânare" (I Cor. 5, 1) şi: „unul ca acesta să fie dat satanei" (I Cor. 5, 5) s-a zis despre cel ce a păcătuit pe faţă şi şi-a luat ca femeie pe mama vitregă. Prin urmare, numai de unii ca aceştia trebuie să fugim, adică de cei ce mărturisesc pe faţă şi nu tăgăduiesc păcatul, după care totuşi stăruie în el. Iar pe ceilalţi mai degrabă să-i acoperim, dacă e cu putinţă, şi să-i mustrăm şi să-i sfătuim în ascuns – dacă avem îndrăznire către ei –, dar nu să-i dăm în vileag înaintea tuturor. Căci dacă acoperim păcatul, şi Dumnezeu le acoperă pe ale noastre, dar dacă vom trâmbiţa păcatul fratelui, şi Dumnezeu le va trâmbiţa pe ale noastre (cf. Mt. 6, 14-15). Căci pentru aceştia s-au scris şi cuvintele pe care le-ai invocat, ca, citindu-le şi fiind mustraţi de conştiinţă, să se depărteze de slujba înfricoşată a preoţiei, dar nu pentru noi s-au scris, ca să-i judecăm şi să-i oprim de la preoţie pe cei ce nu sunt supuşi nouă. Căci pe mulţi de felul acesta îi vei găsi şi în Constantinopol, pe care nimeni nu poate să-i judece, nici să-i scoată din preoţie, fără numai patriarhul – dar şi acesta dacă are pârâşi pe faţă, iar dacă nu, tace şi nu poate să facă nimic.

Aşadar, numai cu acest lucru sunteţi datori voi, preoţii: să nu daţi mărturie pentru nici unul din cei nevrednici ca să intre în preoţie. Dar după primirea preoţiei totul trebuie lăsat pe seama conştiinţei celui preoţit, în afară de cazul în care are învinuitori pe faţă, care vor să-l mustre la arătare.

Acestea ţi le-am răspuns pe scurt la cele întrebate, sub formă epistolară, în Hristos Iisus Domnul nostru, Căruia se cuvine slava în vecii vecilor. Amin.

Ἐπιστολὴ τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου Μάρκου πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον. Εἰς τὰ τέσσαρα τοῦ ἐνιαυτοῦ κάλλιστα ἄνθη ἐγκώμιον.

Δῶρόν τι τοῦτο μικρὸν, ὦ μέγιστε βασιλεῦ, ἐκ τῶν τῆς ἐμῆς γεωργίας προσφέρω καθάπερ ἀπαρχήν τινα τῶν ἐμῶν πόνων. Εἰ γὰρ οἱ τὰ μεγάλα διὰ χειρὸς ἔχοντες μεγάλας ὀφείλουσι προσφέρειν τὰς ἀπαρχὰς, οὐδ' οἱ μετὰ τῶν μικρῶν ἥκοντες ἐκβάλλεσθαι δίκαιοι μέχρις ἂν ἡ γνώμη τούτοις ᾖ δαψιλὴς, ἵνα μὴ πανταχῆ τὸ μικρὸν ἀτιμάζηται, καὶ ταῦτα θεῷ διαφερόντως ἔσθ' ὅτε τιμώμενόν τε καὶ προτιμώμενον. Ἐγὼ δέ σοι καὶ τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον ἐκ τῶν λογικῶν λειμώνων δρεψάμενος φέρω, καθάπερ ἡδύπνουν ἄνθος, οὐκ ἄχαριν, οἶμαι, τῇ σῇ θειότητι δόξοντα.

Τέτταρα τῶν ἀνθέων τὰ κάλλιστά τε καὶ τιμιώτατα τῇ τετρακτύϊ τῶν στοιχείων ἀναλογεῖ· τὰ δέ εἰσιν ἴον, ῥόδον, κρίνον, κρόκος, ἰσοσύλλαβα πάντα καὶ κατὰ τὰς ὥρας εὐτάκτως ἀλλήλοις ἀκολουθοῦντα, καθάπερ

[1] Editată de Papadopoulos-Kerameus, *op. cit.*, p. 98-100 şi Lampros, *op. cit.*, p. 259-264. Am folosit ediția Lampros.

[2] Literal se spune „dumnezeirii tale". Ceea ce nu e un non sens, dat fiind că împăratul era unsul Domnului. Desigur că face acest lucru în baza diferenței de conținut ce îl poate avea același cuvânt. De pildă, singurul sfânt e doar Dumnezeu. Dar sfinții sau clădirile consacrate Lui

Epistola Preasfântului Arhiepiscop Marcu al Efesului către preabinecredinciosul împărat Ioan Paleologul. Laudă la cele mai frumoase patru flori ale anului[1]

Îți aduc acest mic dar din „lucrarea pământului" făcută de mine, o, preamărite împărate, ca pe o pârgă a ostenelilor mele. Căci dacă cei care au pe mână lucrurile cele mari sunt datori să aducă pârgă mare, nici cei care vin cu cele mici nu e drept să fie dați afară câtă vreme intenția lor este îmbelşugată, ca să nu se necinstească nicidecum ceea ce este mic, mai ales când acesta este cinstit şi preferat înaintea lui Dumnezeu. Iar eu, culegând pentru tine din livezile cuvântătoare şi rațiunea acestuia, ți-o aduc ca pe o floare cu dulce miros şi care cred că nu pare fără har dumnezeieştii tale maiestăți[2].

Patru dintre flori, care sunt şi cele mai frumoase şi cele mai de preț, corespund tetradei stihiilor[3]. Iar acestea sunt violeta, trandafirul, crinul şi şofranul, care toate au același număr de silabe şi urmează unele altora cu bună

se numesc tot cu apelativul sfințeniei, însă e limpede că nu în sensul în care e vorba despre Dumnezeu, diferența constând în aceea că pentru Dumnezeu sfințenia ține de atributul ființei, iar la om ține de împărtăşirea de har.

[3] Cele patru elemente: pământ, apă, aer, foc.

ἐφεξῆς ἀλλήλοις τὰ στοιχεῖα τῇ θέσει. Καὶ τὸ μὲν ἴον ἀναλογεῖ τῇ γῇ· ψυχρόν τε γάρ ἐστιν ἱκανῶς καὶ βραχυτάτης ἰκμάδος ἢ τυχὸν οὐδ' ἡστινοσοῦν μέτοχον· τὸ δὲ ῥόδον τῷ ὕδατι ψυχρότητός τε καὶ ὑγρότητος εὐμοιροῦν ἀφθόνου τὸ πᾶν, ὡς ὅλον σχεδὸν εἰς εὐῶδες ὕδωρ ἑψηθὲν μεταρρεῖν· τὸ δὲ κρίνον μιμεῖται τὸ διαφανὲς τοῦ ἀέρος, ὑψοῦ τε προτείνει τὴν κάλυκα καὶ οἷον ἐπείγεται πρὸς τὸ συγγενὲς ὑγρότητός τε καὶ αὐτὸ μετέχειν καὶ ψυχρότητος ἤδη μετρίας καὶ τῇ θέρμῃ συγκράτου· τοιοῦτος δέ που καὶ ὁ ἀήρ. Λοιπὸς δὲ ὁ κρόκος πυρὶ ἴκελος, εἶπεν ἂν ποιητὴς, ἰδεῖν τε αὐτὸν καὶ γεύσασθαι, καὶ δὴ καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχων ἐπιεικῶς θερμαίνουσαν τοὺς χρωμένους.

Οὕτω μὲν οὖν ἔχει τὰ τῆς αὐτῶν ποιότητος καὶ πρὸς τὰ ἁπλᾶ τῶν στοιχείων ἀναλογίας. Ἡ δὲ μεγάλη καὶ παναρκὴς πρόνοια καὶ μέχρι τῶν εὐτελεστάτων ἐκτείνουσα τὸ φιλότιμον οὕτω δή τοι τὰ ἄνθη ταῦτα ἐκόσμησε καὶ τοῖς τῶν χρωμάτων ἀρίστοις καὶ ἐπαγωγοτάτοις τῇ ὄψει κατεφαίδρυνεν, ὡς μηδὲ τὴν Σολομῶντος ἅπασαν δόξαν οἷόν τ' εἶναι τούτοις παραβαλεῖν. Αὐτίκα τὸ ἴον πορφυροῦν ἔχει τὸ χρῶμα καὶ κατὰ τοῦτό πως τῇ γῇ ἐοικός· τὸ δὲ ῥόδον λευκόν τε καὶ ἐρυθρὸν καὶ τὸ κρίνον λευκὸν ὁμοίως. ὕδατι δέ που καὶ ἀέρι τὸ λευκὸν καὶ διαφανὲς οἰκεῖον· τῷ κρόκῳ δὲ αὖθις τὸ κιρρὸν καὶ πυρρὸν ἐμπέφυκε χρῶμα, καὶ τοῦτο δὲ πυρὸς ἴδιον. Τέτταρα ταῦτα χρώματα πάλιν τοῖς τῶν ἀνθέων ἀρίστοις ἐνυπάρχοντα τέτρασι. Καὶ μὴν καὶ αὐτὰ τὰ γράμματα, δι' ὧν συνέστηκεν ἕκαστον, τὴν πρὸς ἕκαστον τῶν στοιχείων κοινωνίαν ἐμφαίνει. Τὸ μὲν γὰρ ἴον ὀλίγοις συνέστηκε γράμμασι, βραχυτάτη δέ που καὶ ἡ γῆ τῷ μεγέθει

[4] Literal: care e amestecată cu căldură.

[5] După cât se pare, colorantul numit în antichitate „purpură", extras dintr-o moluscă marină, se apropia ca nuanță de violetul închis.

rânduială, urmând succesiunea anotimpurilor precum urmează stihiile una alteia prin poziționarea lor. Violeta corespunde pământului. Căci este şi îndeajuns de rece şi se împărtăşeşte de foarte puțină umezeală, sau chiar deloc. Trandafirul corespunde apei şi întru totul are parte de răceală şi umezeală din belşug, ca unul care fiert se preface aproape în întregime în apă bine mirositoare. Crinul imită transparența aerului şi îşi înalță cupa florii ca şi cum este împins către aerul înrudit cu el. El are parte cu măsură şi de umezeală, şi de răceală, dar şi de căldură[4]. Cam la fel este şi aerul. Şi, în sfârşit, şofranul, ar spune un poet, e asemănător focului şi la vedere, şi la gust, şi are o lucrare care încălzeşte cu măsură pe cei ce îl folosesc.

Aşa stau lucrurile în ce priveşte calitatea lor şi analogia cu stihiile cele simple. Dar marea şi întrutot îndestulătoarea purtare de grijă a lui Dumnezeu, întinzându-şi nobila dărnicie până la cele mai neînsemnate lucruri, a împodobit astfel aceste flori şi le-a strălucit la înfățişare cu cele mai alese şi mai ademenitoare dintre culori, încât nu se poate asemui cu ele nici toată slava lui Solomon. Violeta are culoarea purpurie[5], şi prin aceasta este oarecum asemănătoare pământului. Trandafirul este şi alb şi roşu, şi crinul de asemenea alb. Iar albul şi transparența sunt proprii apei şi aerului. Şofranul are culoarea galben aprins, şi aceasta e proprie focului. Aceste patru culori le au cele mai alese patru flori. Dar şi literele din care sunt alcătuite fiecare din denumirile lor arată părtăşia cu fiecare dintre stihii. Căci violeta are numele alcătuit din puține litere[6], iar pământul este cel mai mic

[6] Se înțelege, în limba greacă ἴον.

πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν στοιχείων, τὸ ῥόδον δὲ ἔτι πλείοσι· πλεῖον γὰρ καὶ τὸ ὕδωρ καὶ περὶ τὴν γῆν κεχυμένον· καὶ πρός γε ἔτι τὰ λοιπὰ πλείοσι· πλείω γὰρ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν στοιχείων ἐν τῷ παντὶ πέφυκεν.

Ἀλλὰ καὶ τὴν ὀρθότητα τῶν ὀνομάτων εἴ τις ἐθέλει σκοπεῖν, εὑρήσει τὸ μὲν ἴον ἐκ τοῦ ἰέναι γινόμενον· προτρέχει τε γὰρ τῶν ἄλλων ἁπάντων καὶ λεπτοτάτην ἐκ τῆς βοτάνης ἀνίησι κάλυκα καὶ τὸ ἰῶτα μιμουμένην αὐτόχρημα· τὸ δὲ ῥόδον ἐκ τοῦ ῥεῖν τὸ εὐῶδες ἢ ἐν τῷ ῥεῖν εὐωδεῖν· τὸ κρίνον δὲ ἐκ τοῦ κρίνειν ἢ διακρίνειν τὴν ὄψιν διὰ λευκότητα· τοιοῦτον γάρ που τὸ ἀκράτως λευκόν· τὸν δὲ κρόκον ἴσως ἐκ τοῦ κιρροῦ χρώματος.

Καὶ δὴ καὶ τὴν ποιότητα τῶν ὀδμῶν ἡ τῶν γραμμάτων μιμεῖται σύνθεσις. Λεπτοτάτην μὲν γὰρ τὸ ἴον ὀδμὴν ἀποπέμπει· διὸ καὶ τοιούτοις συντέθειται γράμμασι· παχυτέραν δέ πως καὶ διαρκεστέραν τὸ ῥόδον καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ κρίνον, παχυτάτην δὲ ἤδη καὶ δριμυτάτην ὁ κρόκος. Ὅθεν καὶ τοῖς γράμμασιν ἀναλόγως προϊόντα τραχύνεται.

Πάντα μὲν οὖν ταῦτα τὸ ἐν ἡμῖν ζωτικὸν ῥιπίζει καὶ ἀναθάλπει, προσβάλλοντα μὲν ἡδέως τῇ ὄψει τὰς τῶν χρωμάτων μαρμαρυγάς, διὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς μυκτῆρσι φλεβίων ἐπὶ τὴν καρδίαν τὴν ὀδμὴν καθιέντα. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα ψυχρᾶς καὶ εὐκράτου μετειληχότα φύσεως ἔαρί τε καὶ θέρει, ταῖς τῶν ὡρῶν θερμοτάταις, οἷον ἀντίπαλα παρὰ τῆς μεγαλουργοῦ προνοίας ἀφώρισται· κρόκῳ δὲ ἄρα, τὸ ἔμπαλιν ὄντι θερμῆς φύσεως, ὁ τοῦ φθινοπώρου καιρὸς καὶ μικρὸν πρὸ χειμῶνος τὴν βλάστην παρέχει. Διὰ τοῦτο καὶ [οὐ] ψύχεται μόνος τῶν ἄλλων ἀνθέων καὶ πρὸς τὸν χειμῶνα διαρκεῖ καὶ ταῖς τροφαῖς παραμίγνυται καὶ ὅλως ἐστὶ πολυαρκὴς

[7] Expresia „echilibrat alcătuită" se referă la faptul că au şi căldură, şi umezeală, şi răceală, cum sunt, de pildă, crinul şi trandafirul.

în mărime în raport cu restul stihiilor. Trandafirul are mai multe, căci mai multă este apa şi e vărsată în jurul pământului. Şi mai multe litere au încă şi celelalte, căci mai multe sunt şi restul stihiilor în univers.

Însă şi la dreptul temei al numirii lor dacă vrea cineva să privească, va afla violeta că vine de la „a ieşi". Căci ea răsare mai înainte de toate celelalte şi înalţă din iarbă cea mai delicată floare şi care imită cu adevărat litera iota. Iar numele trandafirului vine de la „a revărsa bun miros" sau de la „a bine mirosi prin revărsare". Iar numele crinului, din pricina culorii albe a acestuia, vine de la „a judeca" sau „a deosebi la înfăţişare". Căci de acest fel este albul curat. Iar al şofranului, de bună seamă, de la culoarea galben.

Iar compoziţia literelor urmează calităţii mirosurilor. Căci violeta răspândeşte mirosul cel mai delicat. De aceea şi este numele ei compus din astfel de litere. Iar trandafirul are un miros mai dens şi mai persistent; încă mai mult crinul; iar şofranul, cel mai puternic şi mai pătrunzător. De aceea şi emană un miros mai puternic, pe măsura literelor din numele său.

Aşadar, toate acestea adie şi încălzesc partea vitală din noi, oferind în chip plăcut privirii strălucirea culorilor şi coborând mirosul la inimă prin vinişoarele din nări. Însă unele, care au firea rece şi echilibrat alcătuită[7], au fost rânduite de către marea purtare de grijă a lui Dumnezeu să fie remedii contrare primăverii şi verii, cele mai calde dintre anotimpuri. Dar şofranul, fiind prin fire cald, odrăsleşte în vremea toamnei şi puţin înaintea iernii. De aceea numai el singur dintre celelalte flori nu îngheaţă, şi rezistă iarna, şi se amestecă în mâncăruri şi este foarte potrivit şi foarte bun la multe,

καὶ πολύχρηστος, ὄψει τε καὶ ὀσφρήσει καὶ γεύσει τὴν ἡδονὴν ὁμοῦ καὶ ὠφέλειαν παρεχόμενος.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ φυσικὸς λόγος ὑπαγορεύει· προσθεῖναι δέ τι καὶ ἠθικώτερον· οὐδὲ τὴν πρὸς τὰς ἀρετὰς ὁμοίωσιν τούτων ἕκαστον διαφεύγει. Τὸ μὲν γὰρ ἴον ἔοικε τῇ ἀνδρείᾳ, πρῶτόν τε τῶν ἄλλων προϊὸν ἐκ τῆς γῆς, ὡς ἔχει καὶ τοῦ ὀνόματος, καὶ τῶν τοῦ χειμῶνος λειψάνων καταφρονοῦν, ἤδη προϊόντος τοῦ ἔαρος. Τοιαύτη καὶ ἡ ἀνδρεία, μεσότης οὖσα περὶ θάρρη καὶ φόβους. Τὸ ῥόδον δέ γε τῇ σωφροσύνῃ· τὴν γὰρ ἄκανθαν ἔχει παρεζευγμένην καὶ τῆς ἡδονῆς τὴν ἀμετρίαν κολάζουσαν· τοῦτο δέ που σωφροσύνης ἴδιον. Τὸ κρίνον δὲ τῇ δικαιοσύνῃ, κριτικόν τε ὑπάρχον ἐκ τοῦ ὀνόματος καὶ δὴ καὶ πολλοῖς ὁμοῦ πόρρωθεν ἰσομετρίᾳ τινὶ τὴν εὐωδίαν ἐκπέμπον. Λοιπὸς δὲ ὁ κρόκος μιμεῖται τὴν φρόνησιν, δριμύττων τε ἱκανῶς τοὺς χρωμένους καὶ πολύχρηστος ὢν ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς τροφαῖς, ὡς ἡ φρόνησις ἐν ταῖς πράξεσι πάσαις, καὶ δὴ καὶ ταῖς ἀπὸ τοῦ χειμῶνος ἀντίπαλος ψύξεσιν, ὡς ἐκείνη ταῖς ἐκ τῶν περιστάσεων προσβολαῖς.

Καὶ μὴν καὶ τὰ χρώματα τῶν ἀνθέων οἰκεῖα ταῖς ἀρεταῖς, τῇ μὲν ἀνδρείᾳ τὸ πορφυροῦν τοῦ ἴου· σκυθρωποτέραν γάρ πως ἐμφαίνει κατάστασιν· τῇ σωφροσύνῃ δέ γε τὸ ἐρυθρὸν τοῦ ῥόδου· καὶ γὰρ αἰδοῦς τὸ ἐρυθρὸν ἴδιόν ἐστι, τὸ χρῶμα τῆς σωφροσύνης· δικαιοσύνῃ δὲ ἄρα προσήκει τὸ τοῦ κρίνου λευκόν, ὅπερ ἐστὶ διακριτικὸν ὄψεως καὶ τῶν ἀγνοουμένων τέως δηλωτικόν· τὸ δὲ τοῦ κρόκου κιρρὸν οὐκ ἀλλότριον τῆς φρονήσεως, εἴ γε μόνον τῶν ἄλλων τὴν ἀπ' αὐτοῦ βαφὴν παρέχει δευσοποιόν, ὡς ἡ φρόνησις ἁπάσαις πράξεσι τὸ διαπρεπές. Καὶ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον.

[8] Σωφροσύνη este un termen foarte profund, el desemnând integritatatea psiho-somatică, aşa cum reiese şi din etimologia lui „Σώας τὰς φρένας".

oferind plăcere şi folos în acelaşi timp şi prin înfăţişare, şi prin miros, şi prin gust.

Şi acestea le sugerează raţiunea firească. Dar trebuie adăugat şi ceva mai moral, căci fiecare dintre aceste flori nu e străină de asemănarea cu virtuţile. Bunăoară, violeta se aseamănă bărbăţiei şi iese mai întâi decât celelalte din pământ, precum se vede şi din nume, şi dispreţuieşte ceea ce a mai rămas din iarnă când apare deja primăvara. Asemenea este şi bărbăţia, fiind la mijloc între curaj şi frică. Iar trandafirul se aseamănă întregii-înţelepciuni[8]. Căci are cu sine spinul care pedepseşte lipsa de măsură a plăcerii. Aceasta este şi caracteristica întregii înţelepciuni. Crinul se aseamănă dreptăţii, având din nume puterea de a discerne[9] şi trimiţând de departe celor mulţi, cu o anumită echitate, buna lui mireasmă. Şi, în sfârşit, şofranul imită înţelepciunea, provocând destulă amăreală celor ce-l folosesc şi fiind de mult folos în aproape toate mâncărurile, precum este înţelepciunea în toate faptele; şi este luptător împotriva frigurilor iernii, la fel ca înţelepciunea împotriva atacurilor împrejurărilor vieţii.

Dar şi culorile florilor sunt proprii virtuţilor. Bărbăţiei i se potriveşte purpuriul violetei, căci indică o stare oarecum mai sobră. Întregii înţelepciuni i se potriveşte roşul trandafirului, căci roşul este propriu sfielii. El este culoarea întregii înţelepciuni. Dreptăţii i se potriveşte albul crinului, care arată puterea de deosebire a vederii şi puterea care limpezeşte cele necunoscute până atunci. Iar galbenul şofranului nu este străin de înţelepciune, căci el singur dintre celelalte dă o culoare rezistentă, precum înţelepciunea dă tuturor faptelor excelenţa sa. Iată, deci, cum stau lucrurile.

[9] Sfântul crede că κρίνον vine de la κρίνω: a cerne, a judeca ceva.

Πόθεν δὲ ἄρα τοῖς ἄνθεσι τούτοις ἡ τοσαύτη καλλονὴ τῶν χρωμάτων, ὡς μηδεμίαν εἶναι τούτων ὑπερβολήν, καὶ ἡ τῶν ὀδμῶν διάφορος ἰδιότης; Ἀριστοτέλης μὲν αἰτιάσθω πέψιν τινὰ τοῦ ὑγροῦ σύμμετρον καὶ περὶ χυλοῦ καὶ ἰκμάδος στενολεσχείτω· ἐγὼ δὲ τούτων ἁπάντων ὁμοῦ τὴν αἰτίαν ἐν ὀλίγοις συλλαβὼν ἀποδώσω. Βουλόμενος γὰρ ἡμῖν ὁ θεὸς ἐνθεῖναι τὴν πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀλλοτρίωσιν καὶ διατάξαι τούτων καταφρονεῖν, τὰς μὲν διὰ τῶν παχυτέρων αἰσθήσεων, ἁφῆς τέ φημι καὶ γεύσεως, κοινάς που καὶ τοῖς ἀλόγοις προὔθηκε, μᾶλλον δὲ ταύταις σχεδὸν προσήλωσεν ἅπασαν αὐτῶν τὴν ζωὴν, ἵν', ὅταν βουλώμεθα ταύταις ταῖς ἡδοναῖς ἥδεσθαι, ἐννοῶμεν τίσι γινόμεθα παραπλήσιοι, καθά φησιν ὁ Προφήτης· «Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς», τὰς δὲ δι' ὁράσεως καὶ ἀκοῆς καὶ ὀσφρήσεως, αἳ καὶ μᾶλλον ἀνθρώπου δοκοῦσιν ἴδιαι, φέρων ἀνέθηκεν ἄνθεσιν εὐμαράντοις καὶ ὀρνίθων φωναῖς, ἀμίμητον μὲν ἁπάσῃ τέχνῃ τὸ τερπνὸν ἔχουσι, θᾶττον δὲ λόγου παριοῦσι καὶ φθίνουσιν, ἵνα, τὸ ἐν τούτοις ἄστατον καὶ ὠκύμορον ἐννοήσαντες, τὴν ἀληθῆ καὶ μόνιμον ἡδονὴν ζητῶμεν, τὴν μακαρίαν, τὴν διηνεκῆ, τὴν ἀνώλεθρον, ᾗ ἐνταῦθα μὲν ἥδεται ψυχὴ, θείοις λόγοις τρεφομένη καὶ θεωρήμασι καὶ κατατρυφῶσα τοῦ Κυρίου διὰ παντὸς καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι χαίρουσα, μετὰ δὲ τὴν παροῦσαν ζωὴν ἐπιτυχοῦσα τῶν ποθουμένων εἰς αἰῶνας ἀγάλλεται· «Φωνὴ» γάρ φησιν «ἀγαλλιάσεως καὶ σωτηρίας ἐν σκηναῖς δικαίων». Καὶ εἰ τὰ ὁρώμενα τοιαῦτα, ποταπὰ τὰ ἀόρατα; Καὶ εἰ τοῖς ἀφαυροτάτοις ἄνθεσιν ὁ τεχνίτης Λόγος τοσαύτην εὐπρέπειαν ἐχαρίσατο, πόσην ἂν παραθείη δόξαν ψυχῇ λογικῇ

[10] Aristotel, *Meteorologica*, 14, 380b: „Digestia se face prin încălzirea sucurilor".

Aşadar, de unde au atâta frumuseţe a culorilor aceste flori, încât nimic nu este mai presus de acestea, şi de unde însuşirea diferită a miresmelor? Aristotel n-are decât să pună ca pricină o oarecare coacere măsurată a umezelii şi să vorbească lucruri subţiri despre digestie şi despre sucuri[10]. Dar eu, restrângându-mă la puţine cuvinte, voi expune cauza tuturor acestora. Deci, vrând Dumnezeu să pună întru noi înstrăinarea de plăceri şi să ne rânduiască a le dispreţui pe acestea, a plănuit ca plăcerile cele prin simţurile mai grosiere, adică prin pipăit şi gust, să fie comune şi necuvântătoarelor, ba mai degrabă a ţintuit aproape toată viaţa lor de acestea, ca, dacă vrem să ne îndulcim de aceste plăceri, să cugetăm cui devenim apropiaţi, după cum zice proorocul: „Omul în cinste fiind, n-a priceput, alăturatu-s-a dobitoacelor celor fără de minte şi s-a asemănat lor" (Ps. 48, 13). Iar plăcerile prin vedere şi auz şi miros, care şi par mai proprii omului, le-a dat florilor, care se veştejesc repede, şi glasurilor de păsări, a căror desfătare nu poate fi imitată de nici o artă, dar care trec şi se sfârşesc într-o clipită, pentru ca, înţelegând nestatornicia şi grabnica veştejire ce se află în acestea, să căutăm plăcerea cea adevărată şi dăinuitoare, cea fericită, cea nesfârşită, cea nepieritoare, prin care se îndulceşte sufletul aici, hrănindu-se cu cuvintele şi contemplaţiile dumnezeieşti, şi desfătându-se necontenit de Domnul, şi bucurându-se de nădejdea celor viitoare, iar după viaţa aceasta se veseleşte, având parte de cele dorite în veci. Căci zice: „Glas de veselie şi de mântuire în corturile dreptilor" (Ps. 117, 15). Şi dacă cele văzute sunt astfel, cum sunt cele nevăzute? Şi dacă celor mai plăpânde flori Cuvântul Meşter le-a dăruit atâta podoabă, câtă slavă ar da sufletului cuvântător

καὶ κατ' εἰκόνα γεγενημένη τοῦ κτίσαντος, ὅταν τὸ θεοειδὲς κάλλος ἢ φυλάξῃ κηλίδων ἄμικτον ἢ ῥυπωθὲν διὰ κακίας ἀνακαθάρῃ διὰ σπουδῆς; Ταύτην καὶ αὐτὸς, ὦ βασιλέων ἄριστε, κόσμει καὶ διαφερόντως ἐκλάμπρυνε, τὰ μὲν ὁρώμενα καλὰ παρατρέχων ἢ μετρίως αὐτῶν ἁπτόμενος, ἐπὶ δὲ τὰ ἔνδον ἅπασαν τὴν σπουδὴν ἐπιτείνων, ἵνα καὶ τῆς οὐρανίου βασιλείας μετὰ τῆς παρούσης ἀξιωθῇς, ἧς οὐδὲν τῶν ἁπάντων μεῖζον οὐδὲ λαμπρότερον.

şi făcut după chipul Ziditorului dacă şi-ar păzi frumusețea cu chip dumnezeiesc neamestecată cu pete, sau dacă, fiind murdărită prin răutate, ar curăți-o iarăşi prin sârguință? Pe acesta şi tu, o preabunule împărate, împodobeşte-l şi luminează-l îndeosebi, trecând pe lângă frumusețile cele văzute - sau atingându-te de ele cu măsură -, dar tinzându-ți toată sârguința spre cele dinlăuntru, ca să te învredniceşti împreună cu împărăția de aici şi de cea a cerurilor, decât care nimic din toate nu este mai mare, nici mai strălucit.

καὶ κατ' εἰκόνα γεγενημένη τοῦ κτίσαντος, ὅταν τὸ θεοειδὲς κάλλος ἢ φυλάξῃ κηλίδων ἄμικτον ἢ ῥυπωθὲν διὰ κακίας ἀνακαθάρῃ διὰ σπουδῆς; Ταύτην καὶ αὐτὸς, ὦ βασιλέων ἄριστε, κόσμει καὶ διαφερόντως ἐκλάμπρυνε, τὰ μὲν ὁρώμενα καλὰ παρατρέχων ἢ μετρίως αὐτῶν ἁπτόμενος, ἐπὶ δὲ τὰ ἔνδον ἅπασαν τὴν σπουδὴν ἐπιτείνων, ἵνα καὶ τῆς οὐρανίου βασιλείας μετὰ τῆς παρούσης ἀξιωθῇς, ἧς οὐδὲν τῶν ἁπάντων μεῖζον οὐδὲ λαμπρότερον.

şi făcut după chipul Ziditorului dacă şi-ar păzi frumusețea cu chip dumnezeiesc neamestecată cu pete, sau dacă, fiind murdărită prin răutate, ar curăți-o iarăşi prin sârguință? Pe acesta şi tu, o preabunule împărate, împodobeşte-l şi luminează-l îndeosebi, trecând pe lângă frumusețile cele văzute - sau atingându-te de ele cu măsură -, dar tinzându-ți toată sârguința spre cele dinlăuntru, ca să te învredniceşti împreună cu împărăția de aici şi de cea a cerurilor, decât care nimic din toate nu este mai mare, nici mai strălucit.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ ὁμιλία ἐπὶ τῇ κοιμήσει τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μακαρίου τοῦ Κορωνᾶ.

Ὁδῷ τινι ἔοικεν ἡ πρόσκαιρος αὕτη ζωή, πολλοὺς τοὺς ὁδοιπόρους ἐχούσῃ. Διαπορεύονται δὲ αὐτὴν οὐχ ὁμοίως ἅπαντες οὐδὲ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ᾽ οἱ μὲν εἰδότες τε καὶ παρακολουθοῦντες, ὅτι ἐστὶν ὁδὸς καὶ πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς βλέποντες καὶ τὰ μεταξὺ παρορῶντες· τοιοῦτοι γὰρ οἱ ὁδεύοντες οὔτ᾽ ἂν δυνηθεῖεν, οὔτ᾽ ἂν δυνηθέντες ἀνάσχοιντο τὸν ἀεὶ χρόνον ὁδεύειν, εἰ μὴ τὸ τέρμα τοῦ δρόμου πρὸ ὀφταλμῶν ἔχοειν. οἱ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρῶπων ὁδεύουσι μὲν καὶ αὐτοὶ ἐξ ἀνάγκης – οὐ γάρ ἐστι τὸν ἅπαξ διὰ γεννέσεως εἰς ταύτην τὴν ὁδὸν παρελθόντα μὴ οὐχὶ φέρεσθαι κατὰ τὸ διηνεκές, ἔστ᾽ἂν εἰς τὸ τέλος ἀφίκηται -, ἐπιλαθόμενοι δὲ ὥσπερ, ὅτι ὁδεύουσι καὶ δεῖ δήπου διανύσαι τὸν δρόμον, ἕτερά τινα πρὸ τοῦ τέλους σκοπούσι καὶ τῇ ὁδῷ παραμένειν ἐθέλουσι, πρᾶγμα ἀδυνατῶτατόν τε καὶ ἀπρεπέστατον ἐννοούντες. οὐ γὰρ ἂν ὁ Θεὸς τοιοῦτον ἡμῶν τὸν βίον ἐποίησε, ῥέοντα διηνεκῶς καὶ μεταβαλλόμενον, εἰ παραμένειν ἡμᾶς αὐτῷ καὶ προσηλῶσθαι δεῖν ἔκρινε. ἀλλὰ τὰ μεταξὺ τῆς ὁδοῦ τερπνὰ πεποιημένα παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸ μὴ ἀποκάμνην ἡμᾶς μηδὲ προαπαγορεύειν τοῦ τέλους, τέλος αὐτοὶ τίθενται καὶ προσίσχονται τούτοις ἐγκεκυφότες καὶ οὐδαμῇ

Omilia Fericitului Marcu Evghenicul, Arhiepiscopul Efesului, la adormirea cuviosului părintelui nostru Macarie Koronas[1]

Viața aceasta trecătoare se aseamănă cu un drum care are mulți călători. Dar nu toți călătoresc pe el deopotrivă, nici în acelaşi fel, ci unii îl şi urmează îndeaproape, şi ştiu că este drum, şi privesc la capătul lui, şi trec cu vederea cele de pe drum. Căci cei ce călătoresc în acest chip nici nu ar putea, nici, dacă ar putea, nu ar suferi a călători pururea dacă n-ar avea capătul drumului înaintea ochilor. Dar cei mai mulți dintre oameni călătoresc de nevoie – căci nu e cu putință ca cel ce a pornit o dată pe acest drum, prin naştere, să nu fie purtat necontenit şi să ajungă la capăt – însă ca şi cum uită că umblă pe cale şi că trebuie negreşit să sfârşească drumul, şi îşi pun alt scop înainte de capăt, şi vor să rămână pe drum, cugetând un lucru întru totul cu neputință şi foarte necuvenit. Căci nu ar fi făcut Dumnezeu astfel viața noastră – să curgă şi să se schimbe neîncetat – de ar fi judecat că trebuie ca noi să rămânem în ea şi să ne pironim de ea; ci cele desfătătoare de pe drum, făcute de Dumnezeu pentru ca noi să nu obosim, nici să nu renunțăm înainte de capăt, ei şi le iau drept capăt şi le dau atenție, plecându-se spre acestea, şi, fiind legați de

[1] Editată de Sideras, *Unedierte Byzantinische Grabreden*, p. 337-347.

προαφίστασθαι θέλουσιν, ἕως ἂν ἄκοντες ἀπενεχθῶσιν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἐνδεδεμένοι καθάπερ βοσκήματα. Ἀλλ᾽ οἱ τὴν οὐράνιον φιλοσοφίαν ἑλόμενοι καὶ τὸν χρηστὸν τοῦ Χριστοῦ ζυγὸν ἐφ᾽ἑαυτῶν ἄραι προθυμηθέντες, ἐκεῖνο πρότερον ἐπὶ νοῦν λαβόντες, ὅτι τὸ τῆς ὁδοῦ τέλος, ὥσπερ καὶ τὴν ἀρχὴν εἰσῆλθον, γυμνοὶ διελεύσονται, περιέδυσαν μὲν ἑαυτοὺς ἑκόντες, ἃ πρὸς ταὴν ὁδὸν κωλύει καὶ πρὸς τὸ τέλος ἐστὶν ἄχρηστα, κοῦφοι δὲ οὕτω καὶ εὔζωνει γεγονότες, ἄραντες ἤδη λοιπὸν τὴν ὁδὸν μάλα γενναίως καὶ θᾶτερον αὐτῆς τῶν ἄκρων τῷ οὐρανῷ προσερείσαντες, οὐκέτι ταύτην ὁδόν, ἀλλὰ κλίμακα σαφῶς ἀπεργάζονται καὶ οὕτως ἀναβαίνειν ἐπιχειροῦσιν, ἀρξάμενοι κάτωθεν. Ταύτην τὴν κλίμακα προσδιετύπωσε μὲν, ὡς ἐν αἰνίγματι, διὰ θεοπέμπτων ὀνείρων ὁ θεσπέσιος Ἰακώβ. Καὶ τοὺς ἀγγέλους, ἔφη, τοῦ θεοῦ δι᾽ αὐτῆς ἀνιόντας καὶ κατιόντας καὶ τὸν Κύριον ἐπ᾽ αὐτῆς ἐστηριγμένον ἰδεῖν, ἐμοὶ δοκεῖν, τοὺς μὲν συναιρομένους τοῖς ἀγωνιζομένοις καὶ πρὸς τὴν ἄνοδον ὑπαλείφοντας, τὸν δὲ αὐτὸν ὄντα τέλος καὶ βραβεῖον τὸν αὐτὸν καὶ ἀγωνοθέτην· ἔνθα δὴ γενομένους, λαμβάνειν τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον. ἐτεκτήνατο δὲ αὐτὴν εὖ μάλα καὶ διεκόσμησεν ὁ τῆς ἱερᾶς φιλοσοφίας καθηγεμὼν Ἰωάννης, ᾧ καὶ τὸ ἐπώνυμον ἐξ αὐτῆς ἐπίσημον προσεγένετο. Ταὐτης τῆς κλίμακος ὕλη μὲν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, οἱ κατὰ Θεὸν πόνοι, ἧλοι δὲ ἡ ὑπομονή· πᾶσα γὰρ ἀρετὴ διὰ πόνων καὶ ὑπομονῆς συνίσταται τε καὶ τελειοῦται. ταὐτης τῆς κλίμακος πρώτη μὲν βαθμὴς ἀποταγὴ τῶν οἰκείων ἁπάντων, ὡς ὁ θαυμάσιος αὐτῆς ἐδίδαξεν ἀρχιτέκτων, ἐσχάτη δὲ γε καὶ

[2] Imagine luată din întrecerile antice. Luptele le organiza un ἀγωνοθέτης („puitor de nevoințe" e tradus în limbajul vechi liturgic românesc). Luptătorii erau unși înainte de lupte cu ulei și intrau în arenă goi.

ele ca niște dobitoace, nu vor nicidecum să le lase până ce, fără ca ei să vrea, nevoia îi desprinde de ele.

Însă cei ce și-au ales filosofia cea cerească și se sârguiesc să ia asupra lor jugul cel bun al lui Hristos, acel lucru – capătul drumului – punându-l mai întâi în minte, vor străbate drumul goi, precum au și intrat la începutul lui, dezbrăcându-se de bunăvoie de cele care îi opresc de la drum și care sunt nefolositoare pentru capătul lui; și astfel, făcându-se ușori și gata de drum, purcezând de acum la drum cu multă vitejie și ținând la capătul celălalt, în cer, nu mai merg pe drumul acesta, ci de-a dreptul pe o scară și așa se apucă să urce, începând de jos. Această scară a preînchipuit-o prin visele trimise de Dumnezeu, ca într-o ghicitură, dumnezeiescul Iacov. Și a văzut pe îngerii lui Dumnezeu, zice, suindu-se și coborându-se pe ea și pe Domnul sprijinit pe ea (cf. Fac. 28, 12) – îngerii suind împreună cu cei ce se luptă și ungându-i pentru a se sui, iar Domnul Însuși fiind capăt, și premiu, și organizator al luptelor duhovnicești[2]. Ajungând acolo, primesc cununa dreptății. Și a făurit-o bine și a împodobit-o Ioan, călăuzitorul în sfințita filosofie, căruia i s-a și adăugat de la ea supranumele cel vestit[3].

Materia[4] acestei scări, pe cât înțeleg eu[5], sunt ostenelile cele după Dumnezeu, iar cuiele sunt răbdarea. Căci toată virtutea se și alcătuiește, se și desăvârșește prin osteneli și răbdare. Cea dintâi treaptă a acestei scări este lepădarea de toate ale noastre, după cum a învățat minunatul alcătuitor[6] al ei, iar cea din urmă și cea mai

[3] Se referă la Sf. Ioan Scărarul și la lucrarea sa „Scara".
[4] Materialul din care e făcută.
[5] Literal: după rațiunea mea.
[6] Literal: constructor, arhitect.

ἀνώτατη ἡ θεσπεσία ἀγάπη, κορυφαία ἀκρώτης τῶν ἀρετῶν οὖσα, καὶ ἐπ᾽ αὐτῆς ὁ Θεὸς ἐπεστήρικται, καὶ αὐτὸς ἀγάπη καὶ ὢν καὶ καλούμενος. ταύτης τῆς κλίμακος τὰς βαθμήδας ἐκ τῆς πρώτης διὰ τῶν μέσων κατὰ μικρὸν διελθόντες οἱ τῷ Θεῷ εὐηρεστικότες πατέρες ἡμῶν, ἐκεῖ γεγόνασι τελευταῖον, οὗ γενομένοις, πάσης πράξεως καὶ θεωρίας ὑπῆρξεν ἀνάπαυσις. Ἀλλὰ τὰ μὲν τῶν παλαιῶν ἐκείνων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν, ἡλίου τηλαυγέστερα ὄντα, ἡμῖν δὲ ὅμως ἐξ ἀκοῆς γνώριμα, τοῖς εἰδόσι τε καὶ διηγουμένοις παρήσομεν. προθῶμεν δὲ ὑμῖν, εἰ δοκεῖ, τὰ τοῦ νῦν ἐξ ἡμῶν ἀπελθόντος, ὧν ἐν πείρᾳ γεγόναμεν καὶ ἐφ᾽ οἷς συνεληλῦθαμεν σήμερον, ἵνα καὶ τὰ τῶν παλαιῶν ἐκείνων μὴ ἀπιστῆται καὶ τοῖς μεθ᾽ ἡμας ταύτα καταλειφθῇ πρὸς ὑπόμνησιν. ἴδωμεν τοιγαροῦν, ὅπως ἐκεῖνος τὴν τῶν ἀρετῶν ἀναβέβηκε κλίμακα καὶ κατὰ σκοπὸν διώκον πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως ἔφθασεν. ἴδωμεν τοὺς ἀγῶνας τοῦ μακαρίου τῷ ὄντι πατρὸς καὶ ὡς οὐδενὶ τῶν κωλυόντων ἐνέδωκεν, ἕως αὐτοῦ τοῦ ποθουμένου τετύχηκεν. Ἐκεῖνος βάσιν μὲν ὑπέθετο καὶ κρηπῖδα τοῦ κατὰ Θεὸν βίου τὴν τῶν κοσμικῶν ἁπάντων ἀποταγὴν καὶ τὴν πρὸς αὐτὰ ἀπροσπάθειαν· ἐπὶ δὲ ταύταις τὴν ξενιτίαν, οὐ λέγω τὴν τοπικήν, ἀλλὰ τὴν κυριωτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν, τὴν τοῦ θελήματος.τετάρτην δ᾽ἐπ᾽ αὐταῖς τὴν ὑπακοήν, ᾗ τοσοῦτον ἑαυτὸν ὑπέζευξε καὶ ἐξέδωκεν, ἀρίστου πάντων ἐπιτυχὼν προστάτου καὶ διδασκάλου, καὶ αὐτοῦ πρότερον τοὺς αὐτοὺς ἄθλους μεγαλοψύχως ἀνύσαντος, ὡς δοκεῖν ἀθέλητον πάντῃ γενέσθαι· καὶ ταῦτα

[7] Nimeni nu poate ajunge la dragoste dacă nu pleacă de la lepădarea de sine.

[8] Experiență.

[9] Literal: fundament.

înaltă este dragostea dumnezeiască, ea fiind vârful cel mai înalt al virtuților, şi pe ea Dumnezeu S-a sprijinit, şi El Însuşi şi este, şi Se numeşte dragoste. Treptele acestei scări – pornind de la cea dintâi şi continuând cu cele de mijloc –, străbătându-le încet-încet părinții noştri, care au bineplăcut lui Dumnezeu, au ajuns în cele din urmă acolo unde cei ce se află au odihnă de toată făptuirea şi contemplația[7].

Însă cele privitoare la acei fericiți bărbați de demult, care sunt mai strălucitoare ca soarele şi pe care noi le cunoaştem din auzite, le lăsăm celor ce le ştiu şi le pot povesti. Iar noi vă punem înainte, dacă vreți, faptele celui plecat acum dintre noi, pe care le ştim din cercare[8] şi pentru care ne-am adunat astăzi, încât şi lucrurile celor de demult să nu fie lepădate, şi acestea să fie lăsate spre pomenire celor de după noi. Să vedem, dar, cum a suit el scara virtuților şi, urmărind scopul, a ajuns la plata chemării celei de sus (Filip. 3, 13). Să vedem nevoințele cu adevărat fericitului părinte şi că nu a cedat la nimic din cele ce îl împiedicau până când s-a împărtăşit de Însuşi Cel dorit.

El a pus temelie şi început[9] al vieţuirii celei după Dumnezeu lepădarea de toate cele lumeşti şi lipsa de împătimire față de ele. La acestea a adăugat înstrăinarea, nu zic cea a locului, ci cea cu mult mai de căpetenie şi mai negreşelnică[10], anume cea a voinței[11]. A patra, a pus peste ele ascultarea, căreia atât de mult i s-a supus sub jug şi i s-a dăruit – având parte de cel mai bun dascăl şi călăuzitor dintre toți, care mai înainte a străbătut cu mărime de suflet el însuşi până la capăt luptele –, încât părea că este cu totul fără voință, cu toate că era

[10] Literal: mult mai importantă şi mai sigură.

[11] Tăierea voii.

τοσοῦτοις πλεονεκτήμασι φυσικοῖς τε καὶ τοὶς ἐκ προαιρέσεως ὄντα κατάκομον. οὕτω τὸ ἑαυτοῦ θέλημα τῷ πατρικῷ ὑποτάξας καὶ δι᾽ αὐτοῦ τα δεσποτικῷ καὶ θειῷ, ὅλως ἀνεκράθη τοῖς ἐκείνων θελήμασι καὶ ἓν ἔσχε σχεδὸν μετὰ του πατρὸς τε καὶ τοῦ Θεοῦ θέλημα. διὰ τοῦτο καὶ πιστεύεται παρ᾽ αὐτῶν ταὰ μεγάλα καὶ κοινωνὸς τῷ πατρὶ τε καὶ διδασκάλῳ τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς ἀντὶ μαθητοῦ γίνεται καὶ τῆς ἐκκλησίας προΐσταται, τῷ γήρᾳ λοιπὸν αὐτὸν βαρυνόμενον ὑπερεῖδων. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπιβαίνει ταῖς ὑψηλοτέραις τῶν ἀρετῶν, ἃς ἔδει καθ᾽ αὐτὸν κατορθώσαντα τέλειον εἶναι, μετάνοιάν τε μεμεριμνημένην ἀσκεῖ καὶ τὴν ἐπομένην αὐτῇ τοῦ θανάτου μνήμιν καὶ τὸ ἐπὶ ταὐταῖς χαροποιὸν πένθος. Μετὰ δὲ ταύτας ἐπὶ τὰς κοινωνικὰς καὶ κοινωφελεῖς μέτεισιν. ἄρ᾽ οὖν ἤρξατο μὲν ἐκ τοῦτων δὴ τῶν καθαρτικῶν ἀρετῶν, παρέλιπε δὲ αὐτὰς προϊών τε καὶ τῶν πολιτικῶν ἀψάμενος, ὅπερ οἱ πολλοὶ πάσχουσιν; οὔμενουν᾽ ἀλλὰ συνοδοιπόρους ἔσχε διὰ βίου παντὸς, οὐδαμοῦ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φιλότιμον ἐν τοῖς ματαίοις ἐάσας ἀσχοληθῆναι. πάντων δὲ ἑαυτὸν ὑπεράνω στήσας καὶ τῆς ογδόης βαθμίδος τὼν ἀρετῶν ἀρξάμενος, ἀοργησίαν τε καὶ πραότητα κατορθοῖ καὶ τὴν ἑπομένην αὐταῖς ἀμνησικακίαν τοῖς ἁμαρτάνουσι᾽ καὶ ταὐτ᾽ ἐν ἀρχῇ τηλικαύτῃ καὶ πράγμασιν, ἃ καὶ τὸ μετρίως θυμοῦσθαι πολλῶν ἐπαίνων παρείχετο ἄξιον.

[12] Literal: avantaje, privilegii. Macarie era poate un om de vază în lumea bizantină de atunci.

[13] Instituirea unui preot sau duhovnic este şi un act omenesc şi dumnezeiesc.

[14] Este vorba de nevoinţa ce ţine de viaţa lăuntrică personală în complementaritate cu cea care ţine de viaţa comunitară. Vezi şi nota următoare.

[15] Abia după dobândirea plânsului lăuntric poate omul să se ocupe fără vătămare de folosul altora.

[16] Literal: lăsându-le deoparte.

împodobit din belşug prin atâtea înzestrări[12] şi din fire, şi din libera alegere. Aşa supunându-şi voinţa celei a părintelui duhovnicesc şi, prin aceasta, voinţei stăpâneşti şi dumnezeieşti, cu totul s-a unit cu voinţa lor şi avea aproape o singură voinţă şi cu părintele duhovnicesc şi cu Dumnezeu. De aceea i s-au şi încredinţat de către ei cele mari[13], şi în loc de ucenic s-a făcut părtaş cârmuirii duhovniceşti împreună cu părintele şi dascălul său, şi a fost pus în fruntea bisericii, fiindu-i de atunci sprijin părintelui său îngreuiat de bătrâneţe.

Şi întâi a urcat la cele mai înalte virtuţi, pe care trebuia să le isprăvească îndesine[14] ca să fie desăvârşit – s-a nevoit în pocăinţa cu grijă, şi în pomenirea morţii, care urmează acesteia, şi în plânsul cel făcător de bucurie care se adaugă la acestea, după care a trecut la treburile cetăţeneşti şi de folos obştesc[15]. Prin urmare, a început de la aceste virtuţi curăţitoare şi, depăşindu-le[16], a înaintat şi s-a atins de treburile cetăţeneşti. Oare se întâmplă aceasta cu cei mai mulţi? Nicidecum. Însă le-a avut tovarăşe[17] de drum în toată viaţa, nicidecum îngăduind să-şi tulbure prin deşertăciuni noblețea şi cinstea sufletului. Şi făcându-se mai presus de toate şi începând de la a opta treaptă a virtuţilor, a împlinit nemânierea şi blândeţea şi nepomenirea de rău a celor păcătoşi, care urmează lor[18]. Şi acestea [le-a făcut] fiind în asemenea stăpânie[19] şi lucruri lumeşti, unde şi numai a te mânia cu măsură este un lucru vrednic de multe laude.

[17] Se referă la virtuţile amintite.

[18] Care urmează nemânierii şi blândeţii. Un astfel de om nu mai condamnă răutatea în păcătos, ci plânge pentru el. A câştigat astfel de virtuţi în mijlocul oamenilor, învăţând să le rabde neputinţele şi să nu-i judece.

[19] E vorba de funcţia de conducere pe care o ocupa.

Ἀλλὰ τὰς παραφυομένας ἀεὶ κηλῖδας τοῖς ἐν τοῖς πράγμασιν, καταλαλιάν τε καὶ πολυλογίαν καὶ ψεῦδος, ἔστιν ὅστις διέφυγε τούτου μᾶλλον, ᾧ γε ποταμηδὸν μὲν προήει τῆς γλώττης τὰ ῥήματα ἢ «νιφάδεσσιν ἐοικότα», κατὰ τὸν ποητήν, «χειμερίῃσι», πάντα δὲ ὁμοίως εἰς τὴν τῶν ἀκουόντων ὠφέλειαν, οὐδαμοῦ τινος ἄλλου μεταξὺ παρεμπίπτοντος; τι ἔτι; τρεῖς μετὰ τοὺς ειρημένους βαθμοὺς ὑπερέβη πάλιν πρὸς ἑαυτὸν συστραφείς, ἀκηδίαν μὲν ἐργασίᾳ ἀόκνῳ νικήσας, ἐγγαστρίους δὲ ἡδονὰς καὶ ὑπογαστρίους ἐγκρατείᾳ συντόνῳ καὶ ἀγρυπνίᾳ καὶ πόνοις ἄλλοις καταπαλαίσας, ὅλος ἁγνείας σκεῦος γεγένητό τε καὶ ἐνομίζετο καὶ πνευματικὸς ἀνὴρ ἀπηρτίσθη, μηκέτι τοῦ χείρονος ἐν αὐτῷ κατεξανισταμένου τοῦ κρείττονος. Ἕτεραι βαθμίδες ἐπ᾽ αὐταῖς ἀφιλαργυρία τε καὶ ἀκτημοσύνη τῷ δὲ τί ποτε ἦν ἐν τοσούτῳ πλούτῳ πλὴν τῶν ἀναγκαίων περιβλημάτων; οὐχ «ἑτέροις ἐπλούτει, μηδὲν παρ᾽ ἑαυτῷ θησαυρίζων; οὐκ ἀμφοτέραις ἐξῆντλει τοῖς δεομένοις; τις ἀπελήλυθε παρ᾽ αὐτοῦ κεναῖς χερσὶ καὶ ἐλπίσι; τίς οὐ παρηγορεῖτο καὶ τὸ πονεῖν ἀπετίθετο, τοῖς ἀγαθοῖς λόγοις ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προϊοῦσιν; ἡ θύρα αὐτοῦ ἠνοικτο, κατὰ τὸν Ἰώβ, καὶ πολλῷ πρότερον ἡ προαίρεσις παντὶ δεομένῳ. αὐτὸς ἔκλαυσε, κατ᾽ αὐτὸν εἰπεῖν, «ἐπὶ παντὶ ἀδυνάτῳ», ἐστέναξε δὲ «ἰδὼν ἄνδρα ἐν ἀνάγκαις». Ὦ τῆς συμπαθοῦς ἐκείνης καὶ φιλοστόργου ψυχῆς! ὡ, πόσους αἰχμαλῶτους ἐρρύσατο, μικροῦ τὴν εἰς θάνατον ἀγομένους! πόσους καὶ πόσας ἐξήρπασε τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν σωματικαῖς τε καὶ πνευματικαῖς εὐ ποιΐαις! πόσοις λιμὸν ἄρτου καὶ τῶν λοιπῶν ἀναγκαίων ἰάσατο καὶ πόσους λιμώττοντας τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου πνευματικῶς ἔθρεψε!

[20] Homer, *Iliada*, cântul 3.

[21] Nemaibiruind omul din afară pe cel dinlăuntru.

Însă de întinările care odrăslesc pururea în cei ce sunt în treburile lumeşti, adică de grăirea de rău şi de multa vorbire şi de minciună, cine a fugit mai mult decât acesta, căruia îi ieşeau cuvintele limbii ca un râu sau „asemenea fulgilor de zăpadă iarna", după poet[20], dar toate deopotrivă spre folosul celor ce auzeau, nicidecum scăpând între ele vreun altul nefolositor? Şi ce mai avea încă? A mai urcat trei trepte pe lângă cele pomenite, adunându-se în sine însuşi: a biruit acedia cu lucrarea fără lenevire, a luptat împotriva plăcerilor pântecelui şi celor mai jos de pântece cu înfrânare încordată şi priveghere şi cu alte osteneli, încât pe de-a-ntregul s-a făcut şi era socotit vas al curăţiei şi s-a înfăţişat în chip deplin bărbat duhovnicesc, nemairidicându-se în el ceea ce este mai rău asupra a ceea ce este mai bun[21].

Alte trepte puse peste ele sunt neiubirea de argint şi neagonisirea. Cine, fiind în atâta bogăţie, ar fi avut numai hainele de trebuinţă? Oare nu îi îmbogăţea pe ceilalţi, neadunându-şi nimic pentru sine? Nu dădea cu amândouă mâinile celor ce aveau trebuinţă? Cine a plecat de la el cu mâinile şi nădejdile goale? Cine nu s-a mângâiat şi nu a lepădat necazul în urma cuvintelor bune ieşite din comoara cea bună a inimii lui? Uşa lui – şi cu mult mai înainte libera voinţă – era deschisă oricui avea nevoie, asemenea lui Iov (cf. Iov 30, 25). Însuşi se tânguia – ca să grăim ca el – „pentru tot cel neputincios" şi suspina „când vedea om în nevoi".

O, cât de împreună pătimitor şi milostiv era acest suflet! O, câţi robiţi a izbăvit care erau cât pe ce să fie duşi la moarte! Pe câţi şi pe câte i-a răpit din mâinile diavolului prin binefaceri trupeşti şi duhovniceşti! La câţi le-a tămăduit foamea de pâine şi de celelalte trebuinţe, şi pe câţi înfometaţi de a auzi cuvântul Domnului i-a hrănit

Πόσους ἐνέδυσε γυμνητεύοντας καὶ ξένους ὄντας συνήγαγε καὶ ἀρρωστοῦντας ἐπεσκέψατο καὶ ἐν φυλακῇ δεδεμένους ἀπέλυσε, τὸν Χριστὸν αὐτὸν θεραπεύειν πιστεῦων διὰ τῶν δεομένων, ἵνα τῆς εὐλογημένης ἀκούσῃ φωνῆς καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν ἐπιτύχῃ μερίδος! Ἀλλὰ γὰρ ἔτι καὶ ἔτι τοῖς πρόσθεν ἐπεκτεινόμενος, τὸ διανοητικόν τε καὶ λογικὸν ἐκκαθαίρει, ἀναισθησίαν τε ψυχῆς καὶ ὕπνον σῶματος ἐκνικᾷ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ψαλμῳδίᾳ καὶ ταῖς συχναῖς ἀγρυπνίαις τὴν ἀγγελικὴν τε καὶ ὑπερκόσμιον ζωὴν ἐν τῷ κόσμῳ μιμοῦμενος, τὸ παραδοξότατον! δειλίας δὲ καὶ κενοδοξίας καὶ τῆς μετ᾽ αὐτὴν ὑπερηφανίας τις ὑπερέσχε τοσοῦτον, ᾧ γε παιδὸς ἦν τὸ φρόνημα μετριώτερον, τελειοτάτῳ τὴν σύνεσιν ὄντι καὶ τὴν λογικὴν παίδευσιν; ὅς, ἐξὸν αὐτῷ καὶ πολλάκις καλλούμενος τοῖς ὑψηλοτάτοις τῶν βαθμῶν ἑαυτὸν ἐπιδοῦναι, διέμεινεν ἐπὶ τοῦ πάντων ἐσχάτου, διάκονος Χριστοῦ εἶναι διὰ βίου μᾶλλον ἑλόμενος ἢ σοβαρῶς προκαθήσθαι καὶ ἐπικινδύνως ἄρχειν, τὰ τοῖς πολλοῖς περισποῦδαστα. τίς ἦν ἐκείνου πραότερος τῇ καρδίᾳ καὶ ταπεινότερος ἐξ ἁπλότητος ἄηρας καὶ ἀκακίας ἐπιτετηδευμένης; τίς διακριτικώτερος ἀρετῶν καὶ παθῶν ἐξ ἐμπειρίας μακρᾶς καὶ τῆς τῶν μεγάλων ἐκείνων καὶ θεοφόρων ἀνδρῶν, τῶν αὐτοῦ πατέρων , διηνεκούς ὁμιλίας; Ἀλλὰ γὰρ ἐπόθει καὶ τὸ τῆς ἡσυχίας στάδιον ὁ γεννάδας καὶ κατὰ μόνας ἑαυτῷ τε καὶ τῷ Θεῷ συγγενέσθαι δεῖν ᾤετο, τῶν ἐν μέσῳ θορύβων ἀπαλλαγείς, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν κατάπτωσιν τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως καὶ μετὰ τὴν μεγίστην ταύτην δευτέρας, ὅτε

[22] Dorea să intre în viața singuratică de liniştire.

[23] Este vorba, evident, despre Tesalonic, al doilea mare oraş al Imperiului, numit şi „co-capitală" (συμπρωτεύουσα).

duhovniceşte! Pe câți goi i-a îmbrăcat, şi pe câți străini i-a adunat de pe drumuri, şi pe câți bolnavi i-a cercetat, şi pe câți legați în temniță i-a slobozit, crezând că prin cei aflați în nevoi Îl slujeşte pe Însuşi Hristos, ca să audă glasul cel binecuvântat şi să se împărtăşească de partea cea de-a dreapta!

Dar iară şi iară tinzând spre cele din față (Filip. 3, 13), şi-a curățit partea cugetătoare şi cea cuvântătoare, şi a biruit cu totul prin rugăciune şi psalmodiere şi privegheri necontenite, şi nesimțirea sufletului, şi somnul trupului, urmând în lume viața îngerească şi mai presus de lume – lucru întru totul uimitor! Iar de frica cea josnică şi de slava deşartă şi de mândria care urmează după aceasta, cine s-a ridicat mai presus decât el, care avea cugetul mai smerit decât al unei slugi, deşi era preadesăvârşit în înțelepciune şi în învățătura cuvântătoare? Şi putând să ajungă la cele mai înalte dregătorii, căci era adesea chemat la ele, a rămas cel din urmă în toate, alegând să fie, prin vieţuirea sa, mai bine slujitor al lui Hristos decât să şadă în față cu mare pompă şi să stăpânească peste alții în chip primejdios – lucruri care sunt foarte râvnite de cei mulți. Cine era mai blând şi mai smerit cu inima decât el, lucruri ce izvorăsc din dobândirea celei mai înalte simplități şi nerăutăți? Cine era, dintr-o îndelungată cercare şi din vorbirea neîncetată cu acei mari şi purtători de Dumnezeu bărbați care erau părinții lui duhovniceşti, mai priceput în deosebirea virtuților şi a patimilor? Însă dorea şi stadiul liniştirii[22] acest nobil om şi credea că trebuie să petreacă de unul singur, împreună cu sine şi cu Dumnezeu, scăpând de tulburările din mijlocul lumii. Şi dorea aceasta mai cu seamă după căderea acelui mare oraş, cel de-al doilea după acesta[23], care e cel mai mare, când a fost silit să îşi

καὶ αὐτὸς ἠναγκάσθη μετὰ πολλῶν ἑτέρων τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀπολιπεῖν. ἐπεὶ δὲ οὐ συνεχωρήθη, δέον αὐτοῦ τὸ φῶς τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ τῇ βασιλίδι ταὐτῃ τῶν πόλεων διαλάμψαι, πάλιν ἐπὶ τῶν πραγμάτων γίνεται καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτῷ ψυχῶν πνευματικῶς τε καὶ κατὰ λόγον προΐσταται καὶ ὁ αὐτὸς κἀνταῦθα φανείς, οἷος ἠλπιζετό τε καὶ ἐγινώσκετο. καὶ οἷόν τινα λειτουργίαν ταύτην ἐκπλήσας Θεῷ τε καὶ τοῖς κελεύσασι, ταχὺ τοὺς δεσμοὺς ἀπορρήξας, ἐπὶ τὴν ἱερὰν ἡσυχίαν μεταχωρεῖ καὶ ὅλος ἑαυτοῦ γίνεται καὶ διὰ νοῦ μόνου, μηδενὶ τῶν ἔξω θορυβουμένου, προσομιλεῖ τῷ Θεῷ καὶ προσευχαῖς ἀενάοις πτεροῦται καὶ ἀπαθείᾳ τῇ τελεωτάτῃ λαμπρύνεται καὶ διὰ πίστεως καὶ ἐλπίδος ἀνυψωθείς, ἑνοῦται διὰ τῆς ἀγάπης τῷ ἀκροτατῷ τῶν ἐφετῶν καὶ ἀγαπητῶν καὶ τὴν καλλὴν ἀλλοίωσιν ἀλλοιοῦται, τὴν τριακοστὴν καὶ ἐσχάτην βαθμίδα σπουδαῖς ἀμέτροις καὶ μυρίοις πόνοις καὶ πρὸ τούτων ψυχῆς εὐθύτητι καὶ Θεοῦ βοηθείᾳ κατειληφὼς τελεώτατα. Ἐντεῦθεν ἀπόνως αὐτῷ καὶ ὁμαλῶς ἡ πηγὴ τῶν δακρύων ἀναστομοῦται καὶ ὄνομα μόνον ἀκούσας τοῦ ἐρωμένου Θεοῦ, καθάπερ τῶν ἐραστῶν οἱ θερμότατοι, ποταμηδὸν προΐει τὰ δάκρυα. καὶ τὴν τῶν ἁγίων κατάστασιν καὶ διαγωγὴν ἐννοῶν, τὴν ἐνταῦθα ταλαιπωρίαν ἐπιεικῶς ἀπωδύρετο. καὶ τὴν τοῦ σώματος ἀνωμαλίαν καὶ νόσον ὁρῶν ἐξήτηται γὰρ κατὰ τὸν Ἰὼβ καὶ αὐτὸς, τελευταῖον πάρετος ὅλος καὶ ἡμιθνὴς γεγονὼς καὶ ὀδύναις ἀφορήτοις παλαίων -, οὐ κατηράσατο μὲν τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ ἐγεννήθη, οὐδὲ τοὺς ἑαυτοῦ πόνους καὶ τὰς ἀρετὰς ἀπηρίθμησεν· εὐχαρίστει δὲ μόνον τῷ κηδεμόνι τῆς

[24] Această din urmă expresie este un loc comun la Sfântul Grigorie Teologul. *La Botez, 40,* PG 36, 416.

[25] Se referă la sinceritatea dispoziției lăuntrice.

părăsească dimpreună cu alții patria. Dar pentru că nu i s-a îngăduit – fiind trebuință ca şi în acest oraş împărătesc să strălucească lumina faptelor lui bune –, iarăşi s-a ocupat de treburi şi a cârmuit şi prin cuvânt şi în chip duhovnicesc sufletele puse sub el, arătându-se şi aici acelaşi, după cum se nădăjduia de la el şi era cunoscut. Şi ca unul care a împlinit această slujire față de Dumnezeu şi față de cei cărora le poruncea, rupând degrabă legăturile, s-a mutat la sfințita liniştire şi întreg s-a ocupat numai de sine şi de minte, nefiind tulburat de nimic din cele din afară; şi aşa vorbea cu Dumnezeu şi se întaripa prin rugăciuni necontenite, şi strălucea prin cea mai desăvârşită nepătimire, şi fiind înălțat prin credință şi nădejde se unea prin dragoste cu Vârful celor dorite şi iubite, şi se schimba cu schimbarea cea bună[24], cucerind în chip preadesăvârşit a treizecea şi cea din urmă treaptă prin sârguințe fără de măsură şi nenumărate osteneli şi, mai înainte de acestea, prin dreptatea[25] sufletului şi prin ajutorul lui Dumnezeu.

De aici i se revărsa fără osteneală şi lin[26] izvorul lacrimilor – şi numai auzind numele iubitului Dumnezeu, îi curgeau lacrimile ca râul, după cum se întâmplă celor mai înflăcărați îndrăgostiți. Şi cugetând la starea şi petrecerea sfinților, se tânguia cu măsură pentru suferința de aici. Şi văzând boala şi schimbarea neîncetată a trupului – căci a fost cerut şi el de Satana ca şi Iov, şi la sfârşit a fost cu totul paralizat şi mort pe jumătate şi se lupta cu dureri de neîndurat –, nu blestema ziua în care s-a născut, dar nici nu punea preț pe ostenelile şi virtuțile sale, ci numai mulțumea Purtătorului de grijă

[26] Literal: în mod egal şi constant. Lacrimile îi izvorau de la sine fără schimbarea intensității lor. Este curgerea liniştită şi continuă a lacrimilor în cei desăvârşiți.

ἡμετέρας ζωῆς καὶ διὰ τῶν ἐναντίων οἰκονομοῦντι τὰ πρόσφορα, καὶ βοαῖς μεγάλαις ἀνύμνει τὸν εὐεργέτην συμμίκτοις δάκρυσιν. Οὕτω καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς ἀλλοτριωθεὶς πρὸς τὸ σῶμα καὶ πᾶν, ὅ,τιπερ ἐξ αὐτοῦ γεώδες τῇ ψυχῇ προσεπλάκη δι᾽ ὀδυνῶν καὶ πόνων καθαρῶς ἀποξύσας, μετατίθεται πρὸς τὴν ἐκεῖσε ζωὴν καὶ τοῖς ἑαυτοῦ πατράσι προστίθεται· καὶ τοῦτο λίαν ἱερῶς καὶ ἐνδόξως. Τὴν γὰρ λαμπρὰν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως σὺν ἡμῖν ἑορτάσας, ἐφ᾽ ὅσον ἠδύνατο, μετὰ τοῦτο, κατὰ μικρὸν αὐτῷ τῆς ζωῆς σβεννυμένης τῇ ἀτροφίᾳ, συνεκδυμεῖ τῷ μεγάλῳ μάρτυρι καὶ τροπαιοφόρῳ κατ᾽ αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς αὐτοῦ τελειώσεως, τρόπαιον καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦ κοινοῦ πολεμίου στήσας καὶ τῇ ὑπομονῇ τῶν πόνων καὶ παρατάσει τὸν πειραστὴν γενναίως καταπαλαίσας καὶ ἀθλητικῷ τέλει τὴν ἀσκητικὴν ζωὴν ἐπισφραγισάμενος· τὴν τε σχέσιν οὐκ ἐλάττονα πρὸς τὸν μέγαν ἔχων, ὡς οἶμαι, Θεοδώρου τοῦ θαυμαστοῦ Συκεώτου, ὡς ἀμφοῖν μέσον εἶναι τὸν μάρτυρα, συνάπτοντα τούτους ἑαυτῷ καὶ δι᾽ ἑαυτοῦ τῷ Θεῷ κἀκεῖνον μὲν δι᾽ ἵππου καὶ βακτηρίας, τοῦτον δὲ διὰ τῆς ἑαυτοῦ μνήμης εἰς οὐρανοὺς προσκαλούμενον. Τὸν οὖν τοιοῦτον μὲν γεγονότα, τηλικούτων δὲ ἀξιωθέντα παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, πενθήσομεν, εἰπέ μοι, καὶ ὀδυρούμεθα καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον εὐφημήσομέν τε καὶ μακαρίσομεν, ὅτι τὴν τοῦ θανάτου σκιὰν ἀφείς – οὕτω γὰρ τὴν ζωὴν ταύτην καλεῖν ἄξιον -, πρὸς τὴν ἀληθῆ Θεῷ ζωὴν μετετάξατο; νῦν ἐκεῖνος ἀπολαύει τῆς μακαρίας παρὰ Θεῷ δόξης. νῦν τοὺς τῶν

[27] Sf. Gheorghe, prăznuit pe 23 aprilie.

[28] În sensul că până în cea din urmă clipă a fost în stare de luptă.

[29] Sf. Teodor Sicheotul avusese o relație specială încă de mic copil cu Sf. Gheorghe. Este prăznuit pe 22 aprilie.

[30] Sau: căci față de amândoi a fost la mijloc mucenicul. Adică a avut cu ei o relație egală.

al vieții noastre şi Care iconomiseşte cele de folos prin cele potrivnice, şi înălța laudă Binefăcătorului cu mare glas amestecat cu lacrimi.

Astfel, şi mai înainte de sfârşit, fiind înstrăinat de trup şi de tot ce era pământesc din el, s-a legat de suflet, subțiindu-l în chip curat prin osteneli şi dureri, şi s-a mutat la viața de dincolo, şi s-a adăugat la părinții lui. Şi acest lucru s-a făcut în chip foarte sfințit şi slăvit: căci prăznuind împreună cu noi luminata zi a învierii, pe cât i-a fost cu putință, după aceasta, stingându-i-se câte puțin viața din pricina vlăguirii, s-a dus de aici împreună cu marele mucenic şi purtător de biruință[27] în chiar ziua morții lui, ridicând şi el semn de biruință împotriva vrăjmaşului de obşte, şi răsturnându-l cu vitejie pe ispititor prin răbdarea îndelungată a suferințelor, şi pecetluindu-şi viața de nevoință cu un sfârşit atletic[28], şi având o legătură cu marele mucenic, pe cât îmi pare, nu mai mică decât minunatul Teodor Sicheotul[29], căci amândurora mijlocitor le-a fost mucenicul[30], unindu-i pe aceştia cu sine şi prin sine cu Dumnezeu[31]. Şi pe Sfântul Teodor l-a chemat la ceruri prin cal şi sceptru, iar pe acesta prin pomenirea lui[32].

Pe cel care a fost un astfel de om şi s-a învrednicit de asemenea lucruri înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor îl vom plânge, spune-mi, şi ne vom îndurera, sau mai degrabă îl vom cinsti şi îl vom ferici că lăsând umbra morții – întrucât aşa este potrivit să numim viața aceasta – s-a mutat la viața cea adevărată? Acum se bucură la Dumnezeu de slava cea fericită. Acum vede soboarele

[31] Se punctează magistral taina comuniunii sfinților cu cei de pe pământ. Toți formează un trup şi toate legăturile converg în cele din urmă spre Dumnezeu.

[32] În ziua lui de pomenire.

ἀγγέλων δήμους ὁρᾷ, πατριαρχῶν χωρείαν, προφητῶν συστήματα, ἀποστόλων προεδρίαν, ἱεραρχῶν ὁμηγύρεις, μαρτύρων στρατεύματα, τοὺς τῶν ὁσίων χορούς, πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν τῶν πρωτοτόκων, τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοις. νῦν αὐτοῖς συναγάλλεται καὶ συμπανηγυρίζει, διελθὼν ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμαστῆς, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως, ἤχου ἑορτάζοντος. Πόσης ἀπολαύει τῆς ἡδονῆς, τοὺς ἑαυτοῦ πατέρας ὡς ἐν ἀποδημίᾳ μακρᾷ θεασάμενος, τοὺς θαυμαστοὺς ἱεράρχας τῆς μεγάλης πόλεως Θεσσαλονίκης· τὸν ἱερὸν Γαβριήλ, τὸν θεῖον Ἰσίδωρον, τὸν πρὸ αὐτοῦ Δωρόθεον, τὸν ἐν ἁγίοις μέγαν Γρηγόριον καὶ τὸν τελευταῖον δὴ τοῦτον καὶ μηδὲν ἐκείνων λειπόμενον, τὸν ἱερώτατον Συμεών! πόσης ἔτι πρὸ αὐτῶν τοὺς μεγάλους ἱεράρχας ἐκείνους καὶ διδασκάλους τῆς οἰκουμένης, Βασίλειόν τε καὶ Γρηγόριον καὶ Ἰωάννην, Ἀθανάσιόν τε καὶ Κύριλλον, οἷς ἐνετρύφα διὰ τῶν λόγων καὶ διὰ τοῦ νοῦ συνεγένετο καὶ τῷ πρὸς αὐτοὺς πόθῳ μετάρσιος ἤρετο! οἶμαι μὲν ἕκαστος ἡμῶν ἕνα τούτων ἔχειν ἤθελε μᾶλλον καὶ βλέπειν ἢ τα ἐν κόσμῳ τίμια πάντα, μὴ ὅτι γε πάντας ὁμοῦ καὶ οὕτω δεδοξασμένους. Ἐκεῖνος μὲν οὐ θρηνεῖσθαι δίκαιος, ὅπερ εἶπον, ἀλλ᾽ εὐφημεῖσθαι καὶ μακαρίζεσθαι. Κλαύσομεν δὲ ἡμᾶς αὐτούς, ἀδελφοί, καὶ κοψώμεθα κοπετὸν μέγαν, οἵοις κακοῖς ὑπελείφθημεν! οἳ τὸ μὲν γένος ὁρῶμεν εἰς ἄκρον ταπεινωθὲν καὶ τοῖς ἐχθροῖς ὑποκύψαν, τὰς δὲ ἄνωθεν μάστιγας συνεχεῖς καὶ βαρείας ἡμῖν ἐπαφιεμένας, τοὺς δὲ πατέρας ἡμῶν ἐξ ἡμῶν κατ᾽ ὀλίγον μεθισταμένους; τίσιν ἔτι τὰ καθ᾽ ἑαυτοὺ ἀναθήσομεν; τίνας κοινωνοὺς τῶν πόνων καὶ συλλήπτορας ἕξομεν; τίνας προμαχοῦντας τῆς πίστεως, τίνας ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς Θεὸν

[33] Orice citire a cuvintelor sfinților este o comuniune vie cu ei.

[34] Și între sfinți există o diferențiere în slavă.

îngerilor, dănțuirea patriarhilor, adunarea proorocilor, înainte-şederea apostolilor, cetele ierarhilor, oştile mucenicilor, corurile cuvioşilor, toată Biserica celor întâi-născuți, a celor înscrişi în ceruri. Acum se bucură împreună cu ei şi împreună prăznuieşte, trecând în locul cortului minunat, în glas de veselie şi mărturisire, în glas al celui ce prăznuieşte (cf. Ps. 41, 4).

De câtă desfătare se bucură, văzând, ca după o plecare îndelungată, pe părinții săi, pe minunații ierarhi ai marelui oraş Tesalonic: pe sfințitul Gavriil, pe dumnezeiescul Isidor, pe Dorotei cel dinaintea acestuia, pe cel întru sfinți marele Grigorie şi pe acesta de pe urmă, dar întru nimic mai prejos față de ceilalți, pe preasfințitul Simeon! Încă de câtă bucurie, când mai înainte de ei îi vede pe acei mari ierarhi şi dascăli ai lumii, Vasile şi Grigorie şi Ioan, şi pe Atanasie şi pe Chiril, cu care s-a desfătat prin cuvinte şi cu care a petrecut împreună prin minte şi s-a înălțat prin dorirea față de ei[33]! Îmi pare că fiecare dintre noi ar vrea mai degrabă să-l aibă şi să-l privească pe unul dintre aceştia decât toate cele cinstite în lume, fiindcă nu sunt toți deopotrivă şi astfel de slăviți[34]. Aşadar, este drept ca el să nu fie jelit, ci să fie cinstit şi fericit. Să ne plângem pe noi înşine, fraților, şi să ne tânguim cu tânguire mare pentru relele în care am fost lăsați! Să privim, pe de-o parte, neamul nostru smerit cu totul şi plecat vrăjmaşilor, biciuirile necontenite de Sus şi greutățile lăsate asupra noastră, iar pe de alta, pe părinții noştri care se mută câte puțin dintre noi. Cui vom dărui cele ale noastre? Pe cine vom avea părtaşi şi sprijinitori în ostenelile noastre? Pe cine apărători ai credinței, pe cine mijlocitori pentru noi către Dumnezeu?

πρεσβεύοντας; ὦ τῆς πικρᾶς ὀρφανίας καὶ τοῦ πολλοῦ τῆς ἀρετὴς αὐχμοῦ καὶ τῆς τῶν ἁγίων ἀφ᾽ ἡμῶν διαιρέσεως! Ἀλλ᾽ ὁ προσλαβόμενος αὐτοὺς Θεὸς ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ζῶντων καὶ τῇ τρυφῇ τοῦ ἀϊδίου φωτός, ὁ καὶ ζώσιν αὐτοῖς συνεργήσας εἰς τοὺς ἐπ᾽ ἀρετῇ πόνους καὶ μεταστάντας πρὸς αὐτὸν στεφανώσας, δέξαιτο καὶ τὰς αὐτῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἱκεσίας ἵλεως. οἶδα γὰρ, ὅτι κἀκεῖ μετὰ τῶν λοιπῶν ἕστηκε νῦν ὁ μέγας Μακάριος, τὰς ὑπὲρ ἡμῶν ἀναφέρων πρεσβείας, ἅτε λοιπὸν ἐν ἀσφαλεῖ τὰ καθ᾽ ἑαυτὸν θέμενος. Γένοιτο τοίνυν ἡμᾶς, ταῖς εὐχαῖς ἐκείνου βοηθουμένους, ἀποθέσθαι μὲν τὴν ἐπ᾽ αὐτῷ λύπην, καὶ μάλιστα τὸν καὶ μᾶλλον αὐτῆς τὸ βέλος κατὰ βάθους δεξάμενον, τὸν ἐκείνου θεραπευτὴν καὶ σύνοικον καὶ παῖδα καὶ ἀδελφὸν καὶ πᾶν ὅ,τι τίμιον, ὅς ἡμίτομος οἷον καὶ ἡμιθνὴς ὑπελείφθη, τῆς μεγάλης ἀπερρωγώς συζυγίας, μιμητὰς δὲ ἐκείνου πρὸς δύναμιν γεγονότας, σὺν αὐτῷ τῆς ἐπηγγελμένης ἀξιωθῆναι τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσεως, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

O, ce lipsire amară de părinți şi mare secetă de virtute şi despărțire a sfinților de noi!

Însă Dumnezeu, Cel Ce i-a primit pe ei în latura celor vii şi în desfătarea luminii veşnice, Cel Ce şi pe când erau vii a lucrat împreună cu ei în ostenelile pentru virtute şi i-a încununat când s-au mutat la El, să primească cu milostivire şi rugăciunile lor pentru noi. Căci ştiu că şi acolo unde stă acum marele Macarie împreună cu ceilalți înalță mijlociri pentru noi, fiindcă de acum a ajuns la neprimejduirea duhovnicească. Fie, dar, ca noi, ajutați de rugăciunile sale, să lepădăm tristețea din pricina lui, şi să facă aceasta mai ales cel ce a primit mai adânc săgeata ei: slujitorul, şi împreună-locuitorul, şi copilul, şi fratele lui, şi tot ce îi era mai scump, care a fost lăsat oarecum tăiat în două şi mort pe jumătate, fiind rupt de acea mare însoțire, care s-a făcut după putere următor lui, ca să se învrednicească împreună cu el de bucuria făgăduită a bunătăților, de care fie ca noi toți să avem parte cu harul Domnului nostru Iisus Hristos, a Căruia este slava în veci. Amin.

ΚΑΦΑΛΑΙΑ ΠΑΡΑΙΝΕΤΕΙΚΑ ΠΑΝΥ ΩΦΕΛΙΜΑ

Σπούδαζε, ὅταν σε ἔρχωνται λογισμοὶ πονηροὶ, εὐθέως δι᾽ἐξαγορεύσεως τούτους διώκειν.

Μὴ αἰσχύνου ἐξαγορεύειν σου τὰς ἁμαρτίας· ἐξαγορεύων γαρ αὐτὰς τῷ σῷ πατρὶ, συντρίψεις τὴν τοῦ δράκοντος κεφαλήν.

Εἰσελθεῖν θέλεις δουλεύειν τῷ Θεῷ; ἑτοίμασον τὴν καρδίαν σου εἰς πειρασμοὺς καὶ θλίψεις.

Δεῖ σε δουλαγωγεὶν τὸ σὼμα διὰ νηστείας, και ἀγρυπνίας, καὶ κόπου, καὶ ἀναγνὼσεως τῶν θείων γραφὼν.

Δεῖ σε συνάγειν τὴν καρδίαν σου πάντοτε εἰς τὸν φόβον τοὺ Θεοὺ καὶ τὴς γεένης τοὺ πυρὸς, καὶ εἰς τὸν πόθον τὴς βασιλείας τὼν ουρανὼν.

Οὺ δεὶ σε ἀπὸ ἑδεσμάτων πολλὼν τρέφειν τὸ σώμα πληρωμένη γὰρ ἡ γαστὴρ ὕπνον ἐπάγει πολὺν.

Ὁμίχλη καλύπτει ἡλιακὰς ἀκτὶνας, καὶ νοὺν σκοτίζει πλησμονὴ βρωμάτων.

Μὴ στήσης τὴν διάνοιάν σου εἰς αἰσχρὰς καὶ ἐπιβλαβεὶς ἐνθυμήσεις καὶ εἰς ἡδονὰς, ἵνα μὴ γένηται καὶ συγκατάθεσις.

Ὅσον χρόνιζει ὄψις γυναικὸς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοσοὺτον πλείονα τὴν ἐπιθυμίαν ἐργάζεται.

Φεὺγε συντυχίας γυναικὼν ἀσέμνων· αἱ συντυχίαι γὰρ αὐτῶν γίνονταί σοι ἄγκιστρα ἕλκοντα εἰς ἀπώλειαν.

Capete parenetice mult folositoare[1]

Sârguieşte-te, când vin gânduri rele, îndată să le alungi prin mărturisire.

Nu te ruşina să mărturiseşti păcatele tale, căci, mărturisindu-le părintelui tău, zdrobeşti capul balaurului.

Vrei să intri în slujba lui Dumnezeu? Găteşte-ți inima spre ispite şi necazuri.

Trebuie să-ți robeşti trupul prin post şi priveghere, şi osteneală, şi citirea dumnezeieştilor Scripturi.

Trebuie să-ți aduni inima pururea spre frica de Dumnezeu şi de gheena focului şi spre dorirea împărăției cerurilor.

Nu trebuie să-ți hrăneşti trupul cu multe mâncăruri, căci, umplându-se pântecele, aduce după aceea somn mult.

Ceața acoperă razele soarelui şi săturarea de mâncăruri întunecă mintea.

Nu opri cugetul tău la gânduri ruşinoase şi vătămătoare şi la plăceri, ca să nu şi consimți cu ele.

Cu cât rămâne față de femeie în inima ta, cu atât face pofta mai mare.

Fugi de întâlnirile cu femeile necuviincioase, căci întâlnirile cu ele îți sunt curse[2] care te trag spre pierzanie.

[1] Editată de Norov, *Μάρκου τοῦ Ἐφέσου*, p. 44-53.

[2] În text, cuvântul înseamnă „cârlige de pescuit".

Δεῖ σε προσεγγίσαι πυρὶ καιομένῳ, ἢ γυναικὶ, νέᾳ καὶ ἀσέμνῳ ἰὸς γάρ ἐστι θανατηφόρος.

Μὴ σε ἀπατάτω κάλλος γυναικὸς, ὅτι κυμάτων θαλάσσης χεῖρον βυθίζει.

Μὴ προσομιλήσης ἐπὶ πολὺ ἀσέμνῳ γυναικὶ, ἵνα μὴ ἀνάψῃ ἐν σοὶ κάμινον ἡδονῆς.

Ὥσπερ γὰρ σπινθὴρ ἐν ἀχύροις χρονίσας ἐγείρει φλόγα, οὕτως μνήμη γυναικὸς, παραμένουσα ἐξάπτει ἐπιθυμίαν.

Πρὸς πᾶσαν ἀγαθὴν ἐργασίαν παρασκευάζου, καὶ τοῦ εἶναί σε πρᾶον καὶ ἥσυχον καὶ ὑπομονητικὸν καὶ μακρόθυμον.

Μὴ ἀγαπήσης τὸν κόσμον, καὶ οὐδέποτε λυπηθήσῃ· καταφρόνει δὲ αὐτὸν, καὶ ἔσῃ ἐν χαρᾷ πάντοτε.

Μὴ γίνου κενόδοξος, μήτε ἐν μορφῇ, μήτε ἐν βαδίσματι, μήτε ἐν φωνῇ, μήτε ἐν συντυχίᾳ, μήτε ἐν ἀλκὶ, ἢ ἐν λοιποῖς καθορθώμασι.

Βότρυς ἐπισυρόμενος τῇ γῇ σήπεται ταχέως· οὕτω καὶ ἀρετὴ ἀπόλλυται ἐὰν γένηται μετὰ κενοδοξίας.

Ὥσπερ ἀχύρον καπνὸν οὐ προσδέχεται ὁ Θεὸς εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, οὕτως οὐδὲ κενοδοξίας ἀρετὴν τὸ σύνολον προσδέχεται.

Τὶ ὑπερηφανεῖς, ἄνθρωπε, πηλὸς ὢν καὶ κοπρία; Τὶ τὸν αὐχένα ἐπαίρεις, τὸν μετ᾽ολίγον σηπόμενον;

Εἰ ὑπὲρ τὰς νεφέλας ἐπαίρεσαι, ἴδε, ὅτι γῆ καὶ σποδός εἶ, καὶ μετ᾽ολίγον εἰς κόνιν καὶ τέφραν ἀναλύεις.

Μέγας, εἶ, ἄνθρωπε, καὶ τίμιος καὶ καθαρὸς, ἕως βοηθῆσαι ὑπὸ Θεοῦ. Κτίσμα Θεοῦ εἶ· μὴ ἀθέτει τὸν κτίσαντα.

Βεβοήθησαι ὑπὸ Θεοῦ μὴ γενοῦ κατὰ τοῦ εὐεργέτου. Κατὼρθωσας τὴν ἀρετήν; Ἀλλὰ πάντα εὐχαρίστως χρὴ δέχεσθαι τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ.

[3] Am corectat echivalentul tradițional de „îndelungă-răbdare" pentru μακροθυμία, intrat în limbajul nostru bisericesc pe

Mai bine să te apropii de un foc ce arde, decât să te apropii de o femeie tânără şi necuviincioasă, căci este otravă purtătoare de moarte.

Să nu te amăgească frumusețea femeii, căci te scufundă mai rău decât valurile mării.

Să nu vorbeşti multă vreme cu femeie necuviincioasă, ca să nu se aprindă în tine cuptorul plăcerii.

După cum scânteia, întârziind în paie, ridică flacără, aşa amintirea femeii, rămânând în cuget, aprinde pofta.

Găteşte-te spre toată fapta bună şi să fii blând şi liniştit, şi răbdător, şi mărinimos[3].

Să nu iubeşti lumea, şi niciodată nu vei fi întristat. Disprețuieşte-o, şi vei fi totdeauna în bucurie.

Să nu ai slavă deşartă nici în înfățişare, nici în mers, nici în glas, nici când ți-e bine, nici în putere sau în celelalte isprăvi [ale tale].

Ciorchinele tras la pământ putrezeşte degrabă; aşa şi virtutea piere când se face cu slavă deşartă.

Precum fumul [focului] de paie nu-l primeşte Dumnezeu întru miros de bună mireasmă, aşa nu primeşte nicidecum virtutea împreunată cu slavă deşartă.

Ce te mândreşti, omule, lut fiind şi gunoi? De ce îți înalți grumazul care putrezeşte în scurtă vreme?

Dacă te înalți deasupra norilor, ia aminte, că pământ şi cenuşă eşti, şi după puțin te desfaci în praf şi cenuşă.

Mare eşti, omule, şi cinstit şi curat câtă vreme eşti ajutat de Dumnezeu. Zidire a lui Dumnezeu eşti. Nu lepăda pe Ziditor.

Ai fost ajutat de Dumnezeu? Nu fii împotriva Binefăcătorului. Ai săvârşit virtutea? Însă pe toate cele de la Dumnezeu trebuie să le primeşti cu mulțumire.

filieră slavonă (dolgoterpenie), deşi traducerea adecvată este aceea de „mărinimie".

Μὴ γίνου ἀκηδιαστὴς, μηδὲ ἀναγινώσκων χασμάσαι, μηδὲ πρὸς ὕπνον καταφέρεσαι εὐχερῶς.

Ἀποδίωκε ἀκηδίαν ἐν προσευχῇ, καὶ πρόσεχε μετὰ ἀκριβείας τοῖς λεγωμένοις ῥήμασι τῶν ἀναγινωσκομένων.

Ἀκτήμων ἄνθρωπος θησαυρίζει πλοῦτον ἐν οὐρανῷ, ἐκδεχόμενος τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ τὰ ἀποκείμενα ἀγαθά.

Μνήσθητι, ἄνθρωπε, ὅτι σήμερον ἢ αὔριον ἰδεῖν τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τοὺς ἀγγέλους θεάσαθαι, καὶ παραστῆναι τῷ φοβερῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ.

Πρόσεχε, ἄνθρωπε, ἐν ταῖς πύλαις τοῦ οὐρανοῦ, καὶ παρακάλει τὸν Θεὸν μέχρι θανάτου, ἵνα εὐμενῶς προσδέξηταί σοι καὶ ἀνοίξῃ σοι ταύτας ταχέως.

Κάτω ἐπὶ γῆς τὸ σῶμα κλινάτω γόνυ τῷ Θεῷ, καὶ ἄνω ἡ ψυχὴ σου παρακαλείτω διὰ παντὸς τὸν Θεὸν.

Μνήσθητι τῶν ἁμαρτιῶν σου καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, καὶ καταφρόνει τοῦ ματαίου βίου τοῦτου, καὶ περὶ τῶν μελλόντων φρόντιζε διὰ παντός.

Μνήσθητι, πόσα προσέκρουσας τῷ Θεῷ ἔργοις καὶ λόγοις καὶ ἐνθυμήμασι· μνήσθητι, ὅτι λέοντα καὶ δράκοντα παλαίεις ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ ἀντιπαρατάττου αὐτῷ.

Ἀποθανεῖν σε δεῖ καὶ λόγον μέλλεις δοῦναι ὑπὲρ πάντων τῶν πεπραγμένων σοι.

Γράψον τὸ ἐνθύμημα τοῦτο ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τῆς κρίσεως καὶ τοῦ θανάτου· ἡ τοιαύτη γὰρ ἐνθύμησις ζωὴν αἰώνιον προξενεῖ.

Γενέσθαι, Θεοῦ, ἀκολούθησον τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ, καθὼς ἐντέλλεταί σοι.

Ὕβρισε σε τις, ἢ ἔπταισέ σοι; ἔλπισον ἐπὶ Κύριον, καὶ μὴ ἀγανακτήσῃς, ὅτι πολὺς τῆς ὑπομονῆς ὁ μισθός.

Ἀνιστάμενος τῷ πρωΐ, ὄρθιζε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὰς ἑσπερινὰς ἀκολουθίας ἤθιε.

Nu te lăsa prins de acedie, nici nu căsca atunci când citeşti, nici nu te deda somnului cu uşurinţă. Alungă acedia cu rugăciune şi ia aminte cu de-amănuntul la cuvintele citite.

Omul neagonisitor îşi adună comoară în cer, aşteptând nădejdea cea fericită şi bunătăţile puse deoparte.

Adu-ţi aminte, omule, că azi sau mâine ai să vezi cerurile şi ai să contempli pe îngeri şi ai să stai înaintea înfricoşatului scaun al lui Hristos.

Stăruieşte, omule, la porţile cerului şi roagă-L pe Dumnezeu până la moarte ca să te primească cu bunăvoinţă şi să ţi le deschidă degrabă.

Jos, pe pământ, trupul să plece genunchiul lui Dumnezeu şi sus sufletul tău să-L roage neîncetat pe Dumnezeu.

Adu-ţi aminte de păcatele tale şi de judecata viitoare şi disprețuieşte viaţa aceasta deşartă şi grijeşte-te necontenit de cele viitoare.

Adu-ţi aminte cât L-ai jignit pe Dumnezeu cu fapte şi cu cuvinte şi cu gânduri. Adu-ţi aminte că te lupţi cu leul şi balaurul ziua şi noaptea şi împotriveşte-te lui.

Trebuie să mori şi vei da seama pentru toate cele făcute de tine.

Înscrie gândul acesta în inima ta: al judecăţii şi al morţii. Căci o astfel de cugetare îţi va aduce viaţa veşnică.

Fă-te al lui Dumnezeu, urmează poruncilor Lui după cum îţi porunceşte.

Te-a ocărât cineva sau te-a lovit? Nădăjduieşte în Domnul şi nu te supăra, că multă este plata răbdării.

Sculându-te în zori, mânecă spre Dumnezeu şi osteneşte-te cu încordare în slujbele de seară.

Ὅταν περὶ πνευματικῶν διαλεγῶμεθα, μηδὲν ἔσται ἐν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς βιωτικόν τι ἢ γήϊνον.

Πάντα τὰ γήϊνα ἐξοριζέσθω ἐκ τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ γενῶμεθα τῆς τῶν θείων λογίων ἀκροάσεως μόνης.

Πολλῆς ἡμῖν δεῖ τῆς φρίκης, καὶ γὰρ φρίκης, ἄξια τὰ λεγόμενα, καὶ ὡς φρικτὰ ὄντα τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐαν μετὰ καθαρότητος εἰσέλθης εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰς σωτηρίαν προσήλθες· ἂν δὲ μετὰ πονηροῦ συνειδότος, εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν.

Ὁ ἐσθίων καὶ πίνων τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναξίως, κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει.

Εἰ οἱ ῥυποῦντες τὴν πορφύραν τὴν βασιλικὴν κολάζονται, πόσῳ μᾶλλον οἱ ἐῤῥυπωμένοι, καὶ μετὰ πονηροῦ συνειδότος προσιόντες ταῖς θείοις μυστηρίοις;

Οὐχὶ ὄναρ εἰσὶ τὰ πάντα τοῦ παρόντος βίου τοῦτου; οὐχὶ ἄνθος καὶ χόρτος; οὐ ῥεῦμα καὶ παῤῥαρέον, καὶ διήγημα καὶ μῦθος;

Când vorbim de cele duhovniceşti, nimic lumesc sau pământesc să nu fie în sufletele noastre.

Toate cele pământeşti să fie scoase din mintea noastră şi să ne facem ascultători numai ai cuvintelor dumnezeieşti.

Avem nevoie de multă frică, căci sunt vrednice de frică cele spuse[4], şi înfricoşate sunt tainele Bisericii.

Dacă intri cu curăţie în biserică, spre mântuire ai venit. Dar dacă [intri] cu conştiinţă vicleană, spre pedeapsă şi chin [ai venit].

Cel ce mănâncă şi bea cu nevrednicie Trupul şi Sângele Domnului nostru Iisus Hristos, osândă sieşi mănâncă şi bea.

Dacă cei ce întinează porfira împărătească sunt pedepsiţi, cu cât mai mult cei care se apropie întinaţi şi cu conştiinţă vicleană de dumnezeieştile Taine?

Nu vis sunt toate ale vieţii acesteia de acum? Nu floare şi iarbă? Nu curgere şi lucru trecător, şi poveste, şi basm?

---

[4] Se referă la cuvintele dumnezeieşti.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ, ΤΙΝΙ ΤΡΟΠΩ ΕΔΕΞΑΤΟ ΤΟ ΤΗΣ ΑΡΧΙΕΡΩΣΥΝΗΣ ΑΞΙΩΜΑ, ΚΑΙ ΔΗΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΓΕΝΟΜΕΝΗΣ.

(1.) Ἐγὼ διὰ τὴν ἐπιταγὴν καὶ τὴν χρείαν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ἀναδεξάμενος τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης λειτούργημα, τοσοῦτον τὴν ἐμὴν ἀξίαν ἅμα καὶ τὴν δύναμιν ὑπερβαῖνον, ἐπηκολούθησα τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ καὶ τῷ ἐκ Θεοῦ βασιλεῖ τε καὶ αὐτοκράτορι πρὸς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ σύνοδον, μήτε τὴν ἐμαυτοῦ ἀσθένειαν ὑπολογισάμενος, μήτε τὸ τοῦ προκειμένου πράγματος ἐργῶδές τε καὶ ὑπέρογκον, ἀλλ' ἐλπίσας ἐπὶ Θεῷ καὶ τοῖς κοινοῖς τούτοις προστάταις πιστεύσας, ὡς ἅπαντα ἡμῖν ἕξει καλῶς καί τι κατορθώσομεν μέγα καὶ τῶν ἡμετέρων πόνων καὶ τῶν ἐλπίδων ἄξιον. Ἐπεὶ δ' ἐνταῦθα γενόμενοι, τῶν Λατίνων εὐθὺς ἐπειράθημεν ἄλλως ἡμῖν προσενεχθέντων ἢ ὡς ἠλπίζομεν, εὐθὺς μὲν ἡμῖν ἀπογνῶναι τοῦ τέλους συνέπεσε, καί τις ἡμῶν εἶπεσκεν ἰδὼν ἐς πλησίον ἄλλον· Σχολῇ γ' ἂν οἱ ἄνδρες οὗτοι τῶν οἰκείων ἐθῶν τι καὶ δογμάτων παρακινήσαιεν, οἱ τοσαύτην «ὑπεροχὴν ἡμῖν ἐνδεικνύμενοι». Τέως δ'

[1] Editată ACF, 1612, P. 667-692; Binius, *Acta*, 943-978; Lambecius, *Concilia*, 5469-600; Migne, PG 159, 1025-1093; Petit, PO 17, p. 443-449 şi *Marci Opera*, p. 131-141. Datată după iunie-iulie 1440. Am folosit ediția din PO.

Expunere a Preasfințitului Mitropolit al Efesului, în ce chip a primit vrednicia arhieriei şi lămurire despre Sinodul ce a fost în Florența[1]

1. Primind eu slujirea arhieriei pentru porunca şi nevoia Bisericii lui Hristos[2] – slujire ce covârşeşte cu mult vrednicia şi puterea mea –, am urmat patriarhului ecumenic şi împăratului autocrat, celui de la Dumnezeu[3], la sinodul din Italia, neluând în seamă nici slăbiciunea mea, nici osteneala şi povara covârşitoare lucrului ce-mi era pus înainte, ci nădăjduind în Dumnezeu şi având încredere în aceşti întâistătători de obşte[4], cum că toate vor fi bine în ce ne priveşte şi că vom izbândi ceva măreț şi pe măsura ostenelilor şi nădejdilor noastre. Dar când am fost acolo, am înțeles[5] de îndată faptul că latinii se raportează la noi în alt mod decât nădăjduiam şi ne-am deznădăjduit de scopul nostru, şi careva dintre noi, văzând starea lucrurilor, a zis către altul ce era aproape de el: „Aceşti bărbați, care îşi dau atâtea aere față de noi, cu greu ar mişca ceva din propriile obiceiuri şi dogme".

[2] Sf. Marcu a refuzat treapta episcopală şi doar la insistențele împăratului a acceptat demnitatea arhierească şi plecarea la Sinodul florentin.

[3] Este vorba despre împărat ca uns al lui Dumnezeu.

[4] Împăratul şi patriarhul.

[5] Literal: am experimentat.

οὖν ἀνεμείναμεν κελευσθέντες καὶ προθεσμίας μακρὰς ἠνεσχόμεθα πρὸς τὸ συνελθεῖν τε καὶ καταστῆναι τὴν σύνοδον. Ἔλαβε τέλος ἡ προθεσμία, καὶ μετὰ τοῦτο παρῆλθον ἡμέραι συχναί, καὶ μόλις συνήλθομεν ἐν ταὐτῷ Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι, περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης πρῶτον διαλεξόμενοι.

(2.) Καὶ δὴ προτραπεὶς ἐγὼ τῆς ὑποθέσεως ἄρξασθαι, πρῶτα μὲν ἐν τοῖς προοιμίοις ἐσπούδασα τὴν αἰτίαν αὐτοῖς ἀνάψαι τῆς διαιρέσεως καὶ τὸ ἄφιλον ἐγκαλέσαι καὶ ὑπεροπτικόν, ἐκείνων ἀπολογουμένων τε καὶ ἀντεγκαλούντων ἡμῖν καὶ ἑαυτοὺς δικαιούντων, ὅπερ εἰώθασιν. Ἔπειτα κατὰ τὰς ἐφεξῆς συνελεύσεις προχειρισάμενος τὰς πράξεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀνέγνων ἐξ αὐτῶν τοὺς ὅρους, ἐν οἷς ἀπαγορεύουσιν οἱ θεῖοι πατέρες ἐκεῖνοι τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ συμβόλου μέχρι λέξεώς τε καὶ συλλαβῆς καὶ φρικώδεις ἀρὰς ἐκφωνοῦσι κατὰ τῶν ταύτην ποτὲ τολμησόντων, ὥστε τοὺς ἐπισκόπους μὲν καὶ τοὺς κληρικοὺς ἀνιέρους εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦδε καὶ τῆς δεδομένης αὐτοῖς χάριτος ἀλλοτρίους, τοὺς δὲ λαϊκοὺς ὑποκεῖσθαι τῷ ἀναθέματι, τοῦτο δέ ἐστιν ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμός. Ἐπὶ τούτοις καὶ διὰ συλλογισμῶν ἀναντιρρήτων παρέστησα τὴν τῶν ἐμῶν λόγων ἀνάγκην καὶ ὡς ἀδύνατον ἄλλως ἐκληφθῆναι τοὺς ὅρους, ἢ ὡς ἐγὼ τούτους ἐξηγούμην τε καὶ ἐλάμβανον. Ὡς δ' ἑωρῶμεν τοὺς Λατίνους σαφῶς ἤδη παραγυμνώσαντας ἐν ταῖς πρὸς ἡμᾶς διαλέξεσιν, ὡς οὐ πρὸς ἀλήθειαν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς οὐδὲ τὸ ταύτην εὑρεθῆναι διὰ σπουδῆς τίθενται, μόνον δέ γε τὸ δόξαι τι λέγειν καὶ τὰς ἀκοὰς τῶν οἰκείων προκατασχεῖν (ἔργον γὰρ ἀπαραίτητον εἶχον αὐτοὶ λύειν τὰς συνελεύσεις, ἵνα λέγοντες ὕστεροι, δοκῶσιν ἅπαντα λύειν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα), τοὐντεῦθεν ἤδη τοῦ λέγειν παυσάμενοι, παρεκαλοῦμεν αὐτοὺς (τί μὴ λέγοντες

Aşadar, cât timp ni s-a poruncit, am aşteptat şi am răbdat îndelungi tărăgănări ca să se adune şi să se ţină sinodul. A luat sfârşit tărăgănarea, şi după aceea au trecut numeroase zile, şi abia ne-am înţeles grecii şi latinii să discutăm mai întâi despre adaosul în Simbol.

2. Şi fiind îndemnat eu să încep subiectul, m-am sârguit mai întâi să le pun în faţă cauza despărţirii şi să învinuiesc lipsa de dragoste şi disprețul lor[6], în timp ce aceia se apărau şi ne învinovăţeau pe noi şi se îndreptăţeau pe ei, lucru care le stă în obicei. Apoi, punându-le în faţă, la următoarele şedinţe, actele Sinoadelor Ecumenice, am citit din ele orosurile în care acei dumnezeieşti Părinţi interzic schimbarea Simbolului până la cuvânt şi silabă, şi rostesc blesteme înfricoşătoare împotriva celor ce vor îndrăzni vreodată aceasta, încât episcopii şi clericii să fie din acea clipă lipsiţi de preoţie şi străini de harul dat lor, iar mirenii să fie supuşi anatemei, aceasta însemnând despărţirea de Dumnezeu. Pe lângă acestea, am înfăţişat şi prin raţionamente de nerespins necesitatea cuvintelor mele[7] şi că nu este cu putinţă în alt chip să se înţeleagă orosurile decât cum le-am explicat şi le-am înţeles eu. Dar când i-am văzut pe latini în chip limpede că deja se pregăteau de luptă în discursurile către noi, că scopul lor nu era adevărul, nici nu se sârguiau să fie aflat acesta, ci numai să pară că spun ceva şi să se arate superiori în auzul oamenilor lor (căci ţineau neapărat să sfârşească ei şedinţele, încât, vorbind ultimii, să pară că le rezolvă pe toate cele spuse de către noi), de atunci începând să mai grăim, i-am rugat (şi ce nu le-am grăit, încât era destul să înmoaie până şi sufletele de piatră) să

[6] Disprețul şi faţă de greci, dar şi faţă de dumnezeieştile canoane.
[7] Justeţea indubitabilă a cuvintelor mele.

οὖν ἀνεμείναμεν κελευσθέντες καὶ προθεσμίας μακρὰς ἠνεσχόμεθα πρὸς τὸ συνελθεῖν τε καὶ καταστῆναι τὴν σύνοδον. Ἔλαβε τέλος ἡ προθεσμία, καὶ μετὰ τοῦτο παρῆλθον ἡμέραι συχναί, καὶ μόλις συνήλθομεν ἐν ταὐτῷ Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι, περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης πρῶτον διαλεξόμενοι.

(2.) Καὶ δὴ προτραπεὶς ἐγὼ τῆς ὑποθέσεως ἄρξασθαι, πρῶτα μὲν ἐν τοῖς προοιμίοις ἐσπούδασα τὴν αἰτίαν αὐτοῖς ἀνάψαι τῆς διαιρέσεως καὶ τὸ ἄφιλον ἐγκαλέσαι καὶ ὑπεροπτικόν, ἐκείνων ἀπολογουμένων τε καὶ ἀντεγκαλούντων ἡμῖν καὶ ἑαυτοὺς δικαιούντων, ὅπερ εἰώθασιν. Ἔπειτα κατὰ τὰς ἐφεξῆς συνελεύσεις προχειρισάμενος τὰς πράξεις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀνέγνων ἐξ αὐτῶν τοὺς ὅρους, ἐν οἷς ἀπαγορεύουσιν οἱ θεῖοι πατέρες ἐκεῖνοι τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ συμβόλου μέχρι λέξεώς τε καὶ συλλαβῆς καὶ φρικώδεις ἀρὰς ἐκφωνοῦσι κατὰ τῶν ταύτην ποτὲ τολμησόντων, ὥστε τοὺς ἐπισκόπους μὲν καὶ τοὺς κληρικοὺς ἀνιέρους εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦδε καὶ τῆς δεδομένης αὐτοῖς χάριτος ἀλλοτρίους, τοὺς δὲ λαϊκοὺς ὑποκεῖσθαι τῷ ἀναθέματι, τοῦτο δέ ἐστιν ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμός. Ἐπὶ τούτοις καὶ διὰ συλλογισμῶν ἀναντιρρήτων παρέστησα τὴν τῶν ἐμῶν λόγων ἀνάγκην καὶ ὡς ἀδύνατον ἄλλως ἐκληφθῆναι τοὺς ὅρους, ἢ ὡς ἐγὼ τούτους ἐξηγούμην τε καὶ ἐλάμβανον. Ὡς δ' ἑωρῶμεν τοὺς Λατίνους σαφῶς ἤδη παραγυμνώσαντας ἐν ταῖς πρὸς ἡμᾶς διαλέξεσιν, ὡς οὐ πρὸς ἀλήθειαν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς οὐδὲ τὸ ταύτην εὑρεθῆναι διὰ σπουδῆς τίθενται, μόνον δέ γε τὸ δόξαι τι λέγειν καὶ τὰς ἀκοὰς τῶν οἰκείων προκατασχεῖν (ἔργον γὰρ ἀπαραίτητον εἶχον αὐτοὶ λύειν τὰς συνελεύσεις, ἵνα λέγοντες ὕστεροι, δοκῶσιν ἅπαντα λύειν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα), τοὐντεῦθεν ἤδη τοῦ λέγειν παυσάμενοι, παρεκαλοῦμεν αὐτοὺς (τί μὴ λέγοντες

Aşadar, cât timp ni s-a poruncit, am aşteptat şi am răbdat îndelungi tărăgănări ca să se adune şi să se ţină sinodul. A luat sfârşit tărăgănarea, şi după aceea au trecut numeroase zile, şi abia ne-am înţeles grecii şi latinii să discutăm mai întâi despre adaosul în Simbol.

2. Şi fiind îndemnat eu să încep subiectul, m-am sârguit mai întâi să le pun în faţă cauza despărţirii şi să învinuiesc lipsa de dragoste şi dispreţul lor[6], în timp ce aceia se apărau şi ne învinovăţeau pe noi şi se îndreptăţeau pe ei, lucru care le stă în obicei. Apoi, punându-le în faţă, la următoarele şedinţe, actele Sinoadelor Ecumenice, am citit din ele orosurile în care acei dumnezeieşti Părinţi interzic schimbarea Simbolului până la cuvânt şi silabă, şi rostesc blesteme înfricoşătoare împotriva celor ce vor îndrăzni vreodată aceasta, încât episcopii şi clericii să fie din acea clipă lipsiţi de preoţie şi străini de harul dat lor, iar mirenii să fie supuşi anatemei, aceasta însemnând despărţirea de Dumnezeu. Pe lângă acestea, am înfăţişat şi prin raţionamente de nerespins necesitatea cuvintelor mele[7] şi că nu este cu putinţă în alt chip să se înţeleagă orosurile decât cum le-am explicat şi le-am înţeles eu. Dar când i-am văzut pe latini în chip limpede că deja se pregăteau de luptă în discursurile către noi, că scopul lor nu era adevărul, nici nu se sârguiau să fie aflat acesta, ci numai să pară că spun ceva şi să se arate superiori în auzul oamenilor lor (căci ţineau neapărat să sfârşească ei şedinţele, încât, vorbind ultimii, să pară că le rezolvă pe toate cele spuse de către noi), de atunci încetând să mai grăim, i-am rugat (şi ce nu le-am grăit, încât era destul să înmoaie până şi sufletele de piatră) să

[6] Dispreţul şi faţă de greci, dar şi faţă de dumnezeieştile canoane.
[7] Justeţea indubitabilă a cuvintelor mele.

ἱκανὸν ἐπισπάσασθαι καὶ λιθίνας ψυχάς;) ἐπανελθεῖν πρὸς τὴν καλὴν συμφωνίαν ἐκείνην, ἣν εἴχομεν πρότερον καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, ἡνίκα τὸ αὐτὸ πάντες ἐλέγομεν, καὶ οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσμα. Ταῦτα λέγοντες, κενὴν ἐῴκειμεν ψάλλειν, ἢ λίθον ἕψειν, ἢ κατὰ πετρῶν σπείρειν, ἢ καθ' ὑγρῶν γράφειν, ἢ ὅσα ἄλλα ἐπὶ τοῖς ἀδυνάτοις αἱ παροιμίαι φασίν· ἐκεῖνοι γὰρ τοῖς μὲν ἐλέγχοις στενοχωρούμενοι, διόρθωσιν δὲ οὐδαμῶς οὐδεμίαν παραδεχόμενοι διὰ τὸ ἀνιάτως ἔχειν ὡς ἔοικε, παρεκάλουν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν μεταβῆναι τοῦ δόγματος, ὡς ἱκανῶν ἤδη ῥηθέντων τῶν ἐπὶ τῇ προσθήκῃ λόγων, οἰόμενοι δι' ἐκείνων τῶν λόγων ἐπισκιάσειν τὸ τοῦ συμβόλου τόλμημα, τῆς δόξης ὑγιοῦς δεικνυμένης. Ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι οὐκ ἠνείχοντο καὶ ἀμεταθέτως εἶχον πρὸς τὴν τῆς δόξης ἐξέτασιν, εἰ μὴ διορθωθείη πρότερον ἡ προσθήκη· κἂν ἐνέμειναν διὰ τέλους τῇ ἐνστάσει ταύτῃ, κἂν διελύθησαν ἐκεῖθεν καλῶς ποιοῦντες, εἰ μὴ παραπεισθέντες ὑπό τινων αὖθις, ὡς ἀπρεπές ἐστι μηδὲν εἰπόντας περὶ τοῦ δόγματος ἀπελθεῖν, ἐδέξαντο τὴν μετάβασιν, τοῦτο μὲν τὴν ἀπὸ τῆς προσθήκης ἐπὶ τὴν δόξαν, τοῦτο δὲ τὴν ἀπὸ Φεραρίας εἰς Φλωρεντίαν.

(3.) Ἔνθα γενόμενοι, τῶν περὶ τῆς δόξης διαλέξεων ἀπηρξάμεθα, τῶν Λατίνων προενεγκόντων ῥητά, τὰ μὲν ἐξ ἀποκρύφων τινῶν καὶ ἀγνώστων βιβλίων, τὰ δὲ ἐκ νενοθευμένων τε καὶ διεφθαρμένων, ἐν οἷς ἰσχυρίζοντο τὴν ἑαυτῶν δόξαν συνίστασθαι. Πάλιν οὖν αὐτοῖς ἐγὼ συμπλεκόμενος καὶ τὸ τῆς δόξης ἄτοπον διελέγχων καὶ νενοθευμένας εἶναι τὰς βίβλους προφανῶς παριστῶν, οὐδὲν ἤνυον ἐς πειθώ, πλὴν ὅσον τὸν καιρὸν ἀναλίσκειν εἰκῇ καὶ μάτην· ἄλλων γὰρ ἄλλα ῥητῶν ῥητὰ διαδεχομένων καὶ λόγου λόγον γεννῶντος, ὡς ἐν

se întoarcă la acea bună conglăsuire pe care am avut-o mai înainte şi cu noi înşine, şi cu Părinţii noştri, când toţi ziceam acelaşi lucru şi nu era dezbinare între noi. Zicând acestea ne-am asemănat celor ce cântă în deşert, sau care fierb pietre, sau seamănă pe stânci, sau scriu pe ape, sau fac celelalte câte proverbele spun că nu sunt cu putinţă. Pentru că ei, fiind constrânşi de argumente, dar neprimind, pe cât se pare, nici o îndreptare, în nici un chip, ca unii ce erau bolnavi de nevindecat, ne-au rugat să trecem la cercetarea dogmei, ca şi cum ar fi fost îndestulătoare cuvintele deja rostite în privinţa adaosului, crezând ei că prin cuvintele acelea vor acoperi îndrăzneala din Simbol, odată ce ar fi fost arătată sănătatea credinţei lor. Însă ai noştri nu au îngăduit şi nu au vrut să mute discuţia la cercetarea credinţei fără a fi fost îndreptat mai întâi adaosul. Şi bine ar fi făcut dacă rămâneau până la sfârşit în împotrivirea aceasta şi dacă ar fi plecat de acolo, decât să fi fost înduplecaţi de unii cum că este necuviincios ca să plece acasă fără să vorbească nimic despre dogmă; şi astfel au primit mutarea, pe de o parte, de la subiectul adaosului la cel al credinţei, iar pe de alta, de la Ferrara la Florenţa.

3. Ajungând acolo, am început discuţiile despre credinţă, latinii punând în faţă citate, dintre care unele erau luate din cărţi apocrife şi necunoscute, iar altele din cele falsificate şi corupte, prin care ei afirmau că se susţine credinţa lor. Aşadar, eu, luându-mă iarăşi la luptă cu ei, şi demonstrându-le absurditatea credinţei lor, şi arătându-le pe faţă că falsificate sunt cărţile folosite de ei, nimic nu am reuşit să-i conving, ci cheltuiam mult timp pe degeaba şi în zadar. Căci altor cuvinte urmându-le alte cuvinte şi cuvântul născând alt cuvânt, precum e

τοιούτοις εἰκός, οὐδέν τι μᾶλλον ἡ ἀλήθεια τὴν ἑαυτῆς ἰσχὺν ἐπεδείκνυτο, πολὺ τὸ μέλαν ἐμούντων ἐκείνων πρὸ ἑαυτῶν καὶ ταῖς μακρολογίαις αὐτὴν ἐπισκιαζόντων, ἄχρις οὗ καὶ πάλιν ἀπαγορεύσας, ὑπό τε τῆς συνήθους ἐνοχλούμενος ἀσθενείας καὶ τὸ τῶν λόγων ἄκαρπον καθορῶν, ἀπέτεινα λόγον διὰ μακροῦ πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἴσχυον, ἐν ᾧ μαρτυρίαις πλείσταις ἀναντιρρήτοις παρέστησα τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἡμετέρου δόγματος, ὅτιπερ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται, παρὰ μὲν τῶν εὐαγγελικῶν ἀρξάμενος λόγων, διὰ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδεξαμένων αὐτοὺς κατελθὼν ἄχρι καὶ τῆς οἰκουμενικῆς τρίτης συνόδου, κατὰ μέρος τε ἐξεργαζόμενος ἕκαστον τῶν ῥητῶν καὶ συλλογιζόμενος ἐφ' ἑκάστῳ καὶ συμπεραίνων, ὅπερ ἀποδεικνύναι προκείμενον εἶχον, ὡς παντα-χοῦ τοῦ καινοῦ τῶν Λατίνων δόγματος ἀπηγορευμένου.

(4.) Ἐπὶ τούτοις κατέλυσα τὰς πρὸς αὐτοὺς ὁμιλίας, ἢ μηκέτι συνελεύσεσθαι μετ' αὐτῶν, ἢ γοῦν αὐτὸς σιωπήσειν βεβαιωσάμενος. Ἀλλ' ἐκεῖνοι προσεκαλοῦντο τοὺς ἡμετέρους ἑκόντας ἄκοντας εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἀντίρρησιν, καὶ τοῦτο διαπραξάμενοι, μὴ παρόντος ἐμοῦ διὰ τὴν ἀσθένειαν, δὶς ἐφεξῆς συνελεύσεις ἀνάλωσαν αὐτοὶ μόνοι λέγοντες, μηδενὸς ἀπολογουμένου, κατὰ μὲν τὴν πρώτην τὰ ῥητὰ τῶν οἰκείων διδασκάλων προενεγκόντες, ἐν οἷς ἐδείκνυσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Υἱοῦ καθάπερ ἐκ τοῦ Πατρός, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὰ παρ' ἐμοῦ εἰρημένα διαστρέψαντες μᾶλλον ἢ ἀνατρέψαντες καὶ χρήσεις ἐναντίας, ὡς ἐκείνοις ἐδόκει, τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ἐκτεθεικότες. Ἐπεὶ δ' ἐμοῦ σεσιωπηκότος, οὐδεὶς ἔτι τῶν ἡμετέρων πρὸς αὐτοὺς ἐθάρρησεν ἀντιτάξασθαι, τοῦτο μὲν τῶν ἀρχόντων οὕτω δέον εἶναι κρινόντων, τοῦτο δὲ καὶ ὀκνοῦντες ἅπαντες τὸν ἀγῶνα καὶ μὴ εἰς ἔριδας καὶ ταραχὰς ἐκπέσωσι

firesc în asemenea cazuri, adevărul nu îşi arăta cu nimic mai mult tăria, aceia vărsând multă cerneală înaintea lor şi umbrind adevărul cu lungi cuvântări, până când, obosind şi fiind îngreuiat de obişnuita mea neputinţă şi văzând lipsa de roadă a cuvintelor mele, am întins totuşi multă vreme vorba cu ei, pe cât am fost în stare, înfăţişând cu foarte multe mărturii de nerespins adevărul dogmei noastre – cum că numai din Tatăl, nu şi din Fiul, purcede Duhul Sfânt –, începând de la cuvintele evanghelice şi coborând, după ce am trecut prin Apostoli şi cei ce i-au urmat, până la al III-lea Sinod Ecumenic; şi luând în parte fiecare din cele spuse, şi raţionând în cazul fiecăreia, şi trăgând concluziile, am demonstrat ceea ce aveam de demonstrat, şi anume că din toate părţile este respinsă dogma cea nouă a latinilor.

4. Eu am boicotat convorbirile cu ei, punând hotărât condiţia fie să nu mă mai întâlnesc cu ei, fie să tac. Dar ei i-au provocat pe ai noştri – vrând-nevrând aceştia – la respingerea celor spuse, şi făcând aceasta când nu eram eu de faţă, din pricina neputinţei, au irosit două întâlniri care au urmat, vorbind doar ei, fără că nimeni dintre ai noştri să se apere: în prima şedinţă au adus înainte cele spuse de dascălii lor în care arătau că Duhul Sfânt purcede din Fiul precum din Tatăl, iar în a doua şedinţă au răstălmăcit cele spuse de mine sau, mai degrabă, le-au întors împotriva mea şi au expus mărturii – contrare, pe cât li se părea acelora – ale dascălilor de la noi. Şi fiindcă eu tăceam, nimeni dintre ai noştri nu a îndrăznit să li se împotrivească, pe de o parte deoarece conducătorii judecau că lucrurile trebuie să stea cum spuneau latinii, iar pe de alta pentru că toţi şovăiau în faţa luptei şi se temeau să nu cadă în

δεδιότες, ἐκεῖνοι τὴν ἡμετέραν σιωπὴν ὡς ἕρμαιον λογισάμενοι, καθάπερ τινὰς φυγάδας προεκαλοῦντο πρὸς μάχην, καὶ μηδαμῶς ὑπακουόντων ἡμῶν, ἐπεκρότουν ὡς νικηταὶ καὶ τὴν ἀλήθειαν μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες. Τοῦτο δὲ καὶ ἀεὶ ποιεῖν ἔμελλον, οὕτω καθάπαξ παρεσκευασμένοι πρὸς πᾶν τὸ λεγόμενον ἀντιλέγειν καὶ ἑαυτοῖς τὴν νίκην ἐπιφημίζειν.

(5.) Ἐντεῦθεν ἀρχὴν λαμβάνει τὰ τῆς οἰκονομίας καὶ συγκαταβάσεως ῥήματα, καί τις τῶν ἡμετέρων ἐπεχείρησε λέγειν, ὡς καλόν ἐστι τὴν εἰρήνην ἀσπάσασθαι καὶ τοὺς ἁγίους συμφώνους ἀποδεῖξαι πρὸς ἑαυτούς, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ δυτικοὶ τοῖς ἀνατολικοῖς ἀντιφθέγγεσθαι· ἤδη δέ τις καὶ περὶ τῆς διά φιλοσοφεῖν ἤρξατο παρὰ τοῖς ἡμετέροις διδασκάλοις εὑρισκομένης, ὡς ταὐτὸν τῇ ἐκ δυναμένης καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τῷ Υἱῷ διδούσης. Οὕτω κατὰ μικρὸν ὁ λατινισμὸς ἐξερράγη, καὶ περὶ τοῦ τρόπου λοιπὸν τῆς ἑνώσεως ἤρξαντο πραγματεύεσθαι καί τινα ῥητὰ περιεργάζεσθαι, δι' ὧν ἑνωθήσονται, μέσην ἐπέχοντα χώραν καὶ δυνάμενα κατ' ἀμφοτέρας τὰς δόξας λαμβάνεσθαι καθάπερ τις κόθορνος· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς πρὸς τὴν ἐπίνοιαν ἔδοξε σφόδρα συμβάλλεσθαι, τῶν τε ἡμετέρων δι' αὐτῶν ῥᾷον προσαγομένων καὶ τῶν ἐναντίων ἐλπιζομένων ἀνεξετάστως αὐτὰ παραδέξασθαι. Καὶ δή τι συνθέντες γραμμάτιον τοιαῦτά τινα περιέχον, τὴν ἐκείνων δὲ δόξαν ὅμως καθαρῶς ἐκτιθέμενον, ἐξαπέστειλαν αὐτοῖς ὡς διὰ τούτου τὴν ἕνωσιν ποιησόμενοι· τοῖς δὲ οὐκ ἀνεκτὸν ἐδόκει τὸ γραμμάτιον δέξασθαι χωρὶς ἐξετάσεως, ἀλλ' ἢ πρὸς ἀπολογίαν αὐτοὺς προὐκαλοῦντο καὶ λύσεις τῶν ἀμφισβητουμένων φωνῶν ἐν τῷ γράμματι, ἢ τὸ οἰκεῖον δέξασθαι παρηγγύων, ὅπερ αὐτοὶ φθάσαντες ἐξαπέστειλαν· ἦν δ' ἐκεῖνο συμφώνησις παντελὴς

certuri şi tulburări. Iar aceia, văzând în tăcerea noastră un avantaj neaşteptat, ne-au chemat ca pe nişte fugari la luptă, şi noi nicidecum ascultându-i, s-au lăudat ca biruitori şi ca şi cum adevărul l-ar avea ei. Aceasta aveau să şi facă mereu, odată ce se pregătiseră în acest fel spre respingerea oricărui lucru zis de noi şi spre a-şi atribui loruşi biruinţa.

5. De aici îşi au începutul cuvintele „iconomie" şi „pogorământ", şi careva dintre ai noştri a încercat să spună că bun lucru este a îmbrăţişa pacea şi să arate că sfinţii sunt în conglăsuire cu ei înşişi, ca să nu pară că dascălii cei din Apus grăiesc contrar celor din Răsărit. Şi careva deja a şi început să filosofeze despre prepoziţia διά, care se găseşte la dascălii noştri, cum că are acelaşi înţeles cu prepoziţia ἐκ şi pun pe seama Fiului cauza Duhului. Aşa, câte puţin, şi-au dat pe faţă latinismul, şi mai departe au început să neguţătorească modul unirii şi să caute cu de-amănuntul nişte cuvinte prin care să se unească şi care să ofere un teren comun şi să poată fi primite, ca un coturn, de amândouă credinţele. Căci prin acest lucru li se părea că se pot pune foarte bine de acord în ce priveşte înţelesul credinţei, şi ai noştri apropiindu-se mai lesne prin ele de latini, şi cei potrivnici nădăjduind că ele vor fi primite fără de cercetare. Deci, alcătuind o mică scrisoare care conţinea câteva asemenea cuvinte – în care, dealtfel, era expusă în chip limpede credinţa latinilor –, le-au trimis-o acestora ca prin ea să facă unirea. Dar lor nu li s-a părut că trebuie îngăduit să fie primită scrisoarea fără cercetare, ci i-au chemat pe greci ca fie să se apere şi să explice cuvintele cu dublu înţeles din scrisoare, fie, le-au propus, să accepte formula lor, pe care ei le-o trimiseseră mai înainte. Şi acea

περὶ τὸ δόγμα Λατίνων τε καὶ Γραικῶν καὶ ὁμολογία τοῦ καὶ ἐκ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι.

(6.) Τρίβεται πολὺς ἐπὶ τούτοις χρόνος, καὶ οἱ ἡμέτεροι τὴν ἀναβολὴν ἐδυσχέραινον καὶ τὴν πενίαν ὠδύροντο καὶ πρὸς τὸν λιμὸν ἠγανάκτουν· καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτ' αὐτοῖς ἐπενοήθη, μηδενὶ μηδὲν διδόναι τῶν συγκειμένων ἀναλωμάτων, ἵν' ἀναγκασθέντες ἐκ τούτου, κατὰ μικρὸν αὐτοῖς ὑποκύψωσι. Τί δεῖ πολλὰ λέγειν; Οὐκ ἐπαύσαντο πάντα λίθον κινοῦντες οἱ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας καὶ εὐσεβείας προδόται, μέχρι διεπράξαντο συναγαγόντες τὴν σύνοδον ἐκρῆξαι τὸν λατινισμὸν εἰς τὸ φανερόν, βασιλέως τε καὶ πατριάρχου προκαθημένων καὶ τοῦ δεσπότου τούτοις συνεδριάζοντος· τὰ γὰρ δοκοῦντα συνηγορεῖν τοῖς Λατίνοις ῥητὰ προαγαγόντες εἰς μέσον ἔκ τε τῶν διδασκάλων αὐτῶν ἐκείνων καὶ τοῦ μεγάλου Κυρίλλου, πρότερον ἐμοὶ διαμαχεσάμενοι καὶ κατὰ ταὐτὸν ἐκ διαδοχῆς ἀλλήλων ἐπιπηδήσαντες ἰταμῶς τοῖς σοφίσμασιν, οὕτως ἠρώτων τὴν σύνοδον, ἥντινα γνώμην ἔχουσι περὶ τῶν ῥητῶν ἐκείνων, καὶ εἰ τὸν Υἱὸν αἴτιον ποιοῦσι τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἱ δὲ περὶ μὲν τῶν ῥητῶν οὐκ ἀμφιβάλλειν ἔφασαν, εἰ γνήσια τῶν διδασκάλων εἰσί, παρὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ θείου Μαξίμου τοῦτο πιστούμενοι· τὴν αἰτίαν μέντοι τοῦ Πνεύματος τῷ Υἱῷ διδόναι παντελῶς ἀπηγόρευσαν οἵ γε πλείονες· οὕτω γὰρ καὶ τὸν σοφὸν διορίζεσθαι Μάξιμον. Ἀλλ' οἱ τολμηροὶ τὴν δυσσέβειαν καὶ ὅσοι τούτοις παρὰ τὴν ἀρχὴν ἠκολούθησαν, ἐπαγγελίαις λαμπραῖς ὑπαχθέντες καὶ δόμασι, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὸν

[8] Despotul era fratele împăratului.

[9] Aducând ca mărturii, punând pe tapet.

[10] Cei din sobor.

[11] Erau încredinţaţi că Sfinţii Părinţi aveau dreptate.

[12] Chiar dacă formulările ar fi conţinut „filioque", Sfântul Maxim a arătat că ele erau înţelese ortodox şi de aceea grecii nu avuseseră obiecţii (*Epistola către Marin*, PG 91, 136AB).

formulă trimisă de latini era o deplină punere în acord a grecilor şi latinilor în ce priveşte dogma şi o mărturisire a faptului că Duhul Sfânt purcede şi din Fiul.

6. Mult timp s-a pierdut cu acestea, şi ai noştri sufereau greu întârzierea în Italia, şi se plângeau de sărăcie, şi erau mânioşi foc din pricina foamei; fiindcă latinii ticluiseră şi ca nimănui să nu i se dea nimic din banii de cheltuială, după cum era înţelegerea, ca fiind siliţi de acest lucru, grecii să li se plece câte puţin. Dar ce să mai vorbim? Nu s-au lăsat trădătorii dreptei credinţe şi ai mântuirii proprii până când, făcând sobor, şi-au dat pe faţă latinismul, împăratul şi patriarhul fiind în frunte şi despotul şezând împreună cu aceştia[8]. Căci aducând ei în mijloc[9] şi de la înşişi dascălii acelora, şi de la marele Chiril cuvinte care păreau în acord cu latinii, după ce mai întâi s-au luptat cu mine sărind asupră-mi cu obrăznicie, rând pe rând, prin sofisme, întrebau soborul ce părere au ei despre cuvintele acelea şi dacă îl fac pe Fiul cauzator al Duhului Sfânt. Iar aceştia[10] nu s-au îndoit deloc că sunt cu adevărat ale dascălilor[11], de vreme ce erau încredinţaţi de aceasta din epistola dumnezeiescului Maxim[12]. Aşadar, cei mai mulţi au refuzat cu totul să atribuie Fiului cauza Duhului, căci aşa hotărâse şi Sfântul Maxim. Însă cei îndrăzneţi în reaua credinţă şi câţi au urmat acestora de la început, fiind atraşi de daruri şi de făgăduinţe strălucite, au decretat fără reţineri[13]

[13] Literal „cu capul gol" – cu privire la originea expresiei vezi Platon, *Phaidros*, 243, b6. Expresia vrea să sugereze îndrăzneala de a spune ceva fără reţinere. Vezi Eusebiu de Cezareea, *Împotriva lui Marcelus, Eusebius Werke*, 1972, 7, 2. 2. 8. 5, TLG-D: „A negat făţiş pe Fiul (γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὸν μὲν υἱὸν ἠρνήσατο). Vezi exemple foarte clare cu această expresie la Ioan Damaschin, *Împotriva iacoviţilor*, EPE 4, 78, p. 408, dar şi la Grigorie Teologul, *Cuvântul 2*, 20, BEPES 58, p. 253, unde sfântul ne spune că γυμνῇ τῇ κεφαλῇ era un fel de expresie (τὸ λεγόμενον). Vezi şi în canonul 15 de la Sinodul I-II de la Constantinopol, unde îi

Υἱὸν ἀπεφήναντο τοῦ Πνεύματος αἴτιον, ὃ μηδ' ἐν τοῖς τῶν Λατίνων ῥητοῖς εὕρηταί που φανερῶς κείμενον. Τούτοις δὲ καὶ ὁ πατριάρχης ἐπεψηφίσατο, προδιεφθαρμένος ἤδη καὶ αὐτὸς ὁ τάλας καὶ ἅμα διψῶν τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγήν, εἰ καὶ τὸ χρεὼν αὐτὸν συνήλαυνε πρὸς τὸν θάνατον. Ἐγὼ δὲ τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην ἅμα καὶ ὁμολογίαν τῆς πίστεως συγγεγραμμένην ἔχων (οὕτω γάρ που διείρητο πρότερον ἐγγράφως ἐπιδοῦναι τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἕκαστον), ὡς εἶδον αὐτοὺς ἐκθύμως ἤδη πρὸς τὴν ἕνωσιν ὡρμημένους, καὶ τοὺς ἐμοὶ συνεστῶτας πρότερον ἄρτι συμπεπτωκότας ἐκείνοις, ἐγγράφων δὲ οὐδὲ μεμνημένους, ἐπέσχον καὶ αὐτὸς τὴν γραφήν, ἵνα μὴ πρὸς ὀργὴν αὐτοὺς ἐρεθίσας, εἰς προῦπτον ἤδη τὸν κίνδυνον ἐμαυτὸν ἐμβάλω· διὰ στόματος μέντοι τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην ἐδήλωσα παρρησίᾳ, μὴ ἂν ἄλλως δύνασθαι τὰ ῥητὰ τῶν δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν συμφωνῆσαι πατέρων, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου τὸν Υἱὸν μὴ φαίημεν αἴτιον εἶναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, προσεπισημηνάμενος ἅμα καὶ περὶ τῆς προσθήκης, ὡς οὐδὲ ταύτην συγχωρῶ τοῖς Λατίνοις, ἅτε μὴ καλῶς μηδ' εὐλόγως κατὰ τοὺς εἰρημένους λόγους γεγενημένην. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν τὰ ἑαυτῶν ἔπραξαν καὶ πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ ὅρου καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἑνώσεως ἔβλεψαν· ἐγὼ δὲ χωρισθεὶς αὐτῶν ἔκτοτε καὶ ἐμαυτῷ σχολάσας, ἵνα τοῖς ἁγίοις μου πατράσι καὶ διδασκάλοις διατελῶ συνημμένος, πᾶσι καταφανῆ ποιῶ τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην διὰ τῆσδε μου τῆς γραφῆς, ὡς ἂν ἐξῇ δοκιμάζειν τῷ βουλομένῳ, πότερον ὑγιέσι δόγμασι χαίρων, ἢ διεστραμμένοις τισὶ τὴν γεγενημένην ἕνωσιν οὐ παρεδεξάμην.

îndreptăţeşte pe cei care se despart de episcopul ce propovăduieşte erezia public şi pe faţă, direct (δημοσίᾳ καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ). Vezi ed. Alivizatos, p. 421 şi ed. Floca, p. 314, unde expresia respectivă este

că Fiul este cauzator al Duhului, lucru care nu este găsit pe faţă nici în cuvintele latinilor[14]. Cu aceştia a fost de acord şi patriarhul, fiind el deja mai dinainte corupt şi însetând şi el, ticălosul, să scape din Italia, deşi moartea îi bătea la uşă. Iar eu, ţinând părerea mea dimpreună cu mărturisirea de credinţă alcătuită în scris (căci aşa s-a hotărât de prima dată ca fiecare să-şi aştearnă părerea în scris), când am văzut că ei sunt deja porniţi din toată inima spre unire şi că cei care mai întâi erau cu mine acum au căzut de acord cu aceia şi că nici nu mai pomenesc de înscrisuri, mi-am ţinut înscrisul la mine, ca nu cumva, pornindu-i spre mânie, să mă arunc într-o primejdie care era deja limpede. Dar le-am dezvăluit cu îndrăzneală prin viu grai părerea mea, cum că nu se pot în alt chip pune în acord cele spuse de Părinţii apuseni şi răsăriteni decât dacă, conform tâlcuirii din epistola cinstitului Maxim, spunem că Fiul nu este cauzator al Duhului Celui Sfânt; am mai punctat pe deasupra şi în legătură cu adaosul din Crez faptul că nu-l îngădui nici pe acesta latinilor, fiindcă nu s-a făcut nici în chip bun, nici întemeiat, precum am arătat mai sus. De aici înainte ei au făcut cum au poftit şi au dat atenţie alcătuirii orosului şi celorlalte câte ţineau de unire, iar eu, despărţindu-mă de atunci de ei şi văzându-mi de treaba mea, ca să rămân în unire cu sfinţii mei Părinţi şi dascăli, îmi voi face tuturor arătată părerea prin această scriere a mea încât oricine voieşte să se poată încredinţa dacă din dragoste de dogmele sănătoase sau de cele strâmbe nu am primit unirea ce s-a făcut.

eronat tradusă „cu capul descoperit"! Chiar şi în ediţia românească a operei platoniciene *Phaidros*, traducătorul G. Liiceanu, urmând probabil variatele din limbile moderne, traduce ad literam, deşi pare că a înţeles despre ce este vorba (vezi ed. Ştiinţifică 1983, p. 439).

[14] Este vorba de formula de unire propusă de latini grecilor.

ΜΑΡΚΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΟΤΙ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΦΩΝΗΣ ΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ ΑΓΙΑΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΘΕΙΑ ΔΩΡΑ, ΑΛΛ' ΕΚ ΤΗΣ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΕΥΧΗΣ ΚΑΙ ΕΥΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΔΥΝΑΜΕΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

(1.) Ἡμεῖς ἐκ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδεξαμένων αὐτοὺς διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας τὴν τῆς μυστικῆς λειτουργίας ἔκθεσιν παρειληφότες, παρ' οὐδενὶ τούτων εὕρομεν ὑπ' αὐτῶν τῶν δεσποτικῶν ῥημάτων καὶ μόνων ἁγιάζεσθαι καὶ τελειοῦσθαι τὸ τῆς εὐχαριστίας δῶρον καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ Δεσποτικὸν σῶμα καὶ αἷμα μεταποιεῖσθαι, ἀλλὰ προλεγόμενα μὲν διηγηματικῶς τὰ ῥήματα παρὰ πᾶσιν συμφώνως ἡμᾶς τε ἀναφέροντα πρὸς τὴν μνήμην τοῦ τότε πραχθέντος καὶ δύναμιν ὥσπερ ἐνιέντα τοῖς προκειμένοις εἰς τὴν μεταβολήν, ἐπιγινομένην δὲ μετὰ ταῦτα τὴν εὐχήν τε καὶ εὐλογίαν τοῦ ἱερέως ἐνεργείᾳ μεταποιεῖν ἤδη τὰ δῶρα πρὸς αὐτὸ τὸ πρωτότυπον ἐκεῖνο σῶμα καὶ αἷμα τὸ Δεσποτικόν. Ταῦτα δὲ καὶ

[1] Editată de De Sainctes, *Liturgiae*, p. 138-144; Migne, PG 160, 1080-144; Petit, PO 17, P. 426-434 şi *Marci Opera*, p. 118-126. Datată la sfârşitul Sinodului florentin. Am folosit ediția din PO.

[2] În opoziție, poate, cu „liturghia" în înțelesul păgân al cuvântului, ca responsabilitate publică pusă în sarcina anumitor cetățeni de vază.

[3] La Cina cea de Taină.

Dovedire a arhiepiscopului Marcu al Efesului că nu numai din rostirea cuvintelor Stăpânului se sfințesc dumnezeieştile daruri, ci din rugăciunea de după acestea şi din binecuvântarea preotului cu puterea Sfântului Duh[1]

1. Primind rânduiala liturghiei celei de taină[2] de la Sfinții Apostoli şi de la dascălii Bisericii care au urmat lor, la nici unul dintre aceştia nu am aflat că darul euharistiei se sfinţeşte şi se săvârşeşte şi se preface în însuşi Trupul şi Sângele Stăpânului prin singure cuvintele Stăpânului, ci la toți, într-un glas, am găsit cuvintele cu pricina ca fiind introductive, spuse în scop de istorisire, şi privind aducerea-aminte de ceea ce s-a făcut atunci[3], şi introducând în cele puse înainte o putere spre prefacere, însă abia rugăciunea şi binecuvântarea preotului de după aceste cuvinte prefac în mod real[4] darurile în însuşi prototipicul[5] Trup şi Sânge al Stăpânului. Acestea le

[4] În act. Până la rugăciunea de prefacere darurile sunt în mod potențial Trupul şi Sângele lui Hristos în virtutea puterii introduse în ele prin cuvintele Domnului. Ele devin efectiv Trupul şi Sângele Său abia la rugăciunea preotului.

[5] Termenul πρωτότυπον se referă aici la acea stare a Darurilor în care acestea sunt deja prefăcute în adevăratul Trup şi Sânge al lui Hristos, spre deosebire de cel de ἀντίτυπα, care desemnează caracterul simbolic al Darurilor încă neprefăcute prin epicleză.

αἱ ἐκθέσεις αὐταὶ μαρτυροῦσι, σύμφωνοι παρ' ἡμῖν εὑρισκόμεναι, καὶ ὁ λόγος ἐπὶ ταύταις ἀποδοθήσεται.

(2.) Ἐν μὲν γὰρ τῇ συγγραφείσῃ διὰ Κλήμεντος λειτουργίᾳ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων μετὰ τὸ διηγήσασθαι τὰ Δεσποτικὰ θαύματα καὶ τὰς πράξεις, ἔτι δὲ τὰ περὶ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, οὕτω κεῖται ῥητῶς· «Μεμνημένοι οὖν ὧν δι' ἡμᾶς ὑπέμεινεν εὐχαριστοῦμέν σοι, Θεὲ παντοκράτορ, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ πληροῦμεν. Ἐν ᾗ γὰρ νυκτὶ παρεδίδοτο, λαβὼν ἄρτον ταῖς ἁγίαις καὶ ἀμώμοις αὐτοῦ χερσὶ καὶ ἀναβλέψας πρὸς σὲ τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ Πατέρα καὶ κλάσας, ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἰπών· Λάβετε ἐξ αὐτοῦ, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ περὶ πολλῶν θρυπτόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ ἁγιάσας, ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Μεμνημένοι τοίνυν τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἐπανόδου καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ δευτέρας παρουσίας, ἐν ᾗ ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφέρομέν σοι τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ κατὰ τὴν αὐτοῦ διάταξιν τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, εὐχαριστοῦντές σοι δι' αὐτοῦ, ἐφ' οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς ἑστάναι ἐνώπιόν σου καὶ ἱερατεύειν σοι· καὶ ἀξιοῦμέν σε, ὅπως εὐμενῶς ἐπιβλέψοις ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, σὺ ὁ ἀνενδεὴς Θεός, καὶ εὐδοκήσοις ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου καὶ καταπέμψοις τὸ ἅγιόν σου Πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην, τὸν μάρτυρα τῶν παθημάτων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ,

mărturisesc într-un glas şi înseşi cărţile de slujbă[6] aflate de noi, şi cuvântul nostru va urma pe temeiul acestora.

2. Căci în liturghia Sfinţilor Apostoli, aşternută în scris prin Clement, după ce se istorisesc minunile şi faptele Stăpânului, încă şi cele ce privesc patima şi învierea şi suirea la ceruri, se spune textual astfel: „Aducându-ne aminte, dar, de cele pe care le-a răbdat pentru noi, mulţumim Ţie, Dumnezeule Atotţiitorule, nu pe cât suntem datori, ci pe cât putem, şi plinim rânduiala Lui. Căci în noaptea în care a fost vândut, luând pâine cu sfintele şi fără de prihană mâinile Sale, şi căutând către Tine, Dumnezeul Lui şi Tatăl, şi frângând, a dat ucenicilor Săi, zicând: „Luaţi din el, mâncaţi, acesta este Trupul Meu, care pentru mulţi se frânge spre iertarea păcatelor". Asemenea şi paharul, amestecându-l din vin şi apă, şi sfinţindu-l, le-a dat, zicând: „Beţi din el toţi; acesta este Sângele Meu, care pentru mulţi se varsă spre iertarea păcatelor; aceasta faceţi spre pomenirea Mea". Aducându-ne aminte, aşadar, de patima Lui, şi de moarte, şi de înviere, şi de suirea la ceruri, şi de cea de-a doua Lui venire ce va să fie, întru care vine să judece viii şi morţii şi să răsplătească fiecăruia după faptele lui, aducem Ţie, Împărate şi Dumnezeule, după rânduiala Lui, pâinea aceasta şi paharul acesta, mulţumind Ţie prin El pentru că ne-ai învrednicit pe noi să stăm înaintea Ta şi să slujim Ţie[7]; şi Te rugăm să cauţi cu milostivire asupra acestor daruri puse înaintea Ta, Dumnezeule, Care n-ai trebuinţă de nimic, şi arată-Ţi bunăvoinţa asupra lor, în cinstea Hristosului Tău, şi trimite Duhul Tău cel Sfânt peste jertfa aceasta, pe Martorul patimilor Domnului

[6] Am tradus termenul ἔκθεσις în mod diferit, în funcţie de context, pentru a facilita cursivitatea textului.

[7] Literal: să facem înaintea Ta cele ce ţin de preoţie.

ὅπως ἀποφήνοι τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου».

(3.) Ταῦτα μὲν οἱ θεῖοι ἀπόστολοι διὰ τῆς συγγραφῆς τοῦ μακαρίου Κλήμεντος τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδώκασιν. Ὁ δέ γε θεῖος Ἰάκωβος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων πρῶτος ἐπίσκοπος καὶ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως ἀδελφὸς ὁμοῦ καὶ διάδοχος, καὶ αὐτὸς τὴν μυστικὴν ἐκτιθέμενος λειτουργίαν, ἐν τῷ αὐτῷ μέρει μετὰ τὸ διηγήσασθαι τὰ Δεσποτικὰ ῥήματα τοιάδε γράφει· «Μεμνημένοι οὖν καὶ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ τῶν ζωοποιῶν αὐτοῦ παθημάτων, τοῦ σωτηρίου σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς καὶ τῆς τριημέρου ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καθέδρας καὶ τῆς δευτέρας ἐνδόξου καὶ φοβερᾶς αὐτοῦ παρουσίας, ὅταν ἔλθῃ μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ὅταν μέλλῃ ἀποδιδόναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφέρομέν σοι, Δέσποτα, τὴν φοβερὰν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν». Καὶ μετ' ὀλίγα· «Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ ἐξαπόστειλον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα ἅγια δῶρα ταῦτα τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ σύνθρονόν σοι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ τῷ μονογενεῖ σου Υἱῷ, τὸ συμβασιλεῦον, τὸ ὁμοούσιόν τε καὶ συναΐδιον, τὸ λαλῆσαν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις καὶ τῇ καινῇ σου διαθήκῃ, τὸ καταβὰν ἐν εἴδει περιστερᾶς ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ καὶ μεῖναν ἐπ' αὐτόν, τὸ καταβὰν ἐπὶ τοὺς ἁγίους σου ἀποστόλους ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν ἐν τῷ ὑπερῴῳ τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου Σιὼν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς, αὐτὸ τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον κατάπεμψον, Δέσποτα, ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα ἅγια δῶρα ταῦτα, ἵνα ἐπιφοιτῆσαν τῇ ἁγίᾳ καὶ ἀγαθῇ

Iisus, ca să arate pâinea aceasta Trupul Hristosului Tău şi paharul acesta, Sângele Hristosului Tău".

3. Acestea le-au predat Bisericii dumnezeieştii Apostoli prin scrisul fericitului Clement. Iar dumnezeiescul Iacov, cel dintâi episcop al Ierusalimului şi fratele şi urmaşul Întâiului şi Marelui Arhiereu, dând şi el rânduiala liturghiei celei de taină, în aceeaşi parte, după istorisirea cuvintelor Stăpânului, scrie unele ca acestea: „Aşadar, aducându-ne aminte şi noi, păcătoşii, de patimile Lui cele de viaţă făcătoare, de mântuitoarea Cruce şi de moartea, şi îngroparea, şi învierea din morţi cea de a treia zi, şi de suirea la ceruri, şi de şederea de-a dreapta Ta, a lui Dumnezeu şi Tatăl, şi de cea de-a doua slăvită şi înfricoşată a Lui venire, când va veni cu slavă să judece viii şi morţii, când va răsplăti fiecăruia după faptele lui, aducem Ţie, Stăpâne, această înfricoşată şi fără de sânge jertfă". Şi puţin mai încolo: „Miluieşte-ne pe noi, Dumnezeule, după mare mila Ta şi trimite peste noi şi peste aceste sfinte daruri puse înainte Duhul Tău cel Preasfânt, Domnul, de viaţă Făcătorul, Cel de un scaun cu Tine, Dumnezeule şi Tată, şi cu Fiul Tău Cel Unul Născut, Duhul Cel împreună-împărat, Cel de o fiinţă şi împreună veşnic, Care a grăit în Lege şi în proroci şi prin Legământul Tău cel Nou, Cel Ce S-a pogorât în chip de porumbel peste Domnul nostru Iisus Hristos în râul Iordan şi a rămas peste El, Cel Ce S-a pogorât peste sfinţii Tăi Apostoli în chip de limbi de foc în foişorul sfântului şi slăvitului Sion, în ziua sfintei Cincizecimi: Tu Cel Preasfânt, Stăpâne, trimite pe Însuşi Duhul peste noi şi peste aceste sfinte daruri puse înainte, ca pogorându-Se cu sfânta şi buna şi slăvita Lui venire, să

καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἁγιάσῃ καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον σῶμα ἅγιον τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τίμιον τοῦ Χριστοῦ σου».

(4.) Τούτοις ἀκολουθοῦντες καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν αὐτὴν λειτουργίαν ἐπιτεμόντες, ὅ τε μέγας Βασίλειος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης, ὁ μὲν περὶ τοῦτο τὸ μέρος γενόμενος καὶ αὐτὸς διηγούμενος τὴν πρώτην ἐκείνην ἱερουργίαν ὑπὸ τοῦ Δεσπότου παραδεδομένην, «Κατέλιπε, φησίν, ἡμῖν ὑπομνήματα τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ πάθους ταῦτα, ἃ προτεθήκαμεν κατὰ τὰς αὐτοῦ ἐντολάς· μέλλων γὰρ ἐξιέναι ἐπὶ τὸν ἑκούσιον καὶ ἀοίδιμον καὶ ζωοποιὸν αὐτοῦ θάνατον, τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδου ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, λαβὼν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ καὶ ἀχράντων χειρῶν καὶ ἀναδείξας σοι τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἁγιάσας, κλάσας, ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπών· Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου λαβών, κεράσας, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἁγιάσας, ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπών· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν». Καὶ μετ' ὀλίγα· «Διὰ τοῦτο, Δέσποτα πανάγιε, καὶ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δοῦλοί σου, οἱ καταξιωθέντες λειτουργεῖν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, οὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν (οὐ γὰρ ἐποιήσαμέν τι ἀγαθὸν ἐπὶ τῆς γῆς), ἀλλὰ διὰ τὰ ἐλέη σου καὶ τοὺς οἰκτιρμούς σου, οὓς ἐξέχεας πλουσίως ἐφ' ἡμᾶς, θαρροῦντες προσεγγίζομεν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προθέντες τὰ ἀντίτυπα τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου, σοῦ δεόμεθα καὶ

sfinţească şi să facă pâinea aceasta sfântul Trup al Hristosului Tău şi paharul acesta, scumpul Sânge al Hristosului Tău".

4. Acestora urmează şi cei ce după aceea au prescurtat aceeaşi liturghie, adică marele Vasile şi, după el, Ioan Gură de Aur; Vasile, ajungând la această parte a liturghiei şi însuşi istorisind acea primă lucrare sfinţitoare predată de Stăpânul, zice: „Ne-a lăsat nouă aduceri aminte de patima Lui cea mântuitoare acestea pe care le-am pus înainte după poruncile Lui. Căci urmând să iasă la cea de bună voie şi cinstită şi de viaţă făcătoare moartea Sa, în noaptea în care S-a dat pe Sine pentru viaţa lumii, luând pâinea pe sfintele şi cele fără de prihană mâinile Sale şi arătând-o Ţie, Dumnezeule şi Tată, mulţumind, binecuvântând, sfinţind, frângând, a dat sfinţilor Lui ucenici şi Apostoli, zicând: „Luaţi, mâncaţi, acesta este Trupul Meu care pentru voi se frânge spre iertarea păcatelor". Asemenea şi paharul, din roada viţei, luând, amestecând, mulţumind, binecuvântând, sfinţind, a dat sfinţilor Lui ucenici şi apostoli, zicând: „Beţi din el toţi, acesta este Sângele Meu, al Legământului celui Nou, care pentru voi şi pentru mulţi se varsă spre iertarea păcatelor. Aceasta să faceţi spre pomenirea Mea". Şi după puţin: „De aceea Stăpâne Întrutotsfinte şi noi păcătoşii şi nevrednicii robii Tăi, care am fost învrednicіţi să liturghisim sfântului Tău altar, nu pentru dreptăţile noastre – căci nu am făcut ceva bun pe pământ –, ci pentru milele Tale şi îndurările Tale pe care le-ai revărsat cu îmbelşugare asupra noastră, îndrăznind, ne apropiem de sfântul Tău jertfelnic şi, punând înainte cele ce închipuiesc Sfântul Trup şi Sânge al Hristosului Tău, Ţie ne rugăm

σὲ παρακαλοῦμεν, Ἅγιε ἁγίων, εὐδοκίᾳ τῆς σῆς ἀγαθότητος ἐλθεῖν τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα, καὶ εὐλογῆσαι αὐτὰ καὶ ἁγιάσαι καὶ ἀναδεῖξαι τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ ποτήριον τοῦτο αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς». Ὁ δέ γε θεῖος Χρυσόστομος τὰ αὐτὰ πάλιν ἐπιτομώτερον ἀπαγγέλλων, «Ἐλθὼν ὁ Κύριος, φησί, καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρώσας, τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν παρεδίδου ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, λαβὼν ἄρτον ἐν ταῖς ἁγίαις αὐτοῦ καὶ ἀχράντοις καὶ ἀμωμήτοις χερσίν, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἁγιάσας, κλάσας, ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπών· Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λέγων· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». Καὶ μετὰ μικρὸν οὕτως ἐπισυνάπτει· «Προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον λατρείαν, καὶ παρακαλοῦμέν σε καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν, κατάπεμψον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα, καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ».

5.) Οὕτω μὲν ἅπαντες οὗτοι συμφώνως προλέγουσι μὲν τὰ Δεσποτικὰ ῥήματα καὶ δι' αὐτῶν εἰς ἀνάμνησιν ἡμᾶς ἄγουσι τοῦ τότε πραχθέντος καὶ τὴν ἁγιαστικὴν δύναμιν ἐνιᾶσι τοῖς τελουμένοις· ἐπεύχονται δὲ

[8] Le concentrează.

[9] Literal: Te implorăm.

şi pe Tine Te chemăm, Sfinte al sfinţilor, cu binecuvântarea bunătăţii Tale, să vină Duhul Tău cel Sfânt peste noi şi peste aceste daruri puse înainte şi să le binecuvinteze pe ele şi să le sfinţească şi să le arate pâinea aceasta însuşi cinstitul Trup al Domnului Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, iar paharul acesta însuşi cinstitul Sânge al Domnului şi Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, care s-a vărsat pentru viaţa lumii". Iar dumnezeiescul Gură de Aur vesteşte, mai pe scurt, aceleaşi lucruri: „Venind Domnul", zice, „şi toată iconomia cea pentru noi plinind, în noaptea în care a fost vândut, şi mai vârtos pe Sine S-a dat pentru viaţa lumii, luând pâinea în sfintele şi preacuratele şi fără de prihană mâinile Sale, mulţumind, binecuvântând, sfinţind, frângând, a dat sfinţilor Lui ucenici şi apostoli, zicând: „Luaţi, mâncaţi; acesta este Trupul Meu care pentru voi se frânge spre iertarea păcatelor". Asemenea şi paharul, după cină, zicând: „Beţi din el toţi, acesta este Sângele Meu, al Legământului celui Nou, care pentru voi se varsă spre iertarea păcatelor". Şi după puţin aşa le uneşte[8]: „Aducem Ţie această slujbă cuvântătoare şi fără de sânge, şi Te chemăm şi Te rugăm şi la Tine [cu umilinţă] cădem[9]: trimite Duhul Tău cel Sfânt peste noi şi peste aceste daruri ce sunt puse înainte şi fă pâinea aceasta cinstitul Trup al Hristosului Tău şi ceea ce este în potirul acesta cinstitul Sânge al Hristosului Tău, prefăcându-le cu Duhul Tău cel Sfânt".

5. Astfel, toţi aceştia, într-un glas, rostesc mai înainte de prefacere cuvintele Stăpânului, şi prin ele ne duc spre pomenirea a ceea ce s-a făcut atunci[10], şi aşează în cele slujite[11] puterea sfinţitoare. După aceea se roagă

[10] Ceea ce poartă denumirea „tehnică" de anamneză.

[11] Cele slujite sunt darurile puse pe sfânta masă a sfântului altar.

ὕστερον καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπικαλοῦνται χάριν, ὥστε αὐτὴν ἐλθοῦσαν τὰ εἰρημένα τότε τοῖς νῦν ἐφαρμόσαι καὶ τὰ προκείμενα τελειῶσαι καὶ πρὸς τὸ δεσποτικὸν σῶμα καὶ αἷμα μεταποιῆσαι· αὕτη γὰρ καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου τὴν θεοφόρον ἐκείνην συνεστήσατο σάρκα κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, μετὰ τὸ εἰπεῖν τὰ Δεσποτικὰ ῥήματα διηγηματικῶς ὡς παρ' αὐτοῦ εἰρημένα, ἔτι τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος ἀντίτυπα καλεῖ τὰ προκείμενα, δῆλον ὡς μήπω τετελεσμένα διὰ τῶν ῥημάτων ἐκείνων, ἀλλ' ἔτι τύπον τινὰ καὶ εἰκόνα φέροντα· καὶ οὕτω εὐθὺς ἐφεξῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλθεῖν ἐπεύχεται καὶ ἀναδεῖξαι τὸν μὲν ἄρτον αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα, τὸ δὲ ποτήριον αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα. Καὶ τοῦτό γε λίαν εἰκότως. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐκείνης δημιουργίας ἔλαβε μὲν ἡ γῆ τὴν τοῦ βλαστάνειν τὰ ἐξ αὐτῆς δύναμιν διὰ τοῦ θείου προστάγματος, καὶ τὸ πρόσταγμα ἐκεῖνο, καθά φησιν ὁ αὐτὸς διδάσκαλος, ἐναπομεῖναν τῇ γῇ, τὴν τοῦ βλαστάνειν αὐτῇ διηνεκῶς παρέχεται δύναμιν, χρεία δὲ ὅμως καὶ ἡμετέρας ἐπιμελείας καὶ γεωργικῶν χειρῶν εἰς τὸ τελεσιουργεῖν τὰ φυόμενα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ λόγος οὗτος, ἅπαξ ῥηθεὶς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ὡς καὶ ὁ θεῖός φησι Χρυσόστομος, διὰ παντὸς ἐνεργεῖ· συνεργεῖ

[12] Harul.

[13] Sf. Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaemeron*, V, 10, PG 29, 116.

[14] *Despre vânzarea lui Iuda*, PG 49, 389: „Şi acum este de faţă Hristos împodobind masa. Căci nu om este Cel Ce face ca cele puse înainte să devină Trupul şi Sângele lui Hristos. Preotul stă împlinind doar partea din afară şi aduce rugăciune. Dar harul şi puterea este cea a lui Dumnezeu, care [putere] lucrează toate. „Acesta este Trupul Meu", zice. Acest cuvânt preface cele puse înainte. Şi după cum acel glas care zice „Creşteţi şi vă înmulţiţi şi umpleţi pământul", era cuvânt şi s-a făcut faptă,

asupra lor şi cheamă harul Duhului Sfânt, ca el, venind, să aplice şi asupra celor de acum cele spuse atunci, şi să desăvârşească cele puse înainte, şi să le prefacă în Trupul şi Sângele Stăpânului. Pentru că acesta[12] a alcătuit şi în pântecele Fecioarei acel Trup purtător de Dumnezeu, după spusa îngerului către ea: „Duhul Sfânt va veni peste tine şi puterea Celui Preaînalt te va umbri" (Lc. 1, 35). De aceea şi marele Vasile, după ce rosteşte cuvintele Stăpânului, în chip de istorisire, ca spuse de către Dânsul, le numeşte încă „antitipuri ale Sfântului Trup şi Sânge" pe cele puse înainte, ca pe unele ce nu sunt încă desăvârşite în chip limpede prin acele cuvinte, ci sunt încă un tip şi chip. Şi astfel, îndată după aceea este rugat să vină Duhul Sfânt şi să arate pâinea însuşi cinstitul Trup, iar paharul, însuşi cinstitul Sânge. Şi acest lucru e cât se poate de firesc. Căci după cum la cea dintâi facere, pământul a luat prin dumnezeiasca poruncă putere de a odrăsli cele din el, şi porunca aceea, după cum zice acelaşi dascăl[13], rămânând în pământ, îi dă necontenit puterea de a odrăsli – în acelaşi timp fiind trebuinţă şi de grija noastră şi de mâini lucrătoare ale pământului ca să lucreze pentru ca acesta să rodească desăvârşit cele sădite –, în acelaşi mod şi cuvântul acesta, odată grăit de Mântuitorul, precum şi dumnezeiescul Gură de Aur zice, lucrează întotdeauna[14]. Însă lucrează împreună şi

împuternicind firea omenească spre facerea de prunci, aşa şi acest glas care zice „Acesta este Trupul Meu" totdeauna va creşte prin har pe cei ce se împărtăşesc în chip vrednic".

Aparent din acest text s-ar desprinde ideea că acele cuvinte de instituire prefac darurile. Dar contextul este limpede şi se arată explicit că preotul aduce rugăciunea. Acele cuvinte dau doar puterea ca să fie prefăcute. Deci e vorba de acele cuvinte ale lui Hristos, nu de cele rostite de preot în chip anamnetic. Actualizarea lor propriu-zisă ţine de prezenţa preotului şi de rugăciunea lui, de conlucrarea lui cu harul. La fel este şi cu naşterea de prunci. Firea omului a primit prin acel cuvânt

δὲ ὅμως καὶ ἡ τῆς θείας ἱερωσύνης δύναμις διὰ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς εὐλογίας εἰς τὴν τῶν προκειμένων τελείωσιν· αὕτη γὰρ καὶ τὸ τοῦ βαπτίσματος ὕδωρ, ὕδωρ ὂν ἁπλῶς ἐκ τοῦ φαινομένου, πάσης ἁμαρτίας καθαρτικὸν ἀπεργάζεται, τοῦ θείου Πνεύματος ἀθεωρήτως συντρέχοντος· αὕτη καὶ τὸ χρίσμα τοῦ μύρου καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοὺς καὶ τἄλλα πάντα τῆς Ἐκκλησίας μυστήρια τελεσιουργεῖ διὰ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος. Οὐ τοίνυν τῇ ἡμετέρᾳ εὐχῇ θαρροῦντες οὐδὲ τῶν ῥημάτων ἐκείνων ἀδυναμίαν καταγινώσκοντες ἐπευχόμεθα τοῖς προκειμένοις, καὶ οὕτως αὐτὰ τελειοῦσθαι πιστεύομεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ῥήματα τὴν οἰκείαν σῴζειν ὁμολογοῦμεν ἰσχύν, καὶ τὴν τῆς θείας ἱερωσύνης ἐπιδείκνυμεν δύναμιν, τελειωτικὴν οὖσαν παντὸς μυστηρίου τῇ ἐπικλήσει τοῦ δι' αὐτῆς ἐνεργοῦντος ἁγίου Πνεύματος· οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος αὖθις ἐν τῷ Περὶ ἱερωσύνης τρίτῳ περὶ αὐτοῦ τούτου τοιάδε φησίν· «Ἕστηκεν ὁ ἱερεύς, οὐ πῦρ καταφέρων, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὴν ἱκετηρίαν ἐπὶ πολὺ ποιεῖται, οὐχ ἵνα τις λαμπὰς ἄνωθεν ἀφεθεῖσα καταναλώσῃ τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἵνα ἡ χάρις ἐπιπεσοῦσα τῇ θυσίᾳ δι' ἐκείνης τὰς ἁπάντων ἀνάψῃ ψυχὰς καὶ ἀργυρίου λαμπροτέρας ἀποδείξῃ πεπυρωμένου». Ἀλλ' οὐδ' ἀμφιβολίαν τινὰ καὶ ἀδηλίαν εὐχομένους ἡμᾶς ὑποπτεύειν χρεών, αὐτοῦ τοῦ θυομένου καὶ μεταλαμβανομένου Δεσπότου κελεύσαντος τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς· Τοῦτο γάρ, φησί, ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, καὶ ἐπαγγειλαμένου δώσειν Πνεῦμα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτὸν ἅπασι, μήτι γε ἱερεῦσι, καὶ σφόδρα γε βουλομένου τοῦτο καθ' ἑκάστην ἐπιτελεῖσθαι παρ' ἡμῶν, ὡς διὰ πάντων ἑξῆς

de la început puterea de a naşte prunci. Dar dacă el nu actualizează în concret acea putere prin împreunarea cu soţul său, acea putere nu lucrează de la sine. Această paralelă între cultivarea pământului, naşterea

puterea dumnezeieştii preoţii prin rugăciune şi prin binecuvântare spre desăvârşirea celor puse înainte. Fiindcă puterea preoţiei şi apa botezului – apă simplă fiind la arătare – o face curăţitoare a tot păcatul, împreună lucrând în chip nevăzut dumnezeiescul Duh. Aceasta şi ungerea mirului săvârşeşte prin harul Preasfântului Duh taina preoţiei[15] şi toate celelalte taine ale Bisericii. Prin urmare, nu îndrăznind întru rugăciunea noastră, nici socotind neputincioase acele cuvinte ale Stăpânului credem că ele se săvârşesc când ne rugăm peste cele puse înainte, ci şi mărturisim că aceste cuvinte rămân în vigoare, şi arătăm puterea dumnezeieştii preoţii, putere ce este săvârşitoare a oricărei taine prin chemarea Duhului Sfânt, Care lucrează prin ea. Căci aşa zice şi dumnezeiescul Gură de Aur despre acest lucru în a treia carte „Despre preoţie": „Stătut-a preotul coborând nu foc, ci pe Duhul Sfânt, şi face rugăciune multă vreme nu ca vreo făclie, lăsându-se de sus, să mistuie cele puse înainte, ci ca harul, căzând peste jertfă prin acea rugăciune, să aprindă sufletele tuturor şi să le arate mai luminoase decât argintul curăţit în foc"[16]. Însă nu trebuie să avem nici o îndoială şi nelămurire în ce priveşte faptul că atunci când ne rugăm Însuşi Stăpânul Se jertfeşte şi Se împărtăşeşte, de vreme ce El a poruncit ca noi să facem aceasta. „Aceasta", zice, „faceţi întru pomenirea Mea" (Lc. 22, 19). Şi a făgăduit să dea Duhul Sfânt tuturor celor ce-L roagă, nu numai preoţilor, şi voieşte foarte să se săvârşească acest lucru de către noi în fiecare zi, ca să se arate în continuare

de prunci şi sfânta Liturghie arată legătura organică între creaţie şi iconomia dumnezeiască. Acelaşi Hristos este Creatorul şi Răscumpărătorul nostru şi legea care le guvernează pe toate spre îndumnezeire este sinergia (împreuna lucrare a Creatorului şi creaturii).

[15] Literal: „pe înşişi preoţii".

[16] *Despre preoţie* 3, 4, PG 48, 642.

ἀναφαίνεται. Ἢ σύ γε τυχὸν ἐκ τούτου καὶ τὸ βάπτισμα· ὑποπτεύσειας δι' εὐχῶν ὁμοίως καὶ ἐπικλήσεων τελειούμενον καὶ τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, εἰ ἀληθῶς ἐδέξω, δισταγμόν τινα σχοίης διὰ τῆς ἱερατικῆς χάριτος ἐπιδιδομένην, καὶ τἄλλα πάνθ' ὁμοίως ἐκκλησιαστικὰ μυστήρια διαγράψειας. Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι· πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος μεθ' ἡμῶν ἔσεσθαι τὰς ἡμέρας ἁπάσας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

(6.) Ἡμεῖς μὲν οὖν ταῦτα παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνους ἐκδεξαμένων παραλαβόντες καὶ κατέχομεν ἀμεταποιήτως καὶ τὸν γιγνόμενον ἐπ' αὐτοῖς ἀποδίδομεν λόγον. Ὅτι δὲ ὁ τοῦ Κυρίου περὶ τῶν μυστηρίων λόγος ἐν εἴδει διηγήσεως λεγόμενος πρὸς ἁγιασμὸν τῶν δώρων ἀρκεῖ, οὐδεὶς οὔτε τῶν ἀποστόλων οὔτε τῶν διδασκάλων εἰπὼν φαίνεται· ἀλλ' ὅτι μὲν ἅπαξ ὑπ' ἐκείνου ῥηθείς, αὐτῷ τῷ ὑπ' ἐκείνου ῥηθῆναι, καθάπερ ὁ δημιουργικὸς λόγος, ἀεὶ ἐνεργεῖ, τοῦτό φησιν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης. Ὅτι δὲ νῦν ὑπὸ τοῦ ἱερέως λεγόμενος διὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ λέγεσθαι τοῦτο δύναται, οὐδαμόθεν ἔστι μαθεῖν, ἐπεὶ οὐδ' αὐτὸς ὁ δημιουργικὸς λόγος ἐνεργεῖ, ὅτι ἐφ' ἑκάστῳ τῶν γινομένων ὑπό τινος ἀνθρώπου λέγεται, ἀλλ' ὅτι ἐστὶν ἅπαξ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρημένος· καὶ μὴν οὐδ' αὐτοὶ φήσουσιν ἐνεργεῖν τὸν δεσποτικὸν λόγον ὑπὸ τοῦ τυχόντος ἁπλῶς λεγόμενον οὐδ' ἄνευ θυσιαστηρίου. Εἰ τοίνυν ἱερέως δεῖ καὶ θυσιαστηρίου καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα πρὸς τοῦτο συντείνει, διατί μὴ καὶ εὐχῶν δεήσει καὶ εὐλογίας καὶ τῆς δι' αὐτῶν ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἥτις πάντα τελειοῖ τὰ μυστήρια; Πρὸς τούτοις ὁ ἱερὸς Διονύσιος ἐπιμαρτυρήσων παρίτω τοῖς παρ' ἡμῶν τελουμένοις· ἐν γὰρ τῇ θεωρίᾳ τοῦ τῆς συνάξεως μυστηρίου «Τὰς ἱερὰς»

întotdeauna. Sau poate pe acest temei eşti bănuitor şi faţă de botez, care de asemenea este săvârşit prin rugăciuni şi invocări; şi, dacă ai fi consecvent, poate vei vedea o neregulă şi în ceea ce priveşte iertarea păcatelor, dată prin harul preoţesc, şi atunci ar trebui să anulezi de asemenea toate celelalte taine bisericeşti. Însă nu stau aşa lucrurile, nu stau. Căci credincios este Cel Ce a făgăduit că va fi cu noi în toate zilele până la sfârşitul veacului.

6. Aşadar, noi, primind acestea de la Sfinţii Apostoli şi de la urmaşii lor, le şi ţinem neschimbat, şi redăm cuvântul în acord cu ei. Iar că cuvântul Domnului despre taine, rostit în chip de istorisire, e suficient spre sfinţirea darurilor, nu se arată că vreunul dintre Apostoli sau dintre dascăli ar fi spus vreodată. Dar că ceea ce a fost rostit odată de către Acela pururea lucrează, prin însuşi faptul de a fi rostit de Acela, asemenea cuvântului de la facerea lumii, aceasta o spune Ioan cel cu limba de aur. Iar că ceea ce este rostit acum de către preot – fiindcă de el este rostit – poate să facă lucrul acesta, nu se poate afla de niciunde, de vreme ce nici cuvântul de la facere nu lucrează pentru că este rostit de vreun om în cazul fiecăruia din cele ce vin la existenţă, ci pentru că a fost rostit de Dumnezeu odată pentru totdeauna. Şi nici ei nu vor zice că cuvântul Stăpânului lucrează când este pur şi simplu rostit de fitecine, nici nu lucrează în afara altarului. Prin urmare, dacă este nevoie de preot, şi de jertfelnic, şi de celelalte câte sunt de trebuinţă pentru acest lucru, cum să nu fie nevoie şi de rugăciuni, şi de binecuvântare, şi de pogorârea Duhului Sfânt prin ele, care pogorâre săvârşeşte toate tainele? Pe lângă acestea, să vină sfinţitul Dionisie spre a da mărturie pentru cele săvârşite de către noi. Căci, contemplând taina liturghiei, zice: „Lăudând

φησί «θεουργίας ὁ ἱεράρχης ὑμνήσας, ἐπὶ τὴν ἱερουργίαν ἔρχεται, καὶ πρότερον μὲν ὑπὲρ ταύτης ἀπολογεῖται καὶ ἀναβοᾷ· Σὺ εἶπας· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· εἶτα τῆς θεομιμήτου ταύτης ἱερουργίας ἄξιος αἰτεῖ γενέσθαι καὶ τῇ πρὸς Χριστὸν ἀφομοιώσει τὰ θεῖα παναγνως τελέσαι καὶ διαδοῦναι καὶ τοὺς μεθέξοντας ἱεροπρεπῶς μετασχεῖν. Εἶθ' οὕτως ἱερουργεῖ τὰ θειότατα καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα διὰ τῶν ἱερῶς προκειμένων· τὸν γὰρ ἐγκεκαλυμμένον καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀνακαλύψας καὶ εἰς πολλὰ διελών, καὶ τὸ ἑνιαῖον τοῦ ποτηρίου πᾶσι καταμερίσας, συμβολικῶς τὴν ἑνότητα πληθύνει καὶ διανέμει». Καὶ μετ' ὀλίγα· «Μετασχὼν δὲ καὶ μεταδοὺς ὁ ἱεράρχης, εἰς εὐχαριστίαν ἱερὰν καταλήγει».

(7.) Ταῦτα συνορᾶν ἔξεστι τῷ βουλομένῳ παντὶ τίσιν ἐστὶ σύμφωνα, τοῖς παρ' ἡμῶν τελουμένοις ἢ τοῖς παρὰ Λατίνων. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἀκολουθοῦντες τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις καὶ διδασκάλοις κατὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν παραδεδομένας ἐκθέσεις καὶ τούτῳ δὴ τῷ ἱεροφάντορι, τὰς ἱερὰς θεουργίας ὑμνοῦμεν, τουτέστιν, ὡς ὁ αὐτός φησι, τὴν δι' ἡμᾶς ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ θάνατον, τὴν θεογενεσίαν τῶν βαπτιζομένων, τὴν θείαν υἱοθεσίαν, τὴν διὰ τῆς φυλακῆς τῶν ἐντολῶν θέωσιν· εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὴν ἱερουργίαν ἐρχόμενοι, πρότερον μὲν ὑπὲρ ταύτης ἀπολογούμεθα καὶ ἀναβοῶμεν αὐτὰ τὰ δεσποτικὰ ῥήματα, ἃ τότε εἶπε, καὶ ἐπιλέγομεν ὅτι αὐτὸς προσέταξε· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· εἶτα τῆς θεομιμήτου ταύτης ἱερουργίας ἄξιοι αἰτήσαντες γενέσθαι, καθὰ περιέχουσιν αἱ ἐκθέσεις, ἱερουργοῦμεν τὰ θειότατα διὰ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς εὐλογίας καὶ τῆς τοῦ θείου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως· καὶ

[17] În sensul că se apără că nu pentru vrednicia lui face slujba, ci pentru porunca Mântuitorului.

ierarhul sfințitele lucrări dumnezeiești, vine la sfințita lucrare, şi mai întâi se apără şi strigă[17]: Tu ai zis: „Aceasta să faceți întru pomenirea Mea". Apoi cere să se facă vrednic de această sfințită lucrare, prin care imită pe Dumnezeu, şi, prin asemănarea cu Hristos, să săvârşească în chip cu totul curat cele dumnezeieşti şi să împărtăşească pe cei ce se vor împărtăşi cu sfințită cuviință[18]. Apoi slujeşte cele preadumnezeieşti şi aduce la vedere, prin cele puse înainte în chip sfințit, cele lăudate. Căci descoperind pâinea acoperită şi neîmpărțită, şi împărțind-o în multe părticele, şi împărțind tuturor paharul cel unul, înmulțeşte şi împarte în chip simbolic unitatea". Şi după puțin: „Împărtăşindu-se ierarhul şi împărtăşindu-i şi pe ceilalți, termină cu sfințita mulțumire"[19].

7. Oricine vrea să vadă cu cine sunt acestea în acord – cu cele săvârşite de noi, sau cu cele săvârşite de latini –, poate să o facă. Căci noi, urmând sfinților Apostoli şi dascăli, conform rânduielilor predate de ei, dar şi acestui arătător de cele sfințite, lăudăm sfințitele lucrări dumnezeieşti, adică, după cum acelaşi zice, întruparea lui Dumnezeu cea pentru noi, moartea Lui pentru noi, dumnezeiasca naştere a celor botezați, dumnezeiasca înfiere, îndumnezeirea prin păzirea poruncilor. Apoi, ajungând în acest chip la sfințita lucrare, mai întâi ne apărăm pentru aceasta şi strigăm chiar stăpâneştile cuvinte pe care le-a zis atunci, şi adăugăm că El Însuşi le-a poruncit: „Aceasta să faceți întru pomenirea Mea". Apoi, cerând să ne facem vrednici de această sfințită lucrare care imită pe Dumnezeu, după cum cuprind cărțile de slujbă, slujim cele preadumnezeieşti prin rugăciune, şi binecuvântare, şi pogorârea Duhului Sfânt. Şi

[18] În chip vrednic de cele sfințite.

[19] *Ierarhia bisericească*, III, *Despre Taina Liturghiei*.

τὸν ἐγκεκαλυμμένον τέως καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀνακαλύψαντες, εἰς πολλὰ διαιροῦμεν, καὶ τὸ ἑνιαῖον τοῦ ποτηρίου πᾶσι καταμερίζομεν. Ὁ δὲ παρὰ Λατίνοις ἱερεὺς μέμνηται μὲν καὶ αὐτὸς διηγηματικῶς τῶν δεσποτικῶν ῥημάτων, ὅτι αὐτὸς προσέταξε· Λάβετε, φάγετε, καὶ πίετε πάντες, καί· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ἱερουργεῖ δὲ οὐδὲν μᾶλλον, ἀλλ' οἴεται τὴν διήγησιν αὐτὴν τῶν ῥημάτων πρὸς τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν ἱερουργίαν ἀρκεῖν· εἶτα τὸν ἄζυμον ἄρτον ἐκεῖνον, οὐκ ἐγκεκαλυμμένον τέως, ἀλλ' ὅθεν ἔτυχεν οὕτω λαβὼν καὶ ὑψώσας, μέρος μὲν ἀπορρήγνυσι καὶ τῷ ποτηρίῳ ἐμβάλλει, τὸ δὲ λοιπὸν καθίησιν εἰς τὸ στόμα, καὶ τὸ ποτήριον ἐκπιὼν ὅλον ὁμοίως, ἀσπάζεσθαι αὐτὸν προτρέπεται τοὺς συλλειτουργοῦντας αὐτῷ διακόνους, μηδενὶ μηδὲν μεταδούς, ὁ τὸ Λάβετε φάγετε πάντες καὶ Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες μεγαλαυχῶν. Ταῦτα οὐ πρόδηλον φέρει τὴν ἐναντίωσιν καὶ πρὸς τὰς παραδεδομένας ἐκθέσεις καὶ ἐξηγήσεις καὶ πρὸς τὰ δεσποτικὰ ῥήματα καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ἐκείνων φωνάς; Εἶτα τολμήσουσιν οὕτως ἔχοντες ἐγκαλεῖν ἡμῖν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ ἡμέτερα καὶ ἐφερμηνεύειν, οὕτως ἀκόλουθα τοῖς ἁγίοις ὄντα; Ἀλλ' ὁ Χρυσόστομός φησι «τὸν δεσποτικὸν λόγον ἅπαξ ῥηθέντα τὴν θυσίαν ἀπηρτισμένην ἐργάζεσθαι»· ἅπαξ ῥηθέντα φησὶν οὐ νῦν ὑπὸ τοῦ ἱερέως λεγόμενον, ἀλλ' ἅπαξ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ῥηθέντα, τὴν τελειωτικὴν ἀεὶ δύναμιν ἐνιέναι τοῖς προκειμένοις, οὐκ ἤδη καὶ

[20] Textul pare a spune că descoperirea pâinii se făcea mai târziu decât azi, adică nu la Crez, fapt neconfirmat de nici un izvor. Nu putem şti cu certitudine ceea ce a vrut să spună aici Sfântul. Un pic forţat l-am putea traduce prin „cele ce până nu de demult fuseseră acoperite".

[21] *Despre vânzarea lui Iuda*, PG 49, 380: „De faţă este şi acum Hristos. Acela care a împodobit acea masă, Acesta o împodobeşte şi acum. Căci nu om este cel ce face ca cele puse înainte să devină Trupul şi Sângele lui Hristos, ci Însuşi Hristos Cel răstignit pentru noi. Preotul stă împlinind

descoperind pâinea, până atunci acoperită şi neîmpărţită[20], o împărţim în multe şi împărţim tuturor paharul cel unul. Dar la latini preotul pomeneşte şi el, în chip de istorisire, cuvintele Stăpânului, cum a poruncit El: „Luaţi, mâncaţi" şi „Beţi toţi" şi „Aceasta să faceţi întru pomenirea Mea". Însă nu săvârşeşte nimic mai mult, ci i se pare că însăşi istorisirea cuvintelor este îndestulătoare pentru sfinţire şi pentru lucrarea cea sfinţită. Pe urmă, luând de unde era pâinea cea nedospită şi neacoperită până atunci şi înălţând-o, rupe o bucată şi o pune în potir, iar restul o bagă în gură; şi după ce a băut întregul potir, îi îndeamnă pe diaconii care slujesc împreună cu el să-l îmbrăţişeze pe el, cel ce a zis cu semeţie: „Luaţi, mâncaţi toţi" şi „Beţi din el toţi", dar care n-a împărtăşit nimic nimănui. Aceste lucruri nu sunt în chip limpede potrivnice atât textelor Liturghiei, cât şi tâlcuirilor predate de Părinţi, şi cuvintelor Stăpânului, şi chiar vorbelor rostite de către ei, de latini? Oare, aşa stând lucrurile, vor cuteza să ne învinovăţească, şi să ne caute nod în papură în învăţăturile noastre, şi să le răstălmăcească, de vreme ce ele sunt următoare sfinţilor? Însă Gură de Aur zice: „Cuvântul Stăpânului, rostit o dată pentru totdeauna, face jertfa desăvârşită"[21]. „Rostit o dată pentru totdeauna", zice, nu „rostit acum de preot", ci cuvântul „rostit o dată pentru totdeauna de Mântuitorul, introduce întotdeauna în cele puse înainte puterea

înfăţişarea din afară şi grăind cuvintele acelea. Dar puterea şi harul este a lui Dumnezeu. „Acesta este Trupul Meu", zice. Acest cuvânt preface cele puse înainte. Şi după cum glasul acela care zice: „Creşteţi şi vă înmulţi şi umpleţi pământul", a fost spus o dată pentru totdeauna, dar el se face faptă în orice timp, împuternicind firea noastră spre facerea de prunci, aşa şi glasul acesta, rostit o dată pentru totdeauna, face jertfa desăvârşită la fiecare masă în biserici, din acea vreme până azi şi până la venirea Lui".

ἐνεργείᾳ τελειοῦν αὐτά· τοῦτο γὰρ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησις ἐργάζεται διὰ τῆς τοῦ ἱερέως εὐχῆς, καὶ δῆλον ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν, ὡς πρότερον ἐξεθέμεθα, μετὰ τὸ εἰπεῖν τὰ δεσποτικὰ ῥήματα, «Κατάπεμψον, φησί, τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ». Ταῦτα εἰ μὴ πείθουσι τοὺς φιλονείκως ἔχοντας, ἐλεεῖσθαι ἂν εἶεν δίκαιοι τῆς διπλῆς ἀγνοίας καὶ τῆς εἰς βάθος πωρώσεως.

desăvârşitoare, nu le şi desăvârşeşte pe ele în mod real. Fiindcă aceasta o lucrează pogorârea Duhului Sfânt prin rugăciunea preotului, şi acest fapt e limpede din cele pe care însuşi cel cu limba de aur, precum am înfăţişat mai înainte, le spune după ce a grăit cuvintele Stăpânului. „Trimite", zice, „Duhul Tău cel Sfânt şi fă pâinea aceasta cinstit Trupul Hristosului Tău, iar ceea ce este în potirul acesta, cinstit Sângele Hristosului Tău, prefăcându-le cu Duhul Tău cel Sfânt". Dacă acestea nu-i înduplecă pe cei puşi pe ceartă, sunt vrednici de milă atât din pricina neştiinţei, cât şi din pricina învârtoşării celei adânci[22].

[22] Literal: de îndoită neştiinţă şi de împietrire adâncă; îndoită neştiinţă se referă la cea duhovnicească şi cea „ştiinţifică", ultima referindu-se la confruntarea surselor istorice ale Părinţilor şi ale textelor liturgice.

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ, ΚΥΡ ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ, ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΕΚΤΕΘΕΙΣΑ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΛΑΤΙΝΟΥΣ ΓΕΝΟΜΕΝΗΝ ΣΥΝΟΔΟΝ.

(1.) Ἐγὼ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι δόγμασιν ἐντραφεὶς εὐσεβέσι καὶ τῇ ἁγίᾳ καὶ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ πάντων ἑπόμενος, πιστεύω καὶ ὁμολογῶ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα μόνον ἄναρχον καὶ ἀναίτιον, πηγὴν δὲ καὶ αἰτίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ὅ τε γὰρ Υἱὸς ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, μηδὲν τοῦ Υἱοῦ συμβαλλομένου πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν, ὥσπερ οὐδὲ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὴν γέννησιν, ἢ κατὰ τὸ ἅμα τὰς προόδους εἶναι καὶ σὺν ἀλλήλαις, ὡς οἱ θεολόγοι Πατέρες διδάσκουσι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι δι' Υἱοῦ λέγεται, τουτέστι μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὡς ὁ Υἱός, εἰ καὶ μὴ γεννητῶς ὡς ἐκεῖνος· ὁ δὲ Υἱὸς οὐ λέγεται γεννᾶσθαι διὰ τοῦ Πνεύματος διὰ τὸ

[1] Editată de Dositei, *TA*, p. 586-589, Parios, *Antipapa*, p. 169-174; Blastos, *Markos*, p. 63-67 şi *Dokimion*, p. 155-160; Doukakis, *Synax.*, p. 410-414; Hergenroether, PG 160, 16-105, Petit, *PO 17*, p. 435-442 şi *Marci Opera*, p. 127-134; Karmiris, *Monumentele Dogmatice*, p. 355-358. Datată mai-iunie 1439. Am folosit ediția din PO.

[2] E dificil de redat în limba română cuvântul ἀρχὴ. El înseamnă început, principiu, obârşie, cârmuire etc. De aceea nu îl vom traduce la

A preasfințitului Mitropolit al Efesului, Kir Marcu Evghenicul, mărturisire a dreptei credințe expusă în Florența, la Sinodul ce a avut loc cu latinii[1]

1. Fiind eu crescut, cu harul lui Dumnezeu, în dogmele cele drept credincioase şi urmând întru toate Sfintei şi Soborniceştii Biserici, cred şi mărturisesc pe Dumnezeu şi Tatăl a fi Singurul fără de obârşie[2] şi fără de cauză, izvor şi cauză a Fiului şi a Duhului. Căci şi Fiul din El Se naşte, şi Duhul din El purcede, fără ca Fiul să contribuie cu nimic la purcedere, după cum nici Duhul la naştere, decât prin faptul că amândouă ieşirile sunt deodată şi una împreună cu cealaltă, după cum învață Părinții cuvântători de Dumnezeu. Căci de aceea se şi spune că Duhul Sfânt purcede prin Fiul, ceea ce înseamnă împreună cu Fiul şi precum Fiul, chiar dacă nu prin naştere ca Acela[3]. Dar Fiul nu se spune că Se naşte prin Duhul, din pricină că numele de Fiu este relațional, ca

fel, ci în funcție de context, dar şi ținând cont de uzul unor cuvinte. De pildă, în textele liturgice se spune „Tatăl cel fără de început", nu „cel fără de obârşie".

[3] Prepozițiile διὰ şi ὡς se referă, deci, la simultaneitatea şi egalitatea ieşirilor Fiului şi Duhului din Tatăl, chiar dacă ele ca mod de existență sunt diferite, ca unele ce dau însuşirile ipostatice ale celor două Persoane treimice.

σχετικὸν εἶναι τὸ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα, ἵνα μὴ δόξῃ υἱὸς εἶναι τοῦ Πνεύματος. Ἐντεῦθεν καὶ Πνεῦμα μὲν Υἱοῦ λέγεται διὰ τὸ κατὰ φύσιν οἰκεῖον καὶ τὸ δι' αὐτοῦ πεφηνέναι καὶ δίδοσθαι τοῖς ἀνθρώποις· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος οὔτε ἔστιν οὔτε λέγεται κατὰ τὸν Νύσσης Γρηγόριον. Εἰ δὲ τὸ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὴν αἰτίαν ἐδήλου, καθάπερ οἱ νέοι θεολόγοι φασίν, ἀλλ' οὐ τὸ δι' αὐτοῦ ἐκλάμπειν καὶ πεφηνέναι καὶ ὅλως τὸ συμπροϊέναι καὶ συμπαρομαρτεῖν κατὰ τὸν θεηγόρον Δαμασκηνόν, οὐκ ἂν οἱ θεολόγοι πάντες ἑξῆς ῥητῶς ἀφῄρουν τοῦ Υἱοῦ τὴν αἰτίαν, ὁ μὲν λέγων· «Μόνη πηγή, τουτέστιν αἰτία, τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ, καὶ τούτῳ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος διακρίνεται»· ὁ δὲ «Μόνος ἀγέννητος καὶ μόνος πηγὴ θεότητος ὁ Πατήρ», τουτέστι μόνος αἰτία καθάπερ καὶ μόνος ἀναίτιος· ὁ δὲ «Πάντα ὅσα ὁ

[4] „Însuşirea Tatălui este a nu fiinţa dintr-un cauzator - ἐξ αἰτίου. Această însuşire nu se poate vedea în cazul Fiului şi al Duhului. ***Căci Fiul a ieşit din Tatăl, precum zice Scriptura, şi Duhul din Dumnezeu şi de la Tatăl purcede.*** Însă după cum „a fiinţa fără cauză", de vreme ce e însuşirea Tatălui Singur, nu poate să se potrivească Fiului şi Duhului, tot aşa „a fiinţa dintr-o cauză" – ceea ce este însuşire a Fiului şi a Duhului – nu se poate contempla în Tatăl. ***Dar comun fiind Fiului şi Duhului „a nu fiinţa fără naştere"(adică fără Tatăl ca şi cauză n. n.),*** ca nu cumva să se observe vreo confuzie în ce priveşte însuşirea, iarăşi există o deosebire neamestecată în ce priveşte însuşirile Lor, încât să se păstreze şi comunul şi să nu se confunde nici însuşirea specifică. Căci Fiul Unul Născut e numit de Scriptură „din Tatăl" şi la atât a statornicit cuvântul Scripturii însuşirea Lui. Dar Duhului Sfânt I se spune şi „din Tatăl" şi I se mărturiseşte în plus că este şi „al Fiului". „Căci dacă cineva", zice, „nu are Duhul lui Hristos, acesta nu este al Lui"(Rom. 8, 9). ***Aşadar, Duhul fiind din Dumnezeu este şi Duh al lui Hristos. Dar Fiul fiind din Dumnezeu nu este, nici nu se spune că este şi al Duhului.*** Nici nu se raportează şi invers această succesiune relaţională [raport de relaţie] ca să se poată raporta deopotrivă şi în sens invers cuvântul, încât, după cum spunem „Duhul lui Hristos", aşa să-L numim şi pe Hristos al Duhului. Aşadar, această însuşire distingând în mod limpede şi fără confuzie pe Unul de Celălalt, iar identitatea în ce priveşte lucrarea mărturisind firea Lor comună, s-a întărit prin amândouă acestea [prin comunul firii şi

să nu pară că este fiu al Duhului. De aceea se spune şi Duhul Fiului, din pricină că Îi este propriu după fire şi pentru că Se arată şi Se dă oamenilor prin El. Iar Fiul nici nu este, nici nu se zice al Duhului, după Grigorie al Nyssei[4]. Şi dacă „a purcede prin Fiul" ar fi arătat cauza, după cum zic noii „teologi", iar nu faptul de a străluci[5], şi a Se arăta prin El, şi a ieşi împreună cu El şi a fi împreună cu El, după grăitorul de Dumnezeu Damaschin[6], nu L-ar fi lipsit toţi teologii, în mod explicit, pe Fiul de însuşirea de a fi cauză, unul zicând: „Singurul izvor", ceea ce înseamnă cauză, „al Dumnezeirii mai presus de fiinţă este Tatăl, şi prin aceasta Se deosebeşte de Fiul şi de Duhul"[7], iar altul: „Singurul nenăscut şi singurul izvor al Dumnezeirii este Tatăl"[8], adică El Singur este cauză, după cum El Singur este şi necauzat. Iar altul: „Toate câte le are Tatăl sunt ale Fiului, în afară

deosebirea ipostasurilor] înţelegerea drept credincioasă despre Dumnezeire, încât Treimea este numărată prin ipostasuri şi nu Se taie în bucăţi de altă fire" (*Tâlcuire la Tatăl nostru*, Cuvântul 3, Gregor's Bischof's von Nyssa Abhandlung von der Erschaffung des Menschen, Leipzig, p. 262-264).

[5] Vezi Grigorie Cipriotul, PG 142 250D-251B şi D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică şi Simbolică I*, p. 318.

[6] Cf. *Dogmatica*, EPE 1, 12, p. 122-124 şi 8, p. 96: „Iar Duhul Sfânt este puterea de manifestare a Dumnezeirii ascunse a Tatălui, [putere] care purcede din Tatăl prin Fiul, după cum ştie, dar nu prin naştere". „Duhul este Duhul Sfânt al Tatălui, ca unul ce purcede din Tatăl (căci nici o mişcare nu există fără Duhul) şi este Duh al Fiului nu ca unul ce [purcede] din El, ci ca unul ce prin El purcede din Tatăl. Căci singura cauză este Tatăl"; „Dumnezeu este Duhul Sfânt, la mijloc între Cel Nenăscut şi Cel Născut şi unit cu Tatăl prin Fiul". „Dumnezeu este Duhul Sfânt, putere sfinţitoare, enipostatică, Care [putere] purcede în chip nedespărţit din Tatăl şi Se odihneşte în Fiul, deofiinţă cu Tatăl şi cu Fiul".

[7] Cf. Sf. Dionisie Areopagitul, *Despre numirile dumnezeieşti*, II, 5. Din textul dionisian lipseşte ultima parte citată de Sfântul Marcu, anume „prin aceasta se deosebeşte de Fiul şi de Duhul", dar ideea este conţinută puţin mai sus, în acelaşi capitol din scrierea Sfântului Dionisie.

[8] Sf. Atanasie cel Mare, *Contra sabelienilor*, PG 28, 97.

Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ, πλὴν τῆς αἰτίας»· ὁ δὲ ὅτι «καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τὸν Υἱὸν οὐ ποιοῦσιν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος»· ὁ δὲ ὅτι «μόνος αἴτιος ὁ Πατήρ», καὶ ἐν ἄλλοις· «Τὸν Υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον οὐδὲ πατέρα», καὶ ἐν ἄλλοις· «Ὅσα ἁρμόζει πηγῇ, αἰτίᾳ, γεννήτορι, τῷ Πατρὶ μόνῳ προσαρμοστέα», —οὐκ ἂν ὁ θεολογικώτατος οὗτος Δαμασκηνὸς τὴν διά τιθεὶς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, τὴν ἐκ ἀπηγόρευσεν, ἐν μὲν τῷ ὀγδόῳ τῶν Θεολογικῶν λέγων· «Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν καὶ δι' Υἱοῦ φανεροῦσθαι καὶ μεταδίδοσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν»· ἐν δὲ τῷ τρισκαιδεκάτῳ πάλιν ὁ αὐτός· «Πνεῦμα Υἱοῦ, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ»· ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἰορδάνην ἐπιστολῇ πρὸς τῷ τέλει· «Πνεῦμα ἐνυπόστατον, ἐκπόρευμα καὶ πρόβλημα, δι' Υἱοῦ δέ, καὶ οὐκ ἐξ Υἱοῦ, ὡς Πνεῦμα στόματος Θεοῦ, λόγου ἐξαγγελτικόν»· ἐν δὲ τῷ εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου λόγῳ «Πνεῦμα ἅγιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, ὅπερ καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγεται, ὡς δι' αὐτοῦ φανερούμενον καὶ τῇ κτίσει μεταδιδόμενον, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὴν ὕπαρξιν». Δῆλον γὰρ ὡς ἔνθα μεσιτείαν αἰτιώδη δηλοῖ ἡ διά καὶ τὸ προσεχὲς αἴτιον, ὡς οἱ Λατῖνοι βούλονται, πάντως ἰσοδυναμεῖ τότε τῇ ἐκ, καὶ ἡ ἑτέρα τῆς ἑτέρας τὴν χρῆσιν ἀντιλαμβάνει, ὡς τὸ Ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, ταὐτὸν τῷ ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ γυναικός, τουτέστιν ἐκ γυναικός.

[9] Sf. Grigorie Teologul, *Cuvântarea 34*, 10, PG 36, 252. Tot acolo spune Sfântul Grigorie: „Toate câte sunt ale Fiului sunt şi ale Duhului, în afară de faptul de a fi Fiu" (adică de a proveni prin naştere din Tatăl). Cf. şi *Cuvântarea 41*, 9, PG 36, 441.

[10] Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, 12b.

[11] *Dogmatica*, 8, p. 96.

[12] *Dogmatica*, 12b, p. 124.

[13] *Dogmatica*, 8, p. 98.

de cauză"[9]. Iar altul zice că „romanii nu-L fac pe Fiul cauză a Duhului". Iar altul: „Singurul cauzator este Tatăl"[10]. Iar în alte locuri zice: „Pe Fiul nu Îl numim nici cauză, nici Tată"[11]; şi altundeva: „Câte se potrivesc unui izvor, şi cauze, şi născător, sunt potrivite doar Tatălui"[12]. Şi acest preateolog Damaschin nu l-ar fi refuzat atunci pe „din", punând „prin" când e vorba de Fiul, atunci când zice în al optulea capitol din cuvintele teologice: „Nu zicem că Duhul e din Fiul, ci numim Duhul „al Fiului" şi mărturisim că ni Se arată şi ni Se împărtăşeşte prin Fiul"[13]. Şi acelaşi, în capitolul al treisprezecelea, iarăşi zice: „Duhul este al Fiului nu ca unul ce purcede din El, ci ca unul ce prin El purcede din Tatăl. Căci singurul cauzator este Tatăl"[14]. Iar în epistola către Iordan, la sfârşit, zice: „Duhul este enipostatic, purces şi ieşit, însă prin Fiul, şi nu din Fiul, ca unul ce este Duh al gurii lui Dumnezeu, vestitor al Cuvântului"[15]. Iar în cuvântul la îngroparea cea dumnezeiesc-omenească[16] a Domnului zice: „Duhul Sfânt este al lui Dumnezeu şi Tatăl ca unul ce purcede din El, şi se spune că este al Fiului, ca unul care prin El Se arată şi Se împărtăşeşte zidirii, însă nu Îşi are fiinţarea din El"[17]. Căci este limpede că unde διά indică intermedierea cauzală şi cauza proximă, după cum vor latinii[18], acolo ea are întru totul acelaşi înţeles cu ἐκ şi una se poate înlocui cu cealaltă, precum „Am dobândit om prin Dumnezeu" (Fac. 4, 1) este acelaşi lucru cu „am dobândit om din Dumnezeu",

[14] *Dogmatica*, 12b, p. 124.

[15] *Epistola despre imnul „Trisaghion"*, 28, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 4, Berlin, 1981.

[16] Literal: dumnezeiesc-trupească.

[17] *Omilia la Sâmbăta cea Mare*, PG 96, 605.

[18] Latinii spuneau că a purcede prin Fiul înseamnă a purcede din Fiul.

Ἔνθα τοίνυν ἡ ἐκ ἀπηγόρευται, δῆλον ὅτι καὶ ἡ αἰτία ταύτῃ συναπηγόρευται. Λείπεται ἄρα τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὕτω λέγεσθαι κατὰ τὸν τῆς συνεπτυγμένης θεολογίας τρόπον, ὡς ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον δι' Υἱοῦ φανεροῦσθαι ἢ γνωρίζεσθαι ἢ ἐκλάμπειν ἢ πεφηνέναι νοεῖσθαι. «Τοῦτο γάρ, φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος, γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει, τὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι». Τοῦτ' ἄρα καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ βούλεται, τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι· καὶ γὰρ οὐκ ἄλλη τις ἰδιότης ἀποδέδοται τοῦ Πνεύματος ἐνταῦθα πρὸς τὸν Υἱόν, ἢ τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι, καὶ οὐκ ἄλλη τις πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑφεστάναι. Εἰ τοίνυν τὸ ἴδιον ἀκριβῶς ἀντιστρέφειν ἀνάγκη πρὸς τὸ οὗ ἐστιν ἴδιον, οὐκ ἄρα σχέσιν ἑτέραν πρὸς τὸν Υἱὸν ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι, καθάπερ πρὸς τὸν Πατέρα, τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑφεστάναι. Οὐκ ἄρα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑφέστηκεν οὐδὲ τὸ εἶναι ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ τί ἐκώλυε δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,

[19] Sunt admise formulări lapidare în teologie. Dar dacă ele sunt interpretabile, trebuie întotdeauna să se precizeze înțelesul acelei formulări lapidare.

[20] *Epistola 38*, 4, ed. Courtonne, vol. I, p. 86. Citatul dat de Sfântul Marcu diferă cu o literă de epistola Sfântului Vasile. Sfântul Marcu citează „μετὰ τοῦ Υἱοῦ" [împreună cu Fiul], iar epistola conține „μετὰ τὸν Υἱὸν" [după Fiul, în urma Fiului] (lucru foarte de înțeles dacă se ia în seamă apropierea formei grafice a literelor ν și υ în greceşte). Pentru claritate, redăm pasajul întreg din Sfântul Vasile: „Aşadar, fiindcă Duhul Sfânt, de la Care izvorăşte peste zidire toată darea bunătăților, pe de o parte, atârnă de Fiul, împreună cu Care este cugetat în chip nedespărțit, iar pe de alta, are existența legată de cauza Tatălui, de unde şi purcede, acest semn caracteristic al proprietății ipostatice îl are: a Se face cunoscut după Fiul şi împreună cu El (μετὰ τὸν Υἱὸν καὶ συν αὐτῷ) şi a-Şi lua ființarea din Tatăl. Iar Fiul, Care face cunoscut prin Sine şi împreună cu Sine (δι' εαὐτοῦ καὶ μεθ' εαὐτοῦ) pe Duhul Care

şi „Bărbatul este prin femeie" (I Cor. 11, 12) este acelaşi lucru cu „bărbatul este din femeie". Deci, unde a fost interzisă prepoziția ἐκ e clar că a fost refuzată împreună cu aceasta şi cauza. Aşadar, Duhul Sfânt purcede din Tatăl prin Fiul, după modul teologiei concise[19], ca cela ce, purcezând din Tatăl, prin Fiul Se manifestă, sau Se face cunoscut, sau străluceşte, sau Se arată. „Căci Duhul are", zice Marele Vasile, „acest semn caracteristic al proprietății ipostatice: a Se face cunoscut împreună cu Fiul şi cu El, şi a-Şi lua ființarea din Tatăl"[20]. Aşadar, aceasta vrea să se spună şi „prin Fiul": că Duhul Se face cunoscut împreună cu Fiul. Căci nu altă proprietate s-a atribuit aici Duhului în raport cu Fiul decât a Se face cunoscut împreună cu El, şi nu alta în raport cu Tatăl decât a-Şi lua ființarea din El[21]. Prin urmare, dacă este absolut necesar să atribuim cu exactitate însuşirea proprie cui îi aparține în mod propriu[22], rezultă că Duhul Sfânt nu are altă relație în raport cu Fiul decât a fi cunoscut împreună cu El, după cum şi în raport cu Tatăl a-Şi lua ființarea din El. Aşadar, Duhul Sfânt nu-Şi are ființarea, nici existența din Fiul, fiindcă în caz contrar ce a împiedicat să se spună că „Duhul Sfânt purcede prin Fiul", aşa cum

purcede din Tatăl, El Singur strălucind în chip Unul-Născut din Lumina cea Nenăscută, nu are nici o părtăşie cu Tatăl sau cu Duhul Sfânt în ce priveşte identitatea însuşirilor caracteristice, ci Singur Se face cunoscut prin însemnele spuse". De remarcat că apare şi „μεθ' εαὐτοῦ cu exact înțelesul folosit de Sfântul Marcu, chiar dacă nu la locul indicat de el.

[21] Chiar dacă argumentația presupune citatul „μετὰ τοῦ Υἱοῦ" ea nu-şi pierde valoarea, căci în textul vasilian se găseşte împreună cu „μετὰ τὸν Υἱὸν şi συν αὐτῷ care înseamnă pur şi simplu „împreună cu El". Deci Sfântul Marcu nu a trădat nicidecum sensul Sfântului Vasile.

[22] Formularea greacă este mai eliptică şi mai greu de redat cuvânt cu cuvânt în româneşte, de aceea am ales să parafrazăm textul pentru a-i păstra înțelesul.

ὥσπερ δι' Υἱοῦ τὰ πάντα γεγενῆσθαι λέγεται; Ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν λέγεται, τῆς διά κειμένης ἀντὶ τῆς ἐκ· τοῦτο δὲ οὐδαμῶς, οὐδ' ἂν εὕροι τις οὐδαμοῦ κείμενον οὕτω χωρὶς τοῦ Πατρός, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λέγεται. Τοῦτο δὲ τὴν αἰτίαν οὐκ ἐξ ἀνάγκης τῷ Υἱῷ δίδωσι· διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐξ Υἱοῦ καὶ παντελῶς οὐχ εὕρηται καὶ καθαρῶς ἀπηγόρευται.

(2.) Τὰς δὲ τῶν δυτικῶν πατέρων καὶ διδασκάλων φωνάς, αἳ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τῷ Υἱῷ διδόασιν, οὔτε γνωρίζω (καὶ γὰρ οὐδὲ μετεβλήθησάν ποτε πρὸς τὴν ἡμετέραν γλῶτταν, οὐδ' ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐδοκιμάσθησαν), οὔτε παραδέχομαι, τεκμαιρόμενος ὅτι διεφθαρμέναι εἰσὶ καὶ παρέγγραπτοι διά τε πολλῶν ἄλλων καὶ διὰ τοῦ χθὲς καὶ πρώην προενεχθέντος παρ' αὐτῶν βιβλίου τῆς οἰκουμενικῆς ἑβδόμης συνόδου τὸν ὅρον ἔχοντος μετὰ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης· ὅπερ ἀναγνωσθέν, ὁπόσην αὐτῶν αἰσχύνην κατέχεεν, ἴσασιν. οἱ τότε παρόντες. Ἀλλ' οὐδ' ἂν ἐναντία ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις καὶ τοῖς κοινοῖς αὐτῶν δόγμασιν, οὐδ' ἂν ὅλως ἀσύμφωνα τοῖς ἀνατολικοῖς διδασκάλοις ἔγραψαν οἱ Πατέρες ἐκεῖνοι, οὐδὲ αὐτοῖς ἀνακόλουθα, καθάπερ δι' ἄλλων πολλῶν ἐκείνων ῥητῶν ἀποδείκνυται. Διὰ τοῦτο τὰς τοιαύτας ἐπικινδύνους φωνὰς περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως ἀθετῶ, καὶ συμφωνῶν τῷ ἁγίῳ Δαμασκηνῷ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγω, κἂν ὁστισοῦν ἕτερος τοῦτο λέγειν δοκῇ, οὔτε λέγω τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος αἴτιον οὐδὲ προβολέα, ἵνα μὴ δεύτερος αἴτιος ἐν τῇ Τριάδι

[23] În ce privește iconomia, adică raportul lui Dumnezeu cu creația, prepozițiile διά și ἐκ sunt interschimbabile. Dar unde e vorba de relațiile intratrinitare cele două au un înțeles riguros definit.

[24] Dacă s-ar fi spus doar „Duhul purcede prin Fiul" fără a mai adăuga „din Tatăl", am fi constrânși să înțelegem că Fiul este cauza Duhului.

se spune că „toate prin Fiul s-au făcut"? Dar acel lucru (facerea prin Fiul) se spune punându-se διά în locul lui ἐκ[23], însă aceasta (purcederea prin Fiul) nicidecum, nici nu ar găsi cineva pusă undeva formula „fără Tatăl", ci se spune „din Tatăl prin Fiul". Şi această formulare nu atribuie în mod constrângător Fiului faptul de a fi cauză[24]. De aceea nici nu se găseşte undeva expresia „din Fiul", şi de aceea a fost refuzată fără nici un dubiu.

2. Iar cuvintele Părinților şi dascălilor apuseni care atribuie Fiului cauza Duhului eu nici nu le cunosc (căci nici nu au fost tălmăcite vreodată în limba noastră, nici nu au fost probate de Sinoadele Ecumenice[25]), nici nu le primesc, având mărturie că sunt corupte şi interpolate, atât de la mulți alții[26], cât şi din cartea ce de curând a fost prezentată ca dovadă de către ei, a Sinodului VII Ecumenic, care conține orosul cu adăugirea în Simbol. Care, când a fost citită, ştiu cei ce au fost de față atunci câtă ruşine a revărsat asupra lor[27]. Însă acei Părinți nu au scris nici lucruri contrare Sinoadelor Ecumenice şi dogmelor lor comune, nici lucruri care să nu conglăsuiască cu dascălii răsăriteni, după cum se dovedeşte prin multe alte cuvinte ale lor. De aceea lepăd asemenea graiuri primejdioase despre purcederea Duhului Sfânt şi, conglăsuind cu Sfântul Damaschin, nu spun că Duhul este din Fiul, chiar dacă vreun altul, oricare ar fi el, ar părea că spune aceasta, nici nu spun că Fiul este cauzator al Duhului, nici purcezător, ca să nu fie un cauzator

Dar formula „din Tatăl prin Fiul", înțeleasă ortodox, salvează acest fals dogmatic.

[25] În sensul că nu au fost probate de către Sinoadele Ecumenice ca exprimând adevărul.

[26] Sau: „din multe alte [cărți]".

[27] Asupra latinilor.

κἀντεῦθεν δύο αἴτιοι καὶ δύο ἀρχαὶ γνωρισθῶσιν· οὐδὲ γὰρ οὐσιῶδες ἐνταῦθα τὸ αἴτιον, ἵνα κοινὸν καὶ ἐν τοῖς τρισὶ προσώποις ὑπάρχῃ, καὶ διὰ τοῦτο τὰς δύο ἀρχὰς οὐδαμῇ οὐδαμῶς οἱ Λατῖνοι φεύξονται, μέχρις ἂν τὸν Υἱὸν λέγωσιν ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος· ἡ δὲ ἀρχὴ προσωπικὸν ὑπάρχει καὶ διακρῖνον τὰ πρόσωπα.

(3.) Κατὰ πάντα τοίνυν ἑπόμενος ταῖς ἁγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς ἑπτὰ συνόδοις καὶ τοῖς ἐν αὐταῖς διαλάμψασι θεοσόφοις πατράσι, «Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων φῶς ἐκ φωτός· Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα· ὁμοούσιον τῷ Πατρί· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα· καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς· καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν

[28] Cauza în Treime nu este ființa comună celor trei Persoane, ci un Ipostas. Deci dacă indicăm două Ipostasuri ce sunt cauzatoare, introducem două cauze în Treime și atunci se afectează unitatea treimică.

secundar în Treime și de aici să fie cunoscuți doi cauzatori și două obârșii. Căci aici nu există cauză ființială, ca să fie una și comună celor trei Persoane[28], și de aceea latinii nu vor scăpa nicidecum de cele două obârșii câtă vreme vor zice că Fiul este obârșie a Duhului. Iar obârșia este ceva ce ține de persoană și distinge persoanele[29].

3. Așadar, urmând eu întru totul sfintelor și ecumenicelor șapte Sinoade și Părinților înțelepțiți de Dumnezeu care au luminat în ele, „Cred într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor, și văzute și nevăzute. Și într-Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul Născut, Care din Tatăl S-a născut mai înainte de toți vecii; Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, deoființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut. Care, pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire, S-a coborât din ceruri și S-a întrupat din Duhul Sfânt și din Maria Fecioara și S-a făcut om. Și S-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponțiu Pilat și a pătimit și S-a îngropat și a înviat a treia zi, după Scripturi. Și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui și iarăși va să vină cu slavă să judece vii și morții, a Cărui împărăție nu va avea sfârșit. Și întru Duhul Sfânt, Domnul, de viață Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel Ce împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit, Care a grăit prin prooroci. Într-Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească Biserică. Mărturisesc un

[29] Latinii puteau susține două principii, căci pentru ei principiul era ființial (deși, în acest caz, ar fi trebuit să atribuie și Duhului faptul de a fi cauză, dacă ar fi fost consecvenți cu logica lor), Duhul purcezând din ființa comună Tatălui și Fiului. Dar Părinții spun că principiul Dumnezeirii este Tatăl ca Persoană.

ἁμαρτιῶν· προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἀμήν».

(4.) Τοῦτο τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως μάθημά τε καὶ σύμβολον, τὸ παρὰ μὲν τῆς πρώτης καὶ δευτέρας τῶν συνόδων ἐκτεθέν, παρὰ δὲ τῶν λοιπῶν κυρωθὲν καὶ βεβαιωθέν, ὅλῃ ψυχῇ δεχόμενος καὶ φυλάττων, ἀποδέχομαι καὶ ἀσπάζομαι πρὸς ταῖς εἰρημέναις ἑπτὰ συνόδοις καὶ τὴν μετ' αὐτὰς ἀθροισθεῖσαν ἐπὶ τοῦ εὐσεβοῦς Βασιλείου βασιλέως Ῥωμαίων καὶ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Φωτίου, τὴν καὶ οἰκουμενικὴν ὀγδόην ὀνομασθεῖσαν, ἣ καὶ τῶν τοποτηρητῶν παρόντων Ἰωάννου τοῦ μακαρίου πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης Παύλου καὶ Εὐγενίου τῶν ἐπισκόπων καὶ Πέτρου πρεσβυτέρου καὶ καρδιναλίου, ἐκύρωσε μὲν καὶ ἀνεκήρυξε τὴν ἑβδόμην οἰκουμενικὴν σύνοδον καὶ ταῖς πρὸ αὐτῆς συντάττεσθαι διωρίσατο, ἀποκατέστησε δὲ τῷ οἰκείῳ θρόνῳ τὸν ἁγιώτατον Φώτιον, κατέκρινε δὲ καὶ ἀνεθεμάτισε, καθάπερ καὶ αἱ πρὸ αὐτῆς οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, τοὺς τολμῶντας προσθήκην τινὰ καινοτομεῖν ἢ ὑφαίρεσιν ἢ ὅλως ἐναλλαγὴν ἐπὶ τῷ προρρηθέντι συμβόλῳ. «Εἴ τις γάρ», φησί, «παρὰ τοῦτο τὸ ἱερὸν σύμβολον τολμήσει ἕτερον ἀναγράψασθαι ἢ προσθεῖναι ἢ ὑφελεῖν, καὶ ὅρον ὀνομάσαι ἀποθρασυνθείη, κατάκριτος καὶ πάσης χριστιανικῆς πολιτείας ἀπόβλητος». Τὰ δ' αὐτὰ καὶ ὁ πάπας Ἰωάννης πρὸς τὸν ἁγιώτατον Φώτιον ἐπιστέλλων φησὶ πλατύτερόν τε καὶ καθαρώτερον περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ ταύτης προσθήκης. Αὕτη ἡ σύνοδος καὶ κανόνας ἐξέθετο τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς κανονικοῖς βιβλίοις εὑρισκομένους.

(5.) Κατὰ τοὺς ὅρους τοίνυν αὐτῆς καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς συνόδων τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως σύμβολον ἀκίνητον δεῖν φυλάττεσθαι κρίνων, ὡς ἐξεδόθη, καὶ οὓς ἀποδέχονται συναποδεχόμενος, καὶ οὓς ἀποβάλλονται

Botez spre iertarea păcatelor. Aştept învierea morților şi viața veacului ce va să fie. Amin".

4. Această sfințită învățătură şi acest Simbol de credință, expus de primul şi de al doilea dintre Sinoade şi validat şi confirmat de celelalte, primindu-l şi păzindu-l cu tot sufletul, primesc şi îmbrățişez, pe lângă cele şapte Sinoade spuse, şi pe cel adunat după ele în vremea credinciosului împărat Vasile al romanilor şi a Preasfințitului Patriarh Fotie, cel numit şi al VIII-lea Sinod Ecumenic[30], care, fiind de față şi Pavel şi Eugeniu, episcopii, şi Petru, preotul şi cardinalul, ca locțiitori ai fericitului Papă Ioan al vechii Rome, a validat şi a confirmat public al VII-lea Sinod Ecumenic, şi a hotărât să fie numărat împreună cu cele dinaintea lui, şi a reaşezat în scaunul său pe Preasfințitul Fotie, şi a osândit şi dat anatemei, precum au făcut şi Sinoadele Ecumenice dinaintea lui, pe cei ce îndrăznesc, abătând credința pe alt făgaş, să facă adăugire, sau să scoată, sau să schimbe ceva în Simbolul amintit. „Căci dacă cineva", zice, „va îndrăzni în afara acestui sfințit Simbol să rescrie un altul, sau să adauge, sau să scoată şi ar cuteza să-l numească oros, osândit să fie şi lepădat din toată obştea creştinească"[31]. Şi aceleaşi lucruri le spune mai pe larg şi mai limpede despre această adăugire în Simbol şi papa Ioan, scriindu-i Preasfințitului Fotie[32]. Acest Sinod a dat şi canoane ce se află în toate cărțile de canoane.

5. Aşadar, conform orosurilor lui şi Sinoadelor dinaintea lui, judec că trebuie păzit nemişcat sfințitul Simbol de credință, precum a fost dat, şi primesc împreună cu ele pe cei primiți de ele, şi lepăd împreună cu ele pe

[30] Sinodul din 879 de la Constantinopol.
[31] Karmiris, I, p. 226.
[32] *Scrisoarea 350*, PL 126, 943-946.

συναποβαλλόμενος. οὐδέποτε εἰς κοινωνίαν προσδέξομαι τοὺς τολμήσαντας ἐν τῷ συμβόλῳ τὴν καινοτομίαν προσθεῖναι περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ἕως ἂν ἐμμένωσι τῇ τοιαύτῃ καινοτομίᾳ· «ὁ γὰρ κοινωνῶν» φησί «τῷ ἀκοινωνήτῳ, καὶ αὐτὸς ἀκοινώνητος ἔστω». Καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐξηγούμενος τὸ Εἴ τις εὐαγγελίζεται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα, «Οὐκ εἶπε», φησίν, «ἐὰν ἐναντία καταγγέλλωσιν ἢ τὸ πᾶν ἀνατρέπωσιν, ἀλλὰ κἂν μικρόν τι εὐαγγελίζωνται παρ' ὃ παρελάβετε, κἂν τὸ τυχὸν παρακινήσωσιν, ἀνάθεμα ἔστωσαν». Καὶ ὁ αὐτὸς αὖθις· «Οἰκονομητέον, ἔνθα μὴ παρανομητέον». Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς· «Φανερὰ ἔκπτωσις πίστεως καὶ ὑπερηφανίας κατηγορία, ἢ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων, ἢ ἐπεισάγειν τῶν μὴ γεγραμμένων, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰπόντος· Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς φωνῆς μου ἀκούει, καὶ πρὸ τούτου εἰρηκότος· Ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, ἀλλὰ φεύξονται ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ οἴδασι τὴν φωνὴν τῶν ἀλλοτρίων»· καὶ ἐν τῇ πρὸς μονάζοντας ἐπιστολῇ· «Εἴ τινες τὴν ὑγιῆ πίστιν προσποιοῦνται ὁμολογεῖν, κοινωνοῦσι δὲ τοῖς ἑτερόφροσι, τοὺς τοιούτους, εἰ μετὰ παραγγελίαν μὴ ἀποστῶσι, μὴ μόνον ἀκοινωνήτους ἔχειν, ἀλλὰ μηδὲ ἀδελφοὺς ὀνομάζειν». Καὶ πρὸ τούτων ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος ἐν τῇ πρὸς τὸν θεῖον Πολύκαρπον τὸν Σμύρνης ἐπιστολῇ· «Πᾶς ὁ λέγων» φησί «παρὰ τὰ διατεταγμένα, κἂν ἀξιόπιστος ᾖ, κἂν νηστεύῃ, κἂν παρθενεύῃ, κἂν σημεῖα ποιῇ, κἂν προφητεύῃ, λύκος σοι φαινέσθω ἐν προβάτου δορᾷ προβάτων

[33] Vezi şi Grigorie Palama, *Cuvintele apodictice*, I, Prolog, p. 26.
[34] Cf. Canoanelor 11 şi 12 apostolice şi 2 Antiohia.
[35] *Comentariu la Galateni*, PG 61, 624.
[36] Nu am reuşit să identificăm opera din care citează Sfântul Marcu.
[37] *Cuvântul ascetic* 8 (*Prologus* 8), PG 31, 680.

cei lepădați de ele. Nu voi primi nicicând în părtăşie pe cei ce au îndrăznit să adauge în Simbol înnoirea despre purcederea Duhului Sfânt, cât timp rămân în asemenea abatere[33]. „Căci cel ce este în comuniune", zice, „cu cel ce nu este în comuniune cu Biserica, şi el, la rândul său, să fie în afara comuniunii"[34]. Şi dumnezeiescul Gură de Aur, tâlcuind spusa „dacă cineva vă binevesteşte altceva decât ați primit, să fie anatema" (Gal. 1, 9), zice: „Nu a zis «Dacă vă vestesc cele contrare sau vă dau totul peste cap», ci «chiar dacă ceva mic vă „binevesteşte" în afară de ceea ce ați primit, chiar dacă se abat de la credință în vreo privință, anatema să fie»"[35]. Şi acelaşi iarăşi zice: „Se poate face iconomie unde nu este călcare de lege"[36]. Şi Marele Vasile, în „Ascetice", spune: „Cădere pe față de la credință şi vinovăție de mândrie este fie a lepăda ceva din cele scrise, fie a introduce ceva din cele nescrise, de vreme ce Domnul nostru Iisus Hristos a spus: «Oile Mele glasul Meu îl ascultă» (cf. In. 10, 7-8) şi, mai înainte de aceasta, a zis: «Străinului ele nu îi urmează, ci vor fugi de el, fiindcă nu cunosc glasul străinilor» (In. 10, 5)"[37]. Şi în epistola către monahi zice: „Dacă unii se prefac că mărturisesc credința sănătoasă, dar sunt în părtăşie cu cei de alt cuget, unii ca aceştia, dacă nu se leapădă după ce au fost somați, nu numai să nu mai fie în comuniune cu voi, dar nici frați să nu-i numiți"[38]. Şi înaintea acestora, purtătorul de Dumnezeu Ignatie, în epistola către dumnezeiescul Policarp al Smirnei, zice: „Tot cel ce grăieşte în afara celor rânduite, chiar dacă ar fi vrednic de crezare, chiar dacă ar posti, chiar dacă ar trăi în feciorie, chiar dacă ar face semne, chiar dacă ar prooroci, să îl priveşti ca pe un lup, care lucrează în

[38] Nu am găsit la Sfântul Vasile vreo epistolă către monahi cu un asemenea text, dar citatul este foarte apropiat în idei cu „Epistola către monahi" a Sfântului Atanasie cel Mare (PG 26, 1185-1188).

φθορὰν κατεργαζόμενος». Καὶ τί δεῖ πολλὰ λέγειν; Ἅπαντες οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, πᾶσαι αἱ σύνοδοι καὶ πᾶσαι αἱ θεῖαι γραφαὶ φεύγειν τοὺς ἑτερόφρονας παραινοῦσι καὶ τῆς αὐτῶν κοινωνίας διΐστασθαι. Τούτων οὖν ἐγὼ πάντων καταφρονήσας, ἀκολουθήσω τοῖς ἐν προσχήματι πεπλασμένης εἰρήνης ἑνωθῆναι κελεύουσι; τοῖς τὸ ἱερὸν καὶ θεῖον σύμβολον κιβδηλεύσασι καὶ τὸν Υἱὸν ἐπεισάγουσι δεύτερον αἴτιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Τὰ γὰρ λοιπὰ τῶν ἀτοπημάτων ἐῶ τό γε νῦν ἔχον, ὧν καὶ ἓν μόνον ἱκανὸν ἦν ἡμᾶς ἐξ αὐτῶν διαστῆσαι. Μὴ πάθοιμι τοῦτό ποτε, Παράκλητε ἀγαθέ, μηδ' οὕτως ἐμαυτοῦ καὶ τῶν καθηκόντων λογισμῶν ἀποπέσοιμι· τῆς δὲ σῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ὑπὸ σοῦ ἐμπνευσθέντων μακαρίων ἀνδρῶν ἐχόμενος, προστεθείην πρὸς τοὺς ἐμοὺς πατέρας, τοῦτο, εἰ μή τι ἄλλο, ἐντεῦθεν ἀποφερόμενος, τὴν εὐσέβειαν.

piele de oaie stricarea oilor"[39]. Şi ce să mai lungim vorba? Toți dascălii Bisericii, toate Sinoadele şi toate dumnezeieştile Scripturi îndeamnă a fugi de cei de alt cuget şi a ne depărta de părtăşia lor. Aşadar, eu, disprețuind toate acestea, voi urma celor ce poruncesc să ne unim prin aparența unei păci măsluite? Sau voi urma celor care falsifică sfințitul şi dumnezeiescul Simbol şi Îl introduc pe Fiul ca pe un al doilea cauzator[40] al Duhului Celui Sfânt? Las deoparte deocamdată celelalte absurdități, dintre care şi numai una singură era de-ajuns ca să ne despartă de ei. Să nu pățesc vreodată aceasta, Mângâietorule bune, nici să mă lepăd de mine însumi şi să cad din gândurile cele cuviincioase, ci, ținându-mă de învățătura Ta şi de fericiții bărbați insuflați de Tine, să fiu adăugat la Părinții mei, ducând cu mine de aici, dacă nu altceva, măcar aceasta: dreapta credință.

[39] De fapt e vorba de *Epistola către Heron*, diaconul Antiohiei, 10, 2, 1, în „Patres apostolici", vol. 2, Tubingen 1913.

[40] Literal: „al doilea cauzator".

ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΟΥ Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ *ΛΑΤΙΝΟΣ*, Η ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΣΥΜΒΟΛΩ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ.

Λατῖνος. Θαυμάζω πῶς ἡμῖν ἐγκαλεῖτε περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης, ὅπου γε ἡ δευτέρα τῶν οἰκουμενικῶν σύνοδος ὅλον τὸ τῆς πρώτης σύμβολον ἐναλλάξασα παραδέδωκε, προσθήκαις τε ἐπαυξήσασα καὶ τἄλλα πρὸς τὸ σαφέστερον ἀναπτύξασα· ὥστε οὐδὲν ἡ περὶ τὴν λέξιν ἐναλλαγὴ λυμαίνεται τοῖς σῴζουσι τὴν ἀκρίβειαν τῶν δογμάτων.

Γραικός. Τοῦτο μὲν οὕτως ἔχειν ὁμολογοῦμεν καὶ τὸ τῆς δευτέρας συνόδου σύμβολον ἐνηλλαγμένον εἶναι πρὸς τὸ τῆς πρώτης κατὰ τὴν λέξιν οὐκ ἀγνοοῦμεν· οὐ μὴν ὅτι γε ἐκείνοις τοῖς πατράσιν ἐξῆν ἐναλλάξαι τὸ σύμβολον, ἤδη καὶ σοὶ τοῦτο ἐξεῖναί φαμεν.

Λατῖνος. Διὰ τί δή;

Γραικός. Πρῶτον μὲν ὅτι ἐκεῖνοι σύνοδος οἰκουμενικὴ ἦσαν, σοὶ δὲ τοῦτο οὐ πρόσεστι, κἂν ὅτι μάλιστα τὸν Πάπαν αὐχῇς καὶ τὸ ἐκείνου πρωτεῖον. Ἔπειτα τότε μὲν ἐξῆν· οὐ γάρ πω κεκώλυτο· σοὶ δὲ μετὰ τὸ κεκωλῦσθαι τὴν προσθήκην τολμήσαντι λόγος οὐδεὶς συγχωρεῖ τὸ μὴ οὐχ ὑπεύθυνον εἶναι ταῖς ἐκφωνηθείσαις ὑπὸ τῶν πατέρων ἀραῖς.

[1] Editată de Hergenroether, PG 160, 1000-1101; Vatopedinos, *Sotir*, p. 235-247; Petit, PO 17, p. 415-421 şi *Marci Opera*, p. 107-113. A fost scrisă probabil la Constantinopol în anul 1440. Am folosit ediția din PO.

Dialogul lui Marcu al Efesului al cărui titlu e „Latinul" sau „Despre adăugirea făcută în Simbolul credinței"[1]

Latinul: Mă mir cum ne învinuiți în legătură cu adăugirea făcută în Simbol, când al II-lea Sinod Ecumenic ne-a predat[2] întregul Simbol al celui dintâi Sinod, schimbându-l şi sporindu-l cu adăugiri şi, una peste alta, explicându-l spre mai mare limpezire, încât pentru cei ce se mântuiesc schimbarea în ce priveşte cuvintele nu vatămă cu nimic acrivia dogmelor.

Grecul: Mărturisim că aşa stau lucrurile, şi nu suntem în necunoştință de faptul că Simbolul celui de-al II-lea Sinod este schimbat față de cel al primului Sinod în ceea ce priveşte cuvintele. Dar dacă acelor Părinți le-a fost îngăduit să schimbe Simbolul, asta nu înseamnă că îți recunoaştem şi ție dreptul de a face asta.

Latinul: De ce?

Grecul: Mai întâi, pentru că aceia erau Sinod Ecumenic, iar acest lucru nu se aplică în cazul tău, chiar dacă tu îl ridici în slăvi pe papă şi primatul lui. Apoi, pentru că atunci era îngăduit, căci nu era încă oprit. Iar pentru tine, care ai îndrăznit să faci adaosul după ce a fost oprit lucrul acesta, nu mai ai nici o dezvinovățire pentru a nu cădea sub blestemele rostite de Părinți.

[2] Este vorba de transmiterea prin predanie.

Λατῖνος. Πότε γὰρ δὴ κεκώλυτο καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν;

Γραικός. Ἐγώ σοι ἐρῶ τὸ πᾶν ἀκριβῶς. Μετὰ τὴν παρὰ τῆς πρώτης συνόδου τῆς πίστεως ἔκθεσιν πολλαὶ καὶ διάφοροι πίστεως ἐκθέσεις γεγόνασιν ὑπὸ διαφόρων συνόδων περιαιροῦσαι τὸ ὁμοούσιον. Ἀλλ' ἐκεῖναι μὲν ἠκυρώθησαν, ἡ δὲ δευτέρα σύνοδος οἰκουμενική τε οὖσα καὶ τὴν τῆς πρώτης ἔννοιαν ἀκριβῶς φυλάξασα ἔκθεσιν ἰδίαν πεποίηται ταύτην, ἣ νῦν ἡμεῖς μὲν ἄνευ προσθήκης χρώμεθα, ὑμεῖς δὲ μετὰ τῆς προσθήκης· οὐδετέρα δὲ ὅμως ἀμφοῖν ταῖν συνόδοιν οὐδεμίαν κώλυσιν διωρίσατο τῆς μεταποιήσεως. Ὅθεν ἐπὶ τῆς τρίτης οἰκουμενικῆς συνόδου σύμβολον πίστεως προηνέχθη παρὰ τῶν τὰ Νεστορίου φρονούντων ἐκδεδομένον, ἔχον τὴν τῆς αἱρέσεως δόξαν, δι' οὗ καὶ βαπτίζειν ἐτόλμων ἐν τῇ Λυδίᾳ τινάς. Τοῦτο οἱ πατέρες ἀνεγνωσμένον ἀκούσαντες καὶ οὐκ ἀνεκτὸν ἔτι κρίναντες ὑπὸ τοῦ βουλομένου μεταποιεῖσθαι τὸ σύμβολον, ὅρον εὐθὺς ἐξήνεγκαν, μηκέτι μηδένα τολμᾶν ἐναλλάττειν τὴν ὑπὸ τῶν Πατέρων ἐκτεθεῖσαν πίστιν ἤτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον. Ὅθεν καὶ ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀντιοχείας Ἰωάννην ἐπιστολῇ τὴν οἰκείαν εἰδὼς ἀπόφασιν (αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τῆς μεγάλης ἐκείνης συνόδου πρόεδρος) «κατ' οὐδένα» φησί «τρόπον σαλεύεσθαι ἀνεχόμεθα τὴν ἐκτεθεῖσαν ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν πίστιν ἤτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον, οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις ἢ λέξιν ἀμεῖψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ μίαν γοῦν παραβῆναι συλλαβήν, μεμνημένοι τοῦ λέγοντος· Μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου· οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ὃ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον». Ἀκούεις ὡς οὐ τὴν διάνοιαν μόνον, ἀλλὰ

[3] Filioque.

Latinul: Când a fost oprit şi pentru ce pricină?

Grecul: Îţi voi spune totul cu de-amănuntul. După expunerea credinţei de către cel dintâi Sinod, au fost multe şi felurite expuneri ale credinţei făcute de diferite sinoade, care au înlăturat termenul „de o fiinţă". Însă acele expuneri nu au fost validate. Dar având loc al II-lea Sinod Ecumenic şi păzind cu de-amănuntul cugetul celui dintâi, a făcut această expunere a sa, pe care noi acum o folosim fără adaos[3], iar voi cu adaos. Însă niciunul dintre cele două Sinoade nu a rânduit vreo oprelişte în ce priveşte schimbarea Simbolului. Din această pricină, în vremea celui de-al III-lea Sinod Ecumenic a fost înfăţişat un Simbol al credinţei, dat de cei ce cugetau ale lui Nestorie, Simbol ce cuprindea o credinţă eretică şi cu care ei cutezau să-i boteze pe unii în Lidia. Când Părinţii l-au auzit citit, judecând să nu mai fie îngăduită schimbarea Simbolului de către oricine ar vrea aceasta, au dat îndată o hotărâre: ca nimeni să nu mai îndrăznească să schimbe credinţa expusă de Părinţi, adică Simbolul credinţei[4]. De aceea şi fericitul Chiril, în epistola către Ioan al Antiohiei, cunoscând propria sa hotărâre (căci el era întâistătătorul acelui mare Sinod), zice: „În nici un chip nu răbdăm să fie clătinată credinţa expusă de Părinţii noştri, adică Simbolul credinţei, nici nu îngăduim, nici nouă înşine, nici altora, fie să schimbe un cuvânt din cele puse acolo, fie să calce o singură silabă, aducându-ne aminte de Cel Ce zice: «Nu muta hotarele cele veşnice pe care le-au pus părinţii tăi» (Pilde 22, 28). Căci nu ei au fost cei ce au grăit, ci Duhul lui Dumnezeu şi Tatălui, Cel Ce purcede din El şi nu este străin de Fiul după raţiunea fiinţei"[5]. Auzi că nu numai înţelesul, ci şi cuvântul

[4] Canonul 7, Karmiris, p. 150.

[5] ACO III, 1, 1, 4, 19.

καὶ λέξιν καὶ συλλαβὴν κωλύει μεταποιεῖν τε καὶ παραβαίνειν; «Οὐκ ἐπιτρέπομεν» φησίν «ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις», ὡς ἐκ προσώπου τῆς συνόδου πάσης· καίτοι γε οἰκουμενικὴ σύνοδος ἦσαν, ἀλλ' αὐτοὶ τὸν ὅρον ἔθεντο τῆς κωλύσεως καὶ τὰς φρικώδεις ἐκείνας ἐξεῖπον ἀράς. Εἰ οὖν ἑαυτοῖς οὐκ ἐπιτρέπουσι, πῶς ἐπιτρέψουσι σοί; Τοῦτο δὲ καὶ ἔργοις αὐτοῖς ἔδειξαν· τὴν γὰρ τῆς Θεοτόκου φωνήν, ὑπὲρ ἧς αὐτοῖς ὁ ἀγὼν ἅπας, οὐκ ἐτόλμησαν τῷ συμβόλῳ προσθεῖναι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ καθὼς πρότερον ἔλεγον καὶ ἡμεῖς ἄχρι τοῦ νῦν λέγομεν· Ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου. Ταύτας μοι τὰς φωνὰς τοῦ μεγάλου Κυρίλλου μαρτυρίαν ἀκριβῆ τε καὶ σαφεστάτην ἔχε τῆς αὐτοῦ γνώμης, ἣν εἶχε περί τε τοῦ θείου συμβόλου καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως· τὸ μὲν γὰρ σύμβολον ἀπαράβατον εἶναι καὶ κατὰ λέξιν καὶ συλλαβὴν βούλεται· τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν ἐκπορεύεσθαι θεολογεῖ, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἴδιον ὡς ὁμοούσιον εἶναι. Τί τούτων καθαρώτερον ἢ σαφέστερον; Θαυμασίως δὲ καὶ ἄμφω κατὰ ταὐτὸν ἔθηκεν, ὥσπερ προφητικῷ πνεύματι προορῶν τοὺς Ἰταλοὺς ὑμᾶς ἀμφότερα παραβησομένους· οὕτω καὶ τῶν μελλόντων οἱ ἅγιοι τὸ καθ' αὑτοὺς προενόουν καὶ τὰ ἐσόμενα δεινὰ προανέστελλον. Ταύτας δεξάμενοι τὰς φωνὰς καὶ οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκοποι πάντες, ἐπὶ ταύταις συνέβησαν καὶ τὴν εἰρήνην ἠσπάσαντο. Φασὶ γοῦν διὰ Θεοδωρήτου γράφοντος ταῦτα· «Ἐν κοινῷ ἀναγνόντες τὰ του γράφοντος ταῦτα· «Ἐν κοινῷ ἀναγνόντες τὰ αἰγύπτια γράμματα καὶ ἐξετάσαντες αὐτῶν ἀκριβῶς τὴν διάνοιαν, εὕρομεν σύμφωνα τοῖς εἰρημένοις τὰ ἐκεῖθεν ἀπεσταλμένα. Τῇ γὰρ εὐαγγελικῇ εὐγενείᾳ καλλύνεται, καὶ Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν αὐτοῖς ἀναγορεύεται, καὶ τὸ

şi silaba opreşte să fie schimbate şi călcate! „Nu îngăduim nici nouă înşine, nici altora", zice ca din partea întregului sinod. Şi deşi erau Sinod Ecumenic, însă ei au pus chiar şi asupră-şi hotărârea opreliştii şi au rostit acele blesteme înfricoşate. Aşadar, dacă lor înşişi nu îşi îngăduiau, cum îţi vor îngădui ţie? Şi acest lucru l-au dovedit cu fapta. Căci nu au cutezat să adauge Simbolului cuvântul „Născătoare de Dumnezeu", pentru care le-a fost toată lupta, ci şi ei l-au rostit ca mai înainte, şi noi îl rostim aşa până acum: „Din Duhul Sfânt şi din Fecioara Maria". Aceste graiuri ale marelui Chiril să le ai ca mărturie exactă şi foarte limpede a socotinţei pe care o avea el despre dumnezeiescul Simbol şi despre purcederea Duhului Sfânt. Căci el vrea ca Simbolul să fie neştirbit până la cuvânt şi silabă, iar despre Duhul Sfânt teologhiseşte că purcede din Tatăl şi că este propriu Fiului ca Unul ce este de o fiinţă cu Ei. Ce este mai curat şi mai limpede decât cuvintele acestea? În chip minunat a pus laolaltă amândouă aceste adevăruri ca şi cum v-ar fi văzut mai înainte prin duh proorocesc pe voi, italienii, că pe amândouă le veţi călca. Astfel, sfinţii, în ce-i priveşte, prevedeau cele viitoare şi căutau să preîntâmpine şi relele care aveau să fie. Primind cu toţii aceste graiuri şi episcopii din Răsărit, în temeiul acestora au căzut la învoială şi au îmbrăţişat pacea. Iată ce grăiesc ei prin Teodoret, care scrie acestea: „Citind noi în comun scrierile din Egipt şi cercetând cu de-amănuntul înţelesul lor, am găsit că cele trimise de acolo sunt în conglăsuire cu cele spuse. Căci sunt împodobite cu noblețea evanghelică şi Domnul nostru Iisus Hristos este vestit în ele Dumnezeu desăvârşit şi om desăvârşit, şi Duhul Sfânt nu Îşi are existența din Fiul sau prin Fiul, ci purcede din Tatăl,

Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον οὐκ ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν ἐκπορευόμενον, ἴδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ ὡς ὁμοούσιον ὀνομαζόμενον». Βλέπεις ὅπως ἐδέξαντο τὸ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον; Ἀλλὰ καὶ τοῦ Νεστορίου λέγοντος ἐν τῷ ἰδίῳ συμβόλῳ· «Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε Υἱός ἐστιν, οὔτε δι' Υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον», ἡ μεγάλη σύνοδος αὕτη τὸ ῥηθὲν παρεδέξατο, καὶ οὐδὲν ἀντεῖπεν οὐδὲ ἐμέμψατο, δῆλον ὡς οἰκεῖον στέργουσα δόγμα· πῶς γὰρ ἂν ἄλλως παρεσιώπησε; Γίνωσκε τοίνυν ὡς ἡ τρίτη τῶν οἰκουμενικῶν σύνοδος καὶ πρώτη τὸν διορισμὸν τῆς κωλύσεως ἔθετο κατὰ τῶν μεταποιούντων τὸ σύμβολον καὶ πρώτη τὸ ὑμέτερον δόγμα ἀπεδοκίμασε διὰ τῆς φωνῆς Νεστορίου, παραδεξαμένη ταύτην καὶ ὡς οἰκείαν γνωρίσασα. Μηκέτι οὖν ἑτέραν σύνοδον ζήτει τὴν τοῦτο κυρώσουσαν· ἅπαξ γὰρ ἠκύρωται διὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης συνόδου, καὶ ἡ κυρώσουσα δὲ τοῦτο λοιπὸν οὐκέτ' ἂν εἴη σύνοδος, ἀλλὰ ψευδοσύνοδος. Εἶεν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ταύτην ἡ τετάρτη συγκροτηθεῖσα, πρῶτον μὲν κατὰ τὸν οἰκεῖον ὅρον καὶ ἄμφω τὰ σύμβολα ἀναγνοῦσα, ὡς ἓν ταῦτα ἐδέξατο, καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν εὐθὺς ἐπάγει· ἐδέξατο, καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν εὐθὺς ἐπάγει· «Ἤρκει μὲν οὖν εἰς ἐντελῆ τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωσίν τε καὶ βεβαίωσιν τὸ σεπτὸν τοῦτο καὶ μακάριον τῆς θείας χάριτος σύμβολον». Ἀκούεις τὸ σεπτὸν σύμβολον; Ἓν ἄρα τὰ δύο· τὸ γὰρ δεύτερον περιέχει τὸ πρῶτον, καὶ ἡ τρίτη περὶ ἀμφοῖν ὡς περὶ ἑνὸς ἔλεγεν. Ἀλλ' ἄκουε τῶν ἑξῆς· «Περί τε γὰρ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐκδιδάσκει τὸ τέλειον». Ἀκούεις

[6] *Mansi* V, p. 876.

[7] Variantă de traducere: „e limpede că, deoarece a fost de acord cu dogma lui Nestorie, ca una care era a sa, a sinodului". E vorba doar de credința lui Nestorie în ceea ce privește purcederea Duhului, nu de ceea ce era eretic în învățătura lui.

fiind numit propriu Fiului ca unul ce este de o ființă"[6]. Vezi că au primit spusa „nu e străin de Fiul după rațiunea ființei"? Însă şi când Nestorie a zis în Simbolul său: „Duhul Sfânt nu este nici Fiu, nici nu Îşi are existența prin Fiul", acest mare Sinod a primit spusa lui Nestorie, nu a grăit nimic împotrivă, nici n-a găsit nimic de reproşat la ea – şi e limpede că asta deoarece a fost de acord cu dogma acestuia[7]. Căci altfel cum ar fi tăcut? Cunoaşte, dar, că al III-lea Sinod din cele ecumenice a pus cel dintâi hotărârea opreliştii împotriva celor ce schimbă Simbolul şi cel dintâi a lepădat dogma voastră prin grăirea lui Nestorie, primind această formulare a lui şi recunoscând-o ca a sa proprie.[8] Aşadar, nu mai căuta alt sinod care să fi validat acest fapt[9]. Căci a fost invalidat o dată pentru totdeauna prin acel mare Sinod, şi cel care ar mai valida acest lucru nu ar mai fi sinod, ci sinod mincinos. Fie. Însă şi după acest Sinod, strângându-se al IV-lea, citind mai întâi, după propriul oros, şi amândouă Simbolurile[10], le-a primit ca pe unul singur; şi îndată după citire a adăugat: „Este îndestulător spre desăvârşita cunoaştere şi întărire a dreptei credințe acest cinstit şi fericit Simbol al dumnezeiescului har". Auzi cum spune „cinstit Simbol"? Prin urmare, unul singur sunt cele două. Căci cel de-al doilea îl cuprinde pe cel dintâi, şi cel de-al III-lea Sinod a vorbit despre amândouă ca despre unul. Însă ascultă şi cele ce urmează: „Căci şi despre Tatăl şi despre Fiul şi despre Sfântul Duh învață desăvârşit"[11]. Auzi că „învață

[8] Acest fapt arată că şi ereticii pot avea în multe lucruri dreptate şi chiar pot fi folosite formulări de-ale lor, interpretate însă după cugetul Bisericii sobornicești. Dar nu oricine poate face acest lucru, ci doar omul văzător de cele dumnezeiești.

[9] Posibilitatea unui adaos în Crez.

[10] E vorba de Simbolurile de la Sinodul I şi II Ecumenic.

[11] Schwartz, ACO, II, 1, 2, 128.

ὅτι διδάσκει τὸ τέλειον; Οὐδὲν ἄρα τῶν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀτελὲς οὐδὲ προσθήκης δεόμενον. Ἀλλὰ πῶς φυλακτέον τοῦτο τὸ σύμβολον, αὐτοὶ περὶ τὸ τέλος φασί· «Τούτων οὕτω παρ' ἡμῶν ἐμμελῶς διορισθέντων τε καὶ διατυπωθέντων, ὥρισεν ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος αὕτη ἑτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν ἤγουν συγγράφειν ἢ συντιθέναι ἢ διδάσκειν ἢ προκομίζειν. Τοὺς δὲ τολμῶντας πίστιν ἑτέραν συγγράφειν ἢ συντιθέναι ἢ προκομίζειν, τούτους, εἰ μὲν ἐπίσκοποι εἶεν ἢ κληρικοί, ἀλλοτρίους εἶναι τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς καὶ τοὺς κληρικοὺς τοῦ κλήρου· εἰ δὲ λαϊκοὶ εἶεν, ἀναθεματίζεσθαι αὐτούς». Ὅτι μὲν οὖν ἐνταῦθα πίστιν τὸ τῆς πίστεως σύμβολον λέγει, φανερόν ἐστιν (οἶμαι) τοῖς ἔχουσι νοῦν· οὐ γὰρ δὴ περὶ τοῦ ὅρου παντός φησιν, ἐπειδὴ καὶ μετὰ ταῦτα διάφοροι γεγόνασιν ὅροι. Ταύτην δὲ τὴν πίστιν ἑτέραν οὐχ αἱ πολλαὶ λέξεις μόνον, ἀλλὰ καὶ μία προστεθεῖσα ἢ ἐλλειφθεῖσα ἢ ἐναλλαγεῖσα πάντως ἐργάζεται· τὸ γὰρ δὴ συγγράφειν καὶ συντιθέναι καὶ προκομίζειν πρὸς τὴν ἐν λέξει σύνθεσιν ἀφορᾷ προδήλως, καὶ ταύτην σύνθεσιν ἀφορᾷ προδήλως, καὶ ταύτην ἀπαγορεύει.

Λατῖνος. Οὔκ, ἀλλ' ἑτέραν φησὶ πίστιν τὴν ἐναντίαν, τὴν ἀλλότρια τῆς Ἐκκλησίας δόγματα ἔχουσαν, ἐπεὶ ἡ ἀνάπτυξιν καὶ σαφήνειαν ἔχουσα πίστις οὐκ ἂν εἴη πάντως ἑτέρα, κἂν μιᾷ, κἂν πολλαῖς διαφέρῃ λέξεσιν.

Γραικός. Θαυμάζω πῶς οὐκ ἀπὸ τῶν λέξεων δοκιμάζεις τὴν διάνοιαν τῶν εἰπόντων, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς λέξεις ἕλκεις πρὸς τὸ σαυτοῦ βούλημα. Τὸ γὰρ τὸ ἕτερον οἴεσθαι τὸ ἐναντίον δηλοῦν ἀνδρός ἐστιν οὐ σοφοῦ οὐδὲ εἰδότος ἐφαρμόζειν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει τὴν ἑκάστῳ κατάλληλον λέξιν· ἐπὶ πλέον γὰρ δήπου τοῦ ἐναντίου τὸ ἕτερον, καὶ οὐ πᾶν τὸ ἕτερόν τινος ἤδη καὶ

desăvârşit"? Prin urmare, nimic din cele spuse cu privire la Duhul Sfânt în Simbolul de credinţă nu este nedesăvârşit, nici nu are trebuinţă de adăugire. Însă cum că trebuie păzit acest Simbol, ei înşişi zic pe la sfârşit: „Aşa fiind acestea hotărâte şi formulate cu grijă de către noi, a hotărât acest sfânt şi ecumenic Sinod să nu-i fie îngăduit nimănui să vestească, sau să aştearnă în scris, sau să alcătuiască, sau să înveţe, sau să prezinte altă credinţă. Iar cei care îndrăznesc să alcătuiască sau să prezinte altă credinţă, aceştia, dacă sunt episcopi sau clerici, străini să fie episcopii de episcopie, iar clericii de treapta clericală, iar dacă ar fi mireni, să fie daţi anatemei". Aşadar, că aici numeşte credinţă Simbolul credinţei, cred că e limpede celor care au minte. Căci nu despre orice oros zice, de vreme ce şi după acestea au fost diferite orosuri. Iar această credinţă o schimbă nu numai mulţimea de cuvinte, ci şi un singur cuvânt adăugat sau scos sau schimbat. Căci „a aşterne în scris" şi „a prezenta" e limpede că se referă la formulare şi pe aceasta o respinge.

Latinul: Nu, ci „altă credinţă" o numeşte pe cea contrară, care are dogme străine Bisericii. Fiindcă credinţa care conţine dezvoltare şi limpezire nu este nicidecum alta, chiar dacă se deosebeşte prin unul sau mai multe cuvinte.

Grecul: Mă minunez cum nu probezi din cuvinte înţelesul celor ce au grăit, ci mai degrabă tragi cuvintele spre voia ta. Căci a fi de părere că „altul" indică „contrarul" este treabă de om lipsit de înţelepciune şi care nu ştie să pună în acord cu firea lucrurilor cuvântul corespunzător fiecăruia dintre acestea. Căci „altul" e mai cuprinzător ca înţeles decât „contrarul", şi nu tot ce este „altul" în raport cu ceva este şi contrar acelui ceva. Căci

ἐναντίον· ἄνθρωπος γὰρ ἵππου ἕτερον μὲν τῷ εἴδει, ἐναντίον δὲ οὐδαμῶς· τῇ γὰρ οὐσίᾳ οὐδὲν ἐναντίον. Οὐκ ἂν οὖν διὰ τῆς ἑτέρας πίστεως τὴν ἐναντίαν ἐδήλουν, ὥσπερ οὐδεὶς διὰ τοῦ ζῴου δηλοῖ τὸν ἄνθρωπον. Ὅτι δὲ τὴν κατὰ λέξιν ἑτέραν δηλοῦσι, δῆλον ἐκ τοῦ συγγράφειν καὶ συντιθέναι, καθάπερ εἴρηται πρότερον· ἔπειτα καὶ γελοῖον ἄλλως τὸν ἐναντίαν καὶ αἱρετικὴν ἐκτιθέμενον πίστιν, ἐπίσκοπον μὲν ὄντα ἢ κληρικόν, καθαιρεῖν μόνον, λαϊκὸν δέ, ἀναθεματίζειν· ὁμοίως γὰρ ἀναθεματίζεται ἅπας αἱρετικός, κἂν ἐπίσκοπος εἴη, κἂν λαϊκός. Ἀλλ' οὐδὲ φοβήσειν ἔμελλον ἐκ τούτου τοὺς αἱρετικοὺς ἢ ἀποτρέψειν, ἐπεὶ καὶ μετὰ ταῦτα πολλοὶ γεγόνασιν αἱρετικοί· τὸ δὲ σύμβολον οὐδεὶς μεταποιῆσαι ἐτόλμησε, πλὴν ὑμῶν μόνων. Πρὸς τὴν λέξιν ἄρα ἡ κώλυσις ἀφορᾷ, καὶ οὐ πρὸς τὴν διάνοιαν, ὡς ὑμεῖς νομίζετε. Καὶ συμβαίνει τοὺς μὲν ἐπισκόπους ὑμῶν καὶ τοὺς συμβαίνει τοὺς μὲν ἐπισκόπους ὑμῶν καὶ τοὺς κληρικοὺς μηκέτι λοιπὸν ἐπισκόπους εἶναι μηδὲ κληρικούς, καθῃρημένους ὑπὸ τοσούτων καὶ τηλικούτων συνόδων, τοὺς δὲ λαϊκοὺς ἀναθέματι καὶ ἀφορισμῷ ὑποκεῖσθαι· τὰ γὰρ αὐτὰ σχεδὸν αὐταῖς λέξεσι καὶ αἱ ἐφεξῆς σύνοδοι διορίζονται, ἡ πέμπτη τε καὶ ἡ ἕκτη καὶ μετ' αὐτὰς ἡ ἑβδόμη, ἥτις καὶ βοᾷ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ· «Ἡμεῖς τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας τηροῦμεν· ἡμεῖς τοὺς ὅρους τῶν πατέρων φυλάττομεν· ἡμεῖς τοὺς προστιθέντας τι ἢ ἀφαιροῦντας ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἀναθεματίζομεν». Καὶ αὖθις· «Εἴ τις πᾶσαν παράδοσιν ἐκκλησιαστικὴν ἔγγραφον ἢ ἄγραφον ἀθετεῖ, ἤτω ἀνάθεμα». Ἆρ' οὖν οὐκ ἀθετεῖτε τὴν ἔγγραφον τῶν Πατέρων παράδοσιν τῇ παρεγγράπτῳ καινοτομίᾳ; Πῶς δὲ οὐκ ἐρυθριᾶτε, τὸ μὲν λοιπὸν ἅπαν σύμβολον ὡς οἱ Πατέρες ἐκεῖνοι συνέθηκαν λέγοντες, μίαν δὲ μόνην λέξιν ἀφ' ἑαυτῶν

omul este „altul" față de cal prin specie, dar nu este nicidecum contrar. Căci nimic nu este contrar după ființă. Aşadar, prin „altă credință" nu indicau pe cea contrară, după cum nimeni nu indică pe om prin „animal". Iar că Părinții indică pe „alta" în ceea ce priveşte limbajul, e limpede din faptul că au folosit expresiile „a aşterne în scris" şi „a alcătui", precum s-a spus mai înainte. Apoi, ar fi şi de râs, de altminteri, ca cel ce expune o credință contrară şi eretică, de este episcop sau cleric doar să se caterisească, iar de este mirean să se dea anatemei. Căci tot ereticul este dat deopotrivă anatemei, fie el episcop sau mirean. Însă prin aceasta nici nu țințeau să înfricoşeze sau să abată pe eretici, fiindcă şi după acestea mulți au fost eretici. Dar Simbolul nimeni n-a îndrăznit să-l schimbe decât numai voi. Prin urmare, oprirea se referă la cuvinte, iar nu la înțeles, cum socotiți voi. Şi rezultă că episcopii şi clericii voştri nu mai sunt nici episcopi, nici clerici, fiind caterisiți de atâtea şi asemenea sinoade, iar mirenii sunt sub anatemă şi afurisenie. Căci aceleaşi lucruri, cu aproape aceleaşi cuvinte, le-au hotărât şi Sinoadele următoare – şi al V-lea, şi al VI-lea, şi după ele al VII-lea, care şi strigă cu glas luminat: „Noi păzim aşezămintele de lege ale Bisericii. Noi păzim orosurile Părinților. Noi dăm anatemei pe cei ce adaugă sau scot ceva din Biserică". Şi iarăşi: „Dacă cineva nesocoteşte orice predanie bisericească scrisă sau nescrisă, să fie anatema". Aşadar, oare nu nesocotiți predania scrisă a Părinților prin înnoirea scrisă adăugată? Şi cum nu vă ruşinați rostind, pe de o parte, tot restul Simbolului precum acei Părinți l-au alcătuit, iar pe de alta, introducând de la voi doar un singur cuvânt? Căci acest lucru este al ereticilor, adică a adăuga şi a scoate cuvinte, prin

παρεμβάλλοντες; Τῶν γὰρ αἱρετικῶν ἔργον τοῦτο, τὸ προστιθέναι καὶ ἀφαιρεῖν λέξεις, διὰ τούτου κρατῦναι θελόντων τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν. Ἆρ' ἂν ἐποιήσατε εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο; εἰς δὲ τὸν Ἀπόστολον; εἴς τινα δὲ ὅλως τῶν διδασκάλων ὑμῶν; Ἆρ' οὐκ ἂν ἀπητήσατε δίκην, εἴ τις ἐφωράθη τοῦτο τετολμηκώς; Εἰ δὲ καὶ μὴ προσῆσαν οἱ τοσοῦτοι διορισμοὶ καὶ αἱ φρικώδεις ἀραὶ καὶ τὰ μυρία κωλύματα, ἆρ' οὐκ αἰσχρὸν ἂν ἦν ἀλλοτρίοις συγγράμμασι διαδοθεῖσιν ἤδη καὶ κεκρατηκόσι κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παρεμβάλλειν οἰκείας λέξεις, καὶ τοσοῦτον ἐγείρειν ταῖς Ἐκκλησίαις σκάνδαλον; Ἀτεγκτοι καὶ θηριώδεις ὑμεῖς, «ἢ ῥὰ σιδήρεος ὔμμιν ἐνὶ στήθεσι θυμός», οἳ τοὺς ἀδελφοὺς σκανδαλιζομένους περιορᾶτε καὶ διϊσταμένους ὑμῶν, ἵνα μόνον τὸ οἰκεῖον θέλημα καὶ τὴν καινοτομίαν μὴ λύσητε. Τί ἔτι; Μετὰ τὴν ἑβδόμην σύνοδον ἑτέρα συναθροίζεται πάλιν ἐπὶ Βασιλείου βασιλέως Ῥωμαίων, συγκροτοῦντος αὐτὴν τοῦ ἁγιωτάτου Φωτίου τοῦ πατριάρχου. Αὕτη ἡ σύνοδος οἰκουμενική τε ὠνομάσθη ὀγδόη καὶ τοποτηρητὰς εἶχεν Ἰωάννου τοῦ μακαρίου πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης Παῦλον καὶ Εὐγένιον ἐπισκόπους καὶ Πέτρον πρεσβύτερον καὶ καρδηνάλιον. Αὕτη καὶ τὴν ἑβδόμην ἐπεκύρωσε σύνοδον καὶ τὸν μακάριον Φώτιον ἐβεβαίωσε τῷ οἰκείῳ θρόνῳ καὶ τοὺς τολμῶντας ἔκτοτε τὴν προσθήκην ταύτην ἐν τῷ συμβόλῳ λέγειν τῷ ἀναθέματι παραδέδωκεν. «Εἴ τις γάρ» φησί «παρὰ τοῦτο τὸ ἱερὸν σύμβολον τολμήσει ἕτερον ἀναγράψασθαι ἢ προσθεῖναι ἢ ὑφελεῖν καὶ ὅρον ὀνομάσαι ἀποθρασυνθείη, κατάκριτος καὶ πάσης χριστιανικῆς πολιτείας ἀπόβλητος». Τὰ δ' αὐτὰ καὶ ὁ πάπας Ἰωάννης πρὸς τὸν ἁγιώτατον Φώτιον ἐπιστέλλων φησὶ πλατύτερόν τε καὶ καθαρώτερον περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ ταύτης προσθήκης. Αὕτη ἡ σύνοδος καὶ κανόνας ἐξέθετο τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς

aceasta vrând să-şi întărească erezia lor. Aţi face aceasta cu Evanghelia? Sau au Apostolul? Sau chiar cu vreunul din dascălii voştri? Nu aţi cere socoteală dacă cineva ar fi fost descoperit că ar fi îndrăznit aceasta? Şi chiar dacă nu ar fi fost atâtea hotărâri şi blesteme înfricoşate şi mii de oprelişti, nu ar fi fost lucru ruşinos ca în hotărâri[12] străine date deja şi ţinute în toată lumea să introduceţi propriile cuvinte şi să stârniţi atâta sminteală Bisericilor? Neplecaţi şi sălbatici sunteţi voi – „sigur inimă de fier e în piepturile voastre"[13] –, voi, care treceţi cu vederea pe fraţii smintiţi şi despărţiţi de voi, numai ca să nu renunţaţi la voia proprie şi la înnoire. Şi ce-ar mai fi de zis?

După al VII-lea Sinod, iarăşi s-a strâns un altul în vremea lui Vasile, împăratul romanilor, adunându-l Preasfinţitul Patriarh Fotie. Acest Sinod Ecumenic a fost numit al VIII-lea şi a avut ca locţiitori ai fericitului papă Ioan al vechii Rome pe episcopii Paul şi Eugeniu şi pe preotul şi cardinalul Petru. Acesta a şi întărit al VII-lea Sinod, şi l-a confirmat pe fericitul Fotie în scaunul său, şi a dat anatemei pe cei ce de atunci îndrăznesc să rostească în Simbol acest adaos. „Căci dacă cineva", zice, „va îndrăzni în afara acestui sfinţit Simbol să rescrie un altul, sau să adauge, sau să scoată şi ar cuteza să-l numească oros, osândit să fie şi lepădat din toată petrecerea creştinească". Şi aceleaşi lucruri le zice mai pe larg şi mai limpede şi papa Ioan despre această adăugire în Simbol, când îi scrie Preasfinţitului Fotie[14]. Acest Sinod a dat şi canoane, ce se află în toate cărţile de canoane.

[12] Este vorba *ad litteram* despre lucruri consemnate în scris, conotaţia de „hotărâri" subînţelegându-se.

[13] *Iliada* 10, 357; *Odiseea* 5, 191.

[14] *Scrisoarea 350*, PL 126, 943-946.

κανονικοῖς βιβλίοις εὑρισκομένους. Ἆρ' οὐκ εὐλόγως ὑμῶν χωριζόμεθα τοσούτους καὶ τηλικούτους πατέρας καὶ συνόδους οἰκουμενικὰς καὶ πολυαρίθμους ἐν οὐδενὶ τιθεμένων;

Λατῖνος Ἐγὼ μὲν οὐδέπω καὶ μέχρι καὶ νῦν ἔφθην τὰ τοιαῦτα μεμαθηκώς· θαυμάζω δὲ νῦν ἤδη τοὺς τὴν προσθήκην ἐξ ἀρχῆς τολμήσαντας, εἰ τοσούτων ὄντων τῶν κωλυμάτων, οὐκ ἠδέσθησαν ὅμως αὐτὴν ἐξειπεῖν καὶ τοῖς μετ' αὐτοὺς παραδοῦναι.

Prin urmare, nu pe bună dreptate ne despărțim de voi, care socotiți de nimic pe atâția şi asemenea Părinți şi numeroase Sinoade Ecumenice?

Latinul: Eu nici nu am ajuns până acum să aflu lucrurile acestea. Şi mă mir acum de cei ce, îndrăznind la început să facă adăugirea, deşi sunt atâtea opreliști[1], nu s-au ruşinat să o proclame şi să o predea celor de după ei.

[1] Se subînțelege „canonice".

ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΙ ΔΕΚΑ ΔΕΙΚΝΥΝΤΕΣ ΟΤΙ ΟΥΚ ΕΣΤΙ ΠΥΡ ΚΑΘΑΡΤΗΡΙΟΝ.

(1.) α^ος. Τῶν τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ὁρώντων ἕτερος ἑτέρου τελεώτερον ὁρᾷ, τελεώτερον δὲ ὁρᾷ ὁ μᾶλλον κεκαθαρμένος· τὸ δὲ μᾶλλον κεκαθάρθαι τὸν ἧττον κεκαθαρμένον εἰσάγει, ὅστις οὖν ἐστιν ὁ ἧττον τῆς θεωρίας ἀπολαύων· εἰ γὰρ τῷ μᾶλλον ἕπεται τὸ μᾶλλον, καὶ τῷ ἧττον τὸ ἧττον. Ὥστε καὶ ὁ ἐπισυρόμενος μέν τινα μικρὰ δὲ ὅμως ἁμαρτήματα, ὁρᾷ καὶ αὐτὸς τὸν Θεὸν ἄνευ τοῦ καθαρτηρίου ἐπιδεηθῆναι πυρός, ἀντὶ τούτου τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀρκούσης κατὰ τὸν τὰ θεῖα πολὺν Διονύσιον «τοῖς ὁσίως βιώσασιν ἀντιδίδοσθαι» λέγοντα «τὴν φανοτάτην καὶ θείαν ζωὴν κατ' ἀξίαν ὑπὸ τῶν δικαιοτάτων ζυγῶν παρορώσης ἀγαθότητι τῆς θεαρχικῆς φιλανθρωπίας τὰς ἐγγενομένας αὐτοῖς ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας κηλίδας, ἐπείπερ οὐδείς, ὡς τὰ λόγιά <φησι>, καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου».

(2.) β^ος. Ἔτι εἴ τινα κατά τι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ταὐτά εἰσιν ἀλλήλοις, οὐδὲν ἀλλήλων κατ' ἐκεῖνο διοίσουσιν· ἃ δὲ ἀλλήλων κατά τι οὐ διαφέρουσιν, οὐδὲ κατὰ τὴν καθ' ὅ εἰσι ταὐτὰ ἐνέργειαν ἀλλήλων διοίσουσι, καὶ διὰ τοῦτο

[1] Editată de Petit în PO 17, P. 422-425 şi în CFDS A, X, p. 114-117. Sfântul Marcu a scris-o în anul 1438 în timpul lucrărilor Sinodului. Am folosit ediția din PO.

[2] În original: „cumpene", fiind vorba despre balanța judecății dumnezeieşti.

Zece silogisme care arată că nu este foc curățitor[1]

1. Dintre cei ce văd slava lui Dumnezeu, unul o vede mai desăvârşită decât altul; iar mai desăvârşită o vede cel curățit mai mult. Iar a fi curățit mai mult presupune pe cel curățit mai puțin, care este cel ce se împărtăşeşte mai puțin de vederea dumnezeiască. Căci dacă lui „mai mult" îi urmează „mai mult", şi lui „mai puțin" îi urmează „mai puțin". Prin urmare, şi cel ce trage după sine oarecare mici păcate vede şi el pe Dumnezeu fără să aibă nevoie de foc curățitor, în locul acestuia fiind îndeajuns iubirea de oameni a lui Dumnezeu, după Dionisie cel mare în cele dumnezeieşti care zice: „Celor care au viețuit în chip cuvios li se dă în schimb de către preadreptele judecăți[2], după vrednicie, preastrălucita şi dumnezeiasca viață, dumnezeiasca[3] iubire de oameni trecând cu vederea, din bunătate, petele ce sunt în ei din slăbiciune omenească, de vreme ce nimeni, precum zic cuvintele Scripturii, nu este curat de întinăciune"[4].

2. Dacă nişte lucruri sunt identice într-una şi aceeaşi privință, nimic nu le va deosebi unele față de altele în acea privință. Iar cele care nu se deosebesc într-o anumită privință, nu se vor deosebi unele de altele nici după lucrarea conformă privinței în care sunt identice, şi de

[3] Literal: „tearhica".

[4] *Ierarhia bisericească, Despre taina celor adormiți în chip sfânt*, PG 3, 561.

οὐδὲ τὸ ἀντικείμενον τέλος τῇ ἐνεργείᾳ ἐκείνῃ ἕτερον καὶ ἕτερον ἔσται, ἀλλ' ἓν καὶ αὐτό. Ἀλλὰ τῇ μὲν ἀπὸ τῆς καθαρότητος ἐνεργείᾳ τῇ ἀπό τε τῆς τῆς ἁμαρτίας ἀποστροφῆς καὶ τῆς πρὸς <τὴν> ἀρετὴν ἐπιστροφῆς τε καὶ ἐργασίας συνισταμένῃ ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία ἀντίκειται· καθαρὸς δὲ καθαροῦ οὐδὲν διαφέρει· εἰ δὴ ὅσοι τὴν ἁμαρτίαν μισήσαντες, δράσαντες δὲ καὶ τὰ πλείω ἀγαθά, ἢ μηδὲν δράσαντες, οὐ συγχωρήσαντος τοῦ θανάτου, θανόντες δ' ὅμως μετὰ θελήσεως ἀγαθῆς, διὰ τοῦ καθαρτηρίου καθαίρονται, αὐτοί τε πάντες, ἢ κεκαθαρμένοι ἢ καθαροί, διοίσουσιν ἀλλήλων οὐδέν, οὔτε μὴν τῶν ἀποιχομένων τοῦ βίου σὺν ἀγαθῇ τε θελήσει καὶ δράσει τῶν ἀγαθῶν· θελήσεως μὲν γὰρ εὐθύτητος ἕνεκα εἰσὶν οἱ αὐτοί· πρὸς δὲ ἀπὸ τῶν πράξεων ἐλλιπές, ἡ διὰ τοῦ παροδικοῦ πυρὸς παραλαμβάνεται κάθαρσις· λείπεται δὴ μηδὲ κατὰ τὴν τοῦτο ἐνέργειαν, οὔτε <κατὰ> τὸ ταύτῃ ἀντικείμενον τέλος διαφέρειν τοὺς μακαρίους ἀλλήλων οὐδέν, ἀλλὰ τήν τε ἐνέργειαν αὐτῶν ᾗ καθαρῶν τὴν αὐτὴν εἶναι, ἐπίσης τε ὁμοίως ἐφικέσθαι τοῦ αὐτοῦ τέλους. Ἐπίσης ἄρα τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ δόξαν ὄψονται πάντες. Ἀλλὰ τοὐναντίον τῇ ἐκκλησίᾳ δοκεῖ, πολλὰς μονὰς ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ τιθεμένῃ θεωρίᾳ, τάξεών τε καὶ βαθμῶν εἰσαγούσῃ διαφορότητα.

(3.) γ^os. Ἔτι ἐν ταῖς κεκαθαρμέναις ψυχαῖς οὐκ ἂν ἔτι τὸ κακὸν θεωρεῖται, δι' ὃ τοῦ πυρὸς ἐδέησε· τὴν γὰρ κάθαρσιν ἀνάγκη τέλος ἔχειν τὴν τοῦ κακοῦ ἀπαλλαγήν· τὸ δὲ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀντίκεινται ὡς στέρησις καὶ τὸ εἶδος. Ἀλλ' ἐν ὅσοις μηδέν τι θεωρεῖται τῆς στερήσεως, τέλειον ἐν τούτοις ἀνάγκη τὸ εἶδος εἶναι, διὰ τὸ ἀτελὲς μὴ συμβαίνειν ἢ κατὰ τὴν στέρησιν. Ἡ ψυχὴ ἄρα

[5] Vederea lui Dumnezeu este *telos*-ul lucrării de curățire.

[6] Cf. Aristotel, *Fizica*, I, 190-192. Schimbarea unui lucru sau a unei calități din ceva în altceva presupune substratul sau materia, forma sau specificul final la care va ajunge prin devenire – şi pe care formă o are

aceea nici sfârşitul corespunzător acelei lucrări nu va fi diferit, ci unul şi acelaşi. Însă vederea lui Dumnezeu corespunde lucrării[5] ce se face în urma curățirii, care lucrare constă în întoarcerea de la păcat şi îndreptarea către virtute şi făptuirea ei. Iar cel curat nu se deosebeşte întru nimic de un altul care este curat. Deci, chipurile, câți au urât păcatul, fie că au făcut cu precădere cele bune, fie că nu au făcut nimic, pentru că nu le-a îngăduit moartea, dar totuşi au murit cu dorința de face binele, se curățesc prin focul curățitor; şi toți aceştia, fie curățiți, fie curați, nu se vor deosebi întru nimic nici unii de alții, nici de cei ce pleacă din viață şi cu dorința de a face binele, şi cu făptuirea binelui. Căci, potrivit dreptei aşezări a voinței, ei sunt la fel. Iar în ceea ce-i priveşte pe cei lipsiți de fapte, curățirea se primeşte printr-un foc vremelnic. Aşadar, cei fericiți nu se deosebesc întru nimic de alții, nici potrivit lucrării în această privință, nici potrivit sfârşitului corespunzător acesteia, ci şi lucrarea prin care ei se curățesc este aceeaşi, şi de asemenea ajung şi la acelaşi sfârşit. Prin urmare, deopotrivă vor vedea cu toții slava cea din Dumnezeu. Însă Biserica crede cu totul altceva, rânduind multe locaşuri şi deosebind felurite cinuri şi trepte în vederea lui Dumnezeu (cf. In. 14, 2).

3. În sufletele curățite nu se mai vede, chipurile, răul din pricina căruia a fost nevoie de foc. Căci curățirea are neapărat ca sfârşit lepădarea răului. Dar răul şi binele se opun, precum „lipsa" şi „formă"[6]. Însă în câți nu se vede nimic din ceea ce ține de „lipsă" trebuie neapărat ca „forma" să fi ajuns la desăvârşire, deoarece

în mod potențial – şi lipsirea inițială de forma lucrului ce va lua naştere. De aceea, στέρησις şi εἶδος sunt cei doi poli opuşi între care se dezvoltă devenirea.

καθαρθεῖσα τέλειον ἕξει τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ἡ μακαριότης ἀπαιτεῖ. Ἀλλ' εἰ πλείω τελεία ἐν τῷ αὐτῷ εἶδει εἶεν, οὐ διοίσουσιν ἀλλήλων ἐν τῷ ἀγαθῷ ἢ κατὰ τὸν ἀριθμόν· καὶ ἐπεὶ τὸ ἀντικείμενον τέλος, ὅπερ ἐστὶν ἡ μακαριότης, οὐ δέδοται, εἰ μὴ κατὰ τὸν λόγον τῆς καθαρότητος, συμβαίνει πάσας τὰς τῶν μακαρίων ψυχὰς ἐν τῇ αὐτῇ θεωρίᾳ τοῦ Θεοῦ εἶναι, ὅπερ ἐστὶν ἡ μακαριότης. Τοῦτο δέ ἐστι ψεῦδος· φησὶ γὰρ ὁ Κύριος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις πολλὰς μονὰς παρὰ τῇ τοῦ Πατρὸς εἶναι οἰκίᾳ· ὅπερ οὐκ ὀλίγοι τῶν ἁγίων, οἷς οὐκ ἄξιον ἀπιστεῖν, τὴν διαφορὰν τῆς μακαρίας ἐκείνης ζωῆς σημαίνειν ὑπέλαβον. Τὸ ἑπόμενον ἄρα.

(4.) δ^os. Ἔτι ἡ τῆς ἁμαρτίας ἀποστροφὴ ἐπιστροφή ἐστι πρὸς Θεὸν καὶ ἀγάπη τῆς ἀρετῆς, δι' ἧς ἄνιμεν πρὸς Θεόν. Ἀλλ' εἰ μὲν τῆς θελήσεως τεταγμένης καὶ ἡ τῶν ἀρετῶν ἐργασία προσγένοιτο, τὸ ἐλλεῖπον οὐδέν· εἰ δ' ἡ μὲν ἔχει τὸ ἄπταιστον, ἡ δὲ τῶν ἀρετῶν ἐργασία τῇ τομῇ κωλυθῇ τοῦ θανάτου, τὸ ταύτης τῆς ψυχῆς διαφέρον ἐκείνης τῆς ψυχῆς τῆς ἐχούσης ἀμφότερα οὐκ ἔστιν ἕτερον, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἐλλείπεσθαι ταύτης κατὰ τὰς πράξεις, τὰς κατ' ἀρετὴν δηλονότι. Εἰ μὲν οὖν οὕτως ἄνευ κολάσεως τῆς μακαριότητος καὶ αὕτη γένοιτ' ἂν

[7] În original este folosit verbul συμβαίνειν, al cărui participiu neutru a primit, în mod poate nefericit, traducerea românească de „accident", preluată direct din limba latină a scolasticilor.

[8] Iată ce spune, de pildă, Sf. Isaac Sirul: „Mântuitorul numeşte „multe locaşuri ale Tatălui" (In. 14, 2) măsurile cugetării celor ce se sălăşluiesc în patria aceea, adică puterile felurite de a deosebi felurimea darurilor (harismelor) duhovniceşti, de care se bucură cu mintea. N-a înţeles prin multele locaşuri deosebiri de locuri, ci trepte de daruri. Căci precum fiecare se bucură de soarele văzut după curăţia puterii văzătoare şi primitoare, şi precum un sfeşnic ce luminează într-o casă răspândeşte raze diferite, fără ca lumina lui să se împartă între multe sfeşnice, aşa şi în veacul viitor toţi dreptii se sălăşluiesc într-o singură patrie fără să se

nedesăvârşitul nu este prezent[7] decât unde este „lipsă". Prin urmare, sufletul curăţit va avea binele desăvârşit, lucru care cere fericirea. Însă dacă ar fi mai multe lucruri desăvârşite în aceeaşi „formă", nu se vor deosebi unele de altele în bine, fără numai după număr. Şi de vreme ce sfârşitul corespunzător, care este fericirea, nu este dat decât în temeiul curăţiei, urmează că toate sufletele celor fericiţi sunt în aceeaşi vedere a lui Dumnezeu, ceea ce înseamnă fericirea. Dar aceasta e minciună. Căci zice Domnul în Evanghelii că multe locaşuri sunt în casa Tatălui. Nu puţini dintre sfinţi, faţă de care nu se cuvine să fim necredincioşi, au socotit că acest lucru se referă la deosebirea din acea fericită viaţă[8]. Iată, deci, concluzia.

4. Întoarcerea de la păcat este întoarcere către Dumnezeu şi iubire a virtuţii, prin care ne suim la Dumnezeu. Dar dacă voinţei bine aşezate i s-ar adăuga lucrarea virtuţilor, nu ar exista nici o lipsă. Dacă voinţa nu are vreo greşeală, dar lucrarea virtuţilor este oprită prin tăierea morţii, e limpede că deosebirea dintre acest suflet şi sufletul care le are pe amândouă nu este alta decât lipsa acestuia în ceea ce priveşte făptuirile ce ţin de virtute[9]. Aşadar, dacă sufletul fără fapte ar avea parte de fericire fără pedeapsă[10], este necesar să nu fie învrednicit

împartă, dar fiecare e luminat de unicul Soare înţelegător şi înţeles pe măsura lui, ca de un singur văzduh şi loc şi scaun şi vedere şi chip. Şi nu vede vreunul măsurile soţului său, fie că acela e mai presus, fie că e mai prejos de el, ca nu cumva văzând harul cel bogat al soţului şi pe cel mai mic al său să i se facă aceasta pricină de întristare şi de nefericire. Nu poate fi aceasta acolo unde nu e întristare, nici suspin, ci fiecare se veseleşte în lăuntrul său după harul dat lui, după măsura lui, dar una este vederea cea din lăuntru a tuturor şi una le este bucuria" (*Cuvântul 56, Filocalia X*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1981, p. 284).

[9] E vorba de diferenţa făcută de latini între sufletul care a arătat pocăinţa prin fapte şi cel care nu a mai apucat să o arate prin fapte.

[10] Dacă ar merge la fericire fără să mai fie supus pedepselor.

ἐπιτυχής, ἀναγκαῖον μὴ τῶν αὐτῶν ἀξιωθῆναι, ὧν καὶ αἱ τέλειαι, καὶ οὕτως αἱ διάφοροι μοναὶ σχοῖεν ἂν τὴν ἀνάγκην· εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκλελοιπέναι, διὰ τοῦτο κολάζεται, καὶ δὴ τοῦ καθαρτηρίου δίεισιν, ἰσάζοιτ' ἄν ποτε τῇ τελείᾳ, ἀντισηκωθέντος δὴ τῆς κολάσεως τοῦ ἐλλείμματος, καὶ οὕτως ἐπίσης ἅπαντες τὸν Θεὸν ὄψονται· ὅπερ ὡς ἄτοπον ἀπελήλαται.

(5.) εος. Ἔτι πρὸς τὸ τυχεῖν τῆς μακαριότητος ζητεῖται ἥ τε τῆς θελήσεως εὐθύτης, ἢ ἴδιον ἀντικείμενον τὸ καθόλου ἀγαθόν, αἵ τε ταύτης ἑπόμεναι ἀγαθαὶ πράξεις καὶ ἔμμισθοι· ἀλλ' ἥ τε τῆς θελήσεως κίνησις, ἥ τε τῶν πράξεων ἐξ ἀνάγκης ἐν τῷ παρόντι συγκέκλεισται βίῳ· τοῦτο δὲ δοκεῖ καὶ ὑμῖν· καὶ τῶν ἐν τῷ καθαρτηρίῳ γὰρ κατεσχημένων τὴν θέλησιν ἀκίνητον εἶναι φατέ. Ἀλλ' εἰ μηδεμία θελήσεως κίνησις ἐπ' οὐδέτερα, οὐδὲν μᾶλλον ὁ τοιοῦτος ἀξιώτερος τοῦ ἑτέρου· καὶ μὴ καθαρθεῖσαι ἄρα αἱ ψυχαὶ τῷ καθαρτηρίῳ, οὐδὲν μᾶλλον ἀξιώτεραι τῆς τοῦ Θεοῦ θεωρίας εἰσίν, αἵ γε μετὰ θελήσεως ἀγαθῆς ἀπιοῦσαι, ἥτις ἀρχοειδῶς ζητεῖται καὶ μάλιστα πρὸς τὴν μακαριότητα. Εἰ γὰρ τὸ μὲν καθαρτήριον οὐ ποιεῖ ἐκ πονηρᾶς τὴν θέλησιν ἀγαθήν, ἡ δὲ τῆς θελήσεως εὐθύτης ζητεῖται πρὸς τὴν μακαριότητα, πρὸς ταύτην ἄρα οὐδὲν συνεισφέρει τὸ καθαρτήριον· οὗ δὲ οὐδὲν ἀποτέλεσμα γίνεται μάτην· μάτην ἄρα ποιεῖ ὁ Θεὸς οὐδὲ ἕν. Οὐκ ἄρα.

(6.) στος. Ἔτι ἡ τῆς αἰωνίου κολάσεως δικαιοσύνη κατὰ τοῦτο μάλιστα δείκνυται, κατὰ τὸ ἀμετάβλητον τῆς τῶν ἡμαρτηκότων ἀτάκτου θελήσεως· τῇ γὰρ ἀϊδίως πονηρᾷ θελήσει, καὶ ἀΐδιος ὀφείλεται δίκη· ὥσπερ

[11] „Mişcarea este entelechia (ἐντελέχεια = ceea ce are în ea „telos"-ul, scopul) a ceea ce există în potență... În câte categorii se poate vedea potențialitatea în acestea se va vedea și mișcarea... Mișcării îi este opusă odihna (ἡρεμία)" (Sf. Ioan Damaschin, vol. II, *Dialectica, Despre mișcare*, EPE, p. 188-192). Mișcarea ca stricăciune ține doar de veacul acesta.

de aceleași bunătăți de care sunt învrednicite și sufletele desăvârșite, drept care este neapărată trebuință să fie locașuri deosebite. Dar dacă din pricina lipsei de fapte este pedepsit și trece prin focul curățitor, ar trebui să ajungă cândva egal cu cel desăvârșit, lipsa fiindu-i compensată de pedeapsă – și așa, toți Îl vor vedea deopotrivă pe Dumnezeu, lucru ce a fost respins ca absurd.

5. Pentru a avea parte de fericire se cere și dreapta așezare a voinței, căreia în mod propriu îi corespund binele universal și faptele bune care urmează voinței bune și care vor fi răsplătite. Însă și mișcarea voinței și a faptelor sunt restrânse în chip necesar la viața aceasta[11]. Iar aceasta e și părerea voastră. Și ziceți că voința celor ținuți în focul curățitor este nemișcată. Dar dacă nici o mișcare a voinței nu se face în nici o direcție, cu nimic nu este unul ca acesta mai vrednic decât altul[12]. Prin urmare, sufletele care au plecat de aici cu voință bună – condiție principală pentru a ajunge la fericire –, nefiind curățite prin focul curățitor, cu nimic nu sunt mai vrednice de vederea lui Dumnezeu în urma trecerii prin purgatoriu. Căci dacă focul curățitor nu face voința din rea bună, iar dreapta așezare a voinței se cere pentru fericire, înseamnă că nimic nu aduce în plus pentru fericire focul curățitor. Iar rezultatul lui este zadarnic. Iar Dumnezeu nu face nimic în zadar. Dar asta nu este cu putință.

6. Dreptatea pedepsei veșnice se arată mai cu seamă în aceasta – în neschimbarea voinței celei fără rânduială a celor ce au păcătuit. Căci voinței care e rea pentru veșnicie îi corespunde în chip necesar pedeapsa veșnică, după cum este firesc și contrariul: dacă cel încremenit în

[12] Cel care se curățește în purgatoriu nu devine cu nimic mai bun decât cel care nu trece pe acolo, căci purgatoriul nu acționează asupra voinței odată ce ea nu se mai schimbă după plecarea de aici.

καὶ τοὐναντίον, κατὰ τὸ ἀκόλουθον δή, εἰ ὁ τοῦ πονηροῦ ἀκίνητος ἀϊδίως ἀϊδίῳ δίκῃ κολάζεται, ὃς μὴ ἀϊδίως εὐθύνεται, οὐδ' ἀμετάβλητον θέλησιν ἕξει. Εἰ γὰρ ἀμετάβλητον αὐτὴν ἕξει, εἰ μὲν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, αἰωνίῳ δίκῃ τηρεῖται· εἰ δὲ τ' ἀγαθοῦ, τίς χρεία κολάσεως ᾧ γε στεφάνων προσήκει; Ἀλλὰ μὴν τοὺς τούτῳ καθαιρομένους τῷ πυρὶ θέλησιν ἀμετάβλητον ἔχειν φατέ. Οὐκ ἄρα πυρὶ καθαίρονται.

(7.) ζ^ος^. Ἔτι τῇ τῆς ἀγαθῆς βουλήσεως ἀμεταβλησίᾳ ἕπεται ἀναμαρτησία ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· εἰ γὰρ τοῦ μὴ θέλειν τὰ κακὰ αἰτία ἡ ἀγάπη τῶν ἀγαθῶν καὶ ὁ σφοδρὸς αὐτῶν ἔρως· οὗ δ' ἄν τις ἐρῇ, τούτου τοὐναντίον εἰκὸς ἀποστρέφεσθαι· τὸ δὲ κακὸν τἀγαθῷ ἐναντίον, καὶ ἡ ἁμαρτία τῇ ἀρετῇ· ὁ τῆς ἀρετῆς ἄρα ἔρως διώκει τὴν ἁμαρτίαν· Εἶπα γάρ, φησίν, Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἁμαρτίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου, καὶ Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἀνομίας σου, ἵνα δικαιωθῇς. Ἀλλὰ τῶν ἐν καθαρτηρίῳ τὴν βούλησιν μὴ μεταβάλλεσθαι δύνασθαι λέγετε, ἀγαθὴν πάντως οὖσαν, καὶ οὕτω κολάζοιντ' ἂν οἱ ἀναμάρτητοι, καὶ μηδὲν ἐπιφερόμενοι κολάσεως ἄξιον.

(8.) η^ος^. Ἔτι ἡ βούλησις μεταβάλλεται εἰς κακίαν, μέχρις ἂν ᾖ τῷ σώματι ἡ ψυχὴ ἡνωμένη· ἀλλ' ἐπιγινομένης τῆς ἀπὸ τοῦ σώματος λύσεως, ἃ ἂν εὑρεθῇ βουλομένη, μένει τούτων ἀκίνητος, καὶ ἄθλου ἢ δίκης διὰ ταῦτα τυγχάνει, καὶ μὴ διὰ τοῦ καθαρτηρίου ὁδεύουσα.

(9.) θ^ος^. Ἔτι προσήκει τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν μὴ παριδεῖν, ἢ τὴν σμικρὰν ἁμαρτίαν δίκης ἀξιοῦν. Ἀλλὰ τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν ἐν τοῖς τὰ μεγάλα ἡμαρτηκόσιν οὐδεμιᾶς ἀμοιβῆς ἐπιτυγχάνει διὰ τὴν τῆς πονηρίας πλεονεξίαν· οὐδ' ἄρα τὸ ὀλίγον κακὸν ἐν τοῖς τὰ μεγάλα κατωρθωκόσι προσήκει δίκης τυχεῖν διὰ

rău pentru veşnicie se pedepseşte cu pedeapsă veşnică, cel care nu e pedepsit pentru veşnicie nu va avea nici voință neschimbată. Căci dacă ar avea-o neschimbată, în cazul în care e în rău va rămâne în pedeapsă veşnică, iar dacă e în bine, ce nevoie este de pedeapsă pentru cel căruia i se cuvin cununi? Însă voi ziceți că cei curățiți prin acest foc au voință nemişcată. Prin urmare, nu se curățesc prin foc.

7. În om, neschimbării voinței bune îi urmează nepăcătuirea. Căci dacă dragostea de cele bune şi iubirea aprinsă pentru ele este pricina nepoftirii celor rele şi dacă cineva, iubind ceva, în chip firesc se întoarce de la ce este contrar acestuia – iar răul este potrivnic binelui şi păcatul, virtuții – prin urmare, iubirea virtuții alungă păcatul. „Căci am zis: ", spune, „mărturisi-voi împotriva mea păcatul meu Domnului şi Tu ai iertat păgânătatea inimii mele" (Ps. 31, 5). Şi: „Spune tu întâi nelegiuirile tale ca să fii îndreptat" (Is. 43, 26). Însă voi spuneți că voința celor din focul curățitor nu se poate schimba, fiind întru totul bună, şi astfel sunt pedepsiți cei fără de păcat şi care nu au nimic vrednic de pedeapsă.

8. Voința se schimbă spre răutate atâta timp cât sufletul e unit cu trupul. Însă când are loc dezlegarea de trup, rămâne nemişcată în cele în care se află de bunăvoie, şi din pricina acestora are parte de răsplată sau pedeapsă, şi nu mai merge prin focul curățitor.

9. Este mai potrivit bunătății lui Dumnezeu să nu treacă cu vederea chiar şi puținul bine, decât să învrednicească de pedeapsă păcatul mic. Însă puținul bine nu are nici o răsplătire în cei ce au săvârşit păcatele cele mari, din pricina covârşirii răutății. Prin urmare, nici puținul rău din cei ce au virtuți mari nu se cuvine să aibă parte de

τὸ τὰ βελτίω νικᾶν· εἰ γὰρ τὸ μᾶλλον δοκοῦν οὐκ ἔστι, σχολῇ τό γε ἧττον ἂν εἴη. Οὐδ' ἄρα πῦρ καθαρτήριον νομίζειν προσήκει.

(10.) ι^ος. Ἔτι ὡς ἔχει τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν ἐν τοῖς τ' ἄλλα φαύλοις, οὕτω τὸ ὀλίγον κακὸν ἐν τοῖς τ' ἄλλα ἀγαθοῖς. Ἀλλὰ τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν ἐν ἐκείνοις οὐ δύναται ἀγαθῶν ἀνταπόδοσιν ποιεῖν, ἀλλὰ μόνον διαφορὰν κολάσεως. Καὶ τὸ ὀλίγον ἄρα κακὸν «ἐν τούτοις» οὐ ποιήσει κόλασιν, ἀλλὰ μόνον διαφορὰν ἀπολαύσεως. Οὐκ ἄρα πῦρ καθαρτήριον νομιστέον.

pedeapsă, din pricină că biruieşte ceea ce este mai bun. Căci dacă ceea ce pare mai mult nu se ia în socoteală, atunci cu greu s-ar lua în seamă ceea ce este mai puțin. Deci, nu este potrivit să socotim că este foc curățitor.

10. După cum binele este puțin în cei ce sunt răi în cea mai mare parte, aşa şi răul este puțin în cei ce în cea mai mare parte sunt buni. Însă puținul bine din aceia nu poate să aducă după sine răsplata pentru cele bune, ci numai deosebirea în pedeapsă. Prin urmare, şi puținul rău din aceştia nu produce pedeapsă, ci numai deosebirea în bucurie. Aşadar, nu trebuie crezut că este foc curățitor[13].

[13] „Diferite sunt felurile pedepselor, după cum am auzit în Evanghelie. Aşadar, există *întunericul cel mai din afară*, şi e limpede că şi altul mai din lăuntru; un alt loc este *gheena focului*; alt loc este *scrâşnirea dinților*; alt loc este *viemele cel neadormit*; alt loc este *marea de foc*; un loc special este *tartarul*; un ținut special este *focul nestins*; *cele de sub pământ* şi *pierzania* sunt în locuri speciale; *cele mai de jos ale pământului* este alt loc. *Iadul* unde se întorc păcătoşii şi *fundul iadului* este un loc mai cumplit. În aceste pedepse sunt împărțiți cei vrednici de jale, fiecare după măsura păcatelor lui, fie în chip mai aspru, fie mai uşor, precum este scris că fiecare este strâns de legăturile păcatelor lui (Pilde 5, 22). Un înțeles asemănător are şi: *va fi pedepsit mult sau puțin*. Şi după cum aici sunt deosebiri în pedepse, aşa şi în veacul viitor" (Sf. Efrem Sirul, *Cuvânt la doua venire a Domnului nostru Iisus Hristos, Opere*, vol. 4, p. 23-24, Tesalonic, 1992). „După cum sunt multe feluri de mântuire, aşa sunt şi multe lăcaşuri în împărăția cerurilor. Şi după cum sunt multe feluri de păcate şi de fapte păcătoase, aşa sunt şi multe feluri de pedepse" (Ibidem, p. 27).

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΕΠΕΝΕΧΘΕΙΣΑΣ ΑΥΤΩ ΑΠΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΑΙΣ ΡΗΘΕΙΣΑΙΣ ΟΜΙΑΛΙΑΙΣ ΠΑΡΑ ΤΩΝ ΚΑΡΔΙΝΑΛΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΛΑΤΙΝΙΚΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ.

1. Ἐπειδὴ σαφέστερον ἡμᾶς ἀπαιτεῖτε καὶ καθαρώτερον ἐπὶ τοῖς ἠρωτημένοις παρ' ὑμῶν ἀποκρίνασθαι, λέγομεν ἤδη διὰ βραχέων (καὶ γὰρ τοῦτο προσεθήκατε τῇ ζητήσει), πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ἐρωτηθέν, ὅπως νοοῦμεν τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς οὔπω τὸν οἰκεῖον κλῆρον ἀπολαβεῖν καὶ τὴν μακαρίαν ἐκείνην κατάστασιν, ὅτι ἡ τῶν ἁγίων ἀπόλαυσις καὶ μακαριότης, ἣν ἀπὸ τοῦ νῦν ἔχουσι τῶν οἰκείων σωμάτων ἀπολυθέντες, εἴτε θεωρίαν Θεοῦ ταύτην ἐθέλοι τις ὀνομάζειν, εἴτε μετοχὴν καὶ κοινωνίαν Θεοῦ, εἴτε βασιλείαν οὐρανῶν, εἴτ' ἄλλο τι τοιοῦτον, ἀτελής ἐστι πᾶσα καὶ ἐλλιπὴς ὡς πρὸς ἐκείνην τὴν ἐλπιζομένην ἀποκατάστασιν· καὶ τοῦτο διά τε τῶν γραφικῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν διδασκαλικῶν ἀποφάσεων ἱκανῶς παρεστήσαμεν οὕτω ῥητῶς διηγορευμένον. Αἴτιον δὲ τούτου ἔφαμεν εἶναι τάχα μὲν τὸ κεκρίσθαι παρὰ Θεῷ μηδὲ τὰς ψυχὰς δοξασθῆναι τελέως ἄνευ τῶν συνηθληκότων αὐταῖς σωμάτων, τάχα δὲ τὸ

[1] Editată în EA, 270-271, II, 1881, 158-162 şi de Petit în PO 15, p. 152-168 şi în *De purgatorio Disputatione in Concilio Florentino habitae*, 1969, p.

Răspunsurile aceluiaşi la nedumeririle şi întrebările aduse lui de către cardinali şi ceilalţi dascăli latini în legătură cu omiliile rostite[1]

1. Întrucât ne-aţi cerut să răspundem mai limpede şi mai desluşit la cele întrebate de către voi, la prima întrebare, despre cum înţelegem că sufletele sfinţilor nu au primit încă moştenirea lor şi acea stare fericită, răspundem acum pe scurt (căci şi acest lucru l-aţi adăugat cererii voastre) că bucuria sfinţilor şi fericirea pe care o au de acum, după ce au fost dezlegaţi de propriile trupuri – fie că cineva ar vrea să o numească vedere a lui Dumnezeu, fie părtăşie şi împărtăşire de Dumnezeu, fie împărăţie a cerurilor, fie orice altceva de acest fel –, toată este nedesăvârşită şi cu lipsă, ca una care aşteaptă reaşezarea nădăjduită. Şi acest lucru l-am înfăţişat îndestulător, rostit pe faţă în acest fel, şi prin mărturiile Scripturii, şi prin zicerile dascălilor Bisericii. Iar pricina lui am spus că este poate faptul că este hotărârea judecăţii lui Dumnezeu ca sufletele să nu fie slăvite în chip desăvârşit fără trupurile care s-au nevoit împreună cu ele[2] sau poate faptul că nu

104-120. Marcu a predat latinilor acest discurs în iunie 1438. Am folosit ediţia din PO.

[2] Se păstrează taina unităţii persoanei.

μὴ δεῖν ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἁγίων ἰδίᾳ καὶ παρὰ μέρος τοὺς μισθοὺς τῶν ἔργων ἀπολαμβάνειν, ἀλλ' ὁμοῦ πάντας τελειωθῆναι κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον καὶ κοινῇ τοὺς στεφάνους ἀπολαβεῖν καὶ ἀναρρηθῆναι ἐπὶ πάσης τῆς κτίσεως, τάχα δὲ ἄλλο τι τοῖς ἀπορρήτοις βάθεσι τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων διεγνωσμένον· ὡς συμβαίνειν ἐκ τούτων, τὴν νῦν τῶν ἁγίων ἀπόλαυσίν τε καὶ θεωρίαν τελειοτέραν μὲν εἶναι τῆς ἐν τῷ παρόντι βίῳ δοθείσης ἐν ἀρραβῶνος μέρει, ἀτελεστέραν δὲ τῆς τότε ἐλπιζομένης.

2. Δεύτερον δ' ἐζητήσατε, τί ποτε ἡμῖν βούλεται τὸ λέγειν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ σὺν τοῖς ἀγγέλοις εἶναι παρὰ τῷ Θεῷ τοὺς ἁγίους. —Λέγομεν οὖν οὐ σωματικόν τινα τόπον τὸν οὐρανόν, οὗ οἰκοῦσιν οἱ ἄγγελοι καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ αἴσθησιν μᾶλλον καὶ νοητὸν τόπον, εἴ γε καὶ χρὴ τοῦτον τόπον ἀποκαλεῖν, Θεοῦ δὲ τόπον ὅμως οἰκειότατ' ἂν εἰρημένον· λέγει γὰρ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ περὶ τόπου Θεοῦ κεφαλαίῳ ιγῳ τῶν Θεολογικῶν ὄντι· «Τόπος Θεοῦ λέγεται, ἔνθα ἔκδηλος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γίνεται». Καὶ πάλιν· «Τόπος Θεοῦ λέγεται ὁ πλέον μετέχων τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος· ἐν αὐτῷ γάρ εἰσιν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ ἄγγελοι». Καὶ αὖθις· «Τόπος ἐστὶ νοητός, ἔνθα νοεῖται καί ἐστιν ἡ νοητὴ καὶ ἀσώματος φύσις, ἔνθα πάρεστι καὶ ἐνεργεῖ».

[3] Se subliniază unitatea firii şi a întregii creaţii. Desăvârşirea nu e o chestiune de performanţă individuală, ci un act al comuniunii depline cu toţi şi cu toate. Trebuie înţeles că persoana se desăvârşeşte doar în comuniune cu alte persoane. Aceasta înseamnă că omul e după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu Cel Ce viază în Treime.

[4] De după moarte, dar înaintea Învierii celei de obşte.

[5] După Învierea cea de obşte.

[6] Dacă traducem καθ' ἡμᾶς cu „după noi", am înţelege „după învăţătura noastră". Dar se poate traduce şi „asemenea nouă" şi atunci

trebuie ca fiecare dintre pomeniţii sfinţi să primească în particular şi separat răsplătirile faptelor sale, ci toţi în acelaşi timp să fie aduşi la desăvârşire, după dumnezeiescul Apostol (cf. Evr. 11, 40), şi să primească în comun cununile şi să fie proslăviţi înaintea a toată făptura[3], sau poate pricina e vreun alt lucru cunoscut adâncurilor negrăite ale judecăţilor lui Dumnezeu. Din acestea reiese că şi bucuria şi vederea lui Dumnezeu cele de atunci[4] ale sfinţilor este mai desăvârşită decât cea dată în viaţa aceasta ca arvună, dar mai nedesăvârşită decât cea nădăjduită atunci[5].

2. În al doilea rând, ne-aţi întrebat ce vrem să spunem prin aceea că sfinţii sunt la Dumnezeu, în cer şi împreună cu îngerii?

Aşadar, spunem că cerul nu este un loc trupesc unde locuiesc, după noi[6], îngerii, ci mai degrabă un loc mai presus de simţirea trupească şi inteligibil[7]. Şi dacă trebuie să dăm un nume acestui loc, el s-ar numi la modul cel mai propriu „loc al lui Dumnezeu". Căci zice Ioan Damaschin în capitolul 13 al Cuvintelor teologice, ce are titlul „Despre locul lui Dumnezeu": „Loc al lui Dumnezeu se numeşte acela unde se face în chip vădit lucrarea Lui". Şi iarăşi: „Loc al lui Dumnezeu se numeşte cel care se împărtăşeşte mai mult de lucrarea şi harul Lui. De aceea, cerul e tronul Lui, căci în el sunt îngerii care fac voia Lui". Şi iarăşi: „Este loc inteligibil acela unde este percepută cu mintea şi există Firea cea inteligibilă şi netrupească, unde Ea este de faţă şi lucrează". Aşadar,

înţelegem că îngerii nu locuiesc în cer la modul trupesc în care noi locuim într-un anume loc.

[7] În vechiul limbaj teologic românesc, „gândit" înseamnă „care poate fi perceput cu mintea". Trebuie să avem în vedere faptul că mintea (νοῦς) este în tradiţia filosofico-teologică greacă organul de percepţie al realităţilor transcendente.

Τὸν οὖν τοιοῦτον τόπον, ὑπερουράνιόν τε καὶ ὑπερκόσμιον ὄντα καὶ νοητὸν καὶ ἀσώματον, περιέχειν τε τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἁγίους φαμὲν καὶ οὐρανὸν ἐκ τῆς συνηθείας προσαγορεύομεν, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Θεὸν καὶ εἶναι καὶ φαίνεσθαι καὶ ἐνεργεῖν μᾶλλον καὶ μάλιστα πεπιστεύκαμεν, ἔχοντες ἐκ τῆς δεσποτικῆς φωνῆς τὸ «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς»· καὶ αὖθις· «Τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Ὡς γὰρ οἰκεῖον θεότητος αἱ νοεραὶ φύσεις καὶ νῷ μόνῳ λητταί, ξένον δὲ παντάπασιν ὅσαι ὑπὸ τὴν αἴσθησιν κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον, οὕτως οἰκεῖος μὲν Θεοῦ τόπος καὶ κόσμος ὁ τῶν νοερῶν καὶ ἀΰλων φύσεων, ὃς καὶ πρῶτος ὑπ' αὐτοῦ δεδημιούργηται κατὰ τὸν αὐτὸν θεολόγον, ξένος δὲ παντάπασιν ὁ περίγειος οὗτος καὶ καθ' ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ μέγισται τῶν θεοφανειῶν σχιζομένων ἢ ἀνοιγομένων τῶν οὐρανῶν πεφήνασι, δηλοῦντος τοῦ γινομένου πάντως, ὡς ἐκ τῶν ὑπερουρανίων ἐκείνων χώρων ὁτῳδήποτε τρόπῳ συγκαταβάσεως ὁ Θεὸς ἐπιφανῆναι τοῖς καθ' ἡμᾶς ηὐδόκησε καὶ ἠθέλησεν. Ἐκ τούτου τοῦ τόπου πρὸς τὸν σωματικὸν κόσμον ἀποστελλομένους ὑπὸ Θεοῦ τοὺς ἀγγέλους ἐπὶ διακονίᾳ φαμέν, μήτε παρεῖναι κατὰ ταὐτὸν ἐνταῦθα κἀκεῖ, μήτ' ἐνεργεῖν· ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖ παρόντας τὰ ἑαυτῶν ἐνεργεῖν, παρίστασθαί τε τῷ Θεῷ καὶ θεωρεῖν αὐτὸν καὶ ὑμνεῖν, οὕτως ἐνταῦθα παρόντας τὰ τῆς διακονίας αὖθις ποιεῖν, σχολάζοντας πρὸς μικρὸν τῆς ἀκραιφνοῦς θεωρίας ἐκείνης καὶ παραστάσεως. Λέγει γὰρ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ εἰρημένῳ περὶ τόπου Θεοῦ

[8] Proprii - în sensul de „mai apropiate", „mai conforme cu". Căci la modul absolut atât zidirea materială, cât şi cea înţelegătoare, ca unele ce sunt create, sunt la fel de departe de Firea cea necreată. Iar ca unele care sunt create de Acelaşi Dumnezeu, conform raţiunilor din mintea Sa, nici una dintre ele nu e străină cu totul de El.

un astfel de loc, fiind şi mai presus de cer, şi mai presus de lume, şi gândit, şi netrupesc, spunem că îi cuprinde şi pe îngeri şi pe sfinţi, şi îl numim cer din obişnuinţă, şi în el credem că în mai mare măsură şi în cea mai mare măsură Dumnezeu şi este, şi Se arată, şi lucrează, având de la Stăpânul spusa: „Tatăl nostru cel din ceruri". Şi iarăşi: „faţa Tatălui Celui din ceruri" (Mt. 18, 10). Căci după cum proprii[8] Dumnezeirii sunt firile înţelegătoare şi sesizate numai cu mintea, şi străine de Dumnezeire în tot chipul sunt câte cad sub simţuri, după Teologul Grigorie, tot astfel „loc propriu al lui Dumnezeu" şi „lume" este locul firilor înţelegătoare şi nematerialnice care a şi fost făcută de către El cel dintâi, după acelaşi Teolog[9], iar străină în tot chipul de El este lumea aceasta pământească a noastră. De aceea şi cele mai mari dintre arătările dumnezeieşti au avut loc când cerurile au fost despicate sau deschise, lucrul acesta dovedind întru totul limpede că Dumnezeu a binevoit şi a vrut să Se arate din acele ţinuturi mai presus de ceruri în cele de la noi printr-un oarecare chip de pogorâre[10]. Din acest loc spunem că sunt îngerii trimişi de Dumnezeu spre slujire către lumea cea trupească, fără să fie de faţă, nici să lucreze în acelaşi timp şi aici, şi acolo, ci, după cum, când sunt prezenţi acolo, lucrează cele proprii lor şi stau înaintea lui Dumnezeu şi Îl văd şi Îl laudă, tot aşa, când sunt prezenţi aici, fac cele ce ţin de slujire, întrerupând puţin acea vedere curată şi stare înainte[11]. Căci zice Ioan Damaschin în amintitul capitol despre locul

[9] *Cuvântarea 38*, 9, PG 36, 320-321.

[10] Aceste arătări vor deci să sugereze că Dumnezeu e mai presus de ceruri prin fire, iar nu că El e mai sus de cerurile fizice în chip spaţial.

[11] Deci venirea îngerilor la noi este de fapt schimbarea stării lor.

κεφαλαίῳ· «Ὁ ἄγγελος σωματικῶς μὲν ἐν τόπῳ οὐ περιέχεται, ὥστε τυποῦσθαι καὶ σχηματίζεσθαι· ὅμως λέγεται εἶναι ἐν τόπῳ διὰ τὸ παρεῖναι νοητῶς καὶ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, καὶ μὴ εἶναι ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἐκεῖσε νοητῶς περιγράφεσθαι, ἔνθα καὶ ἐνεργεῖ· οὐ γὰρ δύναται κατὰ ταὐτὸν ἐν διαφόροις τόποις ἐνεργεῖν· μόνου γὰρ Θεοῦ ἐστι τὸ πανταχοῦ κατὰ ταὐτὸν ἐνεργεῖν». Εἰ τοίνυν κατὰ τὸν θεολόγον τοῦτον οὐ δύναται ἄγγελος ἐν διαφόροις τόποις κατὰ ταὐτὸν ἐνεργεῖν, οὔτ' ἐν οὐρανῷ δύναται τὰ σωματικὰ ἐνεργεῖν, οὔτε παρ' ἡμῖν ὢν αὖθις καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς ἐνεργῶν ἀκραιφνῶς ὁμοῦ δύναται θεωρεῖν τὸν Θεόν, ἔνθα φαίνεσθαι πέφυκε, καὶ ὑμνεῖν, ἀλλ' ἀνάγκη τοῦτον ἀπολείπεσθαι τῆς ἐνεργείας ἐκείνης, εἰ καὶ πρὸς μικρὸν χρόνον. Εἰ γὰρ τῷ παρίστασθαι τῷ Θεῷ τὸ ὁρᾶν αὐτὸν ἕπεται, τῷ ἀποστέλλεσθαι πρὸς Θεοῦ τὸ μηκέθ' ὁμοίως ὁρᾶν αὐτὸν ἀκολουθήσειεν ἄν, οὐχὶ τῷ μὴ παρεῖναι πανταχοῦ τὸν ὁρώμενον, ἀλλὰ τῷ ἀπεστράφθαι καὶ πρὸς ἄλλο τι δρᾶν τὸν ὁρᾶν ὀφείλοντα. Καὶ τοῦτο σφόδρα κατάδηλον, εἰ μή τις σφόδρα φιλονεικεῖν βούλοιτο· τίς γὰρ ἂν φαίη τὸν τέμνοντα τοὺς Ἀσσυρίους ἐκεῖνον ἄγγελον ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ καὶ τῷ Θεῷ παρίστασθαι καὶ θεωρεῖν αὐτὸν καὶ ὑμνεῖν; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐν εὐαγγελίοις οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν διαπαντὸς βλέπουσιν, ἀλλ' ὅτι «οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς διαπαντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς». Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὄντες, φησί, διαπαντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν οὐρανοῖς φαινομένου, ὡς εἴ γε μὴ ἐν οὐρανοῖς εἰσιν, οὐδὲ βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν τοῖς σωματικοῖς μὴ πεφυκότος φαίνεσθαι. Καὶ ὁ πάμμεγας δὲ Διονύσιος ἐν κεφαλαίῳ ιεῳ τοῦ περὶ

[12] Cele legate de slujirea noastră în viața aceasta.

lui Dumnezeu: „Îngerul nu este cuprins în chip trupesc într-un loc, încât să aibă o formă şi o înfăţişare. Dar se spune că este într-un loc din pricină că este de faţă în chip inteligibil, şi lucrează după firea sa, şi nu este în altă parte, ci este circumscris în chip inteligibil acolo unde şi lucrează. Căci nu poate în acelaşi timp să lucreze în locuri diferite. Căci numai al lui Dumnezeu este a lucra în acelaşi timp pretutindeni". Prin urmare, dacă după acest cuvântător de Dumnezeu, nu poate îngerul să lucreze în acelaşi timp în locuri diferite, înseamnă că nu poate nici în cer să lucreze cele trupeşti[12], nici, iarăşi, la noi fiind şi lucrând cele ce ţin de noi, nu poate în chip curat să Îl vadă pe Dumnezeu acolo unde El Se manifestă în chip firesc[13] şi să Îl laude, ci este neapărată nevoie ca el să se lipsească de acea lucrare, chiar dacă pentru puţin timp. Căci dacă stării înaintea lui Dumnezeu îi urmează a-L vedea, este firesc ca trimiterii de către Dumnezeu să îi urmeze a nu-L mai vedea, dar asta nu pentru că Cel văzut nu ar fi pretutindeni, ci pentru că cel ce trebuie să-L vadă se întoarce de la El şi se ocupă de altceva. Şi acest lucru e întru totul limpede, în afară de cazul în care cineva ar vrea să fie foarte iubitor de gâlceavă. Căci cine ar zice că acel înger care i-a tăiat pe asirieni a stat în acelaşi ceas şi înaintea lui Dumnezeu, şi L-a contemplat, şi L-a lăudat? De aceea şi Domnul nu a zis simplu în Evanghelii că îngerii lor văd pururea, ci că „îngerii lor ***în ceruri*** văd pururea faţa Tatălui Meu Celui din ceruri" (Mt. 18, 11). În ceruri fiind, zice, văd pururea faţa Celui Ce Se arată în ceruri, după cum dacă nu sunt în ceruri, nu văd faţa Celui Ce nu-I este firesc să Se arate în cele trupeşti. Şi prea marele Dionisie, în capitolul 15

[13] Adică în starea de contemplație curată.

τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας τρεῖς αὐτοῖς ἀποδίδωσι γενικὰς ἐνεργείας ἀλλήλων διωρισμένας· «Τὸ πρὸς τὸ ἅπαντες ἐπιστρεπτικῶς ἀνατείνεσθαι, ὅπερ ἐστὶ τὸ τὸν Θεὸν ὁρᾶν ἀκραιφνῶς κατ' ἀναλογίαν τῆς ἑαυτῶν στάσεώς τε καὶ τάξεως· καὶ τὸ περὶ ἑαυτοὺς ἀρρεπῶς εἰλεῖσθαι τῶν οἰκείων ὄντας φρουρητικοὺς δυνάμεων, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἑαυτοὺς νοεῖν τε καὶ εὐθετεῖν· καὶ τὸ τῇ περὶ τὰ δεύτερα κοινωνικῇ προόδῳ τῆς προνοητικῆς αὐτοὺς ἐν μεθέξει δυνάμεως εἶναι, ὅπερ ἐστὶ τὸ προνοεῖν τῶν καταδεεστέρων καὶ περὶ αὐτοὺς ἐνεργεῖν». Οὐκ ἄρα τὸ τὸν Θεὸν ὁρᾶν ἔργον ἀεὶ μόνον καὶ διηνεκὲς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχουσιν. Εἰ δέ τις οἴοιτο διὰ τοῦτο καὶ τῆς μακαριότητος αὐτοὺς ὑφίεσθαι, διότι μὴ τὸν Θεὸν μόνον ἀεὶ κατ' ἐνέργειαν ἀκραιφνῶς ὁρῶσιν, ἀλλά τι καὶ ἕτερον ἔργον ἔχουσιν, ἐλεεινὸς τῆς μικρολογίας, εἰ τοσοῦτον εὐαπόβλητόν τι χρῆμα νομίζοι τὴν μακαριότητα εἶναι καὶ ἐν στενῷ κομιδῇ κατακεκλεισμένον, ὡς πρὸς μίαν ἐνέργειαν ἀεὶ συντετάσθαι καὶ μηδὲν ἔξω ταύτης ἐκνεῦσαι δύνασθαι· πῶς δ' ἂν καὶ ἀποβάλοιεν τὴν μακαριότητα οἱ ὅλοι φῶτα δεύτερα τῇ τοῦ πρώτου φωτὸς μεθέξει λεγόμενοί τε καὶ πιστευόμενοι, καὶ ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς τῶν λόγων αὐτοῦ, ποιοῦντες δὲ τὸ θέλημα αὐτοῦ, πᾶσαν δ' ὁμοίως ἐνέργειαν ἢ πρὸς Θεὸν ἢ κατὰ Θεὸν ἔχοντες; Ἐκ δὴ τῶν τοιούτων λόγων εἰκότως ἄρα καὶ τοὺς ἁγίους ἔφαμεν ἐλλιπῆ τὴν θεωρίαν ἐκείνην καὶ τὴν ἀπόλαυσιν ἔχειν καὶ διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν, ὅτι πρὸς τὸν σωματικὸν ἐπιστρέφονται κόσμον καὶ προνοοῦσι τῶν ὁμοφύλων ἡμῶν καὶ τὸ πολὺ τοῦ χρόνου

[14] În sensul că nu pot avea loc toate în același timp.

[15] Literal: cele de rangul al doilea.

[16] PG 3, 328.

[17] În sensul că intensitatea vederii scade când se ocupă de grija celor pământești.

al cărții *„Despre ierarhia cerească"*, trei lucrări generale, despărțite între ele[14], le atribuie: „(în primul rând) a tinde prin întoarcere către ceea ce e în sus, adică a vedea pe Dumnezeu în chip curat, potrivit stării și rânduielii lor; (în al doilea rând), a se roti neabătut în juru-le, fiind păzitori ai propriilor puteri, adică a se înțelege pe sine și a se așeza în chip bun; și (în al treilea rând) a împărtăși puterea proniatoare prin ieșirea lor împărtășitoare față de cele de după ele[15], adică a purta de grijă de cele mai prejos decât ele și a le înconjura cu lucrarea lor"[16]. Prin urmare, ei nu au în același fel[17] vederea lui Dumnezeu ca singură și necontenită lucrare. Iar dacă cineva, din această pricină, ar fi de părere că ei se abat de la fericire fiindcă nu-L văd pururea, după lucrare[18], în chip curat numai pe Dumnezeu, ci au și o altă lucrare, unul ca acesta e de o prostie jalnică, dacă socotește că fericirea este e un lucru atât de ușor de lepădat și de restrâns la o grijă îngustă încât să tindă pururea către o singură lucrare și nimic în afara acesteia să nu poată face. Dar cum ar și lepăda fericirea cei care întregi sunt numiți și crezuți ca lumini de-al doilea prin împărtășirea de cea dintâi Lumină, și care aud glasul cuvintelor Lui și fac voia Lui (Ps. 102, 20-21), avându-și toată lucrarea fie către Dumnezeu, fie după Dumnezeu[19]? Din rațiuni asemănătoare și dintr-o astfel de cauză am spus că și sfinții au acea bucurie și contemplație nedeplină, fiindcă ei se întorc către lumea trupească și poartă grijă de noi, cei de un neam cu ei, și continuă să fie multă vreme împreună

[18] În act, după limbajul aristotelic. Sau: să aibă vederea ca lucrare necontenită.

[19] Către Dumnezeu o au atunci când Îl contemplă; iar după Dumnezeu (conform lui Dumnezeu), atunci când, îndemnați de El, slujesc nouă.

μεθ' ἡμῶν ὄντες διατελοῦσι, διὰ τῶν οἰκείων λειψάνων θαυματουργοῦντες καὶ τοῖς δεομένοις ἑκασταχοῦ παριστάμενοι· οὐ γὰρ δυνατὸν αὐτοὺς ἅμα τε τὰς τοιαύτας ἐνεργείας ἀποδιδόναι καὶ συμπάσχειν τοῖς ἐπικαλουμένοις καὶ τῆς θεωρίας ἐκείνης ἀκραιφνῶς ἀπολαύειν. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτό γε κακοδαιμονεῖν αὐτοὺς οἰησόμεθα, καὶ τῆς μικρᾶς ῥανίδος τῆς θείας ἐκείνης χάριτος, δι' ἧς τὰ τοιαῦτα δύνανται, πρὸς τὴν ἐσχάτην εὐδαιμονίαν ἀρκούσης. Διὰ τοῦτο τάχα καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος τὰ κατὰ τὴν ἀνάστασιν πάντα προδιαγράψας καὶ τοὺς περιλειπομένους ἁρπαγήσεσθαι εἰπὼν ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, μετὰ τοῦτο ἐπήγαγε· «Καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα», ὡς πρότερον οὐκ ὄντες πάντοτε σὺν Κυρίῳ διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα ῥοπήν, ὃ φυσικῶς ἐφίεται ἀπολαβεῖν ἡ ψυχή, καὶ τὴν πρὸς τὸν κόσμον τοῦτον ἐπιστροφὴν καὶ τὴν τῶν ὁμοφυῶν

[20] Fericirea îngerilor şi a sfinţilor nu constă doar în contemplaţia pură a luminii dumnezeieşti. Prin faptul că ei întrerup acea contemplaţie pentru a ajuta pe alţii, se smeresc înaintea noastră şi urmează astfel lui Hristos, dobândesc mai adânc mintea lui Hristos. Smerindu-se şi adâncindu-se în ei înşişi, cresc în capacitatea de a sesiza lumina necreată. Deci faptul că ne slujesc îi umple şi pe ei de mai multă lumină decât dacă nu ne-ar sluji. Oarecum asta a făcut şi Dumnezeu: a creat o lume pe care nu era constrâns să o creeze şi Şi-a impropriat prin întrupare un mod de a fi al creaturii fără să aibă nevoie. Oricui care face acelaşi lucru i se descoperă taina smeririi dumnezeieşti şi taina creaţiei. Până la urmă şi taina contemplaţiei ţine tot de smerirea lui Dumnezeu Care, de dragul făpturilor Sale, Se acomodează mărginirii lor pentru a le face nemărginite prin har. Scopul suprem al lui Dumnezeu este a face întreaga făptură cuvântătoare deopotrivă cu Sine, prin har. Când diavolul i-a sugerat Evei să fie dumnezeu, nu a făcut decât să indice faptul că şi el, cât şi omul, au fost făcuţi pentru a fi dumnezei prin har, nu prin sine. Şi toată istoria omenirii de după cădere, care îl leapădă pe Hristos, nu este decât o istorie a schimonosirii omului care vrea să devină dumnezeu prin sine, nu prin har.

cu noi, făcând minuni prin moaştele lor şi stându-le de faţă în orice loc celor ce au trebuinţă[20]. Căci nu e cu putinţă ca ei să se dedea în acelaşi timp şi la asemenea lucrări, şi la a împreună pătimi cu cei care îi cheamă, dar şi a se bucura în chip curat de acea contemplaţie[21]. Însă pentru aceasta nu trebuie să socotim că ei sunt nefericiţi, până şi mica picătură a acelui har dumnezeiesc prin care pot unele ca acestea[22] fiindu-le îndeajuns pentru a le da fericirea extremă. Poate de aceea şi dumnezeiescul Apostol, zugrăvind mai dinainte toate cele ce ţin de înviere şi zicând că cei rămaşi vor fi răpiţi în nori spre a-L întâmpina pe Domnul în văzduh, după acest lucru a adăugat: „Şi aşa pururea cu Domnul vom fi" (I Tes. 4, 16). A spus aşa pentru că mai înainte nu eram pururea cu Domnul, din pricina aplecării spre trup – după care sufletul tânjeşte în chip firesc să-l primească înapoi[23] – şi a întoarcerii către această lume şi a grijii pentru cei de o

[21] În ambele cazuri, felul stării e dat de direcţia părtăşiei. Părtăşie înseamnă a face a ta starea celuilalt. Când sfinţii îşi fac a lor, prin har, starea lui Dumnezeu, ei sunt în bucurie şi vedere negrăită. Când îşi fac a lor necazul nostru, sunt în împreună pătimire cu noi. Dar şi aceasta din urmă o pot face cel mai bine tot prin har, căci îi urmează lui Dumnezeu, Care împreună-pătimeşte cu noi.

[22] Când se ocupă de noi. Tot prin harul lui Dumnezeu ne slujesc ei nouă, deşi pierd atunci contemplaţia curată.

[23] De aceea nici fericirea de acum a sfinţilor nu e deplină, căci trupul încă nu se bucură şi el de fericire. Totuşi acest lucru nu înseamnă că trupul se bucură în mod pasiv de slavă. Sufletul nu aşteaptă ca şi trupul să se bucure de slavă la modul juridic şi exterior. Sufletul însuşi se împlineşte prin trup, se poate manifesta prin trup în chip deplin ca unul ce îi este firesc. Harul îl ajută să-şi împlinească lucrarea sa firească iar lucrarea firească deplină şi-o manifestă sufletul prin trup. La Schimbarea la faţă toţi erau pătrunşi de har şi în trup, şi în suflet. Iar Sfântul Petru, în trup fiind, spune: „Bine este nouă să fim aici" (Mt. 17, 4), dorind să nu se mai sfârşească acea îndulcire şi lumină.

ἐπιμέλειαν. Καὶ ὁ θεῖος δὲ Διονύσιος ἀκολούθως τῇ ἀποστολικῇ διανοίᾳ «Ὅταν ἄφθαρτοι» φησί «καὶ ἀθάνατοι γενώμεθα καὶ τῆς χριστοειδοῦς καὶ μακαρίας ἐφικώμεθα λήξεως (ὅπερ ἔσται που πάντως κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα), πάντοτε σὺν Κυρίῳ κατὰ τὸ λόγιον ἐσόμεθα». Μόνῳ ἄρα τῷ αἰῶνι ἐκείνῳ μετὰ τὴν τοῦ κόσμου τούτου παρέλευσιν ἡ τελεία τοῦ Θεοῦ θεωρία τε καὶ ἀπόλαυσις καὶ τὸ εἶναι πάντοτε σὺν αὐτῷ τεταμίευται.

3. Τρίτον ἦν τῶν ἠπορημένων, ὅ τί ποτε καλοῦμεν τὴν μακαρίαν θεωρίαν ἐκείνην, ἧς ἀπὸ τοῦ νῦν οἱ ἅγιοι ἀπολαύουσι· καὶ εἰ αὕτη ἐστὶν ἡ δι' εἴδους, ἣν φησιν ὁ ἀπόστολος, καὶ εἰ κατ' οὐσίαν οἱ ἅγιοι τὸν Θεὸν θεωροῦσι. —Πρὸς δὴ ταῦτά φαμεν, ὅτι τὴν θείαν οὐσίαν ὁρᾶν ἢ νοεῖν ἢ γινώσκειν οὐδεμία γενητὴ δύναται φύσις, οὐδ' αὐτοὶ τῶν ὑπερκοσμίων νόων οἱ πρώτιστοι· πέφυκε γὰρ τὸ κατ' οὐσίαν γινωσκόμενον, ᾗ γνωστόν ἐστι, περιλαμβάνεσθαι ὑπὸ τοῦ γινώσκοντος· ὑπ' οὐδενὸς δὲ ὁ Θεὸς περιλαμβάνεται· φύσει γὰρ ἀκατάληπτος. Καὶ περὶ τούτου τοὺς μακροὺς ἐκείνους καὶ καλοὺς λόγους ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης πεποίηται πρὸς Ἀνομοίους γράφων τοὺς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ μεγαλαυχοῦντας εἰδέναι. Λέγει δὲ πρὸς αὐτοὺς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον· «Τί ἐξαίρετον

[24] Înseamnă că există o legătură şi a trupurilor oamenilor, dar nu pătimaşă, şi în nici un caz ea nu se reduce doar la cei de o seminţie cu noi, ci la întregul Adam. O desfrânată de tipul Sfintei Maria Egipteanca nu făcea altceva decât să lucreze pătimaş acea legătură trupească a omului cu toţi ceilalţi. Motivaţia adâncă a desfrâului nu este decât dorirea acelei unităţi a firii, dar ea este exprimată nu conform firii, ci împotriva firii. De fapt, orice păcat lucrează cu resursele firii doar că le foloseşte în afara firii. Resursele erotice ale omului sunt canalizate greşit. Şi cum harul conlucrează doar în modul firesc de întrebuinţare a firii, păcatul, ca unul ce e în afara firii, reprezintă autodistrugere şi îl chinuieşte pe

fire cu noi[24]. Şi dumnezeiescul Dionisie, în acord cu gândul apostolesc, zice: „Când vom deveni nestricăcioşi şi nemuritori şi vom ajunge la odihna fericită şi după asemănarea lui Hristos" – ceea ce se va întâmpla cu adevărat în veacul viitor – „vom fi pururea cu Domnul, după cuvântul apostolesc"[25]. Prin urmare, numai pentru veacul acela, după trecerea lumii acesteia, este pusă deoparte vederea desăvârşită a lui Dumnezeu, şi desfătarea desăvârşită, şi a fi pururea cu El.

3. A treia dintre nedumeriri era: ce numim noi acea fericită vedere de care sfinţii se împărtăşesc de acum, şi dacă ea este cea prin vedere, de care vorbeşte Apostolul (cf. I Cor. 13, 12), şi dacă sfinţii Îl văd pe Dumnezeu după fiinţă[26]?

La acestea răspundem că nici o fiinţă făcută nu poate să vadă, sau să înţeleagă, sau să cunoască dumnezeiasca fiinţă – nici măcar cele dintâi dintre minţile mai presus de lume. Căci a fi ceva cunoscut după fiinţa prin care este cunoscut înseamnă a fi cuprins de cel ce cunoaşte. Dar Dumnezeu nu e cuprins de nimeni, căci prin fire este de necuprins. Şi în legătură cu acest lucru a alcătuit Ioan Gură de Aur acele lungi şi frumoase cuvinte, scriind către anomei, care se lăudau că cunosc fiinţa lui Dumnezeu[27]. Dar zice către ei şi Marele Vasile în cel dintâi cuvânt către Eunomie: „Ce lucru deosebit vor mai

om şi îl lasă neîmplinit, prin însăşi faptul că face imposibilă lucrarea harului. Harul e conform numai cu firea şi cu modul ei firesc de a-şi actualiza potenţele.

[25] *Despre numirile dumnezeieşti* I, 4, PG 3, 592.

[26] Teză a scolasticii medievale şi a învăţăturii catolice: vederea fiinţei dumnezeieşti. „Ceata sfinţilor vede direct fiinţa lui Dumnezeu" (*AG*, II, p. 442), declara papa Eugeniu în timpul Sinodului florentin. Vezi şi Toma de Aquino, *Summa contra Gentiles*, III, 51, 54, 57.

[27] PG 48, 701 sq.

τῇ γνώσει τοῦ Μονογενοῦς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταλείψουσιν, εἴπερ αὐτοὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἔχουσι τὴν κατάληψιν; Οὐ γὰρ δὴ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τῷ Μονογενεῖ τὴν θεωρίαν προσνείμαντες, σύμμετρον ἑαυτοῖς θήσονται τῆς οὐσίας τὴν κατανόησιν· πᾶν γάρ που τὸ ἐναντίον εἰκὸς αὐτὴν μὲν τὴν οὐσίαν ἀπερίοπτον εἶναι παντὶ πλὴν ἢ τῷ Μονογενεῖ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἐκ δὲ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ ἀναγομένους ἡμᾶς καὶ διὰ τῶν ποιημάτων τὸν ποιητὴν ἐννοοῦντας τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σοφίας λαμβάνειν τὴν σύνεσιν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, ὃ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἐφανέρωσεν». Ὅτι δὲ οὐδ' αὐτοῖς τοῖς τῶν ἀΰλων τάξεων ἡγουμένοις ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ θεωρεῖται, μάρτυς ὁ χρυσοῦς Ἰωάννης ἐν τοῖς εἰς τὸν Ὀζίαν λόγοις περὶ τῶν Σεραφὶμ οὕτω γράφων· «Τίνος ἕνεκεν, εἰπέ μοι, καλύπτουσι τὰ πρόσωπα καὶ προβάλλονται τὰς πτέρυγας; Ἢ διὰ τὸ μὴ φέρειν τὴν ἐκ τοῦ θρόνου λάμπουσαν ἀστραπὴν καὶ τὰς μαρμαρυγὰς ἐκείνας, καίτοι γε οὐκ αὐτὸ ἄκρατον ἑώρων τὸ φῶς οὐδὲ αὐτὴν ἀκραιφνῆ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ συγκατάβασις ἦν τὰ ὁρώμενα; Τί δέ ἐστι συγκατάβασις; Ὅταν μὴ ὡς ἔστιν ὁ Θεὸς φαίνηται, ἀλλ' ὡς ὁ δυνάμενος αὐτὸν θεωρεῖν οἷός τε ἐστίν, οὕτως ἑαυτὸν δεικνύῃ, ἐπιμετρῶν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ὁρώντων τῆς ὄψεως τὴν ἐπίδειξιν ... Ὥστε κἂν τοῦ προφήτου λέγοντος ἀκούσῃς· Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου, μὴ τοῦτο ὑποπτεύσῃς, ὅτι τὴν οὐσίαν εἶδεν ἐκείνην, ἀλλ' αὐτὴν τὴν συγκατάβασιν, καὶ ταύτην δὲ ἀμυδρότερον ἢπερ αἱ ἄνω δυνάμεις». Καὶ ὁ αὐτὸς αὖθις ἐν τῷ πρώτῳ τῶν αὐτῶν

[28] PG 29, 544. Dumnezeu nu poate fi cunoscut decât din lucrurile şi făpturile Sale pe care le percep toţi oamenii şi din energiile Sale necreate ce se revarsă asupra lumii. Iar cunoaşterea fiinţei Sale nu o au decât Fiul şi Duhul, nicidecum vreo creatură.

lăsa ei pe seama cunoştinţei Unuia-Născut sau a Duhului Sfânt, dacă ei înşişi au înţelegerea fiinţei Dumnezeirii? Căci neatribuind ei Unuia Născut vederea puterii şi înţelepciunii şi bunătăţii lui Dumnezeu, Îi vor atribui o înţelegere a fiinţei Dumnezeirii egală cu a lor. Dimpotrivă, este firesc, pe de o parte, ca Însăşi Fiinţa să fie de nevăzut tuturor, în afara Celui Unuia Născut şi a Sfântului Duh, iar pe de alta ca noi, fiind înălţaţi şi înţelegându-l pe Făcător prin făpturi, să primim din lucrările lui Dumnezeu înţelegerea bunătăţii şi înţelepciunii Lui. Fiindcă aceasta este partea cunoscută a lui Dumnezeu, pe care El a arătat-o tuturor oamenilor"[28]. Iar că nici chiar căpeteniilor cetelor nematerialnice nu le este văzută fiinţa lui Dumnezeu, martor este Ioan cel de aur care aşa scrie despre serafimi în cuvintele la Ozia: „Pentru ce, spune-mi, îşi acoperă feţele şi îşi pun înainte aripile? Oare nu din pricină că nu suferă fulgerul care luceşte de la tronul Dumnezeirii şi strălucirile acelea, deşi nu văzuseră însăşi Lumina cea neamestecată, nici Însăşi Fiinţa cea curată, ci pogorământ erau cele văzute. Şi ce este pogorământul? Când Dumnezeu nu Se arată precum este El, ci după cum este cel ce poate să-L vadă aşa Se arată pe Sine, potrivind arătarea vederii la slăbiciunea celor ce văd... Încât chiar dacă auzi pe prooroc grăind: „Am văzut pe Domnul şezând pe scaun", să nu bănuieşti că a văzut Fiinţa Dumnezeirii, ci doar pogorământ, dar şi pe acesta într-un fel mai întunecat decât puterile cele de sus"[29]. Acelaşi, în cea dintâi dintre

[29] *Despre neputinţa de a cuprinde cu mintea pe Dumnezeu, Cuvântul* 3, PG 48, 722. Înseamnă că îngerii se deosebesc de noi doar după subţirimea cu care văd manifestarea slavei dumnezeieşti, iar nu în ceea ce priveşte natura vederii.

λόγων· «Τῆς ἀφάτου τὰ Σεραφὶμ ἀπολαύοντα δόξης τοῦ κτίστου καὶ τὸ ἀμήχανον ἐνοπτριζόμενα κάλλος, οὐ λέγω αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει (ἀκατανόητον γὰρ τοῦτο καὶ ἀθεώρητον καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἄτοπόν ἐστι τὸ οὕτω περὶ αὐτοῦ ὑπολαμβάνειν), ἀλλ' ὅσον ἐγχωροῦσιν, ὅσον ὑπὸ τῆς ἀκτῖνος ἐκείνης ἰσχύουσι καταλάμπεσθαι, ἐπειδὴ διηνεκῶς λειτουργοῦσι κύκλῳ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου, ἐν διηνεκεῖ χαρᾷ διατελοῦσιν, ἐν ἀϊδίῳ εὐφροσύνῃ, ἐν ἀγαλλιάσει ἀκαταπαύστῳ». Καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ τῆς Νύσσης ἐν τῇ τῶν Μακαρισμῶν ἐξηγήσει· «Ἡ θεία φύσις αὐτὸ καθ' αὑτὸ ὅ τί ποτέ ἐστι κατ' οὐσίαν, πάσης ὑπέρκειται καταληπτικῆς ἐπινοίας». Καὶ ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος ἐν τῷ λαῷ κεφαλαίῳ τῶν καλουμένων Μονολόγων ἐντεύξεων πρὸς Θεόν· «Ὅτι ἀθεώρητον καὶ ἀόρατον καὶ ὑπὲρ λόγον καὶ ὑπὲρ νόησιν καὶ ὑπεραπρόσιτον καὶ ὑπεραμετάβλητον καὶ ὑπερακοινώνητον ἐκεῖνο πιστεύεται, ὅπερ οὐδεὶς οὐδέποτ' ἀνθρώπων ἢ ἀγγέλων εἶδεν ἢ δύναται ἰδεῖν». Καὶ μετ' ὀλίγα· «Τριὰς ἁγία, ὑπεράριθμε, ὑπεραδιήγητε, ὑπερανεξερεύνητε, ὑπεραπρόσιτε, ὑπερακατάληπτε, ὑπερούσιε καὶ ὑπερουσίως ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, πάντα λόγον, πᾶσαν διάνοιαν, πᾶσαν νόησιν, πᾶσαν οὐσίαν τῶν ὑπερουρανίων νόων, ἣν οὔτε νοεῖν οὔτε λογίζεσθαι οὔτε λέγειν οὔτε γινώσκειν δυνατὸν καὶ αὐτοῖς τοῖς τῶν ἀγγέλων ὀφθαλμοῖς, ἣν οὔτε τὰ χερουβὶμ τελείως γινώσκει, οὔτε τὰ σεραφίμ, ἀλλὰ ταῖς πτέρυξι τῶν ἰδίων θεωριῶν καλύπτονται τὰ πρόσωπα

[30] *Despre neputința de a cuprinde cu mintea pe Dumnezeu, Cuvântul 1*, PG 48, 701 ş.u.

[31] Literal: de orice gând care poate să înțeleagă. Cuvântul 6, PG 44, 1268.

aceleaşi cuvântări, zice: „Serafimii se bucură de negrăita slavă a Ziditorului şi oglindesc în ei Frumusețea covârşitoare, şi n-o am în vedere pe ceea ce este din fire (căci Aceasta este de necuprins cu mintea şi de nevăzut şi de neînfățişat, şi lucru nelalocul său este a presupune aşa ceva despre Ea), ci la cât cuprind ei, la cât pot ei să fie luminați de Raza aceea, fiindcă ei pururea slujesc în jurul tronului împărătesc, petrecând în necurmată bucurie, în veşnică veselie, în bucurie neîncetată"[30]. Şi marele Grigorie al Nyssei, în tâlcuirea la Fericiri, zice: „În ceea ce este în Ea Însăşi după ființă, Dumnezeiasca fire e mai presus de orice înțelegere"[31]. Şi Fericitul Augustin, în capitolul 31 al celor numite *Solilocvii*, se roagă către Dumnezeu: „Căci de necontemplat, şi de nevăzut, şi mai presus de cuvânt, şi de înțelegere, şi dincolo de orice apropiere, şi de orice schimbare, şi de orice împărtăşire este crezut a fi acel lucru pe care nimeni vreodată dintre oameni sau dintre îngeri nu l-a văzut sau nu poate să-l vadă"[32]. Şi puțin mai încolo: „Treime Sfântă, mai presus de număr[33], dincolo de orice descriere, şi tâlcuire, şi apropiere, şi cuprindere, mai presus de ființă şi mai presus de orice minte în chip mai presus de ființă, şi mai presus de orice cuvânt, şi orice gând, şi orice înțelegere, şi orice ființă a minților celor mai presus de ceruri, pe Care nu e cu putință nici a o înțelege, nici a o gândi, nici a o grăi, nici a o cunoaşte chiar şi ochilor îngerilor, pe Care nici Heruvimii nu o cunosc în chip desăvârşit, nici Serafimii, ci îşi acoperă fețele cu aripile propriilor

[32] Cf. *Solilocvii*, PL 40, 889-890. Varianta grecească a textului, spune PO, este luată din traducerea lui Dimitrie Kydonis.

[33] Textul latin are „supermirabilis" (preaminunată), iar traducătorul grec a citit „supernumerabilis" (mai presus de număr).

ἀπὸ τῆς αἴγλης τοῦ καθημένου ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου». Εἰ τοίνυν κατὰ τοὺς διδασκάλους τούτους ἀθεώρητος ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῖς καὶ ἀπερίοπτος παντὶ πλὴν ἢ τῷ μονογενεῖ Λόγῳ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οὐδ' ἄρα τοῖς ἁγίοις αὕτη θεωρητὴ κατ' οὐδένα τρόπον, οὔτε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, οὔτε κατὰ τὸν μέλλοντα. —Τί οὖν ἐστιν, ὃ θεωροῦσιν οἱ ἅγιοι, φαίητ' ἂν ἴσως, εἰ μὴ κατ' οὐσίαν τὸν Θεὸν θεωροῦσιν; —Ὃ καὶ οἱ ἄγγελοι, φαῖεν ἂν οἱ διδάσκαλοι, καὶ οἱ τῶν ἀγγέλων πρῶτοι· «τῆς ἀφάτου, φησί, τὰ σεραφὶμ ἀπολαύοντα δόξης τοῦ κτίστου καὶ τὸ ἀμήχανον ἐνοπτριζόμενα κάλλος. Ὡς ὁ δυνάμενος αὐτὸν θεωρεῖν οἷός τέ ἐστιν, οὕτως ἑαυτὸν δεικνύει». Τί ἐστιν ὃ θεωροῦσιν; Οὐ καὶ μετέχουσι· μετέχουσι δὲ οὐ τῆς οὐσίας αὐτῆς (ἄπαγε)· ἀλλὰ τίνα τρόπον Θεοῦ μετέχουσιν; Ἄκουσον τοῦ θειοτάτου Μαξίμου, τί περὶ τῆς μεθέξεως ἐκείνης διδάσκει· λέγει γὰρ οὗτος ἐν κεφαλαίῳ ζῳ τῆς τρίτης ἑκατοντάδος τῶν Γνωστικῶν· «Ὁ τοῖς οὖσι μὴ κατ' οὐσίαν ὑπάρχων μεθεκτός, κατ' ἄλλον δὲ τρόπον μετέχεσθαι τοῖς δυναμένοις βουλόμενος, τοῦ κατ' οὐσίαν κρυφίου παντελῶς οὐκ ἐξίσταται, ὁπότε καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος, καθ' ὃν θέλων μετέχεται, μένει διηνεκῶς τοῖς πᾶσιν ἀνέκφαντος». Ἤκουσας; Αὐτὸς ἔφα· μηδὲν

[34] Fiecare ceată îngerească sau, mai bine zis, fiecare înger în parte primeşte şi descoperire, şi cunoaştere prin contemplaţia luminii nezidite; dar această contemplaţie, în forma în care o poate el percepe, este de fapt şi protecţie pentru a nu fi orbit de luminarea Dumnezeirii. E oarecum ca la casca de sudură. Vezi prin ea, dar te şi protejează. Contemplaţiile şi îmbogăţesc, dar şi smeresc pe îngeri. Prin ele ei îşi văd necontenit neputinţa proprie şi depărtarea infinită de Dumnezeu. În acelaşi timp se dăruieşte şi simţământul aproprierii, şi cel al depărtării de Dumnezeu. La fel şi sfinţii: prin descoperirile primite se unesc şi mai mult cu Dumnezeu şi Îl iubesc şi mai tare, dar fiecare contemplaţie Îl arată şi mai neaccesibil, şi mai depărtat de noi. Este condiţia absolută ca nimeni să nu se plictisească în veacul viitor. Semn nemincinos

contemplaţii[34] de strălucirea Celui Ce şade pe tron înalt şi ridicat". Aşadar, dacă potrivit acestor dascăli fiinţa lui Dumnezeu este cu neputinţă de contemplat chiar şi pentru îngeri şi de nevăzut oricui în afară de Cuvântul cel Unul Născut şi de Duhul Sfânt, înseamnă că nici de sfinţi ea nu este contemplată în nici un chip, nici în veacul acesta, nici în cel viitor. Prin urmare, dacă aţi spune: „Ce este ceea ce contemplă sfinţii, dacă ei nu Îl contemplă pe Dumnezeu după fiinţă?", dascălii Bisericii v-ar spune: „Ceea ce contemplă şi îngerii, şi cei dintâi dintre îngeri". „Serafimii", zice Ioan Gură de Aur, „se bucură de negrăita slavă a Ziditorului şi oglindesc în ei Frumuseţea covârşitoare. După cum este cel ce poate să-L contemple, aşa i Se arată pe Sine". Ce este ceea ce contemplă? Acel lucru de care se şi împărtăşesc[35]. Dar nu se împărtăşesc de însăşi fiinţa dumnezeiască – să nu fie! Dar în ce chip se împărtăşesc de Dumnezeu? Ascultă ce învaţă preadumnezeiescul Maxim despre acea împărtăşire. Căci acesta zice în capul 7 al celei de-a treia sute a capetelor gnostice: „Cel Ce după fiinţă este neîmpărtăşit celor ce sunt, dar în alt chip voieşte să Se împărtăşească celor ce sunt în stare de această împărtăşire, nu-Şi iese nicidecum din ascunsul ce ţine de fiinţa Sa, întrucât şi însuşi modul în care voind Se împărtăşeşte rămâne pururea tuturor nearătat"[36]. Ai auzit? „El însuşi a zis"[37].

al oricărei descoperiri autentice este simţământul de smerenie care o însoţeşte. Cuvioasa Monenguda, chiar şi după petrecerea împreună cu sfinţii, în urma adormirii ei, spunea într-o vedenie, arătată unei femei, că este nevrednică a se sălăşlui cu sfinţii (cf. Sf. Grigorie de Tours, *Vita Patrum*).

[35] Energia dumnezeiască necreată.

[36] *Diferite capetele teologice şi iconomice* I, 7, în *Filocalia Părinţilor asceţi şi neptici*, vol. 2, p. 92.

[37] „Însuşi a zis": expresie folosită când se făcea apel la Pitagora ca autoritate incontestabilă în domeniul filosofiei (v. Diogenes Laertios, 8: 46).

λοιπὸν προσπεριεργάζου, μένε δὲ διὰ τῆς πείρας μαθεῖν ἢ παθεῖν μᾶλλον, ἂν ἧς ἄξιος. «Εἰς τοῦτο γὰρ ἐμοὶ φέρει τὸ μέτριον ἐνταῦθα φέγγος τῆς ἀληθείας», φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος, «λαμπρότητα Θεοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν ἀξίαν τοῦ καὶ συνδήσαντος καὶ λύσαντος, καὶ αὖθις συνδήσοντος ὑψηλότερον». Σύμφωνα καὶ οὗτος τῷ μεγάλῳ Διονυσίῳ μετὰ τὸν ὑψηλὸν ἐκεῖνον καὶ θεῖον σύνδεσμον τὴν τοῦ Θεοῦ λαμπρότητα καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν ἐλπίζει καὶ εὔχεται. Διαφορᾶς τοιγαροῦν ἐν ταῖς θεωρίαις εὑρισκομένης καὶ τῆς μὲν αὐτῶν διὰ πίστεως καλουμένης, τῆς δὲ δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, τῆς δὲ δι' εἴδους, ἑτέρας δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἔστι μὲν οὐδεμία τούτων τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ κατανόησις· καὶ γὰρ ὁ Μωϋσῆς ἐνώπιος ἐνωπίῳ τῷ Θεῷ ὁμιλῆσαι γέγραπται καὶ στόμα κατὰ στόμα λαλῆσαι αὐτῷ, ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ἀλλ' οὐδεὶς ἔστη ἐν ὑποστήματι καὶ οὐσίᾳ Κυρίου κατὰ τὸ γεγραμμένον καὶ Θεοῦ φύσιν ἢ εἶδεν ἢ ἐξηγόρευσεν, οὔτε Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ὁ μονογενὴς Υἱὸς ἐξηγήσατο. Τελεωτέραν δὲ θεωρίαν ἑτέραν ἑτέρας εἶναι καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἠριθμημέναις, οὐδὲν τὸ κωλῦον, ὡς εἶναι τελεωτάτην μὲν ἐκείνην τὴν τότε ἐλπιζομένην μετὰ τὴν τελείαν ἀποκατάστασιν, τὰς δὲ λοιπάς, ὡς ἄν τις ἐθέλοι καλεῖν, ἐξεῖναι πρὸς ἀλλήλας συγκρινομένας. Οὐδὲν οὖν θαυμαστόν, εἰ καὶ νῦν τοὺς ἁγίους φαίημεν δι' εἴδους ὁρᾶν τὸν Θεὸν κατὰ σύγκρισιν τὴν πρὸς τὸν παρόντα βίον, ὡς τελεώτερον βλέποντας. Ὅτι δὲ καὶ ταύτης ἡ μετὰ

[38] Această împărtășire vie de Dumnezeu este, după sfinți, o pătimire, căci firea nu mai face vreun efort din partea ei, deși participă cu toate puterile sale la împărtășirea de energia necreată.

[39] *Cuvântarea 45* (la Sfintele Paști), 7, PG 36, 632. Este vorba de aducerea noastră la ființă, de moarte și de înviere.

[40] Nu e clar dacă Sf. Marcu distinge patru categorii de contemplație sau doar două (pentru că din cele patru primele două denumiri ar

Nu iscodi nimic mai mult, ci așteaptă să afli prin cercare, sau mai degrabă să pătimești[38], dacă ești vrednic. „Căci", zice Grigorie Teologul, „spre aceasta mă poartă umila licărire de acum a adevărului: a vedea și a pătimi strălucirea lui Dumnezeu, strălucire vrednică de Cel Ce m-a legat și m-a dezlegat și iarăși mă va lega în chip mai înalt"[39]. Acesta nădăjduiește și se roagă, în acord cu marele Dionisie, ca, după acea înaltă și dumnezeiască legare, să vadă și să pătimească strălucirea lui Dumnezeu. Așadar, este o deosebire în contemplații, una dintre ele fiind numită „prin credință", alta prin „prin oglindă și în ghicitură", alta „prin vedere", alta „față către față" (I Cor. 13, 12)[40], însă nici una dintre acestea nu este înțelegere a ființei lui Dumnezeu. Căci și despre Moise s-a scris că a grăit cu Dumnezeu „față către față" și a vorbit cu El gură către gură, „în vedere", nu „în ghicituri", însă *nimeni nu a stătut* în existența și ființa Domnului, după cum s-a scris (Ier. 23, 18), și nu a văzut, nici nu a descris firea lui Dumnezeu, nici nu L-a văzut cineva vreodată pe Dumnezeu, ci Fiul Unul Născut ni L-a făcut cunoscut (cf. In. 1, 18). Dar o contemplație fiind mai desăvârșită decât alta și între cele enumerate, nimic nu oprește ca cea nădăjduită atunci, după desăvârșita reașezare, să fie cea mai desăvârșită, iar restul celorlalte, oricum ar vrea să le numească cineva, să poată fi comparate între ele. Așadar, nu e nimic de mirare dacă am zice că și acum sfinții Îl văd pe Dumnezeu „prin vedere"[41], dacă o comparăm cu contemplația din viața aceasta, ca unii care Îl văd în chip mai desăvârșit. Iar că vederea aceea de după

desemna-o pe prima, adică cea prin ghicituri, iar următoarele două pe cea prin vedere). În cel din urmă caz cele două contemplații se referă la stările dinainte de înviere.

[41] Prin vedere Îl pot vedea sfinții și în viața aceasta și în viața de după moarte dar de până la înviere. Dar cele două vederi diferă între ele.

τὴν κρίσιν ἐκείνη τελεωτέρα καὶ μόνη δικαίως ἂν καλουμένη πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, μαρτυρεῖ καὶ ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος ἐν κεφαλαίῳ ιθῳ τοῦ ιδου βιβλίου περὶ Τριάδος οὕτω λέγων· «Ἡ ἀνακαινιζομένη εἰκὼν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐκτὸς ἀλλ' ἐντὸς εἰς ἡμέραν ἐξ ἡμέρας αὐτῇ τῇ αὐτοψίᾳ τελειωθήσεται· ἥτις τηνικαῦτα ἔσται μετὰ τὴν κρίσιν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, νῦν δὲ βλέπει δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, ἧς διὰ τὴν τελείωσιν νοητέον ἐστὶ τὸ εἰρημένον· Ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστι· τοῦτο γὰρ τὸ δῶρον τηνικαῦτα ἡμῖν δοθήσεται, ἐπειδὰν ῥηθῇ· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν».

4. Τέταρτον ἐπὶ τούτοις ἡμᾶς ἠρωτήσατε, τίς ἐστιν ἡ ἐκ τοῦ Θεοῦ πεμπομένη αἴγλη, ἧς ἀπολαύειν ἐν οὐρανῷ τοὺς ἁγίους λέγομεν. —Ἤδη μὲν οὖν ἡμῖν εἴρηται περὶ ταύτης, ὅσον ἐγχωροῦν εἰπεῖν τοῖς μὴ πείρᾳ μαθοῦσιν, ἐκ τῶν ἁγίων λαμβάνουσιν· εἰρήσεται δὲ καὶ νῦν οὐδὲν πλέον, ἀλλ' ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν. Ὁριζόμενος γὰρ αὐτὴν ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων τῆς οὐρανίου Κλίμακος Ἰωάννης ὁ θεοφόρος, ἣν ἐκεῖνος ἔλλαμψιν ὀνομάζει, τοιάδε φησίν· «Ἔλλαμψίς ἐστιν ἐνέργεια ἄρρητος ὁρωμένη ἀοράτως καὶ νοουμένη ἀγνώστως». Ἤκουσας τὸν ὅρον; Μηδὲν πλέον πολυπραγμόνει· περὶ ἀοράτων γὰρ ἡμεῖς καὶ ἀγνώστων οὐ βουλόμεθα λέγειν οὐδὲ δυνάμεθα.

5. Πέμπτον πρὸς τούτοις ἐρωτώντων ὑμῶν, ὅ τι νοοῦμεν διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας καὶ τῶν ἀρρήτων ἐκείνων· ἀγαθῶν, ὧν ἐν ἀπολαύσει τελείᾳ τοὺς ἁγίους

[42] Se referă la vederea pe care o au sfinții după adormirea lor, dar până la judecata de apoi. Totuși din textul augustinian redat mai jos nu este clar dacă e vorba de vederea de acum a sfinților plecați de aici sau de vederea din lumea aceasta. Important este că vederea desăvârșită ține și de trup. Aceasta înseamnă că și simțurile trupești transfigurate oferă ceva esențial în vederea lui Dumnezeu. De aceea ele trebuie

judecată este mai desăvârșită decât aceasta[42] și că ea singură ar trebui numită pe drept „față către față", dă mărturie și Fericitul Augustin în capitolul 19 al cărții a 14-a despre Treime, așa zicând: „Chipul cel reînnoit în duhul minții întru cunoașterea lui Dumnezeu, va fi desăvârșit nu în afară, ci înăuntru, din zi în zi, prin vederea cea nemijlocită, care atunci, după judecată, va fi față către față, dar acum privește prin oglindă și ghicitură – și în legătură cu desăvârșirea ei trebuie înțeles ceea ce s-a spus: «Vom fi asemenea Lui și Îl vom vedea pe El precum este» (I In. 3, 2). Căci acest dar ni se va da atunci când se va spune: «Veniți binecuvântații Tatălui Meu, moșteniți împărăția cea gătită vouă» (Mt. 25, 34)"[43].

4. În al patrulea rând, ne-ați întrebat: care este strălucirea trimisă din Dumnezeu de care spunem că se bucură sfinții în cer?

Deja s-a vorbit despre aceasta de către noi, pe cât am putut să spunem, neînvățați fiind din cercare, ci pe cât am primit de la sfinți. Iar acum nu se va spune nimic mai mult, ci ceea ce ei înșiși spun. Căci definind-o înțeleptul alcătuitor al cereștii scări, Ioan cel purtător de Dumnezeu, pe cea numită de el „strălucire", unele ca acestea zice: „Strălucirea este lucrare negrăită, văzută în chip nevăzut și înțeleasă în chip neștiut"[44]. Ai auzit definiția? Nu iscodi nimic mai mult. Căci despre cele nevăzute și neștiute noi nu vrem să grăim, nici nu putem.

5. În al cincilea rând, întrebându-ne voi ce înțelegem prin împărăția lui Dumnezeu și prin acele negrăite bunătăți de care spunem că sfinții încă nu se bucură

neîncetat curățite. În plus, adevărata răpire [extaz] este a trupului și a sufletului prin harul Duhului...

[43] PL 42, 1056.

[44] *Scara*, treapta 7, PG 88, 813.

οὔπω γεγονέναι φαμέν, ἀπεκρινάμεθα καὶ τότε, καὶ νῦν λέγομεν, ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν ὁ τῷ ὄντι μέγιστος ὁριζόμενος Μάξιμος «Ἡ τοῦ Θεοῦ» φησί «βασιλεία τῶν προσόντων τῷ Θεῷ φυσικῶς ἀγαθῶν κατὰ χάριν ἐστὶ μετάδοσις». Καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα, ἃ φησιν ὁ ἀπόστολος ὀφθαλμὸν μὴ ἰδεῖν καὶ οὖς μὴ ἀκοῦσαι καὶ καρδίαν ἀνθρώπου μὴ παραδέξασθαι, ἄνθρωποι ὄντες οὐ τολμῶμεν περιεργάζεσθαι· ῥᾷον γὰρ εἶναι νομίζομεν τοὺς τῇ πείρᾳ μαθόντας ἐκεῖθεν ἡμῖν ἀπαγγεῖλαι περὶ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, ὁποῖα τὴν φύσιν εἰσίν, ἢ τοὺς μὴ πεπειραμένους ἡμᾶς ἐπιδεικνύναι τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι τὰ ὑπὲρ λόγον. Ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο κἀκεῖνο τῶν ἀδυνάτων ἐστί· γλυκύτητα γὰρ (φησί) μέλιτος πῶς ἀναγγείλω τοῖς ἀγνοοῦσιν; Ἔοικε δὲ ὅμως οὐκ ὀνόματι ταῦτα διαφέρειν μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγματι. Καὶ τοῦτο εἰκότως· εἰ γὰρ τοῖς ἁμαρτωλοῖς οὐχ ἡ τοῦ Θεοῦ μόνον ἔκπτωσις, ἀλλὰ καὶ γέεννά τις ἠπείληται καὶ ἕτεραι βάσανοι, καὶ τοῖς δικαίοις ἄρα προσήκειν εὔλογον οὐ τὴν τοῦ Θεοῦ θεωρίαν μόνην, ἀλλὰ καὶ ἕτερά τινα ἀγαθὰ τὰ ταῖς γραφαῖς μυστικῶς παραδεδομένα, περὶ ὧν καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ φησίν· Ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι, — ζωὴν μὲν ὀνομάζων τὴν αἰώνιον ἐκείνην, περὶ ἧς φησιν· Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε

[45] *Capete teologice*, suta a doua, 90, PG 90, 1168.

[46] Atitudine cu adevărat teologică față de realitățile dumnezeiești.

[47] Este imposibil atât ca cei ce au avut experiența acelor lucruri să le dezvăluie altora care nu au avut-o, cât și ca cei ce nu au avut experiența să o povestească prin instrumente comune de comunicare. Aceasta înseamnă că realitatea de dincolo nu este accesibilă categoriilor din lumea aceasta. Tot ceea ce ni se descoperă nouă din lumea de dincolo nu este decât o imagine și ghicitură a acelor realități, iar nu înseși realitățile. Asta înseamnă că pe sfinți nu-i pot înțelege cu adevărat decât sfinții. Credința că cei cu experiența acelor realități ne-ar putea face să le înțelegem sau că noi cei fără experiență am putea vorbi despre acele

desăvârșit, am răspuns și atunci, și spunem și acum, că împărăția lui Dumnezeu a definit-o Maxim cel cu adevărat preamare, zicând: „Împărăția lui Dumnezeu este împărtășirea după har a bunătăților ce sunt proprii lui Dumnezeu după fire"[45]. Și acele bunătăți de care vorbește Apostolul că ochiul nu le-a văzut, și urechea nu le-a auzit, și inima omului nu le-a primit (cf. I Cor. 2, 9), oameni fiind și noi, nu cutezăm să le iscodim[46]. Căci noi socotim că este mai ușor ca cei ce le știu din cercare, să ne vestească în temeiul ei despre acele bunătăți, care le este firea, decât ca noi, cei necercați, să încercăm să arătăm cu cuvântul cele mai presus de cuvânt. Însă și acest lucru, și celălalt sunt deopotrivă cu neputință[47]. „Căci cum voi vesti dulceața mierii", zice proverbul, „celor ce nu o cunosc?" Și se pare totuși că acestea se deosebesc nu numai cu numele, ci și cu lucrul[48]. Și e firesc să fie așa. Căci dacă păcătoșii au fost amenințați nu numai cu căderea de la Dumnezeu, ci și cu gheena și cu celelalte chinuri, înseamnă că și drepților, în chip logic, li se cuvine nu doar vederea lui Dumnezeu, ci și alte bunătăți predate în chip tainic în Scripturi, despre care și Domnul zice în Evanghelia după Ioan: „Eu am venit ca viață să aibă, și din belșug s-o aibă" (In. 10, 10), numind „viață" pe aceea veșnică, despre care zice: „Aceasta este viața veșnică, ca să Te cunoască pe Tine singurul Dumnezeu

lucruri, sunt semnul părerii de sine și al ușurătății duhovnicești și al închipuirii de sine și zid în fața adevăratei experiențe duhovnicești.

[48] Realitățile lumii de dincolo nu au doar nume diferite, ci ele desemnează și realități diferite, chiar dacă ele alcătuiesc o unitate. Este exact ca și cu lucrările lui Dumnezeu: toate sunt ale aceleiași firi dumnezeiești, dar fiecare are specificul ei, deși nici una nu poate exista fără celelalte. De pildă, în blândețea lui Dumnezeu e prezentă și atotputernicia, și dragostea, și bucuria, și toate celelalte înțelese de noi sau nu, dar totuși blândețea rămâne blândețe și este oarecum altceva decât bucuria, chiar dacă ele sunt nedespărțite.

τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν περισσὸν δὲ τὰ λοιπὰ ἀγαθά, ὧν οἱ ἅγιοι ἀπολαύσουσιν.

6. Τὸ δὲ ἕκτον, ὡς γέγραπται παρ' ὑμῶν, εἴπομέν τε καὶ νῦν λέγομεν, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἐν ταῖς θανασίμοις ἀποβιούντων ἁμαρτίαις ἐν τῷ ᾅδῃ μέν εἰσιν ὡς ἐν δεσμωτηρίῳ καὶ φυλακῇ κατακεκλεισμέναι, κολάζονται δὲ οὐδέπω καὶ νῦν ἐν τῷ πυρὶ τῆς γεέννης, ἀλλ' οἷον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχουσαι τοῦτο, τῇ θέᾳ τε καὶ τῇ προσδοκίᾳ τοῦ πάντως εἰς αὐτὸ ἐμπεσεῖσθαι, πικρώτατα ὀδυνῶνται.

7. Ἕβδομον ἐπὶ τούτοις ἦν τῶν ἠρωτημένων, ὅπως αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ πᾶσαν εὐφροσύνην καὶ θυμηδίαν καρποῦνται, μηδέπω ἀπολαβοῦσαι ἐκεῖνα τὰ ἄρρητα ἀγαθά. —Καὶ πρὸς τοῦτο λέγομεν, ὅτι καὶ τὸ μέρος τῶν ἤδη δοθέντων αὐτοῖς πάσης ἐστὶ θυμηδίας ποιητικόν, ὅπου γε τὸν Θεὸν ὁρῶσιν ἀμέσως, ὡς καὶ οἱ ἄγγελοι βλέπουσι, καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν δοθησομένων οὕτω βεβαιοτάτη τυγχάνουσα βεβαίας αὐτοὺς εὐφροσύνης ἱκανῶς ἔχει κατεμπιπλᾶν. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐπελθὸν οὕτω, καὶ τῶν τριῶν ἐμνήσθημεν ἀρετῶν, πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης, αἳ δὴ καὶ πᾶσαι μὲν ἐνεργοῦνται κἀν τῷ παρόντι βίῳ· τριῶν δ' ὅμως οὐσῶν καταστάσεων τῶν ἀνθρώπων, τῆς τε ἐν τῷ βίῳ τούτῳ καὶ τῆς μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν καὶ τῆς ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι, μιᾷ τούτων ἑκάστῃ μίαν τῶν ἀρετῶν προσήκειν φαμὲν καὶ κατ' αὐτὴν ἐνεργεῖσθαι τελείως. Ἔστι γὰρ ἡ μὲν πίστις τοῦ παρόντος ἔργον αἰῶνος· διὰ πίστεως γὰρ ἐνταῦθα περιπατοῦμεν καὶ πάντες οἱ ἅγιοι διὰ πίστεως εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ. Ἡ δὲ ἐλπὶς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγήν·

[49] Ramificațiile și aspectele vieții veșnice sunt de nedescris pentru mintea omului. Ele vor îmbogăți necontenit persoana umană. La fel, chinurile iadului vor sărăci persoana umană pentru că ea nu-L mai

adevărat și pe Iisus Hristos pe Care L-ai trimis" (In. 17, 3), iar „din belșug" numind celelalte bunătăți de care se vor bucura sfinții[49].

6. În al șaselea rând, după cum s-a scris de către voi, am spus și spunem și acum că sufletele celor care pleacă din viață în păcate de moarte sunt închise în iad ca într-o temniță și închisoare, dar acum nu sunt pedepsite încă cu focul gheenei, ci e ca și când, avându-l pe acesta în fața ochilor, se chinuiesc foarte amarnic prin vederea lui și prin așteptarea că o să cadă sigur în el.

7. A șaptea din cele întrebate era cum se bucură sufletele sfinților de toată veselia și desfătarea, dacă nu au primit încă acele bunătăți negrăite?

Și la aceasta spunem că și partea celor deja dăruite lor este pricinuitoare a toată desfătarea, de vreme ce ei Îl văd nemijlocit pe Dumnezeu, precum Îl văd și îngerii, și, pe deasupra, nădejdea celor ce le vor fi dăruite fiind foarte statornică, îi umple îndestul de cea mai neclintită veselie. Și ajungând astfel cu cuvântul la acestea, ne-am amintit și de cele trei virtuți – de credință, de nădejde și de dragoste –, care se și lucrează toate chiar și în viața de acum. Și după cum trei sunt stările oamenilor, una în viața aceasta și una după ce pleacă de aici și una în veacul viitor, spunem că fiecăreia dintre aceste stări i se potrivește una dintre virtuți și este lucrată în acea stare în chip desăvârșit. Căci credința este lucrarea desăvârșită a veacului de acum. Fiindcă *prin credință umblăm* (II Cor. 5, 7) aici, și toți sfinții prin credință au bineplăcut lui Dumnezeu. Iar nădejdea este după plecarea de aici.

percepe pe Dumnezeu așa cum este. În rai sfinții Îl vor vedea așa cum este (I In. 3, 2). Și în iad va fi o dezvoltare, dar într-un sens invers și care duce la îngustarea persoanei, nu la lărgirea ei.

ἐνταῦθα μὲν γὰρ ὁ φόβος αὐτῇ συνέζευκται, καὶ Παῦλος αὐτὸς φοβεῖται, μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται· λυθέντος δὲ τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ τῶν ἀγώνων καιροῦ παρελθόντος, ἕτοιμα τὰ βραβεῖα καὶ μόνον οὐκ ἐν χερσί, καὶ λοιπὸν ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀπόκειται στέφανος. Ὅτι δὲ τῇ ἐλπίδι τὸ χαίρειν ἕπεται, καὶ τοῦτ' αὐτὸς ὁ μέγας ἀπόστολος Παῦλος παραδηλοῖ· Τῇ γὰρ ἐλπίδι, φησί, χαίροντες. Λοιπὴ δὲ ἡ ἀγάπη, τελειοτάτη τῶν ἀρετῶν οὖσα καὶ μείζων ἁπασῶν τούτων καὶ κορυφὴ τῶν καρπῶν τοῦ πνεύματος· διὰ τοῦτο καὶ μόνη τοῦ μέλλοντος ἔργον αἰῶνος, καὶ δι' αὐτῆς οἱ ἅγιοι συνάπτονταί τε καὶ σύνεισι τῷ Θεῷ, τῆς ἐλπίδος λοιπὸν καὶ τῆς πίστεως παρελθούσης.

8. Ἐπὶ τούτοις ὄγδοον ἠρωτήσατε, εἰ ἡ τῆς θείας θεωρίας στέρησις μείζων εἴη τιμωρία τοῖς κατακρίτοις τοῦ αἰωνίου πυρός, καὶ εἰ ταύτῃ τῇ τιμωρίᾳ ἤδη κολάζοιντο οἱ κατάκριτοι. —Καὶ πρὸς τοῦτ' ἀπεκρινάμεθα, μείζονα μὲν ἁπασῶν εἶναι ταύτην καὶ βαρυτέραν, ἅτε καὶ τῶν λοιπῶν ὥσπερ αἰτίαν οὖσαν καὶ ὑποβάθραν· ἔσεσθαι δὲ καὶ ταύτην ἔτι πολλῷ βαρυτέραν καὶ μείζονα μετὰ τὴν πικρὰν ἐκείνην καὶ τελευταίαν ἀπόφασιν τὴν Πορεύεσθε λέγουσαν ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον· τότε γὰρ καὶ αὐτοὶ τὸν Θεὸν ἰδόντες τὸ τελευταῖον, ὡς ἐγχωροῦν ἐκείνοις ἰδεῖν, οὐκέτ' αὐτὸν οὐδ' ἐλπίσουσιν ὄψεσθαι τοῦ λοιποῦ, καὶ ὡς τοιοῦτον δεσπότην καὶ τηλικοῦτον παρωργικότες πικρότατα πάντων ἀνιαθήσονται.

9. Ἔτι πρὸς τούτοις ἕνατον περὶ τῶν τιμωριῶν, ἃς ἔφαμεν ὑπομένειν τοὺς μέσους, ἐζητήσατε μαθεῖν, εἰ ἀμοιβαδὸν ἁπάσας ὑπομένουσιν, ἤγουν τὴν ἄγνοιαν,

[50] Deci lipsirea de vederea lui Dumnezeu este şi acum pentru păcătoşii din iad pedeapsă cruntă, care însă se va amplifica după înviere.

Căci aici frica este însoţită cu ea, şi însuşi Pavel se temea ca nu cumva, propovăduind altora, el însuşi să fie necercat (I Cor. 9, 27). Dar sfârşindu-se spectacolul şi trecând vremea luptelor, gata sunt premiile, şi aproape că am pus mâna pe ele, şi cununa dreptăţii este pusă de acum deoparte. Iar că nădejdii îi urmează bucuria, şi acest lucru îl arată însuşi marele Apostol Pavel. Căci zice: „bucurându-vă prin nădejde" (Rom. 12, 12). Iar cealaltă este dragostea, care este cea mai desăvârşită dintre virtuţi, şi mai mare decât toate acestea, şi vârf al roadelor Duhului. De aceea, ea singură este lucrarea veacului viitor şi prin ea sfinţii se unesc şi sunt laolaltă cu Dumnezeu, trecând vremea nădejdii şi a credinţei.

8. În al optulea rând, aţi întrebat dacă lipsirea de dumnezeiasca contemplaţie este cea mai mare pedeapsă pentru cei osândiţi în focul veşnic şi dacă cei osândiţi sunt deja pedepsiţi cu această pedeapsă.

Şi la aceasta am răspuns că această pedeapsă este mai mare şi mai grea decât toate, de vreme ce este pricină şi temelie a celorlalte. Dar va fi încă şi mai grea, şi mai mare, după acea amară şi ultimă hotărâre care zice: „Duceţi-vă de la Mine blestemaţilor în focul cel veşnic" (Mt. 25, 41)[50]. Căci atunci, văzându-L şi ei pentru ultima dată pe Dumnezeu – fiindcă atunci El le îngăduie acelora să-L vadă –, nu vor mai nădăjdui să-L mai vadă şi cel mai amar îi va chinui faptul că au mâniat un asemenea Stăpân.

9. În al nouălea rând, în legătură cu pedepsele pe care noi am spus că le suferă cei din treapta de mijloc[51], aţi căutat să aflaţi dacă le suferă pe toate la rând,

[51] Care au plecat de aici nici cu totul păcătoşi, nici cu totul drepţi, ci căldicei.

τὴν λύπην, τὴν τοῦ συνειδότος αἰσχύνην καὶ τὰ λοιπά. —Λέγομεν δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, καθὼς καὶ γεγράφατε, ὅτι ποικίλων οὐσῶν καὶ ἀνίσων τῶν ἀνθρωπίνων ἁμαρτιῶν, ἐνίοις μὲν ἁρμόζουσιν ἅπασαι αἱ τοιαῦται τιμωρίαι, τινὲς δὲ ἑτέροις, καὶ τισὶ μὲν πλείους, τισὶ δ' ἐλάττους.

10. Δέκατον ἐρωτώντων ὑμῶν, ὅτι νοοῦμεν διὰ τῆς ἀδηλίας τοῦ μέλλοντος, ἀπεκρινάμεθα, κατὰ τὸν τοῦ χρόνου λόγον εἶναι τὴν ἀδηλίαν, ὁπότε τῶν τιμωριῶν ἐκείνων ῥυσθήσονται καὶ τῷ τῶν σῳζομένων χορῷ συναφθήσονται.

11. Τὴν δὲ τῆς συνειδήσεως αἰσχύνην, ἥτις ἐστὶν ἑνδέκατον ζήτημα προβαλλομένων ὑμῶν, ἀπεκρινάμεθα, πᾶσαν ἁμαρτίαν, ἥτις οὐ λέλυται διὰ μετανοίας, αἰσχύνην τινὰ καὶ βάσανον τῇ ψυχῇ κατὰ συνείδησιν ἐμποιεῖν· τοῦτον γὰρ εἶναι καὶ τὸν ἀντίδικον, ᾧ εὐνοεῖν ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις διδάσκει, καθὼς παραδίδωσιν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης, τὸ συνειδὸς τὸ τὸν ἡμέτερον ὑπομιμνῄσκον ἡμᾶς τῶν ἡμαρτημένων καὶ ἀπαιτοῦν τὰς εὐθύνας καὶ τὴν ψυχὴν καταισχύνον. Εἰ μὲν οὖν ἀκριβὴς ἡ μετάνοια καὶ τελεία γένοιτο, λέλυται καὶ ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ ἐπ' αὐτῇ τιμωρία, καὶ τὸ κωλῦον οὐδὲν τὸν ἀπολυθέντα τοῦ σώματος ἐν τῷ τῶν σῳζομένων κλήρῳ καταλεγῆναι· εἰ δὲ ἐλλιπὴς ἡ μετάνοια εἴη καὶ μὴ τοῖς ἡμαρτημένοις ἀναλογοῦσα, πάντως οὐδὲ ἡ ἁμαρτία ἀφείθη, καὶ διὰ τοῦτο ταῖς τιμωρίαις ἐκείναις ἐνέχονται οἱ οὕτως ἀποβιοῦντες, οὐχ

[52] Traducere puțin mai liberă pentru a reda cât mai exact sensul frazei. Pedepsele se dau în acord cu realitatea personală unică a fiecărui om. De asemenea chinurile, ca de altfel și răsplătirile, vor avea un specific propriu fiecărei persoane.

[53] Se referă la starea celor aflați în treapta de mijloc care nu știu când vor fi izbăviți de chinuri.

[54] Conștiința noastră.

adică neștiința, întristarea, rușinea conștiinței și celelalte. Și la aceasta spunem, după cum ați și scris, că felurite și nedeopotrivă fiind păcatele omenești, unele dintre pedepse se potrivesc unor anumite păcate, iar altele – altor păcate, și pentru unele păcate vor fi mai multe, iar pentru altele mai puține[52].

10. În al zecelea rând, întrebându-ne voi ce înțelegem prin nelămurirea viitorului[53], am răspuns că nelămurirea privește timpul, și anume sorocul când vor fi izbăviți de acele pedepse și vor fi uniți cu ceata celor mântuiți.

11. În legătură cu rușinea conștiinței, care este a unsprezecea problemă pusă de voi, am răspuns că orice păcat care nu s-a dezlegat prin pocăință produce în suflet o oarecare rușine și chin al conștiinței. Căci acesta și este potrivnicul[54] cu care Domnul ne învață în Evanghelii să ne împăcăm (cf. Mt. 5, 25), precum ne predă Ioan cel cu limbă de aur: conștiința noastră, care ne aduce aminte de cele păcătuite și care ne cere socoteală de vinovății și rușinează sufletul[55]. Așadar, dacă pocăința este cu de-amănuntul[56] și desăvârșită, s-a dezlegat și păcatul, și pedeapsa pentru el, și nimic nu-l oprește pe cel dezlegat de trup să fie numărat în partea celor mântuiți. Dar dacă pocăința nu-i îndestulătoare și nici pe măsura celor păcătuite, atunci nici păcatul nu este iertat, și de aceea cei ce ies din viață în acest fel sunt

[55] Nu am găsit la Sf. Ioan Gură de Aur această interpretare; ea însă se află la Avva Dorotei (*Despre conștiință*, PG 88, 1653), Sf. Atanasie cel Mare (*Răspunsuri către Antioh*, PG 28, 717), Sf. Teofilact (*Comentariu la Matei*, PG 123, 196CD) etc.

[56] Nu se referă la vreun aspect cazuistic al pocăinței, ci la adâncimea și seriozitatea ei. Unei asemenea pocăințe, pe cât îi este cu putință omului, ajutat desigur și de har, după măsura lui, nu-i scapă aproape nici un păcat nepocăit și i se vădește și adevărata dimensiune a oricărui păcat.

ὅτι τὴν μὲν ἄφεσιν ἐκομίσαντο, τὴν δὲ ποινὴν οὐκ ἔφθασαν ἀποτῖσαι. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα καθ' ἑκάστην ἁμαρτάνομεν τὴν ἡμέραν, ἐφ' οἷς ἢ οὐδόλως ἢ οὐ γνησίως μετανοοῦμεν, οὔτε δι' ἑτέρων ἀγαθῶν πράξεων ἀντισηκοῦμεν αὐτά· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ τῶν τοιούτων ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου ἢ μετὰ θάνατον τὰ μὲν ὑπὸ τῆς θείας ἀγαθότητος παρορῶνται κατὰ τὸν ἐν ἁγίοις μέγιστον Διονύσιον, τὰ δὲ δι' εὐποιϊῶν καὶ εὐχῶν καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα παρὰ τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι γίνονται, συγχωροῦνται.

12. Ἔτι δωδέκατον ἡμῖν προεβάλεσθε τὴν τῶν κατακρίτων ἄνεσιν, οὓς ὠφελεῖσθαι διὰ τῶν τῆς ἐκκλησίας εὐχῶν εἴπομεν, ὁποίαν τινὰ χρῆναι νομίζειν.

—Ἀπεκρινάμεθα τοίνυν ἐκ τῶν πατέρων ἡμῶν ἔχοντες, ὅτι μένουσιν ἐν οἷς καὶ πρότερον ἦσαν ἡ παραμυθία τοῖς κατακρίτοις δίδοται, καὶ οὐκ εἰσάπαν αὐτῶν ἀπαλλαττομένοις. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο μέγα τοῖς ταλαιπώροις, τὸ μετρίας γοῦν τινος καὶ προσκαίρου παραψυχῆς

[57] ἐνέχομαι înseamnă propriu zis „a fi ținut de ceva, de cineva". Numai prin derivare are sensul de a fi vinovat, mai precis ca adjectiv și uneori ca substantiv. În greacă, sensul este foarte limpede: cei care nu s-au pocăit aici de păcat duc dincolo cu ei atâta chin cât din păcat a mai rămas nepocăit în adâncul lor. Acest mod, realmente ortodox și patristic, de a vedea pocăința pune mari semne de întrebare asupra modului catolic în care, de obicei, se săvârșește azi taina pocăinței în Biserica Ortodoxă. Nu așa e realitatea și nu așa stăteau lucrurile în Biserica veche. Atunci canonul se făcea înainte de a primi dezlegare de păcate. Dezlegarea era încununarea ***unui proces*** în care era supravegheată de duhovnic starea lăuntrică a penitentului. Acest proces putea dura o fracțiune de secundă sau ani de zile. Azi penitentul primește, în general, imediat iertarea păcatelor și totuși nu simte o schimbare reală, pentru că ea nu e dată în acord cu voia lui Dumnezeu. Dezlegarea e văzută ca o formulă „magică" prin care Îl silim pe Dumnezeu, vrea - nu vrea, să-l ierte pe penitent. În plus, se înțelege greșit că preotul ar dispune cumva independent de Dumnezeu de puterea de a lega și dezlega. Sfântul Dionisie Areopagitul dă mărturie însă de altă realitate: preotul nu

vinovați[57] acelor pedepse – nu că ar fi dobândit iertarea, dar nu au apucat, chipurile, să plătească „amenda" pentru păcat. Și multe astfel de păcate facem în fiecare zi pentru care ne pocăim fie deloc, fie neadevărat, nici nu le îndreptăm[58] prin alte fapte bune. Și ca atare multe dintre unele ca acestea, în vremea morții sau după moarte, parte sunt trecute cu vederea de bunătatea dumnezeiască, după cel întru sfinți preamarele Dionisie[59], parte sunt iertate prin facerile de bine și rugăciunile și celelalte câte se fac de Biserică pentru cei morți[60].

12. În al doisprezecelea rând, ne-ați pus problema ușurării celor osândiți, despre care noi am spus că primesc folos prin rugăciunile Bisericii. Ne-ați întrebat în ce fel trebuie să credem că este ușurarea? Așadar, ținându-ne de Părinții noștri, am răspuns că se dă o mângâiere celor osândiți. Ei rămân în cele în care erau și mai înainte[61], și nu scapă întru totul de ele, de chinuri. Dar și a

dădea dezlegare de păcate celor adormiți decât dacă înțelegea că aceea e voia lui Dumnezeu (vezi nota 59). În Epistola întâi *Despre mărturisire* (ed. Holl, 1898, 110-127) Sfântul Simeon Noul Teolog punctează minunat această legătură între iertare și procesul lăuntric. Modul catolic de a privi spovedania, în care e disociată iertarea de satisfacția pentru păcat, permite preotului să fie un mic despot și să plutească într-un spațiu imaginar unde el crede că are toată puterea. În mod normal și ortodox, dezlegarea este confirmarea unui proces lăuntric de tămăduire.

[58] Mai exact: nu le contrabalansăm.

[59] *Ierarhia bisericească, Despre taina celor adormiți*, PG 3, 561.

[60] Deci dacă omul are păcate ușoare, dar nu are cine să-l pomenească în mod expres, Dumnezeu nu-l va lăsa să piară pentru că nu ar avea cine să-l pomenească, ci fie va trece cu vederea slăbiciunile sale, fie va înștiința în chip tainic pe vreun om plăcut Lui, să se roage pentru cel adormit. Rugăciunea pentru adormiți nu îi privește doar pe ei, ci și pe noi, căci prin ei creștem și noi. Dăruindu-le dragostea noastră, creștem și noi pe măsură ce le-o dăruim.

[61] Cei osândiți rămân în continuare în iad, dar prin rugăciunile Bisericii primesc oarecare mângâiere.

αὐτοὺς ἀπολαῦσαι. Τοὺς δαίμονας δὲ οὐ πάντας, ἀλλά τινα ἴσως αὐτῶν τοὺς βιαιοτέρους ἐγκαθεῖρχθαι σὺν αὐτοῖς ὡς ἐν φυλακῇ καὶ δεσμοῖς εἴπομεν κατὰ τὴν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου φωνήν, ὅς φησιν ὅτι ἀγγέλων ἁμαρτησάντων ὁ Θεὸς οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν, εἰς κρίσιν τηρουμένους. Καὶ τὰς σειρὰς ὁποῖαί τινές εἰσιν ἐρωτώντων ὑμῶν, ἀπεκρινάμεθα, τάχα τὴν ἀπραξίαν προτέρων κακῶν, ἅπερ ἐνήργουν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, σειρὰς χρῆναι νοεῖσθαι, τὴν κόλασιν δὲ καὶ αὐτοὺς ὅμως οὐ τελείαν ὑπέχειν· πρόσκειται γὰρ τὸ εἰς κρίσιν τηρουμένους, ὅπερ ἐστὶ τότε τὴν τελείαν κόλασιν ὑποστησομένους.

[62] Satana se spune că este în iad. La sfârşitul veacului se va dezlega şi va fi lăsat să lucreze contra Bisericii.

[63] Cu oamenii osândiţi.

[64] După învierea Mântuitorului diavolii nu mai au puterea de mai înainte. Sfântul Chiril al Alexandriei vorbeşte de două legări ale demonilor în iad: una după cea dintâi cădere, alta şi mai puternică, după venirea lui Hristos. Dăm în continuare câteva texte din Sfântul Chiril care ilustrează acest fapt.

„Şi văile vor fi topite ca ceara de faţa focului şi ca o apă care se coboară" (Mih. 1, 4). „Văi" este turma şi mulţimea dracilor, cea smerită şi trântită la pământ, care a fost topită ca ceara şi a curs ca apa în unghere-le iadului. Duhurile rele I-au cerut lui Hristos îngăduinţă şi L-au rugat să nu le poruncească să meargă în adânc. Căci altele fiind deja mai înainte trimise, cele rămase se temeau încă de acest lucru.

Notează despre îngeri că şi îngerii, păcătuind, sunt pedepsiţi. Când a venit Hristos din ceruri, pe cei mai mari dintre demoni i-a încuiat în adânc. Şi acest lucru e limpede din aceea că duhurile Îl rugau ca să nu fie trimise în adânc. Aşadar, pe unele le-a legat, iar altele a poruncit să fie gonite, prin faptul că a zis: „iată v-am dat putere asupra duhurilor necurate. Căci scoateţi demoni". Iar în vremea sfârşitului îi va scoate spre o mai mare pedeapsă pe cei închişi mai înainte, aruncându-i în focul cel veşnic" (*Comentariul la Sfântul prooroc Miheia*, versetul 1, 4 - partea a doua nu ţine de comentariul Sfântului, ci este, probabil, o scholie marginală).

„Căci fiind la noi Unul Născut, a făcut mii de lucruri în chip uimitor, dar cred că mai multe decât cele văzute erau cele nevăzute, căci a poruncit duhurilor necurate să se coboare în iad şi să se închidă pe mai departe în adânc, ca să scape pământul de fiarele cele mai cumplite" (*Comentariu la proorocul Miheia*, versetul 7, 16).

se bucura de oarecare uşurare trecătoare şi moderată este un mare lucru pentru cei urgisiţi. Iar demonii – nu toţi, ci poate cei mai cumpliţi dintre ei[62] –, am spus că sunt ţinuţi împreună cu ei[63] ca într-o temniţă şi în nişte lanţuri, după glasul Apostolului Petru care zice: „Dumnezeu nu a cruţat pe îngerii care au păcătuit, ci i-a predat legăturilor întunericului în iad, fiind ţinuţi pentru judecată" (II Pt. 2, 4). Şi întrebându-ne voi ce sunt legăturile, am răspuns că poate prin legături trebuie să se înţeleagă nelucrarea răutăţilor de mai înainte[64], pe care ei le lucrau între oameni, şi faptul că ei nu au încă pedeapsa desăvârşită. Căci s-a adăugat: „ţinuţi pentru judecată", ceea ce înseamnă că atunci vor avea pedeapsa desăvârşită.

„A pierit [Satana] odată cu copiii lui, adică cu demonii cei necuraţi. Căci erau sămânţă rea. Au pierit fiind ţinuţi în iad cu legături de întuneric, precum zice ucenicul Domnului, ca să nu se ridice şi să moştenească pământul şi să umple pământul de războaie. Căci au fost scoşi din stăpânirea tiranică împotriva noastră şi Hristos ni S-a făcut pace" (*Comentariu la Isaia*, PG 70, 384).

„Însă va trimite lor Domnul om care îi va mântui. Şi cine e omul dacă nu, în chip limpede, Hristos? Aceasta înseamnă că S-a arătat în chip omenesc Cuvântul Cel Unul Născut al lui Dumnezeu. Acesta a mântuit nu numai pe egipteni, ci şi tot pământul. Şi „a mântuit judecând". Şi ce înseamnă „judecând"? Aducând dreaptă judecată asupra lor [asupra demonilor]. Căci pe Satana cel lacom şi pe demonii cei necuraţi împreună cu el, supunându-i unor sfinte hotărâri şi legându-i în iad cu lanţuri de întuneric, a dat să fie păziţi spre judecata zilei celei mari cei ce vor fi pedepsiţi" (*Comentariu la Isaia*, PG 70, 472).

„Au fost pedepsite puterile cel rele şi potrivnice când le-a coborât Hristos Mântuitorul tuturor în iad şi, legându-le în iad cu lanţuri de întuneric, a dat să fie păziţi spre judecata zilei celei mari cei ce vor fi pedepsiţi" (*Comentariu la Isaia*, PG 70, 1141).

„Căci Hristos S-a ridicat în locul nostru şi grăit împotrivă din partea noastră şi a făcut judecată cu el [cu diavolul] pentru păgânătatea lui împotriva noastră. Căci a nimicit toată puterea lui şi l-a scos din stăpânirea lui tiranică împotriva noastră, şi, „legându-l cu legături de întuneric în iad", după cum s-a scris, a dat să fie păziţi pentru judecata zilei celei mari pe cei ce vor fi pedepsiţi, adică şi pe el şi pe ceilalţi care au apostaziat împreună cu el" (*Comentariu la Isaia*, PG 70, 1356).

13. Τὸ τρισκαιδέκατον ἠρωτήσατε, τίνες εἰσὶν αἱ σμικραὶ καὶ κοῦφαι τῶν ἁμαρτιῶν, αἷς οἱ μέσοι ἐνέχονται. Καὶ λαβόντες ὅτι αἱ παρ' ὑμῖν συγγνωσταὶ καλούμεναι, οἷον ἀργὸς λόγος καὶ τὰ τοιαῦτα, μὴ δύνασθαι ταύτας μένειν ἐν τοῖς ἀπαλλαττομένοις μετὰ ἀγάπης εἰρήκατε, διὰ τὸ ἀπόφασιν ἡμετέραν εἶναι, τὴν ἀγάπην ἐξαλείφουσαν τὰ μείζω τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ τὰ ἐλάττονα ἀπαλείφειν.

— Τοῦτο δὲ οὐχ ἡμετέρα ἐστὶν ἀπόφασις, οὐδὲ τὸ ὄνομα γνώριμον παρ' ἡμῖν ὅλως· οὐ γὰρ ἀγάπην, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν αὐτὴν εἶναι τὴν συγχωροῦσαν τὰ ἡμαρτημένα φαμέν. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης πολλαχοῦ καὶ πολλάκις ἐν τοῖς οἰκείοις λόγοις περὶ μετανοίας διδάξας καὶ δεύτερος κῆρυξ μετὰ τὸν συνώνυμον χρηματίσας τῆς μετανοίας καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῆς ἱκανώτατα παραστήσας, οὐδαμοῦ τῆς ἀγάπης ἐμνημόνευσεν ὡς ἐν τοῖς μετανοοῦσιν εὑρισκομένης. Καὶ τοῦτο εἰκότως· εἰ γὰρ φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, καὶ ὁ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, φόβος δὲ ὁ τὴν μετάνοιαν μάλιστα συνιστῶν, ὑπέρκειται ἄρα τῆς μετανοίας ἡ ἀγάπη, τελεωτάτη τῶν ἀρετῶν οὖσα, καὶ οὐ τοῖς μετανοοῦσι, τοῖς δὲ τελείοις κατ' ἀρετὴν προσήκουσα. Τὴν μὲν οὖν ἀπόφασιν ταύτην οὐχ ἡμεῖς παρ' ἡμῶν αὐτῶν ἐξηνέγκαμεν, ἀλλ' ὑμῶν τοὐναντίον εἰπόντων, ὡς ἡ ἀγάπη τὰς μεγάλας καὶ θανασίμους τῶν ἁμαρτιῶν ὡς ἐναντίας αὐτῇ ἀπαλείφουσα, τὰς μικρὰς οὐ δύναται τοῦτο ποιεῖν, ὡς ἀπίθανον τὸν

„În aceste hotare vei afla că este şi firea îngerilor. Căci cei ce au păzit stăpânia proprie au nelepădată aşezarea şi statornicia în toate cele bune. Dar cei ce au alunecat din acea bună aşezare de la început prin aplecări spre cele mai rele, fiind ţinuţi în iad în legături de întuneric, precum s-a scris, sunt păziţi pentru judecata zilei celei mari" (*Comentariu la Ioan* 2, 358).

Despre această problemă a se vedea şi întrebarea 11 din răspunsurile către Talasie ale Sfântului Maxim Mărturisitorul. Satana va fi eliberat puţin timp la sfârşitul lumii când va domni Antihrist.

13. În al treisprezecelea rând, aţi întrebat care sunt păcatele mici şi uşoare de care se fac vinovaţi cei din treapta de mijloc – şi primind răspuns că ele sunt cele numite la voi „veniale", cum ar fi cuvântul deşert şi cele asemănătoare, aţi spus că nu pot acestea să rămână în cei plecaţi de aici cu dragoste, întrucât am afirmat că dragostea şterge şi cele mai mari păcate, şi cele mai mici.

Aceasta nu este afirmaţia noastră, nici vreun lucru cunoscut la noi. Căci nu dragostea, ci însăşi pocăinţa spunem că este cea care iartă păcatele. Şi aceasta reiese limpede din cele pe care le-a învăţat Ioan Gură de Aur în multe locuri şi adeseori în cuvintele sale despre pocăinţă, fiind el numit al doilea vestitor al pocăinţei, după cel de un nume cu el[65], şi înfăţişând prea îndestulător puterea ei, dar în cuvintele acelea nicidecum nu a pomenit de dragoste că s-ar afla în cei ce se pocăiesc. Şi e firesc să fie aşa. Căci dacă frică nu este întru dragoste şi cel ce se teme nu este desăvârşit în dragoste, iar pocăinţa este susţinută mai cu seamă de către frică, înseamnă că dragostea este mai presus de pocăinţă, fiind cea mai desăvârşită dintre virtuţi, şi este potrivită nu celor ce se pocăiesc, ci celor desăvârşiţi în virtute[66]. Prin urmare, nu noi am scos această afirmaţie de la noi înşine, ci dimpotrivă, voi aţi grăit că dragostea şterge păcatele mari şi de moarte, ca unele ce se împotrivesc ei, dar că în cazul celor mici nu poate să facă aceasta. Noi nu am făcut decât să vedem că acest raţionament este de neacceptat. Iar despre pocăinţă noi spunem că pocăinţa

[65] Primul Ioan vestitor al pocăinţei este Sfântul Ioan Botezătorul.

[66] E limpede că accentul nejustificat pus astăzi pe iubirea, rău înţeleasă, a lui Dumnezeu în detrimentul pocăinţei este rodul închipuirii de sine a oamenilor care nu mai sunt dispuşi să se pocăiască cu adevărat. Aceasta arată limpede că nu se poate dobândi dragostea înaintea pocăinţei.

λόγον ἠλέγξαμεν. Περὶ δὲ τῆς μετανοίας ἡμεῖς φαμεν, ὡς ἡ μετάνοια τῶν πρός τι τυγχάνουσα (τινῶν γάρ ἐστι, τουτέστιν ἁμαρτιῶν), ἐφ' αἷς μὲν ἁμαρτίαις γνησίως τε καὶ τελείως γίνεται, ταύτας καὶ δύναται ἐξαλείφειν, εἰ καὶ μέγισται πασῶν ὑπάρχουσιν· ἐφ' αἷς δὲ ἀμελεῖται ἢ διὰ σμικρότητα νομιζομένην ἢ διὰ λήθην, αὗται, κἂν μικραὶ δοκῶσιν, ἀνεξάλειπτοι μένουσι, καὶ ἐπ' αὐταῖς δεῖται τῆς θείας φιλανθρωπίας ὁ τεθνεώς, ἵνα διὰ τῶν τῆς ἐκκλησίας εὐχῶν τὴν ἄφεσιν κομισάμενος, ἐν τῷ χορῷ τῶν σῳζομένων ἀριθμηθῇ.

14. Τεσσαρεσκαιδέκατον καὶ τελευταῖον ἦν τῶν ἠρωτημένων, εἰ τοῖς μετανοοῦσιν ἡμεῖς ἐπιτίθεμεν ἐπιτίμια, καὶ τίνος χάριν.

—Λέγομεν οὖν, ὡς οὐ πρότερον τὴν ἄφεσιν καὶ τὴν λύσιν δόντες, ὥσπερ ἔχομεν ἐξουσίαν παρὰ Θεοῦ, τότε τὰ ἐπιτίμια τάττομεν, ἀλλ' οὐκ ἄλλως τὴν ἄφεσιν δίδομεν ἢ μετὰ τοιούτων ἐπιτιμίων. Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο διὰ πολλὰς τὰς αἰτίας. Πρῶτον μέν, ἵνα διὰ τῆς ἐνταῦθα κακοπαθείας, ἣν ἑκὼν ὁ ἡμαρτηκὼς καταδέχεται, τῆς ἀκουσίου τιμωρίας ἐκεῖσε ἀπαλλαγῇ· «οὐδενὶ γὰρ οὕτω τῶν ἄλλων ὡς κακοπαθείᾳ Θεὸς θεραπεύεται», φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος, «καὶ δάκρυσι τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται». Δεύτερον, ἵνα τὸ φιλήδονον φρόνημα τῆς

[67] Este vorba de categoria aristotelică a relației. Nu poți să faci pocăință în sine, ci ea se face în raport cu ceva, adică cu păcatele.

[68] Prin urmare, trebuie să ne pocăim pentru cel mai mic gând și cuvânt. În acest chip dobândim mult mai conștient iubirea de oameni a lui Dumnezeu și ea devine mult mai intensă.

[69] „A fost întrebat oarecare: «Când cunoaște cineva că a dobândit iertarea păcatelor sale?» Și a răspuns: «Când va simți în sufletul lui că le-a urât pe acestea cu desăvârșire din toată inima; și când în cele arătate ale lui nu se cârmuiește pe sine în chip potrivnic [lui Dumnezeu]. Unul ca acesta s-a încredințat că a dobândit de la Dumnezeu iertarea greșelilor celor născute din păcat, ca cel ce și-a urât păcatul potrivit mărturiei conștiinței pe care a câștigat-o în sine, după cuvântul

este din categoria lui „față de ceva"[67] (căci ea este pentru oarecare lucruri, adică pentru păcate), și pe de o parte ea poate șterge păcatele pentru care se face în chip adevărat și desăvârșit, chiar dacă ar fi cele mai mari dintre toate, dar pe de alta păcatele pentru care pocăința este neglijată fie pentru păruta lor micime[68], fie din pricina uitării, acestea, chiar dacă par mici, rămân neșterse, și pentru ele cel mort are nevoie de dumnezeiasca iubire de oameni pentru ca, dobândind prin rugăciunile Bisericii iertarea, să fie numărat în ceata celor mântuiți[69].

14. A patruspreze cea și ultima dintre cele întrebate era dacă noi punem epitimii asupra celor ce se pocăiesc și pentru ce le punem.

Așadar, spunem că nu dăm mai întâi iertare și dezlegare, ca unii care avem putere de la Dumnezeu, și după aceea rânduim epitimii, ci nu dăm în alt chip iertarea păcatelor decât împreună cu astfel de epitimii[70]. Și facem aceasta din multe pricini. Mai întâi, ca, prin reaua pătimire de aici, pe care cel ce a păcătuit o primește de bunăvoie, acesta să scape acolo de pedeapsa cea fără de voie. „Căci prin nimic din celelalte nu este așa de mult slujit Dumnezeu ca prin reaua pătimire", zice Grigorie Teologul, „și prin lacrimi se dă în schimb iubirea de oameni"[71]. În al doilea rând, ca iubitorul de plăceri cuget

Apostolului: Cugetul ce nu se osândește este martorul lui însuși» (Rom 2, 15)" (Sf. Isaac Sirul, *Cuvântul 84*, *Filocalia X*, Ed. IBMBOR, București, 1981, p. 423-424).

[70] Catolicii dădeau iertarea și apoi rânduiau canonul. În mod normal, înainte este epitimia și apoi iertarea, sau cel puțin iertarea se dă în măsura în care omul se angajează că face canonul. Iertarea este condiționată de efectuarea canonului, nu în sensul cauzal și mecanic, dar, într-un fel, depinde de facerea canonului ca dovadă și pecetluire a voinței omului de a se întoarce cu adevărat la Dumnezeu.

[71] *Cuvântarea 24* (*Laudă la Sfântul Ciprian*), 11, PG 35, 1181.

σαρκός, ὁ τὴν εἰς Θεὸν ἔχθραν ἀπογεννᾶν εἴωθε καὶ πάσης ἁμαρτίας ἐστὶν αἴτιον, διὰ τῆς ἐπιπόνου ταύτης μεθοδείας ἐξαιρεθῇ· τὰ γὰρ ἐναντία, φασί, τῶν ἐναντίων ἰάματα, καὶ τὴν ἡδονὴν ἀνάγκη δι' ὀδύνης ἀποβληθῆναι. Τρίτον, ἵνα δεσμός τις ᾖ καὶ χαλινὸς τῇ ψυχῇ τὸ δοθὲν ἐπιτίμιον εἰς τὸ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς ἐγχειρῆσαι κακοῖς. Τέταρτον, ὅτι καὶ φύσει τὸ τῆς ἀρετῆς χρῆμα ἐπίπονον, καὶ δεῖ συνεθισθῆναι τοῖς πόνοις τὸν εἰς ἕξιν αὐτῆς ἐλεύσεσθαι μέλλοντα, καθάπερ διὰ τῆς ἡδονῆς εἰς τὴν ἁμαρτίαν ὑπῶλισθε. Πέμπτον, ὅτι καὶ πίστεις λαβεῖν βουλόμεθα διὰ τῆς τοῦ δοθέντος ἐπιτιμίου καταδοχῆς, εἰ τελείως τὴν ἁμαρτίαν ἐμίσησεν. Αὗται μὲν αἱ τῶν ἐπιτιμίων αἰτίαι, καὶ πλείονες ἴσως ἕτεραι. Πάντα δὲ αὐτὰ παρορῶμεν ἐν οἷς τὸ χρεὼν κατεπείγει πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἔξοδον, ἀρκεῖν ἡγούμενοι τὴν τοῦ μετανοοῦντος ἐπιστροφὴν καὶ γνησίαν εἰς τἀγαθὸν πρόθεσιν ἐπὶ τὴν τῶν ἡμαρτημένων ἄφεσιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀφίεμεν αὐτὰ κατὰ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐξουσίαν καὶ παρὰ Θεῷ ἀφεῖσθαι πιστεύομεν αὐτά τε καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῖς τιμωρίαν (ὅσα γὰρ φησὶν ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς), καὶ εἰς ἐχέγγυον τούτου τὴν θείαν δωρεὰν τῆς εὐχαριστίας ἐπιδίδομεν τοῖς οὕτως ἀπαλλαττομένοις· τὸ μὲν γὰρ ἐπιστρέψαι καὶ μετανοῆσαι γνησίως ἐν τῇ γνώμῃ κεῖται τοῦ

[72] Este un precept medical. Cf. Sf. Ioan Damaschin, *Omilie la smochinul blestemat*, PG 96, 577; Fericitul Teodoret, *Eranistes*, 118; Pselos, *Teologica*, 54.

[73] Epitimia este şi semnul real că omul a urât cu adevărat păcatul din toată fiinţa. Dacă nu l-ar fi urât cu adevărat, nu ar primi epitimia. Preotul poate vedea din acceptarea sau neacceptarea epitimiei dacă omul cu adevărat a urât păcatul. Deci nu epitimia îl face pe om vrednic de Sfânta Împărtăşanie, ci doar dispoziţia lui sinceră, dar dispoziţia sinceră se poate verifica prin facerea canonului.

[74] De fapt, şi pentru cel care rămâne în viaţă e destul acest lucru, dar faptul că el mai trăieşte poate constitui un prilej de delăsare. În cazul

al trupului, care obişnuieşte să nască vrăjmăşia faţă de Dumnezeu şi este pricina a tot păcatul, să fie nimicit prin acest meşteşug ostenicios. „Cui pe cui", zice, „se scoate"[72], şi e neapărat nevoie ca plăcerea să fie lepădată prin durere. În al treilea rând, pentru ca epitimia dată să fie pentru suflet ca o legătură şi ca un frâu, ca să nu se mai dedea relelor. În al patrulea rând, deoarece şi prin firea ei virtutea este ostenicioasă, şi cel ce urmează a veni la deprinderea ei trebuie să se obişnuiască cu ostenelile, după cum prin plăcere a alunecat în păcat. În al cincilea rând, pentru că vrem să luăm şi încredinţare, prin acceptarea epitimiei date, dacă cel ce se pocăieşte a urât desăvârşit păcatul[73]. Acestea sunt pricinile epitimiilor şi încă multe altele. Însă pe toate le trecem cu vederea în cazul acelora pe care îi grăbeşte vreo trebuinţă spre ieşirea din trup, socotind noi că pentru iertarea păcatelor este de-ajuns întoarcerea celui ce se pocăieşte şi dispoziţia lui sinceră spre bine[74]. De aceea le şi iertăm, potrivit puterii date nouă, şi credem că sunt iertate de Dumnezeu şi păcatele, şi pedeapsa pentru ele („căci câte veţi dezlega pe pământ", zice, „vor fi dezlegate în ceruri" (Mt. 18, 18)), şi spre încredinţarea acestui lucru dăm celor ce pleacă din viaţă în acest chip dumnezeiescul dar al împărtăşaniei[75]. Căci întoarcerea şi pocăinţa adevărată ţin de voinţa liberă a celui ce a păcătuit, dar

celui aflat pe moarte nu mai există şansa unei întoarceri la păcat, deoarece el nu mai nădăjduieşte în viaţa aceasta. De altfel, canoanele sfinţilor spun că dacă omul e pe moarte, să fie împărtăşit indiferent cât canon mai are de făcut, iar dacă îşi revine, atunci el să-şi facă întregul canon. În ambele cazuri deci se ţine cont de condiţiile în care se află omul, urmărindu-se de fapt statornicia voinţei în bine.

[75] Deci, Sfânta Împărtăşanie este încredinţare că păcatele au fost iertate. De aceea omul trebuie să facă mai întâi canonul spre iertarea păcatelor şi spre adeverirea dispoziţiei sale sincere, şi apoi să se

ἁμαρτήσαντος· τὸ δὲ μὴ πληρῶσαι τὸ ἐπιτίμιον ἐν τῇ κρίσει τοῦ Θεοῦ ἐστι τοῦ τὸν ἄνθρωπον ὑπεξαιροῦντος τοῦ βίου, καὶ διὰ τοῦτο βασιλικῶς ὁ φιλάνθρωπος ἐκ φιλανθρωπίας μόνης τὴν ἄφεσιν τῷ ἡμαρτηκότι χαρίζεται, καθάπερ καὶ τῷ ληστῇ πρὸς ἐσχάταις ἤδη ταῖς ἀναπνοαῖς μνήμην ἐν τῇ βασιλείᾳ μόνον αἰτησαμένῳ τὸν παράδεισον αὐτὸν ὁ μεγαλόδωρος ἐπεδαψιλεύσατο.

a nu împlini epitimia ține de judecata lui Dumnezeu, Care îl ia pe om din această viață, și de aceea Cel Iubitor de oameni dăruiește împărătește[76] iertare celui ce a păcătuit, din singură iubirea Sa de oameni, după cum și tâlharului, care în clipele sale cele mai de pe urmă a cerut doar pomenirea în împărăție, Cel mare întru daruri i-a dat cu îmbelșugare însuși raiul.

împărtășească. Dar dacă a dobândit această stare, este la fel de absurd să nu se împărtășească dintr-o frică nefondată. Sfântul Ioan Gură de Aur spune în *Cuvântul la Filogonie*: „Și după cum cel ce nu are nimic rău pe conștiință trebuie să se apropie în fiecare zi, așa cel cuprins mai dinainte de păcate și care nu se pocăiește, nici dacă se apropie la praznic, nu este fără greșeală [în regulă]" (PG 48, 755).

[76] Fără să mai pomenească de pedeapsa pentru greșeală. Așa a făcut și împăratul care i-a iertat datornicului cei zece mii de talanți.

ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΚΥΡ ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΙΚΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ, ΑΠΕΡ ΑΥΤΟΙ ΠΡΟΕΤΕΙΝΟΝ, ΠΕΡΙΤΟΥ ΠΕΡΚΑΤΟΡΙΟΥ ΠΥΡΟΣ.

1. Ἐπειδὴ μετὰ ἀγάπης ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ παρ' ὑμῶν εἰρημένα ὀφείλομεν, σῳζομένης τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας καὶ τῶν πατροπαραδότων ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, προτάττομεν κεφαλαιωδῶς ἑκάστην τῶν ἐμφερομένων τοῖς παρ' ὑμῶν γεγραμμένοις συστάσεων καὶ μαρτυριῶν, ἵνα εὐπερίληπτος καὶ σαφὴς ἐφ' ἑκάστῃ τούτων ἡ ἀπάντησις καὶ ἡ λύσις γένηται.

Εἴρηται τοίνυν ἐν ἀρχῇ τοῦ γράμματος οὕτως, ὅτι «ἐὰν οἱ ἀληθῶς μετανοοῦντες, πρὶν ἱκανῶς ποιῆσαι περὶ τῶν ἡμαρτημένων ἢ ἠμελημένων τοὺς ἀξίους τῆς μετανοίας καρποὺς, ἐν ἀγάπῃ ἀποβιώσωσιν, αἱ τούτων ψυχαὶ ταῖς καθαρτικαῖς τιμωρίαις ἐκκαθαίρονται μετὰ θάνατον· πρὸς δὲ τὸ ἀποκουφίσαι αὐτὰς τῶν τοιούτων ποινῶν, ὠφελοῦσιν αἱ τῶν ζώντων πιστῶν ἐπικουρίαι, ἤγουν αἱ λειτουργίαι, αἱ εὐχαί, αἱ ἐλεημοσύναι, καὶ τἄλλα τῆς εὐσεβείας ἔργα».

[1] Operă publicată în EA, 1880, 5-6, 18-19, 34-35, 51 şi în PO 15, p. 39-60. A fost tradusă în ruseşte de Pogodin, *St. Mark and the union of Florence*, NY, 1963, p. 58-73 şi în engleză după textul lui Pogodin în OW, 70, California, 1978, p. 59-65, 87-89. Sfântul Marcu a scris această lucrare în timpul sinodului de la Ferrara-Florenţa, mai precis în iunie 1438. Am folosit ediţia din PO.

A Preasfinţitului Mitropolit al Efesului, Kir Marcu Evghenicul, combatere a capetelor latine pe care ei le-au înfăţişat în legătură cu focul purgatoriului[1]

1. De vreme ce suntem datori să răspundem cu dragoste la cele spuse de voi[2] şi dat fiind că la noi s-au păstrat neştirbite dreapta credinţă şi dogmele bisericeşti cele predate de Părinţi, înfăţişăm punct cu punct fiecare afirmaţie dintre alcătuirile şi mărturiile ce se găsesc în cele scrise de voi, ca uşor de priceput şi limpede să fie răspunsul şi dezlegarea pentru fiecare din acestea.

Deci, la începutul scrisorii voastre[3], aşa s-a spus: „Dacă cei ce se pocăiesc cu adevărat ies din viaţă, în dragoste, mai înainte de a face în chip îndestulător roade vrednice de pocăinţă pentru cele păcătuite sau omise[4], sufletele acestora se curăţesc după moarte prin pedepse curăţitoare. Iar ca să se uşureze de asemenea pedepse le sunt de folos cele pe care le fac credincioşii aflaţi în viaţă îngrijindu-se de ele, adică liturghiile, rugăciunile, milosteniile şi celelalte fapte ale dreptei credinţe".

[2] Atitudine esenţială a unui ortodox adevărat faţă de eretici.

[3] E vorba de o gramată trimisă de către latini grecilor în care îşi prezintă sintetic învăţătura despre purgatoriu. A se vedea textul în PO 15, 25-38.

[4] E vorba, pe de-o parte, de păcatele efectiv făcute, iar pe de alta, de faptele bune pe care omul le-ar fi putut face, dar nu le-a făcut.

Πρὸς ταῦτα ἡμεῖς ἀποκρινόμεθα οὕτως. Ὅτι μὲν ὠφελοῦσι τοὺς ἐν πίστει κεκοιμημένους αἱ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμεναι λειτουργίαι καὶ εὐχαὶ καὶ ἐλεημοσύναι, τό τε ἔθος αὐτὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπικρατῆσαν ἄνωθεν μαρτυρεῖ καὶ ἐπὶ τούτῳ πολλοὶ καὶ διάφοροι τῶν διδασκάλων λόγοι, Λατίνων τε καὶ Γραικῶν, κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους εἰρημένοι καὶ γεγραμμένοι· τὸ δὲ διὰ τῶν τοιούτων βοηθημάτων καθαρτικῶν τινων τιμωριῶν ἀπαλλάττεσθαι τὰς ψυχὰς καὶ πυρὸς προσκαίρου τοιαύτην δύναμιν ἔχοντος, οὐκέτι ῥητῶς γεγραμμένον εὑρίσκομεν, οὔτε ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ τοῖς ἄσμασι τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένοις, οὔτε ἐν τοῖς τῶν διδασκάλων λόγοις· ἀλλὰ τὰς μὲν ἐν ᾅδῃ κατεχομένας καὶ ταῖς αἰωνίοις ἤδη παραδεδομένας κολάσεσιν, εἴτε ἔργῳ καὶ πείρᾳ, εἴτε ἐλπίδι βεβαίᾳ καὶ προσδοκίᾳ, βοηθεῖσθαι μὲν καὶ αὐτὰς καὶ ὠφελεῖσθαι μικράν τινα τὴν ὠφέλειαν παρελάβομεν, οὐ μὴν ἀπαλλάττεσθαι τῆς κολάσεως εἰς τὸ παντελὲς οὐδ' ἐλπίδα τινὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ὅλως ἔχειν· καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ κατὰ τὸν μέγαν Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον ἀσκητὴν διήγημα, ἐν οἷς ἐρωτήσας τὸ κατὰ τὴν ἔρημον εὑρεθὲν κρανίον, τῇ θείᾳ δυνάμει τὰ τοιαῦτα παρ' αὐτοῦ ἔμαθε, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ταῖς εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομέναις εὐχαῖς ταῦτα κατὰ ῥῆμα γράφων· «Ὁ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ παντελείῳ ἑορτῇ καὶ σωτηριώδει ἱλασμοὺς μὲν ἱκεσίους ὑπὲρ τῶν κατεχομένων ἐν ᾅδου καταξιώσας δέχεσθαι, μεγάλας δὲ παρέχων ἡμῖν ἐλπίδας, ἄνεσιν τοῖς κατεχομένοις τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀνιαρῶν καὶ παραψυχὴν παρὰ σοῦ καταπέμπεσθαι»· τὰς δὲ ἐν πίστει μὲν καὶ ἀγάπῃ τῶν παρόντων ἀπαλλαγείσας, κηλίδας δὲ ὅμως τινὰς ἐπιφερομένας, ἢ μικρὰς καὶ παντάπασιν

[5] Pateric, Avva Macarie.

La acestea noi răspundem precum urmează: pe de o parte, celor adormiți în credință le folosesc liturghiile şi rugăciunile şi milosteniile făcute pentru ei, şi însuşi obiceiul care domneşte în Biserică dă mărturie de acest fapt, precum şi multe şi felurite cuvântări ale dascălilor şi latini, şi greci, rostite şi scrise în felurite locuri şi vremi. Pe de altă parte, faptul că sufletele se izbăvesc prin astfel de ajutoare ale unor pedepse curățitoare şi printr-un foc trecător care ar avea o asemenea putere, încă nu l-am aflat scris în mod explicit nici în rugăciunile şi cântările ce se fac pentru ele, nici în cuvintele dascălilor Bisericii. Ci sufletele ținute în iad şi predate deja chinurilor veşnice, fie în fapt şi prin cercare, fie prin nădejdea sigură şi aşteptare, am primit din predanie că sunt ajutate şi ele, şi le aduce un mic folos rugăciunea făcută pentru ele, dar nu le scapă cu totul de pedeapsă, nici n-au în nici un fel vreo nădejde de scăpare. Şi aceasta o arată povestirea cu marele nevoitor Macarie Egipteanul, în care, întrebând el o tigvă găsită în pustie, a aflat de la ea prin putere dumnezeiască asemenea lucruri[5]. Şi Marele Vasile, în rugăciunile citite la Rusalii, acestea le scrie, cuvânt cu cuvânt: „… Care şi în acest întrutotdesăvârşit şi mântuitor praznic, Te-ai plecat a primi jertfe de curățire şi rugăciuni pentru cei ținuți în iad şi ne dai nouă mari nădejdi că se trimite de la Tine uşurare şi răcorire[6] celor ținuți de chinurile ce-i țin"[7]. Iar sufletele care au părăsit cele de aici în credință şi dragoste, dar care duc cu ele unele pete, fie mici şi pentru care nu

[6] Termenul grecesc pentru uşurare conține ideea unei destinderi în urma unei încordări sau apăsări, iar cel pentru răcorire, ideea unei adieri binefăcătoare în vremea unei arşițe cumplite.

[7] A cincea rugăciune de la Vecernia ce se face după Liturghia Rusaliilor, Penticostar.

ἀμετανοήτους, ἢ καὶ μείζονας, ἐφ' αἷς μετανοήσασαι τοὺς τῆς μετανοίας καρποὺς οὐκ ἔφθασαν ἐπιδείξασθαι, ταύτας δὲ ἐκκαθαίρεσθαι πρὸς λόγον τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων, οὐ διὰ πυρός τινος καθαρσίου καὶ ἀφωρισμένων ἔν τινι τόπῳ τιμωριῶν (τοῦτο γάρ, ὡς ἔφαμεν, οὐδαμοῦ παραδέδοται), ἀλλὰ τὰς μὲν ἐν αὐτῇ τῇ ἐξόδῳ τοῦ σώματος δι' αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ φόβου, καθὼς καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ῥητῶς ἀποφαίνεται, τὰς δὲ καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον, ἢ μενούσας ἐν τῷδε τῷ περιγείῳ χώρῳ πρὶν εἰς προσκύνησιν τοῦ Θεοῦ ἀφικέσθαι καὶ τῆς μακαρίας ἀξιωθῆναι λήξεως, ἢ καὶ αὐτὰς ἐν ᾅδῃ κατεχομένας, οὐχ ὡς ἐν πυρὶ καὶ κολάσει πάντως, ἀλλ' ὡς ἐν δεσμωτηρίῳ καὶ φυλακῇ καθειργμένας, εἰ μείζους ἦσαν αἱ ἁμαρτίαι καὶ πλείονος χρόνου δεόμεναι, τούτοις ἅπασι βοηθεῖν τὰς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένας εὐχὰς καὶ λειτουργίας φαμέν, συντρεχούσης αὐταῖς τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας καὶ τὰ μὲν τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων αὐτίκα παρορώσης καὶ ἀφιείσης, ὅσα δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν πεπλημμέληται, καθὼς ὁ μέγας φησὶ Διονύσιος ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων μυστηρίου, τὰ δὲ μετὰ χρόνον ἴσως τινὰ δικαίοις ζυγοῖς ἢ λυούσης καὶ ἀφιείσης καὶ αὐτὰ τέλεον ἢ κουφιζούσης τοὺς ἐπ' αὐτοῖς ἐνόχους μέχρι τῆς τελευταίας ἐκείνης κρίσεως· καὶ ἐπ' αὐτοῖς οὐδεμίαν ἀνάγκην ἑτέρας κολάσεως καὶ διὰ πυρὸς

[8] Acea frică îl desprinde pe om de orice dorire a acestei lumi şi îl curăţeşte. Locul la care se face referire ar putea fi cel din *Cartea Dialogurilor* 4, 46, PL 77, 405.

[9] Acest lucru face aluzie la ceea ce numim în limba nevoitorilor „vămile văzduhului". Despre astfel de opriri la vămi sau despre frica de asemenea opriri vorbesc multe vieţi al sfinţilor şi scrieri ascetice (Viaţa Sf. Ioan cel milostiv, Viaţa Sf. Marcu Tracul, Viaţa Sf. mucenic Eustratie, Viaţa Sf. Simeon cel nebun pentru Hristos, Capetele lui Teognost, Capetele lui Filotei Sinaitul etc. A se vedea referinţe îndestulătoare în *„Cuvântul*

s-au pocăit în nici un chip, fie chiar şi mai mari, pentru care nu au apucat să arate roade de pocăinţă, acestea se curăţesc pe măsura unor asemenea păcate nu printr-un foc curăţitor şi prin pedepse rânduite într-un oarecare loc (căci acest lucru, precum am zis, nu s-a predanisit nicidecum), ci unele, chiar la ieşirea din trup, prin singură frica de atunci, după cum şi Sfântul Grigorie Dialogul arată în mod explicit[8], iar altele şi după ieşirea din trup, fie rămânând o vreme în acest ţinut din jurul pământului[8], mai înainte de a ajunge să se închine lui Dumnezeu şi să se învrednicească de sfârşitul cel fericit, fie chiar ţinute în iad, dar nicidecum ca în foc şi pedeapsă, ci închise ca într-o închisoare şi temniţă, în cazul că păcatele le-au fost mai mari şi au nevoie de timp mai îndelungat de curăţire[10]. Pentru toţi aceştia spunem că sunt de ajutor rugăciunile şi liturghiile făcute pentru ei, lucrând împreună cu ele bunătatea şi iubirea de oameni dumnezeiască; şi unele din astfel de păcate, câte s-au săvârşit din omenească slăbiciune, după cum zice marele Dionisie în contemplarea tainei pentru cei adormiţi în chip sfânt[11], le trece îndată cu vederea şi le iartă, iar altele, după un oarecare timp, potrivit cu dreptele Sale judecăţi, fie le dezleagă şi le iartă şi pe ele în chip desăvârşit, fie îi uşurează pe cei vinovaţi de ele până la vremea Judecăţii de pe urmă. Şi pentru păcatele acestea nu vedem nici o nevoie neapărată de vreo altă pedeapsă şi

despre moarte" al Sf. Ignatie Briancianinov). Sf. Chiril al Alexandriei are un *Cuvânt la ieşirea sufletului* unde vorbeşte special despre vămi – vezi PG 77, 1072-1089. Vezi şi studiile Sfântului Ioan Maximovici, *Cuvânt despre viaţa de după moarte*, Serafim Rose, *Sufletul după moarte*, dar mai ales Jean Claude-Larchet, *Tradiţie despre viaţa de după moarte*, ed. Sophia 2005, p. 89-146.

[10] Accentul cade nu pe o chinuire propriu zisă, cum au cei ce sunt în iad, care nu mai au nădejde de izbăvire, ci pe o lipsire de lumina dumnezeiască.

[11] Cf. *Ierarhia bisericească*, VII, 7.

καθάρσεως βλέπομεν, εἴ γε τοὺς μὲν ὁ φόβος καθαίρει, τοὺς δὲ ἡ τοῦ συνειδότος βάσανος, παντὸς πυρὸς δριμύτερον κατεσθίουσα, τοὺς δὲ αὐτὴ καὶ μόνη τῆς θείας δόξης ἡ ἔκπτωσις καὶ ἡ ἀδηλία τοῦ μέλλοντος, εἴ ποτε αὐτῆς ἐπιτεύξονται. Ὅτι δὲ τὰ τοιαῦτα βασανιστικὰ καὶ κολαστικὰ παντὸς μᾶλλον ἑτέρου, καὶ ἡ πεῖρα παρίστησι, καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μάρτυς ἡμῖν ἐν πάσαις σχεδὸν ἢ ταῖς πλείσταις τῶν ἠθικῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ τὰ τοιαῦτα γράφων, καὶ ὁ θεῖος ἀσκητὴς Δωρόθεος ἐν τῷ Περὶ συνειδήσεως αὐτοῦ λόγῳ· καὶ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος δέ, ταῦτα μᾶλλον τῆς κολάσεως βασανίζειν τοὺς κολαζομένους οἱ διδάσκαλοι λέγουσι, καθάπερ ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὴν Πληγὴν τῆς χαλάζης λόγῳ τοιαῦτά φησι· «Τοὺς μὲν τὸ ἄφραστον φῶς διαδέχεται καὶ ἡ τῆς ἁγίας καὶ βασιλικῆς θεωρία Τριάδος, τοῖς δὲ μετὰ τῶν ἄλλων βάσανος, μᾶλλον δὲ πρὸ τῶν ἄλλων, τὸ ἀπερρίφθαι Θεοῦ καὶ ἡ ἐν τῷ συνειδότι αἰσχύνη πέρας οὐκ ἔχουσα».

2. Τῶν οὖν τοιούτων ἀπαλλάττεσθαι τοὺς κεκοιμημένους αἰτοῦμέν τε τὸν Θεὸν καὶ πιστεύομεν, οὐχὶ κολάσεώς τινος ἑτέρας καὶ πυρὸς ἑτέρου παρὰ τὰ αἰωνίως ἠπειλημένα. Καὶ ὅτι πρὸς τούτοις καὶ τῆς ἐν ᾅδου κατοχῆς ὡς ἐκ δεσμωτηρίου τινὸς ἀφίενται διὰ τῶν εὐχῶν αἱ τῶν κεκοιμημένων ψυχαί, μαρτυρεῖ σὺν πολλοῖς ἑτέροις Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητὴς καὶ Γραπτὸς ἐπονομαζόμενος, ὅτι δὴ τοὺς ἑαυτοῦ λόγους αἵματι μαρτυρίου ἐσφράγισεν, ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ εἰκόνος τὴν ὄψιν καταγραφείς. Οὗτος τοίνυν ἐν ἑνὶ τῶν εἰς τοὺς κεκοιμημένους κανόνων τοιαῦτα ὑπὲρ αὐτῶν προσεύχεται·

[12] Avva Dorotei, *Despre conştiinţă*, PG 88, 1652-57.

[13] *Cuvântarea 16*, 9, PG 35, 945.

[14] În Viaţa sfântului se istoriseşte că acestuia dimpreună cu tovarăşii săi le-au fost crestate pe faţă, la ordinul împăratului, stihuri conţinând

curăţire prin foc, dacă pe unii îi curăţeşte frica, pe alţii chinul conştiinţei, care mistuie mai ascuţit decât orice foc, iar pe alţii numai căderea din slava dumnezeiască şi incertitudinea a ce se va întâmpla cu ei, anume dacă vor avea vreodată parte de ea, de slava dumnezeiască. Iar că unele ca acestea sunt chinuitoare şi pedepsitoare mai mult decât orice altceva, şi experienţa ne arată, şi Sfântul Ioan Gură de Aur ne este martor în aproape toate sau în cele mai multe din omiliile lui morale scriind unele ca acestea, şi dumnezeiescul nevoitor Dorotei, în cuvântul lui despre conştiinţă[12]. Şi dascălii Bisericii spun că şi în veacul ce va să fie acestea îi vor chinui pe cei pedepsiţi mai mult decât pedeapsa, după cum marele Grigorie Teologul, în cuvântul despre bătaia grindinei, zice unele ca acestea: „Pe unii îi primeşte lumina cea negrăită şi vederea Sfintei şi Împărăteştii Treimi, iar altora, împreună cu celelalte, le urmează chinul, ba mai degrabă, înainte de celelalte, faptul de a fi zvârliţi de la Dumnezeu şi ruşinea cea din conştiinţă, care nu are sfârşit"[13].

2. Aşadar, şi cerem lui Dumnezeu ca cei adormiţi să scape de unele ca acestea, iar nu de vreo altă pedeapsă şi de alt foc, altele decât cele cu care suntem ameninţaţi pentru veşnicie, şi credem aceasta. Iar că, pe lângă acestea, sufletele celor adormiţi se slobozesc prin rugăciuni, ca dintr-o temniţă, chiar şi din ţinerea în iad, mărturiseşte împreună cu mulţi alţii Teofan Mărturisitorul, numit şi Graptul pentru că a pecetluit cuvintele sale cu sângele muceniciei, fiindu-i încrestată faţa pentru icoana lui Hristos[14]. Aşadar, acesta, într-unul din canoanele pentru cei adormiţi, face pentru ei rugăciuni ca acestea:

vina de a se fi împotrivit politicii iconoclaste oficiale. Pomenit la 11 octombrie, vezi *Sinaxarul*, Atena 1990, p. 262-263.

«Δακρύων καὶ στεναγμῶν τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ τοὺς δούλους σου ἐλευθέρωσον, Σωτήρ». Ἀκούεις; δακρύων εἶπε καὶ στεναγμῶν, οὐχὶ κολάσεώς τινος καὶ καθαρτηρίου πυρός. Εἰ δέ που καὶ πυρὸς ἐν τοῖς τοιούτοις ᾄσμασι καὶ εὐχαῖς μνήμη γέγονεν, οὐχὶ προσκαίρου τινὸς καὶ καθαρτικὴν τὴν δύναμιν ἔχοντος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ αἰωνίου πυρὸς καὶ τῆς ἀπεράντου κολάσεως αἰτοῦσιν οἱ ἅγιοι τὸν Θεὸν ῥυσθῆναι τοὺς ἐν πίστει κεκοιμημένους, φιλανθρωπίᾳ κινούμενοι καὶ τῷ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους οἰκτῳ, τῶν ἀδυνάτων σχεδὸν ἐφιέμενοι καὶ κατατολμῶντες. Λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁμολογητὴς δὲ καὶ οὗτος καὶ μάρτυς τῆς ἀληθείας, ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ εἰς τοὺς κεκοιμημένους κανόνος οὕτως· «Πάντες δυσωπήσωμεν Χριστόν, τελοῦντες μνήμην σήμερον τῶν ἀπ' αἰῶνος νεκρῶν, ἵνα τοῦ αἰωνίου πυρὸς αὐτοὺς ῥύσηται, πίστει κεκοιμημένους καὶ ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου». Καὶ ἐφεξῆς ἐν ἑτέρῳ τροπαρίῳ τῆς πέμπτης ᾠδῆς τοιάδε φησί· «Πυρὸς ἀεὶ φλέγοντος καὶ ἐκ σκότους ἀφεγγοῦς, βρυγμοῦ ὀδόντων καὶ σκώληκος ἀλήκτως κολάζοντος, καὶ πάσης τιμωρίας, ῥῦσαι, Σωτὴρ ἡμῶν, πάντας τοὺς θανόντας πιστῶς». Ποῦ τὸ καθαρτήριον ἐνταῦθα πῦρ; Καὶ εἰ ὅλως ἦν, ποῦ ἂν μᾶλλον εἶπεν αὐτὸ ὁ ἅγιος ἢ ἐνταῦθα; Εἰ δὲ ὅλως

[15] *Octoih*, canonul morților din sâmbăta glasului 8, cântarea 6.

[16] Rugăciune pentru cei adormiți nu se poate face decât dacă există dragoste de aproapele. Puterea rugăciunii e dată de măsura în care cei ce se roagă simt unitatea firii omenești și se roagă pentru toți ca pentru sine. Rugăciunea nu e doar formulare corectă dogmatic sau intenție bună, ci și luptă dureroasă a celui ce se roagă pentru cel pentru care se roagă. De aceea rugăciune adâncă pentu cei din iad nu pot face decât oamenii care au reala perspectivă a vieții duhovnicești și care au dobândit dragostea duhovnicească. Sufletele celor plecați dincolo nu mai au nevoi lumești și nu mai pot fi percepute simțual. Deci cel care vrea să priceapă starea lor trebuie să fie un om care să fi depășit legarea pătimașă de lume și să aibă o percepție fină și plină de simțire a lumii

„Slobozește, Mântuitorule, pe robii Tăi de lacrimile și suspinele cele din iad"[15]. Auzi? „De lacrimi", a zis, „și de suspine", nu de vreo pedeapsă și de vreun foc curățitor. Iar dacă undeva în astfel de cântări și rugăciuni s-a făcut pomenire și de foc, nu de vreunul trecător și care are putere curățitoare, ci de însuși focul veșnic și de pedeapsa cea fără de sfârșit cer sfinții de la Dumnezeu să fie izbăviți cei adormiți în credință, fiind ei mișcați de iubirea de oameni și de milostivirea față de cei de o semințe cu ei[16], dorind și îndrăznind cele aproape cu neputință[17]. Căci așa zice Sfântul Teodor Studitul, mărturisitor fiind acesta și martor al adevărului, chiar la începutul canonului pentru cei adormiți: „Toți să-L rugăm pe Hristos, săvârșind astăzi pomenirea celor adormiți din veac, ca să-i izbăvească de focul veșnic pe cei adormiți în credință și în nădejdea vieții veșnice"[18]. Și, mai departe, în alt tropar al celei de-a cincea cântări, unele ca acestea zice: „Izbăvește, Mântuitorul nostru, pe toți cei morți în chip credincios din focul cel ce arde pururea și din întunericul cel neluminat, de scrâșnirea dinților și de viermele cel ce chinuie fără încetare și de toată pedeapsa". Unde este aici focul curățitor? Dacă într-adevăr ar fi fost, unde era vreun loc mai potrivit decât aici ca Sfântul să vorbească despre el? Iar dacă cu adevărat

duhovnicești. Un astfel de om se apropie, cât e cu putință făpturii, de măsura lui Hristos, Care în Ghetsimani S-a rugat pentru cei ce încă nu se născuseră, apoi S-a răstignit pentru toți oamenii, de la Adam până la cel din urmă, și a coborât în iad. Starea rugăciunii pentru lume ca pentru sine o aveau sfinții la capătul nevoinței lor (printre alții, indicații din experiență despre ea dau Sfântul Siluan și Sfântul Isaac Sirul, iar dintre cei contemporani nouă părintele Sofronie de la Essex, Părintele Efrem Katunakiotul și cuviosul Paisie Aghioritul).

[17] Rugăciunea pentru a se mântui toți oamenii, de pildă.

[18] *Triod*, Canonul din sâmbăta dinaintea lăsatului sec de carne, cântarea 1.

εἰσακούονται παρὰ τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι τὰ τοιαῦτα αἰτούμενοι, οὐχ ἡμῶν ἐξετάζειν, ἀλλ' αὐτῶν ἐκείνων ἦν ἀποφήνασθαι καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς Πνεύματος, ᾧ κινούμενοι καὶ ἐλάλουν καὶ ἔγραφον, ἴσως δὲ καὶ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ τοῦ δόντος ἐντολὴν καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν προσεύχεσθαι καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούντων προσευξαμένου καὶ τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον λιθαζόμενον εἰς αὐτὸ τοῦτο κινήσαντος. Οὐ γὰρ δὴ καὶ ὑπὲρ τῶν τοιούτων εὐχόμενοι, φαίη ἄν τις, εἰσακουόμεθα. Ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς τὸ ἡμέτερον ἅπαν ἀποπληροῦμεν· ἤδη δὲ καὶ εἰσηκούσθησαν ἔνιοι τῶν ἁγίων, οὐχ ὑπὲρ τῶν πιστῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀσεβῶν προσευξάμενοι, καὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως τούτους ἐξήρπασαν, ὥσπερ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα τὴν Φαλκωνίλλαν, καὶ ὁ θεῖος Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὥς φασι, τὸν βασιλέα Τραϊανόν.

3. Οὕτω μὲν οὖν ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἁπάντων αἱ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν τελεταὶ παρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ παρ' ἡμῶν γίνονται. Ὅτι δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἤδη

[19] Amândouă cazurile sunt amintite de Sfântul Ioan Damaschin în *Cuvântul către cei adormiți*, PG 95, 248-277. Un astfel de caz de izbăvire din chinuri a unui suflet nebotezat e și în viața Sfintei Perpetua (1 febr). Fratele ei, Dinocrate, murise catehumen, și prin rugăciunea Sfintei fusese izbăvit din chinuri. Care este tâlcul unor astfel de taine nu știe decât omul duhovnicesc, după spusa Sfântului Marcu. Astfel vorbește Sf. Ioan Gură de Aur despre cazurile celor nebotezați: Nu în zadar s-au legiuit acestea de către Apostoli: a se face pomenirea celor plecați de aici la înfricoșatele taine. Știau că au mult câștig aceia, mult folos. Căci ***când stă tot poporul cu mâinile întinse în sus – pleroma cea preoțească – și e pusă înainte înfricoșata jertfă***, cum nu ne vom ruga pentru aceștia, implorându-L pe Dumnezeu? Însă aceasta se face pentru cei care au trecut dincolo întru credință. Dar catehumenii nu se învrednicesc de această mângâiere, ci sunt lipsiți de orice asemenea ajutor, în afară de unul singur. Care e acesta? Este cu putință a da săracilor pentru ei. Acest lucru le face oarecare răcorire. Căci Dumnezeu vrea ca noi să ne folosim unii de la alții. Căci de ce a poruncit să ne rugăm pentru pacea și buna așezare a lumii? De ce pentru toți oamenii, deși aici, între toți, sunt și tâlhari și furi de morminte și hoți și alții plini de mii de răutăți? Dar noi ne rugăm deopotrivă pentru toți. Căci poate se vor întoarce în vreun fel. Așadar, după cum ne

sunt ascultați sfinții de Dumnezeu când Îi cer unele ca acestea, nu este al nostru a cerceta, ci al lor este a ști pe deplin, și al Duhului Care este întru ei, prin Care fiind mișcați, au și grăit și au și scris, deopotrivă și al Stăpânului Hristos care a dat poruncă să ne rugăm și pentru vrăjmași, și chiar El S-a rugat pentru cei ce L-au răstignit, și l-a mișcat spre aceasta pe întâiul mucenic Ștefan, cel omorât cu pietre. Asta pentru că cineva ar putea spune: dacă ne rugăm pentru unii ca aceștia, nu suntem ascultați. Însă noi să plinim tot ce ține de noi. Ba deja unii dintre sfinți au și fost ascultați când s-au rugat nu numai pentru credincioși, ci și pentru necredincioși, și i-au scos pe aceștia din pedeapsa veșnică, precum întâia mucenită Tecla pe Falconilla și dumnezeiescul Grigorie Dialogul, după cum se spune, pe împăratul Traian[19].

3. Deci, în acest chip pentru toți cei ca aceștia se fac de către Biserică și de către noi slujbele rugăciunilor și liturghiilor[20]. Iar că puterea acestor rugăciuni și mai cu

rugăm pentru cei vii care nu se deosebesc cu nimic de cei morți, așa este cu putință să ne rugăm și pentru aceia: pentru cei morți în necredință sau pentru catehumeni. Iov a făcut jertfe pentru copiii săi și i-a izbăvit de păcate. „Nu cumva să fi cugetat", zice, „ceva în inima lor". Așa purta el grijă de copii. Nu zicea, cum fac mulți dintre oamenii de acum: Le las averi. Nu a zis: Le dau slavă. Nu a zis: Îi voi ajuta cu vreo funcție de conducere. Nu a zis: Le cumpăr țarini. Dar ce? „Nu cumva să fi cugetat ceva în inima lor". (*Comentariu la Filipeni*, PG 62, 204).

[20] E vorba de rugăciunea în comun și cea particulară. Cei adormiți, care nu sunt la Dumnezeu sau au nevoie de curățire, nu mai au puterea de a se curăți. Ea le e dată de cei de pe pământ, pentru că cei plecați în această stare incertă și întunecată, ca unii necurați încă și legați oarecum de pământ, sunt mai legați de cunoscuții de pe pământ decât de sfinți și sunt mai deschiși spre cei de aici. De aceea ***poate*** simt mai intens rugăciunile de pe pământ. Dar contează și puterea rugăciunii celor de pe pământ. Deci e esențială atât legătura celui ce se roagă cu cel pentru care se roagă, cât și puterea celui ce se roagă și starea celui pentru care se roagă. Oricum, știm cazul Sf. Teodosie de la Pecerska din Kiev care i-a apărut preotului care stătea lângă moaștele sale și l-a rugat să-i pomenească la liturghie pe părinții săi. La nedumerirea preotului care l-a întrebat de ce

τῆς παρὰ Θεῷ μακαριότητος ἀπολαύοντας ἡ τῶν εὐχῶν τούτων καὶ μάλιστα τῆς μυστικῆς θυσίας δύναμις διαβαίνει, δῆλον ἐξ ὧν ἐν ταῖς εὐχαῖς τῆς λειτουργίας φαμέν, ἣν ὁ μέγας Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος συνετάξατο· «Ἔτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐγκρατευτῶν, καὶ παντὸς πνεύματος δικαίου ἐν πίστει τετελειωμένου». Εἰ γὰρ καὶ μὴ αἰτοῦμεν αὐτοῖς ἀγαθὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εὐχαριστοῦμεν ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλ' εἰς δόξαν αὐτῶν τοῦτο ποιοῦμεν, καὶ οὕτω τρόπον τινὰ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἡ θυσία γίνεται καὶ πρὸς αὐτοὺς διαβαίνει. Εἰ δὲ καὶ αἰτοῦμεν, οὐδὲν θαυμαστόν· καὶ γὰρ ὁ θεοφάντωρ Διονύσιος ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων μυστηρίου «τὸν ἱεράρχην φησὶν ἐξαιτεῖσθαι παρὰ Θεοῦ τοῖς ὁσίως βιώσασι τὴν φανοτάτην καὶ θείαν ζωὴν κατ' ἀξίαν ὑπὸ τῶν δικαιοτάτων ζυγῶν ἀντιδιδομένην καὶ τὰ ἐπηγγελμένα καὶ πάντως δωρηθησόμενα ἀγαθά, ὡς ἂν ἐκφαντορικὸν ὄντα τῶν θεαρχικῶν δικαιωμάτων καὶ τὰς θείας δωρεὰς ὡς οἰκείας ἐξαιτοῦντα χάριτας, καὶ τοῖς παροῦσιν ἐκφαντορικῶς ἐμφαίνοντα, ὅτι τὰ παρ' αὐτοῦ κατὰ θεσμὸν ἱερὸν ἐξαιτούμενα, πάντως ἔσται τοῖς κατὰ θείαν ζωὴν τετελειωμένοις». Οὕτως εἰς ἅπαντας τῆς δυνάμεως ταύτης διαβαινούσης καὶ τῆς ἀπὸ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν μυστικῶν τελετῶν βοηθείας πᾶσι σχεδὸν συντελούσης τοῖς ἐν τῇ πίστει κεκοιμημένοις, ὡς ἀποδέδεικται, οὐδεμίαν ἀνάγκην ἐνυπάρχουσαν ὁρῶμεν τῷ

nu-i pomeneşte el, căci e lângă tronul dumnezeiesc, Sfântul a răspuns că mai puternică decât rugăciunea lui este Sfânta Liturghie.

[21] Mulţumim că Dumnezeu i-a făcut sfinţi şi nădăjduim că şi pe noi ne va face.

[22] *Ierarhia bisericească, VII, 7*, PG 3, 561.

seamă a jertfei celei de taină trece şi asupra celor ce deja se bucură de fericirea cea de la Dumnezeu, e limpede din cele pe care le zicem în rugăciunile Liturghiei pe care marele Ioan Gură de Aur a alcătuit-o: „Încă aducem Ţie această slujbă cuvântătoare pentru cei adormiţi în credinţă: strămoşi, părinţi, patriarhi, prooroci, apostoli, mucenici, mărturisitori, postnici, şi pentru tot sufletul cel drept care s-a săvârşit în credinţă". Căci chiar dacă nu cerem bunătăţi pentru ei de la Dumnezeu, ci mulţumim pentru ei[21], însă facem aceasta spre slava lor, şi aşa, într-un oarecare fel, şi pentru ei se face jertfa şi trece şi asupra lor. Iar dacă şi facem cerere pentru ei, nu e nimic de mirare, căci şi arătătorul de cele dumnezeieşti, Dionisie, contemplând taina privitoare la cei adormiţi în chip sfânt, spune: „Ierarhul cere de la Dumnezeu, pentru cei ce au vieţuit în chip cuvios, viaţa cea preastrălucită şi dumnezeiască, dată ca răsplătire, după vrednicia celor adormiţi, de către preadreptele judecăţi, şi bunătăţile cele făgăduite şi care negreşit vor fi dăruite; se roagă ca unul ce este tâlcuitor al dreptăţilor tearhice şi ca unul ce cere dumnezeieştile daruri ca pe nişte haruri ale sale, şi arată celor ce sunt de faţă în chip tâlcuitor că cele cerute de el după legea sfântă le vor avea întru totul cei desăvârşiţi în viaţa dumnezeiască"[22]. În acest chip, de vreme ce această putere trece asupra tuturor, şi ajutorul din rugăciuni şi slujbele cele tainice îi desăvârşeşte pe aproape toţi cei adormiţi în credinţă[23], precum s-a dovedit, nu vedem nici o obligativitate absolută a cuvântului

[23] De ce spune Sfântul „aproape" şi nu foloseşte un adverb afirmativ? Ne pare că din cauza libertăţii omului care se păstrează şi după moarte. Rugăciunile nu lucrează mecanic, ci ele au efect şi în funcţie de disponibilitatea celui pentru care se fac. Rugăciunea pentru altul totdeauna implică trei disponibilităţi: cea a harului, care este totdeauna maximă şi totală, cea a celui care se roagă şi cea a celui pentru care se roagă.

λέγοντι λόγῳ, μόνοις τοῖς ἐν τῷ. καθαρτηρίῳ πυρὶ τὴν τοιαύτην βοήθειαν παρ' ἡμῶν συνεισφέρεσθαι.

4. Μετὰ τοῦτο μικρὸν ὑποκατιόντες ἠθελήσατε συστῆσαι τὸ εἰρημένον δόγμα τοῦ καθαρτηρίου πυρός, πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τῶν Μακκαβαίων βίβλου, ἐν ᾗ λέγεται, «καλὸν εἶναι καὶ σωτηριῶδες τὸ ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων εὔχεσθαι, ὅπως ἂν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπολυθῶσι»· δεύτερον δὲ ἀπὸ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου, ἐν ᾧ φησιν ὁ Σωτήρ, ὅτι «τῷ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι», ὡς οὔσης καὶ ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ ἀφέσεως.

Ταῦτα δὲ ὅτι τὸ καθαρτήριον πῦρ οὐδαμῶς εἰσάγουσι, καὶ ἡλίου φανότερον· τί γὰρ κοινὸν ἀφέσει τε καὶ καθάρσει διὰ πυρὸς καὶ κολάσεως; Εἰ μὲν γὰρ ἄφεσις ἢ δι' εὐχῶν ἢ παρ' αὐτῆς καὶ μόνης τῆς θείας φιλανθρωπίας, οὐκ ἔτι χρεία κολάσεως καὶ καθάρσεως· εἰ δὲ κόλασίς τε καὶ κάθαρσις ὡρισμέναι (δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτ' ἐγένοντο, καὶ μάτην ἂν ἦσαν, εἰ μὴ δι' αὐτῶν ἐκαθαίροντο), μάτην ὡς ἔοικεν αἱ εὐχαὶ γίνονται καὶ τὴν θείαν φιλανθρωπίαν ὑμνοῦμεν. Οὐ μᾶλλον ἄρα τὸ καθαρτήριον πῦρ εἰσάγεται διὰ τῶν τοιούτων ῥητῶν ἢ ἀναιρεῖται· ἄφεσις γὰρ ἐν αὐτοῖς ἁμαρτιῶν φέρεται καθάπερ ἐκ βασιλικῆς τινος ἐξουσίας τε καὶ φιλανθρωπίας, ἀλλ' οὐκ ἀπαλλαγὴ κολάσεως ἢ καθάρσεως.

5. Τὸ δὲ τρίτον, ὅπερ ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης ἐπιστολῆς ἐλήφθη τοῦ μακαρίου Παύλου ἐν ᾗ διαλεγόμενος περὶ τοῦ οἰκοδομοῦντος ἐπὶ τοῦ θεμελίου, ὅς ἐστιν ὁ Χριστός, «χρυσόν, ἄργυρον, τιμίους λίθους, ξύλα, χόρτον, καλάμην», ἐπάγει· «Καὶ γὰρ ἡ ἡμέρα

[24] Rugăciunile sporesc nu doar pe cei pentru care se fac, ci şi pe cei care le fac şi de aceea Dumnezeu insistă să ne rugăm pentru alţii, căci astfel ne facem şi nouă bine. Dumnezeu poate milui pe alţii şi fără rugăciunea noastră. Rugăciunea unora pentru alţii este de fapt taina

care spune: „numai celor din focul curăţitor le vine un astfel de ajutor din partea noastră".

4. După aceasta, ceva mai jos, aţi vrut să vă întemeiaţi zisa dogmă a focului curăţitor mai întâi din cartea Macabeilor, în care spune: „Bun lucru este şi mântuitor a se face rugăciune pentru cei morţi ca să fie dezlegaţi de păcate" (II Mac. 12, 46), iar în al doilea rând, din Evanghelia după Matei, în care Mântuitorul zice: „Celui ce huleşte asupra Duhului Sfânt nu i se va ierta nici în veacul de acum, nici în cel viitor" (Mt. 12, 32), ca şi cum ar fi o iertare şi în viaţa viitoare. Dar că acestea nu introduc nicidecum focul curăţitor, e limpede ca lumina zilei. Căci ce au în comun iertarea şi curăţirea prin foc şi pedeapsă? Căci dacă este iertare, fie prin rugăciuni, fie numai de la dumnezeiasca iubire de oameni[24], nu mai e nevoie de pedeapsă şi curăţire. Iar dacă sunt rânduite şi pedeapsă, şi curăţire (căci tocmai pentru aceasta au fost puse şi ar fi fost deşarte dacă nu s-ar fi curăţit prin ele), în deşert, precum se pare, se fac rugăciunile şi lăudăm iubirea de oameni cea dumnezeiască. Aşadar, prin asemenea cuvinte mai degrabă se exclude focul curăţitor decât se introduce[25]. Căci în cuvintele Evangheliei este conţinută iertarea de păcate ca de la o stăpânire şi iubire de oameni împărătească, iar nu o izbăvire de pedeapsă sau de curăţire.

5. Al treilea argument a fost luat din *Epistola I către Corinteni* a fericitului Pavel în care, vorbind despre cel ce zideşte pe temelie, care este Hristos, „aur, argint, pietre preţioase, lemne, iarbă, trestie", adaugă: „căci şi

Bisericii, adică legătura prin Duhul Sfânt a unora cu alţii pentru veşnicie, indiferent de circumstanţe.

[25] Literal: Aşadar, prin asemenea cuvinte nu se introduce mai mult focul curăţitor decât se nimiceşte.

τοῦ Κυρίου φανερώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει· εἴ τινος τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός», δοκεῖ μὲν εἰσάγειν μάλιστα πάντων τὸ καθαρτήριον πῦρ, μάλιστα δὲ πάντων αὐτὸ ἀναιρεῖ. Πρῶτον μὲν γὰρ δοκιμαστικόν, ἀλλ' οὐ καθαρτικὸν αὐτὸ ἀπεκάλεσεν ὁ θεῖος ἀπόστολος· ἔπειτα καὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν ἔργων καὶ τιμιώτατα δι' αὐτοῦ διελεύσεσθαι διωρίσατο, ταῦτα δὲ δῆλον ὡς οὐδεμιᾶς προσδεῖται καθάρσεως· εἶτα τοὺς ἐπιφερομένους τὰ πονηρά, κατακαιομένων ἐκείνων, ζημιωθήσεσθαι λέγει· οἱ δὲ καθαιρόμενοι, πρὸς τῷ μηδὲν ζημιοῦσθαι, καὶ μεγάλα κερδαίνουσιν· ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, δηλονότι τῆς κρίσεως, καὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ μέλλοντος, τὰ τοιαῦτά φησι γενήσεσθαι· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, φησίν, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται. Τότε δὲ ἄρα καθαρτήριον πῦρ ὑποτίθεσθαι, μετὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην τοῦ κριτοῦ παρουσίαν καὶ τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν, μὴ καὶ λίαν ἦ φορτικόν; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲν τοιοῦτον ἡμῖν ἡ Γραφὴ παραδίδωσιν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μέλλων κρίνειν ἡμᾶς Ἀπελεύσονται φησίν οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ αὖθις· Ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως, μέσην δέ τινα χώραν οὐδαμοῦ παραλείπει· καὶ τοὺς κρινομένους εἰς δύο μοίρας ἅπαντας διελών, καὶ τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν στήσας, τοὺς δ' ἐξ εὐωνύμων, καὶ τοὺς μὲν καλέσας πρόβατα, τοὺς δέ, ἐρίφια, καὶ πρὸς ἑκατέρους ἰδίᾳ διαλεχθείς, οὐδαμοῦ καὶ τρίτους παρέδειξε τοὺς ὀφείλοντας διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου καθαίρεσθαι. Ἔοικεν οὖν ἐκεῖνο καὶ

[26] Va proba.

[27] De mijloc, între iad şi rai.

ziua Domnului va arăta, fiindcă se descoperă prin foc, şi ce fel este lucrul fiecăruia, focul va cerca[26]. Dacă lucrul cuiva, pe care l-a zidit pe temelie, rămâne, va lua răsplată. Dacă lucrul cuiva va arde, va fi păgubit. Dar el va fi mântuit, însă aşa ca prin foc" (I Cor. 3, 11-15). Lucrul acesta ar părea că introduce mai mult decât toate focul curăţitor, însă de fapt îl nimiceşte mai mult decât orice. Mai întâi, pentru că dumnezeiescul Apostol l-a numit foc probator, nu curăţitor. Apoi, s-a hotărât să treacă prin el şi faptele cele bune şi mai de cinste, iar acestea e limpede că nu au trebuinţă de nici o curăţire. Apoi, zice că cei împovăraţi cu răutăţile, când acelea vor fi arse, vor fi păgubiţi. Dar cei curăţiţi, pe lângă faptul că nu sunt păgubiţi cu nimic, dobândesc şi mari câştiguri. Apoi, zice că se vor petrece asemenea lucruri abia în ziua aceea, adică a judecăţii şi a veacului care va să fie. „Căci ziua va arăta", zice, „că prin foc se descoperă". Oare a presupune un foc curăţitor atunci, după înfricoşata venire a Judecătorului şi după hotărârea cea de pe urmă, nu este un lucru foarte greu de acceptat? Căci nimic de acest fel nu ne predă nouă Scriptura, ci Însuşi Cel Ce ne va judeca zice: „Vor merge aceştia în pedeapsa veşnică, iar cei drepţi, în viaţa veşnică" (Mt. 25, 46). Şi iarăşi: „Vor ieşi cei ce au făcut cele bune spre învierea vieţii, iar cei ce au făcut cele rele, spre învierea judecăţii" (Jn. 5, 29); şi nu lasă loc nicidecum pentru vreo oarecare zonă intermediară[27]. Şi despărţindu-i pe toţi cei judecaţi în două părţi, şi aşezându-i pe unii de-a dreapta, iar pe alţii, de-a stânga, şi pe unii numindu-i oi, iar pe alţii, capre, şi vorbind cu fiecare în parte, nu a indicat nicidecum o a treia categorie care ar trebui să se curăţească prin acel foc. Se pare că acela este şi la Apostol focul

παρὰ τῷ ἀποστόλῳ τὸ πῦρ εἶναι, περὶ οὗ Δαυὶδ ὁ προφήτης φησί· Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ κύκλῳ αὐτοῦ καταιγὶς σφοδρά· καὶ αὖθις· Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται, καὶ φλογιεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· καὶ ὁ Δανιὴλ αὖθις· Ποταμὸς πυρὸς εἵλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Τὸ γὰρ τοιοῦτον πῦρ τοὺς μὲν ἁγίους, ἅτε μηδὲν κακίας ἔργον καὶ γνώρισμα ἐπιφερομένους, λαμπροτέρους ἀποφανεῖ, καθάπερ χρυσὸν ἐν καμίνῳ δοκιμασθέντας ἢ καθάπερ τὴν ἀμίαντόν φασι λίθον, ἥτις ἐν μὲν τῷ πυρὶ κειμένη ἀπηνθρακῶσθαι δοκεῖ, ἐξαιρεθεῖσα δὲ τοῦ πυρός, ὡς ὕδατι λαμπρυνθεῖσα καθαρωτέρα γίνεται, ὁποῖα ἦσαν καὶ τὰ τῶν ἁγίων τριῶν παίδων σώματα ἐπὶ τῆς βαβυλωνίας φλογός· τοὺς δὲ ἁμαρτωλούς, ὡς εὔπρηστον ὕλην τῷ πυρὶ ἐκείνῳ τὴν κακίαν ἐπαγομένους, περιδραξάμενον, ἀνάψει ταχέως, καὶ τὸ μὲν ἔργον, ἤτοι τὴν πονηρὰν διάθεσιν ἢ ἐνέργειαν, κατακαύσει καὶ τελέως ἀφανιεῖ, αὐτοὺς δὲ ζημιώσει μὲν ὧν ἐπεφέροντο, πονηρῶν δηλονότι φορτίων, σώσει δὲ ὅμως, τουτέστιν εἰς τὸ διηνεκὲς καθέξει τε καὶ φυλάξει, μὴ συναπολλυμένους τῇ πονηρίᾳ.

6. Ταύτην τὴν ἐξήγησιν τοῦ ῥητοῦ τούτου καὶ ὁ θεῖος πατὴρ ὁ Χρυσόστομος ἀποδίδωσι (στόμα τοῦ Παύλου παρ' ἡμῖν λεγόμενος, καθάπερ ἐκεῖνος στόμα Χριστοῦ) τήν τε ἐπιστολὴν ἑρμηνεύων, αὐτοῦ τοῦ Παύλου ὑπαγορεύοντος, ὡς ὤφθη δι' ὀπτασίας Πρόκλῳ τῷ μαθητῇ καὶ διαδόχῳ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ ἴδιον ἐπ' αὐτῇ μόνῃ τῇ ῥήσει λόγον ἐκδεδωκώς, ἵνα μὴ πρὸς τὸ ἴδιον φρόνημα τὴν φωνὴν ἑλκύσωσιν οἱ τὰ Ὠριγένους φρονοῦντες, οἷς καὶ μᾶλλον ἔοικεν ἢ ὑμῖν συμφωνεῖν, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ λυμήνωνται, τέλος εἰσάγοντες τῆς κολάσεως καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν τελείαν ἀποκατάστασιν· «σωθήσεται γὰρ»

[28] Literal: făcută să strălucească.

[29] Se poate traduce şi: *înţelesul său (al Sf. Ioan) pentru acest cuvânt.*

despre care zice proorocul David: „Foc înaintea Lui va arde şi de jur împrejurul Lui vifor mare" (Ps. 59, 4). Şi iarăşi: „Foc înaintea Lui va merge, şi va arde împrejur pe vrăjmaşii Lui" (Ps. 98, 3). Şi iarăşi Daniel: „Râu de foc curgea înaintea Lui" (Dan. 7, 10). Căci un astfel de foc pe sfinţi – de vreme ce nu poartă asupra lor nici un însemn sau faptă a răutăţii – îi arată mai strălucitori, fiind ei probaţi prin el, precum aurul în cuptor sau ca piatra numită amiant care, fiind pusă în foc, pare că se face precum cărbunele, dar când este scoasă din foc şi este spălată[28] în apă, devine mai curată, cum erau şi trupurile celor trei tineri în flacăra din Babilon. Dar pe cei păcătoşi, care şi-au adăugat răutatea şi o au împrejurul lor ca pe o materie uşor de mistuit pentru acel foc, îi va aprinde degrab, şi lucrul lor, adică dispoziţia lăuntrică sau lucrarea cea rea, îl va arde şi îl va nimici desăvârşit, iar pe ei îi va păgubi de cele ce le purtau asupra lor, adică de poverile cele rele, şi îi va mântui, adică îi va menţine în existenţă şi îi va păstra pentru totdeauna, fără să piară împreună cu răutatea lor.

6. Astfel lămureşte acest cuvânt şi dumnezeiescul părinte Gură de Aur (cel numit la noi gura lui Pavel, precum acela e gura lui Hristos) când îi tâlcuieşte Epistola – însuşi Pavel grăindu-i în ascuns tâlcuirea, după cum s-a arătat prin vedenie lui Proclu, ucenicul şi urmaşul scaunului său – şi când dă la iveală înţelesul adevărat[29] al acestui cuvânt, ca nu cumva cei ce cugetă cele ale lui Origen să tragă cuvântul către cugetul lor – cu care, mai degrabă decât cu voi, se pare că ar fi în acord – şi să vatăme Biserica, introducând un sfârşit al pedepsei

Am tradus cu *înţelesul adevărat* pentru că *ἴδιον λόγον* l-am raportat la Sf. Pavel, adică, Sf. Ioan redă înţelesul Sf. Pavel.

φησίν «ὁ ἁμαρτωλὸς ὡς διὰ πυρός», τουτέστι διαμενεῖ κολαζόμενος ἐν τῷ πυρὶ καὶ οὐ συναπολεῖται τοῖς πονηροῖς ἔργοις καὶ διαθέσεσι. Περὶ τοῦ πυρὸς τούτου καὶ ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος ἐν τοῖς Ἠθικοῖς ἐξηγούμενος τὸ ψαλμικὸν ἐκεῖνο· Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός, ὅτι «τὸ πῦρ τὸ ἡτοιμασμένον εἰς κόλασιν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ διακόπτεται τῇ φωνῇ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἐπειδὴ δύο εἰσὶ δυνάμεις, ἥ τε καυστικὴ καὶ ἡ φωτίζουσα, τὸ μὲν δριμὺ καὶ κολαστικὸν τοῦ πυρὸς τοῖς ἀξίοις τῆς καύσεως προσαπομείνῃ, τὸ δὲ φωτιστικὸν αὐτοῦ καὶ λαμπρὸν τῇ φαιδρότητι τῶν εὐφραινομένων ἀποκληρωθῇ. Φωνὴ οὖν Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρὸς καὶ μερίζοντος, ὡς ἀλαμπὲς μὲν εἶναι τὸ πῦρ τῆς κολάσεως, ἄκαυστον δὲ τὸ φῶς τῆς ἀναπαύσεως διαμεῖναι». Τότ' ἄρα, ὡς ἔοικεν, ἡ τοιαύτη διακοπὴ καὶ διαίρεσις ἐκείνου τοῦ πυρὸς γίνεται, ἡνίκα δι' αὐτοῦ διϊόντων ἁπάντων ὁμοίως, τὰ μὲν λαμπρὰ τῶν ἔργων καὶ φωτεινὰ λαμπρότερα φαίνονται, καὶ οἱ ταῦτα ἐπιφερόμενοι τοῦ φωτὸς κληρονόμοι καθίστανται καὶ μισθὸν αἰώνιον τοῦτον ἀπολαμβάνουσιν, οἱ δὲ τὰ φαῦλα καὶ εὔπρηστα, ζημιούμενοι τῇ τούτων ἀποβολῇ, σῴζονται σωτηρίαν ἀπωλείας χείρονα, διηνεκῶς ἐν τῷ πυρὶ μένοντες (τοῦτο γὰρ σημαίνει κυρίως καὶ ἡ φωνὴ τοῦ σῴζεσθαι), ἵνα μὴ δόξωσι διὰ τὸ φθαρτικὸν τοῦ πυρὸς καὶ αὐτοὶ καθάπαξ ἀπόλλυσθαι. Τούτοις ἀκολουθοῦντες

[30] Ascuțit, tăios, aspru.

[31] Textul e de fapt din *Comentariul la psalmul 28*, PG 29, 297.

[32] Deci nici în ziua judecății nu e vorba de vreun foc material.

[33] Acel foc nu va avea în el vreo putere stricătoare sau nimicitoare, ci doar una arzătoare, încât omul se chinuie fără să piară. Lipsa puterii luminătoare din acest foc ne duce cu gândul că arderea este de fapt chinul provocat de lipsa luminii dumnezeiești. Sf. Isaac Sirul spune despre aceasta: „Iar eu zic că cei chinuiți în gheenă vor fi biciuiți de biciul iubirii. Și ce chin mai amarnic și mai cumplit este decât chinul

și o restaurare desăvârșită a celor păcătoși. „Căci va fi mântuit păcătosul", zice, "ca prin foc", adică va rămâne pedepsit în foc și nu va pieri laolaltă cu faptele și dispozițiile lăuntrice cele rele. Despre focul acesta și Marele Vasile zice în cuvântările morale, când tâlcuiește acel stih din psalmi: „Glasul Domnului, care taie para de foc": „Focul cel gătit spre pedepsire diavolului și îngerilor lui este tăiat prin glasul Domnului ca, de vreme ce există două puteri, cea arzătoare și cea luminătoare, ceea ce este pătrunzător[30] și pedepsitor în foc să rămână cu cei vrednici de ardere, iar ceea ce e luminător în el și strălucitor să fie sortit spre luminarea celor ce se veselesc. Așadar, glasul Domnului taie și desparte para de foc, fiindcă focul pedepsei este fără lumină, iar lumina odihnei rămâne fără puterea arzătoare"[31]. Prin urmare, în Ziua Judecății, pe cât se pare, se face o astfel de tăiere și despărțire a acelui foc[32], când toate deopotrivă trecând prin el, cele strălucite și luminate dintre lucruri se arată mai strălucite și cei ce le poartă pe acestea sunt puși moștenitori ai luminii și iau această răsplată veșnică, iar cei care poartă cele rele și ușor de ars, fiind păgubiți prin lepădarea acestora, se mântuiesc cu o mântuire mai rea decât pierzania, rămânând pentru totdeauna în foc (căci aceasta înseamnă în mod propriu și cuvântul „a se mântui"), ca să nu creadă, din pricină că ar fi vreo putere stricătoare în foc, că și ei pier odată pentru totdeauna[33]. Urmând acestora, și mulți alții dintre dascălii

dragostei! Adică cei ce simt că au greșit față de dragoste suferă acolo un chin mai mare decât orice chin, fie el cât de înfricoșător. Căci tristețea întipărită în inimă de păcatul față de dragoste e mai ascuțită decât orice chin. E nebunie să socotească cineva că păcătoșii se lipsesc în gheenă de dragostea lui Dumnezeu. Dragostea este odrasla cunoștinței adevărului, care, după mărturisirea de obște, s-a dat tuturor. Dar dragostea lucrează prin puterea ei în două feluri: pe păcătoși îi chinuiește, cum se

καὶ πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ἕτεροι πρὸς τὴν διάνοιαν ταύτην τὸ ῥητὸν ἐξειλήφασιν. Εἰ δέ τις ἄλλως αὐτὸ ἐξηγήσατο, καὶ σωτηρίαν μὲν τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς κολάσεως, διέλευσιν δὲ διὰ πυρὸς τὸν καθαρισμὸν ἐνόησε, παρανοήσας αὐτὸ φαίνεται παντελῶς, εἰ δεῖ τοῦτο εἰπεῖν· καὶ θαυμαστὸν οὐδέν, ἄνθρωπος ὤν, ὅπου γε πολλοὶ τῶν διδασκάλων φαίνονται διαφόρως ἐξηγούμενοι τὰ ῥητὰ τῆς Γραφῆς, οὐ πάντες ἐφικνούμενοι τῆς ἀκριβείας ὁμοίως· οὐδὲ γὰρ δυνατὸν τὴν αὐτὴν ῥῆσιν πρὸς διαφόρους ἀποδιδομένην ἐννοίας ἐφαρμόζειν ἁπάσαις ὁμοίως· ἀλλ' ἡμᾶς γε δεῖ τὰς κυριωτέρας τούτων ἐκλεγομένους καὶ συμφωνοτέρας τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δόγμασι, τὰς λοιπὰς ἐν δευτέρῳ τίθεσθαι. Οὐ τοίνυν ἐπιστραφησόμεθα, κἂν Αὐγουστῖνος ἀποδιδῷ

întâmplă şi aici unui prieten din partea prietenului; iar pe cei ce au păzit cele cuvenite îi veseleşte. Şi aceasta este, după judecata mea, părerea de rău sau chinul din gheenă. Dragostea îmbată însă sufletele fiilor de sus, cu desfătarea ei" (*Cuvântul 84, Filocalia X*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1981, p. 423). Deci, arderea sau luminarea este provocată de dispoziţia omului la întâlnirea cu Dumnezeu.

[34] Dacă există posibilitatea aceasta şi o înţelegem prin ochii critici ai omului modern vom ajunge să punem la îndoială şi Sinoadele Ecumenice, şi Sfânta Scriptură şi, pe scurt, toată predania Bisericii. Totul se poate explica prin criterii culturale, politice, psihologice, sociale etc. Aceste moduri de abordare sunt pregnant vizibile în cercetarea teologică actuală. Ce credem însă că vrea Sfântul să spună prin „om fiind"? Răspunsul îl luăm de la un Sfânt cu darul proorociei, Varsanufie, care a răspuns unor călugări ce îl întrebaseră despre apocatastaza Sf. Grigorie de Nyssa. „Sârguindu-se de la sine dascălii [Bisericii] sau siliţi fiind de oameni să facă aceasta (să tâlcuiască taine ale lui Dumnezeu n. n.), au sporit mult, chiar mai mult decât dascălii lor, şi primind încredinţare [de sus] au alcătuit dogme noi. Dar în acelaşi timp au rămas şi la predaniile dascălilor lor care nu avea învăţături drepte. Şi după aceasta, sporind şi ***devenind dascăli duhovniceşti***, nu s-au rugat lui Dumnezeu în legătură cu dascălii lor dacă [aceia] au grăit prin Duhul Sfânt cele spuse de ei, ci socotindu-i înţelepţi şi cunoscători nu au judecat cuvintele lor. Şi mai departe s-au amestecat învăţăturile dascălilor lor în învăţăturile lor. Şi grăiau uneori din învăţătura învăţată de la ei, iar uneori din buna

bisericeşti de la noi au înţeles cuvântul în acest sens. Iar dacă cineva l-a tâlcuit altfel şi a înţeles mântuirea ca scăpare de pedeapsă, iar trecerea prin foc ca şi curăţire, se arată înţelegând cu totul pe dos, dacă e să zic asta. Şi nu e nimic de mirare, om fiind[34], de vreme ce mulţi dintre dascăli se arată tâlcuind în chip diferit vorbele Scripturii, nu toţi ajungând la acrivie deopotrivă[35]. Căci nici nu-i cu putinţă ca atunci când unul şi acelaşi cuvânt are mai multe înţelesuri să fie toate valabile, ci trebuie ca noi să le alegem pe cele mai adevărate dintre acestea şi care sunt într-o mai mare conglăsuire cu dogmele bisericeşti, iar pe celelalte să le punem pe locul al doilea. Deci noi nu ne vom da înapoi, chiar dacă Augustin sau

aşezare firească a minţii proprii. Şi aşa cuvintele au fost scrise în numele lor (ale sfinţilor care le-au preluat fără discernământ de la dascălii lor n. n.). Căci primind de la alţii şi sporind şi devenind ei mai buni, au grăit prin Duhul Sfânt când au luat încredinţare de la El. Şi au grăit din învăţăturile dascălilor dinaintea lor ne judecând cuvintele dacă trebuie să primească [pentru ele] încredinţare de la Dumnezeu prin rugăciune şi mijlocire cum că sunt adevărate [sau nu]. Şi [aşa] s-au amestecat învăţăturile. Şi fiindcă de la ei au grăit, au fost scrise în numele lor. Dar când auzi pe vreunul din ei că ceea ce grăieşte, de la Duhul Sfânt a auzit, acest lucru este încredinţare şi suntem datori să credem. Iar când vorbeşte despre acele cuvinte [ale dascălilor lui] nu îl vei afla pe el grăind acest lucru. Căci nu din încredinţare, ci din învăţăturile dascălilor dinaintea lui sunt. Şi luând aminte la înţelepciunea şi cunoştinţa lor, nu L-au întrebat pe Dumnezeu despre acestea, dacă sunt adevărate"(Avva Varsanufie şi Ioan, *Întrebarea 604*, ed. Nicodim Aghioritul, reed. Rigopoulos, p. 287). La fel răspunde avva Ioan în legătură cu capetele gnostice ale lui Evagrie: „Unii fraţi, fiind cunoscători, le primesc şi nu se roagă lui Dumnezeu dacă sunt adevărate. Şi îi lasă Dumnezeu în legătură cu acest lucru în cunoştinţa lor" (*Întrebarea 603*, p. 285). Aşadar pentru a judeca lucrurile sfinţilor e nevoie de oameni duhovniceşti, şi cu atât mai mult nu pot face aceasta studiile ştiinţifice, oricât de pătrunzătoare ar fi, dacă sunt lipsite de rugăciune. În plus, dacă sunt făcute de oameni din afara Bisericii dreptslăvitoare trebuie supuse regulei dreptei credinţe şi rugăciunii pentru a putea lua din ele doar ceea ce este bun.

[35] La înţelegerea amănunţită şi la înţelesul exact al sensului Scripturii.

τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν, κἂν Γρηγόριος ὁ Διάλογος, κἂν ἕτερος τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων· εἰσάγεται γὰρ ἐκ ταύτης οὐ μᾶλλον τὸ καθαρτήριον πρόσκαιρον πῦρ ἢ τὸ τοῦ Ὠριγένους δόγμα, τελείαν ἀποκατάστασιν τῶν ψυχῶν πρεσβεῦον διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου καὶ τῆς κολάσεως λύτρωσιν, ὅπερ ὡς κοινὴ λύμη τῆς ἐκκλησίας ἀπεκηρύχθη καὶ ἀνεθεματίσθη παρὰ τῆς ἁγίας πέμπτης οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἀπελήλαται τέλεον.

7. Ταῦτα μὲν οὖν ἀποκρινόμεθα πρὸς τὰ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ὑφ' ὑμῶν εἰλημμένα. Μετὰ δὲ ταῦτα χρήσεις τῶν θείων πατέρων τῷ δόγματι τούτῳ συμβαλλομένας ἐκθέσθαι βουλόμενοι, προετάξατε τούτων ῥήματά τινα τῆς πέμπτης οἰκουμενικῆς συνόδου, διοριζόμενα κατὰ πάντα δεῖν ἕπεσθαι τοῖς πατράσι τούτοις, ὧν τὰς χρήσεις ἐκθέσθαι προήρησθε, καὶ ἀποδέχεσθαι πάντα τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα· ἐν οἷς ἐστιν Αὐγουστῖνός τε καὶ Ἀμβρόσιος, οἱ περὶ τούτου δὴ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς φανερώτερον δοκοῦντες διδάσκειν. Ταῦτα δὲ τὰ ῥήματα ἡμεῖς οὐκ ἐπιγινώσκομεν, διὰ τὸ μηδόλως εὑρίσκεσθαι παρ' ἡμῖν τὴν βίβλον τῶν πρακτικῶν τῆς τοιαύτης συνόδου, καὶ ζητοῦμεν προκομισθῆναι ταύτην, εἴπερ εὑρίσκεται παρ' ὑμῖν ἑλληνικῶς γεγραμμένη· θαυμάζομεν γὰρ εἰ ὅλως συντέτακται καὶ Θεόφιλος τοῖς λοιποῖς διδασκάλοις, οὗ μήτε συγγράμματα περὶ

[36] Din înțelegerea eronată a textului de la I Corinteni 3, 18.

[37] Literal: se introduce.

[38] Literal: Căci din aceasta nu se introduce mai mult focul curățitor decât dogma lui Origen.

[39] Despre actele Sinodului al V-lea a se vedea nota din PO p. 48. Fără îndoială Sfântul Marcu se referă la actele Sinodului de la Lateran.

[40] Textul prezentat de latini din actele Sinodului al V-lea era următorul: „Urmăm întru toate Sfinților Părinți și Dascăli ai Bisericii: Atanasie, Ilarie, Vasile, Grigorie Teologul, Grigorie de Nyssa, Ambrozie, Augustin, Teofil, Ioan al Constantinopolului, Chiril, Leon, Proclu, și primim toate câte ei le-au expus despre dreapta credință și osândirea

Grigorie Dialogul sau vreun altul din dascălii de la voi dă o astfel de tâlcuire. Căci din aceasta[36] se deduce[37] mai degrabă dogma lui Origen, decât focul trecător și curățitor[38], sugerându-se prin acel foc restaurarea desăvârșită a sufletelor și izbăvirea de pedeapsă, lucru care a fost respins în mod public și a fost dat anatemei de către al V-lea Sinod Ecumenic și a fost lepădat cu desăvârșire, ca o vătămare de obște a Bisericii.

7. Așadar, iată ce răspundem la cele luate de voi din dumnezeiasca Scriptură. Iar după acestea, vrând voi să înfățișați zicerile dumnezeieștilor Părinți care concordă cu dogma aceasta, ați rânduit în fruntea acestora unele cuvinte ale celui de-al V-lea Sinod Ecumenic, care hotărăsc că trebuie a se urma întru toate acestor Părinți, ale căror ziceri ați ales să le expuneți, și să fie primite toate cele spuse de ei. Între aceștia sunt și Augustin și Ambrozie, care par că învață mai clar despre acest foc curățitor. Dar aceste cuvinte noi nu le cunoaștem, din pricină că nu se găsește nicidecum la noi cartea actelor acestui sinod și dorim ca ea să fie adusă înaintea noastră, dacă se află la voi scrisă în greceşte[39]. Căci ne minunăm dacă și Teofil este rânduit de-a dreptul împreună cu ceilalți dascăli ai Bisericii[40] – el, ale cărui cărți despre credință

ereticilor"(*Mărturisirea de credință a Sinodului al V-lea Ecumenic*, 4). Acest text se află în sesiunea a III-a a Sinodului al V-lea Ecumenic și în ședința a V-a a Sinodului de la Lateran din vremea Sf. papă Martin și a fost citit în ședința a IV-a a Sinodului de la Ferrara (vezi *Acta Graeca*, p. 95). După citirea la Lateran a mărturisirii de credință a Sinodului al V-lea, Sf. Martin a declarat: „osândit este și străin de Biserică tot cel care nu primește ***în literă și în sens*** Sfintele Sinoade și pe toți Sfinții Părinți și toate cele expuse de ei cu înțelepciune despre dreapta credință spre nimicirea a toată erezia"(Meletie de Preveza, *Sinodul al V-lea ecumenic*, p. 233). Iar Sinodul de la Lateran a declarat în *Orosul* său: „Ținem în chip neabătut cele ale sfintelor și ecumenicelor cinci sinoade. Păzim oros-urile lor. Ținem întru totul hotărârile lor. Așa hotărâm, precum acelea au

πίστεως ὅλως εὑρίσκονται καὶ ἡ μοχθηρία διαβόητός ἐστι πανταχοῦ διὰ τὴν κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου μανίαν καὶ τοὺς ἐπ' αὐτῇ φόνους καὶ τὰς ἄλλας παρανομίας, ὅς γε καὶ μετὰ θάνατον, ἐν ἐπιστολῇ τινι τοῦ μακαρίου Ἰννοκεντίου τοῦ πάπα λεγομένῃ εἶναι, καθαιρεῖται καὶ ἀναθεματίζεται.

8. Ὅμως εἰ δεῖ ἐξετάσαι τὰς ἐκτεθείσας τοῦ μακαρίου Αὐγουστίνου χρήσεις, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ φησὶ τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο ῥητὸν ἐξηγούμενος, ὅτι τῷ προσκαίρῳ ἐκείνῳ καὶ διαβατικῷ πυρί, περὶ οὗ λέγει ὁ Ἀπόστολος· Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός, οὐ κεφαλικά, ἀλλὰ μικρὰ ἁμαρτήματα καθαίρεται. Τοῦτο δὲ ἐναντίον τέ ἐστι τῇ ἀληθεῖ τοῦ ῥητοῦ διανοίᾳ, ἣν ἐκτίθησιν ὁ Χρυσόστομος, ὡς προείπομεν, καὶ ἄλλως τῇ ὑμετέρᾳ δόξῃ μαχόμενον· εἰ γὰρ τότε σὺν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ πῦρ ἐκεῖνο ἀποκαλύπτεται, καὶ πρόσκαιρον ἔσται καὶ διαβατικόν, ἅμα τε ἀρχόμενον καὶ παυόμενον, ὅπερ οὐδαμῶς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ποῦ νῦν τὸ παρ' ὑμῶν δοξαζόμενον καθαρτήριον πῦρ, ὅπερ αὐτίκα μετὰ θάνατον ἀπολαμβάνει τοὺς ἁμαρτήσαντας; καὶ πόσον

spus în chip insuflat. Cel ce nu primeşte acestea şi pe toţi Sfinţii Părinţi este osândit". Sf. Marcu observă că Teofil, un episcop caterisit şi dat anatemei de papa Inocenţiu înaintea Sinodului al V-lea, este numit Sfânt Părinte şi i se atribuie cărţi care nu există. Totuşi există o epistolă a lui Teofil către Porfirie despre eretici (cf. Meletie, p. 327-328). Şi deşi a fost un om imoral, el era un foarte aprig susţinător al dreptei credinţe dogmatice şi de aceea a fost trecut împreună cu ceilalţi în lista apărătorilor ortodoxiei. Acest lucru strârneşte mari semne de întrebare. Dar dincolo de acestea, textul Sinodului al V-lea precizează că ţine toate ale acelora în ce priveşte dreapta credinţă şi raportarea la eretici, nu şi ceea ce nu era ortodox la ei. Acelaşi text l-au adus latinii şi pentru a arăta că un sinod ecumenic recunoaşte învăţătura augustiniană despre Filioque (*Acta Graeca*, p. 95-97). Petit afirmă în PO că acest loc era accesibil şi în limba greacă, şi dă două locuri: Sf. Maxim, PG 91 300D, şi Manuil Calecas, în cartea a II-a *Despre Duhul Sfânt*, cap 24, varianta latină. La Sf. Maxim se vorbeşte de „toate scrierile sfinţilor Atanasie şi Vasilie, şi cei doi Grigorie, şi a altor dascăli acceptaţi în chip hotărât" (EPE 15Γ, p. 130),

nu se găsesc nicidecum şi a cărui ticăloşie este vestită în tot locul, din pricina nebuniei lui contra lui Gură de Aur şi a uciderilor făcute din cauza ei şi a celorlalte fărădelegi, el care şi după moartea sa este caterisit şi dat anatemei într-o epistolă care se spune că este a fericitului papă Inocenţiu[41].

8. Iar dacă trebuie să cercetăm zicerile Fericitului Augustin expuse de către voi, în prima, tâlcuind acel cuvânt apostolic, zice că prin acel vremelnic şi trecător foc, despre care zice Apostolul: „El însă va fi mântuit, dar aşa ca prin foc", nu păcatele de căpetenie, ci cele mici se curăţă[42]. Dar acest lucru este potrivnic şi înţelesului adevărat al cuvântului, înţeles pe care l-a expus Gură de Aur, după cum am spus mai înainte, şi, dealtfel, şi este în răspăr şi cu credinţa voastră. Căci dacă atunci, odată cu ziua aceea, se descoperă acel foc şi el va fi vremelnic şi trecător şi având deopotrivă un început şi un sfârşit – lucru care nu îl spune nicidecum Apostolul –, unde este acum focul curăţitor în care voi credeţi, care îndată după moarte îi primeşte pe cei ce au păcătuit? Şi

fără să fie amintit Teofil, nici măcar Augustin şi Ambrozie. Mitropolitul Meletie (p. 232) afirmă că textul original grecesc se află doar în Actele sinodului de la Lateran, la Manuil Calecas (PG 152, 111D), şi la Dimitrie Kydoni (PG 154, 956 A-B). Sf. Maxim a fost prezent la Lateran şi totuşi nu-i citează pe Augustin şi pe Ambrozie. Ceilalţi doi sunt cunoscuţi ca adversari ai Sf. Grigorie Palama. Deci e limpede de ce Sf. Marcu nu a văzut fragmentul cu pricina, chiar dacă ar fi fost autentic: la Sf. Maxim nu exista citat, ca atare, iar în ceilalţi doi, în cazul că i-ar fi citit, nu putea avea încredere. În plus, nici unul dintre Părinţii răsăriteni acceptaţi de Biserică nu amintiseră de acest fragment. Totuşi rămâne întrebarea de unde aveau cei doi antipalamiţi textul Sinodului al V-lea.

[41] Nu cunoaştem nici o epistolă a acestuia către Teofil, ci numai două epistole către Sfântul Ioan în care protestează faţă de măsura abuzivă a caterisirii şi cere reunirea unui sinod ecumenic, care să dezbată problema. Vezi Sozomen, *Istoria bisericească*, cap. XXVI, PG 67, 1584A-1591C.

[42] *De civitate Dei* 21, 26, 4 PL 41, 745.

χρόνον ὀδυνήσει τὸ πῦρ ἐκεῖνο τοὺς δι' αὐτοῦ διερχομένους, εἰ πρόσκαιρον ἔσται καὶ διαβατικόν; Ἅμα δὲ καὶ τῷ ἑξῆς ἐκτεθειμένῳ ῥητῷ μάχεται, τῷ παρὰ τοῦ βιβλίου τοῦ περὶ τῆς Πόλεως τοῦ Θεοῦ εἰλημμένῳ· λέγει γὰρ ἐν αὐτῷ οὕτως· «Οὐ πάντες φθάνουσιν εἰς τὰς αἰωνίους ποινὰς τὰς μετὰ τὴν τοιάνδε κρίσιν ἐσομένας οἱ μετὰ τὸν θάνατον τὰς προσκαίρους ὑπομένοντες». Εἰ τοίνυν μετὰ τὸν θάνατον αἱ πρόσκαιροι τιμωρίαι, εἴτε διὰ πυρός, ὡς ὑμεῖς φατε, εἴτε δι' ἑτέρων τρόπων, ὡς ἡμεῖς λέγομεν, μετὰ δὲ τὴν κρίσιν ἐκείνην αὐτίκα αἱ αἰώνιοι ποιναὶ διαδέχονται, πότε τὸ καθαρτήριον πῦρ ἐκεῖνο τὴν χώραν ἔξει καὶ τοὺς δι' αὐτοῦ διερχομένους καθαριεῖ; Καὶ μὴν ὁ θεολόγος Γρηγόριος οὐ πρόσκαιρον καὶ διαβατικόν, ἀλλ' ἐπιπονώτερον καὶ μακρότερον τὸ πῦρ ἐκεῖνό φησι, τῷ Χρυσοστόμῳ συμφώνως· γράφει γὰρ οὗτος ἐν τῷ εἰς τὰ Φῶτα λόγῳ περὶ τῶν Ναυατιανῶν λέγων· «Τυχὸν ἐκεῖ τῷ πυρὶ βαπτισθήσονται τῷ τελευταίῳ βαπτίσματι, τῷ ἐπιπονωτέρῳ καὶ μακροτέρῳ, ὃ ἐσθίει ὡς χόρτον τὴν ὕλην καὶ δαπανᾷ πάσης κακίας κουφότητα». Ὁρᾶτε, ὡς ἐπιπολαίως ἥψαντο τῆς τοῦ ῥητοῦ διανοίας οἱ παρ' ὑμῖν διδάσκαλοι, καὶ οὐκ εἰς βάθος αὐτῆς ἐφίκοντο, καθάπερ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης καὶ ὁ θεολόγος οὗτος καὶ οἱ λοιποὶ τῆς ἐκκλησίας φωστῆρες παγκόσμιοι;

9. Τὰ δὲ ἑξῆς ῥητὰ τοῦ τε μακαρίου Αὐγουστίνου καὶ τοῦ θείου πατρὸς Ἀμβροσίου τὰ μὲν οὐδέν τι σαφὲς περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς ἀποφαίνονται, ἀλλ' ὅτι μόνον ὠφελοῦσι τοὺς τεθνεῶτας αἱ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμεναι λειτουργίαι καὶ εὐχαὶ διδάσκουσι· τὰ δὲ καὶ σαφῶς τοῦτο διαγορεύοντα ἐν ὑποψίᾳ ποιούμεθα, μή ποτε διαφθοράν τινα καὶ προσθήκην ἐδέξατο, ὃ καὶ παρ' ἡμῖν πολλὰ τῶν ἁγίων συγγράμματα πέπονθε, μάλιστ' ἐπειδὴ καὶ

cât timp îi va chinui acel foc pe cei ce trec prin el, dacă el va fi vremelnic şi trecător? Ba se împotriveşte şi cuvântului înfăţişat în continuare de voi, cel luat din cartea despre „Cetatea lui Dumnezeu". Căci aşa zice în el: „Nu toţi cei care rabdă după moarte chinuri trecătoare ajung la pedepsele veşnice care vor fi după acea judecată". Aşadar, dacă după moarte sunt pedepse trecătoare, fie prin foc, precum voi ziceţi, fie prin alte moduri, precum noi zicem, iar după judecata aceea îndată urmează pedepsele veşnice, când va avea loc acel foc curăţitor şi când îi va curăţi pe cei ce trec prin el[43]? Dar şi Teologul Grigorie nu vremelnic şi trecător, ci mai chinuitor şi mai îndelungat spune că este acel foc, fiind în acord cu Gură de Aur. Căci acesta scrie în Cuvântul la Lumini, zicând despre novaţieni: „Poate vor fi botezaţi acolo cu foc, cu botezul cel de pe urmă, care este mai chinuitor şi îndelungat, care înghite ca pe iarbă materia şi mistuie uşurătatea oricărei răutăţi"[44]. Vedeţi că în chip superficial s-au atins de înţelesul cuvântului dascălii de la voi şi că nu au ajuns la adâncul lui, precum Ioan cel cu limbă de Aur şi Teologul acesta şi ceilalţi luminători a toată lumea ai Bisericii?

9. Iar spusele următoare şi ale Fericitului Augustin, şi ale dumnezeiescului părinte Ambrozie, unele nu dovedesc nimic clar despre focul curăţitor, ci numai învaţă că îi folosesc pe cei morţi liturghiile şi rugăciunile făcute pentru ei, iar altele, măcar că vorbesc în chip limpede despre acesta, le privim cu suspiciune, nu cumva să fi primit vreo corupere şi adăugire, lucru ce l-au păţit şi la noi multe scrieri ale sfinţilor, mai ales de vreme ce nu au

[43] Sf. Marcu observase că Fer. Augustin nu vorbise despre foc, ci numai despre pedepse trecătoare.

[44] *Cuvântarea 39*, 19, PG 36, 357.

πρὸς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν οὐκ ἔφθασαν ὅλως ἑρμηνευθῆναι τὰ τοιαῦτα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν γραφῶν σύστασιν οὐδόλως, ὡς ἔφημεν, ἔχουσι. Τάχα δ' ἂν τις εἴποι τὰς χρήσεις ταύτας παραμυθούμενος, καὶ συνωθουμένους ὥσπερ ὑπ' ἀνάγκης αὐτοὺς τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν τῶν ἀποστολικῶν ῥημάτων ποιήσασθαι· ἵνα γὰρ μὴ διὰ τούτων πᾶσα ἁμαρτία καθάρσιμος εἶναι δόξῃ, καὶ οὕτω τέλος εἰσενεχθῇ τῆς κολάσεως, ὥσπερ Ὠριγένει ἐδόκει, μὴ δυνηθέντες ὡς ἔοικε διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς γλώσσης διϊδεῖν τῆς λέξεως δύναμιν, ἐπὶ μικραῖς τισιν ἁμαρτίαις τὴν κάθαρσιν εἶναι καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπεφήναντο. Καὶ μὴν καὶ ὅ φατε τὸν μακάριον Γρηγόριον ἐν τῷ τετάρτῳ τοῦ Διαλόγου λόγῳ πλείστοις ὑποδείγμασι καὶ ἀποκαλύψεσιν ἀποδεικνύναι τὸ καθαρτήριον, ἀποφαίνεται μὲν ἀληθῶς εἶναι τὸ καθαρτήριον πῦρ μετὰ θάνατον πρὸ τῆς μελλούσης ἐκείνης κρίσεως, εἴτε ἀλληγορικῶς τοῦτο νοῶν, εἴτε καὶ ἀληθῶς οὕτω δοξάζων· ἃ δὲ ἐπάγει ῥητὰ παρὰ τῆς γραφῆς πρὸς τὴν τούτου σύστασιν, οὐδὲν ὅλως ἀναγκαῖον μεθ' ἑαυτῶν ἔχουσιν, ὡς καὶ πρότερον ἡμῖν εἴρηται· καὶ τὰ διηγήματα δὲ καὶ αἱ ἀποκαλύψεις, ἃς παρατίθησιν, οὐδὲν ὅλως ἀφωρισμένον ἐν τόπῳ τινὶ καθαρτήριον πῦρ ὑποφαίνουσι· τοὺς μὲν γὰρ τῶν οὕτω καθαιρομένων εἰς τὰ θέρμα φησὶ παραδιδομένους τοῖς λουομένοις ὑπηρετεῖν, τοὺς δὲ δι' ἀποκαλύψεως φανῆναι κατακαιομένους ἐν διαφόροις τόποις, ἅπερ ἅπαντα φαίνεται μηδὲν ἄλλο εἶναι πλὴν θαύματα καὶ ἀποκαλύψεις εἰς ἐπιστροφὴν

[45] În sensul de a le pune în acord cu credința Bisericii şi cu celelalte mărturii patristice şi scripturistice.

[46] Părinții latini au cugetat pe textul latin, nu pe cel grecesc. Când ei au citit varianta latină a cuvântului *va fi mântuit [salvus erit]*, au înțeles mântuirea ca *viețuire cu Dumnezeu*. Dacă s-ar fi aplicat acest sens pasajului de la I Cor. 3, 15, ar fi trebuit ca cel păcătos, după ce i-ar fi fost arse păcatele în acel foc, indiferent de păcatele sale, să meargă la Dumnezeu.

ajuns nicidecum unele ca acestea să fie traduse în limba noastră şi nu au, precum am zis, nicidecum susținere din Scripturi. Dar poate cineva, vrând să explice[45] aceste afirmații, ar zice că Părinții au făcut o asemenea tâlcuire a cuvintelor apostolice fiind presați ca de o necesitate. Căci, pentru ca prin aceste cuvinte să nu pară că tot păcatul are o curățire, şi aşa să se introducă un sfârşit al pedepsei, precum credea Origen, neputând ei, pe cât se pare, din pricina schimbării limbii[46] să pătrundă puterea cuvântului, au declarat că în cazul unor mici păcate este curățire şi izbăvire. Şi, bine înțeles, voi ziceți că fericitul Grigorie în cartea a IV-a a Dialogurilor dovedeşte existența focului curățitor prin foarte multe pilde şi descoperiri[47]; într-adevăr, se arată acolo că este foc curățitor după moarte, mai înainte de acea judecată viitoare, fie că îl înțelege pe acesta în chip alegoric, fie că şi crede cu adevărat în acest chip. Dar cele pe care le aduce ca mărturie din Scriptură spre aceasta nu au în ele nimic constrângător să fie înțelese în acest mod, după cum s-a şi spus mai înainte de către noi[48]. Dar şi istorisirile şi descoperirile pe care el le înfățişează nu sugerează nicidecum un foc curățitor care s-ar afla într-un anume loc. Căci unii, zice, dintre cei ce se curățesc în acest chip sunt predați la băile publice ca să slujească celor ce se spală, iar alții sunt arătați prin descoperire că ard în diferite locuri[49] – toate acestea nefiind nimic altceva decât minuni

Aceasta înseamnă însă apocatastază. Pentru a evita această erezie, Părinții latini au fost constrânşi să declare, în dezacord cu contextul pasajului paulin, că doar păcatele mici se vor curăți prin foc.

[47] *Cartea Dialogurilor*, PL 77, IV, 40 şi 55, 370, 395.

[48] Grigorie foloseşte următoarele trimiteri: Ioan 12, 35; Isaia 49, 8; II Cor. 6, 2, Eccl. 9, 10. Ibidem, 394.

[49] *Cartea Dialogurilor*, IV, 40, 390.

τῶν ζώντων καὶ διόρθωσιν παρὰ Θεοῦ μερικῶς γνωριζόμενα· καθολικὸν δὲ εἶναι πῦρ ἐξ αὐτῶν καθαρτήριον, οὐδὲν οὐδαμῶς ἐξ ἀνάγκης δείκνυται. Καὶ μὴν καὶ δι' ὧν ἐφεξῆς ἐπάγει, τὸ τοιοῦτον δόγμα τοῦ καθαρσίου πυρὸς ἀναιρεῖται· τὰ μὲν γὰρ τῶν εἰρημένων ἐλαφρῶν καὶ ἐλαχίστων ἁμαρτημάτων ἐν τοῖς δικαίοις δι' ἀντισηκώσεως ἑτέρων ἀγαθῶν πράξεων ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ φησὶ καθαίρεσθαι, τὰ δὲ ἐν τῇ ἐξόδῳ τῶν ψυχῶν ἐκ τοῦ σώματος δι' αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ φόβου καθαίρεσθαι παραδίδωσι, τὰ δὲ καὶ μετὰ θάνατον διὰ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν γινομένων εὐποιῶν τε καὶ προσφορῶν. Τίς οὖν ἔτι χρεία τοῦ καθαρσίου πυρός, τοσούτων ὄντων καὶ ἄνευ αὐτοῦ τῶν δυναμένων καθαίρειν; Ταῦτα μὲν οὖν ἀποκρινόμεθα πρὸς τοὺς παρ' ὑμῖν διδασκάλους, ἔνθα δοκοῦσι τοῖς ἡμετέροις ἀσύμφωνοι· καὶ γὰρ οὐδὲ ἔνεστιν ἄλλως τὰ εἰρημένα παραμυθήσασθαι.

10. Τὰ δὲ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἐν οἷς τοῦ Θεοῦ δεόμενος ὑπὲρ τῶν κοιμηθέντων ἐν ταῖς εἰς τὴν Πεντηκοστὴν εὐχαῖς, ἀνάπαυσιν αὐτοῖς ἐξαιτεῖται καὶ τὴν μετὰ τῶν δικαίων κατάταξιν, οὐδὲν ὅλως περὶ καθαρτικοῦ πυρὸς διειλήφασι· καὶ ἀκολούθως τὸ ἐπὶ τοῖς κεκοιμημένοις ψαλλόμενον παρ' ἡμῶν τροπάριον, ἐν ᾧ πρὸς τὸν Θεὸν λέγομεν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ κοιμηθέντος· «Οἰκτείρησον τὸ σὸν πλάσμα, Δέσποτα, καὶ καθάρισον σῇ εὐσπλαγχνίᾳ,» καθαρισμὸν μὲν εἰσάγειν δοκεῖ, οὐ μὴν τὸν διὰ πυρός, ἀλλὰ τὸν διὰ τῆς θείας εὐσπλαγχνίας καὶ ἀγαθότητος μόνον· μάταιον γὰρ ἂν ἦν, εἰ τὸ διὰ πυρὸς καθαιρόμενον ἔτι καὶ δι' εὐσπλαγχνίας παρεκαλοῦμεν καθαίρεσθαι· ἀλλὰ τὴν τῶν κηλίδων ἐξάλειψιν,

[50] Înseamnă că unele vedenii ale sfinților nu arată realitățile înseși, ci sunt simboluri ale acelor realități, simboluri ce trebuie înțelese duhovnicește. În plus, unele vedenii s-au referit la o circumstanță particulară și au avut un anumit scop. De aceea, mesajul lor nu poate fi întotdeauna generalizat.

și descoperiri făcute cunoscute doar în cazuri aparte de către Dumnezeu, spre întoarcerea și îndreptarea celor vii[50]. Dar nimic din acestea nu dovedește nicidecum că ar fi un foc curățitor universal[51]. Dar și prin cele pe care le aduce în continuare se nimicește o asemenea dogmă a focului curățitor. Căci zice[52] că unele din așa numitele păcate ușoare și foarte mici în cei drepți se curățesc în viața aceasta prin compensarea celorlalte fapte bune, iar altele predanisește că se curăță la ieșirea sufletelor din trup prin chiar frica aceea; iar altele, și după moarte, prin facerile de bine și aducerile săvârșite pentru ele. Prin urmare, ce nevoie mai este de foc curățitor, odată ce sunt atâtea mijloace care și fără el pot să curățească? Așadar, acestea le răspundem în legătură cu dascălii de la voi în cele ce par că nu sunt în acord cu ai noștri. Căci nici nu este cu putință în alt chip a explica cele spuse.

10. Iar cuvintele Marelui Vasile în care – rugându-L pe Dumnezeu pentru cei adormiți, în rugăciunile de la Cincizecime – le cere odihnă și rânduirea împreună cu drepții nu pomenesc absolut nimic în ce privește focul curățitor. La fel și troparul cântat de noi pentru cei adormiți, în care zicem către Dumnezeu ca din partea celui adormit: „Miluiește zidirea Ta, Stăpâne, și o curățește cu îndurarea Ta"[53], pare să introducă o curățire, însă nu prin foc, ci numai prin dumnezeiasca îndurare și bunătate. Căci ar fi de prisos, dacă se curățește prin foc, să ne rugăm să se curățească și prin îndurare. Ci troparul cere ștergerea întinăciunilor, din pricina cărora sufletul

[51] Din cazuri particulare nu suntem constrânși să admitem existența unui foc universal.

[52] *Cartea Dialogurilor*, IV, 39, 388.

[53] *Molitfelnic, Slujba înmormântării mirenilor, Binecuvântările morților.*

δι' ἃς ἀλλοτρίως ἔχει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ θεωρίαν τε καὶ ἀπόλαυσιν, δι' αὐτῆς καὶ μόνης τῆς θείας ἀγαθότητος γινομένην ἐπιζητεῖ καὶ καθαρισμὸν ὀνομάζει.

11. Τὰ δὲ ἑξῆς κείμενα τοῦ μακαρίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ῥητὰ βέλτιον μὲν ἦν σιωπῇ δίδοσθαι καὶ μηδαμῶς ἡμᾶς ἀναγκάζεσθαι τὴν ὑπὲρ τούτων ἀπολογίαν φανερῶς ἐν τῷ μέσῳ ποιεῖσθαι· δοκεῖ γὰρ ὁ διδάσκαλος οὗτος προφανῶς συμφέρεσθαι τοῖς Ὠριγενιακοῖς δόγμασι καὶ τέλος εἰσάγειν κολάσεως, ἐν τοῖς τοιούτοις μάλιστα λόγοις, μηδὲν ἄλλο ταύτην εἶναι ἀποφαινόμενος ἢ κάθαρσίν τινα καὶ χωνείαν καὶ πρὸς Θεὸν ἕλκυσμὸν δι' ὀδύνης καὶ πόνων, ὡς ἐσομένης ποτὲ τελείας ἀποκαταστάσεως πάντων, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτῶν, ἵνα ᾖ, φησίν, ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι κατὰ τὸν ἀποστολικὸν λόγον. Ἐπεὶ δὲ εἰς μέσον καὶ ταῦτα μετὰ τῶν λοιπῶν προενήνεκται, πρῶτον μὲν ἀπολογούμεθα ὑπὲρ τούτων, ὃ παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν παρελάβομεν, ὡς εἰκὸς διαφθορὰς εἶναι ταῦτα καὶ παρεμβολὰς αἱρετιζόντων τινῶν καὶ τὰ Ὠριγένους φρονούντων, οἵτινες ἤκμασαν πολλοὶ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐν τοῖς κατ' Αἴγυπτον μάλιστα καὶ Παλαιστίνην τόποις, ἵνα καὶ τὸν ἅγιον τοῦτον καὶ μέγαν φωστῆρα συνήγορον ἔχειν δοκῶσιν. Ἐπὶ δὲ τούτῳ φαμέν, ὡς εἰ καὶ δόξης τοιαύτης ὡς ἀληθῶς ὁ ἅγιος ἦν, ἀλλ' ἔτι ὄντος ἀμφισβητησίμου τοῦ δόγματος τότε καὶ μήπω διακεκριμένου τελέως μηδὲ τῆς ἐναντίας δόξης καθάπαξ ἀποβληθείσης, ὃ κατὰ τὴν πέμπτην ἐγένετο σύνοδον, εἰ οὖν τι τῆς ἀκριβείας ὡς ἄνθρωπος καὶ αὐτὸς παρεσφάλη, θαυμαστὸν οὐδέν, ὅπου γε καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ πολλοὶ τὸ τοιοῦτον ἔπαθον, Εἰρηναῖός τε ὁ Λουγδούνων καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας καὶ ἕτεροι· καὶ γὰρ οὗτοι λαβήν τινα παρέσχον τοῖς διαβάλλουσιν, οἷς εἰρήκασιν. Ὅτι δὲ

e străin de bucuria şi vederea lui Dumnezeu, ştergere care se face prin singură dumnezeiasca bunătate, şi pe aceasta o numeşte curăţire.

11. Iar cuvintele fericitului Grigorie al Nyssei cele puse de voi în continuare, mai bine ar fi fost date tăcerii, şi nicidecum să nu fim siliţi să facem pe faţă o apărare a acestora. Căci acest dascăl pare că este pe faţă de acord cu dogmele origeniste şi că introduce un sfârşit al pedepsei, mai cu seamă prin asemenea cuvinte afirmând că pedeapsa nu este nimic altceva decât o oarecare curăţire şi topire şi atragere spre Dumnezeu prin durere şi chinuri, ca şi cum ar fi cândva o restaurare desăvârşită a tuturor, chiar şi a diavolilor, ca „să fie Dumnezeu toate în toţi", după cuvântul apostolic (I Cor. 15, 28). Şi fiindcă împreună cu celelalte cuvinte au fost aduse în atenţie şi acestea, mai întâi răspundem ceea ce am primit de la Părinţii noştri, cum că acestea ar fi coruperi şi interpolări ale unora care sunt eretici şi care cugetă cele ale lui Origen, care erau mulţi în acele vremuri, mai cu seamă în părţile Egiptului şi Palestinei, şi au făcut aceasta ca şi pe Sfântul acesta şi marele luminător să pară că îl au ca apărător al lor. Astfel, spunem că şi dacă Sfântul ar fi fost de o asemenea părere, însă fiindcă pe atunci dogma era încă în discuţie şi nu se exprimase asupra ei o judecată deplină, nici nu fusese lepădată o dată pentru totdeauna credinţa potrivnică – ceea ce s-a făcut la Sinodul al V-lea Ecumenic –, aşadar, dacă şi el, ca om, a greşit ceva în ce priveşte acrivia credinţei, nu e nimic de mirare, de vreme ce şi dintre cei dinaintea lui mulţi au păţit ceva asemănător – şi Irineu de Lugdunum, şi Dionisie al Alexandriei, şi alţii. Căci şi aceştia au dat un oarecare prilej celor care vor să-i acuze prin cele zise de ei. Iar că

ἀμφισβητήσιμον ἦν τότε τὸ δόγμα καὶ μήπω διακεκαθαρμένον, ὅπως ἂν ἀκριβείας ἔχοι, μάρτυς ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸ Βάπτισμα λόγῳ περὶ τοῦ ἀσβέστου πυρὸς ἐκείνου φιλοσοφῶν καὶ μετὰ τοῦτο λέγων· «Εἰ μή τῳ φίλον κἀνταῦθα νοῆσαι τοῦτο φιλανθρωπότερον καὶ τοῦ κολάζοντος ἐπαξίως». Ὁρᾷς, ὡς ἐφίησι τοῖς βουλομένοις νοῆσαι τὸ πῦρ ἐκεῖνο φιλανθρωπότερον; Ἀλλὰ τῇ πέμπτῃ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἀπανθρωποτάτη πασῶν ἡ τοιαύτη δόξα νενόμισται, καὶ ὡς λυμαντικὴ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν σπουδαίων ἐκλυτικὴ τῷ ἀναθέματι ὑποβέβληται. Καὶ τὰ εἰρημένα τοίνυν, εἴπερ εἰσὶν εἰρημένα τῷ θαυμαστῷ Γρηγορίῳ περὶ τοῦ πυρὸς ἐκείνου, κάθαρσιν μὲν οὐ μερικὴν ἀλλὰ τελείαν εἰσάγουσι καὶ τελείαν πάντων ἀποκατάστασιν· πείθουσι δὲ ἡμᾶς οὐδαμῶς πρὸς τὴν κοινὴν ἀφορῶντας δόξαν τῆς ἐκκλησίας καὶ ταῖς θείαις γραφαῖς ὡς κανόσι χρωμένους, ἀλλ' οὐχ ὅ τι ἕκαστος ἰδίᾳ γέγραφε σκοπουμένους ἐκ τούτων, οὐδ' εἴ τις ἄλλος περὶ καθαρσίου πυρὸς ἕτερα ἔτι γέγραφεν, ἀνάγκην ἔχομεν παραδέξασθαι· οὔτε γὰρ ἡ γραφὴ διπλῆν κόλασιν καὶ διπλοῦν πῦρ, οὔθ' ἡ πέμπτη τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἡμῖν παραδέδωκεν.

12. Ἐπὶ τούτοις ἕτερα κεῖνται ῥητὰ Διονυσίου τε τοῦ θείου καὶ τοῦ μεγάλου Ἐπιφανίου καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ θεορρήμονος, περὶ μὲν καθαρσίου πυρὸς οὐδὲν οὐδόλως διαλαμβάνοντα, μᾶλλόν γε μὴν αὐτὸ ἀναιροῦντα (τῆς γὰρ θείας φασὶν ἀγαθότητος εἶναι μόνης, τὸ ἀφιέναι τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἡμαρτημένα τῷ κοιμηθέντι), ὅτι δὲ ὠφελοῦσι τοὺς κοιμηθέντας αἱ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμεναι λειτουργίαι τε καὶ εὐχαὶ παριστῶντα.

[54] Se referă la foc.

[55] Adică şi pedeapsa lui Dumnezeu e dată cu iubire de oameni; rămân de discutat implicaţiile afirmaţiei Sf. Marcu: dogma nu era clară.

neclară era atunci dogma şi nu era încă lămurită, ca să aibă precizie, martor e Grigorie Teologul, în Cuvântul la Botez, când filosofează despre acel foc nestins, şi după care zice: „Dacă nu cumva este îngăduit şi aici a cugeta că acesta[54] este mai iubitor de oameni şi vrednic de Cel ce pedepseşte"[55]. Vezi cum îngăduie celor ce vor să cugete că acel foc este mai iubitor de oameni? Însă la al V-lea Sinod Ecumenic o asemenea părere a fost socotită cea mai neomenoasă dintre toate şi, ca una ce este o molimă pentru Biserică şi îi face delăsători pe cei sârguitori, a fost aruncată sub anatemă. Prin urmare, şi cele spuse, dacă sunt spuse de minunatul Grigorie despre focul acela, introduc nu o curăţire parţială, ci desăvârşită, şi o reaşezare desăvârşită a tuturor. Dar ele nu ne conving nicidecum pe noi, care luăm aminte la credinţa de obşte a Bisericii şi ne folosim de dumnezeieştile Scripturi ca de nişte dreptare; ci, cercetându-le, nu suntem nevoiţi să primim din acestea orice a scris fiecare în particular, sau altele pe care le va fi scris oricare altul despre focul curăţitor[56]. Căci nici Scriptura, nici al V-lea Sinod Ecumenic nu ne-a predat o îndoită pedeapsă şi un îndoit foc.

12. Pe lângă acestea, sunt puse înainte alte cuvinte ale dumnezeiescului Dionisie şi ale marelui Epifanie şi ale grăitorului de Dumnezeu Damaschin, care, pe de o parte, nu pomenesc nimic în nici un chip despre focul curăţitor, ci mai degrabă îl desfiinţează (căci ele spun că ţine numai de bunătatea dumnezeiască să ierte celui adormit păcatele făcute din slăbiciune omenească), iar pe de alta, arată că le sunt de folos celor adormiţi liturghiile şi

Ce înseamnă aceasta, cere un studiu istorico-dogmatic elaborat.

[56] Vezi şi Sf. Grigorie Palama, pe care îl urmează Sf. Marcu; *Cuvintele apodictice, I*, 42, p. 71-72.

Ταῦτα δὲ ἡμεῖς ὅτι καὶ φρονοῦμεν καὶ λέγομεν καὶ δι' ὧν ποιοῦμεν γνωρίζομεν, εἴρηται. Ἔτι τοῦ μακαρίου Θεοδωρήτου χρῆσις παρ' ὑμῶν εἰσενήνεκται, ἣν οὔτε γνωρίζομεν, οὔτε παραδεχόμεθα, καὶ ζητοῦμεν εὑρεθῆναι, πόθεν ἐλήφθη καὶ παρὰ τίνος τῶν αὐτοῦ βίβλων.

13. Καὶ ἐπὶ τούτοις εἴρηται παρ' ὑμῶν, «εὔδηλον εἶναι τὴν προειρημένην ἀλήθειαν κατὰ τὸν τῆς θείας δικαιοσύνης λόγον, ἥτις οὐδὲν ἀτάκτως γενόμενον ἀτιμώρητον ἐᾷ, καὶ διὰ τοῦτ' ἀνάγκην εἶναι τοὺς ἐνταῦθα τὴν τιμωρίαν οὐκ ἀποτίσαντας, οὔτ' ἐν τῷ οὐρανῷ, οὔτε μὴν ἐν τῷ ᾅδῃ ταύτην ἀποτιννύναι· λείπεται δὴ τόπον ἕτερον εἶναι ἀφωρισμένον, οὗ δεῖ τὴν κάθαρσιν ταύτην γίνεσθαι, δι' ἧς ἕκαστος καθαρὸς γενόμενος, εἰς τὴν οὐράνιον ἀπόλαυσιν παραχρῆμα ἀνάγεται».

Πρὸς δὴ τοῦτο τοιαῦτά φαμεν, καὶ σκοπεῖτε ὡς ἁπλᾶ καὶ δίκαια. Ἔστι μὲν ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις ὁμολογουμένως καὶ τῆς ἐπ' αὐταῖς κολάσεως ἀπαλλαγή· ἅμα γάρ τις ἀφίεται τούτων, καὶ τῆς ὀφειλομένης δι' αὐτὰς κολάσεως ἠλευθέρωται. Δίδοται δὲ αὕτη τριχῆ καὶ κατὰ διαφόρους τοὺς χρόνους· ἐν τῷ καιρῷ τοῦ βαπτίσματος, καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα δι' ἐπιστροφῆς καὶ πένθους καὶ ἀντισηκώσεως ἀγαθῶν ἔργων ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, καὶ μετὰ θάνατον δι' εὐχῶν καὶ εὐποιϊῶν καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς τεθνεῶσιν ἡ ἐκκλησία ἐπιτελεῖ. Ἡ μὲν οὖν πρώτη παντάπασιν ἄμοχθος καὶ κοινὴ πᾶσι καὶ ὁμότιμος, ὡς φωτὸς χύσις καὶ ἡλίου θέα καὶ ὡρῶν ἀλλαγαί· χάρις γάρ ἐστι μόνον καὶ πλέον οὐδὲν ἢ τὴν πίστιν παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖ· ἡ δὲ δευτέρα ἐπίπονος, ὡς «ὁ λούων τὴν κλίνην αὐτοῦ καθ' ἑκάστην νύκτα καὶ τὴν στρωμνὴν τοῖς δάκρυσιν»· ᾧ τῆς κακίας προσόζουσι καὶ οἱ μώλωπες, ὃς πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων πορεύεται καὶ μιμεῖται

[57] Faptul că dogma focului curățitor e adevărată.

rugăciunile făcute pentru ei. Şi s-a spus că acestea noi le şi cugetăm, le şi spunem şi le şi facem cunoscute prin cele pe care le săvârşim. Încă s-a mai adus de către voi o afirmație a Fericitului Teodoret pe care nici nu o cunoaştem, nici nu o primim şi cerem să se afle de unde a fost luată şi din care dintre cărțile lui.

13. Şi, pe lângă acestea, s-a spus de către voi: «Este evident adevărul spus mai înainte[57], conform rațiunii dumnezeieştii dreptăți, care nu lasă nepedepsit nimic din ce s-a făcut fără rânduială, şi de aceea este absolut necesar ca cei care nu plătesc pedeapsa, nici aici, nici în cer, nici în iad, să o plătească pe aceasta undeva. Aşadar, e nevoie de un alt loc anume, unde trebuie să se facă această curățire, prin care fiecare, devenind curat, să se înalțe de-ndată la bucuria cerească».

La care răspundem unele ca acestea, şi luați aminte cât sunt de simple şi drepte. Sunt legate între ele iertarea de păcate şi scăparea de pedeapsa pentru ele. Căci în acelaşi timp cu iertarea acestora, acel om este slobozit şi de pedeapsa datorată pentru ele. Şi aceasta se dă de trei ori şi în timpuri diferite: în vremea botezului, după botez, prin întoarcere şi plâns şi prin compensarea adusă de faptele bune în această viață, şi după moarte, prin rugăciuni şi faceri de bine şi celelalte câte le săvârşeşte Biserica pentru cei morți. Aşadar, prima le este tuturor fără de osteneală şi comună şi egală pentru toți, precum este revărsarea luminii şi vederea soarelui şi schimbările anotimpurilor. Căci este numai har, şi nu cere de la noi nimic mai mult decât credința. A doua este cu osteneală, ca în cazul celui ce „spală cu lacrimi patul lui şi aşternutul în fiecare noapte" (Ps. 6, 7). Rănile acestuia răspândesc putoarea răutății (*cf.* Ps. 37, 5), şi el umblă

τὴν Νινευιτῶν ἐπιστροφὴν καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἠλεημένην ταπείνωσιν· ἡ τρίτη δὲ ἐπίπονος μὲν καὶ αὐτή (τὴν γὰρ μετάνοιαν ἔχει συνεζευγμένην καὶ τὴν συνείδησιν πλήττουσαν καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἀγαθῶν ὀδυνῶσαν), κολάσεως δὲ ἀμιγὴς ὅμως, εἴπερ ἐστὶν ἄφεσις· ἄφεσιν γὰρ καὶ κόλασιν ἐς ταὐτὸ συνελθεῖν οὐχ οἷόν τε. Πλὴν ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη καὶ τελευταία παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἔχει τὸ πλέον, συμβαλλομένων καὶ τῶν εὐχῶν, ὀλίγον δὲ λίαν τὸ παρ' ἡμῶν εἰσφερόμενον· ἡ μέση δὲ τοὐναντίον ὀλίγον μὲν τὸ παρὰ τῆς χάριτος ἔχει, πλείστης δὲ δεῖται τῆς παρ' ἡμῶν ἐργασίας· διαφέρει δὲ ἡ πρώτη τῆς τελευταίας ἀφέσεως, ὅσον ἐκείνη μὲν ἁπασῶν ἐστι τῶν ἁμαρτιῶν ὁμοίως, αὕτη δὲ τῶν μὴ θανασίμων μόνον καὶ ὧν ἕκαστος ἐν τῇ ζωῇ μετενόησε. Ταῦτα ἡ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία φρονοῦσα καὶ τὴν ἄφεσιν τοῖς κεκοιμημένοις αἰτοῦσά τε καὶ πιστεύουσα δίδοσθαι, κόλασιν ἐπ' αὐτοῖς οὐδεμίαν ὁρίζει, πολὺ τὴν θείαν ἀγαθότητα τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον ὑπερνικᾶν ἐν τοῖς τοιούτοις γινώσκουσα.

14. α^ον. Καὶ μὴν εἰ τοὺς ἐνταῦθα ποθοῦντας τὸ θεῖον αὐτὸς ὁ πόθος εἴτ' οὖν ἡ ἀγάπη καθαίρει κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον, καθαίρων δὲ θεοειδεῖς ἐργάζεται, τοιούτοις δὲ γενομένοις ὡς οἰκείοις ἤδη προσομιλεῖ, διατί μετὰ θάνατον οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ πόθος καθαριεῖ τοὺς ἀπαλλαγέντας τῆς ὕλης, ἀλλ' ἔτι χρεία καὶ καθαρσίου πυρὸς ἐπὶ τοῖς μικροῖς ἁμαρτήμασιν;

β^ον. Ἔτι, μᾶλλον προσήκει τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν μὴ παριδεῖν ἢ τὴν σμικρὰν ἁμαρτίαν δίκης ἀξιοῦν. Ἀλλὰ τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν ἐν τοῖς τὰ μεγάλα

[58] În sensul de părere de rău pentru cele făptuite.

[59] Faptul că s-a pocăit în viață pentru ele este punctul de la care Dumnezeu poate începe tămăduirea lui după moarte. Pocăința înseamnă că

plângând şi întristându-se, şi imită întoarcerea ninivitenilor şi smerenia cea primită a lui Manase. Iar cea de-a treia este ostenitoare şi ea (căci are pocăința[58] înjugată cu sine şi conştiința care îl loveşte şi lipsirea dureroasă de bunătăți), dar este lipsită de pedeapsă, de vreme ce este iertare. Căci iertarea şi pedeapsa nu e cu putință să se adune laolaltă. Dar prima şi ultima au mai mult de la harul lui Dumnezeu, ajutând şi rugăciunile, şi foarte puțin este ceea ce aducem noi. Iar cea din mijloc, din contră, puțin are de la har, şi are trebuință de foarte multă lucrare din partea noastră. Iar cea dintâi iertare se deosebeşte de ultima, întrucât este o iertare a tuturor păcatelor deopotrivă, pe când aceea este numai a păcatelor care nu sunt de moarte şi pentru care fiecare s-a pocăit în viață[59]. Acestea cugetându-le Biserica lui Dumnezeu şi cerând iertare pentru cei adormiți şi crezând că le este dată, nu hotărniceşte asupra lor nici o pedeapsă, ştiind că în cazul unora ca aceştia bunătatea dumnezeiască covârşeşte cu mult rațiunea dreptății.

14. a. Şi dacă pe cei ce aici doresc de Dumnezeu, însăşi dorirea Lui, adică dragostea de El, după Grigorie Teologul[60], îi curățeşte şi, curățindu-i, îi face cu-chip-dumnezeiesc şi astfel făcându-i vorbeşte cu ei încă de aici ca şi cu nişte casnici ai Lui, cum, dar, dorirea aceasta să nu-i curățească cu atât mai mult după moarte, ca pe unii ce s-au izbăvit de materie, şi să mai fie nevoie de vreun foc curățitor pentru micile păcate?

b. Pe lângă acestea, mai mult se potriveşte bunătății lui Dumnezeu a nu trece cu vederea binele cel mic decât a învrednici de pedeapsă păcatul mic. Însă binele cel

omul e dispus să conlucreze cu Dumnezeu. De moarte este tot păcatul pentru care nu s-a făcut pocăință.

[60] Cf. cu *Omilia la Sfintele Paşti*, 3, BEPES 60, p. 187.

ἡμαρτηκόσιν οὐδεμιᾶς ἀμοιβῆς ἐπιτυγχάνει διὰ τὴν τῆς πονηρίας πλεονεξίαν. Οὐδ' ἄρα τὸ ὀλίγον κακὸν ἐν τοῖς τὰ μεγάλα κατωρθωκόσι προσήκει δίκης τυχεῖν διὰ τὸ τὰ βελτίω νικᾶν· εἰ γὰρ τὸ μᾶλλον δοκοῦν οὐκ ἔστι, σχολῇ τό γε ἧττον ἂν εἴη. Οὐδ' ἄρα πῦρ καθαρτήριον νομίζειν προσήκει.

γ^ον. Ἔτι, ὡς ἔχει τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν ἐν τοῖς τἆλλα φαύλοις, οὕτω τὸ ὀλίγον κακὸν ἐν τοῖς τἆλλα ἀγαθοῖς. Ἀλλὰ τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν ἐν ἐκείνοις οὐ δύναται ἀγαθῶν ἀνταπόδοσιν ποιεῖν, ἀλλὰ μόνον διαφορὰν κολάσεως· καὶ τὸ ὀλίγον ἄρα κακὸν οὐ ποιήσει κόλασιν, ἀλλὰ διαφορὰν ἀπολαύσεως. Οὐκ ἄρα πῦρ καθαρτήριον νομιστέον.

δ^ον. Ἔτι, εἰ τὸ τέλειον ἔπαθλον τοῖς καθαροῖς τῇ καρδίᾳ καὶ τῇ ψυχῇ τὸ ἰδεῖν τὸν Θεόν, τούτου δὲ οὐχ ὁμοίως ἅπαντες ἐπιτυγχάνουσιν, οὐδ' ἄρα τῆς αὐτῆς καθάρσεώς εἰσιν ἅπαντες, οὐδ' ἄρα χρεία τοῦ καθαρσίου πυρός, εἴπερ ἔν τισιν ἐλλιπὴς ἡ κάθαρσις· ἡ γὰρ ἂν ἦσαν ἅπαντες ἐπίσης κεκαθαρμένοι διὰ τοῦ αὐτοῦ πυρὸς καὶ πρὸς θεοπτίαν ὁμοίως ἔχοντες. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τῆς νομοθεσίας ὄρους συμβολικῶς τε καὶ τυπικῶς ἐγένετο· «τότε γὰρ οὐ πάντες τῆς αὐτῆς ἀξιωθέντες φαίνονται στάσεώς τε καὶ τάξεως, ἀλλ' ὁ μὲν τῆς, ὁ δὲ τῆς, πρὸς μέτρον (οἶμαι) τῆς ἑαυτοῦ καθάρσεως ἕκαστος» κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον.

ε^ον. Ἔτι, ὁ αὐτὸς ἐν ἁγίοις μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, τὸν περὶ τοῦ Πάσχα λόγον θεωρητικῶς τε καὶ ἀναγωγικῶς ποιούμενος, ἐλθὼν εἰς τὸ μέρος, ἐν ᾧ φησιν· «Οὐκ ἐξοίσομεν δὲ οὐδέν, οὐδὲ εἰς τὸ πρωῒ καταλείψομεν», ἀποφαίνεται ῥητῶς οὕτω καὶ καθαρῶς, ὅτι μὴ

[61] Ideea este aceasta: dacă într-o compoziție unde sunt două părți din care una este mult mai mare în comparație cu cealaltă, nu punem

mic în cei care au făcut păcate mari nu are nici o răsplătire, din pricina mulțimii răutății. Prin urmare, nici răul mic, în cei ce au făcut virtuți mari, nu se cuvine să se pedepsească, pentru că cele mai bune biruiesc. Căci dacă ceea ce pare mai mult nu se ia în considerare, atunci cu greu s-ar lua în seamă ceea ce este mai puțin[61]. Prin urmare, nici focul curățitor nu e potrivit să socotim că există.

c. Mai mult, precum este binele cel mic între multele răutăți, așa este răul cel mic între multele fapte bune. Dar puținul bine nu poate să aducă acelora răsplata bunătăților, ci numai o deosebire în pedeapsă. Prin urmare, și puținul rău nu va aduce pedeapsa, ci o deosebire în bucurie. Așadar, nu trebuie cugetat un foc curățitor.

d. Dacă premiul desăvârșit al celor curați cu inima și cu sufletul este a vedea pe Dumnezeu, iar de acest premiu nu au parte toți la fel, înseamnă că nici nu sunt toți la fel de curați, nici nu e nevoie de foc curățitor, dacă în unii curățirea e nedeplină. Căci altfel, ar fi fost toți deopotrivă de curățiți prin același foc și ar fi avut la fel vederea lui Dumnezeu. Iar acest lucru s-a petrecut simbolic și tipologic și pe muntele unde s-a dat Legea. „Căci atunci nu toți s-au arătat vrednici de aceeași stare și rânduială, ci unul de una, unul de alta, fiecare, îmi pare, după măsura curăției lui", după Teologul Grigorie[62].

e. Același mare între sfinți Grigorie Teologul, alcătuind în mod contemplativ și anagogic cuvântul despre Paști, ajungând la partea în care zice: „Nu vom scoate afară nimic, nici nu vom lăsa pe mâine", declară în chip limpede și curat că nu este curățire după noaptea

accent pe partea semnificativă, cum vom putea face caz de partea nesemnificativă?

[62] *Cuvântarea 45*, 11, PG 36, 637.

ὑπὲρ τὴν νύκτα ταύτην ἔστι τις κάθαρσις, νύκτα τὸν ἑκάστου παρόντα βίον ἀποκαλῶν καὶ μηδεμίαν κάθαρσιν μετ' αὐτὸν εἶναι παραχωρῶν.

στ^ον. Ἔτι, ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰς τὴν Πληγὴν τῆς χαλάζης λόγῳ διαγορεύων οὕτως· «Ἐῶ λέγειν τὰ ἐκεῖσε δικαιωτήρια, οἷς ἡ ἐνταῦθα φειδὼ παραδίδωσιν, ὡς βέλτιον εἶναι νῦν παιδευθῆναι καὶ καθαρθῆναι ἢ τῇ ἐκεῖσε βασάνῳ παραπεμφθῆναι, ἡνίκα κολάσεως καιρός, οὐ καθάρσεως», παρίστησι φανερῶς, μηδεμίαν εἶναι κάθαρσιν μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγήν, ἀλλ' ἢ μόνον τὴν αἰώνιον κόλασιν.

ζ^ον. Ἔτι, ὁ Κύριος ἐν τῇ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου παραβολῇ περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου διδάσκων τὸν ἑκάτερον διαδεξάμενον κλῆρον, τὸν μὲν Λάζαρόν φησιν ἅμα τῷ ἀποθανεῖν ἀπενεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ, τὸν δὲ πλούσιον ὁμοῦ τε ταφῆναι ἀποθανόντα καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εὑρεθῆναι ἐν τῷ ᾅδῃ ὑπάρχουσαν ἐν βασάνοις· καὶ οὕτω διὰ μὲν τοῦ κόλπου τοῦ Ἀβραὰμ τὴν ἀκροτάτην κατάστασιν ἐν τῇ εὐδαίμονι λήξει τῶν τῷ Θεῷ φίλων ἐμφήνας, διὰ δὲ τοῦ ᾅδου καὶ τῶν βασάνων τὴν ἐσχάτην κατάκρισιν καὶ αἰωνίαν δίκην τῶν ἁμαρτωλῶν παραστήσας, οὐκ ἔτι μεταξὺ τούτων ἕτερον τόπον κατέλιπε πρόσκαιρόν τινα βάσανον ἔχοντα, ἀλλ' ἢ χάσμα μέγα καὶ ἀδιάβατον διεῖργον ἑκατέρους ἐξ ἀλλήλων καὶ τὴν ἄκραν καὶ ἄμεσον ἐναντίωσιν παριστῶν.

η^ον. Ἔτι, τὴν ψυχὴν ἀπαλλαγεῖσαν τοῦ σώματος καὶ ἀσώματον πάντῃ καὶ ἄϋλον γενομένην οὐκ ἔστιν εἰκὸς ὑπὸ σωματικοῦ πυρὸς κολάζεσθαι, τοῦ σώματος αὐτῆς, οὗ τὸ πῦρ ἔμελλε περιδράττεσθαι, διαφθαρέντος. Μετὰ μὲν γὰρ τὴν ἀνάστασιν ἐπαναλαβοῦσῃ τὸ σῶμα ἄφθαρτον, καὶ τῆς κτίσεως πάσης ἀλλοιωθείσης, καὶ διαιρεθέντος τοῦ πυρός, ὡς μανθάνομεν, εἰκὸς αὐτῇ τὴν

aceasta, noapte numind viața aceasta a fiecăruia, şi neîngăduind să existe după ea nici o curățire[63].

f. Acelaşi, în *Cuvântul la bătaia grindinei*, grăind astfel: „Îmi îngădui să grăiesc despre tribunalele de acolo, cărora ne predă cruțarea de sine de aici, că mai bine este a fi pedepsit şi curățit acum decât a fi trimis în chinul de acolo, unde va fi vremea pedepsei, nu a curățirii"[64], înfățişează limpede că nu este nici o curățire după plecarea de aici, ci numai pedeapsa veşnică.

g. În pilda Evangheliei după Luca despre bogat şi Lazăr, învățând Domnul despre soarta care îi aşteaptă[65] pe fiecare din cei doi, zice că Lazăr, odată cu moartea, a fost dus de îngeri în sânul lui Avraam, iar bogatul, murind de asemenea, a fost îngropat, şi sufletul lui a fost dus în iad, fiind în chinuri. Şi astfel, prin sânul lui Avraam indicând starea preaînaltă a prietenilor lui Dumnezeu în fericita odihnă, iar prin iad şi prin chinuri înfățişând osânda cea de pe urmă şi pedeapsa veşnică a păcătoşilor, nu a mai lăsat să existe între acestea un alt loc de chinuire vremelnică, ci doar o prăpastie mare şi de netrecut se ridica între cele două, înfățişând opoziția lor extremă şi de neapropiat.

h. Sufletul care se desparte de trup, făcându-se cu totul netrupesc şi nematerialnic, nu e firesc să fie pedepsit de un foc trupesc, odată ce trupul lui, pentru care ar fi fost rânduit focul, s-a stricat. Căci după înviere, primind iarăşi trupul, însă nestricat, şi toată zidirea schimbându-se şi focul despărțindu-se[66], precum am fost învățați, e firesc ca sufletului să i se dea o pedeapsă

[63] *Cuvântarea 45*, 16, PG 36, 645.
[64] *Cuvântarea 16*, 7, PG 35, 944.
[65] Literal: primeşte.
[66] În sensul că îşi desparte lucrările în luminătoare şi arzătoare, cum s-a spus mai sus.

ἀπὸ τούτου κόλασιν κατάλληλον ἔσεσθαι, καὶ οὐκ αὐτῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς δαίμοσιν, ἅτε καὶ αὐτοῖς ζοφεροῖς οὖσι καὶ ὕλην τινὰ καὶ παχύτητα περιβεβλημένοις καὶ σώματα ἀέρια ἢ πύρια κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον· πρὶν δὲ τὸ οἰκεῖον σῶμα ἀπολαβεῖν, εἶδος οὖσα μόνον τῆς ὕλης ἄμικτον, εἰ καὶ καθ' αὑτὴν ὑφέστηκε, πῶς ἂν ὑπὸ σωματικοῦ πυρὸς κολάζεσθαι δύναιτο;

θ^ον. Ἔτι, εἰ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ διὰ τὴν προγονικὴν ἁμαρτίαν μόνην ἐν τῷ ᾅδῃ κεκράτηντο μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος εἰς αὐτὸν καταβάσεως, οὐχ ὡς ἐν πυρὶ καὶ κολάσει πάντως, ἀλλ' ὡς ἐν δεσμωτηρίῳ καὶ φυλακῇ, καθὼς ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἐν τῇ ἐπιστολῇ φησιν· Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξε, διατί μὴ καὶ τὰς τῶν μετρίως ἁμαρτησάντων ἐνταῦθα ψυχὰς ὁ τοιοῦτος ᾅδης καθέξει μετὰ τὸν θάνατον, ἀλλ' ἔτι πρὸς τούτῳ χρεία καὶ καθαρσίου πυρός, οὗ διὰ τῶν εὐχῶν ἀφεθήσονται;

ι^ον. Ἔτι, οἱ τὸν ἰσάγγελον ἐπὶ γῆς πολιτευσάμενοι βίον ὅσιοι πατέρες ἡμῶν, πολλαχοῦ καὶ πολλάκις δι' ὀπτασιῶν καὶ ἐνυπνίων καὶ ἑτέρων θαυμάτων τὰ περὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν αὐτοί τε μυούμενοι καὶ τοὺς ἄλλους μυοῦντες καὶ ὡς παρόντα καὶ ἤδη γινόμενα θεώμενοί τε καὶ προδεικνύντες τῷ λόγῳ, καθάπερ καὶ ἡ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίου παραβολὴ τὴν τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου κατάστασιν διαζωγραφεῖ, περὶ καθαρτικοῦ προσκαίρου πυρὸς οὐδὲν οὐδαμοῦ διεσάφησαν.

ια^ον. Ἔτι, τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως δόγμα καὶ τοῦ τέλους τῆς αἰωνίου κολάσεως παρὰ Ὠριγένους, ὡς εἴρηται, τὴν ἀρχὴν εἰληφὸς καί τινων τῶν τῆς ἐκκλησίας

[67] Trupul fiind chinuit de foc, datorită unirii lor intime şi firești, şi sufletul va simți în felul propriu acele chinuri ale trupului. Dar şi reciproca e adevărată.

corespunzătoare de la foc[67] – şi nu numai lui, ci şi diavolilor, fiindcă şi ei sunt întunecați şi au o oarecare materie şi grosime şi sunt îmbrăcați cu trupuri aeriene sau de foc, după marele Vasile[68]. Dar înainte de a-şi lua înapoi propriul trup, fiind sufletul numai formă, neamestecată cu materia, chiar dacă subzistă în sine, cum ar putea să fie pedepsit de un foc trupesc?[69]

i. Iarăşi, dacă până la coborârea Mântuitorului în iad sufletele sfinților numai din pricina păcatului strămoşesc au fost ținute în el, nu ca în foc şi în pedeapsă, ci ca în temniță şi în închisoare, precum Apostolul Petru zice în Epistolă: „Întru care şi mergând a propovăduit şi duhurilor din temniță" (I Pt. 3, 19), de ce un asemenea iad din care să fie scoşi prin rugăciuni nu va ține după moarte şi sufletele celor care au păcătuit aici „cu măsură", ci este încă nevoie de un foc curățitor?

j. Cuvioşii noştri Părinți, care au viețuit pe pământ viață îngerească, în multe locuri şi adeseori au fost şi inițiați şi au şi inițiat pe alții prin vedenii şi vise şi alte minuni, în cele despre pedeapsa veşnică şi despre păcătoşii şi necredincioşii din ea; şi le-au văzut, şi le-au înfățişat prin cuvânt ca pe unele prezente şi care s-au întâmplat deja, precum şi pilda Evangheliei după Luca descrie starea bogatului şi a lui Lazăr, dar ei nu au pomenit nicidecum nimic despre un foc curățitor şi trecător.

k. Dogma apocatastazei şi a sfârşitului pedepsei veşnice, luând început, precum s-a spus, de la Origen şi punând stăpânire şi pe unii din Biserică, dintre care

[68] *Comentariu la Isaia*, 10, BEPES 56, p. 234.

[69] Sufletul definit ca εἶδος păstrează o anume identitate a persoanei, dar pierde elementul dens al materiei.

ἐπικρατῆσαν, ὧν ἐστι καὶ Δίδυμος καὶ Εὐάγριος, ἅτε τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν προβαλλόμενον καὶ εὐπαράδεκτον ἐν τοῖς ῥᾳθύμοις γινόμενον, ὡς ὁ θεοφόρος Ἰωάννης ὁ τῆς Οὐρανίου Κλίμακος ἀρχιτέκτων φησίν, ὅμως ἀπεκηρύχθη καὶ ἀνεθεματίσθη παρὰ τῆς ἁγίας πέμπτης οἰκουμενικῆς συνόδου, ὡς ἔκλυσιν ταῖς ψυχαῖς ἐμποιοῦν καὶ τοὺς ῥᾳθύμους ἔτι ῥᾳθυμοτέρους ἀπεργαζόμενον, ἐκδεχομένους ποτὲ τὴν τῶν βασάνων λύτρωσιν καὶ τὴν ἐπηγγελμένην ἀποκατάστασιν. Διὰ τὰ αὐτὰ τοίνυν καὶ τὸ προκείμενον δόγμα τοῦ καθαρσίου πυρὸς ἀποβλητέον ἂν εἴη τῆς ἐκκλησίας, ὡς ῥᾳθυμίαν ἐμποιοῦν τοῖς σπουδαίοις καὶ πεῖθον αὐτοὺς μὴ πᾶσι τρόποις ἀγωνίζεσθαι κατὰ τὸν παρόντα βίον ἑαυτοὺς ἐκκαθαίρειν, ὡς προσδοκωμένης ἑτέρας καθάρσεως.

sunt şi Didim şi Evagrie, dând întâietate iubirii de oameni a lui Dumnezeu şi bine primită de către cei trândavi făcându-se, precum zice purtătorul de Dumnezeu Ioan, alcătuitorul Scării cereşti[70], a fost lepădată şi dată anatemei de către al V-lea sfânt Sinod Ecumenic, ca una care aduce moleşeală în suflete iar pe cei trândavi încă şi mai trândavi îi face, ca pe unii ce aşteaptă cândva izbăvirea din chinuri şi făgăduita apocatastază. De aceea, pentru aceleaşi motive ar trebui lepădată din Biserică şi dogma focului curăţitor, ca una care naşte trândăvie în cei silitori şi îi îndeamnă să nu se lupte în tot chipul în viaţa aceasta ca să se curăţească, de vreme ce e aşteptată o altă curăţire.

[70] *Scara*, cap 4, PG 88, 780.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΚΥΡ ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΣ ΛΑΤΙΝΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑ, ΕΝ Η ΕΚΤΙΘΗΣΙ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΔΟΞΑΝ

1. Πολλῆς μὲν ὡς ἀληθῶς ἐρεύνης δεῖται καὶ συζητήσεως ὅσα τῶν δογμάτων ἀμφισβητήσιμα καὶ τοὺς ἐφ' ἑκάτερα λόγου ἰσχυροὺς καὶ γενναίους ἔχοντα· πολὺ δὲ ἄρα καὶ τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης συζητήσεως περιγινόμενον κέρδος, ὅταν μὴ πρὸς ἔριν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν βλέπωμεν, μηδὲ νικᾶν ἐκ παντὸς σπουδάζωμεν μόνον, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ ἡττᾶσθαι καλῶς ἀνεχώμεθα. Καὶ τοῦτό γε οὐκ ἐφ' ἡμῶν μόνον οὕτω συμβαίνει, τῶν μικρὰ βλεπόντων καὶ χαμαὶ ἐρχομένων καὶ πολὺ τῆς ἀληθινῆς σοφίας ἀφεστηκότων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν τῆς αὐτοσοφίας, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, οὕτω συμβεβηκέναι καὶ ἀκούομεν καὶ πιστεύομεν. Καὶ γὰρ ἐν ἐκείνοις ποτὲ τοῦ ζητήματος ὄντος, εἰ δεῖ περιτέμνειν τοὺς ἐξ ἐθνῶν προσιόντας τῇ πίστει καὶ διδάσκειν τηρεῖν τὸν νόμον Μωσέως, συνῆλθον μὲν οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου

[1] Ediții: EA, 67-68, 106, 120-121, 135-137, 151-153, 201-202, 217-218, 268-270; PO 15, p. 108-151. Am folosit ediția din PO.

[2] Deja în Evul Mediu termenul căpătase conotația de discuție, examinare în comun.

A preaînțeleptului şi preaînvățatului Kir Marcu Evghenicul al Efesului, a doua apărare în fața latinilor, în care expune şi credința adevărată a Bisericii grecilor[1]

1. Cu adevărat, de multă cercetare şi împreună căutare[2] au trebuință câte sunt neclare[3] între dogme şi care au fiecare de partea lor spre susținere argumente tari şi serioase. Aşadar, şi câştigul dobândit dintr-o asemenea împreună căutare este mare când privim nu spre ceartă, ci spre adevăr, şi când nu ne sârguim doar să biruim cu orice preț, ci primim cu bucurie şi a fi biruiți[4] uneori. Şi acest lucru nu se întâmplă în acest mod numai cu noi, cei care privim la cele mici şi ne târâm pe pământ şi suntem foarte departe de înțelepciunea cea adevărată, ci şi cu înşişi ucenicii Înțelepciunii Înseşi, Iisus Hristos Domnul nostru, auzim şi credem că s-a petrecut astfel. Căci şi între aceia fiind atunci cercetare dacă trebuie să taie împrejur pe cei ce vin la credință dintre păgâni şi să-i învețe să păzească legea lui Moise, s-au adunat apostolii şi preoții să vadă cum stau lucrurile. Şi multă

[3] În text „ἀμφισβητήσιμα", adică cele ce sunt puse la îndoială, cele discutabile, cele care au mai multe înțelesuri.

[4] În cazul în care adversarul nostru demonstrează că deține adevărul.

τούτου· πολλῆς δὲ (φησί) συζητήσεως γενομένης, εἶπε μὲν ὁ Πέτρος, ἐπεψηφίσατο δὲ Ἰάκωβος, κοινῇ δὲ ἔδοξε πᾶσι σὺν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσι πρὸς τὸν Θεόν. Εἰ τοίνυν ἐκεῖ καρπὸν ἡ συζήτησις ἤνεγκε τὴν τῶν συζητούντων ὁμόνοιαν, ἐλπίς ἐστι καὶ ἡμᾶς ὑπὸ τῷ αὐτῷ κινουμένους πνεύματι καὶ τῇ αὐτῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ συνδεδεμένους καὶ τοῦ αὐτοῦ τέλους στοχαζομένους, ὅπερ ἐστὶν ἡ τῆς ἀληθείας εὕρεσις, μὴ ἁμαρτήσεσθαι τοῦ προκειμένου σκοποῦ, κἂν ἐπὶ πλεῖστον ἡ ζήτησις προχωρῇ, πάντα δὲ μετὰ εἰρήνης καὶ ἀκούσαντας καὶ εἰπόντας ἐπὶ τῷ μάλιστα ἀληθεῖ καὶ συντείνοντι πρὸς ὁμόνοιαν ἀγαπητικῶς συναφθήσεσθαι.

2. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ὑμεῖς ἡμῖν συνομολογεῖτε καὶ συνελπίζετε· φάσκετε δὲ ἡμᾶς ὥσπερ ἐπιλαθομένους τούτων, πέρα τοῦ δέοντος σπουδάζειν τε καὶ πειρᾶσθαι τὴν μὲν οἰκείαν δόξαν κρατύνειν, τὴν ὑμετέραν δὲ καταβάλλειν. Πρὸς δὴ τοῦτό φαμεν, ὡς ἡμεῖς τὴν οἰκείαν δόξαν οὐδόλως, ἥτις ἐστὶν ἐξεθέμεθα, μή τί γε δὴ καὶ κρατύνειν ἐπεχειρήσαμεν· καὶ τοῦτό γε προϊόντες ὑμεῖς ἡμῖν ἐγκαλεῖτε, καὶ ἀξιοῦτε σαφέστερον ἐκμαθεῖν ὅ τι φρονοῦμεν· τὴν δ' ὑμετέραν δόξαν οὐ καταβάλλειν, ἀλλ' οὐκ ἀναγκαίαν εἶναι δεῖξαι πειρώμεθα, διὰ τὸ μήθ' ὑπὸ τῶν γραφῶν οὕτω σαφῶς ἡμῖν παραδεδομένην εἶναι, μήθ' ὑπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν δεδοκιμασμένην, μήτ' ἄλλως εὔλογον φαινομένην. Ἵνα δ' ὅμως ἀπό γε τοῦ νῦν ὑμῖν χαρισώμεθα (δίκαιον γάρ), τήν τε ἡμετέραν δόξαν ἐκθησόμεθα καθαρώτερον, οὐ πέρα

[5] A adăugat hotărârea la zicerea lui Petru, a întărit-o, a omologat-o.

[6] Expresia scripturistică „ἔδοξεν γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ ἡμῖν" poate fi tradusă şi prin „ne-am gândit noi împreună cu Duhul Sfânt", de vreme ce „δοκέω" poate avea şi sensul de „a se gândi".

[7] Traducere mai liberă, pentru a putea reda sensul grecesc. Adevărul

împreună cercetare făcându-se, spune Scriptura, Petru a zis, iar Iacob a întărit[5], şi s-a părut îndeobşte tuturor, împreună cu Duhul Sfânt[6], să nu îngreuieze pe cei ce se întorc către Dumnezeu dintre păgâni (*cf.* Fapte 15, 5-6). Aşadar, dacă acolo împreuna cercetare a dat ca rod unitatea de cuget a celor ce cercetau, este nădejde ca şi noi, dacă suntem mişcaţi de acelaşi Duh şi legaţi întreolaltă de aceeaşi dragoste a unora spre alţii şi tindem spre acelaşi ţel – care este aflarea adevărului –, să nu dăm greş, chiar dacă cercetarea se va întinde foarte mult, şi toate cu pace să le ascultăm şi să le grăim, ţinând cont că mai ales adevărul ne şi atrage laolaltă spre a fi uniţi prin dragoste într-un cuget[7].

2. Aşadar, acestea şi voi le mărturisiţi şi le şi nădăjduiţi împreună cu noi. Dar voi ziceţi că noi, uitând de acestea[8], ne sârguim şi ne nevoim să ţinem propria noastră învăţătură mai mult decât trebuie, iar pe a voastră să o lepădăm. La aceasta spunem că noi nu am expus nicidecum care ne este învăţătura, nici nu ne-am încăpăţânat să o ţinem. Ci acest lucru provocându-l voi, ne învinuiţi şi ne cereţi socoteală să aflaţi mai limpede ceea ce noi cugetăm. Iar credinţa voastră încercăm nu să o lepădăm, ci încercăm să arătăm că ea nu este absolut necesară, de vreme ce nici nu ne este predanisită astfel în chip clar de Scripturi, nici nu este probată de Părinţii noştri, nici nu se arată că ar avea în alt mod vreo logică. Dar ca să vă facem acum pe plac, aşa cum se şi cuvine, vom expune în chip mai curat credinţa noastră, nu mai mult,

nu poate duce decât la dragoste, iar lipsa lui implică şi lipsa dragostei reale. În gândirea ortodoxă nu poate exista dragoste fără dreaptă credinţă, şi asta pentru că dragostea este o energie necreată a celui ce este Adevărul.

[8] De dragostea şi deschiderea ce ar tebui să susţină convorbirile.

τοῦ δέοντος, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐστὶ μάλιστα δέον, αὐτὴν συνιστῶντες, καὶ τὴν ὑμετέραν, ὁποία ποτ' ἐστίν, ἀκριβέστερον ἐξετάσομεν· ἴσως γὰρ ἐκ τούτων τὸ ἀληθὲς εὑρεθὲν ἀπαλλάξει πραγμάτων ἡμᾶς καὶ τοῦ περαιτέρω πρὸς ἀλλήλους διαφωνεῖν.

3. Ἡμεῖς οὔτε τοὺς δικαίους ἀπειληφέναι τελέως τὸν ἴδιον κλῆρόν φαμεν καὶ τὴν μακαρίαν ἐκείνην κατάστασιν, πρὸς ἣν ἐντεῦθεν διὰ τῶν ἔργων ἑαυτοὺς παρεσκεύασαν, οὔτε τοὺς ἁμαρτωλοὺς αὐτίκα μετὰ τὸν θάνατον εἰς τὴν αἰώνιον ἀπάγεσθαι κόλασιν, ἐν ᾗ βασανισθήσονται ἀϊδίως, ἀλλ' ἄμφω ταῦτα μετὰ τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ τὴν ἀνάστασιν πάντων ἀναγκαίως γενήσεσθαι· τὸ δὲ νῦν ἔχον, εἶναι μὲν ἑκατέρους ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις, τοὺς μὲν ἀνέτους πάντη καὶ ἐλευθέρους ἔν τε τῷ οὐρανῷ μετὰ τῶν ἀγγέλων καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Θεῷ, καὶ δὴ κἀν τῷ παραδείσῳ, οὗ ἐξέπεσε μὲν ὁ Ἀδάμ, ἀντεισήχθη δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ὁ εὐγνώμων λῃστής, καὶ ἡμῖν δὲ ἑκάστοτε ἐπιχωριάζειν, ἐν οἷς τιμῶνται ναοῖς, καὶ τῶν ἐπικαλουμένων αὐτοὺς ἐπακούειν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῷ Θεῷ πρεσβεύειν, ἐξαίρετον τοῦτο γέρας παρ' αὐτοῦ εἰληφότας, καὶ διὰ τῶν οἰκείων λειψάνων θαυματουργεῖν, καὶ μὴν καὶ τῆς μακαρίας ἀπολαύειν τοῦ Θεοῦ θεωρίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐκπεμπομένης αἴγλης τελεώτερόν τε καὶ καθαρώτερον ἢ πρότερον ἐν τῷ βίῳ τυγχάνοντας· τοὺς δ' ἐναντίους αὖθις ἐν τῷ ᾅδῃ κατακεκλεισμένους ὑπάρχειν ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου καὶ ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, καθά φησιν ὁ Δαυίδ, καὶ ὁ Ἰὼβ πάλιν· εἰς γῆν σκοτεινὴν καὶ γνοφεράν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, οὗ οὐκ ἔστι φέγγος, οὐδὲ ὁρᾶν ζωὴν βροτῶν· καὶ τοὺς μὲν ἐν εὐφροσύνῃ πάσῃ καὶ θυμηδίᾳ διάγειν, προσδοκῶντας ἤδη καὶ μόνον οὐκ ἐν χερσὶν ἔχοντας τὴν ἐπηγγελμένην αὐτοῖς

ci atât cât trebuie, şi o vom cerceta mai cu de-amănuntul pe a voastră să vedem care este. Căci, poate, pe această cale aflând adevărul, ne va izbăvi de toate tulburările şi de faptul de a mai fi de acum încolo în dezacord unii cu alţii.

3. Noi zicem că nici drepţii nu au luat desăvârşit moştenirea lor şi acea stare fericită pentru care s-au pregătit pe ei înşişi de aici prin fapte, nici păcătoşii nu sunt duşi îndată după moarte în pedeapsa veşnică în care vor fi chinuiţi veşnic, ci amândouă acestea vor avea loc în chip necesar după acea din urmă zi a Judecăţii şi după învierea tuturor. Iar cum stau lucrurile acum este că fiecare dintre drepţi şi păcătoşi se află în locurile cuvenite lor: cei neţinuţi de nimic şi sloboziţi sunt în cer, împreună cu îngerii şi lângă Însuşi Dumnezeu şi în raiul din care a căzut Adam, în locul căruia a fost băgat înaintea celorlalţi tâlharul cel binevoitor; dar ei locuiesc tot timpul şi cu noi în bisericile în care sunt cinstiţi şi îi ascultă pe cei care îi cheamă, şi mijlocesc la Dumnezeu pentru ei, ca unii care au luat de la El această slăvită[9] cinste, şi lucrează minuni prin moaştele lor, şi se bucură de fericita vedere a lui Dumnezeu şi de strălucirea trimisă de acolo şi mai desăvârşit, şi mai curat decât mai înainte când petreceau în viaţa aceasta ; şi, iarăşi, cei potrivnici sunt închişi în iad, întru cele întunecate şi în umbra morţii şi în groapa cea mai de jos, cum zice David (Ps. 87, 7); şi, iarăşi, Iov: „În pământ întunecat şi neguros, în pământul întunericului veşnic, unde nu este strălucire, nici nu se vede viaţă a muritorilor" (Iov 10, 22). Şi unii deja petrec în toată veselia şi dulceaţa, aşteptând, şi doar că nu au în mâini împărăţia făgăduită lor

[9] În sensul de aleasă, specială.

βασιλείαν καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθά· τοὺς δὲ τοὐναντίον ἐν στενοχωρίᾳ πάσῃ καὶ ἀπαραμυθήτῳ λύπῃ, καθάπερ τινὰς καταδίκους ἐκδεχομένους τὴν ἀπόφασιν τοῦ κριτοῦ καὶ τὰς βασάνους ἐκείνας προορωμένους· οὔτε δὲ τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας ἐκείνους ἀπολαβεῖν καὶ «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε νοῦς ἀνθρώπου ἐνετυπώσατο ἀγαθά», οὔτε τούτους ταῖς αἰωνίοις ἤδη παραδεδόσθαι βασάνοις καὶ ἐν ἀσβέστῳ πυρὶ κατακαίεσθαι. Καὶ τοῦτο παρά τε τῶν πατέρων ἡμῶν ἄνωθεν παραδεδομένον ἔχομεν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν θείων γραφῶν παραστῆσαι ῥᾳδίως δυνάμεθα.

4. Φέρεται γὰρ ἐν ἀρχαιοτάταις τισὶν ἀποκρίσεσιν ἐπιγραφὴν ἐχούσαις· Ἀθανασίου τοῦ πάνυ πρὸς Ἀντίοχον ἄρχοντα, τοιαύτη τις ἐρώτησις· «Τί οὖν; ἀπέλαβον οἱ δίκαιοι τὰ ἀγαθὰ καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὴν κόλασιν; —Οὐδαμῶς· ὅμως δὲ αὐτὴ ἡ χαρά, ἣν ἔχουσι νῦν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί, μερικὴ ἀπόλαυσίς ἐστιν, ὥσπερ καὶ ἡ λύπη, ἣν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἔχουσι, μερικὴ κόλασις. Ὥσπερ μεταστέλλεται βασιλεὺς φίλους αὐτοῦ ἐπὶ τῷ συναριστῆσαι αὐτῷ, ὡσαύτως καὶ καταδίκους ἐπὶ τῷ κολάσαι αὐτούς, καὶ οἱ μὲν εἰς τὸ ἄριστον κληθέντες ἐν χαρᾷ εἰσιν ἔμπροσθεν τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως ἕως τῆς ὥρας τοῦ ἀρίστου, οἱ δὲ κατάδικοι, ἐν φυλακῇ ἀποκεκλεισμένοι, ἐν λύπῃ ὑπάρχουσιν ἕως ἐξέλθῃ ὁ κριτής· οὕτω δεῖ λοιπὸν νοεῖν περὶ τῶν ἐκεῖσε ἀφ' ἡμῶν προλαβουσῶν ψυχῶν, λέγω δὴ δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν. Εἰ οὖν οὐδείς, καθὰ εἴρηται, οὔτε ἐν βασιλείᾳ οὔτε ἐν γεέννῃ εἰσελήλυθε, πῶς περὶ τοῦ πλουσίου τοῦ κατὰ τὸν Λάζαρον ἀκούομεν, ὅτι ἐν πυρὶ καὶ βασάνοις ὑπάρχων πρὸς τὸν Ἀβραὰμ διελέγετο; —Παραβολικῶς ὁ Κύριος ὅλα τὰ κατὰ τὸν Λάζαρον εἶπεν, ὥσπερ καὶ περὶ τῶν δέκα παρθένων καὶ τῶν λοιπῶν παραβολῶν· οὐ γὰρ ἐν

şi bunătăţile cele negrăite. Iar alţii, dimpotrivă, petrec în toată strâmtorarea şi în întristare nemângâiată, precum nişte osândiţi care aşteaptă hotărârea judecătorului şi care văd mai dinainte acele chinuri. Dar nici aceia nu au luat moştenirea împărăţiei şi „bunătăţile pe care ochiul nu le-a văzut, nici auzul nu le-a auzit, nici mintea omului nu s-a întipărit de ele" (*cf.* I Cor. 2, 9), nici aceştia nu au fost deja predaţi chinurilor veşnice şi nu ard în focul cel nestins. Şi acest lucru îl avem predat de mai înainte şi de la Părinţii noştri, şi putem să-l înfăţişăm cu uşurinţă şi din înseşi dumnezeieştile Scripturi.

4. Căci în unele foarte vechi răspunsuri, care au titlul: *Ale marelui Atanasie către arhontele Antioh*, se află o astfel de întrebare: „«Aşadar, ce? Au luat dreptii bunătăţile şi păcătoşii pedeapsa?» «Nicidecum, ci însăşi bucuria pe care o au acum sufletele sfinţilor este o bucurie parţială, după cum şi întristarea pe care o au păcătoşii este pedeapsă parţială. După cum împăratul trimiţând, pe de o parte, după prietenii săi să-i cheme să se ospăteze împreună cu el, şi de asemenea, pe de altă parte, după inculpaţi să-i întemniţeze, cei chemaţi la masă sunt întru bucurie înaintea casei împăratului până la ceasul mesei, iar cei osândiţi şi închişi în temniţă sunt întru întristare până va veni judecătorul, tot aşa trebuie să cugetăm şi despre sufletele care au fost mai înainte luate de la noi acolo, mă refer la drepţi şi păcătoşi». «Aşadar, dacă nimeni, precum s-a spus, nu a intrat nici în împărăţie, nici în gheenă, cum auzim despre bogatul cel din pilda cu Lazăr că vorbea cu Avraam fiind în foc şi în chinuri?» «Ca pildă a spus Domnul toate cele din povestirea cu Lazăr, după cum şi despre cele zece fecioare şi despre celelalte pilde. Căci pilda cu Lazăr nu s-a

πράγματι γέγονεν ἡ τοῦ Λαζάρου παραβολή, διότι οὐχ ὁρῶσιν οἱ ἁμαρτωλοὶ οἱ ἐν γεέννῃ τοὺς δικαίους τοὺς μετὰ Ἀβραὰμ ὄντας ἐν τῇ βασιλείᾳ, ἀλλ' οὔτε δὲ πάλιν ἐπιγινώσκει τις τὸν πλησίον αὐτοῦ ἐν σκότει ὑπάρχων».

5. Ταύτην τὴν δόξαν ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία παραλαβοῦσα καὶ φρονεῖ καὶ κηρύττει, καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἀπολογίαν ἑτοιμότατα παρεσκεύασται. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίῳ τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἐκείνην προδιαγράφων Δεῦτε φησίν οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε, δῆλον ὡς μὴ ἤδη κληρονομήσαντες· ἔπειτα τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν φησί βασιλείαν, ἡτοιμασμένην, οὐ δεδομένην· πρὸς δὲ τοὺς ἁμαρτωλοὺς αὖθις· Πορεύεσθε οἱ κατηραμένοι, δῆλον ὡς μὴ ἤδη πεπορευμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον, οὐχ ὑμῖν, ἀλλὰ τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦς· κἀνταῦθα πάλιν ἡτοιμασμένον, οὐκ ἤδη τοὺς κατακρίτους δεξάμενον δαίμονας· πῶς γάρ, οἵτινες ἄχρι τοῦ νῦν καὶ ἕως δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐμπλανῶνται πανταχοῦ τῷ ἀέρι καὶ τὰ ἑαυτῶν ἐνεργοῦσιν ἀνεμποδίστως ἐν τοῖς πειθομένοις αὐτοῖς; Τοῦτο δὲ καὶ ἀλλαχοῦ βοῶσιν αὐτοὶ πρὸς τὸν Κύριον, ὡς ἐν τῷ αὐτῷ εὐαγγελίῳ κεῖται· Ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς, δῆλον ὡς οὔπω βασανιζόμενοι, τοῦ καιροῦ μὴ παρόντος. Εἰ τοίνυν οἱ πονηροὶ δαίμονες καὶ τῆς κακίας πρῶτοι δημιουργοί, δι' οὓς μάλιστα ἡ κόλασις ἡτοίμασταί τε καὶ τεταμίευται, τὴν προσήκουσαν δίκην οὔπω τιννύουσιν, ἀλλ' ἄφετοι περινοστοῦσιν ἔνθα καὶ βούλονται, τίς ἡμᾶς ἔτι πείσειε λόγος, τὰς τῶν ἐντεῦθεν ἀπαλλαττομένων ἐν ἁμαρτίαις ψυχὰς αὐτίκα τῷ πυρὶ παραδίδοσθαι καὶ ταῖς βασάνοις ἐκείναις ταῖς

[10] Sf. Atanasie cel Mare, *Răspunsuri către Antioh*, 20-21, PG 28, 609.

[11] Prin predanie.

petrecut în fapt, fiindcă nu văd păcătoşii cei din gheenă pe drepţii care sunt cu Avraam în împărăţie, şi, iarăşi, nici nu cunoaşte cineva pe aproapele său care se află în întuneric»"[10].

5. Această credinţă primind-o[11] Biserica de la noi, o şi cugetă, o şi propovăduieşte, şi pentru apărarea ei s-au pregătit argumente foarte întemeiate. Căci mai întâi Domnul, descriind mai dinainte în Evanghelia după Matei acea judecată viitoare, zice: „Veniţi binecuvântaţii Tatălui Meu, moşteniţi" – e limpede că le spune aşa ca unora care nu moşteniseră încă; apoi zice „împărăţia cea gătită vouă" – gătită, nu dată! Iar către păcătoşi, iarăşi: „Duceţi-vă blestemaţilor" – e limpede că le spune aşa ca unora ce încă nu se duseseră – „în focul veşnic, gătit" nu vouă, ci „diavolului şi îngerilor lui" (Mt. 25, 34, 41). Şi aici, în acest pasaj, este iarăşi „gătit" pentru că nu i-a primit încă pe demonii cei osândiţi. Căci cum rătăcesc ei până acum şi până în ziua aceea pretutindeni în văzduh şi lucrează în chip neîmpiedicat cele ale lor în aceia care se lasă înduplecaţi de ei? Iar aceasta o strigă şi în altă parte către Domnul diavolii înşişi, după cum se găseşte în aceeaşi Evanghelie: „Ai venit aici să ne chinuieşti mai înainte de vreme?" (Mt. 8, 29). E limpede că spun aceasta ca unii ce nu sunt încă chinuiţi, nefiind încă vremea. Aşadar, dacă diavolii cei vicleni şi cei dintâi făcători ai răutăţii, pentru care mai cu seamă s-a pregătit şi s-a păstrat pedeapsa, încă nu au parte de osânda cuvenită, ci slobozi cutreieră pe unde vor[12], ce cuvânt ne va mai convinge că sufletele celor plecaţi de aici în păcate sunt predate de îndată focului şi acelor chinuri gătite pentru

[12] În sensul că îşi pot expune o oarecare libertate, făcând tot felul de rele.

ἑτέροις ἡτοιμασμέναις; Τίς δὲ καὶ χρεία τῆς κρίσεως ἢ καὶ τῆς τῶν σωμάτων αὐτῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς ἐπὶ γῆς τοῦ κριτοῦ παρουσίας καὶ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου καὶ παγκοσμίου θεάτρου, εἰ πρὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἑκάτεροι τὰ κατ' ἀξίαν ἀπέλαβον; Πῶς δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐν τῇ τῶν παρθένων παραβολῇ τὰς ἐξελθούσας ἐντεῦθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου παρθένους ψυχὰς νυστάξαι μὲν καὶ καθευδῆσαί φησι, χρονίζοντος τοῦ νυμφίου, τουτέστιν ἀποθανεῖν, μηδέπω δὲ εἰσελθεῖν τὸν νυμφῶνα, μέχρις, ἂν ὁ νυμφίος ἐξ οὐρανοῦ παρεγένετο, πάσας ὁμοῦ διεγείρων ὥσπερ ἐξ ὕπνου καὶ τὰς μὲν ἑαυτῷ συνεισάγων, τὰς δὲ ἀποκλείων, ὃ παντί που δῆλον, ὡς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην γενήσεται; Τότε γὰρ φησίν ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις. Πῶς δὲ καὶ ἀποδημήσας καὶ τοῖς ἰδίοις δούλοις τὰ ὑπάρχοντα παραδούς, εἶτα ἐπανελθὼν ἀπήτει παρ' ἑκάστου τὴν ἐργασίαν, ὁμοῦ πάντας παραστησάμενος, εἰ πρὸ τῆς δεσποτικῆς ἐπανόδου τῶν δούλων ἕκαστος ἐπεδείκνυτο τὸ ἔργον καὶ τὸν μισθὸν ἀπελάμβανε;

6. Καὶ μὴν καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ δευτέρᾳ τοιάδε φησίν· Πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ὃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. Βλέπεις, ὅτι πρὸ τοῦ βήματος ἐκείνου καὶ πρὸ τοῦ φανερωθῆναι πάντας ἡμᾶς ὁμοῦ συνηγμένους καὶ χωρὶς σώματος οὐδεὶς ἀπολαμβάνει πρὸς ὃ διὰ τοῦ σώματος ἔπραξε; Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον αὖθις δευτέρᾳ τὸν μὲν καιρὸν τῆς οἰκείας ἀναλύσεως ἐφεστηκέναι φησί, τὸν δὲ τῆς δικαιοσύνης στέφανον ἀποκεῖσθαι λοιπόν, οὐκ ἐφεστηκέναι, ὃν ἀποδώσει μοι φησίν ὁ Κύριος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὁ δίκαιος κριτής, οὐ μόνον δὲ ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς

alții? Dar ce nevoie mai este de judecată sau chiar şi de învierea trupurilor lor şi de venirea pe pământ a Judecătorului şi de acea priveliște înfricoşată şi a-toată-lumea, dacă mai înainte de ziua aceea fiecare şi-a luat cele după vrednicia sa? Şi cum Domnul, în pilda cu fecioarele, zice că sufletele fecioare care au ieşit de aici spre întâmpinarea Mirelui, pentru că El întârzia, au ațipit şi au adormit, adică au murit, şi nicidecum nu au intrat în cămara de nuntă până nu a venit Mirele din cer şi le-a deşteptat pe toate ca dintr-un somn? Şi unele au intrat împreună cu El, iar pe altele le-a încuiat afară, lucru care e limpede pentru oricine că se va întâmpla în ziua aceea. Căci „Atunci, zice, se va asemăna împărăția cerurilor cu zece fecioare" (Mt. 25, 1). Şi cum, plecând El departe şi dând robilor Săi averile [Sale], după ce se întoarce, ar cere de la fiecare lucrul său şi i-ar înfățişa pe toți înaintea Sa, dacă fiecare dintre robi şi-ar fi arătat lucrul şi şi-ar fi luat răsplata mai înainte de întoarcerea Stăpânului? (*cf.* Mt. 25, 14 sq).

6. Dar şi dumnezeiescul Apostol zice unele ca acestea în a doua Epistolă către Corinteni: „Noi toți trebuie să ne arătăm înaintea judecății lui Hristos ca fiecare să ia cele pentru care a lucrat prin trup, fie bine, fie rău" (II Cor. 5, 10). Vezi că mai înainte de judecata aceea şi mai înainte de a ne arăta noi toți adunați şi mai înainte de a redobândi trupul nimeni nu ia răsplătirea pentru ceea ce a lucrat prin trup? Dar şi în a doua [Epistolă] către Timotei zice că a venit vremea dezlegării lui de aici, dar cununa dreptății îi este pusă deoparte pentru mai târziu şi nu a venit încă. Căci zice: „Pe care, cunună, mi-o va da Domnul în ziua aceea, El, Judecătorul cel drept, nu numai mie, ci şi tuturor celor care au iubit arătarea Lui"

ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρᾳ· Εἴπερ δίκαιον παρὰ Θεῷ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν, καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ, ἐν πυρὶ φλογὸς διδόντος ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι τὸν Θεὸν καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἵτινες δίκην τίσουσιν ὄλεθρον αἰώνιον ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν, ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Καὶ δὴ κἀν τῇ πρὸς Ἑβραίους περὶ τῶν προλαβόντων ἁγίων διηγούμενος, Οὗτοι πάντες φησί μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. Τοῦτο δὲ νοεῖν ἐστι περὶ πάντων τῶν ἄχρι τῆς δεσποτικῆς παρουσίας πιστῶν καὶ δικαίων· ὥσπερ γὰρ οὐκ ἐτελειώθησαν οἱ προλαβόντες ἐκεῖνοι τῶν ἀποστόλων χωρίς, οὕτως οὐδ' οἱ ἀπόστολοι χωρὶς τῶν μαρτύρων, οὐδ' οὗτοι πάλιν χωρὶς τῶν μετ' αὐτοὺς εἰσελθόντων τε καὶ εἰσελευσομένων εἰς τὸν καλὸν ἀμπελῶνα τῆς ἐκκλησίας· τοῦτο γὰρ σαφέστατα καὶ ἡ παραβολὴ ἐκείνη διδάσκει, ἐν ᾗ διάφοροι μὲν καὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς αἱ κλήσεις τῶν ἐργατῶν εἰς τὸν ἀμπελῶνα γεγόνασι, κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον ἅπασιν ὁ μισθὸς ἀπεδόθη, μηδὲν τῶν φθασάντων ἀπὸ τούτου πλέον ἐνεγκαμένων. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ ὁ μέγιστος εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ θεολόγος ἐν τῇ Ἀποκαλύψει φησί· Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγῖδα, εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν

(II Tim. 4, 6-8). Şi în Epistola a doua către Tesaloniceni: „De vreme ce drept este înaintea lui Dumnezeu să răsplătească cu necaz celor ce vă necăjesc pe voi, iar vouă celor necăjiți, să vă dea odihnă, împreună cu noi, la arătarea Domnului Iisus din cer, cu îngerii puterii Sale, în văpaie de foc, osândind pe cei ce nu cunosc pe Dumnezeu şi pe cei ce nu se supun Evangheliei Domnului nostru Iisus. Ei vor lua ca pedeapsă pieirea veşnică de la fața Domnului şi de la slava puterii Lui, când va veni să se preamărească întru sfinții Săi şi să fie privit cu uimire de către toți cei ce au crezut, pentru că mărturia noastră către voi a găsit crezare în ziua aceea" (II Tes. 1, 6-10). Dar şi în Epistola către Evrei spune despre sfinții plecați mai înainte: „Aceştia toți, zice, fiind mărturisiți prin credință, nu au dobândit făgăduința, Dumnezeu privind mai înainte la ceva mai bun pentru noi, ca ei să nu ia fără noi desăvârşirea" (Evr. 11, 39-40). Aceasta trebuie gândit despre toți credincioşii şi drepții de până la venirea Stăpânului. Că după cum aceia care au plecat mai înainte nu au luat desăvârşirea fără Apostoli, aşa nici Apostolii, fără mucenici, nici aceştia, iarăşi, fără cei ce au intrat şi vor intra după ei în via cea bună a Bisericii. Căci acest lucru îl învață prealimpede şi pilda aceea în care felurite şi la felurite vremi au fost chemările lucrătorilor în vie, dar plata a fost dată tuturor în acelaşi timp, neavând nimic mai mult cei care au venit primii (*cf.* Mt. 20, 1-8). Aceleaşi lucruri le spune şi preamarele evanghelist Ioan Teologul în Apocalipsă: „Şi când a deschis pecetea a cincea, am văzut, sub jertfelnic, sufletele celor înjunghiați pentru cuvântul lui Dumnezeu şi pentru mărturia pe care au dat-o. Şi strigau cu glas mare şi

μαρτυρίαν τοῦ ἀρνίου, ἣν εἶχον, καὶ ἔκραξαν φωνῇ μεγάλῃ λέγοντες· Ἕως πότε, ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος καὶ ἀληθινός, οὐ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν ἐκ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς; Καὶ ἐδόθη ἑκάστῳ αὐτοῖς στολὴ λευκὴ καὶ ἐρρέθη αὐτοῖς, ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον, ἕως οὗ πληρώσωσι καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν οἱ μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι ὡς καὶ αὐτοί. Ἐκ τούτων τοίνυν ἁπάντων παρίσταται, μήτε τοὺς ἁγίους ἐν ἀπολαύσει τελείᾳ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων καὶ τῆς μελλούσης μακαριότητος εἶναι, μήτε μὴν τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἤδη τὴν κατάκρισιν εἰληφέναι καὶ τῇ κολάσει παραπεμφθῆναι· καὶ πῶς γάρ, ἀτελεῖς ὄντες καὶ οἷον ἡμίτομοι καὶ τοῦ σώματος ἐλλιπεῖς, ὧ προσλαβεῖν ἐκδέχονται μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἄφθαρτον, τῶν τελείων ἂν ἐπέτυχον ἄθλων; Διὰ τοῦτό φησιν ὁ Ἀπόστολος· Ἀπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, εἶτα τὸ τέλος. Τότε φανήσονται φησί, τότε λάμψουσι, τότε τελειωθήσονται. Καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· Τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

7. Λείπεται δὴ καὶ τοὺς διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας εἰσαγαγεῖν τῇ τοιαύτῃ δόξῃ συμφθεγγομένους καὶ ταύτην διὰ πάντων κρατύνοντας. Φησὶ τοίνυν ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ θεολόγος ἐν τῷ εἰς Καισάριον τὸν ἀδελφὸν ἐπιταφίῳ τοιαῦτα· «Πείθομαι σοφῶν λόγοις, ὅτι ψυχὴ πᾶσα καλή τε καὶ θεοφιλής, ἐπειδὰν τοῦ συνδεδεμένου

[13] Nota 3 din PO (vol. 15, p. 115) spune că doar un singur manuscris conține un adaos de text al Sf. Marcu cuprinzând încă două mărturii ale Părinților. „Așa zice, dar, Vasile, arătătorul de cele cerești, despre măreția cea necuprinsă a lui Dumnezeu: În veacul viitor s-a făgăduit că le va fi dat celor vrednici [starea] față către față și desăvârșita cunoaștere a măreției celei necuprinse a lui Dumnezeu. Dar acum, chiar dacă e Petru, chiar dacă Pavel, chiar dacă vreun altul, privește cu adevărat și nu e

ziceau: Până când, Stăpâne sfinte și adevărate, nu vei judeca și nu vei răzbuna sângele nostru, față de cei ce locuiesc pe pământ? Și fiecăruia dintre ei i s-a dat câte un veșmânt alb și li s-a spus ca să stea în tihnă, încă puțină vreme, până când vor împlini numărul și cei împreună-slujitori cu ei și frații lor, cei ce aveau să fie omorâți ca și ei" (Ap. 6, 9-11). Așadar, din toate acestea reiese că nici sfinții nu sunt în bucuria deplină a acelor bunătăți și a fericirii viitoare, nici păcătoșii nu au luat deja osânda și nu au fost trimiși în pedeapsă. Căci cum ar avea parte de răsplătirile desăvârșite, atâta timp cât sunt nedeplini și oarecum tăiați în două și lipsiți de trup și așteaptă ceea ce vor lua după învierea cea nestricăcioasă? De aceea zice Apostolul: „Pârga e Hristos, apoi cei ai lui Hristos la venirea Lui, apoi va fi sfârșitul" (*cf.* I Cor. 15, 23-24). Atunci se vor arăta, zice, atunci vor străluci, atunci se vor desăvârși. Și Domnul spune în Evanghelie: „Atunci drepții vor străluci ca soarele în împărăția cerurilor" (Mt. 13, 43).

7. Mai trebuie să arătăm că și dascălii Bisericii sunt de acord cu o asemenea credință și că o țin cu toții[13]. Așadar, marele Grigorie Teologul zice unele ca acestea în cuvântarea de la îngroparea fratelui său Chesarie: „Mă încred în cuvintele înțelepților, că tot sufletul bun și iubitor de Dumnezeu când se duce de aici, după

înșelat, nici nu-și închipuie, însă prin oglindă și în ghicitură, și așteaptă cu bucurie ceea ce e desăvârșit în veacul viitor. Iar mai înainte de acesta și vasul cel vestit al Bisericii, marele Atanasie, în cuvântul despre cei adormiți acestea zice: Că și aceasta a dăruit Dumnezeu celor mântuiți: până la învierea obștească a petrece și a se bucura și a se veseli împreună unii cu alții sufletește, fiind în așteptarea dumnezeieștilor răsplătiri puse lor deoparte". Textul Sf. Vasile e din *Tratatul despre credință* (PG 31, 681), iar al Sf. Atanasie dintr-un cuvânt pierdut, păstrat fragmentar la Sf. Ioan Damaschin (PG 95, 277).

λυθεῖσα σώματος ἐνθένδε ἀπαλλαγῇ, εὐθὺς μὲν ἐν συναισθήσει καὶ θεωρίᾳ τοῦ μένοντος αὐτὴν καλοῦ γενομένη (ἅτε τοῦ ἐπισκοτοῦντος ἀνακαθαρθέντος ἢ ἀποτεθέντος ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ λέγειν χρή), θαυμασίαν τινὰ ἡδονὴν ἥδεται καὶ ἀγάλλεται καὶ ἵλεως χωρεῖ πρὸς τὸν ἑαυτῆς δεσπότην, ὥσπερ τι δεσμωτήριον χαλεπὸν τὸν ἐνταῦθα βίον ἀποφυγοῦσα καὶ τὰς περικειμένας ἀποσεισαμένη πέδας, ὑφ' ὧν τὸ τῆς διανοίας πτερὸν καθείλκετο, οἷον ἤδη τῇ φαντασίᾳ καρποῦται τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα· μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ τὸ συγγενὲς σαρκίον ἀπολαβοῦσα, ᾧ τὰ ἐκεῖσε συνεφιλοσόφησε, παρὰ τῆς καὶ δούσης καὶ πιστευθείσης γῆς, τρόπον ὃν οἶδεν ὁ ταῦτα συνδήσας καὶ διαλύσας Θεός, τούτῳ συγκληρονομεῖ τῆς ἐκεῖθεν δόξης· καὶ καθάπερ τῶν μοχθηρῶν αὐτοῦ μετέσχε διὰ τὴν συμφυΐαν, οὕτω καὶ τῶν τερπνῶν ἑαυτῆς μεταδίδωσιν, ὅλον εἰς ἑαυτὴν ἀναλώσασα καὶ γενομένη σὺν τούτῳ ἓν καὶ πνεῦμα καὶ νοῦς καὶ θεός, καταποθέντος ὑπὸ τῆς ζωῆς τοῦ θνητοῦ τε καὶ ῥέοντος».

8. Καὶ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης ἐν τῷ ἕκτῳ λόγῳ τῶν εἰς τοὺς Ἀνδριάντας· «Καθάπερ ὁ πυκτεύων» φησίν «ἐπείγεται τοῦ σταδίου ἐξελθεῖν, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῶν τραυμάτων, καὶ ὁ ἀθλητὴς ἀναστῆναι τὸ θέατρον ἐπιθυμεῖ, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῶν πόνων, οὕτω καὶ ὁ ἐν σκληρῷ καὶ τραχυτάτῳ βίῳ ζῶν μετὰ ἀρετῆς ἐπιθυμεῖ τῆς τελευτῆς, ἵνα καὶ τῶν πόνων ἀπαλλαγῇ τῶν παρόντων καὶ ὑπὲρ τῶν ἀποκειμένων ἔχῃ στεφάνων θαρρεῖν, πρὸς τὸν εὔδιον καταπλεύσας λιμένα καὶ ἐκεῖ

[14] A nu se înțelege că sufletul își închipuie stări după ieșirea din trup, ci Sfântul folosește cuvântul ca să arate că realitatea la care accede sufletul nu e totală și deplină, după cum închipuirea unui lucru este o împărtășire de acel lucru, însă nu deplină.

[15] La învierea celui mântuit, sufletul ia trupul în sine și îl

dezlegarea de trupul cu care a fost împreună-legat, ajungând, mai întâi, întru conștientizarea și contemplarea binelui care îl așteaptă pe el (fiindcă ceea ce îl întuneca fie a fost curățit, fie a fost lepădat, fie altceva ce nu știu cum trebuie numit), se îndulcește de o plăcere minunată și se veselește și înaintează cu bucurie către Stăpânul său, scăpând din viața de aici ca dintr-o închisoare cumplită și scuturând de la sine obezile, de care era trasă în jos aripa cugetării lui, și oarecum deja gustând, prin închipuire[14], din fericirea ce îl așteaptă. Și, puțin mai pe urmă, și pe trupul cel înrudit cu el, cu care a filosofat împreună despre cele de acolo, primindu-l înapoi din pământul care l-a dat și căruia i-a fost încredințat la moarte – primindu-l, zic, înapoi în felul în care Dumnezeu știe, Cel Ce le-a legat și le-a dezlegat pe acestea [trupul și sufletul] – va moșteni împreună cu acesta slava de acolo. Și după cum, din pricina legăturii firești, sufletul s-a împărtășit de ostenelile trupului, așa îi și împărtășește trupului din desfătările sale, mistuindu-l întreg în sine[15] și făcându-se împreună cu el una, și duh și minte și dumnezeu, «ceea ce e muritor și curgător fiind înghițit de viață»"[16].

8. Și Ioan cel cu limba de aur, în al șaselea *Cuvânt la statui*, zice: „Precum cel ce se luptă cu pumnii se grăbește să iasă din arenă ca să scape de răni, iar atletul dorește să se ridice stadionul în picioare ca să scape de osteneli, așa și cel ce are o viețuire aspră și foarte dură în virtute dorește sfârșitul ca să scape de ostenelile prezente și să aibă nădejde tare pentru cununile puse deoparte, navigând către un liman bun și strămutându-se acolo unde

„sublimează", mistuind trupului orice urmă de opacitate, nu desființându-l ori distrugându-l. Vezi mai departe.

[16] *Cuvântarea* 7, 21, PG 35, 781. Sufletul și trupul sunt conaturale, își iau ființarea deodată și se întrepătrund unul cu altul, sunt făcute unul pentru altul.

μεταστάς, ἔνθα λοιπὸν οὐκ ἔστιν ὑποπτεῦσαι ναυάγιον». Καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ κατὰ Ἰουδαίων λόγῳ ἐγκωμιάζων ἐν προοιμίοις τοὺς μάρτυρας τοιάδε φησί· «Κατεγέλασαν τῆς παρούσης ζωῆς, κατεπάτησαν βασανιστήρια καὶ κολάσεις, ὑπερεῖδον θανάτου, ἀπηλλάγησαν τῆς πλάνης τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, εἰς τὸν εὔδιον λιμένα κατέπλευσαν· καὶ νῦν εἰς τὸν τοῦ Παύλου τελοῦσι χορόν, πρὸ τῶν στεφάνων αὐτῶν τῇ προσδοκίᾳ τῶν στεφάνων πτερούμενοι καὶ τὸ τοῦ μέλλοντος ἄδηλον λοιπὸν διαφυγόντες».

9. Καὶ αὖθις ὁ θεῖος Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὴν πληγὴν τῆς χαλάζης λόγῳ, τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἐκείνην προδιαγράψας, «Πορεύσονται» φησίν «οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ νῦν κρυπτομένης καὶ ὕστερον αὐτῷ συμφανερουμένης· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως, ἣν ἤδη παρὰ τοῦ κρίνοντος αὐτοὺς λόγου οἱ μὴ πιστεύοντες κατεκρίθησαν. Καὶ τοὺς μὲν τὸ ἄφραστον φῶς διαδέξεται καὶ ἡ τῆς ἁγίας καὶ βασιλικῆς θεωρία Τριάδος, ἐλλαμπούσης τρανότερόν τε καὶ καθαρώτερον, καὶ ὅλης ὅλῳ νοῒ μιγνυμένης, ἣν δὴ καὶ μάλιστα βασιλείαν οὐρανῶν ἐγὼ τίθεμαι· τοῖς δὲ μετὰ τῶν ἄλλων βάσανος, μᾶλλον δὲ πρὸ τῶν ἄλλων, τὸ ἀπερρίφθαι Θεοῦ καὶ ἡ ἐν τῷ συνειδότι αἰσχύνη πέρας οὐκ ἔχουσα. Καὶ ταῦτα μὲν ὕστερον». Καὶ ἐν τῷ εἰς τὸ βάπτισμα πάλιν, ἐν ὀγδόῳ τῆς παρ' αὐτοῦ συντεθείσης νέας δεκαλόγου, «Δέχου πρὸς τούτοις» φησίν «ἀνάστασιν, κρίσιν, ἀνταπόδοσιν τοῖς δικαίοις τοῦ Θεοῦ σταθμοῖς», μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν τὴν ἀνταπόδοσιν εἶναι ἀποφαινόμενος, ὡς πρότερον πάντως οὐ γενομένην.

[17] PG 49, 85.

[18] PG 48, 904.

[19] Literal: „Pe unii îi va primi lumina cea negrăită şi vederea Sfintei şi Împărăteştii Treimi".

nu mai este nici un pericol de naufragiu"[17]. Şi în al patrulea *Cuvânt contra iudeilor*, lăudând la începutul lui pe mucenici, zice unele ca acestea: „Şi-au râs de viaţa aceasta, au călcat în picioare uneltele de chinuri şi caznele, au trecut cu vederea moartea, au scăpat de înşelăciunea lucrurilor vieţii acesteia, au călătorit la liman bun. Şi acum împlinesc ceata lui Pavel, mai înainte de a lua cununile fiind întraripaţi cu aşteptarea cununilor şi scăpând de incertitudinea a ce va fi cu ei în viitor"[18].

9. Şi, iarăşi, dumnezeiescul Grigorie, în *Cuvântul la bătaia grindinei*, descriind mai dinainte acea judecată viitoare, zice: „Vor merge cei ce au făcut cele bune spre învierea vieţii, care acum e ascunsă în Hristos şi mai pe urmă se va arăta împreună cu El, iar cei ce au făcut cele rele, spre învierea judecăţii cu care cei ce nu cred au fost deja judecaţi de către cuvântul care îi judecă pe ei. Şi unii vor merge la lumina cea negrăită şi la vederea Sfintei şi Împărăteştii Treimi[19], strălucindu-le Ea şi mai limpede, şi mai curat, şi Întreagă fiind amestecată în mintea întreagă, pe care, vedere a Treimii, eu o socotesc a fi împărăţia cerurilor ; iar alţii vor primi, împreună cu celelalte chinuri, ba mai degrabă înaintea celorlalte, pe acela de a fi azvârliţi de la Dumnezeu şi nesfârşita ruşinare a conştiinţei. Deci acestea vor fi atunci"[20]. Şi în cuvântul la Botez, iarăşi, în a opta poruncă a noului decalog alcătuit de el, zice: „Primeşte, pe lângă acestea, învierea, judecata, răsplătirea prin dreptele judecăţi ale lui Dumnezeu"[21]; după înviere şi judecată afirmă că este răsplătirea, ca una care nu a avut loc nicidecum mai înainte.

[20] PG 35, 945.

[21] PG 36, 424.

10. Δῆλον οὖν ἐκ τούτων ἁπάντων, ὡς ὅσα τινὲς τῶν ἁγίων δι' ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεως εἶδον περὶ τῆς μελλούσης κολάσεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, σκιαγραφίαι τινὲς τῶν μελλόντων ἦσαν καὶ οἷον διατυπώσεις, ἀλλ' οὐκ ἤδη παρόντα καὶ ἐνεργούμενα πράγματα, καθάπερ ὁ Δανιὴλ τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἐκείνην προφητικῶς διαγράφων, Ἐθεώρουν φησίν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν, καὶ τὰ καὶ τὰ γένονε· δῆλον γὰρ ὡς οὐ γέγονε ταῦτα, τῷ δὲ προφήτῃ πνευματικῶς προεδείκνυτο.

11. Εἰ τοίνυν κατὰ τοὺς εἰρημένους ἅπαντας λόγους καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν εὐσεβὲς φρόνημα οὔτε ἡ αἰώνιος κόλασις τοὺς ἁμαρτωλούς, οὔθ' ἡ βασιλεία τοὺς δικαίους ἀπέλαβεν, ἀλλ' ἑκάτεροι πρὸς τὴν τελειότητα καὶ τὴν κατ' ἀξίαν ἀπόληψιν τῶν ἡτοιμασμένων αὐτοῖς ἐκείνην τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἐκδέχονται, πῶς ἔτι παραδεξόμεθά τε καὶ συγχωρήσομεν ἄλλην τινὰ τιμωρίαν ἀπὸ τοῦ νῦν ἐνεργεῖσθαι καὶ πῦρ ἕτερον πρόσκαιρον τὰς τῶν μέσως βιωσάντων κολάζειν ψυχάς, τῆς καθολικῆς ἐκείνης τιμωρίας ἀργούσης καὶ τῶν ἀσεβεστάτων τε καὶ πονηροτάτων καὶ αὐτῶν τῶν δαιμόνων οὔπω κατ' ἐκείνην κολαζομένων; Ἐκδέχεσθαι γὰρ καὶ αὐτοὺς τὴν κρίσιν ἐκείνην ὁ θεῖος ἀπόστολος Πέτρος ἐν τῇ ἐπιστολῇ λέγει, καθάπερ ἐν εἱρκτῇ καὶ δεσμοῖς ἐν τῷ ᾅδῃ κατεχομένους, ἀλλ' οὔπω κολάζεσθαι· Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἁμαρτησάντων φησίν ὁ Θεὸς οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ᾅδου ταρταρώσας παρέδωκεν, εἰς κρίσιν τηρουμένους. Ἀκούεις, ὅτι καὶ αὐτοὶ τὴν προτέραν ἰσχὺν ἀφῃρημένοι κεῖνται καθάπερ ἐν δεσμωτηρίῳ,

[22] Lit: la mijloc. Cei din ceata de mijloc sunt cei care nu sunt nici vrednici de iad, nici de rai, ci, după învățătura latină, mergeau în

10. Aşadar, e limpede din toate acestea că toate câte unii dintre sfinți le-au văzut prin vedenie şi descoperire, în legătură cu pedeapsa viitoare a necredincioşilor şi a păcătoşilor, erau oarecare descrieri umbroase ale celor viitoare şi ca un fel de tipuri, iar nu realități deja prezente şi actuale, după cum Daniel, descriind în chip proorocesc acea judecată viitoare, zice: „Am văzut până când au fost puse tronuri, şi a aşezat un scaun de judecată şi cărțile s-au deschis, şi s-au întâmplat şi unele, şi altele" (Dan. 7, 9). Dar e clar că nu s-au întâmplat acestea, ci i-au fost arătate mai dinainte proorocului în chip duhovnicesc.

11. Prin urmare, dacă după toate cuvintele spuse şi după cugetul cel dreptcredincios al Bisericii noastre deocamdată nici pedeapsa veşnică nu i-a primit pe păcătoşi, nici împărăția pe cei drepți, ci fiecare din ei aşteaptă acea judecată viitoare, pentru a lua deplinătatea şi răsplătirea după vrednicie a celor pregătite lor, cum vom mai accepta şi vom îngădui vreo altă pedepsire care să lucreze de acum şi un alt foc vremelnic care să pedepsească sufletele celor care au viețuit căldicel[22], de vreme ce acea pedeapsă universală nu este încă lucrătoare, şi cei preanecredincioşi şi preavicleni şi înşişi diavolii nu sunt încă pedepsiți cu acea pedeapsă? Iar că şi ei aşteaptă acea judecată, o spune dumnezeiescul Apostol Petru în Epistolă, anume că ei sunt ținuți în iad ca într-o temniță şi în lanțuri, dar nu sunt încă pedepsiți. „Căci dacă Dumnezeu, zice, nu i-a cruțat pe îngerii care au păcătuit, ci, chinuindu-i, i-a predat lanțurilor iadului, fiind păziți pentru judecată" (II Pt. 2, 4). Auzi că şi ei, lepădând puterea lor dintâi, zac ca într-o închisoare aşteptând acea judecată? La fel

purgatoriu. Îi vom numi pe cei din tagma de mijloc fie cu denumirea aceasta, fie cu „cei căldicei".

τὴν κρίσιν προσδοκῶντες ἐκείνην; Οὕτω δὲ δήπου καὶ οἱ τῶν ἁμαρτωλῶν ἄκροι κολάζονται μὲν ἐκ μέρους, οὔπω δὲ εἰς αὐτὴν τὴν κόλασιν ἐμπεπτώκασι. Λύπην ἄρα καὶ τὴν τοὺς μέσους κολάζουσαν εἶναι φήσαντες, ἢ συνειδότος αἰσχύνην καὶ βάσανον, ἢ μετάμελον, ἢ συγκλεισμὸν καὶ σκότος, ἢ φόβον καὶ ἀδηλίαν τοῦ μέλλοντος, ἢ καὶ μόνην ἀναβολὴν τῆς θείας θεωρίας, κατ' ἀναλογίαν τῶν πεπλημμεληµένων αὐτοῖς, εὐλογώτατ' ἂν εἴημεν οὕτω καὶ φρονοῦντες καὶ λέγοντες· πῦρ δὲ σωματικὸν ἀσωμάτους ψυχὰς κολάζειν τε καὶ καθαίρειν, οὔτ' ἂν εἴποιμεν ὅλως καὶ τοὺς εἰπόντας παραιτησόμεθα μὴ δυσχεραίνειν ἡμῖν, εἰ μὴ ῥᾳδίως παραδεχόμεθα. Τάχα δὲ καὶ φήσομεν ἀλληγορικῶς αὐτοὺς εἰρηκέναι τὸ πῦρ, ἢ οἰκονομικῶς πρὸς χρείαν τινὰ τοῦ τότε καιροῦ καὶ τῶν ἀκουόντων ὠφέλειαν· ταύτας γὰρ τὰς αἰτίας ἀποδιδόναι τοῖς καινοτέροις τε καὶ ἀήθεσι δόγμασι καὶ τῇ γραφῇ μὴ ὁμολογουμένοις εἰώθαμεν.

12. Διὰ δὴ ταῦτα καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐχάς, ἃς ἡ ἐκκλησία παρὰ τῶν ἀποστόλων αὐτῶν καὶ τῶν πατέρων ἐκδεξαμένη ποιεῖται ἔν τε τῇ μυστικῇ θυσίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις τισὶ τελεταῖς κατὰ διαφόρους καιροὺς γινομέναις, ὑπὲρ πάντων ὁμοίως ποιούμεθα τῶν ἐν τῇ πίστει κεκοιμημένων, καὶ πᾶσιν αὐτὰς συντελεῖν τι καὶ συνεισφέρειν φαμὲν καὶ πρὸς ἅπαντας διαβαίνειν τὴν ἀπ' αὐτῶν δύναμιν καὶ ὠφέλειαν· τοὺς μὲν ἁμαρτωλοὺς καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ κατακεκλεισμένους, ἵνα μικρᾶς τινος ἀνέσεως τύχωσιν, εἰ καὶ μὴ τελείας ἀπαλλαγῆς· καὶ τοῦτό φησιν ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ταῖς εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομέναις εὐχαῖς ταῦτα κατὰ ῥῆμα γράφων· «Ὁ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ παντελείῳ ἑορτῇ καὶ σωτηριώδει ἱλασμοὺς μὲν ἱκεσίους ὑπὲρ τῶν κατεχομένων· ἐν ᾅδου καταξιώσας δέχεσθαι, μεγάλας δὲ παρέχων

şi cei mai mari dintre păcătoşi sunt pedepsiți în parte, dar încă nu au căzut în însăşi pedeapsa veşnică. Prin urmare, întristarea şi ceea ce îi chinuie pe cei căldicei zicem că este sau ruşinea şi chinul conştiinței, sau părerea de rău, sau întemnițarea şi întunericul, sau frica şi incertitudinea pentru viitor, sau fie şi numai întârzierea dumnezeieştii contemplări, după măsura greşalelor lor. Cel mai logic lucru ar fi a cugeta şi a grăi astfel. Dar de vreun foc trupesc, care să pedepsească şi să curețe sufletele netrupeşti, noi nu vorbim nicidecum, şi celor care vorbesc le cerem ca să nu se supere pe noi dacă nu acceptăm cu uşurință. Mai degrabă vom zice că în chip alegoric au vorbit despre foc, sau din pogorământ față de o oarecare nevoie a vremii de atunci şi pentru folosul celor ce-i ascultau. Căci doar astfel de pricini obişnuim noi să atribuim dogmelor mai noi şi neobişnuite şi care nu sunt mărturisite de Scriptură[23].

12. De aceea şi rugăciunile pentru cei adormiți pe care Biserica, primindu-le de la Apostolii înşişi şi de la Părinți, le face şi la Jertfa cea tainică şi la unele alte slujbe care se săvârşesc la diferite soroace le facem deopotrivă pentru toți cei adormiți în credință, şi spunem că tuturor ele le împlinesc şi le aduc ceva, şi spre toți trece puterea şi folosul din ele: pentru păcătoşi şi pentru cei închişi în iad spre a avea parte de o oarecare mică uşurare, chiar dacă nu au parte de izbăvirea desăvârşită. Şi aceasta o spune Marele Vasile în rugăciunile ce se citesc la Cincizecime, acestea scriindu-le textual: „Cel Ce ai binevoit şi în acest întrutot desăvârşit şi mântuitor praznic să primeşti ca jertfe de curățire rugăciuni pentru cei ținuți în iad, dându-ne mari nădejdi că se trimite de la

[23] Prin abuz de limbaj se pot accepta anumite formulări neconforme cu realitățile descrise de Scriptură, dar numai din pricini de iconomie.

ἡμῖν ἐλπίδας, ἄνεσιν τοῖς κατεχομένοις τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀνιαρῶν καὶ παραψυχὴν παρὰ σοῦ καταπέμπεσθαι». Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν εἰ ὑπὲρ τούτων εὐχόμεθα, ὅπου γε καὶ ὑπὲρ ἀσεβῶν ἰδίᾳ τινὲς εὐξάμενοι εἰσηκούσθησαν, ὡς ἡ μακαρία Θέκλα τὴν Φαλκωνίλλαν ἐκ τοῦ χώρου τῶν ἀσεβῶν μετέστησε ταῖς εὐχαῖς καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὥς φασι, τὸν βασιλέα Τραϊανόν. Ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία τῶν μὲν τοιούτων οὐδαμῶς ὑπερεύχεται, τοῖς δ' ἐν πίστει κεκοιμημένοις ἅπασι, κἂν ἁμαρτωλότατοι εἶεν, ἐξαιτεῖται παρὰ Θεοῦ τὴν ἄνεσιν καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ ὑπὲρ αὐτῶν εὐχομένη. Καὶ τοῦτο δῆλον μὲν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς περιληπτικῆς φωνῆς· πάντων γάρ φησι τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων· δῆλον δὲ ἐκ τῶν προεκτεθειμένων τοῦ μεγάλου Βασιλείου φωνῶν· δῆλον δὲ καὶ ἐξ ὧν φησιν ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐν τοῖς εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον ἐξηγητικοῖς, ἐν ὁμιλίᾳ ξβᾳ· «Εἰ μὲν ἁμαρτωλὸς ὁ τεθνηκὼς καὶ πολλὰ τῷ Θεῷ προσκεκρουκώς, δεῖ δακρύειν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ δακρύειν μόνον (τοῦτο γὰρ οὐδὲν ὄφελος ἐκείνῳ), ἀλλὰ ποιεῖν τὰ δυνάμενά τινα παραμυθίαν αὐτῷ δοῦναι, ἐλεημοσύνας καὶ προσφοράς». Καὶ αὖθις ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης, ὁμιλίᾳ μαῃ, τοιάδε φησίν· «Εἰ ἁμαρτωλὸς ἀπῆλθε, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ χαίρειν, ὅτι ἐνεκόπη τὰ ἁμαρτήματα καὶ οὐ προσέθηκε τῇ κακίᾳ, καὶ βοηθεῖν, ὡς ἂν οἷόν τε ᾖ, οὐ δακρύειν». Καὶ μετά τινα· «Τί

[24] Păcătoşii din iad, de care pomeneşte Sfântul, sunt ortodocşi, iar necredincioşii sunt păgânii şi ereticii.

[25] Adică pentru păgâni.

[26] Deci rugăciunile Sfântului Vasile pentru cei din iad, făcute la Cincizecime, se referă la ortodocşii care sunt în iad, nu la păgâni sau eretici, pentru care ne putem ruga doar în particular, cum, de pildă, făcea Sfântul Siluan şi mulţi alţi sfinţi.

Tine uşurare şi mângâiere celor ţinuţi de către spurcaţii care îi ţin pe ei". Şi nu-i nimic de mirare dacă ne rugăm pentru aceştia, de vreme ce şi pentru necredincioşi rugându-se unii în particular au fost ascultaţi, precum fericita Tecla a mutat-o prin rugăciunile ei pe Falconilla din ţinutul necredincioşilor, şi marele Grigorie Dialogul, pecum se zice, pe împăratul Traian[24]. Însă Biserica lui Dumnezeu pentru unii ca aceştia[25] nu se roagă nicidecum; dar pentru cei adormiţi în credinţă se roagă pentru toţi, oricât de păcătoşi ar fi fost, şi le cere lor de la Dumnezeu uşurare, rugându-se pentru ei şi în comun şi în particular[26]. Iar aceasta[27] se vede clar şi din cuprinzătoarea formulă „pentru *toţi* cei adormiţi întru credinţă", dar şi din graiurile marelui Vasile mai sus pomenite. Încă şi din cele pe care le zice fericitul Ioan Gură de Aur în tâlcuirile la Evanghelia după Ioan, în *Omilia 62*: „Dacă păcătos e cel ce a murit şi multe a păcătuit faţă de Dumnezeu, e nevoie de lacrimi, ba mai bine zis, nu numai de lacrimi (căci acest lucru nu e de nici un folos pentru acela[28]), ci e nevoie să faci cele ce pot să-i dea o oarecare mângâiere: milostenii şi aduceri"[29]. Şi iarăşi, în tâlcuirea celei dintâi *Epistole către Corinteni*, în *Omilia 41*, unele ca acestea zice: „Dacă a plecat de aici păcătos, chiar şi aşa trebuie să te bucuri, pentru că s-au oprit păcatele şi nu mai sporeşte în răutate, şi să-l ajuţi, oricum ar fi, nu să plângi"[30]. Şi după acestea zice: „Aşadar,

[27] *aceasta*: faptul că se roagă deopotrivă pentru toţi cei adormiţi întru credinţă.

[28] Se referă la plângerea sentimentală pentru acela, care este fără folos, nu la plângerea în rugăciune pentru el, căci de această plângere până la durere şi încordare pentru cel mort în păcate tocmai Sfântul spune că e nevoie.

[29] PG 59, 348. Vezi nota 52 de la *Cuvântul I despre purgatoriu*.

[30] PG 61, 361.

τοίνυν ἀλγεῖς; τί δὲ θρηνεῖς, ὁπότε τοσαύτην δυνατὸν συγγνώμην συνεισαγαγεῖν τῷ ἀπελθόντι;» Καὶ ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους αὖθις «Εἰ Ἕλληνες» φησί «συγκατακαίουσι τοῖς ἀπελθοῦσι τὰ ἑαυτῶν, πόσῳ γε μᾶλλον σὲ τὸν πιστὸν συμπαραπέμψαι δεῖ τῷ πιστῷ τὰ οἰκεῖα, οὐχ ἵνα τέφρα γένωνται καθὼς ἐκεῖνα, ἀλλ' ἵνα μείζονα τούτῳ περιβάλῃς τὴν δόξαν· καὶ εἰ μὲν ἁμαρτωλὸς ὁ τεθνηκὼς ἦ, ἵνα λύσῃς τὰ ἁμαρτήματα· εἰ δὲ δίκαιος, ἵνα προσθήκη γένηται μισθοῦ καὶ ἀντιδόσεως». Καὶ ὃ δὲ προηνέγκατε ῥητὸν ὡς ἐκ τῆς βίβλου τῶν Μακκαβαίων, οἷα δὴ ἐκεῖθεν δεδηλωμένον, καλὸν εἶναι καὶ σωτηριῶδες τὸ ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων εὔχεσθαι, ὅπως ἂν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπολυθῶσι, δῆλόν ἐστιν, ὡς ὑπὲρ ἀσεβησάντων σχεδὸν καὶ εἰδωλολατρησάντων ὁ ἱλασμὸς ἐκεῖνος καὶ ἡ θυσία γεγένηται. «Ἰούδας» γάρ φησιν «ὁ Μακκαβαῖος ἰδὼν τὸν ὑπ' αὐτὸν λαὸν τεθανατωμένον ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, ἐρευνήσας αὐτῶν τοὺς κόλπους καὶ ἔνδον εὑρὼν εἴδωλα, θυσίαν καὶ ἱλασμὸν αὐτίκα ὑπὲρ ἑκάστου τούτων τῷ Θεῷ προσενήνοχεν». Εἰ οὖν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἰσχύουσιν αἱ τῆς ἐκκλησίας εὐχαί τε καὶ δεήσεις καὶ πολὺ τὸ κέρδος αὐτοῖς συνεισφέρουσιν, ἅτε δὴ μήπω κατακεκριμένοις μηδὲ τὴν ψῆφον τοῦ δικαστοῦ δεξαμένοις καὶ εἰς τὴν κόλασιν ἐμπεσοῦσι, πολλῷ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν μέσω γινόμεναι τὰ μεγάλα αὐτοὺς ὀνήσουσι, καὶ ἢ τῷ τῶν δικαίων ἀποκαταστήσουσι κλήρῳ, ἂν ἐλάχιστα ἦ καὶ κοῦφα τὰ ἁμαρτήματα, ἢ τέως γοῦν ἐν οἷς εἰσι μένοντας κουφιοῦσι τῶν δυσχερῶν καὶ πρὸς ἐλπίδας ἐπανάξουσι χρηστοτέρας. Ὅτι δὲ καὶ πρὸς τοὺς δικαίως τε καὶ ὁσίως βιώσαντας ἡ τῶν εὐχῶν τούτων καὶ μάλιστα τῆς μυστικῆς θυσίας δύναμις διαβαίνει, ἅτε καὶ αὐτοὺς ἀτελεῖς ὄντας καὶ

[31] Ibidem.

pentru ce te îndurerezi? Pentru ce jeleşti, când este cu putinţă a aduce atâta iertare celui plecat?"[31]. Şi iarăşi, în tâlcuirea la *Epistola către Filipeni*, zice: „Dacă elinii îşi ard împreună cu cei plecaţi lucrurile lor, cu mult mai mult tu, cel credincios, trebuie să trimiţi, împreună cu cel credincios[32], cele ale sale, nu ca să devină cenuşă, precum acelea ale elinilor, ci ca să îl îmbraci pe acesta cu mai mare slavă. Şi dacă cel ce a murit a fost păcătos, să faci aşa ca să-i dezlegi păcatele. Iar dacă a fost drept, ca să aibă adaos de răsplătire şi plată"[33]. Dar şi cuvântul ce l-aţi pus înainte din cartea *Macabeilor*, că „bun lucru şi mântuitor este a te ruga pentru cei morţi, ca să fie dezlegaţi de păcate", chiar de acolo reiese clar că acea jertfă şi curăţire s-a făcut pentru cei aproape necredincioşi şi închinători la idoli. Căci „Iuda Macabeul", zice, „văzând poporul ce era sub el omorât de cei de alt neam, cercetând sânurile lor şi găsind înăuntru idoli, îndată a adus lui Dumnezeu jertfă şi curăţire pentru fiecare din aceştia" (cf. II Mac. 40-46). Aşadar, dacă în cazul unora ca aceştia au putere rugăciunile şi mijlocirile Bisericii şi le aduc mult câştig, ca unora care nu sunt încă osândiţi cu totul, nici nu au primit hotărârea Judecătorului şi nu au căzut în pedeapsă, cu mult mai mult cele făcute pentru cei din ceata de mijloc le vor aduce mari foloase şi, fie îi vor reaşeza în ceata dreptilor, dacă păcatele lor sunt foarte mici şi uşoare, fie, rămânând ei în cele în care sunt, le uşurează apăsarea şi îi înalţă iarăşi către nădejdi mai bune. Iar că puterea acestor rugăciuni, şi mai cu seamă a jertfei celei tainice, trece şi asupra celor ce au vieţuit drept şi cuvios – şi asta pentru că şi ei

[32] Cel adormit în credinţă.

[33] Pasajul este de fapt din *Omilia 31 la Matei*, PG 57, 375.

τὴν πρὸς τἀγαθὸν ἐπίδοσιν ἀεὶ προσλαμβάνοντας καὶ μήπω τελείας τῆς μακαριότητος ἀπολαύοντας, δῆλον ἐξ ὧν ὁ θεοφάντωρ Διονύσιος ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων μυστηρίου τὸν ἱεράρχην φησὶν «ἐξαιτεῖσθαι παρὰ Θεοῦ τοῖς ὁσίως βιώσασι τὴν φανοτάτην καὶ θείαν ζωὴν κατ' ἀξίαν ὑπὸ τῶν δικαιοτάτων ζυγῶν ἀντιδιδομένην καὶ τὰ ἐπηγγελμένα καὶ πάντως δωρηθησόμενα ἀγαθά, ὡς ἂν ἐκφαντορικὸν ὄντα τῶν θεαρχικῶν δικαιωμάτων καὶ τὰς θείας δωρεὰς ὡς οἰκείας ἐξαιτοῦντα χάριτας καὶ τοῖς παροῦσιν ἐκφαντορικῶς ἐμφαίνοντα, ὅτι τὰ παρ' αὐτοῦ κατὰ θεσμὸν ἱερὸν ἐξαιτούμενα πάντως ἔσται τοῖς κατὰ θείαν ζωὴν τετελειωμένοις». Οὕτως εἰς ἅπαντας τῆς δυνάμεως ταύτης διαβαινούσης καὶ τῆς ἀπὸ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν μυστικῶν τελετῶν βοηθείας πᾶσιν ὁμοῦ συντελούσης τοῖς ἐν πίστει κεκοιμημένοις, ὡς ἀποδέδεικται, οὐδεμίαν ἀνάγκην ἐνυπάρχουσαν ὁρῶμεν τῷ λέγοντι λόγῳ, μόνοις τοῖς ἐν τῷ καθαρτηρίῳ πυρὶ τὴν τοιαύτην βοήθειαν παρ' ἡμῶν συνεισφέρεσθαι.

13. Καὶ ὃ δὲ μέμφεσθε ἡμᾶς εἰπόντας, ὡς ἀκολουθήσει τῷ δόγματι τούτῳ λώβη τῶν ἠθῶν καὶ ῥᾳθυμία τοῦ βίου, οὐχ ὡς ἀναγκαίως, ἀλλ' ὡς ἐνδεχομένως ἀκολουθοῦν εἰρήκαμεν. Τινὰς μὲν γὰρ ἴσως φοβήσει τὸ καθάρσιον ἐκεῖνο πῦρ, δριμύτατον εἶναι λεγόμενόν τε καὶ πιστευόμενον· τινὰς δὲ πάντως εἰς ῥᾳθυμίαν ἐμβαλεῖ καὶ ἀμέλειαν, ὁποῖον μέν ἐστιν ἀγνοούμενον, πρόσκαιρον δὲ ὅμως εἶναι λεγόμενον· πολλῶν γὰρ ἔστιν ἀκούειν λεγόντων· «Εὔχομαι τὸ καθάρσιον ἐκεῖνο πῦρ μετὰ

[34] «cerând (pentru aceştia) dumnezeieştile daruri ca pe nişte haruri ale sale»: ierarhul cere de la Dumnezeu pentru cei adormiţi aceste daruri în baza harului ierarhic cu care e învestit, potrivit treptei lui, „după rânduiala dumnezeiască" (vezi mai departe); sau, iarăşi, după cum se zice mai departe la Dionisie: „modelându-se pe sine însuşi din bunătate

sunt nedesăvârşiţi şi primesc pururea o sporire în bine şi nu au parte încă de fericirea desăvârşită – e limpede din cele ce zice arătătorul de cele dumnezeieşti Dionisie, în contemplarea tainei pentru cei adormiţi în chip sfânt, că ierarhul „cere de la Dumnezeu să fie dată ca răsplată celor ce au vieţuit în chip cuvios, de către preadreptele [Sale] judecăţi, după vrednicie, dumnezeiasca şi prealuminata viaţă şi bunătăţile cele făgăduite şi care vor fi date negreşit, făcând aceasta ca unul în care se lucrează şi se arată dreptăţile dumnezeieşti şi cerând (pentru aceştia) dumnezeieştile daruri ca pe nişte haruri ale sale[34] şi vădind celor prezenţi cum că cele cerute de el după dumnezeiasca rânduială, acelea se vor şi da celor ce s-au desăvârşit întru viaţa dumnezeiască"[35]. Astfel, întrucât puterea aceasta trece asupra tuturor şi întrucât rugăciunile şi slujbele tainice îi ajută deopotrivă pe toţi cei adormiţi întru credinţă, precum s-a arătat, nu vedem aici nici un temei pentru cuvântul vostru care zice că numai celor ce sunt în focul curăţitor li se aduce un astfel de ajutor din partea noastră.

13. Iar referitor la ceea ce voi ne acuzaţi că am zis, anume că această dogmă va pricinui vătămare chipului vieţuirii şi trândăvie, răspundem că nu am spus că va pricinui neapărat, ci că poate pricinui. Căci pe unii poate îi va înfricoşa acel foc curăţitor, ca unul ce se spune şi se crede că este cumplit, dar pe alţii îi va arunca negreşit în trândăvie şi nepurtare de grijă, ca unul despre care nu se ştie ce fel este şi despre care se spune că e trecător. Că pe mulţi îi auzim zicând: „Bine-ar fi de-ar fi focul

spre imitarea lui Dumnezeu, cere darurile pentru alţii ca haruri [favoruri] pentru sine" (*Despre ierahia bisericească* VII, 7).

[35] PG 3, 561. Sfântul Marcu nu îl citează ad literam pe Dionisie, ci fragmentar.

θάνατον εἶναι, δηλονότι ἵνα ἀδεῶς ἁμαρτάνω προσδοκῶν ἐκείνην τὴν κάθαρσιν»· ὥσπερ ἕτεροι λέγουσιν· «Εὔχομαι τὰς κολάσεις ἐκείνας τέλος ἔχειν, ἵνα δηλονότι ὑπὲρ τῶν ἡμαρτημένων ἀφροντιστῶ».

14. Τί ἔτι; Τὴν δόξαν ταύτην παρ' οὐδενὸς τῶν διδασκάλων παρειληφέναι λεγόντων ἡμῶν, ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥημάτων θαυμασίως ἄγαν συνίστασθαι ταύτην διϊσχυρίζεσθε, ὃς εὐχόμενος αἰτεῖ παρὰ Θεοῦ, ἵνα τὰς τῶν θανόντων ψυχὰς εἰς τόπον ἀναψύξεως ἀγαγεῖν ἀξιώσῃ, καὶ τὴν λέξιν ταύτην σημαίνειν φατέ, ὅτι τιμωρίᾳ τῇ διὰ πυρὸς τρύχονται αἱ ψυχαί, ἃς εἰς ἐναντίαν κατάστασιν ἄγεσθαι ἱκετεύει. Θαυμάζειν οὖν ἡμῖν ἔπεισιν, ὅτι ὃ μηδαμοῦ τῶν ἑαυτοῦ λόγων καὶ τῶν εὐχῶν ὁ ἅγιος εἶπε μηδὲ ἐδήλωσεν, ὅτι ἐκ πυρὸς καθαρσίου τὰς τοιαύτας αἰτεῖται ῥυσθῆναι ψυχάς, ὑμεῖς ἐκ τῆς λέξεως ταύτης θηρᾶτε καὶ τοιαύτην ἔχειν αὐτὸν διάνοιαν οἴεσθε, καθάπερ ἂν εἰ μὴ ἐπ' ἄλλης τινὸς ἀνέσεως καὶ ἀπαλλαγῆς δυσχερῶν ἡ λέξις ἠδύνατο κεῖσθαι, καί τοί γε τοῦ Δαυὶδ λέγοντος· Ἄνες μοι ἵνα ἀναψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν, οὐ πυρὶ καιομένου πάντως, ἀλλὰ διαφόροις θλίψεσιν ὁμιλοῦντος.

15. Περὶ δὲ τοῦ Νύσσης Γρηγορίου τοῦ πάνυ θαυμάζετε καὶ βαρὺ καὶ πικρὸν ἡγεῖσθε, τοιαύτην ἡμᾶς ἐσχηκέναι δόξαν, ὡς ἐκείνου τῆς ἀκριβείας παρασφαλέντος, ἅτε ἀνθρώπου, καὶ λυμαίνεσθαι πᾶσι τοῖς δόγμασι καὶ ταῖς γραφαῖς ἁπάσαις τὸν λόγον τοῦτον νομίζετε. Πρὸς δὴ ταῦτά φαμεν, ὅτι πολὺ διαφέρει τὰ ὑπὸ τῶν κανονικῶν εἰρημένα γραφῶν καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδομένα τῶν ὑφ' ἑκάστου τῶν διδασκάλων ἰδίᾳ συγγεγραμμένων ἢ καὶ δεδιδαγμένων· ἐκεῖνα μὲν γὰρ ὡς θεοπαράδοτα πιστεύειν τε καὶ συμβιβάζειν ἀλλήλοις ὀφείλομεν, εἴ τινα δοκοῦσι διαφωνεῖν, ταῦτα δὲ οὐκ ἐξ

acela curățitor după moarte, ca să păcătuiesc fără frică, așteptând curățirea aceea". După cum alții zic: „Bine-ar fi pedepsele acelea să aibă sfârșit, ca să nu mai am grijă de păcate".

14. [Și] ce mai este încă? Zicând noi că această învățătură nu a fost primită de la nici unul dintre dascăli, voi susțineți că este întemeiată – lucru foarte de mirare – pe cuvintele Marelui Vasile, când cere de la Dumnezeu să binevoiască a duce sufletele celor morți în loc de odihnă și răcoros, zicând voi că acest cuvânt ar însemna că sufletele se chinuiesc în pedeapsa cea prin foc, iar el s-ar ruga să fie duse într-o stare contrară. Ne minunăm, deci, că ceea ce Sfântul nu a spus nicidecum, nici nu a arătat în cuvintele și în rugăciunile lui, anume că ar cere izbăvirea unor asemenea suflete dintr-un foc curățitor, voi tocmai aceea vânați din acest cuvânt și vi se pare că ar fi avut un asemenea cuget, ca și cum cuvântul lui nu s-ar putea referi la vreo altă ușurare și izbăvire; cu toate că David când zice: „Lasă-mă ca să mă răcoresc mai înainte să plec" (Ps. 28, 14), negreșit că nu arzând în foc zice aceasta, ci cuprins de felurite necazuri.

15. Iar în legătură cu Marele Grigorie al Nyssei vă mirați și socotiți un lucru greu și amar că noi am avut o asemenea părere, cum că acela a greșit față de acrivia credinței, om fiind, și socotiți că acest cuvânt aduce vătămare tuturor dogmelor și tuturor Scripturilor. La acestea spunem că e mare deosebire între cele spuse de Scripturile canonice și predanisite Bisericii, pe de o parte, și, pe de altă parte, cele ce în mod particular s-au scris și chiar s-au învățat de fiecare dintre dascăli. Căci cele dintâi, ca unele predate de Dumnezeu, suntem datori să le credem și să le considerăm conglăsuind întreolaltă, chiar dacă par a

ἀνάγκης πιστεύειν οὐδ' ἀνεξετάστως ὀφείλομεν παραδέχεσθαι· ἔστι γὰρ τὸν αὐτὸν καὶ διδάσκαλον εἶναι καὶ μὴ πάντα πρὸς ἀκρίβειαν λέγειν· ἢ τίνος χάριν συνόδων οἰκουμενικῶν ἐδέησε τοῖς πατράσιν, εἰ μηδαμοῦ τῆς ἀληθείας ἕκαστος ἐκπίπτειν ἔμελλε; Τοῦτο καὶ Διονύσιος ἔν τισιν ἔπαθεν ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος καὶ Γρηγόριος ὁ θαυματουργός, ὧν ὁ μὲν μαρτυρίου στέφανον ἤρατο, τοῦ δὲ καὶ τοὔνομα μόνον πρὸς εὐφημίαν ἀρκεῖ. Καὶ περὶ μὲν τοῦ θείου Διονυσίου φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος πρὸς Μάξιμον γράφων, ὅτι «τοιαύτην ἔχομεν γνώμην· οὐ πάντα θαυμάζομεν τοῦ ἀνδρός· ἔστι δὲ ἃ καὶ παντελῶς διαγράφομεν· σχεδὸν γὰρ ταυτησὶ τῆς νῦν περιθρυλλουμένης ἀσεβείας, τῆς κατὰ τὸ ἀνόμοιον λέγω, οὗτός ἐστιν, ὅσα γε ἡμεῖς ἴσμεν, ὁ πρῶτος ἀνθρώποις τὰ σπέρματα παρασχών· αἴτιον δὲ οἶμαι, οὐ πονηρία γνώμης, ἀλλὰ τὸ σφόδρα βούλεσθαι ἀντιτείνειν τῷ Σαβελλίῳ». Καὶ μετ' ὀλίγα· «Τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τὸν ἄνδρα τοῦτον γεγενημένον εὕρομεν· ἀντιβαίνων γὰρ σφοδρῶς τῇ ἀσεβείᾳ τοῦ Λίβυος, ἔλαθεν ἑαυτὸν εἰς τοὐναντίον κακὸν ὑπὸ τῆς ἄγαν φιλοτιμίας ὑπενεχθείς». Καὶ μετὰ μικρόν· «Ἐκ τούτου συνέβη κακὸν μὲν αὐτὸν κακοῦ διαμείψασθαι, τῆς δὲ ὀρθότητος τοῦ λόγου διαμαρτεῖν». Περὶ δὲ Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν γράφων, τοιάδε φησίν· «Ἔπειτα μέντοι τὸν Ἕλληνα πείθων οὐχ ἡγεῖτο χρῆναι ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τὰ ῥήματα, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ συνδιδόναι τῷ ἔθει τοῦ ἐναγομένου, ὡς ἂν μὴ ἀντιτείνῃ πρὸς τὰ καίρια· διὸ δὴ καὶ πολλὰς ἂν εὕροις ἐκεῖ φωνὰς τὰς

[36] Fracțiune arianistă extremistă din secolul al IV-lea, care susținea că Fiul este în totalitate neasemănător cu Tatăl. Fondatorii grupării au fost Aetius și Eunomiu.

[37] Vrând să combată o erezie, au accentuat nefondat anumite aspecte și din prea multă râvnă au căzut ei înșiși în erezie.

nu fi în acord, dar pe celelalte nu suntem nevoiți să le credem, nici să le primim fără cercetare. Căci se poate întâmpla ca unul și același dascăl să nu le grăiască pe toate după acrivie. Căci, altfel, ce nevoie ar mai fi avut Părinții de Sinoade Ecumenice, dacă pe fiecare dintre ei nu îi păștea primejdia de-a cădea din adevăr? Aceasta și Dionisie al Alexandriei, în anumite privințe, a pățit-o, și Grigorie Taumaturgul; dintre care unul a luat cununa muceniciei, iar celuilalt îi este de ajuns numele spre laudă. Și despre dumnezeiescul Dionisie zice Marele Vasile, scriind către Maxim, că „părerea aceasta o avem: nu le prețuim pe toate ale acelui bărbat, ba încă pe unele le respingem cu totul. Căci, după câte noi știm, acesta este cel dintâi care a dat oamenilor semințele acestei erezii despre care se discută acum mult, mă refer la cea a anomeilor[36]. Iar pricina cred că nu a fost viclenia cugetului, ci faptul că a dorit din răsputeri să se împotrivească lui Sabelie"[37]. Și puțin mai departe: „Ceva asemănător am aflat că s-a întâmplat și cu bărbatul acesta. Căci opunându-se cu tărie necredinței libianului Sabelie, n-a mai luat seama la sine însuși, lăsându-se dus spre răul contrar de către un zel fără măsură". Și după puțin mai departe: „Din această pricină s-a întâmplat să combată răul prin rău și să greșească față de învățătura cea dreaptă"[38]. Iar despre Grigorie Taumaturgul, scriind fratelui său, unele ca acestea zice: „Apoi, căutând a-l convinge pe elin, nu a considerat util să folosească neapărat o precizie în cuvinte, ci s-a întâmplat ca uneori să se dedea terminologiei aceluia, ca acela să nu se împotrivească lui în punctele esențiale[39]. De aceea mulți termeni ai putea afla acolo,

[38] *Epistole*, 9, ΒΕΠΕΣ 55, p. 32.

[39] A făcut pogorământ, ținând cont de oportunitatea deschisă. O prea mare rigoare la început l-ar fi îndepărtat pe acel păgân.

νῦν τοῖς αἱρετικοῖς μεγίστην παρεχομένας ἰσχύν, ὡς τὸ κτίσμα καὶ τὸ ποίημα, καὶ εἴ τι τοιοῦτον». Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα τῆς ἀκριβείας διήμαρτεν, ὅπου γε καὶ ὅλη σύνοδος ἡ ἐν Νεοκαισαρείᾳ, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Βασιλέα τὸν μάρτυρα τὸν τῆς Ἀμασείας ἐπίσκοπον ἡγεμόνα πλουτοῦσα, ἀποστολικὸν ῥητὸν ἀγνοήσασα φαίνεται, ᾧ χρησαμένη κανόνα ἐξέθετο. Τούτου δὴ τοῦ κανόνος ἀργίαν καταγνοῦσα ἡ τῶν οἰκουμενικῶν ἕκτη συνόδων, τοιάδε περὶ αὐτοῦ φησιν ἐν κανόνι ιστ'ῳ· «Ἐπειδὴ ἡ τῶν Πράξεων βίβλος ἑπτὰ διακόνους ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καταστῆναι παραδίδωσιν, οἱ δὲ τῆς κατὰ Νεοκαισάρειαν συνόδου ἐν τοῖς ἐκτεθεῖσι παρ' αὐτῷ κανόσι σαφῶς διεξῆλθον, ὅτι διάκονοι ἑπτὰ ὀφείλουσιν εἶναι κατὰ τὸν κανόνα, κἂν πάνυ μεγάλη ἡ πόλις εἴη, πεισθήσῃ δὲ ἐκ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων, ἡμεῖς τῷ ἀποστολικῷ ῥητῷ τὸν νοῦν ἐφαρμόσαντες τῶν πατέρων, εὕρομεν ὡς ὁ λόγος αὐτοῖς οὐ περὶ τῶν τοῖς μυστηρίοις διακονουμένων ἀνδρῶν ἦν, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν ταῖς χρείαις τῶν τραπεζῶν ὑπουργίας». Ὅτι δὲ αἱ κανονικαὶ μόναι γραφαὶ τὸ ἀδιάπτωτον ἔχουσι, μαρτυρεῖ καὶ ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος, ἐν οἷς πρὸς Ἱερώνυμον γράφων «Μόναις» φησί «ταῖς λεγομέναις κανονικαῖς τῶν γραφῶν βίβλοις ταύτην ἀποδιδόναι μεμάθηκα τὴν τιμήν, ὥστε μηδένα πλανηθῆναι τῶν ἐκείνας συγγραψαμένων βεβαίως πιστεύειν· τοὺς δ' ἄλλους οὕτως ἀναγινώσκω, ὥστε κἂν ὁποσῃοῦν ἁγιωσύνῃ ἢ διδασκαλίᾳ διήνεγκαν, μὴ διὰ τοῦτο ἀληθὲς νομίζειν ὅτι οὕτως ἐκεῖνοι ἔγραψαν ἢ ἐνόμισαν». Καὶ ἐν τῇ πρὸς Φουρτουνάτον αὖθις ἐπιστολῇ· «Οὐδὲ τὰς τῶν ὠντινωνοῦν διαλέξεις, κἂν καθολικοί τινες ἄνδρες ὡσι καὶ περιβόητοι,

[40] Negăsit.

[41] În sensul de: „că nu a înțeles".

[42] Canonul 15 al Sinodului de la Neocezareea.

care acum dau o foarte mare putere ereticilor, cum ar fi *zidire* şi *făptură* şi alții asemenea"[40]. Şi ce e de mirare dacă cutare şi cutare a greşit față de acrivie, când întreg Sinodul din Neocezareea, împodobit pe lângă alții şi cu Vasile mucenicul, episcopul întâistătător al Amasiei, s-a arătat necunoscând[41] cuvântul apostolic, de care folosindu-se a dat un canon[42]. Hotărând neținerea[43] acestui canon, Sinodul la şaselea ecumenic zice despre el (despre canonul de la Neocezareea) în canonul 16: „De vreme ce Cartea Faptelor ne predă că şapte diaconi au fost aşezați de Apostoli, iar Părinții de la Sinodul din Neocezareea au expus limpede în canoanele aşezate de ei «cum că într-o cetate, oricât de mare ar fi, după canon trebuie să fie şapte diaconi, încredințează-te din Cartea Faptelor», punând laolaltă gândul Părinților cu cuvântul apostolic[44], am aflat că aceia nu au vorbit despre bărbații care slujesc tainele, ci despre slujirea în cele trebuitoare meselor"[45]. Iar că numai Scripturile canonice nu greşesc, dă mărturie şi Fericitul Augustin în cele pe care le scrie lui Ieronim: „Am învățat a da această cinste numai cărților Scripturilor numite canonice, încât cred cu tărie că nimeni din cei ce le-au alcătuit pe acelea nu a fost înşelat. Iar pe ceilalți aşa îi citesc: prin oricâtă sfințenie sau învățătură s-ar fi distins ei, nu socotesc adevărat ceea ce au spus sau au socotit doar pentru că astfel au scris sau au socotit aceia"[46]. Şi iarăşi, în Epistola către Fortunat zice: „Nici cuvintele oricăruia dintre bărbații vestiți şi universal recunoscuți nu trebuie să le ținem precum ținem

[43] Altă variantă: „condamnând lipsa de eficacitate".

[44] Înțelegând întâmplarea din Faptele Apostolilor în duhul şi cu mintea Părinților.

[45] Canonul 16 Trulan.

[46] *Epistola 82*, vol. II, PL 33, 277.

ὥσπερ τὰς κανονικὰς γραφὰς ἔχειν ὀφείλομεν, ὡς μὴ ἐξεῖναι καὶ ἡμῖν, σῳζομένης τῆς ὀφειλομένης αὐτοῖς τιμῆς, τι τῶν ἐν τοῖς αὐτῶν συγγράμμασιν ἀποδοκιμάζειν καὶ διαπτύειν, εἴ ποτέ τι φωράσαιμεν ὃ ἄλλως φρονοῦσιν ἢ ἡ ἀλήθεια ἔχει, ἡ τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ παρ' ἄλλων ἢ παρ' ἡμῶν νοηθεῖσα. Ἐγὼ γοῦν τοιοῦτός εἰμι ἐν τοῖς τῶν ἄλλων συγγράμμασιν, οἵους εἶναι θέλω τοὺς τὰ ἡμέτερα μετιόντας».

16. Τῆς οὖν τοιαύτης τιμῆς, ὡς εἴρηται, καὶ πίστεως καὶ ὑπακοῆς μόναις ταῖς κανονικαῖς ὀφειλομένης γραφαῖς, τί ποιοῦμεν ἡμεῖς ἄτοπον, εἰ Γρηγόριον τὸν Νύσσης, ἄνθρωπον ὄντα, διημαρτηκέναι κατά τι τῆς ἀκριβείας φαμέν, καὶ ταῦτα τοῦ δόγματος ἀμφισβητουμένου τῷ τότε, καθάπερ ἡμῖν εἴρηται πρότερον; Εἰ δ' ὑμεῖς λέγετε καὶ τὸ αἰώνιον πῦρ αὐτὸν διομολογεῖν, ὡς ἐν τῷ Κατηχητικῷ λόγῳ καὶ ἐν τῷ περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων ἀριδήλως δείκνυται, πλείστην ὑμῖν εἰσόμεθα χάριν, εἰ τοιοῦτόν τι λέγοντα τοῦτον ἢ φρονοῦντα δυνηθείητε δεῖξαι· ἡμεῖς γὰρ οὔτε πῦρ αἰώνιον καὶ ἀπεράντους κολάσεις οὐδαμοῦ τοῦτον εὑρίσκομεν λέγοντα, οὔτε τὰς μικρὰς ἁμαρτίας μόνον καθαιρομένας, ἀλλὰ πᾶσάν τε ἁμαρτίαν καθάρσιμον εἶναι διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου καὶ πᾶσαν κόλασιν λυθησομένην ποτὲ καὶ ἔξουσαν τέλος, ἅτε μηδὲν ἄλλο τυγχάνουσαν ἢ κάθαρσιν οὐ τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων καὶ πονηρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν δαιμόνων αὐτῶν ἀποκαταστησομένων. Λέγει γοῦν ἐν μὲν τῷ Κατηχητικῷ περὶ τοῦ διαβόλου τοιαῦτα· «Ὁ μὲν ἐπὶ διαφθορᾷ τῆς φύσεως τὴν ἀπάτην ἐνήργησεν· ὁ δὲ δίκαιος ἅμα καὶ ἀγαθὸς καὶ σοφὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ καταφθαρέντος τῇ ἐπινοίᾳ τῆς ἀπάτης ἐχρήσατο, οὐ μόνον τὸν ἀπολωλότα διὰ τούτων εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τὴν ἀπώλειαν καθ'

Scripturile canonice, ca şi cum, păstrându-ne neştirbită preţuirea faţă de ei, nu ne-ar fi îngăduit să respingem şi să dăm la o parte ceva din scrierile lor, în cazul în care îi descoperim cugetând altfel decât este adevărul cel înţeles, cu ajutorul lui Dumnezeu, de către alţii sau de către noi. Aşa mă raportez eu la scrierile altora; şi aşa vreau să se raporteze şi aceia la ale noastre"[47].

16. Prin urmare, dacă o asemenea cinstire şi credinţă şi ascultare, precum s-a spus, trebuie dată numai Scripturilor canonice, ce lucru necuvenit facem noi dacă Grigorie al Nyssei, om fiind, zicem că a greşit faţă de acrivie, şi aceasta atunci când – precum am spus mai sus – dogma era neclară? Iar dacă voi ziceţi că el mărturiseşte şi focul cel veşnic, cum se arată foarte clar în *Cuvântul catehetic* şi în *Cuvântul despre pruncii răpiţi mai înainte de vreme*, vă vom fi foarte mulţumitori dacă puteţi dovedi că grăieşte sau cugetă un asemenea lucru. Că noi nu îl aflăm nicăieri pe acesta grăind de foc veşnic şi pedepse fără sfârşit, nici de aceea că doar păcatele mici se curăţă, ci că tot păcatul are curăţire prin acel foc şi că toată pedeapsa va fi dezlegată cândva şi va avea sfârşit, fiindcă ea nu e nimic altceva decât curăţire – nu numai a oamenilor necredincioşi şi răi – ci şi a diavolilor, care, chiar şi ei, vor fi restauraţi. Căci în *Cuvântul catehetic* despre diavol zice unele ca acestea: „el [diavolul] a lucrat înşelarea pentru stricăciunea firii[48]; dar Cel drept şi bun şi înţelept S-a folosit de născocirea înşelării pentru mântuirea celui stricat, făcând bine prin acestea nu numai celui pierdut, ci chiar şi celui ce a lucrat pierzania împotriva noastră.

[47] *Epistola 148*, vol. III, PL 33, 628.
[48] Pentru a strica firea.

ἡμῶν ἐνεργήσαντα· ἐκ γὰρ τοῦ προσεγγίσαι τῇ ζωῇ μὲν τὸν θάνατον, τῷ φωτὶ δὲ τὸ σκότος, τῇ ἀφθαρσίᾳ δὲ τὴν φθοράν, ἀφανισμὸς μὲν τοῦ χείρονος γίνεται καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν μεταχώρησις, ὠφέλεια δὲ τοῦ ἀπὸ τούτων καθαιρομένου. Καθάπερ γὰρ τῆς ἀτιμοτέρας ὕλης τῷ χρυσῷ καταμιχθείσης, τῇ διὰ τοῦ πυρὸς δαπάνῃ τὸ ἀλλότριόν τε καὶ ἀπόβλητον οἱ θεραπευταὶ τοῦ χρυσίου καταναλώσαντες, πάλιν ἐπανάγουσι πρὸς τὴν κατὰ φύσιν λαμπηδόνα τὴν προτιμοτέραν ὕλην, οὐκ ἄπονος μέντοι γίνεται ἡ διάκρισις, χρόνῳ τοῦ πυρὸς τῇ ἀναλωτικῇ δυνάμει τὸ νόθον ἐξαφανίζοντος, πλὴν ἀλλὰ θεραπεία τίς ἐστι τοῦ χρυσίου, τὸ ἐκτακῆναι πᾶρ' αὐτοῦ τὸ ἐπὶ λύμῃ τοῦ καλοῦ ἐγκείμενον· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θανάτου καὶ φθορᾶς καὶ σκότους καὶ εἴ τι κακίας ἔκγονον τῷ εὑρετῇ τοῦ κακοῦ περιφυέντων, ὁ προσεγγισμὸς τῆς θείας δυνάμεως πυρὸς δίκην ἀφανισμὸν τοῦ παρὰ φύσιν κατεργασάμενος, εὐεργετεῖ τῇ καθάρσει τὴν φύσιν, κἂν ἐπίπονος ἡ διάκρισις ᾖ. Οὐκοῦν οὐδ' ἂν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου μὴ εἶναι δίκαιόν τε καὶ σωτήριον τὸ γεγονὸς ἀμφιβάλλοιτο, εἴπερ εἰς αἴσθησιν τῆς εὐεργεσίας ἔλθῃ· νυνὶ γὰρ καθάπερ οἱ ἐπὶ θεραπείᾳ τεμνόμενοί τε καὶ καιόμενοι χαλεπαίνουσι τοῖς θεραπεύουσι, τῇ ὀδύνῃ τῆς τομῆς δριμυσσόμενοι, εἰ δὲ τὸ ὑγιαίνειν διὰ τούτου προσγένοιτο καὶ ἡ τῆς καύσεως ἀλγηδὼν παρέλθοι, χάριν εἴσονται τοῖς τὴν θεραπείαν ἐπ' αὐτῶν ἐνεργήσασι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς μακραῖς περιόδοις ἐξαιρεθέντος τοῦ κακοῦ τῆς φύσεως, τοῦ νῦν αὐτοῖς καταμιχθέντος καὶ συμφυέντος, ἐπειδὰν ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις τῶν νῦν ἐν κακίᾳ κειμένων γένηται, ὁμόφωνος εὐχαριστία παρὰ πάσης ἔσται τῆς κτίσεως, καὶ τῶν ἐν τῇ καθάρσει κεκολασμένων καὶ τῶν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐπιδεηθέντων καθάρσεως». Ἐν δὲ τῷ περὶ τῶν κεκοιμημένων αὖθις περὶ πάσης κακίας

Căci din faptul că a apropiat moartea de viață, întunericul de lumină, stricăciunea de nestricăciune, se face, pe de o parte, dispariția a ceea ce e mai rău şi mutarea lui în neființă, iar pe de alta, folosul celui ce se curățeşte prin acestea. Căci după cum, aflând aurarii o materie mai de necinste amestecată cu aurul şi mistuind ei prin foc ceea ce-i străin şi de lepădat şi readucând la strălucirea cea după fire materia mai de cinste, nu fără durere se face această lămurire şi deosebire, fiindcă trebuieşte timp ca focul să nimicească prin puterea sa mistuitoare impuritatea, fiind nevoie de un tratament pentru aur ca să fie topit din el ceea ce îi ştirbeşte frumusețea, tot aşa, de aflătorul morții şi al stricăciunii şi al întunericului şi al oricărei odrasle a răului apropiindu-se dumnezeiasca putere şi lucrând ca un foc nimicirea a ceea ce-i împotriva firii, face bine firii prin curățire, deşi dureroasă este lămurirea şi deosebirea aceasta. Aşadar, dacă potrivnicul ar ajunge la simțirea binefacerii, nici măcar el nu s-ar mai îndoi că lucrul făcut e drept şi mântuitor. Căci după cum, în vremea tratamentului medical, cei tăiați şi arşi îi îngreuiază pe medici, înțepați de durerea tăierii, dar mai apoi, dobândind prin aceasta sănătate[49] şi trecând durerea arderii, sunt recunoscători celor ce i-au tratat[50], tot aşa, [şi diavolilor] după lungi perioade scoțându-li-se din fire răul care acum e amestecat şi odrăslit în ei, după reaşezarea în starea dintru început a celor ce zac acum în răutate, va fi o mulțumire într-un glas din partea zidirii întregi – şi a celor pedepsiți prin curățire, şi a celor care nu au avut nevoie nici măcar de începutul curățirii"[51]. Iar în *Cuvântul despre cei adormiți*, iarăşi aducând

[49] Literal: le vine, li se adaugă sănătate.
[50] Prin ardere şi tăiere.
[51] *Marele cuvânt catehetic*, PG 45, 68-69.

τὸν λόγον ποιούμενος τοιάδε φησίν· «Ὡς ἂν οὖν καὶ ἡ ἐξουσία μένῃ τῇ φύσει καὶ τὸ κακὸν ἀπογένοιτο, ταύτην εὗρεν ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπίνοιαν, τὸ ἐᾶσαι τὸν ἄνθρωπον ἐν οἷς ἠβουλήθη γενέσθαι, ἵνα γευσάμενος τῶν κακῶν, ὧν ἐπεθύμησε, καὶ τῇ πείρᾳ μαθὼν οἷα ἀνθ' οἵων ἠλλάξατο, παλινδρομήσῃ διὰ τῆς ἐπιθυμίας ἑκουσίως πρὸς τὴν πρώτην μακαριότητα, ἅπαν τὸ ἐμπαθές τε καὶ ἄλογον ὥσπερ τι ἄχθος ἀποσκευάσας τῆς φύσεως, ἤτοι κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν διὰ προσοχῆς τε καὶ φιλοσοφίας ἐκκαθαρθείς, ἢ μετὰ τὴν ἐνθένδε μετανάστασιν διὰ τῆς τοῦ καθαρσίου πυρὸς χωνείας». Καὶ μετ' ὀλίγα· «Τούτοις ἐμβιοτεύων κατὰ τὸν τῇδε βίον ὁ ἄνθρωπος τῇ αὐτεξουσίῳ κινήσει, εἰ μὲν διακρίνει τοῦ ἀλόγου τὸ ἴδιον καὶ πρὸς ἑαυτὸν βλέπει διὰ τῆς ἀστειοτέρας ζωῆς, καθάρσιον τῆς ἐμμιχθείσης κακίας τὸν παρόντα βίον ποιήσεται, κρατῶν διὰ τοῦ λόγου τῆς ἀλογίας· εἰ δὲ πρὸς τὴν ἄλογον τῶν παθῶν ἐπικλιθείη ῥοπήν, τῷ τῶν ἀλόγων δέρματι συνεργῷ χρησάμενος πρὸς τὰ πάθη, ἄλλως μεταβληθήσεται πρὸς τὸ κρεῖττον, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἔξοδον γνοὺς τῆς ἀρετῆς τὸ πρὸς τὴν κακίαν διάφορον, ἐν τῷ μὴ δύνασθαι μετασχεῖν τῆς θειότητος, μὴ τοῦ καθαρσίου πυρὸς τὸν ἐνόντα τῇ ψυχῇ ῥύπον ἀποκαθάραντος. Ταῦτά ἐστιν ἃ τὴν τοῦ σώματος χρείαν ἀναγκαίαν ἡμῖν ἐποίησε, δι' οὗ τό τε αὐτεξούσιον σῴζεται καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν πάλιν ἐπάνοδος οὐ κωλύεται, ἀλλὰ τῇ περιοδικῇ ταύτῃ ἀκολουθίᾳ δι' αὐτοῦ γίνεται ἡμῖν ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον ῥοπή, τῶν μὲν

[52] În text: ἐξουσία (putere).

[53] Adică: conştientizând ce bunătăţi a pierdut.

[54] Vieţuire după poruncile lui Dumnezeu.

[55] Omul e îmbrăcat, după căderea, în hainele de piele care desemnează aspectul iraţional şi pătimaş al făpturii.

[56] În textul Sfântului Grigorie este *βουλεύσεται* (va voi, va delibera) în loc de *μεταβληθήσεται* (va fi mutat).

vorba despre toată răutatea, unele ca acestea zice: „Deci, ca şi liberul arbitru[52] să rămână firii, dar şi răul să fie lepădat, acest artificiu l-a găsit înţelepciunea lui Dumnezeu: a-l lăsa pe om să fie în cele pe care el le-a vrut, ca, gustând din răutăţile pe care le-a dorit şi învăţând prin cercare pe care cu care le-a schimbat[53], prin dorire să alerge iarăşi de bună voie la fericirea cea dintâi, lepădând din fire, ca pe o povară, ceea ce e împătimit şi e neraţional, fie în vremea vieţii de aici curăţindu-se prin luare aminte [la sine] şi filosofie[54], fie, după mutarea de aici, prin lămurirea lucrată de focul curăţitor". Şi puţin mai încolo: „Trăind omul în acestea în vremea vieţii de aici, dacă, prin mişcarea cea liberă, separă ceea ce este al său de ceea ce este iraţional şi ia aminte la sine printr-o vieţuire mai înaltă, va curăţa viaţa de aici de răutatea amestecată în ea, stăpânind prin raţiune ceea ce e iraţional. Dar dacă, prin mişcarea cea liberă, se pleacă spre iraţionalitatea patimilor folosindu-se de pielea celor iraţionale[55] ca de un împreună-lucrător spre patimi, altfel va fi mutat[56] [la a-şi dori] ceea ce-i mai bun: prin faptul că, după ieşirea din trup, cunoaşte deosebirea virtuţii de răutate, din aceea că nu poate să se împărtăşească de Dumnezeu dacă focul curăţitor nu îi curăţeşte pata dinlăuntrul sufletului[57]. Acestea sunt cele ce au făcut necesar uzul trupului. Căci prin el se salvează şi liberul arbitru, pe de o parte, şi, pe de altă parte, nu se opreşte nici întoarcerea către bine, ci, prin această succesiune de perioade [temporale][58], ni se face aplecarea [voită] către ceea ce-i mai

[57] BEPES 69, p. 140.

[58] „Aceste perioade" se referă şi la viaţa de aici şi la cea de după moarte. Dar această curăţire presupune ca trupul să fie unit cu sufletul. De aceea ea se face fie aici, fie după înviere.

ἐντεῦθεν ἤδη διὰ τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς τὸν πνευματικὸν ἐν ἀπαθείᾳ κατορθούντων βίον, οἵους γεγενῆσθαι τοὺς πατριάρχας τε καὶ προφήτας ἀκούομεν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς τε καὶ μετ' ἐκείνους δι' ἀρετῆς καὶ φιλοσοφίας ἀναδραμόντας ἐπὶ τὸ τέλειον, μαθητὰς λέγω καὶ ἀποστόλους καὶ μάρτυρας καὶ πάντας τοὺς τὴν ἐνάρετον ζωὴν πρὸ τοῦ ὑλικοῦ τετιμηκότας βίου, οἳ κἂν ἐλάττους ὦσι τῷ ἀριθμῷ τοῦ πλήθους τῶν πρὸς τὸ χεῖρον ἀπορρεόντων, οὐδὲν ἧττον τὸ δυνατὸν εἶναι διὰ σαρκὸς τὴν ἀρετὴν κατορθῶσαι μαρτυροῦσι· τῶν δὲ λοιπῶν διὰ τῆς εἰς ὕστερον ἀγωγῆς ἐν τῷ καθαρσίῳ πυρὶ ἀποβαλλόντων τὴν πρὸς τὴν ὕλην προσπάθειαν, καὶ πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀποκληρωθεῖσαν τῇ φύσει χάριν διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπιθυμίας ἑκουσίως ἐπανιόντων». Καὶ ἐν τῷ περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων αὖθις· «Τὸ μὲν δύνασθαι καὶ τὸν πρὸς τοῦτο τὸ μέτρον τῆς πονηρίας ἐλάσαντα χρόνων τισὶ μακρῶν περιόδοις διὰ τῆς αἰωνίας καθάρσεως πάλιν ἀναδοῦναι τῷ τῶν σῳζομένων πληρώματι, παντὶ πρόδηλον πάντως τῷ πρὸς τὴν θείαν δύναμιν βλέποντι».

17. Ταῦτα μὲν οὖν ὅτι περὶ πάσης ἁμαρτίας ὁμοίως καὶ περὶ πάντων ἁμαρτωλῶν τε καὶ ἀσεβῶν καὶ αὐτῶν τῶν δαιμόνων εἴρηται, καὶ τυφλῷ (φασί) δῆλον. Ὅτι δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν τὴν τοιαύτην ἔσεσθαι λέγει διὰ πυρὸς κάθαρσιν, δῆλον ἐξ ὧν ἐν τῷ αὐτῷ περὶ τῶν νηπίων λόγῳ φησίν· «Ἆρα κἀκείνη ἡ ψυχὴ τοῦ κριτοῦ παραστήσεται μετὰ τῶν ἄλλων τῷ βήματι; ὑφέξει τῶν βεβιωμένων τὴν κρίσιν; λήψεται τὴν κατ' ἀξίαν ἀντίδοσιν, ἢ πυρὶ καθαιρομένη κατὰ τὰς τοῦ εὐαγγελίου φωνὰς ἢ τῇ δρόσῳ τῆς εὐλογίας συναναψύχουσα;»

[59] BEPES 69, p. 139-140.

bun: unora încă de aici, celor ce prin vieţuirea în trup au izbutit viaţa duhovnicească în nepătimire, precum auzim că s-a petrecut cu patriarhii şi proorocii şi cei care împreună cu ei şi după ei, prin virtute şi filosofie, au alergat spre desăvârşire – ucenici şi Apostoli şi mucenici şi toţi câţi au cinstit viaţa virtuoasă mai mult decât pe cea materialnică – care, chiar dacă sunt puţini la număr faţă de mulţimea celor care s-au abătut spre ce-i mai rău, ne mărturisesc că nu este nicidecum cu neputinţă a săvârşi virtutea în trup; iar celorlalţi prin educarea cea de pe urmă în focul curăţitor, lepădând ei acolo împătimirea faţă de materie şi tinzând de bună voie, prin dorirea bunătăţilor, către harul sortit firii dintru început"[59]. Iar în *Cuvântul despre pruncii răpiţi mai înainte de vreme* zice iarăşi: „Îi este întru totul clar oricui priveşte la puterea dumnezeiască cum că ea chiar şi pe cel ajuns la această măsură a răutăţii îl poate reda cetei celor mântuiţi, în perioade de vremi îndelungate, printr-o curăţire veşnică"[60].

17. Aşadar, că acestea s-au spus deopotrivă despre tot păcatul şi despre toţi păcătoşii şi necredincioşii, ba chiar despre diavolii înşişi, e limpede şi unui orb. Iar că după înviere şi după judecată zice că va fi o astfel de curăţire prin foc, se vede din cele pe care le zice în acelaşi *Cuvânt despre prunci*: „Oare şi acel suflet se va înfăţişa împreună cu celelalte la scaunul Judecătorului? Îi vor fi şi lui judecate toate câte le-a trăit în viaţă? Va lua răsplata după vrednicie, fie curăţindu-se prin foc, după graiurile Evangheliei, fie răcorindu-se cu roua binecuvântării?"[61].

[60] „Veşnică" în acest pasaj nu se referă la eternitate, ci la faptul că acea curăţire nu are loc sub incidenţa timpului, ci este marcată de altă succesiune care am putea-o numi eonică. BEPES 68, p. 315.

[61] BEPES 68, p. 304.

Τί κοινὸν τοῖς τοιούτοις λόγοις, εἰπέ μοι, καὶ τῷ παρ' ὑμῶν εἰσαγομένῳ καθαρτηρίῳ; Πάντας μὲν γὰρ οὗτος ἁμαρτωλοὺς καὶ πᾶσαν ἁμαρτίαν ὁμοίως διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου καθαίρει, τινὰς δὲ ὑμεῖς, ὅσαι κουφότεραι, καὶ ἐπί τινων, ὅσοι μὴ παντάπασι μοχθηροί, καθαίρεσθαι λέγετε· καὶ ὁ μὲν μετὰ τὴν τελευταίαν κρίσιν, ὑμεῖς δὲ αὐτίκα μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ σώματος. Ἆρ' οὐ καλῶς ποιοῦμεν οὐ πάντα πειθόμενοι τοῖς τοιούτοις λόγοις, ἀλλ' ἢ νόθους αὐτοὺς νομίζοντες, ἢ καὶ γνησίους ὄντας, ὡς ταῖς γραφαῖς ἐναντίους καὶ τοῖς κοινοῖς δόγμασιν οὐ παραδεχόμενοι;

18. Ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἔχουσιν ἐπὶ λέξεως ἐκθέσθαι κατηναγκάσθημεν, ἵνα μὴ τὸν ἅγιον δοκῶμεν συκοφαντεῖν ὡς τοῖς Ὠριγενιακοῖς συμφερόμενον δόγμασι· τὴν δ' ὑπὲρ τούτων ἀπολογίαν καὶ ὑμεῖς ἂν εἴητε δίκαιοι συνεισφέρειν, εἴ τινα καινοτέραν ἐπινοῆσαι δυνηθείητε (δίκαιον γάρ, ἐπειδὴ καὶ κοινὸς ὑπάρχει διδάσκαλος), ὅπως τε εἰς τὴν τοιαύτην ἐνέπεσε δόξαν καὶ ὅπως οὐχ ὑπὸ τῆς πέμπτης ἀπεδοκιμάσθη συνόδου τὰ τούτου συγγράμματα καὶ πυρὶ παρεδόθη. Τὸ γὰρ μετὰ τὴν σύνοδον ταύτην αὐτὰ νενοθεῦσθαι λέγειν ὑπ' ἄλλων τινῶν καὶ ἄλλου του χάριν, ἕωλον ἀτεχνῶς καὶ κομιδῇ περιττόν· ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀναγκαῖον ἄλλως, ὅτι τοιαύτην ὅλως ἔσχηκε δόξαν, διὰ τοῦτ' ἀφανισθῆναι τὰ τούτου συγγράμματα καὶ πυρὶ δοθῆναι· τοῦτο γὰρ οὐδὲ τὰ Ὠριγένους ἔπαθε πάντα, καὶ δῆλον ἐκ τῆς λεγομένης αὐτοῦ Φιλοκαλίας, ἥτις ἐξελέγη μὲν καὶ συνετέθη παρὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου σὺν τῷ μεγάλῳ φιλοπονήσαντος Βασιλείῳ, πλήρης δὲ τῶν τοιούτων ἐστὶ φωνῶν καὶ

[62] Adică recunoscut şi de Apus şi de Răsărit.

[63] E de cugetat de ce Origen a fost condamnat pentru o teză pentru care Sf. Grigoire de Nyssa nu a fost, ba mai mult, acesta din urmă e proclamat de Sinodul al VII-lea Ecumenic ca „Părinte al Părinților".

Spune-mi, ce au în comun aceste cuvinte, cu învățătura focului curățitor pe care ați introdus-o voi? Căci acesta curăță prin acel foc pe toți păcătoşii şi tot păcatul deopotrivă, dar voi ziceți că se curăță doar păcatele mai uşoare şi doar păcătoşii care nu sunt cu totul ticăloşi. Iar el vorbeşte de o curățire de după judecata finală, dar voi de una imediat după lepădarea trupului. Aşadar nu bine facem că nu credem unor asemenea cuvinte, pe care fie le socotim măsluite, fie – chiar dacă-s autentice – nu le primim, ca pe unele ce sunt potrivnice Scripturilor şi dogmelor celor de obşte?

18. Acestea, deci, am fost nevoiți să le înşirăm cuvânt cu cuvânt [aşa cum le-a scris], ca să nu părem că îl învinuim pe Sfântul că s-a alăturat dogmelor origeniste. Iar acest cuvânt ce urmează – sau altul nou, de puteți găsi – în apărarea Sfântului față de acuzațiile acestea, dacă ați fi drepți, şi voi ar trebui să-l aduceți (căci aşa s-ar cuveni să faceți, de vreme ce el este dascăl comun[62]): cum că el a căzut într-o astfel de opinie, dar că scrierile lui nu au fost lepădate de Sinodul al V-lea şi predate focului[63]. Căci a spune că după acest Sinod au fost ele măsluite de către alții şi dintr-un alt motiv, e ceva cu totul învechit şi fără îndoială de prisos[64]. Însă, pe de altă parte, nici nu e neapărat nevoie ca, din pricină că el a avut o asemenea părere, să-i fie nimicite scrierile şi date focului. Căci aceasta nu au pățit-o nici toate cele ale lui Origen, precum se vede limpede din aşa-numita lui *Filocalie* – cea aleasă şi alcătuită de Grigorie Teologul, ostenindu-se împreună cu marele Vasile – care este plină de astfel

[64] Fără nici o fundamentare logică sau textuală. Deci, problema ar fi cum înțelegem cele scrise de Sfântul Grigorie, din moment ce Sinodul al V-lea nu-l condamnă. Căci nici nu se poate susține că operele lui au fost falsificate după aceea. Falsificarea ar fi putut apărea doar înainte de Sinodul al V-lea.

δογμάτων διὰ τὸ ἀμφισβητήσιμον εἶναι τότε τὴν δόξαν, ἥπερ ἡμῖν εἴρηται πρότερον. Ἀλλὰ καὶ ἦν ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐπινοεῖ παραμυθίαν τῇ τοιαύτῃ τῆς ἀποκαταστάσεως δόξῃ τοῦ θαυμαστοῦ Γρηγορίου, ἐκθησόμεθα μὲν ἡμεῖς ὁλοκλήρως· κρίνατε δὲ ὑμεῖς, εἰ ἱκανὴ πρὸς θεραπείαν ἐστὶ τῶν τοιούτων τε καὶ τοσούτων λόγων. «Τρεῖς ἀποκαταστάσεις οἶδεν ἡ Ἐκκλησία» φησί· «μίαν μέν, τὴν ἑκάστου κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον, ἐν ᾗ ἀποκαθίσταται, τὸν ἐπ' αὐτῷ λόγον τῆς ἀρετῆς ἐκπληρώσας· δευτέραν δέ, τὴν τῆς ὅλης φύσεως ἐν τῇ ἀναστάσει εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν ἀποκατάστασιν· τρίτην δέ, ᾗ καὶ μάλιστα κατακέχρηται ἐν τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις ὁ Νύσσης Γρηγόριος, τὴν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τῇ ἁμαρτίᾳ ὑποπεσουσῶν εἰς ὅπερ ἐκτίσθησαν πάλιν ἀποκατάστασιν· δεῖ γὰρ ὥσπερ τὴν ὅλην φύσιν ἐν τῇ ἀναστάσει τὴν τῆς σαρκὸς ἀφθαρσίαν χρόνῳ ἐλπιζομένην ἀπολαβεῖν, οὕτω τὰς παρατραπείσας τῆς ψυχῆς δυνάμεις τῇ παρατάσει τῶν αἰώνων ἀποβαλεῖν τὰς ἐντεθείσας αὐτῇ τῆς κακίας μνήμας, καὶ περάσασαν τοὺς πάντας αἰῶνας καὶ μὴ εὑρίσκουσαν στάσιν, εἰς τὸν Θεὸν ἐλθεῖν τὸν μὴ ἔχοντα πέρας, καὶ οὕτω τῇ ἐπιγνώσει οὐ τῇ μεθέξει τῶν ἀγαθῶν ἀπολαβεῖν καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστῆναι, καὶ δειχθῆναι τὸν δημιουργὸν ἀναίτιον τῆς ἁμαρτίας». Ταύτην εἰ μὲν ἱκανὴν τὴν θεραπείαν νομίζετε, κοινὸν ἂν εἴη τὸ ἔρμαιον· εἰ δ' ἑτέραν ἐπ' αὐτῇ ζητητέον ἀκριβεστέραν, ξυνὸς (φασίν) Ἐνυάλιος· ὅτι γὰρ τοῖς Ὠριγένους ἔοικε συμφωνεῖν μᾶλλον ἢ τοῖς ὑφ' ὑμῶν λεγομένοις, παντί που δῆλον ἐξ αὐτῶν τῶν

[65] În loc de „cea în timp nădăjduită" (cea în legătură cu care, în timpul vieții pământești, nădăjduim că o vom lua după învierea cea de obște), originalul Sfântului Maxim are χρόνῳ ἐλπιζομένῳ („la vremea nădăjduită").

[66] *Întrebări și răspunsuri*, PG 90, 796.

de ziceri și dogme, din pricină că pe atunci credința era neclară, precum s-a zis de către noi mai înainte. Dar să înfățișăm, pe de-a'ntregul, și cuvântul de apărare pe care Sfântul Maxim l-a găsit acestei opinii despre apocatastază a minunatului Grigorie, iar voi să judecați dacă este îndestulătoare spre tămăduirea unor astfel și atâtor cuvinte: „Trei apocatastaze (restaurări, reașezări) cunoaște Biserica: prima este cea a fiecăruia după virtute, prin care cineva se restaurează împlinind în sine însuși rațiunea virtuții; a doua, iarăși, e reașezarea în nestricăciune și nemurire a firii întregi (întregii naturi, întregii lumi) la înviere; iar a treia, de care s-a folosit peste măsură Grigorie al Nyssei în cuvintele lui, este reașezarea în starea în care au fost zidite a puterilor sufletești căzute prin păcat; căci după cum întreaga fire va primi la înviere nestricăciunea trupului, cea în timp nădăjduită[65], tot așa, în întinderea veacurilor, și puterile sufletului cele rătăcite vor lepăda amintirile răutății așezate în acesta și, străbătând [sufletul] toate veacurile și neaflând stare, va veni la Dumnezeu Cel Ce nu are margine și astfel – prin cunoaștere (conștientizare), nu prin împărtășire – puterile sufletului vor primi bunătățile și vor fi reașezate în starea cea dintru început, iar Făcătorul va fi văzut ca nepricinuitor al păcatului"[66]. Dacă socotiți acest cuvânt de apărare îndestulător, îndeobște să ne bucurăm de izbânda cea fără de luptă. Dar dacă, pe lângă el, trebuie găsit altul mai precis, „îndeobște să ne fie războiul"[67]; căci din cele spuse [de Sfântul Grigorie] îi este limpede oricui că acestea par mai degrabă în acord cu cele ale lui Origen, decât cu cele spuse de voi. Este

[67] „îndeobște să ne fie războiul" (Homer, *Iliada* 18, 309): să ne luptăm împreună să-l apărăm pe Sfântul Grigorie de eventualele învinuiri de origenism, pricinuite cititorului de unele pasaje din scrierile lui.

εἰρημένων ἐστί. Θαυμάζειν δὲ ἄξιον, εἰ ἀρχαίαν τινὰ δόξαν τῆς ἐκκλησίας καὶ μέσην ἐναντίων δυοῖν νομίζετε τὴν τοῦ καθαρσίου πυρός, ὅπου γε οἱ πλεῖστοι τῶν διδασκάλων καὶ γνωριμώτατοι τὸ αἰώνιον πῦρ ἐκεῖνο καὶ τὰς ἀπεράντους κολάσεις ἀλληγορικώτερον ἐξελάβοντο, ὡς μήτε πῦρ ἐκεῖ σωματικὸν νομίζεσθαι μήτε σκότος ἐξώτερον ἄλλο πλὴν ἢ τὴν τοῦ Θεοῦ ἄγνοιαν, καθάπερ καὶ φῶς τοῖς ἀξίοις τὴν αὐτοῦ θεωρίαν, μήτε σκώληκα, γένος τι ἑρπετῶν ἰοβόλον καὶ σαρκοφάγον, ἀλλ' ἢ τὴν τῶν ἀκολάστων ὑπὸ τῆς συνειδήσεως βάσανον καὶ τὸν πικρὸν ἐκεῖνον μετάμελον, μήτε βρυγμὸν ὀδόντων ἄλλον παρὰ τὴν τῶν θυμομαχούντων μανίαν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῇ λύπην καὶ τὸν πικρὸν ὀδυρμόν. Εἰ τοίνυν ἐκεῖνα τοιαῦτα τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν, πῶς τὰς ἀσωμάτους ψυχὰς αὐτίκα μετὰ τὴν λύσιν ὑπὸ σωματικοῦ πυρὸς δεξόμεθα κατακαίεσθαι καὶ καθαίρεσθαι, πλὴν εἰ μή τις φαίη καὶ ταὐτὰ τοῖς εἰρηκόσι, πρὸς ἕτερον τείνειν σκοπόν, ἀλληγορικῶς τε καὶ πνευματικῶς λαμβανόμενα;

19. Ἐπὶ τούτοις τὰς παρ' ὑμῶν εἰρημένας χρήσεις ἔκ τε τῆς τῶν Μακκαβαίων βίβλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου θεωρούντων ἡμῶν, ἁπλῶς τε καὶ φιλαλήθως εἰπόντων, μηδεμίαν ἐν αὐταῖς ἐμφαίνεσθαι κόλασιν, οὔτε μὴν κάθαρσιν, ἀλλ' ἢ μόνον ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, διαίρεσίν τινα θαυμαστὴν ὑμεῖς ἐποιήσασθε, πᾶσαν ἁμαρτίαν εἰπόντες εἷς τε τὴν πρόσκρουσιν αὐτὴν τοῦ Θεοῦ διαιρεῖσθαι καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσαν αὐτῇ τιμωρίαν· ὧν τὴν μὲν πρόσκρουσιν ἀφίεσθαι μετὰ τὴν συντριβὴν καὶ ἀποκήρυξιν τοῦ κακοῦ, τὴν δὲ ἐνοχὴν τῆς τιμωρίας

[68] L-am tradus pe „θυμομαχούντων" cu „celor mânioşi", urmând sensul pe care îl are în Scriptură (F. Ap. 12, 20), preluat apoi şi de Părinţi (vezi de exemplu Sfântul Ioan Damaschin, *Viaţa lui Varlaam şi Ioasaf*, 23, EPE 10, p. 278). Are şi sensul de „cei ce se luptă cu toată puterea, cu

vrednic de mirare dacă socotiţi că învăţătura despre focul curăţitor este o învăţătură veche a Bisericii, aflată la mijloc între două învăţături contrare, când cei mai mulţi şi mai însemnaţi dintre dascăli au înţeles în chip mai alegoric acel foc veşnic şi pedepsele fără sfârşit, încât se socoteşte de ei că nici focul acolo nu este trupesc, nici întunericul cel mai din afară nu e nimic altceva decât necunoaşterea lui Dumnezeu, după cum şi lumina pentru cei vrednici este vederea Lui; nici viermele nu este un neam de târâtoare veninos şi mâncător de trupuri, ci chinuirea celor neînfrânaţi de către conştiinţă şi acea amară părere de rău; nici scrâşnirea dinţilor nu e altceva decât nebunia celor mânioşi[68] şi întristarea adusă de nebunie şi tânguirea cea amară. Aşadar, dacă cele de după înviere şi judecată sunt de acest fel[69], cum vom primi ca îndată după dezlegarea [de trup] sufletele netrupeşti să fie arse şi curăţite de un foc trupesc, în afară de cazul că cineva, tinzând spre alt scop, ar zice celor ce spun acestea că ele trebuie înţelese alegoric şi duhovniceşte.

19. Pe lângă acestea, luând noi în considerare citatele invocate de voi din cartea Macabeilor şi din Evanghelie şi spunându-vă simplu şi cu dragoste de adevăr că în acestea nu se vădeşte nici vreo pedeapsă, nici vreo curăţire, ci doar iertarea păcatelor, voi aţi făcut o distincţie ciudată, spunând că tot păcatul se distinge în ofensarea lui Dumnezeu şi în pedeapsa care urmează ei; dintre care, pe de-o parte, ofensa se iartă după căinţă şi dezicerea de rău, dar, pe de alta, rămâne totuşi pedepsirea pentru vinovăţie, astfel încât, în concluzie, cei cărora li

toată inima" care s-ar putea potrivi şi în contextul nostru.

[69] Adică netrupeşti, căci realităţile trupeşti sunt simboluri ale unor realităţi duhovniceşti.

ὀφείλεσθαι πάντως, ὡς ἀνάγκην εἶναι ἐκ τούτου τοῦ λόγου τοὺς ἀφιεμένους τῶν ἁμαρτιῶν ἔτι καὶ δι' αὐτὰς κολάζεσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν ὅτι τοῖς ἐναργέσι καὶ ὁμολογουμένοις μάχονται, λέγειν ἐῶμεν· οὔτε γὰρ βασιλεῖς ὁρῶμεν μετὰ τὸ δοῦναι τὴν ἀμνηστίαν καὶ ἄφεσιν ἔτι καὶ κολάζοντας τοὺς ἡμαρτηκότα;, οὔτε Θεὸν αὐτὸν πολλῷ μᾶλλον, ᾧ πολλῶν ὄντων τῶν γνωρισμάτων, φιλανθρωπία ἐστὶ τὸ ἐξαίρετον, ἀλλὰ μετὰ μὲν τὴν ἁμαρτίαν κολάζοντα, μετὰ δὲ τὴν ἄφεσιν εὐθὺς καὶ τὴν κόλασιν λύοντα. Καὶ τοῦτο εἰκότως· εἰ γὰρ τὸ προσκροῦσαι Θεῷ ποιεῖ τὴν κόλασιν, τοῦ αἰτίου λυθέντος καὶ τῆς καταλλαγῆς γενομένης, καὶ τὸ αἰτιατόν, ὅπερ ἐστὶν ἡ κόλασις, ἐξ ἀνάγκης συνδιαλέλυται. Οὕτως ὁ μὲν τελώνης μετὰ συντριβῆς προσευξάμενος οὐκ ἀφείθη τῶν ἁμαρτιῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ δεδικαιωμένος κατῆλθε, ταὐτὸν δὲ εἰπεῖν, οὐδεμιᾶς κολάσεως ἔτι δεόμενος· ὁ δὲ Μανασσῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ ὁμοῦ τε προσηύξατο μετὰ ταπεινώσεως καὶ τῆς συγχωρήσεως ἔτυχε, καὶ τοῦ ζώγρου διαρραγέντος, ἐν ᾧ κατείχετο, πρὸς τὴν Ἰουδαίαν ἐν ἀκαρεῖ μετετέθη θείᾳ δυνάμει καὶ τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν αὖθις ἀπέλαβεν· οἱ Νινευῖται δὲ μεταγνόντες οὕτως ὀξέως, ὁμοῦ τε τὴν ἁμαρτίαν ἔλυσαν δηλονότι καὶ τὴν ἠπειλημένην τιμωρίαν ἐξέφυγον· ὁ δὲ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ παραλυτικός, πρότερον τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν κομισάμενος, εὐθὺς ὡς ἑπομένην αὐτῇ τὴν τοῦ σώματος ἀνόρθωσιν προσελάβετο. Καὶ τί δεῖ καταλέγειν τὰς ἱστορίας ἁπάσας ἐφ' οὕτω σαφεῖ καὶ ὁμολογουμένῳ πράγματι; Πλὴν ἀλλὰ πόθεν ὑμεῖς τὴν τοιαύτην λαβόντες διαίρεσιν, ὡς ἀναγκαίαν τινὰ καὶ καθολικὴν παρεθήκατε; Τίς εὐαγγελιστὴς ἢ ἀπόστολος ἢ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλος τοιοῦτόν τι γέγραφε πώποτε;

[70] Evident, în purgatoriu.

s-au iertat păcatele trebuie să fie încă şi pedepsiţi pentru ele[70]. Ne îngăduim, deci, să spunem că acestea se împotrivesc celor evidente şi mărturisite. Căci împăraţii, după ce au dat celor ce au greşit achitarea şi iertarea, nu-i mai pedepsesc pe aceştia; cu atât mai mult Dumnezeu Însuşi, dintre ale Cărui multe însuşiri cea mai aleasă este iubirea de oameni şi Care, deşi pedepseşte după păcat, după iertare, însă, îndată dezleagă şi pedeapsa. Şi aceasta pe bună dreptate; căci dacă ofensarea lui Dumnezeu are ca efect pedeapsa, atunci, după ce a fost îndepărtată cauza şi s-a făcut împăcarea, fireşte că şi efectul, adică pedeapsa, s-a îndepărtat odată cu ea [cauza]. Astfel vameşul, rugându-se cu zdrobire, nu numai că a fost iertat de păcate, dar, totodată, s-a şi coborât îndreptat, care e totuna cu a spune că nu mai avea nevoie de nici o pedeapsă (*cf.* Lc. 18, 14). Iar Manase cel din Vechiul Testament, când s-a rugat cu smerenie, a fost şi învrednicit iertării şi, sfâşiindu-se năvodul, a fost, totodată, şi mutat în Iudeea într-o clipită, prin puterea dumnezeiască, şi iarăşi şi-a luat împărăţia (*cf.* II Paral. 33, 13). Tot astfel şi ninivitenii, căindu-se adânc, e limpede că au dezlegat în acelaşi timp şi păcatul, şi au scăpat, totodată, şi de pedeapsa ce îi ameninţa (*cf.* Iona 3, 5). Iar paraliticul din Evanghelie dobândind, mai întâi, iertarea păcatelor, îndată a luat tămăduirea trupului, ca urmare firească a iertării (*cf.* Mt. 9, 6). Şi ce trebuie să înşirăm toate istorisirile despre un lucru aşa de limpede şi mărturisit? Şi, de fapt, de unde aţi luat voi o asemenea distincţie, înfăţişând-o ca absolut necesară şi general valabilă?[71] Care evanghelist sau apostol sau dascăl al Bisericii a scris vreodată ceva de acest fel? Ce fel de

[71] E limpede aici modul juridic al apusenilor de a înţelege taina mântuirii.

Ποία πεῖρα τοῦτο παρέστησεν; Οὐ γὰρ δὴ τὸ τοῦ Δαυὶδ ἱκανόν, ὃς ἀφείθη μὲν τῆς ἁμαρτίας τῆς ἐπὶ μοιχείᾳ καὶ φόνῳ, τὸν δὲ γεννηθέντα υἱὸν ἀπεβάλετο· καὶ γὰρ δὴ κἀκεῖνος ἀφείθη μὲν τῆς ἁμαρτίας τελείως, καὶ δῆλον, ὅτι καὶ τὸ προφητικὸν οὐκ ἀπέβαλε χάρισμα, μικρὰν δέ τινα ποινὴν ἔτισεν, οὕτω τοῦ Θεοῦ κρίναντος, ἢ λύπην μᾶλλον καὶ οὐ ποινήν, ἴσως καὶ δι' ἄλλας αἰτίας συγχωρηθεῖσαν, ἃς καὶ ἐπὶ τοῖς πλείστοις τῶν πρὸς ὥρας ἀναρπαζομένων νηπίων οἱ διδάσκαλοι λέγουσιν· ὁ γὰρ δὴ μετ' αὐτὸν γενόμενος παῖς ἐκ τῆς αὐτῆς γυναικὸς οὐκ ἔζησε μόνον. ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς διεδέξατο, καὶ οὗτος ἦν Σολομὼν ὁ σοφώτατος. Τὸ γοῦν ἐπ' ἐκείνου γενόμενον καθολικῶς ἀξιοῦν καὶ οἴεσθαι ἐκ τούτου τὴν ἄφεσιν τῆς προσκρούσεως εἶναι μόνης, τὴν δὲ τιμωρίαν ἐξ ἀνάγκης ὀφείλειν ἕπεσθαι, παντελῶς ἀπᾴδον τῇ κοινῇ ψήφῳ καὶ τῇ τῶν πραγμάτων φύσει καὶ οὐδὲ ὑμῖν αὐτοῖς σύμφωνον· εἰ γὰρ ἡ ἄφεσις τῆς αἰτίας ἐστίν, ἥτις ἐστὶ λώβη κατὰ τὰς ὑμετέρας φωνὰς ἀπολειφθεῖσα ἐν τῇ ψυχῇ μετὰ τὸ προσκροῦσαι τῷ δημιουργῷ, τί ἂν ἔτι καθάραι ἡ κόλασις, τῆς λώβης ἐκείνης διὰ τῆς ἀφέσεως καθαρθείσης; Εἰ μὲν γὰρ καθάπαξ ἡ ἄφεσις ἄνευ τιμωρίας οὐκ ἠδύνατο κάθαρσιν ἐμποιεῖν, εἶχεν ἂν τὸ εὔλογον ὁ ὑμέτερος λόγος· εἰ δ' ἡ πρώτη τε καὶ μεγίστη καὶ τελεωτάτη διὰ τοῦ βαπτίσματος τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις ἡ αὐτὴ καὶ παντός ἐστι ῥύπου κάθαρσις καὶ τιμωρίας πάσης ἀπαλλαγή, τίς ἡ ἀνάγκη μὴ καὶ τὴν ἄφεσιν ταύτην τὸ δύνασθαι καθαίρειν ἔχειν, ἀλλὰ τῇ τιμωρίᾳ μόνῃ τοῦτο λογίζεσθαι; Πρὸς δὲ τοῖς

[72] În general, orice formulare a Bisericii are la bază o experiență trăită, vie. Dogmele sau legile duhovnicești nu sunt un cod de legi arbitrare, nici măcar deducții logice din niște axiome de bază, ci sunt viața, sunt „întruparea" vie a Cuvântului în cuvânt.

experiență a scos la iveală acest lucru?[72] Căci întâmplarea cu David nu e îndeajuns, anume că el a fost iertat, pe de o parte, de păcatul desfrânării şi al uciderii, dar, pe de alta, i-a fost luat fiul de curând născut[73]; că şi el a fost iertat de păcat cu desăvârşire, lucru vădit din aceea că nu şi-a pierdut harisma proorociei; iar dacă, aşa judecând Dumnezeu, a plătit în schimb o mică pedeapsă – sau mai degrabă o întristare, iar nu pedeapsă – aceasta a fost îngăduită poate şi pentru alte pricini, pomenite de dascăli în cazul celor mai mulți dintre pruncii răpiți mai înainte de vreme. Căci pruncul care a venit după el[74] din aceeaşi femeie, nu numai că a trăit, dar a şi moştenit împărăția tatălui său; iar acesta a fost Solomon cel preaînțelept. Dar a generaliza ceea ce s-a petrecut cu acesta şi, de aici, a crede că iertarea se referă doar la ofensă, iar că acesteia trebuie neapărat să-i urmeze pedeapsa, e întru totul respins de judecata obştească şi de firea lucrurilor şi nu este în acord nici cu voi înşivă. Căci dacă iertarea este a cauzei – care, după spusele voastre, este o vătămare lăsată în suflet după ce L-a ofensat pe Creator – ce mai curățță pedeapsa, odată ce acea vătămare a fost curățită prin iertare? Căci dacă iertarea fără pedeapsă nu ar fi putut să aducă dintr-o dată curățirea, ar avea întemeiat cuvântul vostru. Dar dacă însăşi cea dintâi şi cea mai mare şi cea mai desăvârşită iertare a păcatelor – cea prin botez – este în acelaşi timp şi curățire a toată pata, şi scăpare de orice pedeapsă, de ce trebuie neapărat ca şi această iertare[75] să nu poată avea puterea de a curăți,

[73] Latinii spuneau că moartea pruncului e pedeapsa de care David nu a scăpat chiar dacă a fost iertat.

[74] După cel mort prematur.

[75] Cea de după botez, care e dată în numele aceluiaşi Hristos cu Care ne unim la botez.

εἰρημένοις φαμέν, ὡς οὐδ' ἄλλως τῇ ὑμετέρᾳ δόξῃ συμβάλλονται τὰ ἀναγεγραμμένα ῥητά· τὸ μὲν γὰρ ἐκ τῶν Μακκαβαίων ληφθέν, ὅτι οὐ περὶ μικρᾶς τινος ἁμαρτίας, ἀλλὰ περὶ μεγίστου καὶ θανασίμου τινὸς ἁμαρτήματος ὁ ἱλασμὸς ἐκεῖνος ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων καὶ ἡ θυσία γέγονεν, ὡς εἴρηται τὸ δὲ εὐαγγελικόν, ὅτι τῷ βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι οὐ πάντως εἰς τὴν ὑμετέραν φέρει διάνοιαν, ὡς τότε τῆς ἀφέσεως διδομένης, ἀλλ' ἐκεῖνο δηλοῖ, ὅτι τινῶν μὲν ἁμαρτιῶν ἐνταῦθα κολαζομένων, τινῶν δὲ ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ, τῶν δὲ καὶ ἐν ἀμφοτέροις, ἡ τοιαύτη παντάπασιν ἀσύγγνωστος οὖσα καὶ ἀσυγχώρητος, κἂν τῷ παρόντι κἂν τῷ μέλλοντι βίῳ τὴν ἀπαραίτητον δίκην ὑφέξει.

20. Ἰτέον δὲ ἡμῖν ἤδη πρὸς τὸ μέγιστόν τε καὶ κυριώτατον τῶν ἀγωνισμάτων, ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ δύναμις· ταύτης γὰρ μόνης ἐξῆπται σχεδὸν τοῖς λατινικοῖς διδασκάλοις ἡ τοῦ καθαρσίου δόξα πυρός. Ὅτι μὲν οὖν πολλῶν ὄντων παρ' ἡμῖν τοῖς Γραικοῖς τῶν τὴν ἱερὰν γραφὴν ἐξηγησαμένων ἁγίων ἀνδρῶν, ὧν ἐστι τὸ κεφάλαιον Ἰωάννης ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς, οὐδεὶς εἰς τὴν τοιαύτην διάνοιαν ἦλθεν οὐδ' ἐξέλαβεν ἐκ τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς τὸ παρ' ὑμῶν δοξαζόμενον καθάρσιον πῦρ, ὁμολογούμενον εἶναι καὶ παρ' ὑμῖν φαίνεται· οὐδὲ γὰρ τοιαύτην ἑρμηνείαν τῶν ἡμετέρων τινὸς παρεθήκατε. Καὶ ὅτι δὲ διαφόρως οἱ ἅγιοι τὰ ῥητὰ τῆς ἱερᾶς ἐξηγοῦνται Γραφῆς, καὶ τοῦθ' ὁμολογημένον ἐστίν, οὐ ταῖς λέξεσι μόνον ἐπὶ διαφόροις ἐννοίαις χρώμενοι, καθάπερ ἡ ὑμετέρα σοφία τὴν τοῦ λέοντος λέξιν καὶ τὴν τῆς πέτρας παρέθηκε (τοῦτο γὰρ τῆς γραφῆς ἐστιν ἴδιον), ἀλλὰ καὶ νοημάτων σύνθεσιν ὁλοκλήρων

[76] Latinii spuneau că focul purgatoriului îi curăță pe cei cu păcate mai ușoare, nicidecum pe cei cu păcate grele. Păcatul din cartea

ci acest lucru se pune numai pe seama pedepsei? Şi, pe lângă cele spuse, zicem că, de altfel, nici cuvintele aduse [de voi] nu se potrivesc cu învățătura voastră. Căci pasajul luat din Macabei spune că nu pentru un oarecare mic păcat[76], ci pentru un păcat foarte mare, de moarte, s-a făcut acea curățire şi jertfă pentru cei morți. Iar cuvântul evanghelic că „aceluia care huleşte, nu i se va ierta nici în veacul de acum, nici în cel viitor" (Lc. 12, 10), nu susține gândirea voastră cum că atunci s-ar da iertarea, ci altceva arată: cum că unele păcate sunt pedepsite aici, altele în viața viitoare, iar altele în amândouă, pe când un astfel de păcat, fiind întru toate fără de iertare şi fără de îngăduință – şi în viața aceasta, şi în cea viitoare – va atrage pedeapsa de neînduplecat.

20. Dar deja trebuie să păşim către cea mai mare şi mai importantă dintre controverse, anume către înțelesul cuvântului apostolesc, pentru că la dascălii latini învățătura despre focul curățitor atârnă aproape numai de acest înțeles. Aşadar, şi de către voi se mărturiseşte că la noi grecii, dintre mulți bărbați sfinți care au tâlcuit Sfânta Scriptură, al căror căpetenie este Ioan cel cu limba de aur, nici unul nu a ajuns la un asemenea sens, nici nu a dedus din cuvântul apostolesc focul curățitor învățat de voi. Şi, mai mult, nici voi nu ne-ați pus în față o asemenea tâlcuire a vreunia dintre ai noştri. Faptul că şi sfinții tâlcuiesc felurit cuvintele Sfintei Scripturi e adevărat; şi nu numai că se folosesc de cuvintele Scripturii cu sensuri diferite, precum înțelepciunea voastră ne-a pus înainte cuvintele „leu" şi „stâncă" (căci acest lucru este propriu Scripturii), ci şi înțelesurile evidente le întrebuințează în sensuri diferite, ba adesea chiar contrare, cum

Macabeilor era idolatria.

ἐπὶ διάφορα, πολλάκις δὲ καὶ τἀναντία μεταχειρίζοντες, ὥσπερ ὁ μὲν μακάριος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τὴν τῶν ἀποστόλων σὺν τῷ Χριστῷ καθέδραν ἀξίαν τινὰ μόνην σημαίνειν ἐνόμισε καὶ τὴν τῶν φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ κρίσιν ἀντὶ τῆς κατακρίσεως ἐξεδέξατο· «οὔτε γὰρ» φησί «συγκαθεδοῦνται ἄνθρωποι τῷ πάντων κριτῇ καὶ Θεῷ, οὔτε κρινοῦσιν, ἀλλὰ κατακρινοῦσιν ἁπλῶς, ὥσπερ οἱ Νινευῖται καὶ ἡ βασίλισσα Νότου, τὴν τῶν Ἰουδαίων πονηρὰν γενεάν»· οἱ δὲ λοιποὶ διδάσκαλοι καὶ συγκαθέδρους τοῦ δεσπότου Χριστοῦ καὶ συνδικαστὰς τοὺς ἀποστόλους καὶ δέχονται καὶ καλοῦσιν. Ἆρ' οὐκ ἐναντία ταῦτα δοκοῦσιν; Ἀλλ' οὐδὲν θαυμαστόν, εἰ ἐπί τινων ὑποθέσεων καὶ δογμάτων τῶν μὴ καιρίων πρὸς διάφορον ἕκαστος ἀπηνέχθη διάνοιαν, οὕτω τοῦ λογισμοῦ κρίναντος, ἢ τῆς δόξης ὑποβαλούσης, ἢ τοῦ καιροῦ καὶ τῶν ἐνεστώτων πραγμάτων ἢ τῆς τῶν ἀκροατῶν δυνάμεως καὶ βουλήσεως ἀπαιτούντων. Οὕτω τοίνυν καὶ τὸ προκείμενον τοῦτο ῥητὸν εἰκὸς μέν ἐστι διαφόρους δέξασθαι ἑρμηνείας τῶν τε παρ' ἡμῖν καὶ τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων. Ὅτι δὲ ἡ τοῦ μακαρίου πατρὸς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου πάντων ἐστὶν ἀκριβεστέρα τε καὶ ἀληθεστέρα, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀξίας αὐτοῦ καὶ ὑπεροχῆς μόνον, ἀφ' ἧς αὐτῷ καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος Παῦλος ἐφάνη διομιλούμενος, οὐδ' ἀπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν συμφωνίας τῶν λοιπῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ἰσχυριζόμεθα, ἀλλὰ καὶ ὅτι μάλιστα πάντων οὗτος τῇ ἀποστολικῇ διανοίᾳ κατὰ τάξιν καὶ ἐφεξῆς ἀκολουθῶν φαίνεται, καὶ οὐ καθ' ἓν

[77] Osândirea este de fapt o hotărâre deja luată în urma unei judecăți.

[78] În sensul că doar vor fi de acord cu sentința Judecătorului. Textul e din *Omilia 54 la Matei*, PG 58, 610-611.

[79] Vezi Macarie Alexandrinul, *Cincizeci de Omilii, Omilia 28*, în *„Die 50 geistlichen Homilien des Makarios"*, Berlin 1964, p. 78.

[80] Dumnezeieștii Părinți par uneori în dezacord, dar nu sunt, căci ei sesizează mai multe nivele ale textului și vorbesc după cum le insuflă

e cazul fericitului Ioan Gură de Aur care a socotit să dea ședere la judecată a Apostolilor împreună cu Hristos numai sensul unei oarecare vrednicii, și judecarea semințiilor lui Israel a înțeles-o ca osândire[77]. „Căci nici nu vor ședea", zice, „oamenii împreună cu Dumnezeu și Judecătorul tuturor, nici nu vor judeca, ci numai vor osândi neamul cel viclean al iudeilor, precum ninivitenii și împărăteasa de la miazăzi"[78]. Însă ceilalți dascăli îi acceptă și îi numesc pe Apostoli și împreună ședători, și împreună judecători cu Stăpânul Hristos[79]. Prin urmare, nu par acestea contrare? Însă nu este nimic de mirare dacă în cazul unor subiecte și învățături, care nu sunt importante, fiecare a fost tras spre o înțelegere diferită, așa judecând cugetul aceluia fie din pricina unei păreri ce i se sugerează, fie ținând cont de context și împrejurări, fie din pricina puterii de înțelegere și dorinței ascultătorilor care le cer cuvântul[80]. Prin urmare, la fel și acest cuvânt ce ne este pus înainte e firesc să primească felurite tâlcuiri din partea dascălilor și de la noi, și de la voi. Dar că tâlcuirea fericitului părinte Ioan Gură de Aur este mai exactă și mai adevărată decât toate o întărim nu numai din vrednicia și măreția lui – pentru care și Pavel, marele Apostol, s-a arătat discutând cu el –, nici numai din conglăsuirea celorlalți dascăli de la noi cu el, ci se arată și din faptul că dintre toți, acesta mai cu seamă a urmat sensului apostolesc după rânduială și în mod succesiv[81], și nu a despărțit, nici a tâlcuit izolat câte

Duhul pentru momentul respectiv, aducând în atenție un anumit aspect conținut în potențialul textului biblic. Uneori, pe lângă interpretarea dată de ei, se întâmplă să infirme textual o altă interpretare pe care o găsim la alt sfânt. Acest lucru nu înseamnă dezacord, ci trebuie ținut cont de împrejurarea în care rostesc acestea și pentru cine.

[81] Sfântul Ioan este unul din puținii Părinți care a tâlcuit verset cu verset și virgulă cu virgulă întreg corpusul paulin. Fericitul Teodoret, Sfântul Ioan Damaschin și Sfântul Teofilact, între alții, au mai făcut asemenea demersuri, dar nici unul de amploarea celui hrisostomic.

τῶν ῥητῶν ἀποτεμνόμενος ἰδίᾳ καὶ ἑρμηνεύων, ἀλλ' ἄνωθέν τε καὶ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὸν ἀποστολικὸν σκοπὸν ὁλόκληρον καὶ συνυφασμένην ὥσπερ ἓν σῶμα τὴν ἑρμηνείαν ἀποδιδούς. Ἔστιν οὖν συνιδεῖν τῷ βουλομένῳ παντί, κατὰ τοῦτον δὴ μάλιστα τὸν ἀποστολικὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς πρόθεσιν, ἀκριβεστέραν εἶναι τὴν Χρυσοστομικὴν ἑρμηνείαν ταύτην, ἣν ἡμεῖς εἰσάγομεν, τῆς παρ' ὑμῶν λεγομένης τε καὶ δοξαζομένης.

21. Οἱ γὰρ δὴ Κορίνθιοι, πρὸς οὓς ἡ ἐπιστολή, παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀπουσίας τοῦ ἀποστόλου πρὸς ἀλλήλους σχιζόμενοι καὶ ἄλλος ἄλλον διδάσκαλον προβαλλόμενοι τῶν πλούτῳ τε καὶ σοφίᾳ τῇ ἔξω λαμπρυνομένων (καὶ γὰρ πολὺ τὸ κλέος ἐν τοῖς τοιούτοις εἶχον καὶ σφόδρα ἐπ' αὐτοῖς ἐτετύφωντο), πρὸς μείζονα διάστασιν ἐκ τούτου κατὰ μικρὸν καὶ φιλονεικίαν ἐξῆγον, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸν λαβόντα τὴν μητρυιὰν ἀνεπιτίμητον παρεώρων· ἦν δὲ καὶ οὗτος τῶν διδασκάλων ἐκείνων εἷς, ἐφ' οἷς μέγα ἐφρόνουν, καὶ τηλικούτῳ περιπεπτωκὼς ὀλισθήματι, τῆς διδασκαλικῆς ἀξίας ὅμως ἀντείχετο, σύστημα ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν οὐκ εὐκαταφρόνητον καὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ καὶ τῷ πλούτῳ θαρρῶν. Ταῦτα τοίνυν ὁ θεῖος ἀπόστολος διορθῶσαι βουλόμενος, πρῶτον μὲν κοινὴν πρὸς πάντας ποιεῖται τὴν παραίνεσιν καὶ τὴν ἐπιτίμησιν καὶ παρακαλεῖ τὸ αὐτὸ λέγειν καὶ μὴ ἔχειν σχίσματα, μηδὲ προσνέμειν ἑαυτοὺς ἄλλον ἄλλῳ τῶν διδασκάλων, οὓς ἀνωνύμως δηλῶσαι βουλόμενος, ἕκαστος ὑμῶν φησί λέγει· Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ, καὶ τὸν Χριστὸν τούτοις συντάττων ἐντρεπτικῶς, ὡς δέον ἅπαντας εἶναι μόνου Χριστοῦ καὶ μηδενὸς ἄλλου προσονομάζεσθαι,

[82] Textual: punând altul pe alt dascăl în față.

[83] Nu în sensul că Apolo sau Chefa sau ceilalți ar fi cauzat dezbinarea și ar fi fost cauza directă a orbirii corintenilor, ci în sensul că aceștia nu se uitau la ce trebuie în acei dascăli și evidențiau aspecte neimportante ale personalității lor.

unul din cuvintele apostoleşti, ci a dat o tâlcuire întocmită ca un singur trup, urmărind vorbele Apostolului de la începutul lor şi înțelegându-le după sensul adevărat dat de Apostol. Prin urmare, oricine vrea poate să priceapă că, mai ales în ce priveşte acest sens apostolesc şi intenția dintru început a Apostolului, această tâlcuire hrisostomică, pe care noi o punem în atenție este mai exactă decât cea spusă şi crezută de voi.

21. Căci corintenii, către care este scrisă Epistola, fiind dezbinați întreolaltă în vremea când lipsea Apostolul şi punând fiecare[82] în față pe alt dascăl dintre cei străluciți prin bogăția şi prin înțelepciunea cea din afară (căci în multă faimă îi țineau pe unii ca aceştia şi erau orbiți foarte din pricina lor[83]), din această cauză se abăteau câte puțin spre o mai mare dezbinare şi ceartă, şi pentru aceasta treceau cu vederea nepedepsit şi pe cel ce ținea pe mama sa vitregă. Şi era şi acesta unul dintre dascălii aceia din pricina cărora corintenii cugetau cele înalte şi, deşi căzuse într-o astfel de alunecare, totuşi îşi ținea în acelaşi timp vrednicia de dascăl, pentru că avea susținători nu uşor de disprețuit şi se încredea în înțelepciunea cea din afară şi în bogăție. Aşadar, acestea voind să le îndrepte Apostolul, mai întâi face îndemn şi certare comună către toți şi îi roagă „să grăiască la fel şi să nu aibă dezbinări", nici să se împartă pe ei înşişi [să adere ei înşişi], fiecare la altul dintre dascălii cărora, nevrând să le dezvăluie numele, zice: „fiecare dintre voi spune: Eu sunt al lui Pavel, eu al lui Apollo, eu al lui Chefa, eu al lui Hristos" (I Cor. 1, 12). Şi Îl rânduieşte şi pe Hristos cu aceştia, ca să-i ruşineze, de vreme ce toți

μηδ' αὐτῶν τῶν κορυφαίων ἐν ἀποστόλοις· ταῦτα γάρ, φησί, μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλώ, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν. Ἔπειτα τὸ τῆς ἔξω σοφίας φρύαγμα καθαιρεῖ καὶ ὡς αἰτίαν αὐτὴν τῶν σχισμάτων ἐκβάλλει τῆς ἐκκλησίας, κένωσιν αὐτὴν ὀνομάζων τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ μωρίαν παρὰ τῷ Θεῷ καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Εἶτα τὴν τῶν διδασκάλων συντέλειαν ὡς μικρὰ δυναμένην ἐξευτελίζει· Τίς γάρ ἐστι Παῦλος, φησί, τίς δὲ Ἀπολλώς, ἀλλ' ἢ διάκονοι, δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἑκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν; Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ηὔξανεν· ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἔστι τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων ἕν εἰσι. Τὸ πᾶν ἐστι, φησί, τῆς θείας δυνάμεως· ἡμεῖς δὲ πάντες, ἄνθρωποι ὄντες, ὀλίγα τινὰ καὶ μικρὰ συνεισφέρομεν, οὐδὲν ἄλλος ἄλλου πλέον ἐν τούτῳ δυνάμενοι, καὶ ταῦτα δὲ τὸν μισθὸν ἐπὶ τούτοις ἀπεκδεχόμενοι· ἕκαστος γάρ φησί τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. Μισθωτούς τινας ἐνταῦθα τοὺς διδασκάλους φησίν, ἵνα μὴ μέγα φρονῶσιν, ὡς ἑτέρου ὄντος τοῦ δεσπότου καὶ μισθοδότου. Καὶ ἐφεξῆς τὰ περὶ τοῦ πεπορνευκότος ἐκείνου διδασκάλου προανακρούσασθαι βουληθείς, ὃν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀποτέμνει καὶ τῷ Σατανᾷ παραδίδωσι, Θεοῦ φησίν ἐσμὲν συνεργοί· οὐ γὰρ ἴδιον ἔργον ποιοῦμεν, ἀλλὰ τῷ τοῦ δεσπότου συνεργοῦμεν βουλήματι· Θεοῦ γεώργιον ὑμεῖς ἐστε οἱ μαθητευόμενοι, Θεοῦ οἰκοδομή, πρὸς ἑτέραν μεταφορὰν ἀπὸ

[84] Literal: desăvârşirea.
[85] Pentru puţinul pe care îl facem noi.

trebuie să-şi ia numele numai de la Hristos şi nicidecum de la vreun altul, nici măcar de la înşişi corifeii între Apostoli. „Căci acestea", zice, „le-am socotit în ce mă priveşte pe mine şi pe Apollo, ca să învăţaţi de la noi a nu cugeta mai presus de ceea ce s-a scris" (I Cor. 4, 6). Apoi dă jos trufia înţelepciunii din afară şi o scoate din Biserică ca pe o pricină a dezbinărilor, numind-o „deşertare a crucii lui Hristos" şi „nebunie înaintea lui Dumnezeu" (I Cor. 1, 17) şi orice altceva de acest fel. Apoi minimalizează faima[84] dascălilor, ca una ce e în stare de lucruri mici. „Căci cine este Pavel", zice, „cine Apollo, decât slujitori prin care aţi crezut, şi fiecăruia după cum i-a dat Domnul? Eu am sădit, Apollo a udat, însă Dumnezeu a făcut să crească. Încât nici cel ce sădeşte nu este ceva, nici cel ce udă, ci Dumnezeu, Cel Ce face să crească. Iar cel ce sădeşte şi cel ce udă una sunt" (I Cor. 3, 5-7). Totul, zice, ţine de puterea dumnezeiască. Iar noi toţi, oameni fiind, aducem din parte-ne oarece lucruri mici şi puţine, în aceasta nefiind în stare cu nimic unul mai mult decât altul şi aşteptând plata pentru ele[85]. „Căci fiecare", zice, „va lua plata lui după osteneala sa" (I Cor. 3, 8). Ca pe nişte simbriaşi angajaţi îi numeşte aici pe dascăli, ca să nu cugete corintenii despre ei cele mari, odată ce altul este Stăpânul şi Dătătorul de plată. Şi vrând în continuare să înceapă a spune cele despre acel dascăl desfrânat pe care puţin mai încolo îl taie de la Biserică şi îl dă Satanei, zice: „suntem împreună lucrători ai lui Dumnezeu" (I Cor. 3, 9). Căci nu facem lucrul nostru, ci lucrăm împreună cu voia Stăpânului. „Voi", ucenicii, „ogor sunteţi al lui Dumnezeu"; „zidire a lui Dumnezeu" îi numeşte, mutând cuvântul de la lucrarea pământului la altă

τῆς γεωργίας τὸν λόγον μεταγαγών· διὸ καὶ ἑαυτὸν ἀρχιτέκτονα ὀνομάζει κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἐπαίρων ἑαυτὸν ἤδη καὶ τὴν ὑπεροχὴν ἐμφαίνων, ἅτε ἐπιτιμῆσαι σφοδρότερον καὶ ἀπειλῆσαι βουλόμενος. Ἐγὼ μὲν οὖν, φησί, τὸν θεμέλιον τέθεικα καὶ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν κατεβαλόμην· αὕτη γάρ ἐστιν ὁ θεμέλιος· ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ, τουτέστιν ἕκαστος τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων. Βλεπέτω οὖν ὁ τοιοῦτος πῶς ἐποικοδομεῖ. Πρὸς τὸν πεπορνευκότα λοιπὸν ἐμφαντικῶς ἀποτείνεται· βλεπέτω, φησίν, ἕκαστος, εἰ σύμφωνα τὰ ἔργα τοῖς τῆς διδασκαλίας λόγοις καὶ τῷ κειμένῳ θεμελίῳ παρέχεται· διὰ τῶν ἔργων γὰρ μάλιστα ἡ οἰκοδομὴ τῶν διδασκάλων συνίσταται καὶ ταῦτα αὐτὴν ἐξαίρουσι. Μὴ οὖν ἁπλῶς ὅτι οἰκοδομεῖ σκοπείτω, μηδ' ἐκ τούτου πλέον τι ποιεῖν νομιζέτω, ἀλλ' ὁποῖά ἐστι τὰ οἰκοδομούμενα λογιζέσθω· διὰ πυρὸς γὰρ ταῦτα δοκιμασθήσεται κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ποίου πυρός; Ὃ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ προπορεύσεται κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ Δαυίδ, ὃ τοὺς μὲν ἁγίους καὶ ἀγαθοὺς διδασκάλους καὶ τὰ λαμπρὰ τῶν ἔργων ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τοῦ Χριστοῦ ἐποικοδομοῦντας ὑποδεξάμενόν τε καὶ δοκιμάσαν ἐπιλαμπρυνεῖ καὶ φωτεινοτέρους ἐργάσεται καὶ διὰ τὴν τοῦ ἔργου διαμονὴν καὶ λαμπρότητα μισθοῦ πρόξενον ἅτε δὴ κεκοπιακόσιν αὐτοῖς γενήσεται· τοῖς δὲ ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἄτιμον ὕλην καὶ εὔπρηστον καὶ τῷ καλῷ θεμελίῳ ἀπάδουσαν, ἐποικοδομήσασιν, οἷος ἦν ὁ πεπορνευκὼς ἐκεῖνος καὶ ἔτι διδάσκαλος εἶναι βουλόμενος, οὐ μόνον οὐδεὶς μισθὸς τῆς διδασκαλίας δοθήσεται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ τῆς διδασκαλίας κατακαέν, ἅτε δὴ ἐκ τοιούτων συνυφασμένον πράξεων, ζημίας,

[86] Îi aseamănă prima dată cu ogorul, iar a doua oară cu o construcție.

[87] Deci, Sfântul Pavel supralicitează sau diminuează un aspect sau altul al statutului şi rolului său, în funcție de folosul ascultătorilor şi de ceea ce vrea să le transmită.

asemănare[86]. De aceea şi pe sine se numeşte cel dintâi meşter zidar după harul lui Dumnezeu, ridicându-se de acum pe sine în ochii lor şi arătându-şi superioritatea, fiindcă vrea să-i certe mai cu tărie şi să-i amenințe[87]. „Aşadar, eu", zice, „am pus temelia" (I Cor. 3, 10) şi am pus ca început credința în Hristos. Căci aceasta este temelia. „Iar altul zideşte pe ea", adică fiecare dintre dascălii de la voi. Aşadar, să ia seama unul ca acesta cum zideşte. Mai departe îşi îndreaptă atenția în chip vădit către cel ce a desfrânat. Să ia seama fiecare, zice, dacă face fapte în acord cu cuvintele învățăturii sale şi cu temelia pusă. Căci mai cu seamă prin fapte se susține zidirea dascălilor şi tot acestea o ruinează. Aşadar, să nu se uite pur şi simplu că zideşte, nici să socotească din aceasta că face ceva mai de soi, ci să cântărească ce fel sunt cele zidite. Căci prin foc vor fi probate acestea în ziua aceea. Prin ce fel de foc? Focul care va merge înaintea lui Dumnezeu, după spusa lui David (Ps. 96, 3), care, pe de-o parte, primindu-i şi probându-i pe dascălii sfinți şi buni şi care au zidit pe temelia lui Hristos fapte strălucite, îi va străluci mai mult şi îi va face mai luminați şi, pentru statornicia[88] şi strălucirea lucrului, le va mijloci plată ca unora ce s-au ostenit, iar pe de altă parte, respingându-i pe cei ce au zidit pe temelia cea bună lemne, iarbă, trestie şi materie de necinste şi uşor de aprins – cum era cel care a desfrânat, care mai voia să fie încă şi dascăl – nu numai că nu le va fi dată nici o plată pentru învățătura lor, ci arzând şi însuşi lucrul învățăturii, fiindcă a fost întocmit din asemenea fapte, le va mijloci pagubă, nu plată. Căci nici un astfel de lucru, nici o

[88] A trecut proba focului.

οὐχὶ μισθοῦ γενήσεται πρόξενον· οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον ἔργον οὐδὲ διδασκαλία τοιαύτη τὸ πῦρ ἐκεῖνο ὑφίσταται· αὐτός γε μὴν ὁ τοιοῦτος διδάσκαλος οὐ συνδιαφθαρήσεται τῷ οἰκείῳ ἔργῳ, ἀλλὰ σωθήσεται καὶ παραμενεῖ καὶ τῷ κριτῇ παραστήσεται καὶ λόγον ὑφέξει τῶν πεπραγμένων καὶ τὴν αἰώνιον ὑποστήσεται δίκην, μηδὲν τοῦ ἔργου τῆς διδασκαλίας ἐκείνης, ἅτε διαφθαρείσης, ὀνάμενος· οὕτως γὰρ φησί σωθήσεται, ὡς διὰ πυρός, τοῦ τὴν τοιαύτην ὕλην ἐμπιπρῶντος καὶ κατακαίοντος, καὶ σωθήσεται σωτηρίαν ἀπωλείας χείρονα· βέλτιον γὰρ ἦν αὐτῷ εἰ μηδὲ ἐγένετο μηδὲ τότε ἐσώθη, τοιαύτην ὕλην ἐπιφερόμενος. Καὶ ἐφεξῆς ἐπάγει, σαφῶς ἤδη περὶ τοῦ πεπορνευκότος τὸν λόγον ποιούμενος· Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς. Καὶ ἐπειδὴ σοφὸς ἦν ἐκεῖνος καὶ ἐπὶ τῷ διδάσκειν ἐφρόνει, ὡς ἐντεῦθεν τὴν δίκην διαφευξόμενος, συνημμένως εὐθὺς ἐπάγει· Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω· εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός· ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστι. Καὶ μεταξὺ διελθὼν ὀλίγα, πάλιν καταφορικώτατα τῷ λόγῳ χρώμενος ἀνακαλύπτει φανερῶς ἤδη τὸν τὴν ἁμαρτίαν εἰργασμένον ἐκείνην καὶ ὀνειδίζει σφοδρῶς τοὺς ἐπ' αὐτῷ πεφυσιωμένους καὶ πρὸς τὸν λόγον ἀποβλέποντας μόνον, ἀλλ' οὐ τὴν δύναμιν

[89] Fiind uşor de ars, ele vor fi arse deîndată de acel foc.

[90] Mai bine era să fi pierit decât să fie chinuit în veşnicie. Neclaritatea legată de înţelesul verbului „a mântui" (σώζω) ţine mai ales de un necunoscător de limbă greacă. Verbul grecesc a ajuns să însemne aproape exclusiv „a mântui" printr-un uz îndelungat în context creştin, dar nu aşa stăteau lucrurile în vremea Sfântului Pavel, în faza incipientă a creştinismului. În greaca clasică (şi cu aceste diferite sensuri e folosit

astfel de învăţătură nu va suferi acel foc[89]. Dar un astfel de dascăl nu va fi nimicit dimpreună cu propriul său lucru, ci va fi „mântuit" şi va rămâne şi se va înfăţişa Judecătorului şi va da seama de cele făptuite şi va sta sub pedeapsa veşnică, nefolosindu-se de nimic din lucrul acelei învăţături, ca una ce a fost nimicită. „Căci aşa va fi mântuit", zice, „ca prin foc", foc ce aprinde şi arde cu totul o astfel de materie, şi el va fi „mântuit" cu o mântuire mai rea decât pieirea[90]. Căci mai bine era lui dacă n-ar fi existat, nici ar fi fost „mântuit"[91] vreodată, de vreme ce poartă cu sine o asemenea materie. Şi vorbind deja limpede despre cel desfrânat, adaugă în continuare: „Nu ştiţi că templu al lui Dumnezeu sunteţi şi Duhul lui Dumnezeu locuieşte în voi? Dacă cineva strică templul lui Dumnezeu, îl va strica pe acesta Dumnezeu. Căci templul lui Dumnezeu sfânt este, care sunteţi voi" (I Cor. 3, 16). Şi fiindcă înţelept era acela[92] şi gândea că învăţându-i pe alţii va scăpa de pedeapsa de aici, îndată adaugă în strânsă legătură cu aceasta: „Nimeni să nu se amăgească. Dacă cineva pare că este înţelept între voi în veacul acesta, să se facă nebun ca să fie înţelept. Căci înţelepciunea veacului acestuia este nebunie la Dumnezeu" (I Cor. 3, 18-19). Şi intercalând câteva lucruri, folosindu-se iarăşi de un cuvânt foarte greu de suferit, descoperă deja pe faţă pe cel care a lucrat acel păcat şi îi ocărăşte foarte pe cei care s-au semeţit pentru el şi care privesc numai la cuvântul lui, însă nu se uită la puterea

chiar şi în Vechiul Testament) cuvântul înseamnă „a păstra întreg, a scăpa teafăr, a fi păstrat intact, a fi în siguranţă" etc. În general, Părinţii de limbă greacă au distins foarte exact la ce se referea Sfântul Pavel.

[91] În sensul că bine îi era să nu se fi născut, dar dacă a venit la fiinţă, mai bine era să nu fi rămas în existenţă, decât să rămână, purtând o asemenea povară din pricina căreia se va chinui veşnic.

[92] Dascălul căzut în desfrâu.

αὐτοῦ καὶ τὴν διάθεσιν σκοπουμένους· λέγει γὰρ οὕτως· Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες· ἐλεύσομαι δὲ ταχέως, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν· οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει. Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πραότητος; Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν· καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας; Βλέπεις ἐνταῦθα ποῖον ἔργον κατακαήσεσθαι τότε λέγει, καὶ ποῖον οἰκοδόμον διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου σωθήσεσθαι; Εἰ μὲν οὖν μικρόν τι καὶ μέσον ἁμάρτημα ἡ πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, κρατείτω ἡ τῶν ὑμετέρων διδασκάλων ἐξήγησις καὶ σεσώσθω τὴν ἀγαθὴν σωτηρίαν ὁ πεπορνευκὼς ἐκεῖνος διδάσκαλος· εἰ δὲ πρὸς ἐκεῖνον μὲν ὁ λόγος φανερῶς ἀποβλέπει, τὸ δ' ἔργον ἐκείνου καὶ τὸ ἁμάρτημα τῶν θανασίμων ἐστὶ καὶ τῶν ἄκρων ἐν τοῖς κακοῖς καὶ μηδ' ἐν τοῖς ἔθνεσι γινομένων ῥᾳδίως, τίς ἔτι λείπεται λόγος μὴ τὴν Χρυσοστομικὴν ἐξήγησιν ἔχειν τὸ κῦρος καὶ σωτηρίαν νοεῖσθαι τοῦτ' αὐτὸ μόνον, τὸ μὴ τῷ ἔργῳ συνδιαφθείρεσθαι, περιλείπεσθαι δέ, ἐκείνου διαφθαρέντος, καθάπερ ἀναλέον τινὰ καὶ περιπεφλεγμένον τῷ κριτῇ τῶν ὅλων παραστησόμενον· δοκιμαστικὸν γὰρ μόνον ἐκεῖνο τὸ πῦρ, ἀλλ' οὐκ αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ τοὺς ἁμαρτωλοὺς αἰωνίως ὑποδεξόμενον· καὶ τάχα καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ φλογιεῖ φησί κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, τουτέστι περιφλέξει τε καὶ ζοφώσει καὶ δυσειδεῖς τινας, οἷον εἰκὸς τοὺς πυρικαύστους, ἐργάσεται, ἀλλ' οὐκ εἰσάπαν καταναλώσει. Καὶ Γρηγόριος δὲ ἀκολούθως ὁ θεολόγος

[93] Acel dascăl probabil era foarte învățat şi bun orator, iar corintenii erau impresionați de verva lui şi nu priveau la starea lui duhovnicească,

lui şi la dispoziția lăuntrică[93]. Căci aşa zice: „Fiindcă eu nu vin la voi, unii s-au semețit. Dar voi veni degrabă, dacă Domnul va voi, şi voi cunoaşte nu cuvântul celor ce se semețesc, ci puterea. Căci nu în cuvânt stă împărăția lui Dumnezeu, ci în putere. Ce vreți? Să vin cu toiagul la voi, sau cu dragoste şi cu duhul blândeții? De peste tot se aude că la voi e desfrânare şi încă asemenea desfrânare cum nici între neamuri nu se ştie, că unul ține pe femeia tatălui său. Şi voi vă semețiți în loc mai degrabă să plângeți ca să fie scos din mijlocul vostru cel ce face această faptă?" (I Cor. 4, 18-5, 2). Vezi aici ce fel de faptă zice că va fi arsă atunci şi ce fel de meşter zidar va fi „mântuit" prin acel foc? Aşadar, dacă desfrânarea este un păcat mic şi de mijloc - şi încă o asemenea desfrânare –, să se țină tâlcuirea dascălilor voştri şi acel dascăl desfrânat să se mântuiască cu mântuirea cea bună. Dar dacă cuvântul face referire în mod deschis la acela, iar fapta aceluia şi păcatul sunt dintre cele de moarte şi dintre cele mai mari răutăți şi dintre cele care nici între păgâni nu se întâmplă cu uşurință, ce motiv mai lipseşte ca tâlcuirea hrisostomică să aibă tărie şi „mântuirea" să fie înțeleasă numai în acest mod: că acela nu se va nimici împreună cu fapta, ci, nimicindu-se aceea, el va rămâne, înfățişându-se Judecătorului tuturor ca unul pârjolit şi ars de jur împrejur. Căci acel foc este numai probator, însă nu acela însuşi îi va primi în veşnicie pe păcătoşi. Şi poate chiar despre acest foc zice şi David că „va arde împrejur pe vrăjmaşii Lui" (Ps. 96, 3), adică îi va arde de jur împrejur şi îi va înnegri şi îi va face urâți pe unii, cum sunt cei arşi de foc, însă nu-i va mistui cu totul. Şi Grigorie Teologul, în acord cu noi, îl deosebeşte de acel foc veşnic, când tâlcuieşte despre

fapt înfierat de Sfântul Pavel.

διαστέλλων αὐτὸ τοῦ αἰωνίου πυρὸς ἐκείνου, ἐν τῷ περὶ τοῦ βαπτίσματος λόγῳ περὶ διαφορᾶς πυρὸς ἐξηγούμενος, «εἴτε ὦ» φησί «πρὸ προσώπου Κυρίου πορεύσεται καὶ φλογιεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, εἴτε τὸ τούτων ἔτι φοβερώτερον, ὃ τῷ ἀκοιμήτῳ σκώληκι συντέτακται, μὴ σβεννύμενον, ἀλλὰ διαιωνίζον τοῖς πονηροῖς».

22. Ταύτης κρατούσης τῆς ἐξηγήσεως καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῆς ἀποστολικῆς διανοίας ἀποβλεπούσης, ὡς φανερώτατα δέδεικται, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς καὶ ἀρίστοις ἔργοις, ἃ διὰ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ τῶν τιμίων λίθων νοεῖται, τὰ φαυλότατα τῶν ἔργων καὶ πονηρότατα ἀντικεῖσθαί φαμεν, διὰ ξύλων καὶ χόρτου καὶ καλάμης δηλούμενα, ὕλης πρὸς μὲν οἰκοδομὴν συντελούσης, εὔπρηστον δὲ τῷ πυρὶ τὸ δι' αὐτῶν συνιστάμενον ἀπεργαζομένης. Τοῦτο γὰρ ἦν τῷ ἀποστόλῳ σκοπὸς ἐνδείξασθαι, τὸ μηδεμίαν ὄνησιν εἶναι μηδὲ μισθὸν τῷ μετὰ μοχθηρῶν ἔργων ἐπὶ τῷ τοῦ Χριστοῦ θεμελίῳ τὴν διδασκαλίαν ὑφαίνοντι, καὶ διὰ τοῦτο τῷ μισθῷ τὴν ζημίαν ἀντέθηκεν, ὡς τοῦ ἔργου μὴ σῳζομένου μηδὲ τῷ κριτῇ καὶ μισθοδότῃ φανησομένου, αὐτόν γε μὴν ἐκεῖνον τὸν εἰργασμένον καὶ σωθήσεσθαί φησιν ὡς διὰ πυρός, ἡμίφλεκτον οἷον καὶ ἄθλιον, καὶ τῷ κριτῇ παραστήσεσθαι καὶ τὸν λόγον τῆς οἰκοδομῆς ὑφέξειν· καὶ διὰ τοῦτο τάχα καὶ ὁ προφητικὸς λόγος περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης φησί· Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὡς ὀφείλοντος καὶ τοῦ ἔργου συμπαραμένειν τοῖς εἰργασμένοις, εἰ μέλλοι μισθοῦ πρόξενον αὐτοῖς ἔσεσθαι. Τὰ δὲ πονηρότατα ταῦτα τῶν ἔργων ἐποικοδομεῖσθαί φαμεν οὔτε παρὰ τῶν ἀσεβῶν κατὰ τὸν ὑμέτερον λόγον, οὔτε παρὰ πάντων ἁπλῶς τῶν ἁμαρτωλῶν· οὐδὲ γὰρ πρὸς πάντας ἔβλεπεν ὁ τοῦ ἀποστόλου

[94] PG 36, 412.

[95] Neidentificat.

deosebirea focului în cuvântul despre Botez şi zice: „fie cel care va merge înaintea feţei Domnului şi îi va arde împrejur pe vrăjmaşii Lui, fie cel care e încă mai înfricoşător decât aceste focuri, anume cel ce are împreună cu sine pe viermele cel neadormit, care nu se stinge, ci durează în veşnicie pentru cei răi"[94].

22. Având tărie această tâlcuire şi fiind ea în acord cu scopul sensului apostolesc, precum s-a arătat în chip foarte clar, prin aur şi argint şi pietre preţioase zicem că se înţeleg faptele bune şi foarte virtuoase, care se opun faptelor foarte rele şi viclene, indicate prin lemne şi iarbă şi trestie, care sunt materie bună pentru zidire, dar care fac bun de ars pentru foc ceea ce este alcătuit prin ele. Căci scopul Apostolului era să arate aceasta, că nici un folos nu este, nici vreo plată, celui care îşi clădeşte învăţătura pe temelia lui Hristos laolaltă cu fapte rele; şi de aceea a pus în loc de plată paguba, fiindcă lucrarea aceluia, nefiind „mântuită", nici arătându-se ea înaintea Judecătorului şi Răsplătitorului, totuşi acela care a lucrat-o va fi mântuit, zice, ca prin foc, adică va fi pe jumătate ars şi mizerabil şi se va înfăţişa înaintea Judecătorului şi va da seama pentru zidirea lui. Şi de aceea, poate, şi cuvântul proorocesc zice despre ziua aceea: „Şi iată om şi lucrul lui"[95], ca şi cum ar spune că lucrul trebuie să rămână cu cei ce l-au lucrat, dacă vor ca el să le fie mijlocitor al răsplătirii. Iar aceste prearele fapte zicem că nu sunt clădite pe temelia lui Hristos, nici de către necredincioşi, după cuvântul vostru[96], nici de către toţi cei, simplu spus, păcătoşi. Căci nu spre toţi ţintea scopul Apostolului,

[96] După cum afirmau latinii, pasajul din I Cor. cap. 3 s-ar referi la orice om, dar Sfântul Marcu demonstrează că el se referă la dascăli.

σκοπὸς οὐδὲ καθολικήν τινα διαίρεσιν ἠβούλετο παραδοῦναι, ἀλλὰ περὶ τῶν τῷ Θεῷ συνεργούντων ἐποιεῖτο τὸν λόγον, οἵτινές εἰσιν οἱ διδάσκαλοι· τούτους γὰρ ἐποικοδομοῦντας τῷ τοῦ Χριστοῦ θεμελίῳ (καὶ γὰρ ἄλλως οὐκ ἐνεδέχετο χριστιανῶν διδασκάλους ὄντας) ἐνδέχεσθαί φησιν ἐποικοδομῆσαι καὶ τὰ φαυλότατα τῶν ἔργων καὶ ἀτιμότατα καὶ διαφθαρησόμενα πάντως, οἷον ἔπαθεν ἐκεῖνος ὁ τῇ πορνείᾳ περιπεσών. Εἰ δ' ὑμεῖς λέγετε μὴ δύνασθαι τῷ τοῦ Χριστοῦ θεμελίῳ τὰ κάκιστα καὶ θανάσιμα συμφωνῆσαι τῶν ἔργων, οὐδὲ τὰ μετρίως κατὰ φαίημεν ἂν ἡμεῖς συμφωνεῖν· ἀλλ' οὖν ἐποικοδομοῦνται τῇ πίστει καὶ ταῦτα κἀκεῖνα παρὰ πολλῶν, οὐ τῶν τυχόντων μόνον ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ διδασκάλων καὶ τότε καὶ νῦν, οἷον δὴ καὶ ἐκεῖνος ἔπαθεν. Ὅτι δὲ τὸ σωθήσεται κατὰ τὴν Χρυσοστομικὴν ἑρμηνείαν τὸ περιλειφθήσεται μόνον δηλοῖ, καθά φησιν ὁ παρὰ τῷ Ἰὼβ ἄγγελος· Ἐσώθην ἐγὼ μόνος, καὶ ἦλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαί σοι, καὶ οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ κεῖται πάντως, ὡς οἱ ὑμέτεροι λόγοι, δῆλον ἐξ ὧν, τοῦτο φοβηθεὶς ὁ ἀπόστολος ἵνα μή τις νομίσῃ, ἐπήγαγεν· Οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός, ἡμίφλεκτος οἷον καὶ ζοφερὸς καὶ τὸ ὅλον ἄθλιος· καὶ ἐφεξῆς καταφορικῶς· Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός· εἰς τοὐναντίον ἐνταῦθα τὸν λόγον μετήγαγε, τὴν διὰ πυρὸς σωτηρίαν ἐκείνην εἰς ἀπώλειαν φέρειν ἀποφηνάμενος. Οὐκ ἄρα περὶ μικρῶν ἁμαρτιῶν ὁ λόγος οὐδὲ περὶ καθάρσεως ὁ σκοπός (οὐδὲ γάρ τι τοιοῦτον εἴρηκεν ὅλως), ἀλλὰ περὶ

[97] Alături de Hristos nu poți să faci compromisuri. Nu există în viețuirea duhovnicească compromisuri mici și mari făcute de bună voie. Căci nu contează că ne lepădăm de Hristos pentru un lucru mic sau mare, odată ce lepădarea e făcută.

[98] Și cele de moarte și cele de mijloc.

nici nu a vrut să facă vreo împărțire general valabilă, ci cuvântul se referă la împreună lucrătorii lui Dumnezeu, care sunt dascălii. Căci el zice că este cu putință ca aceştia care zidesc pe temelia lui Hristos (căci în alt chip nu era cu putință să fie dascăli ai creştinilor) să zidească deasupra şi fapte foarte rele şi foarte de necinste şi care vor pieri cu totul, cum a pătimit acela care a căzut în desfrâu. Iar dacă voi ziceți că nu pot fi faptele cele prearele şi de moarte în acord cu temelia lui Hristos, noi am zice că nici cele aflate la mijloc nu sunt în acord[97]. Însă realitatea arată că şi acestea şi acele fapte[98] sunt zidite pe temelia credinței de către mulți, nu numai de către oameni simpli, ci şi de către dascăli, şi atunci, şi acum, precum a pățit şi acela. Iar că „va fi mântuit", conform tâlcuirii hrisostomice, îl indică numai pe „va fi cuprins"[99] – după cum zice solul înaintea lui Iov: „Eu singur «am fost mântuit» şi am venit să-ți vestesc" (Iov 1, 17) – şi că nu este pus neapărat din cauza a ceva bun, precum spun cuvintele voastre, e dovedit din cele pe care Apostolul, temându-se să nu creadă cineva aceasta, le-a adăugat. El a zis: „aşa ca prin foc", adică pe jumătate ars şi înnegrit şi întrutotul mizerabil. Şi în continuare spune mustrător: „Nu ştiți că templu al lui Dumnezeu sunteți şi Duhul Lui Dumnezeu locuieşte întru voi? Dacă cineva strică templul lui Dumnezeu, îl va strica pe acesta Dumnezeu" (I Cor. 3, 16-17). Aici a mutat cuvântul la ceea ce e contrar, afirmând că acea mântuire prin foc duce de fapt la pierzanie. Drept urmare, nu despre păcate mici este cuvântul, nici scopul lui nu este despre curățire (căci nici nu a zis nicidecum aşa ceva), ci despre păcatele cele

[99] La Sfântul Ioan Gură de Aur expresia „va fi mântuit" nu indică altceva decât accentuarea pedepsei. Sfântul ne explică în continuare că: „acesta rămâne mereu osândit" (*Comentariul la Epistola I către Corinteni*, Omilia 9, PG 61, 79).

μεγίστων καὶ θανασίμων καὶ οἷα ἐστὶν ἡ πορνεία· ταύτην γὰρ φθορὰν ὀνομάζει τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τοῦ σώματος. Οὔτ' ἄρα ποιοῦμεν ἡμεῖς οὐδὲν ἄτοπον μόνῃ τῇ Χρυσοστομικῇ ἑρμηνείᾳ διὰ πάντων ἑπόμενοι, καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν αὖθις εἴ τινες ἕτεροι πρὸς διάφορον ἔννοιαν τὰ εἰρημένα τῷ ἀποστόλῳ ἐξέλαβον· ἔθος τε γὰρ τοῦτο τοῖς διδασκάλοις ἀρχαῖον ἐπὶ πᾶσι σχεδὸν τοῖς ῥητοῖς, καὶ τὴν αὐτὴν χρῆσιν διαφόροις ἀποδιδομένην ἐννοίαις, ὅπερ ἡμῖν ἤδη καὶ πρότερον εἴρηται, πάσαις ἐφαρμόζειν ὁμοίως ἀμήχανον, ἀλλ' ἀνάγκη τούτων τινὰ κυριωτέραν εἶναι τῶν ἄλλων καὶ μᾶλλον ἐφικνουμένην τοῦ τῶν γεγραμμένων σκοποῦ, ὁποία δὴ καὶ ἡ ῥηθεῖσα, δικαζούσης τῆς ἀληθείας, ἡμῖν κατεφάνη.

23. α^ον^. Μετὰ δὲ ταῦτα πρὸς τοὺς ἡμετέρους λόγους, οὓς ἐκ πολλῶν, ὧν εἰπεῖν εἴχομεν, ὀλίγους τινὰς παρεθήκαμεν, ἀπαντῆσαι προθέμενοι, πρὸς μὲν τὸν πρῶτον, ἐν ᾧ λέγομεν μᾶλλον προσήκειν τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν μὴ παριδεῖν ἢ τὴν μικρὰν ἁμαρτίαν δίκης ἀξιοῦν, —ἀντεθήκατε μὴ δεῖν τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν ἀμοιβῆς τυγχάνειν, ἂν δι' ἁμαρτίας τινὸς θανασίμου νεκρωθῇ· πάντα γὰρ τὴν θανάσιμον ἁμαρτίαν τὰ πρὶν γεγενημένα νεκροῦν ἀγαθά, οὐχ οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων ἔχειν· τοῖς γὰρ σὺν ἀγάπῃ θανοῦσι μὴ δύνασθαι τὴν ἀγάπην αὐτὴν τὰς μικρὰς τῶν ἁμαρτιῶν ἀπαλείφειν, ἀλλὰ μόνην τὴν αὐτῇ ἐναντίαν θανάσιμον ἁμαρτίαν, ἥτις ἀποστερεῖ τῆς ζωῆς, ἣν ἡ ἀγάπη χορηγεῖ. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ σφόδρα τεράστιον, εἰ τὴν θανάσιμον ἁμαρτίαν ἀπαλείφουσα ἡ ἀγάπη, τὰς μικρὰς τῶν ἁμαρτιῶν οὐ δύναται τοῦτο ποιεῖν, ὥσπερ ἂν εἴ τις κναφεὺς τὰ μὲν δευσοποιὰ καὶ ἀναπόνιπτα τῶν ῥυπασμάτων ἐκπλύνειν ἔλεγε δύνασθαι, τὰ δὲ μικρά τε καὶ ἧττον κατὰ βάθους ἐνδεδυκότα μηκέτι

foarte mari şi de moarte, şi de acest fel este desfrâul. Căci pe acesta îl numeşte stricare a templului lui Dumnezeu, adică a trupului. Deci noi nu facem nimic necuvenit, urmând întru toate doar tâlcuirii hrisostomice şi, iarăşi, nu e deloc de mirare dacă oarecare alţii au perceput cele spuse de Apostol în sens diferit. Căci dascălii au acest obicei vechi, în cazul aproape tuturor cuvintelor, şi aceeaşi zicere este redată prin diferite sensuri, lucru care a fost spus deja mai înainte de către noi; dar este cu neputinţă a ne pune în acord cu toate sensurile şi de aceea este necesar ca dintre acestea una să fie mai întemeiată decât celelalte şi mai apropiată de scopul celor scrise. De acest fel ni s-a arătat că este şi tâlcuirea spusă, de vreme ce adevărul îi dă dreptate de cauză.

23. a) După acestea, intenţionând voi să daţi un răspuns puţinelor noastre cuvinte pe care le-am înfăţişat dintre multele pe care le-am fi avut de spus, faţă de primul, în care noi spunem că este mai potrivit bunătăţii lui Dumnezeu să nu treacă cu vederea un bine mic decât să dea pedepsei un păcat mic, voi aţi adus împotrivă faptul că nu trebuie ca un bine mic să aibă parte de răsplată, dacă el a fost omorât printr-un oarecare păcat de moarte. Căci tot păcatul de moarte omoară faptele bune făcute mai înainte, însă nu aşa stau lucrurile şi în cazul faptelor contrare. Căci, spuneţi voi, în cazul celor care au murit în dragoste, nu este cu putinţă ca însăşi dragostea să le şteargă păcatele mici, ci numai păcatul de moarte potrivnic ei, păcat care îl lipseşte de viaţa pe care o dă dragostea. Acest lucru este foarte de mirare, dacă dragostea, ştergând păcatul de moarte, nu poate să facă aceasta cu păcatele mici. E ca şi cum un spălător de haine ar fi zis că poate să cureţe cele mai greu de spălat şi mai adânc imprimate pete, însă pe cele mici şi mai

δύνασθαι. Ἀλλ' ἡμεῖς γε καθάπερ ἀκούομεν τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἐὰν ἀποστραφῇ ὁ δίκαιος ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, πᾶσαι αὐτοῦ αἱ δικαιοσύναι οὐ μνημονευθήσονται, οὕτω καὶ τοὐναντίον ἀκούομεν, ὅτι Ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ ἀποστραφεὶς ὁ ἁμαρτωλὸς στενάξῃ, ζωῇ ζήσεται καὶ οὐ μὴ ἀποθάνῃ. Καὶ ἐν ταῖς εἰρημέναις ἀποκρίσεσι τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου τοιαύτη τις κεῖται ἐρώτησις· «Ἐάν τις ποιήσῃ ἁμαρτίαν μεγάλην, εἶτα καταγνῷ ἑαυτοῦ καὶ ἄρξηται μετανοεῖν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀποθάνῃ, τί χρὴ νομίζειν περὶ αὐτοῦ; — Ἐὰν ἀρξάμενος τῆς μετανοίας συνέστειλε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπὸ τῶν πονηρῶν βουλῶν καὶ διέθετο πρὸς τὸν Θεὸν συνταγάς, ὅτι οὐκ ἔτι παρέρχεται διὰ τῶν προτέρων αὐτοῦ ἁμαρτιῶν, ὧν ἔπραξε, κἂν ἐπὶ τὴν αὔριον τελευτήσῃ, ἐδέξατο ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ ὡς τὴν τοῦ λῃστοῦ· τὸ μὲν γὰρ ἄρξασθαι τῆς μετανοίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστί, τὸ δὲ ζῆσαι ἢ τελευτῆσαι ἐν τῷ Θεῷ ἐστι· πολλοὺς γὰρ ἀρξαμένους μετανοεῖν εὐθέως ἁρπάζει ὁ Θεὸς πρὸς τὸ συμφέρον ὡς ἀγαθός, προγινώσκων ὅτι, ἐὰν πολυχρονίσωσι, πάλιν πίπτουσι καὶ ἀπόλλυνται». Καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ εἰς Φιλογόνιον λόγῳ τούτῳ συμφώνως· «Ἐγὼ διαμαρτύρομαι καὶ ἐγγυῶμαι» φησίν, «ὅτι τῶν ἁμαρτανόντων ὑμῶν ἕκαστος, ἂν ἀποστὰς τῶν προτέρων κακῶν, ὑπόσχηται τῷ Θεῷ μετὰ ἀληθείας μηκέτι τῶν αὐτῶν ἅψασθαι, οὐδὲν ἕτερον ὁ Θεὸς ζητήσει πρὸς ἀπολογίαν μεῖζον». Ποῦ τιμωρίας ἐνταῦθα καὶ καθάρσεως μνήμη; Πόσα δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις τὰ παραδείγματα; Ὁ εὐγνώμων λῃστής, ὁ κατελθὼν δεδικαιωμένος τελώνης, ὁ ἡμαρτηκὼς καὶ μετανοήσας καὶ προφήτης διαμείνας Δαυίδ, ὁ τῶν δεσμῶν ἀπολυθεὶς Μανασσῆς. Πολλῷ ἄρα μᾶλλον

[100] *Răspunsuri către Antioh*, 69, PG 28, 648.

puțin adânc imprimate nu poate. Însă noi, după cum îl auzim pe prooroc zicând: „Dacă dreptul se întoarce de la dreptatea lui, toate dreptățile lui nu vor fi pomenite" (cf. Iez. 33, 18), tot așa, dimpotrivă, auzim că: „În ziua în care păcătosul, întorcându-se de la păcat, va suspina, cu viață va trăi și nu va muri" (cf. Iez. 33, 19). Și în răspunsurile amintite ale marelui Atanasie se află o asemenea întrebare: „Dacă cineva face un păcat mare, apoi se osândește pe sine și începe să se pocăiască și după trei zile moare, ce trebuie să credem despre el? Răspuns: Dacă, începând pocăința, și-a retras sufletul lui de la voirile cele rele și și-a plecat lăuntrul spre Dumnezeu, hotărând cum că nu mai umblă în păcatele lui de mai înainte, pe care le-a făcut, chiar dacă va muri a doua zi, a primit Dumnezeu pocăința lui ca pe a tâlharului. Căci a pune început pocăinței ține de om, dar a face viu sau a omorî ține de Dumnezeu. Căci pe mulți care au început pocăința îndată i-a răpit Dumnezeu ca un bun spre folosul lor, cunoscând mai dinainte că, dacă vor mai trăi mult, iarăși cad și pier"[100]. Și fericitul Ioan Gură de Aur în *Cuvântul la Filogonie* zice în acord cu aceasta: „Eu dau mărturie și mă pun chezaș că dacă fiecare dintre voi, care păcătuiți, depărtându-se de relele de mai înainte, făgăduiește lui Dumnezeu cu adevărat că nu se mai atinge de ele, Dumnezeu nu va căuta nimic altceva mai mult spre apărarea lui"[101]. Unde e aici pomenirea pedepsei și a curățirii? Și câte sunt și exemplele pentru acestea? Tâlharul cel recunoscător, vameșul care s-a coborât îndreptățit, David care a păcătuit și s-a pocăit și a rămas prooroc, Manase cel dezlegat din legături. Prin urmare, cu mult

[101] *Despre fericitul Filogonie* (sau *Cuvântul 6 împotriva anomeilor*), PG 48, 754.

ἡ ἀγάπη καὶ ἡ μετάνοια δύνανται λύειν τὰς μεγάλας ὁμοίως καὶ μικρὰς τῶν ἁμαρτιῶν ἢ ἡ θανάσιμος ἁμαρτία τὰ προγεγενημένα νεκροῦν ἀγαθά.

βᵒᵛ. Πρὸς δὲ τὸ δεύτερον αὖθις λεγόντων ἡμῶν, ὅτι εἰ τὸ ὀλίγον ἀγαθὸν ἐν τοῖς τἄλλα φαύλοις οὐ δύναται ἀνταπόδοσιν ποιεῖν, ἀλλὰ μόνον διαφορὰν κολάσεως, καὶ τὸ ὀλίγον ἄρα κακὸν οὐ ποιήσει κόλασιν, ἀλλὰ μόνον διαφορὰν ἀπολαύσεως, — ἀντεθήκατε πάλιν τὰ αὐτὰ σχεδὸν ἃ καὶ πρότερον, ὅτι τὸ μὲν μικρὸν ἀγαθὸν διὰ τὸ νενεκρῶσθαι τῇ θανασίμῳ ἁμαρτίᾳ οὐδεμιᾶς ἀντιδόσεως ἀξιοῦται πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀϊδίου ζωῆς ἢ ἀπαλλαγὴν τῆς αἰωνίου κολάσεως· τὸ δὲ σμικρὸν κακὸν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ὀφείλεται καθαρθῆναι τῇ τοῦ Θεοῦ κρίσει διὰ τὸ ἄκρον τῆς τελειότητος καὶ καθαρότητος τῆς ἄνω μακαριότητος.

Πρὸς δὲ δὴ τοῦτό φαμεν, ὡς οὐδ' ἡμεῖς τὸ μικρὸν ἐκεῖνο κακὸν ἐπισύρεσθαι λέγομεν τοὺς πρὸς τὴν ἄνω μακαριότητα κεκλημένους, ἀλλ' ἀφίεσθαι τοῦτο καὶ παροράσθαι τῇ θείᾳ χρηστότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ κατὰ τὸν ἐν ἁγίοις μέγιστον Διονύσιον· ἧττονος μέντοι δόξης ἀξιωθήσεσθαι τοὺς ἐκεῖνο τὸ σμικρὸν εἰργασμένους ἢ τοὺς μηδὲ τοιούτῳ τινὶ περιπεπτωκότας, εἴπερ τινὲς ὅλως εἰσὶ τοιοῦτοι, τάχα δὲ καὶ ἀντισταθμήσεσθαι τὰ φαῦλα τοῖς ἀγαθοῖς (καὶ τοῦτο γὰρ οἱ διδάσκαλοι λέγουσι) καὶ τῷ ῥέποντι μέρει καὶ πλεονάζοντι τὴν νικῶσαν δοθήσεσθαι, καθά φησιν ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐγκωμίῳ, «ἡνίκα καὶ πρᾶξις καὶ λόγος καὶ διανόημα τοῖς δικαίοις τοῦ Θεοῦ σταθμοῖς ταλαντεύεται, ὅταν ἀναστῇ κρῖναι τὴν γῆν, τὴν βουλὴν καὶ τὰ ἔργα συνάγων καὶ γυμνῶν τὰ ἐσφραγισμένα παρ' αὐτῷ καὶ σῳζόμενα». Εἰ τοίνυν ἀντισταθμῶνται τότε τὰ φαῦλα τοῖς ἀγαθοῖς (τοῦτο γὰρ οἱ

mai mult dragostea şi pocăinţa pot să dezlege deopotrivă păcate mari şi mici, decât poate păcatul de moarte să omoare faptele bune făcute mai înainte.

b) Iarăşi, faţă de al doilea cuvânt, zicând noi că, dacă puţinul bine între cele rele nu poate să aducă răsplătire, ci numai o deosebire în pedeapsă, e firesc ca şi puţinul rău să nu producă pedeapsă, ci numai o deosebire în bucurie, aţi pus iarăşi împotrivă aproape aceleaşi lucruri pe care le-aţi pus şi mai înainte, cum că puţinul bine, din cauză că a fost omorât printr-un păcat de moarte, nu are parte de nici o răsplătire în ce priveşte împărtăşirea de viaţa veşnică sau scăparea de pedeapsa veşnică. Dar un rău mic între cele bune trebuie să fie curăţit prin judecata lui Dumnezeu, din pricina absolutei desăvârşiri şi curăţii a fericirii de sus. La aceasta răspundem că nici noi nu spunem că cei chemaţi la fericirea de sus trag după ei acel mic rău, ci acesta se iartă şi se trece cu vederea prin dumnezeiasca bunătate şi iubire de oameni, după preamarele între sfinţi Dionisie. Căci cei care au făcut acel mic rău vor fi învredniciţi de o slavă mai mică decât cei care nu au căzut în aşa ceva, dacă ar exista cu adevărat unii ca aceştia. Şi poate cele rele se vor cântări cu cele bune (căci şi aceasta zic dascălii) şi biruinţa se va dărui părţii care trage mai tare şi este mai multă, după cum zice teologul Grigorie în lauda la marele Atanasie: „Atunci şi fapta şi cuvântul şi cugetul se cântăresc cu dreptele judecăţi[102] ale lui Dumnezeu când Se va ridica să judece pământul, adunând laolaltă sfatul inimii şi faptele fiecăruia şi dezgolind cele pecetluite în el şi păstrate [σῳζόμενα] în inima acelui om"[103]. Aşadar, dacă atunci cele rele sunt cântărite cu cele bune (căci aceasta vrea să însemne „cântare") şi trebuie ca ceea ce prisoseşte să biruie

[102] Literal: dreptele cântare.
[103] *Laudă la Sfântul Atanasie*, 17, PG 35, 1100.

σταθμοὶ βούλονται) καὶ δεῖ τὸ πλεονάζον πάντως ἐπικρατεῖν, οὐκ ἄρα πρὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τοῦ καιροῦ τῆς κρίσεως διὰ πυρός, ὡς ὑμεῖς λέγετε, τὰ φαῦλα καθαίρεται· μένουσι δὲ καὶ αὐτὰ τότε φανῆναι καὶ γυμνωθῆναι καὶ ἐντεθῆναι τῇ πλάστιγγι, ἵνα τὸ ῥέπον νικήσῃ καὶ μετὰ τοῦ πλείονος ἡ ψῆφος γένηται· καὶ τότε διαφορὰ πάντως τῆς ἀπολαύσεως ἔστι τοῖς μετ' αὐτῶν ἀπελθοῦσιν, ἀλλ' οὐχὶ προσθήκη τινὸς κολάσεως.

γ[ον]. Τὸ δὲ τρίτον λεγόντων ἡμῶν, τὴν τῆς αἰωνίου κολάσεως δικαιοσύνην κατὰ τὸ ἀμετάβλητον δείκνυσθαι τῆς τῶν ἡμαρτηκότων ἀτάκτου θελήσεως, ὥστε τοὺς μέσους ἀμετάβλητον θέλησιν πρὸς τὸ κακὸν ἔχοντας οὐκ ἀνάγκην εἶναι τῷ τοιούτῳ πυρὶ καθαίρεσθαι, —πρὸς τοῦθ' ὑμεῖς ἀπηντήσατε λέγοντες, μὴ τὸ ἀμετάβλητον τῆς ὀρθῆς θελήσεως μόνον ἐν τῇ τῆς μακαριότητος περιποιήσει ζητεῖσθαι· μηδὲ γὰρ ἀρκεῖν ἑαυτῷ, πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα συνδραμεῖν δέον ἔν τε τῇ καταστάσει τοῦ καλοῦ ἔργου καὶ τῇ περιποιήσει τοῦ ἐσχάτου τέλους, ὅπερ οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἐν τῷ κακῷ θεωρεῖσθαι· τὸ γὰρ κακὸν ἐξ ἑκάστου τῶν λεπτοτάτων ἁμαρτημάτων φύεσθαι εἰκός.

Τοῦτο μὲν οὖν ἡμεῖς οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας εἴπομεν δόξης, οὐδέ τις τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ὅλως τὸ τῆς πονηρᾶς θελήσεως ἀμετάβλητον αἴτιον εἶπεν εἶναι τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἀλλὰ Θωμᾶς ὁ ὑμέτερος διδάσκαλος κατὰ τῶν Ὠριγένους λόγων φερόμενος, ὡς εὔλογόν τινα ταύτην αἰτίαν ἀπέδωκε τοῦ τῆς κολάσεως ἀμεταβλήτου, τὸ ἀμετάβλητον τῆς θελήσεως. Ἐκ τῶν ὑμετέρων οὖν ἡμεῖς τοὺς ὑμετέρους διασείοντες λόγους, οὐκ εὔλογον εἶναι ἔφαμεν τὴν ἀμετάβλητον ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ τῶν μέσων θέλησιν· ἐν

[104] Voința lor rămâne de bunăvoie în alegerea răului.

[105] Sfântul Marcu plecase de la ipotezele latine: dacă voința încremenită în rău e cauza veșniciei pedepsei, cum spunea Toma de Aquino, înseamnă

neapărat, prin urmare, nu se curățesc prin foc cele rele mai înainte de acea zi și de vremea judecății, precum ziceți voi. Și rămâne ca și ele să se arate și să se dezgolească atunci și să fie puse spre cântărire, încât ceea ce trage mai mult la cântar să biruiască și hotărârea finală să fie de partea a ceea ce este mai mult. Și atunci negreșit va fi o deosebire în bucurie pentru cei care au plecat de aici cu ele, cu acele mici rele, însă nu va fi un adaos al unei oarecare osânde.

c) Al treilea lucru spunându-l noi, cum că dreptatea pedepsei veșnice este dată în conformitate cu neschimbarea voii pervertite a celor ce au păcătuit[104] și de aceea cei din starea de mijloc, care au totuși voință neplecată spre rău, nu e necesar să se curățească printr-un asemenea foc, la aceasta voi ați răspuns, zicând că pentru dobândirea fericirii nu este cerută numai neplecarea voinței drepte spre rău. Căci nu își este suficientă sieși, ci trebuie să conveargă multe altele pentru a avea statornicia faptei bune și pentru dobândirea scopului final, fapt care nu se vede în mod necesar în cazul răului. Căci răul în chip firesc odrăslește din fiecare dintre cele mai mici păcate.

Așadar, acest lucru noi nu l-am spus din credința noastră, nici careva din dascălii de la noi nu au spus defel că neschimbarea relei voințe este cauză a pedepsei veșnice, ci Toma, dascălul vostru, când a grăit împotriva cuvintelor lui Origen, a perceput neschimbarea voinței ca pe o cauză logică a neschimbării osândei. Așadar, din cele ale voastre, surpând noi cuvintele voastre, am spus că voința neschimbată de la bine a celor din starea de mijloc nu este cauză logică pentru existența focului curățitor[105]. Căci mutându-se ei din viață cu această

că cel care pleacă de aici cu voința bună și hotărâtă spre bine, chiar dacă a mai făcut păcate, nu mai trebuie să aibă parte de vreo curățire.

ταύτῃ γὰρ αὐτοὺς τοῦ βίου μεθίστασθαι, τὸ δὲ ἑξῆς ἀμετάβλητον μένειν, ταύτην δὴ καὶ κόλασιν τοιαύτην ὑφίστασθαι. Ὃ δὲ ὑμεῖς ἀντεθήκατε, μὴ ἀρκεῖν ἑαυτῇ τὴν ἀγαθὴν θέλησιν πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατάστασιν ἔργου καὶ τὴν περιποίησιν τοῦ ἐσχάτου τέλους, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ ἐναντίου φαίημεν ἂν ἡμεῖς, ὡς οὐδ' ἡ πονηρὰ θέλησις πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ κακοῦ καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ φυομένην κόλασιν ἐξαρκεῖ· οὐδὲ γὰρ ὁ θελήσας εἶναι πονηρὸς ἤδη καὶ πονηρός ἐστιν, οὐδ' ὀφείλει διὰ τοῦτο κολάζεσθαι. Καὶ τοῦτο ὁ θεολόγος φησὶ Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸ Βάπτισμα λόγῳ· «Εἰ κρίνεις φόνου τὸν φονικὸν ἐκ μόνου τοῦ βούλεσθαι, βεβαπτίσθω σοι καὶ ὁ θελήσας τὸ βάπτισμα». Εἰ τοίνυν ἡ τἀγαθοῦ θέλησις οὐκ ἐξαρκεῖ πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἀγαθῶν, οὐδ' ἡ ἀΐδιος ἐν τῷ κακῷ θέλησις πρὸς τὴν ἀΐδιον κόλασιν ἐξαρκέσει· εἰ δ' ἐκείνη τῆς ἀϊδίου κολάσεώς ἐστιν αἰτία κατὰ τὸν τοῦ Θωμᾶ λόγον, καὶ ἡ ἀμετάβλητος ἄρα τοῦ καλοῦ θέλησις ἡ δόξης αἰτία πάντως ἔσται τοῖς κεκτημένοις ἢ τοὐλάχιστον γοῦν οὐκ ἐπιδέξεται κόλασιν· εἰ γὰρ τοὐναντίον τοῦ ἐναντίου αἴτιον, καὶ τοὐναντίον πάντως τοῦ ἐναντίου, κατὰ τὸν Ἀριστοτελικόν, ἔτι δὲ καὶ τὸν φυσικὸν λόγον.

δ[ον]. Κατὰ δὲ τὸ τέταρτον αὖθις ἡμεῖς μὲν εἴπομεν ἐκ τοῦ εὐαγγελίου λαβόντες, τὸ τέλειον ἔπαθλον εἶναι τοῖς καθαροῖς τῇ καρδίᾳ καὶ τῇ ψυχῇ τὸ ἰδεῖν τὸν Θεόν, τούτου δὲ οὐχ ὁμοίως ἐπιτυγχάνειν ἅπαντας· οὐδ' ἄρα τῆς αὐτῆς καθάρσεως εἶναι πάντας, οὐδὲ χρείαν εἶναι τοῦ καθαρσίου πυρός, εἴπερ ἔν τισιν ἐλλιπὴς ἡ κάθαρσις. Τοῦτο δὲ ὑμεῖς οὐχ ἱκανῶς ἐλύσατε, διττὴν εἶναι

[106] Voința orientată neschimbat către bine.
[107] *Cuvânt la Sf. Botez*, 23, PG 36, 389.
[108] Voința aplecată spre rău.

voință bună, neschimbabilitatea ei rămâne şi mai departe, şi atunci există în acelaşi timp şi aceasta[106] şi o asemenea osândă. Iar față de ceea ce voi ați pus împotrivă, cum că nu îşi este suficientă sieşi voința bună pentru statornicirea faptei bune şi pentru dobândirea scopului final, acest lucru noi l-am putea spune şi pentru ceea ce e contrar, cum că nici voia cea rea nu este suficientă spre ducerea la capăt a răului şi a osândirii odrăslite din el. Căci nici cel ce vrea să fie rău nu înseamnă că este deja rău, nici nu trebuie osândit pentru aceasta. Şi acest lucru îl spune teologul Grigorie în cuvântul la Botez: „Dacă acuzi pe ucigaş de ucidere numai din faptul de a vrea să o facă, atunci, după tine, este botezat şi cel ce a vrut botezul, dar fără botezare"[107]. Prin urmare, dacă, după voi, voința binelui nu e suficientă pentru dobândirea bunătăților, atunci nici voința aplecată veşnic spre rău nu va fi suficientă pentru osânda veşnică. Dar dacă aceea[108] este cauza osândei veşnice, după cuvântul lui Toma, atunci şi voința binelui neschimbată va fi ori cu adevărat pricină a slavei pentru cei ce au dobândit-o, ori nu va primi nici cea mai mică osândă. Căci dacă ceva contrar e pricina a ceva contrar, atunci de bună seamă că şi contrarul primului este pricină a contrarului celui de-al doilea[109] după rațiunea aristotelică, dar şi după cea firească.

d) Iarăşi, luând noi din Evanghelie, am zis în al patrulea cuvânt că răsplata desăvârşită pentru cei curați cu inima şi cu sufletul este a vedea pe Dumnezeu, dar că nu toți se împărtăşesc de acesta deopotrivă. Prin urmare, nici toți nu au aceeaşi curăție, nici nu e trebuință de un foc curățitor, chiar dacă în unii curăția are lipsuri. Problema aceasta voi nu ați rezolvat-o în chip mulțumitor

[109] În limbaj logic: dacă „a" implică „b" atunci şi „non a" implică „non b".

τὴν καθαρότητα καὶ τὴν κάθαρσιν λέγοντες, τὴν μὲν ἐν τῷ παρόντι βίῳ δι' ἀρετῆς καὶ ἁγιωσύνης κατορθουμένην, ἥτις ἐστὶν αἰτία τοῦ τὸν Θεὸν ὄψεσθαι, τὴν δὲ διὰ τοῦ πυρὸς ἐν τῷ μέλλοντι γινομένην, ἥτις τῶν συγγνωστῶν αἰτιαμάτων τὰς ψυχὰς ἀπολύει· πρῶτον μέν, ὅτι τὸ ζητούμενον ὡς ὁμολογούμενον ἔθεσθε· ἔπειθ' ὅτι καὶ πᾶσα καθαρότης ἢ κάθαρσις, κἂν ἐν τῷ παρόντι βίῳ δι' ἀρετῆς καὶ πολιτείας ἀγαθῆς ἐνεργεῖται, δῆλον ὡς ῥύπου τινὸς ἀπαλλάττει, τουτέστιν ἁμαρτιῶν, τοὺς αὐτῇ κεχρημένους· καὶ εἰ μὲν ἱκανὴ πρὸς ἐξάλειψίν τε καὶ κάθαρσιν τῶν ἁμαρτιῶν γένοιτο, ῥύπου τε ἀπήλλαξε τοὺς κεκαθαρμένους καὶ κολάσεως ἐπ' αὐτοῖς οὐδεμιᾶς ἔτι χρεία, καὶ λείπεται πάντως τὸ τὸν Θεὸν ἰδεῖν, ὅπερ ἐστὶν ἔπαθλον, κατ' ἀναλογίαν τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐργασίας· εἰ δ' ἐλλιπὴς ἐκείνη ἡ κάθαρσις, πρὸς μέτρον ἐκείνης τῆς ἐλλείψεως ἧττον ὄψονται τὸν Θεὸν οἱ ἧττον κεκαθαρμένοι, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ τῆς νομοθεσίας ὄρους συνέβη. Συνάγεται ἄρα πάλιν, ὅπερ ἔφαμεν, ἀναγκαίως, μηκέτ' εἶναι μετὰ τὸν τῆδε βίον ἑτέραν κάθαρσιν τοὺς ἐλλιπῶς ἔχοντας τῆς καθάρσεως ἐκκαθαίρουσαν· εἰ δὲ μή, πάλιν ἔσονται πάντες ἐπίσης κεκαθαρμένοι· τοῦτο δὲ ἡμῖν οὐχ ὑπέκειτο.

ε[ον]. Πάλιν ἐκ τοῦ ῥητοῦ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου τοῦ ἐν τῷ περὶ τοῦ Πάσχα λόγῳ διειληφότων ἡμῶν, ὅτι μετὰ τὸν τῆδε βίον οὐκ ἔστι τις κάθαρσις, ἀπηντήσατε τοῦτο λύοντες, ὅτι διττῆς τῆς τῶν ἁμαρτιῶν καθάρσεως λεγομένης, τῆς μὲν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ διὰ τῶν τῆς μετανοίας τιμωριῶν, τῆς δὲ μετὰ τὸν τῆδε βίον, τὴν πρώτην μὲν ὁ ἅγιος ἀναιρεῖ, μὴ εἶναι μετὰ τὸν τῆδε βίον, τὴν δὲ συγχωρεῖ, ταύτην ἣν ὑμεῖς δηλονότι λέγετε.

[110] Adică au pus concluzia în loc de ipoteză.

[111] Petit folosește impropriu cuvântul „ὄρος" (munte), pe când în

când spuneți că sunt două - curăția și curățirea - una săvârșită în viața aceasta prin virtute și sfințenie, care este pricina vederii lui Dumnezeu, și alta ce se face prin foc în veacul viitor, care dezleagă sufletele de vinovățiile ce se pot ierta. Mai întâi, ceea ce trebuie cercetat voi l-ați pus ca un lucru mărturisit de toți[110]. Apoi, toată curăția sau curățirea, dacă se lucrează în viața aceasta prin virtute și viețuire bună, e limpede că izbăvește de oarecare pată, adică de păcate, pe cei ce s-au folosit de ea. Și în cazul că e suficientă spre ștergerea și curățirea păcatelor, i-a scăpat și de pată pe cei curățiți și nu mai este nevoie nici de vreo pedeapsă pentru ele și urmează că Îl vor vedea negreșit pe Dumnezeu – care este răsplata – după măsura lucrării celor bune. Dar dacă acea curățire are lipsuri, pe măsura acelei lipsiri, cei curățiți mai puțin vor vedea mai puțin pe Dumnezeu, lucru ce este în acord cu hotarul[111] legii drepte. Prin urmare, ceea ce am spus converge iarăși în chip necesar cu acest lucru, anume că ***după viața aceasta nu mai este altă curățire care să curățească pe cei care sunt cu lipsuri în curățire.*** În caz contrar toți vor fi la fel de curățiți, dar aceasta nu o putem accepta.

e) Iarăși, din spusa marelui Grigorie Teologul din cuvântul la Paști, precizând noi că după această viață nu mai este vreo curățire, voi ați răspuns găsind soluția că amintita curățire a păcatelor este îndoită, una, în viața prezentă, prin ostenelile pocăinței, iar una, după viața aceasta; și pe cea dintâi Sfântul o dă la o parte, ca una ce nu mai există după viața aceasta, dar pe cealaltă o acceptă, adică pe cea de care voi grăiți pe față. Acest lucru

ediția EA este folosit termenul corect de „ὅρος" (hotar – în sensul de limita noastră de a cuprinde cele necreate în cuvinte create).

Τοῦτο δὲ ταὐτόν ἐστιν οἴεσθαι λέγειν τὸν εἰπόντα, ὅτι οὐκ ἔστι τις κάθαρσις, ὅτι ἔστι τις κάθαρσις, καὶ οὕτω φανερῶς ἑαυτῷ περιπίπτειν· ἀλλ' οὕτω ῥᾴδιόν ἐστι πάντα λύειν, εἰ τὸν εἰπόντα ὅτι οὐκ ἔστι τι ζῷον λίθος, τὸν αὐτὸν αὖθις ἐροῦμεν λέγειν τε καὶ φρονεῖν, ὅτι ἔστι τι ζῷον λίθος. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ὁ ἅγιος ἐφρόνει, πολλοῦ γε καὶ δεῖ· δύο δὲ πράξεις τῶν περὶ τὸ Πάσχα γινομένων ἐκθέμενος, μίαν μέν, ὡς οὐκ ἐξοίσομεν οὐδέν, ἑτέραν δέ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ πρωῒ καταλείψομεν, δύο θεωρίας ἐπήνεγκε· πρὸς μὲν τὸ οὐκ ἐξοίσομεν οὐδέν, ὅτι μὴ ἔκφορα τοῖς ἔξω τὰ πολλὰ τῶν ἡμετέρων μυστηρίων· πρὸς δὲ τὸ οὐκ εἰς τὸ πρωῒ καταλείψομεν, ὅτι πᾶσαν κάθαρσιν, εἴτε δι' ἀρετῆς καὶ τῶν ἀγαθῶν πράξεων, εἴτε διὰ μετανοίας καὶ τῶν ἐπὶ ταύτῃ τιμωριῶν, εἴτε διὰ μετοχῆς τελετῶν καὶ μυστηρίων ἐκκλησιαστικῶν, ἐνταῦθα γίνεσθαι παρ' ἡμῶν καὶ σπουδάζεσθαι χρή, καὶ μηδεμίαν μετὰ τὸν τῆδε βίον κάθαρσιν προσδοκᾶν, ἂν μὴ διὰ τούτων ἐνταῦθα καθαρθῆναι σπουδάσωμεν. Τὸ γοῦν μηδεμίαν κάθαρσιν εἶναι (τοῦτο γὰρ δύναται τὸ οὐκ ἔστι τις κάθαρσις) τῷ εἶναί τινα κάθαρσιν, ἣν ὑμεῖς εἰσάγετε, τὴν διὰ πυρός, ἀντιφατικῶς ἀντίκειται δηλονότι, καὶ τὸ ταῦτα συνελθεῖν καὶ ἀμφότερα ἀληθῆ εἶναι, καὶ τὴν ἀντίφασίν ἐστι πρὸς ἑαυτὴν σπείσασθαι· τοῦτο δὲ παντελῶς ἀδύνατον.

στ[ον]. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ εἰς τὸ ἐπαγόμενον ῥητὸν ἐκ τοῦ εἰς τὴν Πληγὴν τῆς χαλάζης λόγου τοῦ αὐτοῦ θεολόγου ἐπιχειρεῖτε (καὶ γάρ ἐστι τῷ εἰρημένῳ συγγενές), φανερῶς οὕτω διαγορεῦον τῇ ἐκεῖθεν βασάνῳ παραπέμπεσθαι τοὺς μὴ ἐνταῦθα κεκαθαρμένους, ἡνίκα κολάσεως καιρός, οὐ καθάρσεως· προσδιορίζοντες γὰρ κἀνταῦθα, τοιᾶσδε καθάρσεως λέγετε τῆς διὰ μετανοίας μὴ εἶναι

[112] Afirmația latinilor se contrazice prin în ea însăşi.

[113] *Cuvânt la Sfintele Paşti*, 16, PG 36, 645.

pare identic cu cel ce zice că nu este vreo curățire, dar că este oarecare curățire; şi aşa cade în mod vădit chiar prin sine însuşi[112]. Însă în acest chip toate le dezlegăm uşor, dacă vom spune că cel ce zice că piatra nu este vieţuitoare, acelaşi zice şi cugetă deopotrivă că piatra este o oarecare vieţuitoare. Dar Sfântul nu cugeta astfel şi trebuie multă adâncire ca să înţelegem ce spune. Expunând el două lucruri dintre cele făcute în legătură cu Paştele, primul, că nu vom scoate nimic, iar celălalt, că nu vom lăsa pentru a doua zi, a adăugat acestora două contemplații. Lui „nu vom scoate nimic" pe „să nu dăm celor din afară multe din tainele noastre", iar lui „nu vom lăsa pentru a doua zi" pe „pentru toată curățirea - fie prin virtute şi faptele bune, fie prin pocăință şi ostenelile pentru ea, fie prin împărtăşirea de slujbele şi Tainele bisericeşti - aici trebuie să ne sârguim şi aici trebuie să se facă de către noi, şi să nu aşteptăm nici o curățire după viața aceasta dacă nu ne sârguim să ne curățim aici prin acestea"[113]. A nu exista nici o curățire (căci acest înțeles îl are „nu este vreo curățire") e limpede că se opune pe față faptului de a fi oarecare curățire, cea prin foc, pe care voi o introduceți, şi faptul de a coexista acestea şi de a fi amândouă adevărate este o contradicție ce se dărâmă prin sine însăşi. Dar acest lucru nu este întru totul cu neputință.

f) De aceleaşi lucruri v-ați folosit şi în ce priveşte următoarea spusă din *Cuvântul la bătăia grindinei* al aceluiaşi teolog (căci şi el este înrudit cu cel spus înainte), care afirmă limpede că cei necurățiți aici sunt trimişi în chinul de acolo, unde va fi vremea osândei, nu a curățirii. Căci, folosind voi anumite determinări aici, spuneți că nu este vremea unei astfel de curățiri, adică a celei

καιρόν, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς καθάρσεως. Οὕτω δὲ ῥᾴδιον πάντα λύειν, εἰ τὰ ἁπλῶς εἰρημένα τισὶ μετὰ προσδιορισμῶν ἐκλαμβάνομεν, καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐροῦμεν μὴ εἶναι ζῷον, ὅτι ὁ γεγραμμένος ἄνθρωπος οὐκ ἔστι ζῷον. Πλὴν ἀλλ' εἰ μὲν προλαβὼν ὁ ἅγιος εἶπε περὶ τῆς διὰ μετανοίας καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐν τῷ παρόντι βίῳ καθάρσεως, εἶχεν ἄν τινα καὶ καιρὸν ὁ ὑμέτερος λόγος, τοιαύτην νοεῖσθαι κἀκεῖ τὴν κάθαρσιν· εἰ δὲ περὶ παιδεύσεως λέγει προδήλως καὶ τῶν ἐνταῦθα τιμωριῶν, αἷς οἱ ἁμαρτωλοὶ καθαίρονται (λέγει γὰρ οὕτω· «Βέλτιον εἶναι νῦν παιδευθῆναι καὶ καθαρθῆναι ἢ τῇ ἐκεῖθεν βασάνῳ παραπεμφθῆναι, ἡνίκα κολάσεως καιρός, οὐ καθάρσεως»), πῶς οὐκ ἀνάγκη τοιαύτην νοεῖσθαι κἀκεῖ τὴν κάθαρσιν, ἣν ἀπαγορεύει, τὴν διὰ τιμωρίας τε καὶ κολάσεως;

ζ^ον. Πρὸς δὲ τὸ ἕβδομον, ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς ἐκείνης παραβολῆς λεγόντων ἡμῶν, τοῦ μὲν Λαζάρου εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραὰμ ἀπενεχθέντος, τοῦ πλουσίου δὲ ἐν τῷ ᾅδῃ καὶ ταῖς βασάνοις ὑπάρχοντος, μὴ ἐμφαίνεσθαι τρίτον τινὰ τόπον, τὸν τὰς τῶν μέσως βιωσάντων ψυχὰς καθαρθησομένας ὑποδεχόμενον, ἀλλ' ἢ χάσμα μέγα καὶ ἀδιάβατον, διεῖργον ἐξ ἀλλήλων ἑκατέρους καὶ τὴν ἄκραν καὶ ἄμεσον ἐναντίωσιν παριστῶν, —ἀπηντήσατε μὴ εἶναι τὴν εἰρημένην παραβολὴν περὶ τῶν ἄρτι τοῦ σώματος ἀπολελυμένων ψυχῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐσχάτων τελῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐν οἷς τὸ καθαρτήριον

[114] Adică atunci când refuzăm acceptarea celor ce au înțeles limpede, încercând să răstălmăcim sensul.

[115] Dacă Sfântul ar fi vorbit expres de curățirea prin pocăință din viața aceasta atunci ar fi putut să se înțeleagă că, afirmând că nu este vreo curățire, se referea doar la curățirea prin pocăință și fapte bune. În acest caz s-ar fi putut presupune că el nu a refuzat existența unei curățiri care nu se face prin pocăință și fapte bune. Dar pentru că el vorbește despre curățire la modul general, tot la modul general spune că după viața aceasta nu mai este curățire.

prin pocăință, însă nici a curățirii pur și simplu. Dar așa toate le dezlegăm cu ușurință dacă cele spuse unora de-a dreptul[114] noi le primim folosind determinări; și atunci vom zice că omul nu este viețuitor, fiindcă omul, ca și cuvânt scris, nu este viețuitor. Dar, dacă Sfântul, luând-o înainte, ar fi vorbit despre curățirea din viața aceasta prin pocăință și fapte bune, ar fi avut oarecare îndreptățire cuvântul vostru în a înțelege că și acolo e vorba de o asemenea curățire[115]. Dar dacă el grăiește limpede despre certarea și pedepsele de aici, prin care se curățesc păcătoșii (căci așa zice: „mai bine este a fi certat și curățit acum decât a fi trimis în acel chin când e vremea osândei, nu a curățirii"[116]), cum nu e absolut necesar să se înțeleagă și acolo o astfel de curățire, cea prin pedeapsă și osândă, pe care el o refuză[117]?

g) La al șaptelea cuvânt pe care noi l-am grăit din acea pildă evanghelică, în care Lazăr a fost dus în sânul lui Avraam, iar bogatul era în iad și în chinuri, nu se mai arată să existe un al treilea loc care să primească sufletele celor care au viețuit pe calea de mijloc, care vor fi curățite, ci înfățișează doar o prăpastie mare și de netrecut, care îi separă pe unii de alții și adânca și nemijlocita[118] contrarietate, în care se află cele două categorii de oameni, ați răspuns că amintita pildă nu se referă la sufletele dezlegate acum de trup, ci la sfârșitul cel de pe urmă al oamenilor,[119] când nu își mai are locul

[116] *Cuvântarea 16, 7*, PG 35, 944.

[117] Dat fiind contextul, e necesar a se înțelege că Sfântul refuză existența oricărei curățiri în viața de dincolo, nu doar a celei prin pocăință și fapte bune.

[118] Nemijlocită în înțelesul că nu există nici o legătură sau ceva intermediar între cele două stări. Trepte intermediare sau stări ierarhice sunt doar în iad sau doar în rai, dar nu între iad și rai.

[119] La starea lor finală.

χώραν οὐκ ἔχει, καὶ διὰ τοῦτο μὴ φέρεσθαι τρίτον τόπον ἐκεῖ, τῆς διαβατικῆς καθάρσεως.

Τοῦτο μὲν οὖν καὶ σφόδρα τοῖς ἡμετέροις συνᾴδει λόγοις· εἰ γὰρ περὶ τῶν ἐσχάτων τελῶν ἡ παραβολὴ διδάσκει, ἐν οἷς τὸ καθαρτήριον χώραν οὐκ ἔχει, οὐδέπω ἄρα τοῦ ἐσχάτου τέλους οὔτε οἱ δίκαιοι ἔτυχον οὔθ' οἱ ἁμαρτωλοί· καὶ πῶς οἱ μέσοι μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτίκα καὶ κρίνονται καὶ κολάζονται καὶ καθαίρονται, ἵνα τοῦ ἐσχάτου τύχωσι τέλους; Πῶς δὲ τὸ καθαρτήριον ἐνεργεῖ, τῆς καθολικῆς ἐκείνης τιμωρίας ἀργούσης καὶ τῶν πονηροτάτων ἀνθρώπων οὔπω κολαζομένων; Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ περὶ τοῦ ἐσχάτου τέλους ἑκατέρου τῶν ἀπελθόντων ἐντεῦθεν ὁμολογουμένως ἡ παραβολὴ διδάσκει, ἀλλὰ παραυτίκα φησὶν αὐτοὺς ἅμα τῷ τῶν παρόντων ἀπαλλαγῆναι τὰς ἀρχὰς ὥσπερ καὶ τὰ γνωρίσματα τῶν ὑποδεξομένων τόπων καταλαβεῖν· τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ «τὸν μὲν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ἀπενεχθῆναι, τὸν δὲ εὑρεθῆναι ἐν τῷ ᾅδῃ». Εἰ οὖν τις καὶ τρίτος ἦν τόπος, οὐκ ἂν σιωπῇ παρεδόθη· τὸ δὲ μὴ εἶναι τοῦτον, ἱκανῶς διὰ τοῦ χάσματος καὶ τοῦ ἀμίκτου τε καὶ ἀμέσου παρεδηλώθη.

ηʸᵛ. Ἐν δὲ τῷ ὀγδόῳ λεγόντων ἡμῶν, ὅτι τὴν ψυχὴν ἀπαλλαγεῖσαν τοῦ σώματος καὶ ἀσώματον πάντῃ καὶ ἄϋλον γενομένην οὐκ ἔστιν εἰκὸς ὑπὸ σωματικοῦ πυρὸς κολάζεσθαι, —τοῦτο μὲν ἀληθὲς εἶναι ὡμολογήσατε, τῇ οἰκείᾳ δυνάμει μηδὲν σωματικὸν ἰσχύειν εἰς τὸ ἀσώματον· τῇ δὲ θείᾳ δυνάμει γίνεσθαι τοῦτο λέγετε, καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν εἶναι γινόμενον· πρὸς δὲ σύστασιν τούτου λόγον τινὰ ἐνδεχόμενον, ἀλλ' οὐκ ἀναγκαῖον

[120] În sensul că starea lor nu e definitivată.

[121] Cum e cu putință ca lor să li se definitiveze starea?

[122] Am tradus prin parafrazare. Literal e vorba de o „prăpastie neamestecată și nemijlocită" formulă ininteligibilă în limba română. Prăpastia nu putea fi folosită ca pod între cele două locuri ca să intermedieze trecerea în ambele direcții.

purgatoriul, şi de aceea nu este pus acel al treilea loc acolo, cel al curăţirii trecătoare.

Acest lucru consună foarte mult cu cuvintele noastre. Căci dacă pilda învaţă despre sfârşitul cel mai de pe urmă, în care purgatoriul nu îşi mai are locul, înseamnă că nici drepţii, nici păcătoşii nu au avut încă parte de cel din urmă sfârşit[120]. Dar atunci, cum cei din starea de mijloc, îndată după plecarea de aici, sunt şi judecaţi, şi osândiţi, şi curăţiţi încât au parte de cel din urmă sfârşit[121]? Şi cum lucrează focul curăţitor, de vreme ce acea pedeapsă generală este deocamdată nelucrătoare şi nici oamenii cei mai răi nu sunt încă pedepsiţi? Însă chiar dacă pilda învaţă într-adevăr despre cel de pe urmă sfârşit al fiecăruia dintre cei plecaţi de aici, totuşi zice că imediat, odată cu slobozirea din cele de aici, ei au cunoscut stăpânirile şi caracteristicile locurilor care îi vor primi. Căci aceasta vrea să însemne că unul a fost dus de îngeri şi unul s-a aflat în iad. Prin urmare, dacă ar fi fost şi un oarecare al treilea loc, nu ar fi tăcut în a ni-l predanisi. Dar că nu există acesta, a fost dovedit îndeajuns prin prăpastia care nu-i lasă să se amestece unii cu alţii şi să treacă de la unii la alţii[122].

h) Spunând noi în cel de-al optulea cuvânt că sufletul plecat din trup şi care este cu totul netrupesc şi nematerialnic nu e firesc să fie pedepsit de un foc trupesc, aţi mărturisit că e adevărat acest lucru, anume că nimic trupesc prin puterea proprie nu are tărie asupra a ceea ce e netrupesc. Dar spuneţi că aceasta se face prin puterea dumnezeiască şi nu e de mirare că se întâmplă aceasta. Iar spre susţinerea acestui fapt aţi luat un raţionament

εἰλήφατε, ὅτι ἡ ψυχὴ ἡ δι' ἁμαρτίας ἑαυτὴν τοῖς σωματικοῖς ὑποτάξασα, ὀφείλει κἀν ταῖς τιμωρίαις αὐτοῖς ὑποτάσσεσθαι. Τοῦτο μὲν οὖν, οὐχ ὅτι γίνεται, δεικτικόν ἐστι πάντως, ἀλλ' εἴπερ ἄρα ἐγίνετο, συνίστησι τὸ γινόμενον εὔλογον εἶναι, τάχα δὲ οὐδὲ εὔλογον ἄλλως ἐστί· φαίη γὰρ ἄν τις εἰς τοὐναντίον τὸν λόγον μεταγαγών, ὅτι ψυχὴ ἡ διὰ τοῦ σώματος ἑαυτὴν τοῖς σωματικοῖς ὑποτάξασα μετὰ τοῦ σώματος αὖθις ὀφείλει τὴν σωματικὴν τιμωρίαν ὑφίστασθαι· τοῦτο γὰρ εὐλογώτερόν τε καὶ δικαιότερον καὶ τῆς ἀκολουθίας μᾶλλον ἐχόμενον. Τὴν δὲ παραβολὴν αὖθις ἐκείνην εἰς σύστασιν τούτου λαβόντες, ἐν ᾗ ἡ τοῦ πλουσίου ψυχὴ πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ σώματος πυρίνῃ φλογὶ βασανίζεσθαι λέγεται, παντελῶς ὑμῖν αὐτοῖς περιπεπτωκότες φαίνεσθε καὶ τὰ ἑαυτῶν ἀνατρέποντες, πρότερον μὲν εἶναι τὴν παραβολὴν περὶ τῶν ἐσχάτων τελῶν λέγοντες καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ νῦν ἐνεργεῖσθαι, νῦν δὲ αὖθις τὴν ψυχὴν τοῦ πλουσίου κολάζεσθαι λέγοντες. Τοὺς δαίμονας δὲ ἡμεῖς οὐκ ἀπολήψεσθαι μέλλειν σώματά τινα ἀέρια φαμεν ἢ πύρια, ἵνα ἐπιτηδειότεροι ὦσιν εἰς τὰς βασάνους, ἀλλ' ἔχειν αὐτὰ μετὰ τὴν πτῶσιν ἐκείνην καὶ τὴν εἰς τὸν σωματικὸν τοῦτον κόσμον προσπάθειαν, καθάπερ καὶ ὁ Ἀδὰμ μετὰ τὴν παράβασιν τοὺς δερματίνους χιτῶνας

[123] Adică e posibil să se întâmple aşa ceva, dar nu e necesar să se petreacă întotdeauna.

[124] De vreme ce sufletul, spuneau latinii, s-a supus de bună voie celor trupeşti, este dator să se supună în continuare şi fără de voie acestora. Puterea dumnezeiască face posibil acest lucru. E aceeaşi viziune juridică asupra mântuirii care trece peste raţiunile firii, fapt neîntâlnit în viziunea ontologică. În viziunea juridică puterea dumnezeiască este absolută la modul exterior şi îşi îngăduie să amestece şi să desfacă orice raţiuni ale firii după bunul plac, desigur în favoarea creaturii. Dar în acest caz este în contradicţie cu Sine ca una ce a creat firea neconformă cu acţiunile Sale.

posibil, dar nu neapărat necesar[123], cum că sufletul, supunându-se pe sine prin păcat celor trupeşti, este dator să li se supună, chiar dacă o face prin pedepse[124]. Aşadar, acest lucru nu este dovedit nicidecum că se întâmplă, dar dacă el s-ar fi întâmplat, atunci faptul ar părea că este logic, dar, poate, în alt mod nu este logic. Căci cineva, mutând raţionamentul pe teren contrar, ar putea zice că sufletul, supunându-se pe sine prin trup celor trupeşti, ar trebui ca iarăşi împreună cu trupul să aibă pedeapsa trupească. Căci acest lucru este şi mai logic şi mai drept şi are o mai mare coerenţă. Apoi, luând spre susţinerea acestui raţionament acea pildă în care se spune că sufletul bogatului, mai înainte de restaurarea trupului se chinuie în flacără de foc, vă arătaţi cu totul căzuţi în raport cu voi înşivă şi răsturnând cele ale voastre, prin aceea că, pe de-o parte, mai întâi spuneţi că pilda se referă la sfârşitul cel mai de pe urmă şi nu se petrece în act încă de acum, iar pe de alta, ziceţi că sufletul bogatului este osândit acum. Dar noi zicem că demonii nu vor primi la judecată oarecare trupuri aeriene sau de foc ca să fie mai potriviţi pentru chinuri, ci că ei au aceste trupuri după acea cădere şi după împătimirea faţă de lumea aceasta trupească[125], după cum şi Adam se spune

[125] Sf. Atanasie cel Mare spune în Viaţa Sfântului Antonie: „Prin urmare, să nu dăm atenţie celor pe care el [diavolul] le grăieşte (căci minte), nici să nu ne înfricoşăm de nălucirile lui, fiind şi ele mincinoase. ***Căci nu este lumină adevărată ceea ce se arată în ele, ci ele mai degrabă poartă începuturile şi chipurile focului pregătit lor. Şi cu cele în care vor arde, cu acestea încearcă să-i înfricoşeze pe oameni.*** De bună seamă că se arată, dar iarăşi dispar de la sine. Ele nu vatămă pe nici unul dintre cei credincioşi, ci ***poartă cu sine asemănarea focului care îi va primi.*** De aceea nici aşa nu se cuvine a ne teme de aceştia, căci toate uneltirile lor sunt nimic datorită harului lui Hristos" (PG 26, 880-881). De aici se înţelege că există o anume compatibilitate între focul veşnic şi starea demonilor de acum şi a nălucirilor pe care le alcătuiesc.

ἐνδεδύσθαι λέγεται, τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θνητὴν καὶ ἀντίτυπον· καὶ τοῦτό γε οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν εἴπομεν, ἀλλὰ τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου λέξεσιν αὐταῖς εἰπόντος ἐν τοῖς εἰς τὸν Ἡσαΐαν ἐξηγητικοῖς ἀκούσαντες.

θ^ον. Κατὰ δὲ τὸ ἕνατον, ἡμεῖς μὲν εἴπομεν μηδεμίαν ὀπτασίαν εἶναι τῶν ὁσίων ἡμῶν πατέρων μηδ' ἄλλο τι θαῦμα περὶ καθαρτηρίου πυρὸς διδάσκοντα· τοὐναντίον δ' ὑμεῖς λέγετε πολλὰ τοιαῦτα εὑρίσκεσθαι παρά τε τῷ μεγάλῳ Γρηγορίῳ καὶ δὴ καὶ ἑτέροις.

Λέγομεν οὖν πρὸς τοῦτο, συνιστῶντες τὸ ἐξ ἀρχῆς εἰρημένον, ὅτι πῦρ ἀφωρισμένον καὶ πρόσκαιρον καθαρτικὴν δύναμιν ἔχον ἐκ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι μαθεῖν· ἀλλ' οἱ μὲν ἡμέτεροι πατέρες, οἱ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς οὐρανίου πολιτείας ἐν ταῖς ἐρήμοις καταφυτεύσαντες, Αἰγύπτιοί τε καὶ Παλαιστῖνοι, τοιοῦτον οὐδὲν ὁμολογουμένως, ἥπερ εἴρηται, διεσάφησαν, ἀλλὰ σκιαγραφίας τινὰς εἶδον καὶ οἷον διατυπώσεις τῶν μελλουσῶν ἐκείνων κολάσεων, καὶ ἐν αὐταῖς οὐ τοὺς μικρά τινα πταίσαντας, ἀλλὰ τοὺς ἀσεβεστάτους τε καὶ πονηροτάτους κολαζομένους. Ὁ δὲ μέγας Γρηγόριος δοκῶν εἰσάγειν τὸ καθαρτήριον, οὐδ' αὐτὸς οὐδὲν ἡμῖν ἀφωρισμένον ἔν τινι τόπῳ παρέδωκεν, ἀλλ' ἄλλον ἀλλαχοῦ κολαζόμενόν τε καὶ καθαιρόμενον παριστᾷ τῶν (ὡς αὐτός φησιν) ἐλαχίστοις περιπεπτωκότων ἐγκλήμασι.

ι^ον. Δέκατον δέ γε καὶ τελευταῖον, ἐπιχειρούντων ἡμῶν ἀπὸ τῆς συγγενείας καὶ ὁμοιότητος ταύτης τῆς δόξης πρὸς τὸ Ὠριγενιακὸν δόγμα καὶ λεγόντων

[126] În starea de cădere omul nu mai păstrează decât umbra însuşirilor pe care le-a avut la început.

[127] Negăsit. Negreşit este vorba de fratele său, Grigorie de Nyssa, care foloseste această idee în operele sale. Vezi *La rugăciunea domnească*, BEPES 66, p. 362; *La Cântarea Cântărilor*, 1, BEPES 66, p. 134; *Marele Cuvânt Catehetic*, 8, BEPES 68, p. 393. Vezi pentru mai multe date

că a îmbrăcat haine de piele după călcarea de poruncă, adică un trup mai gros şi muritor şi chip al celui dintâi trup[126]. Şi acest lucru nu îl spunem de la noi, ci ascultându-l pe marele nostru părinte Vasile, care le spune cu cuvintele sale în tâlcuirea la Isaia[127].

i) Conform celui de-al nouălea cuvânt, noi am spus că nu este nici o vedenie a cuvioşilor noştri Părinţi, nici vreo altă minune care să înveţe despre focul curăţitor. Dimpotrivă, voi ziceţi că se află multe asemenea lucruri şi la marele Grigorie[128], dar şi la alţii.

Aşadar, la aceasta răspundem, întărind ceea ce a fost spus la început, anume că din unele ca acestea[129] nu se poate învăţa despre un foc distinct şi trecător, care să aibă putere curăţitoare, ci Părinţii noştri, care au şi sădit în pustietăţi începutul petrecerii cereşti, – şi cei egipteni şi cei palestinieni – au limpezit că nimic de acest fel nu există cu adevărat, precum s-a spus, ci ei au văzut unele preînchipuiri şi simboluri ale acelor osândiri viitoare şi în ele au văzut pedepsiţi nu pe cei ce au greşit oarecare mici lucruri, ci pe cei mai necredincioşi şi mai răi oameni. Iar marele Grigorie, părând că introduce focul curăţitor, de fapt nici el nu ne-a predat vreun foc distinct într-un anume loc, ci înfăţişează pe unul şi altul osândit şi curăţit în alt şi alt loc. Dar e vorba, precum însuşi zice, de cei care au căzut în păcatele cele mai mici.

j) La al zecelea şi ultimul cuvânt, pornind noi de la înrudirea şi asemănarea acestei credinţe în focul curăţitor cu dogma origenistă şi zicând că aceasta trebuie

studiul Pr. prof. Vasile Răducă, *Antropologia Sfântului Grigorie de Nyssa*, p. 222-223.

[128] E vorba de Sfântul Grigorie cel Mare şi de cele înfăţişate în cartea a patra a dialogurilor (cf. Sfântul Grigorie cel Mare, *Dialoguri despre moarte*, PL 77, 370, 395).

[129] Din mărturiile la care se refereau latinii.

ἀποβλητέαν εἶναι καὶ ταύτην ὥσπερ ἐκείνην διὰ τὸ ῥᾳθυμίαν καὶ ἔκλυσιν ταῖς ψυχαῖς ἐμποιεῖν προσδεχομέναις ἑτέραν κάθαρσιν, —ἀπηντήσατε πάλιν τὰ αὐτὰ λέγοντες ἃ καὶ πρότερον, ὡς οὐδαμῶς ἡ παράδοσις αὕτη ῥᾳθυμεῖν τοὺς ἀνθρώπους παρασκευάζει, ἀλλ' ἀγρυπνεῖν ὡς μάλιστα φοβουμένους τὸ δριμὺ καὶ ἀφόρητον τῶν ἐν τῷ καθαρτηρίῳ τιμωριῶν.

Ἀλλ' ἡμεῖς γε τῶν εἰρημένων ἐχόμενοι λέγομεν, ὡς οὐδεμία πρόσκαιρος τιμωρία φοβεῖ, κἂν δριμυτάτη πασῶν νομίζοιτο, τοὺς ἐπιρρεπῶς πρὸς τὴν κακίαν ἔχοντας, ἀλλ' ἢ πρὸς τὴν Ὠριγένους δόξαν κατὰ μικρὸν ὑπαχθήσονται, πᾶσαν πρόσκαιρον εἶναι τιμωρίαν πιστεύοντες, ἢ καὶ διαστολήν τινα ποιούμενοι, καταφρονήσουσι ταύτης τῆς ἐπικαίρου διὰ τὸ λεῖον τῆς ἡδονῆς καὶ τὸ τραχὺ τῆς ἀρετῆς καὶ πρόσαντες, ὥστε βέλτιον εἶναι καὶ φοβερώτερον τῇ ἀδηλίᾳ τοῦ μέλλοντος ἑαυτοὺς ἐπιτρέπειν καὶ ἀγνοεῖν ὁποίας τινὸς ἐπιτεύξεται δίκης τὰ παρ' ἡμῶν εἰργασμένα, καὶ εἰ συνεχωρήθησαν ὅλως διὰ μετανοίας τῆς προσηκούσης ἢ μένουσι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς κρίσεως ἐμφανισθησόμενα, ἢ πεπεισμένους, ὡς καθαρθήσονται πάντως, ἀφροντιστεῖν. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸν μωρὸν ἀποκαλέσαντα τὸν ἀδελφὸν οὐκ εἰς τὸ καθαρτήριον, ἀλλ' εἰς γέενναν παραπέμπει, καὶ περὶ ἀργοῦ λόγου λόγον ἡμᾶς ἀποδώσειν ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως πάντως, ἀλλ' οὐ καθαρθήσεσθαι διὰ πυρὸς διδάσκει. Ταῦτα οὖν φοβερώτερα τοῦ καθαρτηρίου καὶ πρὸς μετάνοιαν κινητικώτερα, τὸ προσκροῦσαι Θεῷ καὶ τὰς

[130] Dovada este că nici măcar pedepsele capitale, aici pe pământ, nu pot opri dezlănțuirea patimilor omenești.

[131] Dacă omul crede într-o curățire după moarte, nu se mai îngrijește de curățire aici. Credința într-o iertare post mortem inhibă grija

lepădată precum aceea, din cauză că aduce lenevire şi uitare sufletelor care aşteaptă o altă curățire, iarăşi neați răspuns cu aceleaşi pe care le-ați folosit şi mai înainte, cum că nicidecum această predanie nu îi face pe oameni delăsători, ci mai cu seamă îi trezeşte, ca pe unii ce se înfricoşează de pedepsele cele usturătoare şi de nesuferit din purgatoriu.

Însă noi, ținându-ne de cele spuse, zicem că nici o pedeapsă trecătoare nu înfricoşează pe cei ce se pleacă spre rău, chiar dacă s-ar socoti cea mai usturătoare dintre toate[130], ci fie vor fi duşi câte puțin spre credința lui Origen, crezând că toată pedeapsa este trecătoare, fie, făcând o oarecare distincție între cele două feluri de pedeapsă, vor disprețui-o pe aceasta trecătoare şi se vor împotrivi ei, din pricina moliciunii plăcerii şi a asprimii şi greutății virtuții – încât este mai bine şi mai înfricoşător pentru ei să îşi îngăduie a avea incertitudinea viitorului şi neştiința în ce priveşte felul pedepsei de care vor avea parte cele lucrate de noi şi dacă vor fi fost iertați cu adevărat printr-o pocăință potrivită sau trebuie să aştepte cele ce vor fi date pe față în acea zi a judecății – sau fie nu se vor mai îngriji de nimic, convinşi că vor fi curățiți întru totul[131]. Căci şi Domnul, în Evanghelie, pe cel care îl numeşte nebun pe fratele său nu în purgatoriu îl trimite, ci în gheenă (cf. Mt. 5, 22), şi învață că pentru orice cuvânt deşert vom da sigur socoteală în vremea judecății (cf. Mt. 12, 36), nu că va fi curățit prin foc. Aşadar, acestea sunt mai înfricoşătoare decât purgatoriul şi mai mişcătoare spre pocăință: a ne împotrivi lui

cea bună pentru mântuire şi e mai confortabil, psihologic vorbind, să ştim că, orice am face, până la urmă tot ajungem unde trebuie, vrem, nu vrem. Credința în izbăvirea după moarte mă postează într-o siguranță care îmi îngăduie să îmi fac plăcerile aici.

ἐντολὰς αὐτοῦ παριδόντας τῇ μελλούσῃ δίκῃ καὶ ταῖς αἰωνίοις βασάνοις ὑπευθύνους ἑαυτοὺς καταστῆσαι. Δεῖ τοίνυν, ὡς ἡμεῖς γε νομίζομεν, τὸ παρὰ τῶν ὑμετέρων ῥηθὲν διδασκάλων αὐτίκα μετὰ τὸν θάνατον καθαρτήριον πῦρ ἀλληγορικώτερον ἐκλαβεῖν, ἀλλ' οὐ σωματικόν τι καὶ τοῦτο νομίζειν, εἰ κἀκείνοις οἰκονομικῶς ἴσως εἴρηται, ἵν' οἰκεία ἡ κόλασις καὶ κατάλληλος ᾖ τῇ κολαζομένῃ ψυχῇ, νοητὴ καὶ ἄϋλος τῇ ἀΰλῳ καὶ ἀσωμάτῳ· οὕτω γὰρ ἀλλήλοις τε καὶ τῇ ἀληθείᾳ συμφωνήσαντες δόξαν ὁμόφωνον ἀναπέμψομεν τῇ αὐτοαληθείᾳ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Dumnezeu şi, trecând cu vederea poruncile Lui, a ne face vinovaţi de pedeapsa viitoare şi de chinurile veşnice. Trebuie, dar, precum noi socotim, ca focul curăţitor, despre care dascălii voştri spun că e îndată după moarte, să fie luat în mod mai alegoric, însă nu să se socotească ca ceva trupesc – de vreme ce şi de către aceia a fost spus cu oarecare iconomie – încât să se dea sufletului pedepsit o osândă înrudită cu el şi potrivită lui, adică să fie dată o osândă înţelegătoare şi nematerialnică pentru sufletul nematerialnic şi netrupesc. Căci în acest chip fiind în acord şi unii cu alţii şi cu adevărul vom înălţa o slăvire într-un glas lui Hristos Însuşi-Adevărul şi Dumnezeul nostru, Căruia Se cuvine toată slava, cinstea şi închinăciunea, împreună şi Celui fără de început al Lui Părinte şi Preasfântului Său Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

Bibliografie

Allatius, *Octava Syn.*, L. Allatius, *De-octava synodo Photiana*, Roma, 1663.

Allatius, *In Creyghtoni*, L. Allatius, *In Roberti Creyghtoni Apparatum Versionem et notas ad historiam concilii Florentini...*, Haga, 1660, Roma, 1669.

Argentis, *Rant.*, E. Argentis, *Βιβλίον καλούμενον ραντισμοῦ στηλίτευσις*, Leipzig, 1756.

Askantharos, *Symeon*, J. Askantharos, *Συμεὼν τοῦ μακαρίου ἀρχιεπισκόπου τὰ ἅπαντα*, Atena, 1862.

Bandini, *Catal.*, A. Bandini, *Catalogus Codicum Manuscritorum Bibliothecae Medicae Laurentianae*, I-III, Florența, 1764-1770 şi Leipzig, 1961.

Balfour, *Symeon*, D. Balfour, *Politico-Hystorical works of Symeon Archbishop of Thessalonica (1416/7-1429)*, Viena, 1979.

Barbel, J., Barbel, *Die fünf theologische Reden Gregor von Nazianz*, Düsseldorf, 1963.

Binius, *Acta*, S. Binius, *Acta Concilia Florentini, 7*, Paris, 1636.

Binius, *Concilia*, S. Binius, *Concilia generalia et provincialia*, 8.

Blastos, *Markos*, K. Blastos, *Βιογραφία Μάρκου... ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ*, Atena, 1968.

Blastos, *Dokimion*, K. Blastos, *Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τοῦ σχίσματος*, Atena, 1896.

Boissonade, *Anecdota Nova*, Paris, 1844.
Vriennie, *Ἰωσὴφ Βρυέννιος, Τὰ παραλειπόμενα – Τὰ εὑρεθέντα*, ed. E. Bulgaris, 3 vol., Leipzig, 1768-1784.
Bulgaris, *Adam*, E. Bulgaris, *Ἀδὰμ Βορούσσου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ Πατρός... καὶ Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ, Κεφάλαια συλλογιστικὰ πεντήκοντα ἑπτὰ πρὸς Λατίνους ἄχρι τοῦ νῦν ἀνέκδοτα*, Petersburg, 1797.
Candal, *Andr. Rhod.*, E. Candal, «Andreae Rhodiensis, O. P. inedita ad Bessarionem epistula», *OCP*, 4 (1938), 332-371.
Cantac., John Cantacuzenus, *Ioannis Cantacuzeni ex-imperatoris Historiarum Libri IV*, ed. L. Schopen, 3 vol. (CSHB – Bonn, 1828, 1831, 1832).
Cecconi, *Concilia*, E. Cecconi, *Studi storici sul Concilio di Firenze*, vol. I, Florența, 1869.
Chalkockondyles, *Laonici Chalkockondylae historiarum demonstrationis*, ed. E. Darko, 3 vol. (Budapesta, 1922, 1927), ed. I. Bekker (CSHB – Bonn, 1843).
Chr. Pal. P. Chrestou, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ Συγγράμματα*, 3 vol., Tesalonic, 1962-1970.
Chivu, Ion, *Ἡ ἕνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν Ἰωσὴφ τὸν Βρυέννιον*, (teză de doctorat), Thesalonic, 1984.
Constas, Nicholaus, *Mark Eugenicos*, în *La Théologie byzantine*, CCTB 2, ed. Conticello, 2002.
Courtonne, Y. Courtonne, *Saint Basile Lettres*, tom. I-III, Paris, 1957-1966.
Cydones, Demetrios Cydones, *Correspondence*, ed. R. Loenertz, I- III, *ST* (Vatican, 1956-1960).
Darrouzès, *Notitiae*, J. Darrouzès, *Notitiae Episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris, 1981.

Darrouzès, *Regestes*, J. Darrouzès, *Les regestes des Actes du patriarcat de Constantinople* V (1/5: Les regestes de 1377 a 1410), Paris, 1977-1979.
Dimitrakopoulos, *Ellas*, A. Dimitrakopoulos, *Ὀρθόδοξος Ἑλλάς*, Leipzig, 1872.
De Sainctes, *Liturgiae sive Missae S. S. Patrum Jacobi apostoli, Basilii Magni et Joannis Chrysostomi, cum opusculi de ritu missae et eucharistia...*, Paris, 1560.
Diamantopoulos, *Eph*, A. Diamantopoulos, «Κανών εἰς τὸν ἁγιώτατον καὶ σοφώτατον Πατριάρχην Εὐθύμιον», *Eph*, 9, Alexandria, 1912.
Diamantopoulos, *Markos*, A. Diamantopoulos, *Μᾶρκος ὁ Εὐγενικὸς καὶ ἡ ἐν Φλορεντίᾳ σύνοδος*, Atena, 1889.
Dositheos, *Symeon*, Dositheos, *Συμεὼν τοῦ μακαρίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὰ ἅπαντα*, Iaşi, 1683.
Dositheos, *TA*, Dositheos, *Τόμος Ἀγάπης*, Iaşi, 1698.
Dositheos, *TCh*, Dositheos *Τόμος Χαρᾶς*, Râmnic, 1705.
Dositheos, *TK*, Dositheos, *Τόμος Καταλλαγῆς*, Iaşi, 1692-1694.
Ὁ Μέγας συναξαριστής, 1, Ἴασπις τοῦ Νοητοῦ Παραδείσου, Atena, 1889.
Ducas (B), *Michaelis Ducae Istoria Turco-Bizantina (1341-1462)*, ed. I. Bekker (CSHB – Bonn, 1834), ed. V. Grecu (Scriptores Byzantini, I), Bucureşti, 1958.
Ecthesis Chronica, *Ecthesis Chronica and Chronicum Athenarum*, ed. Sp. P. Lampros, Londra, 1902.
E. P., *Epistolae pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes*, 3 vol., ed. G. Hoffmann, Roma, 1940-1946.
Eustratiadis, *Theot.*, S. Eustratiadis, *Θεοτοκάριον Α'*, Paris, 1936.

Gass, *Mystik*, Gass, *Die Mystik des Nikolaus Kabasilas*, Griefswald, 1849.
Gill, *Counc.*, J. Gill, *The Council of Florence*, Cambridge, 1961.
Gill, *Eug.*, J. Gill, *Eugenius IV, the Pope of the union*, Londra, 1961.
Gill, *Pers*, J. Gill, *Personalities of the Council of Florence and other essays*, Oxford, 1964.
Hannick, *Stud*, C. Hannick, *Studien zu den griechischen und slavischen liturgischen Handschriften*, Viena, 1972.
Hardouin, *Acta*, J. Hardouin, *Acta Conciliorum et epistolae decretales ac constitutiones summorum Pontificum* 9 (1714).
Hefèle, *Hist. Conc.*, C. Hefèle, *Histoire des conciles*, Paris, 1907-1949.
Hunger, *Chort.*, H. Hunger, Johannes Chortasmenos (ca. 1370 – ca. 1436/7). *Briefe, Gedichte und kleine Schriften* (Wiener Byzantinischen Studien 7, Viena, 1969).
Jaeger, W. Jaeger, *Gregorii Nysseni Opera*, tom. I-IX (Leiden, 1960-67).
Jahn, *ZHT*, A. Jahn, «Πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον ἀπορήσαντα», *ZHT*, 15 (1845), pp. 42-73.
Janin, *Les Eglises*, R. Janin, *Les églises et les monastères des grands Centres Byzantins*, Paris, 1975.
Jugie, *TDCO*, M. Jugie, «Κεφάλαια συλλογιστικὰ κατὰ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀκινδυνιστῶν περὶ διακρίσεως θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας», *TDCO*, 2, Paris, 1935, pp. 102-103.
Kalogeras, *Markos*, N. Kalogeras, *Μᾶρκος ὁ Εὐγενικὸς καὶ Βησσαρίων ὁ καρδινάλις*, Atena, 1893.

Karmiris, *Dogm.*, J. Karmiris, *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Atena, 1952.
Kayser, *Philos.*, C. Kayser, *Philostrati libri de gymnastica, M. Eugenici imagines et epistolae, nondum editae*, Heidelberg, 1840.
Kominis, *Greg. Pardos*, A. Kominis, *Γρηγόριος Πάρδος μητροπολίτης Κορίνθου καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ*, Roma-Atena, 1960.
Koutounios, Vendotis, *Kephalaia*, T. Koutounios and G. Vendotis, *Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου· Κεφάλαια συλλογιστικὰ πρὸς Λατίνους περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπορευσεως καὶ κατὰ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀκινδυνιστῶν*, Viena, 1784.
Krumbacher, *Byz. Lit.*, K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527-1453)*, ed. a II-a, München, 1897.
Larentzakis, Grigorios, *Ὁ Μᾶρκος Εὐγενικὸς καὶ ἡ ἑνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσης*, Katerini, 1999.
Lambecius, *Concilia*, P. Lambecius, *Sacrosancta Concilia*, 13, Paris, 1672.
Lampanitziotis, *Symeon*, P. Lampanitziotis, *Τοῦ μακαρίου Συμεὼν ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὰ ἅπαντα*, Leipzig, 1791.
Lampros, *Argyropouleia*, S. Lampros, *Ἀργυροπούλεια*, Atena 1910.
Lampros, *PP*, Sp. Lampros, *Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά*, 4 vol., Atena, 1912-1923, 1912-1924, 1926, 1930.

Laurent, *Le Pape*, V. Laurent, «*Le Pape Martin V et le Patriarch Joseph II*», *REB*, 20 (1962), 5-6.

Lavriotis-Eustratiadis, *Katalogos*, S. Lavriotis, S. Eustratiadis, *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the Lavra Monastery on Mount Athos*, Cambridge, 1925.

Leb, Ioan Vasile, *Biserica în acțiune*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2001.

Loenertz, *Biographie*, «Pour le biographie du cardinal Bessarion», *OCP*, 10 (1944), 116-149.

Mamoni, *Th.*, K. Mamoni, «*Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, βίος καὶ ἔργον. Μελέτη γραμματολογική*», Διατριβή, *Th*, 25 (Atena, 1954), 377-404, 521-575.

Mamoni, *Markos*, Reprint of the previous work, Atena, 1954.

Martin, *Ephraim*, J. Martin, «The death of Ephraim in Byzantine and italian painting», *AB*, 33, IV, New York, 1951.

MM, F. Miklosich and J. Müller, *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, 6 vol., Viena, 1860-1890.

Mercati, *Bess.*, G. Mercati, *Bessarione*, 36, Roma, 1920.

Mercati, *Isidoro*, G. Mercati, «Scritti d`Isidoro, il cardinale Ruteno», *ST*, 46, Roma, 1926.

Mercati, *Notizie*, G. Mercati, «Notizie de Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teotoro Melitiniota, et altri appunti per la storia della teologia e della letterature bizantina del secolo XIV», *ST*, 56 (1931).

Meyendorff, *Introduction*, J. Meyendorff, *Introduction à l`etude de Grégoire Palamas*, Paris, 1959.

Meyendorff, *Palamas*, J. Meyendorff, *A Study of Gregory Palamas*, Londra, 1964.

Mineva, *Mineva*, E. Mineva, *Τὸ Ὑμνογραφικὸ ἔργο τοῦ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ*, ed. Κανάκη, 2004.

Mohler, *Bessarion*, L. Mohler, *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann*, 3 vol., Paderborn, 1923-1942.

Munõz, Le ἐκφράσεις, A. Munõz, «Le ἐκφράσεις nela leteratura Bizantina e i loro raporti con l`art figurata», *Recueil d`études dédiées à la mémoire de N. P. Kondakov*, Praga, 1926.

Nicol, *Church*, D. M. Nicol, *Church and Society in the last Centuries of Byzantium*, Cambridge, 1979.

Nicol, *Kantak.*, D. M. Nicol, *The Byzantine family of Cantakouzenos*, DOS, XI, Washington, 1968.

Norov, *Anecdota*, A. Norov, *Μάρκου τοῦ Ἐφεσίου καὶ Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου ἀνέκδοτα*, Paris, 1859.

ODM, *Orientalium Documenta Minora*, ed. G. Hoffman, T. O` Shaughnessy and J. Simon, Roma, 1953.

Oeconomidis, *MCh*, N. Oeconomidis, «Πρὸς τὸν βασιλέα ἀπορήσαντα», *MCh* 8, Atena, 1955.

Oeconomos, *Anecdota*, C. Oeconomos, *Ὑμνωδιῶν ἀνέκδοτα ἐκ τῶν ἀπογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου*, Atena, 1840.

Oecum. Syn., *Τῶν ἁγίων οἰκουμενικῶν συνόδων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἅπαντα*, 4, Roma, 1628.

Ombres, *Purgatory*, R. Ombres, «Latins and Greeks in debate over Purgatory, 1240-1439», *JEH*, 35, Cambridge, 1984.

Ostrumov, Ivan, *Din istoria marii apostazii*, ed. Scara, 2002.

Oudot, *Acta*, J. Oudot, *Patriarchatus Constantinopolitani acta selecta I*, Città del Vaticano, 1941.

Pachymeres, *Georgii Pachymeris De Michaelo et Andronico Paleologis Libri tredecim*, ed. I. Bekker, 2 vol., CSHB – Bonn, 1835.

Papadopoulos-Kerameus, Markos, A. Papadopoulos-Kerameus, «Μᾶρκος ὁ Εὐγενικὸς ὡς πατὴρ ἅγιος τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας», *BZ*, 11 (1902), 50-69.

Papadopoulos-Kerameus, *MB*, A. Papadopoulos-Kerameus, *Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη, Ἀνέκδοτα Ἑλληνικά* 15, Constantinopol, 1884.

Papadopoulos-Kerameus, *Pararterna*, Papadopoulos-Kerameus, *Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη - Ἀρχαιολογικὸν παράρτημα*, 17, Constantinopol, 1886.

Papadopoulos, *Metaphrasis*, S. Papadopoulos, *Ἑλληνικαὶ μεταφράσεις θωμιστικῶν ἔργων*, *Atena, 1967.*

Parios, *Antipapas*, A. Parios, *Ὁ Ἀντίπαπας, ἤτοι ἀγῶνες ὑπερθαύμαστοι καὶ ἡρωϊκὰ παλαίσματα... τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μάρκου Ἐφέσου τοὐπίκλην Εὐγενικοῦ*, Viena, 1785, Tesalonic, 1981.

Patacsi, *Palamism*, G. Patacsi, «*Palamism before Palamas*», *ECR*, 9, Cambridge, 1977, 64-71.

Patrinellis, C. Patrinellis, *Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεοφάνην Μηδείας καὶ οἱ ἀνέκδοτοι λόγοι του*, Atena, 1966.

Petit, *Marci Opera*, L. Petit, *Marci Eugenici Mitropolitae Efesi Opera anti-unionistica*, Roma, 1977.

Petit, *De Purg.*, L. Petit, *De Purgatorio Disputationes in Concilio Florentino habitae*, Roma, 1969.

Phrantzes, *Chron. Annales Georgii Phrantzes Protovestiarii*, ed. I. Bekker, CSHB – Bonn, 1838.

Pilavakis, *Acolouthia*, M. Pilavakis, *A liturgical office to St. Spyridon, composed by G. Evghenicos*, Londra, 1984.

Pilavakis, *The First Antirrhetic against Manuel Kalekas*, Ph. D, London, 1985.

Pissideios, *Rant.*, Seraphim of Pisidia, Metropolitan of Ancyra, *Βιβλίον καλούμενον ραντισμοῦ στηλίτευσις*, Leipzig, 1758.

Pogodin, *Mark*, A. Pogodin, *St. Mark of Ephesus and the Union of Florence*, New York, 1963.

Renaudot, *Genn. Patr.*, E. Renaudot, *Genadii patriarchae Constantinopolitani homiliae de sacramento Eucharistiae*, Paris, 1706.

Rhallis-Potlis, G. Rhallis and M. Potlis, *Σύνταγμα τῶν θείων κανόνων*, 2, Atena, 1852.

Romanidis, *Romaioi*, J. Romanidis, *Ρωμαῖοι ἢ Ρωμηοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας*, I, Tesalonic, 1984.

Sakkos, S. Sakkos, *Ἀναστασίου Α' Ἀντιοχείας, Ἅπαντα τὰ σωζόμενα γνήσια ἔργα*, Tesalonic, 1976.

Schmemann, Alexander, *Ὁ ἅγιος Μᾶρκος ὁ Εὐγενικὸς*, Γ. Π. 34, 1951, nr. 393, 394.

Scholarios, *Oeuvres complètes de Gennade Scholarios*, 8 vol., ed. L. Petit, X. A., Sideridis, M. Jugie, Paris, 1928-1936.

Schreiner, P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken* (Chronica byzantina breviora), 1-111 (CGHB XII/1-3, Ser, Vind.), Viena, 1975-1979.

Simonidis, *Theol. Graphai*, C. Simonidis, *Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων θεολογικαὶ γραφαὶ τέσσαρες*, Londra, 1859.

Synaxarion (Petit), «Acolouthie de Marc Eugénicos, archevêque d` Éphèse», ed. L. Petit, *SBN*, 2, Roma, 1927, 195-235.

Synaxarion (Petridis), «Le synaxaire de Marc d` Éphèse, introduction et texte grec», ed. S. Petridis, *REG*, 15,

Constantinopol, 1910, 97-110, *An nos.* 361-365, Atena, 1905.

Syropoulos, *Les Memoires du grand ecclésiarque de l'Église de Constantinople, Sylvestre Syropoulos, sur le concile de Florence*, ed. V. Laurent, Paris, 1971. Prima ediție R. Creychton, *Vera historia unionis non verae*, Hagae-Comitis, 1660.

Tafur, P. Tafur, *Travels and Adventures 1433-1439*. Traducere, editare, introducere de Malcolm Letts, Londra, 1926.

The lives of the Pillars of Orthodoxy, Holy Apostles Convent, USA, 1990.

Tomadakis, *Vriennie*, N. B. Tomadakis, *Ὁ Ἰωσὴφ ὁ Βρυέννιος καὶ ἡ Κρήτη κατὰ τὸ 1400*, Atena, 1947.

Tomadakis, Epistolographia, N. B. Tomadakis, *Βυζαντινὴ ἐπιστολογραφία· εἰσαγωγή, κείμενα, κατάλογος ἐπιστολογράφων*, Atena, 1955.

Traversari, *Ep. Ambrosii Traversari... latinae epistolae etc.*, 2 vol., ed. L. Mehus, Florența, 1759.

Tsirpanlis, Konstantinos, *Mark Eugenicus and the Council of Florence*, K. B. M. 14, 1974.

Yiomblakis, *Evghenicul*, A. Yiomblakis, *Ἰωάννης ὁ Εὐγενικός· Βίος, ἐκκλησιαστικὴ δρᾶσις καὶ τὸ συγγραφικὸν ἔργον αὐτοῦ*, Tesalonic, 1982.

Vasilievskij, *Sinod. Kod.*, V. G. Vasilievskij, *Sinodalnyi kodeks Metafrasta*, Petersburg, 1899.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ

Α

ἀγάπη 348, 480, 482, 490, 624

ἄζυμος 204, 244, 264, 282, 404

αἵρεσις, 250, 272, 313, 428

αἱρετικός, 202, 250, 252, 254, 436, 438, 582

Ἀθανάσιος ὁ Μέγας 360

ἀλήθεια 218, 230, 236, 256, 276, 288, 290, 310

ἁμαρτία 198, 212, 226, 284, 316, 330, 364, 398

ἀνάθεμα 214, 266, 278, 374

ἀνάστασις 358, 388, 390, 558, 594

ἀρετή 304, 306, 310, 346, 348, 350, 366, 446

Ἀριστοτέλης 340

ἀσέβεια 256, 276, 450

Β

Βάπτισμα, 206, 246, 398, 400

βασιλεία, βασιλεία τοῦ Πατρὸς, 214 **βασιλεία τῶν οὐρανῶν**, 264, 286, 342, 364.

Βασίλειος ὁ Μέγας 286, 360, 392, 396, 414, 422, 466, 518, 544, 570, 580, 604.

βρυγμὸς ὀδόντων 506, 596

Γ

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος 256, 258, 274, 276, 310

Γρηγόριος Νύσσης 410, 470, 532, 578, 584, 594

Δ

Δαμασκηνὸς Ἰωάννης 248, 258, 262

δικαιοσύνη 212, 338, 392,

Διονύσιος 258, 400, 474, 534, 580

δόγμα 236, 238, 384, 416, 592 δόγματα τῆς ὀρθοδοξίας 234, 252, δόγματα τῶν Λατίνων 220, 224, 230, 254, 378, 382, 434, ἀποκαταστάσεως δόγμα 522, 532, 544, 594, 640

Ε

Ἐκκλησία 232, 234, 246, 248, 250, 252, 272, 278, 282, 284, 290, 296, 360, 370, 418, 436, 538, 572,
Ἐκκλησία λατινική 220, 252, 434
ἐκπόρευσις 244, 246, 254, 262, 378, 382
ἐλευθερία 324
Ἕλληνες 312
ἐλπίς 202, 206, 238, 294, 304, 340, 356, 368, 372, 480, 482, 500, 550, 574
ἕνωσις 200, 380, 384
εὐσέβεια 226, 234, 236, 258, 272, 382, 432, 498
εὐχαριστία 386, 392, 394, 402, 494

Ζ

ζωὴ αἰώνιος 478

Ι

ἱερωσύνη 326, 330, 398

Θ

θέλησις 262,
Θεοτόκος 430
θλῖψις 324, 364,
θυσία 200, 204, 244, 282, 286, 388, 390
θυσιαστήριον 204, 392, 400

Κ

καθαρτήριον, καθαρτήριον πῦρ 442, 444, 448, 450, 506, 512, 522, 526, 576, 592, 640, 642
καινοτομία λατινική 214, 224, 278,
κοινωνία 220, 222, 224, 226, 228, 230, 236, 252, 258, 266,
κρίσις 236, 264, 324, 368,
Κωνσταντινούπολις 218, 220

Λ

Λατῖνοι 220, 222, 244, 262, 264, 324, 372, 374, 382, 384, 402, 404,
λατρεία ἀναίμακτος 394

Μ

μακροθυμία 296, 318, 366,
Μάξιμος Ὁμολογητής 260, 282, 286, 288, 382, 384, 472
μετάνοια 264, 304, 350, 484, 490, 492, 538, 622, 624
μύρον 398
μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας 252, 284, 286, 370, 398, 400

Ν

νηστεῖα, νηστεύειν 246, 300, 364,

Ο

ὁμόνοια 200, 204,
ὁμοούσιος 256, 276, 390
οἰκονομία 202, 204, 274, 276, 284, 380, 394
ὀρθοδοξία, ὀρθόδοξοι 232, 250, 228, 242, 252, 254
οὐσία 262, 310, 436, 474

Π

πάθος 198, 284, 388, 392
πάπας 222, 252, 266, 280
παράδοσις, παραδόσεις 200, 286, 268, 282
Πατήρ, ἐκ τοῦ Πατρός 248, 262, 378,
πίστις 202, 121, 214, 220, 232, 242, 266, 278, 290, πίστις ὀρθόδοξος 212, 214, 272, 288, 232, 250, 270, 288
πίστις αἱρετική 288
παρθενία 314
παρουσία Κυρίου 288, 322, παρουσία δευτέρα 388, 390, 392
Παῦλος ἀπόστολος 482, 604, 608
πειρασμός 270, 324, 364
Πνεῦμα Ἅγιον 244, 250, 258, 260, 262, 270, 278, 286, 290, 382, 384, 394, 396, 398, 400, 402, 406
προαίρεσις 350, 352
προσευχή 354, 368
προσθήκη εἰς σύμβολον 244, 264, 374, 416, 420, 422, 426, 430, 438,
πρόσωπον, (-α) 212, 328

Σ

Σατανᾶς 212, 266, 330, 608

σκότος 258, 276, 324
σταυρός 198, 204, 280, 316, 390, 608
σύμβολον 244, 282, 284, 298, σύμβολον τῆς πίστεως 206, 244, 264, 274, 430, 432
σύνοδος 212, 214, 246, 256, 276, 372, 374, 382, σύνοδος οἰκουμενική 200, 212, 250, 374, 378, 416, 418, 420, 426, 428, 432, 440, 522, 534, 546, 580, 582
σχίσμα 204, 206, 212, 248, 376
σωτηρία 284, 324, 340, 370, 382

Τ

τιμωρία 206, 370, 482, 578, 600
Τριάς Ἁγία 198, 206, 256, 276, 416, 476, 504, 566

Υ

Υἱός τοῦ Θεοῦ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ 244, 246, 248, 254, 258, 260, 262, 284, 378, 380, 382, 384, 410, 412, 418, 432
ὑπακοή 196, 348,

Φ

φθορά 284, 316
φιλοσοφία 210, 312, 346
φόβος, 482, 490, 502, 504, 530, 570, φόβος Θεοῦ 318, 364
φῶς (ἄϋλον, θεῖον) 264
φύσις (θεία) 262
φύσις ἀνθρώπων (κτιστῶν) 284, 306, 308,
Φώτιος ὁ Μέγας 420, 438

Χ

χάρις θεία 220, 324, 432, 456, 464, 510, 536, 538, 576, 610
χάρισμα 600
χρίσμα 398
χριστιανός (-οί) 204, 206, 208, 222, 248, 296, 618
Χρυσόστομος Ἰωάννης 392, 394, 396, 398, 404, 422, 466, 490, 504, 510, 516, 524, 572, 604, 622

Ψ

ψεύδος 254, 276, 310

Ω

Ὠριγένης 516, 522, 528, 532, 544, 594, 626, 642

Cuprins

Precuvântare, de P.S. Lucian, Episcopul Caransebeşului 4

Abrevieri 9

Introducere: Sfântul Marcu Evghenicul în istorie 13

Catalogul operelor Sfântului Marcu Evghenicul 87

Studiu teologic: Sfântul Marcu, teologul 109
Despre Sfânta Treime 110
Despre Biserică 120
Despre papă şi statutul catolicilor 132
Despre om 137
Despre îngeri 140
Filosofie, Teologie, Teoptie 148
Eshatologia 164
Viziunea social-politică 176
Sfintele Taine 186
Concluzii 192

OPERE

Marcu, Episcopul eparhiei credincioşilor din Efes, Preafericitului Papă al vechii Rome 196

Către egumenul mânăstirii Vatopedu de la Sfântul Munte 210

Preacuviosului între ieromonahi şi duhovnici, şi mie preadoritului în Hristos şi preacinstitului stăpân şi frate, kir Teofan, în Evripos 218

Mitropolitul Efesului către Teofan 224

Ultimele cuvinte ale lui Marcu Evghenicul al Efesului, fiind de faţă adunarea ortodocşilor şi a multora din senat şi dintre cetăţeni 228

Marcu, Episcopul Mitropoliei efesenilor, creştinilor ortodocşi aflaţi pretutindeni pe pământ şi în insule, salutare în Domnul 242

Marcu Evghenicul, Mitropolitul Efesului, către Patriarhul ecumenic 270

Marcu al Efesului, către Scholarul 274

Epistola aceluiaşi Mitropolit al Efesului către un preot cu numele Gheorghe, trimisă în Methoni 282

Epistola către Isidor de Kiev 292

A lui Marcu al Efesului către un oarecare Ioachim Sinaitul 300

Epistola Sfântului Marcu Evghenicul către Teodosie, monahul cel căzut 304

A lui Marcu Evghenicul, Mitropolitul Efesului, către Arsenie 326

Epistola Preasfântului Arhiepiscop Marcu al Efesului către preabinecredinciosul împărat Ioan Paleologul. Laudă la cele mai frumoase patru flori ale anului 332

Omilia Fericitului Marcu Evghenicul, Arhiepiscopul Efesului, la adormirea cuviosului părintelui nostru Macarie Koronas 344

Capete parenetice mult folositoare 364

Expunere a Preasfinţitului Mitropolit al Efesului, în ce chip a primit vrednicia arhieriei şi lămurire despre Sinodul ce a fost în Florenţa 372

Dovedire a arhiepiscopului Marcu al Efesului că nu numai din rostirea cuvintelor Stăpânului se sfinţesc dumnezeieştile daruri, ci din rugăciunea de după acestea şi din binecuvântarea preotului cu puterea Sfântului Duh 386

A preasfinţitului Mitropolit al Efesului, Kir Marcu Evghenicul, mărturisire a dreptei credinţe expusă în Florenţa, la Sinodul ce a avut loc cu latinii 408

Dialogul lui Marcu al Efesului al cărui titlu e „Latinul" sau „Despre adăugirea făcută în Simbolul credinţei" 426

Zece silogisme care arată că nu este foc curăţitor 442

Răspunsurile aceluiaşi la nedumeririle şi întrebările aduse lui de către cardinali şi ceilalţi dascăli latini în legătură cu omiliile rostite 454

A Preasfinţitului Mitropolit al Efesului, Kir Marcu Evghenicul, combatere a capetelor latine pe care ei le-au înfăţişat în legătură cu focul purgatoriului 498

A preaînțeleptului și preaînvățatului Kir Marcul Evghenicul al Efesului, a doua apărare în fața latinilor, în care expune și credința adevărată a Bisericii grecilor 548

Bibliografie 647

Index 657